

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SAVAŞ
ESİRLERİ
ÜSÂRÂ-YI MÎRÎ (1650-1720)**

**ESEN SALARCI BAYDAR
2502110071**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. İDRİS BOSTAN**

İSTANBUL-2020

ÖZ

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SAVAŞ ESİRLERİ ÜSÂRÂ-YI MÎRÎ (1650-1720)

ESEN SALARCI BAYDAR

Erken dönemlerden itibaren savaş sonunda düşman askerinin esir alınması ve bunların işgücü olarak kullanılması yaygın bir durumdur. Osmanlı Devleti de kuruluşundan itibaren yaptığı “gaza”lardan ve savaşlardan çok sayıda esir almıştır. Hatta Acemi Ocağı’nın temelleri pençik olan yani sultan hakkına düşen esirlerle ile kurulmuştur. Çalışmanın temel konusu kamu köleleri olarak adlandırılabilir üsârâ-yı mîrîdir. Miri esirlere dair Osmanlı arşiv kayıtlarında çok sayıda belge bulunmakla beraber haklarında detaylı araştırma bulunmamaktadır. Bu çalışma ile Osmanlı İmparatorluğu’nun sahip olduğu, haklarında tasarrufta bulunduğu ve hemen her yerde karşımıza çıkan miri esirlerin mahiyeti anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda miri esirlerin Osmanlı Devlet sistemi içinde nasıl yer aldıkları, nasıl esir alındıkları, bu bağlamda onlara uygulanan hukuk kuralları/fetvalar, devletin esirleri muhafaza ettiği mekanlar, gündelik ihtiyaçlarının karşılanması, istihdam edildiği iş kolları ve esaretten kurtulmaları gibi temel başlıklar altında konu incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üsâra-yı mîrî, esir, istihdam, Tersane-i Âmire, fidye, mübadele.

ABSTRACT

PRISONERS OF WAR IN THE OTTOMAN EMPIRE ÜSÂRÂ-YI MÎRÎ (1650-1720)

ESEN SALARCI BAYDAR

It is common for enemy soldiers to be captured at the end of the war and to be used as labor force from the early ages. The Ottoman Empire has also taken many prisoners from the "gaza" and wars it has made since its foundation. Even the foundations of the *Acemi Ocağı* were established with prisoners who fell under the right of the sultan. Although there are many records regarding this group, which can be named as the public slaves, the main subject of the study, which can be named as miri there is no detailed research on them. The nature of the miri esir living in the Ottoman Empire and found almost everywhere has been tried to be understood. For this purpose, the subject has been tried to be examined under the main titles such as how the miri esir took place in the Ottoman State system, how they were taken prisoners, the legal norms applied to them in this context, the places where the state kept prisoners, meeting their daily needs, the business lines they were employed in, and their liberation from captivity.

Key words: Üsâra-yı mîrî, prisoner of war, employ, Ottoman arsenal, ransom, exchange of prisoner of war.

ÖNSÖZ

Erken dönemlerden itibaren savaş sonunda düşman askerinin esir alınması yaygın bir durumdur. Osmanlı Devleti de kuruluşundan itibaren yaptığı “gaza”lardan ve savaşlardan çok sayıda esir almıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti’nde esaret hayatı yaşayanların anıları yahut esirlere dair anlatıların yer bulduğu çok sayıda seyahatname kaleme alınmıştır. Avrupa’da külliyetli yere sahip bu aktarımların yazılma sebebi hakkında çeşitli görüşler olmakla birlikte din ve savaş propagandasıyla yazıldığına dair görüşler yaygındır.¹ Nitekim son yıllarda esirlik, esaret ve kölelik üzerine artan çalışmalarla birlikte yabancı dillerden Türkçeye çevrilen anı ve hatıratların sayısı da artmıştır. Bu hatıralarda Osmanlı Devleti ve Müslümanlara dair bilgilerin yanısıra esirlerin yaşamlarına, yaşadıkları zorluklara ve ihtidalarına dair anlatılar yer almaktadır.

Bu çalışmanın temel konusu Osmanlı Devleti’nin mülkiyetinde olan ve kamu kölesi olarak da tanımlanabilecek olan *miri esirler*dir.² Miri esirler için Osmanlı bürokrasisi köle terimi kullanmaz; bunun yerine onları esir, üsârâ-yı mîrî, gebrân-ı

¹ Nitekim dinler arası geçişlilik görülmekle birlikte Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçenlerin sayısı hayli fazladır. Bu bağlamda Müslümanlığa karşı saldırgan propaganda içeren anlatıların temel maksadı Müslümanlığa geçişi azaltmak için Müslümanları ötekileştirmek bir zorunluktur (Serkan Demir, **Akdeniz’de Korsanlar ve Esirler Bağlamında Josepp Pitth ve Esâretnâmesi**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020, s. 82 ve 87). İngilizler tarafından yazılan esaretnameleri inceleyen Serkan Demir Müslümanlara dair bu eserlerde yer alan propagandayı “İngiliz oyun yazarları ve vaizleri ayrıca erken modern dönemin İspanyol ve İtalyan azizlerin hikâyelerini yazanlar- özellikle St Raymond Nonnatus ve St Serapion- , ressamın dua anında, kanvas ve sahne üzerinde, matbaada ve vaaz kürsüsünden Müslüman korsanların, özellikle Berberilerin vahşiliğini betimlemişlerdir; böylece anti-Hristiyan şiddetin İslâmın doğasında olduğu ortaya konulmak istenmiştir. Bundan dolayı da Batı Hristiyan devletleri İslâmiyet ile herhangi bir bağlantının tehlikeleri konusunda tebaalarını ikna etmek için esirlerin “korkunç hikâyelerini” anlatmasını desteklemiştir” şeklinde değerlendirmiştir (**Josepp Pitth ve Esâretnâmesi**, s. 91). Braudel, Hristiyanların Müslüman olmalarına dair 1560 yılında Osmanlı Devleti’nin Cerbe Adası’nı fethini müteakip çok sayıda Hristiyanın “imanlarını ve arkadaşlarını bırakarak düşmana katılmıştır” şeklinde ifade etmektedir (**Akdeniz Dünyası**, c. 2, s. 655). Nabil Matar ise İngilizlere ait esaret anılarının ise ideolojik olmaktan çok kişisel çıkarıya yönelik olduğunu iddia etmektedir (Nabil Matar, “Barbary and British Women”, **Britain and Barbary, 1589-1689**, University Press of Florida, Gainesville, 2005, s. 79). Esaret anılarını yazarken hem çektikleri sıkıntı hakkında bilgiler verip hem de yaşadıkları bunca sıkıntıya rağmen Müslüman olmadıklarını kendi toplumlarına ispatlamaları Matar’ın iddiasını desteklemektedir.

² Nitekim Salvatore Bono Osmanlı Devleti’nde miri esir olarak tabir edilen tutsakları Venedik Cumhuriyeti’nde kamu kölesi olarak tanımıştır (**Müslüman Köleler**, s. 26).

mîri, gebrân-ı üsârâ-yı mîrî şeklinde tanımlar.³ Çalışmada miri esirler üç ana başlık altında incelenmiştir.

Tezin birinci bölümünde, Osmanlı Hukuk sistemi içinde esir hukukunun yansıması ve devletin şer'î hukuk alanında en üst rütbeli görevlisi olan şeyhülislamın esirler ve esaret hakkında verdikleri fetvalar incelenmiştir. Bu fetvaların yaşanmış olaylara dair ve ihtiyaca binaen verildikleri görülmektedir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Müslüman devletlerden Memlûkler ve Safeviler ile savaşı ve savaş sonunda bu devletlerden esir almaları, bu fetva derlemelerinde ciddi birer mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Safevi Devleti'nden alınan esirler ve bunların istihdamına dair mevcut çok sayıdaki fetva bu kısımda ele alınmıştır. Bunun yanı sıra Pençik resmi kapsamında devlet tarafından alınan esirler ve bu alandaki hukuki uygulamalar, kanunnameler ve arşiv kayıtları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Birinci bölümde en külliyetli yeri, ele geçirilen savaş esirleri ve mallarının miriye intikalleri almaktadır. Miri esir tabiri sadece savaşlarda alınan esirleri ifade etmemektedir. Aynı zamanda malları müsadere edilen devlet ricalinin köleleri de miri esir olarak devlet hazinesine geçmektedir. Her ne kadar mücrimlerin veya eşkiyaların tamamı miri esir zümresine dahil edilemezse de sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte bu grupların bir kısmı işledikleri suçlara binaen devlet tarafından “miri esir olmak üzere Tersane-i Âmire Zindanı'na gönderilmeleri” emredilerek bu statüye geçirilebilmektedir.

Tezimizin ikinci bölümünde miri esirliğin kapsamı ve devlet nezdindeki yeri incelenmiştir. Esirlerin günlük ihtiyaçlarının tamamının temin edilmesi, devletin bu zümre üzerindeki en önemli sorumluluğudur. Ayrıca nakilleri ve muhafazalarının da güvenli bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu bölümün büyük bir kısmı, esirler için devlet tarafından sağlanan imkanlar ve bu imkanların maliyetine ayrılmıştır. Ayrıca devletin esir alma yollarıyla beraber esirlere bakış açısı incelenmiştir. Bunun yanı sıra esirlerin istihdamdaki yerleri incelenmiş ve bunlara ödenen ücretler değerlendirilerek bazı çıkarımlar yapılmıştır.

³ Sicillerde de bu ayrım net şekilde görülmektedir. Bireyin kölesi kaçtığında abd veya köle şeklinde söylenirken devletin tutsaklarına ise esir denilmektedir.

Çalışmanın son kısmını ihtiva eden üçüncü bölüm ise esaretten kurtuluşa hasredilmiştir. Mübadele, fidye, firar ve azat edilme gibi esaretten kurtuluş yolları üzerinde durulmuştur. Yukarıda bahsedildiği üzere esaretten kurtulmanın çeşitli yolları olmakla birlikte şüphesiz en tehlikeli olanı kaçmaktır. Erken dönemlerden itibaren esirlerin firarlarına dair var olan arşiv kayıtlarındaki kuru anlatım, seyahatnamelerde esirlerin firarlarına dair verilen ayrıntılı bilgiler ile tamamlanmıştır. Esaretten kurtulmanın bir diğer yöntemi ise fidye ödenmesidir. Fidye ödenmesi için devletlerin kurduğu vakıfların yanı sıra kiliselerde Osmanlı Devleti'nde esir olan gayrimüslim tutsakların kurtarılması için fonlar oluşturulmuştur. Bu fonların esirlerin kurtarılmasındaki katkısı bilinmemekle beraber esirlerin kendi kurtuluşlarını temin için çalıştıkları ve fidye bedeli topladıkları da görülmektedir. Yöntemlerden bir başkası mübadeledir. Mübadele, bireysel ve toplu şekilde olmak üzere iki türlü gerçekleşmektedir. Bireysel mübadele, o dönemin iletişim ağını göstermesi açısından önemli bilgiler sağlamaktadır. Kendi esirini kurtarmak isteyen Osmanlı tebasından bazı kişilerin Tersanede bulunan miri esirlerden herhangi birini değil isim belirterek özellikle o esiri talep etmeleri hangi esirin nerede olduğunun bilindiğini göstermektedir. Duruma dair çok sayıda örneğe tezin bu kısmında yer verilmiştir. Ayrıca esirlerin antlaşma maddeleri gereğince toplu mübadele edilmeleri arşiv kayıtları üzerinden anlatılmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı miri esirlerin mahiyetini ve Osmanlı devlet teşkilatındaki konumlarını anlama gayretine yönelik bir girişimdir. Arşiv kayıtlarında miri esir şeklinde kuru bir ifadeyle tanımlanan bu zümrenin ete kemiğe büründürülerek bir anlamda hayatlarına dair çıkarımlar yapılmaya ve devletin sahibi olduğu miri esirlere bakış açısı değerlendirilmeye çalışılmıştır. Esaret sürelerinin farklılığı, giyimleri, iaşeleri, istihdam edildikleri işler gibi çerçeveler çizilerek bu zümrenin devlet için ifade ettiği anlama dair çıkarımlar yapılmıştır. Miri esirler hakkında bu şekilde teferruatlı bir çalışma yapılırken mutlaka dönüm noktaları belirlenip ona göre bir tarih aralığı verilmelidir. Çalışma için seçilen dönem Girit Kuşatması ile başlayan ve Pasarofça Antlaşması ile sona eren 1650-1720 yıllarıdır. 18. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nin değişim ve dönüşüm yaşadığı dönem olarak görülmektedir. Aslında bu dönüşümlerin temeline bakıldığında asıl değişimin ve dönüşümün 17. yüzyıl içinde

başladığı görülmektedir. Nitekim miri esirler bağlamında bu dönüşümün 17. yüzyılın ikinci yarısı başından itibaren antlaşmalarda esir mübadelesinin kabul edilmesi şeklinde tezahür etmiştir.

Konunun tesbitinde ve tez çalışması süresince danışmanım Prof. Dr. İdris Bostan hocamın çok değerli yardımları olmuş, destek ve katkılarını hiçbir zaman esirgememiştir, kendisine müteşekkirim. Yine çalışma esnasında çeşitli hususlarda yardımlarını gördüğüm tez izleme komitesi üyeleri ve anabilim dalında türlü sıkıntılarda yardımlarını esirgemeyen ve rahat bir çalışma ortamı sağlayan anabilim dalı başkanımız ve İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mahmut Ak'a, uzun yıllar birlikte mesai yaptığım ve çok değerli katkılarını hissettiğim Doç. Dr. Yusuf Alperen Aydın, Dr. Öğretim Üyesi Özgür Kolçak'a, Venedik arşiv kayıtlarından esirlerle alakalı bulduğu belgeleri vermenin yanı sıra tezin yazım sürecinde verdiği destekten dolayı Dr. Öğretim Üyesi Özgür Oral'a hassaten teşekkür ederim. İstanbul Üniversitesi'nde teşrik-i mesai yaptığım Araştırma Görevlileri Şaduman Tuncer, Fatma Erdim, Seyfullah Aslan, Ahmet Tekin ve İsmail Pamuk'a destekleri ve yardımları için minnettarım. Ayrıca çeşitli konularda görüşlerini aldığım Emel Soyer Kolçak, Güldane Çolak ve Sinem Serin'e, arşivde görüş alışverişinde bulunduğum, çoğundan çok şey öğrendiğim ve burada isimlerini sayamayacağım arşiv mesai arkadaşlarıma, araştırma esnasında gösterdikleri kolaylık ve nezaket için T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi çalışanlarına ve İsam Kütüphanesi görevlilerine şükranlarımı sunarım. Son olarak anneme, babama ve eşime eğitim hayatıma katkıları ve sabırla bu tezin bitmesini bekledikleri için ne kadar teşekkür etsem azdır.

ESEN SALARCI BAYDAR

İSTANBUL 2020

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1511 Tarihli Bayezid Kanunnamesine Göre Pençik Fiyatları.....	45
Tablo 2. Benefşe Kalesi'nden alınarak Yedikule Zindanı'na teslim edilen mîrî esirler.....	68
Tablo 3. Benefşe Kalesi'nden Derya Beyi Ömer'in gemisiyle getirilen ve Tersane Zindanı'na teslim edilen mîrî esirler.....	70
Tablo 4. 1149 (1736) yılında Derya Beyleri tarafından Tersane zindanı'na teslim edilen mîrî esirler.....	77
Tablo 5. Derya Beylerinden mîrî için satın alınan esirler.....	87
Tablo 6. Belgrad Kalesi'nin fethiyle mîrîye alınan eşyalar.....	113
Tablo 7. Ele geçirilen düşman kalyonundan mîrîye gönderilen eşyalar.....	115
Tablo 8. Tersane Zindanı'nda Kalan Azadlı Esirler.....	120
Tablo 9. 1107-1115 seneleri arasında Tersane Zindanı'nda ve çeşitli işlerde istihdam edilen esirler.....	123
Tablo 10. 1071 (1660) yılında Kapudan Ali Paşaoğlu Abdülkadir Paşa'nın Kekova Limanı'nda aldığı ve Yedikule Zindanı'na gönderdiği esirler	128
Tablo 11. Yedikule Zindanı'na gönderilen yirmi Venedikli esirin listesi.....	130
Tablo 12. Yedikule Zindanı'ndan Tersane Zindanı'na gönderilen esirler.....	133
Tablo 13. Süleymaniye Camii'nde istihdam edilen esirler.....	158
Tablo. 14 932 Rebî'ülâhır (1526 Ocak) tarihli deftere göre Ehl-i Hiref'de istihdam edilen esirler.....	177
Tablo 15. 1134 Senesi Kalyonlarda İstihdam Edilen Esirlere Ödenen Ücretler.....	190
Tablo: 16. Derya Beylerinden Kiralanan Esirler.....	196
Tablo. 17 1132 (1720) yılında Derya Beylerine Kiralanan Esirler.....	199
Tablo 18. Canım Hoca Mehmed Kapudan'dan Satın Alınan Esirler.....	201
Tablo 19. 1073 Şevvâl- 1074 Ramazân arası esirlere verilen ekmek miktarı.....	210

Tablo 20. Nemçeli Kapudanolara verilen iâşe miktarı.....	213
Tablo 21. 1117 (1705) tarihinde kalyonlarda istihâm edilen esirler için alınan kıyafet.....	219
Tablo 22. 1133 (1721) yılında üç esire verilen kıyafetler.....	221
Tablo 23. Tersane Zindanı'nda kalan esirlere verilen eşyalar.....	222
Tablo 24. 1080 (1669) yılında Tersane Zindanı'nda bulunan esirlere verilen aletler.....	223
Tablo. 25 Belgrad Kalesi'nden İstanbul'a Gönderilen Esirlerin Nakil Masrafı.....	225
Tablo. 26. Tırnova'dan İstanbul'a gönderilen esirlerin araba kiralari ve yol menzilleri.....	226
Tablo 27. Nederland elçisine teslim edilen Venedikli esirler	284
Tablo 28. Tersane Zindanı'ndan Sakatlık veya İşgöremez durumda olup Azad Edilen Esirler.....	294
Tablo 29. 1122 (1711) senesinde firar eden dokuz esirin listesi.....	316
Tablo 30. 1131 (1719) Senesinde Firar Eden Esirler.....	317

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE MİRİ ESİRLERİN DURUMU

1.1. OSMANLI HUKUK SİSTEMİNDE ESARET	11
1.1.1. Esaret Hakkındaki Fetvalar	15
1.1.2. Gayrimüslim Osmanlı Reayasının Esir Alınması	18
1.1.3. Kızılbaşların Esir Alınması.....	32
1.2. PENÇİK RESMİ	38
1.3. ESİR ALINMA SÜRECİ VE ESİR ALINANLAR	54
1.3.1. Dil ve Casusların Esir Alınması.....	90
1.3.2. Sefer Esnasında Serbest Bırakılanlar ve Öldürülenler	100
1.3.3. Hediye Yahut Müsâdere Yoluyla Miriye aktarılan Esirler	107
1.4. ESİRLERİN MALLARININ MİRİYE ALINMASI	112

2. BÖLÜM

MİRİ ESİRLERİN KORUNDUĞU MEKANLAR, İSTİHDAMLARI VE İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASI

2.1. ESİRLERİN KORUNDUĞU MEKÂNLAR	118
2.1.1. Tersâne-i Âmire Zindanı.....	119
2.1.2. Yedikule Zindanı	125
2.1.3. Esir Konulan Diğer Yerler.....	137
2.2. ESİRLERİN İSTİHDAMI	141
2.2.1. Tersane-i Âmire'de İstihdam Edilen Esirler	142
2.2.2. Kürekçiler.....	147
2.2.3. İnşaat.....	157
2.2.4. Maden	162
2.2.5. Saray	165
2.2.6. Rençber Esirler	168
2.2.7. Vardiyanlık.....	172
2.2.8. Ehl-i Hiref.....	176

2.2.9.	Diğer İşler	182
2.3.	ESİR ULÛFELERİ	186
2.3.1.	Esirlerin Kiralanması Ve Satın Alınması	193
2.4.	ESİRLERİN İAŞESİ.....	202
2.4.1.	Kadırğa Ve Kalyonda İstihdam Edilen Esirlerin İaşesi.....	203
2.4.2.	Tersane Zindanındaki Esirlerin İaşesi.....	208
2.4.3.	Yedikule Zindanındaki Esirlerin İaşesi	212
2.5.	ESİRLERE VERİLEN KIYAFETLER VE ALETLER	215
2.6.	ESİRLERİN NAKİLLERİ.....	224

3. BÖLÜM

ESARETTEN KURTULMAK

3.1.	FİDYE KARŞILIĞI SERBEST KALANLAR.....	235
3.2.	MÜBADELE EDİLENLER	250
3.2.1.	Kendi Gayretiyle Mübadele Edilenler	251
3.2.2.	Antlaşma İle Mübadele Edilenler.....	264
3.3.	AZAD EDİLENLER.....	287
3.4.	ESARETTEN KAÇANLAR	300
3.5.	SERBEST KALAN MİRİ ESİRLERİN DURUMU	323
	SONUÇ.....	330
	BİBLİYOGRAFYA	336
	EKLER	

KISALTMALAR

AE:	Ali Emirî Tasnifi
Bkz:	Bakınız
BOA:	Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi
Bs:	Basım
Çev:	Çeviren
DBŞM. d:	Başmuhassebe Kalemi Defterleri
DİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed:	Editör
EI:	Encyclopedia of Islam
Haz:	Hazırlayan
Hk:	Hüküm
İA:	Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İE:	İbnülemin Tasnifi
KK:	Kamil Kepeci Tasnifi
MAD:	Maliyeden Müdevver Defterler Serisi
MD:	Mühimme Defteri
Nr:	Numara
S:	Sayfa
TSMA:	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TT:	Tapu Tahrir Defteri
TTK:	Türk Tarih Kurumu
vr:	Varak
yay:	Yayımlayan

GİRİŞ

Başlangıcından beri imparatorlukların, kralların ez-cümle “büyük adamların” gerçekleştirdiği önemli işlerin hikayesi olarak aktarılan tarih, siyasi ve askeri olayların anlatımına dayanmaktaydı. Devlet ve siyaset merkezli bakış açısının yerine sosyal, ekonomik ve kültürel olayların harmanlanmasıyla tarihin anlaşılabileceğini savunan tarih yazımı Türkiye’deki tarihçiliği de etkilemiştir.¹ Ömer Lütfi Barkan ve Halil İnalcık’ın başını çektiği bu anlayış zaman içinde tarihçileri Osmanlı siyasi tarihinin yanı sıra gündelik hayatı anlamaya ve sosyal tarihçiliğe dair araştırmalar yapmaya sevk etmiştir. Nitekim Osmanlı toplumunun her katmanında yer alan fakat bir anlamda görünmez olan esirlere ve kölelere dair son yıllarda artan çalışmalar bu anlayışın bir yansımasıdır.²

İnsanların başka insanlar tarafından köleleştirilmesi herhangi bir inanç grubuna, kültüre yahut millete ait bir uygulama değil tam tersine evrensel bir olgudur. Eski çağlarda savaş esiri statüsü bulunmamaktaydı; düşman tarafından ele geçirilen kişiler ya işkenceye maruz bırakılmakta ya da ölümle cezalandırılmaktaydılar.³

¹ Peter Burke, **Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu**, çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2002, s. 24-31. Bu anlayışın en önemli temsilcilerinden biri Fernand Braudel’dir. Braudel, Akdeniz’i anlatırken siyasi olayların yanısıra coğrafyayı, kültürü insanın tarihteki etkisini aktarmıştır. Bir anlamda Akdenizlilerin tarihi ile Akdeniz’in tarihi arasındaki farklılıkları sergilemeye çalışmıştır. Büyük adamların yanısıra bireylere –bu çalışmada esirlere- ve onların tarihsel bütünlük içindeki rollerine dair bilgiler sunması “bir başka tarih” anlayışını göstermiştir (Fernand Braudel, **II. Felipe Dönemi’nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 20-21).

² Nihat Engin, **Osmanlı Devleti’nde Kölelik**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998. Y. Hakan Erdem, **Osmanlı’da Köleliğin Sonu (1800-1900)**, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004. EHUD Toledo, **Suskun ve Yokmuşcasına: İslam Ortadoğusu’nda Kölelik Bağları**, çev. Hakan Erdem, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010. İzzet Sak, **16. ve 17. Yüzyıllarda Konya’da Kölelik Müessesesi**, Konya: Şelçuk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1987. Ömer Şen, **Osmanlı’da Köle Olmak**, İstanbul: Kapı Yayınları, 2007. Madeline Zilfi, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)**, İstanbul: Türkiye İşbankası Yayınları, 2018. Mustafa Akkaya, “XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar’da Köle Ticareti, Kölelerin Ticaretle Uğraşması”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 14, 2011. Mustafa Akkaya, **Osmanlı Dönemi Batı Anadolu’da Tarımsal İşgücünde Kullanılan Köleler**, Osmanlı Devletinde Kölelik: Ticaret, Esaret, Yaşam, ed. Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, İstanbul: Tezkire, 2017.

³ İlkel Yunan topluluklarında ele geçirilen savaş esirlerinin çoğu hemen öldürülür; bir kısmı ise yenilirdi (Andre Bonnard, **Antik Yunan Uygarlığı**, çev. Kerem Kurtgözü, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004, c.1, s. 150). Esirlerin yenilmesi hadisesine bakmak için çok eski zamanlara kadar gitmeye gerek yoktur, 1097 yılında gerçekleşen I. Haçlı Seferinde Antakya’yı ele geçiren haçlılar öldürdükleri Müslümanların yetişkinlerini yemek kazanlarında haşlayarak, çocuklarını ise ızgara yaparak yemişlerdir. (Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997, s. 47). Hatta sefere katılmış olan Richard de Pelerin’in yazdığı *Chanson d’Antioche (Antakya Destanı)* eserinde Müslümanların yenilmesi 50. Şiirinde “*Türkler yüzüldü, bağırsakları çıkartıldı, etlerinden haşlama ve kebab yapıldı*” şeklinde anlatılmıştır (İbrahim Ethem Polat, “Doğu ve Batı Kaynaklarında Haçlı Seferlerinde Uygulanan İnsanlık İhlalleri”, **Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi**, sayı 5-6, 2008, s. 11,12). Göreceli daha yakın tarihte 1595 yılında Targovişte kalesini muhasara ederek alan Mihal,

Bununla birlikte, zaman içerisinde esirlerin satılması suretiyle oluşan maddi kazanç ve çeşitli alanlarda istihdam edilmeleri ile ortaya çıkan işgücü onların öldürülmeleri yerine köleleştirilmelerine yol açmıştır. Bu durum, köleleştirmenin esirlerin statüsü bakımından ilk başta bir ilerleme olarak değerlendirilmiştir.⁴ Aslında burada devletlerin ihtiyacı belirleyici olmuş, insan gücünün ön plana çıktığı zamanlarda esir-köle daha kıymetli hale gelmiştir. Nitekim ilk çağlarda Sümer, Mısır, Hitit ve Asur medeniyetleri almış oldukları esirleri öldürmek yerine bazı alanlarda istihdam etmişlerdir.⁵ Roma İmparatorluğu'nda ucuz işgücü elde etme veya satarak ekonomik bir değere dönüştürme amacıyla savaş esirlerinin köleleştirilmeleri yaygınlaşmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise esir edilen savaşçının niteliği, savaşların sıklığı ve süreleri gibi hususlar savaş esirlerine yapılan muameleleri ve savaş sonrasındaki uygulamaları belirleyen başlıca faktörler olmuşlardır. Savaşçıların niteliğinin artması esirlerin taşıdığı ekonomik değeri de yükselten bir unsur olmuştur.⁶

Avrupa'daki mezhep savaşlarına bir süreliğine son veren Vestfalya Antlaşması'na (1648) tüm savaş esirlerinin fidye dahi ödemeksizin karşılıklı koşulsuz iadesi ilkesi dâhil edilmiştir. Esirler, bir anlamda para kaynağı ve ticaret malzemesi haline dönüşmüştür. Her ne kadar bu anlaşma karşılıklı müzakere ile kabul edilerek imzalarsa da devletler elde ettikleri esirleri fidye karşılığında serbest bırakmaya veya

buranın müdafisi olan 3.500 kişiyi kazığa oturtmuş ve Kale komutanı Ali Bey'i ateşte kızartmıştır (Nihat Engin, **Osmanlı'da Kölelik**, s. 66). Eflak beyi Cesur Mihaıl'ın kale komutanını yakarak öldürmesi ise, yemek maksadıyla değil işkence içindir.

⁴ İlkel Yunan topluluklarında kölelik kavramı yoktur. Bunun sebebi savaşan tarafların karşılıklı olarak esir almadan savaş tutsaklarını öldürmesidir (Andre Bonnard, **Antik Yunan Uygarlığı**, s. 150). Hellenistik devirde esirlerden vergi alınması bu dönemde tutsakların köle olarak değerlendirilmeye başladığını göstermektedir (M. E. Bosch, **Hellenizm Tarihinin Anahatları**, Çev. Sabahat Atlan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1943, s. 150. 16. Yüzyılın önemli hümanistlerinden Thomas More, **Ütopya** isimli eserinde mükemmel devlet düzenini aktarırken Ütopyalıların savaşın bitiminde boşuna kan dökmediklerini düşman askerlerini öldürmek yerine onları esir aldıklarından bahsetmektedir (Thomas More, **Ütopya**, s. 359).

⁵ Sümer sanat eserlerinde savaş sahneleri ve alınan esirler görülmektedir. Buna göre, aldıkları esirleri sulama kanallarında ve ev işlerinde kullanmaktadırlar. Mısırlılar ise savaşlar sonrasında alınan esirleri devletin esiri kabul ederek çeşitli hizmetlerde kullanırlardı (V. Diakov-S. Kovalev, **İlk çağ Tarihi**, çev. Özdemir İnce, Ankara: 1987, s. 58).

⁶ Zaman içinde esirin kıymetinin artması ile birlikte savaşlarda daha az kan dökülmeye başlanmıştır. Mesela 15-16 yüzyıl başlarında Meksika vadisinde Aztekler ile komşuları arasında yaşanan ve Çiçek Savaşları olarak adlandırılan mücadelelerinde göreceli daha az kan dökülme sebebi savaşan beylerin kullanılabilir insan gücünü arttırmak için savaşta öldürmek yerine esir almayı tercih etmelerindendir (Geoffrey Parker, **Cambridge Savaş Tarihi**, çev. Füsün-Tunç Tayanç, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014, s.1 ve s. 491).

istihdam etmeye devam etmişlerdir.⁷ 17. yüzyılda duruma Osmanlı Devleti cephesinden bakıldığında da herhangi bir farklılıkla karşılaşılmaz. Her ne kadar 1669'da Venedik ve 1678'de Lehistan ile imzalanan antlaşmalarda savaş esnasında alınan esirlerin rütbelerine bakılmaksızın karşılıklı serbest bırakılması esası kabul edilmişse de 18. yüzyılda rastlanan devletin mübadele için esirleri toplamasına dair vesikalar bu yıllar için mevcut değildir.

Miri Esirlik Kavramı

Bu çalışmanın temel konusu Osmanlı Devleti'nin mülkiyetinde *miri esirler*dir. Esir ile köle aslen aynı anlama gelmekle birlikte Osmanlı bürokrasisinde devlet kendi tutsakları için köle kelimesini kullanmaz; bunun yerine onları esir, üsârâ-yı mîrî, gebrân-ı mîrî, gebrân-ı üsârâ-yı mîrî şeklinde tanımlar.⁸

Ahd-i Atık'ten beri tek tanrılı dinlerin hukuklarında yer alan kölelik Osmanlı Devleti'nde de İslam hukuku kuralları çerçevesinde yer almıştır. Bu noktada miri esirlerin durumuna bakmak için öncelikle İslam hukukunun esirlere bakış açısını anlamak gerekmektedir. İslam hukuku kurallarına göre savaşmak ve sonrasında düşmandan esir almak caizdir.⁹ Osmanlı Devleti'nde esirlere ve kölelere dair hukuki normlar kanunnameler ve fetvalardan tespit edilmektedir. Nitekim fetva mecmuaları

⁷ Cemile Baştımar İşlak, **Seyyah Pouqueville'nin Savaş Tutsaklığı Anıları**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 29.

⁸ Sicillerde de bu ayrım net şekilde görülmektedir. Bireyin kölesi kaçtığında abd veya köle şeklinde söylenirken devletin tutsaklarına ise esir denilmektedir.

⁹ Kuran-ı Kerim'de esir kelimesi; Enfal suresi 8/67 Hiçbir peygamber için yerde tamamen kuvvetlenmedikçe esirler edinmesi muvafık değildir. Siz dünya menfaatini istersiniz. Allah Teâlâ ise ahireti irâde buyurur. Ve Allah Teâlâ azîzdür, hakîmdir (**Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Hayrettin Karaman, İbrahim Kafi Dönmez, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017, c. 2, s. 708). ve 8/70 Ey Peygamber! Ellerinizde esirlerden olan kimselere de ki: “Eğer Allah Teâlâ sizin kalplerinizde bir hayır bilirse, sizden alınmış olan şeyden daha hayırlısını size verir ve sizin için mağfîret buyurur. Ve Allah Teâlâ gafûrdur, rahîmdür.” (**Kuran Yolu**, c. 2, s. 710). Bakara Sûresi 2/85; “Sonra siz o kimselersiniz ki, kendilerinizi öldürürsünüz ve sizden olan bir fırkayı da yurtlarınızdan çıkarırsınız. Ve onların aleyhine mâsiyet ile zulm ile yardımlaşıyorsunuz. Ve onlar size esir olarak gelince de onlar gibi fidyeleşmekte bulunuyorsunuz. Hâlbuki onların öyle yurtlarından çıkarılması sizin üzerinize haram bulunmuştur. Artık siz kitabın bir kısmına inanıp da bir kısmını inkâr mı eyliyorsunuz? İmdi sizden böyle bir fiilde bulunanların cezası, bu dünya hayatında zilletten başka değildir. Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine sevk olunacaklardır. Allah Teâlâ da sizin yaptıklarınızdan gâfil değildir aslâ” (**Kuran Yolu**, c. 1, s. 181). Ahzab Sûresi 33/26; “Ve ehl-i kitaptan olup da onlara müzaheretle bulunanları kal'alarından indirdi ve kalplerine korku düşürdü. Bir tâifeyi öldürüyordunuz, tâifeyi de esir alıyordunuz” (**Kuran Yolu**, c. 4, s. 378). Muhammed Sûresi 47/4; “İmdi kâfir olanlar ile (muharebede) karşılaştığınız zaman hemen boyunlarınızı vurunuz, nihâyet onların kanlarını ziyadesiyle döktüğünüz vakit artık bukağıyı sıkıca bağlayın, sonra da (onları) ya meccanen azad edersiniz veya bir bedel mukabilinde serbest bırakırsınız. Tâ ki, savaş ağırlıklarını atıversin. Emir böyledir. Ve eğer Allah dilese, elbette onlardan (muharebesiz de) intikam almış olurdu. Velakin bazınızı bazınız ile imtihan etmesi için, böyle savaş ile emretmiştir. Ve o kimseler ki, Allah yolunda öldürülmüşlerdir, elbette (Allah) onların amellerini zayi kılmayacaktır“ şeklinde geçmektedir (**Kuran Yolu**, c. 5, s. 47-48).

savaş ve esaret uygulamalarına dair önemli miktarda örnek sunmaktadır. Osmanlılar gayrimüslim devletlerin yanı sıra müslüman olan Akkoyunlu, Safevi ve Memlük devletleri ile de zaman zaman savaşmak zorunda kalmıştır. Müslüman devletler ile yapılan savaşlarda muhakkak ki temel problemlerden biri esir alınması mevzuudur. Müslümanın esir alınması İslam hukukuna göre caiz değildir. Nitekim fetva mecmualarında Müslüman devletlerle yapılan savaşların sonucunda esir alınması veya alınmamasına dair fetvalar yer alması bu problematiğin yansımasıdır.

16. yüzyıl düşünürlerinden Thomas More *Ütopya*'sında Polylerit'lerin suçluları cezalandırmak yerine onları toplum için çalıştırdıklarından bahseder. Mahkumlara öngörülen hayat karın tokluğuna çalıştırılmaları ve temel ihtiyaçlarının devlet veya halkın verdiği sadakalarla temin edilmesidir. Bunun karşılığında suçlular durmaksızın çalışmaktadır. Devletin hizmetinde kullanılmalarının yanı sıra ihtiyaç halinde halk tarafından kendi işlerinde kullanılmak üzere alınabilirler. Halk tarafından istihdam edildiklerinde kendilerine cüzi bir ücret ödenmektedir. Sürekli olarak devletin veya halkın işlerinde çalışmak zorunda olan ve ucuz işgücü olarak görülen bu suçlular bu yolla hazineye de gelir sağlarlar. Suçlular bir örnek kıyafet giyerler ve saçlarının bir kısmı kazıtılır ki böylece halktan ayırt edilebilirler.¹⁰ More'un *Ütopya*'sında suçlular ve esirler için layık gördüğü bu hayat küçük farklılıklar dışında 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bulunan miri esirlerin hayatını tarif etmektedir.¹¹ Miri esirlerin temel ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmaktadır, devletin tayin ettiği birçok iş kolunda istihdam edilmelerinin yanısıra bürokratlar istedikleri zaman bu esirleri kendi işlerinde kullanabilmektedir. Esirlerin bu hizmetleri karşılığında kendilerine düşük de olsa ücret ödenmektedir. Ayrıca esirlerin toplumdan ayırt edilmeleri için saçları ve sakalları kazıtılmaktadır. Bir örnek kıyafet uygulaması da aslında bir anlamda uygulanmıştır. Esirlerin kıyafetleri yazlık ve kışlık olmak üzere senede iki defa devlet tarafından karşılandığından giyimleri tek tiptir.

Osmanlılar neden esir alırlardı? Osmanlıların eline düşen esirler ne maksatla kullanılırlardı? Bono, Venediklilerin esir alma sebepleri ile Müslümanların esir alma sebeplerinin farklı olduğunu düşünmektedir. Müslümanların esir almadaki temel

¹⁰ Thomas More, *Ütopya*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016, s. 229-230. More, esir ya da mahkum ile toplumun diğer fertlerini ikiye ayırmaktadır.

¹¹ More, esir ya da mahkum ile toplumun diğer fertlerini ikiye ayırmaktadır.

motivasyonlarının fidye bedeli almak, aynı zamanda kamu veya ev hizmetinde kullanmak olduğunu iddia etmektedir. Venediklilerin ise herhangi bir fidye bedeli almak için değil esir alınanların işgücü olarak kullanılmasının yanı sıra demografik yapıya katkı sağlamaları yani özgürlüklerini kazandıktan sonra Avrupa toplumunda yaşamaya devam etmeleri maksadıyla alındıklarını düşünmektedir.¹² Bu bakış açısının esirler üzerinden maddi kazanç sağlayan Garb ocakları ve Tatarlar için geçerliliği sabit iken, Osmanlı Devleti açısından doğru bir varsayım olmadığı kesindir. Öncelikle esirden fidye bedeli kazanmaktan çok esirin Osmanlı Devleti'ne ve halka verdiği zarara bakılmaktadır. Sınır boyundaki savaşçılar arasında aslen fidye amaçlı karşılıklı esir alınırken, konunun temel çalışması olan miri esirlere bakıldığında merkezi iktidar ve onun temsilcilerinin parayı ikinci sıraya attıkları net olarak görülmektedir. Durumun en açık yansıması Malta şövalyelerinin hiçbir şekilde -yüksek fidye bedellerine rağmen- salıverilmemesidir. Hatta Müslümanlara ziyadesiyle zararı dokunmuş kişi veya kişilerin yüksek fidye bedeline sahip olmalarına bakılmaksızın idam edildikleri görülmektedir. Esir almanın temel motivasyon olarak kullanıldığı yer savaş alanıdır, askerin düşmana daha iştiaqla saldırmasını sağlamak ve alacakları esir üzerinden bahşış verilmesi sonrasında bu esirlerin birçoğunun öldürülmesi veya kesik başlara dahi bahşış ödenmesi durumun yansımasıdır. Bono'nun Venedik'in esir almasında temel motivasyon olarak gösterdiği esirlerin istihdamda kullanılması Osmanlı devlet sistemi için de geçerlidir. Osmanlı Devleti'nde birçok alanda esirlerin istihdamı karşımıza çıkmaktadır. Venedik'te olan Müslüman esirlerin Avrupalılaştırılması ve hayatlarının geri kalanını Venedik'te geçirmeleri için esir edilmeleri ise anakronik bir bakış açısidir. Azat edildikten sonra Osmanlı Devleti'nde yaşamayı tercih edenler olduğu gibi¹³ Venedik'te yaşamayı tercih edenler de bulunmaktadır. Fakat bunların oranı hakkında kesin verilere sahip olmamakla birlikte

¹² Salvatore Bono, **Yeniçağ İtalya'sında Müslüman Köleler**, s 464-465.

¹³ 1025 (1616) tarihinde Sultanahmed Cami vakfi gelirlerine eklenmesi için Galata Kadısına gönderilen emirle azad edildikten sonra Galata'da yaşayan itak forsaların (azadlı forsaların) reaya olarak cizye defterine işlenilmesi emredilmiş doksan yedi itak forsa deftere kaydedilmiştir. Aynı zamanda miri esir iken azad edilmiş ve kendisine devletin herhangi bir kademesinde iş tevcih edilen azadlı esirlere dair de örnekler bulunmaktadır. Miri esirlerin yanı sıra halkın elinde olan esirlerin de azad edildikten sonra Osmanlı Devleti'nde kalmayı tercih ettikleri, kendilerine sahipleri tarafından miras bırakıldığına dair birçok örnek mevcuttur. Bu örneklerden yola çıkarak esir almakta temel motivasyonun esirlerin "Osmanlı olmasını sağlamak ve islamlaştırmaktır" yorumunda bulunmak ne derece dayanaksızsa Bono'nun iddiası da öyledir.

sayılarının fazla olmadığı aşıkardır. Kalmayı tercih edenler üzerinden yapılan bu çıkarım ve esir almayı bu amaca bağlamak verileri seçmece kullanmaktır.

Birincil Kaynaklar

Çalışmanın temel konusu olan miri esirlere dair Osmanlı arşiv kayıtlarında çok sayıda belge bulunmakla beraber haklarında detaylı araştırma bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti'nin miri esir tanımlamasıyla ele aldığı zümreyi sistematik olarak değerlendirmek maksadıyla tez çalışmamız arşiv vesikalarıyla temellendirilmiştir. Dolayısıyla tezin ana kaynağı Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki defter ve belgelerdir. Bu sebeple arşiv belgelerinin yoğun kullanımı metni ağırlaştırırsa da konunun doğrudan birinci elden kaynaklara dayanarak değerlendirilmesi önemlidir. Tezin içindekiler bölümünün oluşması beş-altı senelik arşiv mesaisinin sonucunda ortaya çıkan belgelere göre kurgulanmıştır. Çalışmanın başında miri esirlere dair kurgulanan ve tasarlanan olası şablon her geçen gün arşivden bulunan yeni kayıtların gösterdiği bilgilere göre yeniden şekillenmiştir. Bu süreçte başlangıçta konuya dair bir şey ifade etmeyen bazı arşiv kayıtları zaman içinde çok değerli hale gelmiştir. Nitekim 1650-1720 yılları arasında kapsayan Maliyeden Müdevver defterlerinin içinde yer alan mali ahkam ve kuyud-ı mühimmatların içinde konuya dair kıymetli bilgiler tespit edilmiştir. Dolayısıyla tezin bel kemiğini bu tasnifte bulunan defterlerin oluşturduğunu söylemek yerinde olur. Önemli defter serilerinden bir diğeri olan Mühimme Defterleri miri esirlere dair önemli veriler bulunmasını sağladı. Bu noktada tezde ele alınan dönem her ne kadar 17-18. yüzyıllar olsa da 16. yüzyıla dair hükümlerin daha ayrıntılı bilgiler ihtiva etmesi ve konunun daha rahat anlaşılması için zaman zaman örnekler bu erken dönemden verilmiştir.

Arşivde bulunan bu defter tasniflerinin yanı sıra Tersane Zindan Defterleri, Başmuhasebe Defterleri ve Düvel-i Ecnebiye Defterleri'nin içinde yer alan kayıtlar tez çalışmasında kullanılan diğer defter tasnifleridir. Bu defterlerin yanı sıra Cevdet, İbnülemin, Ali Emiri tasniflerinde yer alan ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nden nakledilen perakende evraklar da incelenmiş olup bazen defterlerde bulunan ve tam anlamlandırılmayan bilgilerin tamamlayıcısı olmuşlardır.

Elbetteki arşiv belgelerinde tespit edilen bilgilerin anlamlandırılmasında en büyük katkıyı bazen olayları gün gün anlatan bazen ise genel çerçevesini çizen dönem kronikleri sağlamıştır. Mesela, arşiv kayıtlarında detaylı bilgi verilmeden esir alınan ve İstanbul'a gönderilen esirlere dair ayrıntılı bilgi kroniklerden tespit edilmiştir. Kroniklerin arşiv belgelerini tamamlamalarına dair en çarpıcı örneklerden biri sefer sonrasında alınan esirlerden devlet hakkı olan verginin ödenmesi karşılığında verilen pençik tezkiresi ve işlevine dairdir. Osmanlı arşivinde Pençik tezkiresi olarak tasniflenen 2.000'den fazla kayıt bulunmaktadır.¹⁴ İlk etapta bu kayıtlara bakıldığında sadece vergi kaydı gibi değerlendirilebilirse de aslında bu tezkerelerin başka bir amaca daha hizmet ettiği anlaşılmıştır. Pençik tezkiresinin reyanın esir alınmasının önüne geçebilmek için kullanıldığına dair bilgi 1688-1692 yıllarına dair yazılan *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*'de anlatılmaktadır. Ruzmerre yazarı, standart bir pençik tezkiresinde Başmuhasebeci ve defterdarın mührünün bulunduğu, fakat 1102 (1690) yılında Belgrad'ın yeniden fethi esnasında reyanın esir alınmasının önüne geçmek adına pençik tezkirelerine üçüncü olarak kadının mührünün vurulmasının emredildiğini yazmaktadır.¹⁵

Kroniklerin yanı sıra seyahatnameler ve hatıratlarda anlatılan vakalar esirlerin yaşamlarını anlama noktasında önemli bilgiler sunmuştur. Bu noktada seyahatnamelerde yer alan esaret ve köleliğe dair anlatımlar arşiv kayıtlarında ve kroniklerde var olan boşlukları tamamladılar. Çalıştığım dönemin öncesine ait olan Michael Heberer (1560-1623)¹⁶ ve Pedro'nun¹⁷ yaşadıkları esaret hayatına ait verdikleri bilgiler bir anlamda esirlerin arşiv belgelerinden çıkıp zihin dünyamda ete kemiğe bürünmelerini sağladı. Günlük yaşamın ve toplumun içinde yer alan bu gruba dair anlatılar hayatlarını idame ettirme çabalarının yanı sıra esareten kurtulmalarına dair ümitlerini göstermekle kalmadı; kafamda beliren bazı soruları cevaplamamı

¹⁴ Arşivde Başmuhasebe kalemine bağlı Pençik resmi içeren 13 dosyanın içinde 2.128 kayıt bulunmaktadır. Bunların haricinde parça parça başka tasniflerde de pençik resmine ait belgeler bulunmaktadır (İE. ML. 67/6246, 29 Zilhicce 1107 (30 Temmuz 1696) içinde II. Mustafa döneminde Avusturya üzerine düzenlenen seferi esnasında alınan esirlerin pençiklerine dair 18 belge bulunmaktadır). Küçük esirler alınmış bunlar için miriye 1,5 gurus ve 20 akçe maaş olarak alınmıştır (İE. AS 6/560, İE.AS. 26/2315, ayrıca AE.SMMD.IV,1/2 de pençik resmi örnekleri bulunmaktadır). Ayrıca Dbşm.Trz.d dosyası içinde de pençik resmine dair belge bulunmaktadır.

¹⁵ Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, haz. Recep Ahışalı, Ankara: TUBA, 2017, c. 2.

¹⁶ Michael Heberer von Bretten, *Osmanlı'da Bir Köle: Brettenli Michael Heberer'in Anıları (1585-1588)*, çev. Türki Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.

¹⁷ Pedro, *Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati: 16. Yüzyılda Türklere Esir Düşen Bir İspanyol'un Anıları*, trc. Fuat Carım, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 1996.

sağladı. Nitekim esaret hayatına katlanmayı sağlayan yegâne hissin umut olduğu bu çıkarımlardan biridir. 85 yıllık ömrünün 55 yılını esir olarak geçiren bir adamı bu süre zarfında hayata bağlayan motivasyonun esaretten kurtulma umudu olduğunu bu esaret anılarında net şekilde görmekteyiz. Elbetteki seyahatnameler ve hatıratlar subjektif bilgiler içermektedir, fakat esirliğe ve esirin zihin dünyasına dair anlattıkları, arşiv kayıtlarında veya kroniklerde bulamayacağım bilgilerdi. Özellikle çalışmanın üçüncü bölümünü teşkil eden esaretten kurtulma bahsinde bu kaynakların verdiği bilgiler arşiv kayıtlarının tamamlayıcısı olmuştur.

Esir Literatürü

Kölelik ve esarete dair çalışmalar her geçen gün artmakta ve literatüre yeni bilgiler eklenmektedir. Bu çalışmaların büyük bölümü köleliğe yani halkın sahiplendiği ve bir anlamda mülkü olan tutsaklara dairdir. Bu çalışmanın konusu olan miri esirlere yani devletin sahip olduğu tutsaklara dair literatürde yer alan eser sayısı ise köleliğe dair eserlerle kıyaslandığında azdır. Miri esirlerin durumlarına dair önemli çalışmalardan biri hiç şüphesiz İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Kapukulu Ocakları* adlı eseridir. Uzunçarşılı, Acemi Ocağı'nın tesisine dair verdiği bilgilerde ocağı teşkil eden devşirmelerin yanı sıra pençik olarak alınan ve eğitilmek üzere ocağa gönderilen miri esirlerden bahsetmiştir.¹⁸ Ömer Lütfi Barkan çalışmalarında miri esirlere dair bilgiler vermiştir. Devlet arazilerinde istihdam edilen esirlere dair olan *XV. ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri: Kullar ve Ortakçı Kullar* adlı çalışması miri esirlere dair çalışmalarından biridir.¹⁹ Barkan, Osmanlı topraklarında istihdam edilen bu esirlerin farklı bir statüye sahip olduklarını tespit etmiştir. 15. yüzyılın sonunda ortakçı kul statüsü ortadan kalkmasına rağmen devlete ait çiftliklerde esirlerin istihdam edilmesi devam etmiştir.²⁰ Ayrıca

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapukulu Ocakları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, c. I. s.

¹⁹ Ömer Lütfü Barkan, *XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri: Kullar ve Ortakçı Kullar*, [(1980) Türkiye'de Toprak Meselesi-Toplu Eserleri, İstanbul] içinde: 575-724.

²⁰ Sultan IV. Mehmed döneminde 1087 (1676) yılında defterdara gönderilen emirde çiftlik işlerinin ahalini bilen esirlerden sekiz tanesinin Bostancıbaşı'ya teslim edilmesi ve bu esirlerden dört tanesinin Akbayır'a, kalan dördünün ise Saruhanlı Çiftliği'ne gönderilmesi emredilmiştir (BOA. AE.SMMD.IV 90/10629, 21 Rebî'ülevvel 1087/3 Haziran 1676). Bu esirlerin gönderilmesine dair emir aynı zamanda farklı arşiv kaydında da verilmiştir (BOA. Mad. nr. 4043, s. 192, 15 Rebî'ülevvel 1087/28 Mayıs 1676). Daha evvelinde bahsedildiği üzere esirlerin miri arazilerde istihdam edildiklerine dair geç dönemlere dair veriler bulunmaktadır. 19. yüzyılda Silistre civarında ele geçirilen yetmiş dokuz Rus esirin, ziraat hizmetinde istihdam edilmek üzere benzerleri gibi Çifteler Çiftliği'ne gönderilmeleri hakkındaki emir,

Barkan, Süleymaniye Camii inşasına dair hazırladığı külliyatlı eserinde inşaatta çalıştırılan esirleri tespit etmiştir.²¹ Bu çalışmalardan yola çıkılarak bu tezde cami, konak inşaatlarının yanı sıra kale inşaatlarında istihdam edilen esirler tespit edilmiştir.

Bu eserlerin yanı sıra Osmanlı denizciliğine dair literatürde dolaylı olarak miri esirlere dair çalışmalar bulunmaktadır. Hiç şüphesiz bu eserlerin başında İdris Bostan'ın Osmanlı donanması ve deniz gücüne dair kıymetli bilgiler ihtiva eden eserleri gelir. *17. Yüzyılda Tersane-i Âmire* kitabı Tersane'de çeşitli işlerde istihdam edilen miri esirlere dair önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca Osmanlı deniz gücüne dair yapılan *Sultanın Kalyonları* isimli bir diğer çalışma esirlerin işgücü olarak dönüşümlerini fark etmemi sağlamıştır. Yusuf Alperen Aydın tarafından hazırlanan eserde kalyona geçişle birlikte vasıfsız esirlerin yerini marinar esir olarak nitelendirilen ve denizcilik işinden anlayan miri esirlerin istihdam edilmeye başlanmasına dair önemli bilgiler sunulmaktadır.²²

Miri esirlerin merkezde olduğu bir diğer çalışma ise İstanbul merkezinde miri esirlerin istihdamlarının incelendiği Nida Nebahat Nalçacı tarafından kaleme alınan *Sultanın Kulları* isimli kitaptır.²³ Çalışmanın içeriğinde miri esirler hakkında genel bilgiler verilmiş ve İstanbul özelinde istihdamlarından bahsedilmiştir. Miri esirlere dair genel çerçevenin çizildiği çalışmanın en orijinal kısmı vaka anlatısının yer aldığı üçüncü bölümdür. Miri esirlere dair bir diğer çalışma esirlerin merkeze nakilleri ve muhafaza edildikleri mekanlara dairdir. 1715 yılında Mora'nın fethi esnasında Benefşe Kalesi'nden alınan esirlerin İstanbul'a nakilleri ve bu esirlerin Elçi Hanı'na yerleştirilmelerine dair Cemal Çetin tarafından hazırlanan *Sultanın Esirleri: İstanbul'da Esir Kampı (1715)* isimli çalışmada ise sadece miri esirlere dair bilgiler incelenmiştir.²⁴ Eserde ele alınan listelerde, Benefşe Kalesi'nden getirilen esirlerin

esirlerin miri topraklarda geç tarihlere değin istihdam edildiklerine örnek teşkil etmektedir (Kayhan Orbay, "Osmanlı İmparatorluğunda Köle Emeginin İstihdamı ve Mükatebe Yöntemi", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (17) 2009/1, s. 154. Ayrıca BOA, İrade Dahiliye, 5462, 28 Şevvâl 1270 (24 Temmuz 1854). Ayrıca, 19. Yüzyılın ikinci yarısında Batı Anadolu'da kurulan tarım çiftliklerinde üretimin artırılmasına adına çok sayıda köle istihdam edilmesi İmparatorluğun son dönemlerine değin zirai işlerde istihdamın devam ettiğini göstermektedir (Mustafa Akyol, **İşgücünde Kullanılan Köleler**, s. 260-261).

²¹ Ömer Lütfi Barkan, **Süleymaniye Camii ve İmaret-i İnşaatı (1550-1557)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1972.

²² Yusuf Alperen Aydın, **Sultanın Kalyonları: Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)**, İstanbul: Küre Yayınları, 2011.

²³ Nida Nebahat Nalçacı, **Sultanın Kulları: Erken Modern Dönem İstanbul'un da Savaş Esirleri ve Zorunlu İstihdamı**, İstanbul: Verita Yayıncılık, 2015.

²⁴ Cemal Çetin, **Sultanın Esirleri: İstanbul'da Bir Esir Kampı (1715)**, Konya: Palet Yayınları, 2015.

isimleri, yaşları ve ganimet olarak getirilen kale sakinlerinin malları tek tek yazılmıştır. Bu kayıtlar, Osmanlı Devleti'nde esir alma prosedürü ve esir alınanların mallarının miriye nakledilmesine dair yer alan bilgilerin yanı sıra esirlerin iâşeleri, barınmaları ve başlarında bulunan devlet görevlilerine yapılan harcamaları göstermesi bakımından önemlidir. Karlofça Antlaşması'ndan başlayarak 18. yüzyılda hem miri esirler hem de özel mülkiyette olan kölelerin esaretten kurtulmalarına dair yapılan bir diğer çalışma Fatma Sel Turhan tarafından yazılan *18. Yüzyıl Osmanlı Esirleridir*.²⁵

Yukarıda zikredilen çalışmalar esas itibarıyla miri esirlere dair bilgiler yer alan çalışmalardır. Bunun yanı sıra literatürde kölelik üzerine yapılan çalışmaların bazılarının içinde miri esirlerden bahsedenler de bulunmaktadır.²⁶ Bu kaynaklar köleliğin başlangıcı olan esarete dair önemli çıkarımlar sağlamakla birlikte halkın elinde olan esirlere dair önemli bilgiler sunmaktadır. Dolayısıyla tez konumuz olan miri esirlerle doğrudan bağlantılı değildir.

²⁵ Fatma Sel Turhan, *18. Yüzyıl Osmanlı'da Savaş Esirleri*, İstanbul: Vadi Yayınları, 2018.

²⁶ Ehud Toledo, *Suskun ve Yokmuşcasına: İslam Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları*, çev. Hakan Erdem, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010. Y. Hakan Erdem, *Osmanlı'da Köleliğin Sonu (1800-1900)*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004, Nihat Ergin, *Osmanlı Devleti'nde Kölelik*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998.

1.BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE MİRİ ESİRLERİN DURUMU

1.1. Osmanlı Hukuk Sisteminde Esaret

Miri esirlerin ele geçirilmelerinden itibaren devlet nezdindeki statüleri, tâbi oldukları kurallar ve sahip oldukları haklar gibi hususları açıklığa kavuşturmak için öncelikle Osmanlı hukuk sistemine ve bunun dayandığı temel prensiplere bakmak gerekmektedir. Osmanlı Devleti, esir hukuku uygulamalarında esas olarak İslam hukukunun çerçevesinden istifade etmekle beraber tek bir mezhebin görüşlerine bağlı kalmamış, diğer mezheplerin yaklaşımlarından da faydalanarak meseleyi kendince sentezlemek suretiyle belli bir kaideye bağlamıştır.

İslam hukukçularının esirler hakkındaki görüşleri Bedir Savaşı'ndaki (624) uygulamaya dayanmaktadır.¹ Bunun başlıca sebebi Müslümanlar ile müşrik Araplar arasında yapılan ilk savaşın bu olması ve bu savaştan sonra Hz. Muhammed'e konuyla ilgili vahiy gelmesidir.² Bu noktada Kur'ân-ı Kerim'deki ayetleri ve Hz. Muhammed'in uygulamalarını esas alan mezhep imamları esirlere uygulanacak hükümler hakkında çeşitli görüşler sunmuşlardır.³

¹ Müslümanların düşmanları ile savaşmalarına Hac suresi'nin 39. âyetinin nüzulu ile izin verilmiştir. "Kendileriyle savaşılmalara (müminlere) zulme uğramış olmaları sebebiyle, (savaş konusunda) izin verildi. Şüphe yok ki Allah, onlara yardıma mutlak surette kadirdir." (**Kuran Yolu**, c. 3, s. 736).

² Bedir Savaşı'nda müşriklerden yetmiş esir alınmış bunlardan vaktiyle Müslümanlara aşırı eziyet eden iki kişi öldürülmüştür. Hz. Muhammed kalan esirlere ne yapılacağına dair ashabıyla istişarede bulunmuştur. Hz. Ömer esirlerin öldürülmelerini teklif etmiş fakat Hz. Ebu Bekir'in başını çektiği çoğunluk ise esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmaları fikrini öne sürmüştür. Bunun üzerine Hz. Peygamber ileride Müslüman olabilecekleri ihtimaline binaen esirlerin durumlarına göre 1000-4000 dirhem arasında fidye ödeyerek serbest kalmalarını benimsemiştir (Tahsin Ekim, **Bedir Savaşı'nı Hazırlayıcı Etkenler ve Sonuçları**, Konya: Selçuk Üniversitesi, Basılamamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 56-57). Bu kararda Cahiliye döneminde de Arapların aldıkları esirleri fidye karşılığında serbest bırakmaları geleneğinin etkisi olabilir (Tahsin Ekim, aynı tez, s.58). Esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılması hakkında ertesi günü ayet inmiştir. Buna göre Enfâl Suresi'nde esir fidyesi savaş ganimetine izin verilmiştir. "Yeryüzünde küfrün belini kırıp, tam hâkimiyet sağlamadıkça hiçbir peygambere esir almak yakışmaz- Siz bu dünyanın geçici kazançlarını istiyorsunuz- Ama Allah, sizin için ahiretteki cenneti elde etmenizi istiyor. Çünkü Allah en yüce iktidar sahibi olup, yaptığı her şeyi yerli yerince yapandır. Allah tarafından, önceden buyurulmuş böyle bir ilke olmasaydı, (fidye elde etmek için) aldığınız bütün bu esirler yüzünden, başınıza mutlaka büyük bir azap çökerdi. Artık savaşta elde ettiğiniz ganimetlerden, helâl ve temiz olanları kullanın ve Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan ve acıyandır" (Enfâl Süresi 8/67-70, **Kuran Yolu**, c. 2, s. 708-710).

³ Esirlerle ilgili olarak tasarruf hakkına sahip bulunan devlet başkanı esirleri öldürebilir, karşılıksız serbest bırakabilir, Müslüman esirler ile mübadele yapabilir yahut onları köleleştirebilirdi. Bununla birlikte mezhepler arasında farklı görüşler de ortaya çıktıği anlaşılmaktadır. Hanefi, Maliki ve Hanbeli mezhebine göre esirin darülharbe gitmek için karşılıksız olarak salıverilmesi caiz değildi, çünkü esir tekrar oraya giderek Müslümanlara karşı savaşabilirdi. Bu hususda İmam Şafii, Bedir savaşı sonrasında

Temel olarak esirlere ne yapılacağına karar verme yetkisi devlet başkanı yahut ordu komutanına aittir.⁴ İslam hukukçularının çoğunluğuna göre savaşan erkekler dışında kalan kadın, çocuk, yaşlı, hasta, din adamları ve savaşla alakası olmayan kişiler bilfiil savaşmadıkça öldürülemezdi.⁵ Dört sünnî mezhebin hukukçularına göre düşman askeri esir alınmadan önce İslamiyet'i kabul ederse hayatı yanında hürriyetini de garanti etmiş olur, artık öldürülmesi veya köleleştirilmesi caiz olmazdı.⁶ Esir alındıktan sonra Müslümanlığı kabul etmesi halinde ise öldürülmesi haram olmakla birlikte gazilerin ganimetteki payları sebebiyle hakkında kölelik hükmü sabit olurdu.⁷ Fakat efendisi gayrimüslim olamaz ve gayrimüslime satılamazdı. Ayrıca, bir gayrimüslimin kölesi Müslüman olursa bu kölenin o kişiden alınması gerekirdi. Bunun yanı sıra savaşta esir alınan ve ailesi olmayan çocuklar hükmen Müslüman kabul edildiklerinden gayrimüslimlere satılamaları yasaktır.⁸ Esirlerle ilgili olarak tasarruf hakkına sahip bulunan devlet başkanı esirleri öldürebilir, karşılıksız serbest bırakabilir, Müslüman esirler ile mübadele yapabilir yahut onları köleleştirebilirdi. Bununla birlikte mezhepler arasında farklı görüşler de ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

bazı esirlerin bedelsiz salıverildiklerinden yola çıkarak caiz olduğuna dair görüş beyan etmiştir (Bilmen, **İstilahatı Fıkhiyye Kamusu**, c.3, s. 403). Ancak İslam devletinin tebaası olmak üzere zimmi statüsüne sokularak serbest bırakılması caizdi. Esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmaları Hanefi mezhebine göre mümkün değil iken diğer mezheplere göre mümkündü. Benzer şekilde esirlerin mübadele edilmesi yani gayrimüslimlere esir düşen Müslüman ile elde olan bir gayrimüslim esirin mübadele edilmesi Hanefi mezhebine göre caiz değil iken diğer üç mezhebe göre caizdi. İmam Ebu Hanife ve onun gibi düşünen İslam âlimlerine göre, mübadele edilerek düşman askerinin serbest bırakılması düşmanı güçlendirecektir. Ayrıca Müslüman kişinin esir olması kendi eliyle meydana gelmemiş bir beladır ve bundan kurtulmak için başka çareler aranmalıdır (Nihat Engin, **Osmanlı Devletinde Kölelik**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998, s. 27-28). Ayrıca Ahmet Özel, **Savaş Esirleri**, s. 86. Ayrıca, Bilmen, **İstilahatı Fıkhiyye Kamusu**, c. 3, s. 403.

⁴ İslam hukukuna göre, bu konu esire eman verme meselesinde tartışmalıdır. Bir Müslümanın kendisine sığınan birine eman vermesi Hanefi ve Maliki mezheplerine göre geçerli olduğu halde Şafii ve Hanbeli mezhebine göre esirler hakkında yetki sadece devlet başkanı ya da ordu komutanına ait olduğu için onların haricinde verilen eman geçerli değildir (Ahmet Özel, **İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirleri**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 64).

⁵ Bu konuda Şafii mezhebinin bir kolu kadın ve çocukların haricinde kalan zümrenin savaşmasa da öldürülebileceklerini ve esir alınabileceklerini savunmaktadır (Ahmet Özel, **Savaş Esirleri**, s. 54). Ömer Nasuhi Bilmen, tüm mezheplerin kadın ve çocukların esir edilmelerinin caiz olduğu, öldürülmelerinin ise caiz olmadığı görüşünde ittifak ettiklerini beyan eder (**Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu**, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1968, c.3, s. 402).

⁶ Buna örnek gösterilebilecek husus Anadolu Beyliklerinin kendi aralarında yaptıkları savaşlarda ahaliden kimseyi esir almamalarıdır. Beyliklerin savaşan askerleri de, ahalisi de Müslüman olduğu için esir alınmazdı (Ömer Cide, **Kuruluş Dönemi Osmanlı Fetihlerinde Dinin Rolü: 1299-1402**, Yayınlanmamış Doktora tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 180).

⁷ Bilmen, **İstilahatı Fıkhiyye Kamusu**, c. 3, s. 401.

⁸ Bilmen, esir alınan çocukların bedeli mukabilinde veya bedelsiz gayrimüslimlere verilmesinin haram olduğunu çünkü bu çocukların Müslüman doğmuş bir çocukla aynı olduğunu söylemektedir (**İstilahatı Fıkhiyye Kamusu**, c. 3, s. 402). Ayrıca Ebussuud Efendi, “anasız atasız çıkan esir şer’an müslimdir yönünde fetva vermiştir” (Ertuğrul Düzdağ, **Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı**, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983, s. 119).

Hanefi, Maliki ve Hanbeli mezheplerine göre esirin darülharbe gitmek için karşılıksız olarak salıverilmesi caiz değildi, çünkü esir tekrar oraya giderek Müslümanlara karşı savaşılabirdi⁹. Ancak İslam devletinin tebaası olmak üzere zimmî statüsüne sokularak serbest bırakılması caizdi. Esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmaları Hanefi mezhebine göre mümkün değil iken diğer mezheplere göre mümkündü. Benzer şekilde esirlerin mübadele edilmesi yani gayrimüslimlere esir düşen Müslüman ile elde olan bir gayrimüslim esirin değiş tokuşu Hanefi mezhebine göre caiz değil iken diğer üç mezhebe göre caizdi.¹⁰

Nitekim tespit ettiğimiz örneklerde de görüleceği üzere, Osmanlı Devleti esirlerle ilgili konularda, kendi ihtiyaçları doğrultusunda, hem bir mezhep içindeki farklı yorumlardan, hem de diğer mezheplerin yaklaşımlarından istifade etmiştir.¹¹ Osmanlı esaret hukukunun meseleleri tartışılırken, salt teorik olarak ele almaktan ziyade, mevcut sorunlar üzerindeki yaklaşım farklılıkları ortaya konulacak ve bu sayede Osmanlı esaret hukukunun İslam esaret hukuku içerisindeki yeri belirginleştirilecektir.

Osmanlı Devleti'nde tutsakları ve tutsaklığı anlatmak için birbirinden farklı birçok kelime ve kavram kullanılmıştır. Esir, üserâ ve tutsak kelimeleri haricinde

⁹ Bu hususta İmam Şafii, Bedir savaşı sonrasında bazı esirlerin bedelsiz salıverildiklerinden yola çıkarak caiz olduğuna dair görüş beyan etmiştir (Bilmen, **İstilahatı Fıkhiyye Kamusu**, c.3, s. 403).

¹⁰ İmam Ebu Hanife ve onun gibi düşünen İslam âlimlerine göre, mübadele edilerek düşman askerinin serbest bırakılması düşmanı güçlendirecektir. Ayrıca Müslüman kişinin esir olması kendi eliyle meydana gelmemiş bir beladır ve bundan kurtulmak için başka çareler aranmalıdır (Nihat Engin, **Osmanlı Devletinde Kölelik**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998, s. 27-28). Ayrıca Ahmet Özel, **Savaş Esirleri**, s. 86. Ayrıca, Bilmen, **İstilahatı Fıkhiyye Kamusu**, c. 3, s. 403.

¹¹ Osmanlı Devleti'nde esir uygulamalarına bakıldığında sadece Hanefi hukuku esaslarına göre kararlar alınmadığı ihtiyaçlar doğrultusunda zaman zaman diğer mezhepler görüşlerine dayanarak da kararlar alındığı görülmektedir. Kendisinden önce gelen Selçuklular devrinde atanan kadıların büyük çoğunluğu Hanefi ekolünden gelenler olmuş ve sonuçta Hanefi mezhebi ağırlıklı uygulamalar yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde hükümlerin Hanefi mezhebine göre verilmesine dair herhangi bir emir yokken 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hükümlerin Hanefi mezhebine göre verilmesi gerektiği açıkça ifade edilmiştir. Osmanlı Hukuk Tarihçisi Mehmet Akif Aydın, Beratlarında, Hanefi hukukuna göre karar verilmesi, eğer Hanefi hukukunda durum ile alakalı farklı görüşler mevcut ise en sahih görüşe ve sosyal duruma en uygun olana hüküm vermesi kadının mükellefiyetlerinden idi. Bütün bunlara rağmen kadının Hanefi mezhebindeki hâkim görüşün esahh-ı akvâl dışında bir görüşle diğer mezheplerce kabul edilen başka bir ichtihadla hüküm vermesi kabul edildiğini ifade etmektedir (M. Akif Aydın, **Kadı Sicillerinde İstanbul: XVI. Ve XVII. Yüzyıl**, İstanbul: İSAM, 2011, s. 37). Duruma verilebilecek en belirgin örnek esir mübadelesine dairdir. Hanefi mezhebine göre devlet başkanı erkek olan esiri geri dönüp tekrar savaşıma ihtimalinden dolayı serbest bırakamaz, bu yüzden bizce devlet başkanı esir mübadelesinde İslam hukukunca kendisine tanınan yetkiyi kullanmış ve diğer mezheplere göre karar verilmiştir.

belgelerde karavana¹², giriftâr, giriftâr-ı bend-i zencîr, pâyzen¹³, üsârâ-yı mîrî, gebrân-ı mîrî, üsârâ-yı gebrân-ı mîrî gibi çok sayıda tabire rastlanması¹⁴ meselenin karmaşık bir hal aldığını göstermesi açısından anlamlıdır. Tabirlerdeki bu ayrım genel itibariyle istihdam alanına göre bir tasnif yapıldığını ortaya koysa da temelde esirlerin yaş, cinsiyet ve istihdam yerine işaret eden bu tabirler hukuki farklılaşmanın da habercisi niteliğindedir. Esirlerin yaş ve cinsiyetine göre ayırt edici kimi tabirin kullanıldığı da tespit edilmektedir. Mesela, üç yaşına kadar olan süt çocuğu *şirhor*, üç ilâ sekiz yaş arası erkek çocuk *beççe*, aynı yaş aralığındaki kız çocuğu ise *duhterek* olarak adlandırılmıştır. Sekiz-on beş yaş arası erkek çocuklar *gulamçe* veya tüysüz erkek manasında olan *gulâm*, sekiz-on beş yaş arası kız çocuğu *duhter*, on sekiz yaşına kadar olan kız çocuğu *ümmü 'l-veled*, tüyleri yeni çıkmış erkekler *sakallı*, yaşlı erkekler *pir*, yaşlı kadınlar *acûze* şeklinde adlandırılmıştır. Bu farklılıklar esirlerin istihdam edilecekleri alan ve fiyatlarının belirlenmesinde de ehemmiyet arz etmektedir.

Tezin bu bölümünde Osmanlı Devleti'nde mîrî esirlerin durumları incelenecektir. Özellikle fiziki durum, yaş, meslek, görev veya sosyal statü esirin niteliğini yani bedelini yahut önemini ortaya koyması açısından kıymetli bilgilerdir. Kayıtlarda “belli başlı” şeklinde tabir edilen esirler komutan, kapudan, hekim veya asil aileden gelen ve pazarlıkta devletin elini güçlendirecek esirleri ifade etmektedir. Bu esirlerin yanı sıra savaşlarda ele geçirilen esirlerin beşte birinin devletçe vergi olarak

¹² Karavana kelimesi askere çıkan yemek, bir tür kalyon ve yaşlı erkek köle gibi farklı manalara gelmektedir. (Mehmet Kanar, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul: Say Yayınları, 2009, s. 1722). Ayrıca BOA, *Mad.* nr. 1951, s. 107'de Kandiye'de istihdam edilen esirlere bu tabir kullanıldığı gibi, tersanede farklı iş kollarında çalıştırılan esirlerin tasnifinde karavana tabiri geçmektedir (BOA, *Mad.* nr.14625, s. 29, *Mad.* nr. 14626, s. 29, *Mad.* nr. 14651, s. 36, *Mad.* nr. 14717, s. 10, *Mad.* nr. 14936, s. 11, *Mad.* nr. 14954, s. 17). Yukarıda bahsedilen defterlerde sarıh şekilde esir oldukları yazmamakla beraber, 1699 senesinde Kandiye Kalesinin fethi esnasında lağımçı, ırgat ve farklı işlerde istihdam edilen esir listesinde karavana esirler diğer esirler gibi listelenmiştir. Kalenin alınmasıyla fetihle lağımlarda istihdam edilen esirlere dağıtılan in'am listelerinde karavanalara 11.700 akçe verilmiştir (BOA, *Mad.* nr. 1951, s. 94 ve s. 107). Karavana esirler bölük şeklinde tanımlanmaktadır ve her bir bölükte sekiz esir yer almaktadır. Belgelerde bölük sayısını müteakip nefer sayıları sekiz verilmektedir. Tersâne-i Âmire'de kalyon yapımı esnasında çalıştırılan sanatkarlara dair defterlerde kullanılan esirler de gösterilmiş, bu esirlerin içinde karavana esirler de yer almaktadır. Kandiye Muhasarasında metrislerde hizmet eden ve azad edilen esirler ve karavanaların listesi verilmiştir. Belgede karavana olan dört esirin memleketleri, isimleri ve fiziki özellikleri yazmaktadır (BOA.TT.d nr. 799, s.7).

¹³ Osmanlı Devletinde sadece esirler değil aynı zamanda mücrimler de kürekçi olarak kullanılmaktadır. Bunların ayakları zincirli olduğu için “payzen” adıyla anılmaktadır (Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Ankara: MEB, 1983, c. 2, s. 765). Payzen tabiri, bazen esiri bazen de kürek mahkûmu olan mücrimi ifade etmektedir. Bu noktada vekayinâmelerde ve arşiv belgelerinde karşımıza çıkan payzenlerle alakalı bilgilere dikkatli yaklaşmak gerekmektedir..

¹⁴ Cemal Çetin, **Sultanın Esirleri: İstanbul'da Bir Esir Kampı (1715)**, Konya: Palet Yayınları, 2015, s. 1.

alınması yanında hediye olarak padişaha gönderilme ya da müsadere yoluyla devlet hazinesine aktarılma yollarıyla elde edilen esirler alelade şeklinde tanınlanmaktadır. *Mîrî üsârâ* olarak tanımlanan bu esirler devletin çeşitli hizmetlerinde kullanılmaktadır. İlk olarak Gelibolu İskeleyi'nde at ve yük gemilerinde çalıştırıldığını gördüğümüz mîrî esirler, daha sonra Acemi Ocağı'nda, padişahların ve sadrazamların inşa ettirdiği imaretlerde, savaşlarda, Topçu Ocağı'nda, maden ocağında ve en yoğun olarak da Tersane'de istihdam edilmişlerdir. Donanmada kürekçi olarak hizmet vermelerinin yanında kalyon döneminde uzman denizcilerden seçilen ve *marinar üserâ* olarak adlandırılan bir grup, denizcilik işlerinde de kullanılmıştır. Özellikle kadırgadan kalyona geçişle birlikte kürekçi sayısının azalmasına bağlı olarak marinar esirlerin önemi de artmıştır. Zamanla kalyonların kadırgaların yerini alması ile birlikte kürek çekmede kullanılan çok sayıda vasıfsız esirin yerine az sayıda marinar üserânın kalyonlarda istihdam edildiği görülmektedir.¹⁵ Mîrî esirlerin bir işte çalıştırılmayan kısmı ise esir pazarında satılarak temin edilen gelir devlet hazinesine gönderilirdi.¹⁶

1.1.1. Esaret Hakkındaki Fetvalar

Osmanlı Devleti'nde şeyhülislam tarafından verilen fetvalarda esaret meselesi birçok açıdan yer almaktadır. Bu fetvalarda hem şahıslar hem de devlet elindeki esirlerle ilgili hususlar mevcuttur. Bu kısımda Osmanlı hukuku uygulamalarında sıkça kullanıldığına şahit olduğumuz *Ma'rûzât*¹⁷, Zembilli Ali Efendi'nin *el-Muhtârât mine'l-Fetâvâ*¹⁸, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*¹⁹, Feyzullah Efendi'nin *Fetâvâ-yı Feyziye*²⁰, Yenişehirli Abdullah Efendi'nin *Behçetü'l-Fetâvâ*²¹, Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi'nin *Neticetü'l-Fetâvâ*²² gibi fetva mecmuaları yanında fetvalar

¹⁵ Yusuf A. Aydın, **Sultanın Kalyonları: Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)**, İstanbul: Küre Yayınları, 2011, s. 294.

¹⁶ Mehmet Yaşar Ertaş, **Sultanın Ordusu: Mora Fethi Örneği 1714-1716**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007, s. 321.

¹⁷ Ebussuud Efendi, **Ma'rûzât**, haz. Pehlül Düzenli, İstanbul : Klasik Yayınları, 2013.

¹⁸ Zembilli Ali Efendi, **el-Muhtarat mine'l-Fetâvâ (seçme fetvalar)**, çev. İbrahim Ural, M. Ali Sarı, Fey Vakfi, 1996.

¹⁹ **Açıklamalı Osmanlı Fetvaları: Fetâvâ-yı Ali Efendi**, haz. H. Necati Demirtaş, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2014.

²⁰ Feyzullah Efendi, **Fetâvâ-yı Feyziye**, haz. Süleyman Kaya, İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.

²¹ Yenişehirli Abdullah Efendi, **Behçetü'l-Fetâvâ**, Klasik Yayınları, 2011.

²² **Neticetü'l-Fetâvâ**, Ahmed Efendi ve Hafız Mehmed el-Gedûsî derlemesi (1730-1795 fetvaları), haz. Süleyman Kaya, Klasik Yayınları, 2014. Dürrîzâde Ârif Efendi'nin altı yılı aşkın şeyhülislamlığı esnasında verdiği fetvaların yanı sıra kendisinden önce verilmiş olan fetvalarda yer aldığı mecmua,

ile alakalı hazırlanmış diğer çalışmalarda esaret mevzusunun ne şekilde yer aldığı ortaya konulacaktır.²³

Fetva mecmualarında kimlerin esir alınıp kimlerin esir alınamayacağı sorusuna dair verilmiş çok sayıda cevap bulunmaktadır. Mesela, Osmanlı Devleti ile barış anlaşması imzalandıktan sonra izinsiz olarak esir edilen kadınların cariyeliklerinin caiz olup olmayacağı²⁴, kaçan bir esirin akın sırasında tekrar ele geçirildiğinde eski sahibinin bu esiri bedelsiz alıp alamayacağı²⁵, Müslüman olan esirin isteyerek düşman ülkesine kaçması ve oraya yapılan bir akında tekrar yakalanması halinde durumunun ne olacağı²⁶ şeklinde birçok soru bu fetvalara yansımıştır. Ermenilerin esir alınıp alınamayacağı, gizlice Müslüman olan bir gayrimüslimin yakalandığında esir edilip edilemeyeceği, daha evvelen İslam toprağı olan bir beldenin elden çıkması ve yeniden ele geçirilmesiyle buradaki arazilerin hukuki statüsünün ne olacağı hususları da bu kabildendir.²⁷ Sadece gayrimüslimlerin esir alınması değil, düşman tarafından esir alınan bir Müslümanı kurtaran diğer bir Müslümanın o kişiden fidye talep edip edemeyeceği hakkındaki fetva örneğinde olduğu gibi esir alınan Müslümanlar ile ilgili fetvalar da bulunmaktadır.²⁸

Dürrîzâde'nin isteğı üzerine Ahmed Efendi tarafından derlenmiştir (Saffet Köse, "Neticetü'l-Fetâvâ", **DİA**, c.33, s. 26).

²³ Şeyhülislam Ebussuud, **Fetvalar**, haz. Muzaffer Arabul, Nurdoğan Matbaası, 1978. Muzaffer Arabul, **"Şeyhülislam Ebussuud Efendi"** (der), İstanbul 1978. **Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı: Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Fetvalarına Göre: Fetâvâ-yı Ebussuud Efendi**, haz. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Şule Yayınları, 1983. Ertuğrul Düzdağ, **Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında: Kanuni Devrinde Osmanlı'da Hukuki Hayat**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011. Pehlül Düzenli, **Şeyhülislam Ebussuud Efendi ve Fetvaları**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2012.

²⁴ "Harbî kefereden bir tâife padişah-ı İslâm ile musâlaha ve muvâda'a ittiklerinden sonra ehl-i islam'dan birkaç kimesneler padişah-ı İslâmdan izinsiz ol tâifenin vilâyetlerine varup tâife-i mezbûreden Hindi kahran ahz ve dâr-ı İslâm'a ihrac idüb Zeyd'e bey' eyleseler Hind, Zeyd'in cariyesi olub Hind'in vat'ı Zeyd'e haram olur mu? Cevâb: olmaz." (**Fetâvâ-yı Ali Efendi**, c. 1, s. 270).

²⁵ "Zeyd'in kulu Amr-ı Nasrani abık ve dâr-ı harbe dâhil olub lakin harbiler Amr'ı ahz ve takyîd itmeyüb ba'dehû Amr harbiler ile asker-i islamdan bir taife ile kıtâle çıkmağla ahz olunub dâr-ı islama çıksa, Zeyd, Amr'ı kimin yedinde bulursa meccanen almağa kadir olur mu? Cevâb: olur." (**Fetâvâ-yı Ali Efendi**, c 1, s. 273).

²⁶ "Zeyd-i müslimin kulu Amr-ı müslim abık ve darülharbe dâhil olub lakin mürted olmayub ba'dehû harbile Amr'ı ahz ve Bekir tâcire bey' ve teslim idüb Bekir dahi darülslama ihrâc eylese Zeyd, Amr'ı meccânen Bekir'den almağa kadir olur mu? Cevâb: olur." (**Fetâvâ-yı Ali Efendi**, c. 1, s. 272).

²⁷ **Fetâvâ-yı Ali Efendi**, c. 1, s. 264-275, H. Necati Demirtaş, **Fetvaları ile Şeyhülislam Ebussuud Efendi**, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2016, s. 612-614, **Behçetü'l-Fetâvâ**, s. 174-186.

²⁸ "Zeyd-i Zimmiyi, harbiler esir idüb dâr-ı harbe idhâl itdiklerinden sonra ehl-i islâmdan birkaç kimesneler Zeyd'i harbilerden kahren alub dâr-ı İslâma ihrac eyleseler merkurmlar mücerred: Dâr-ı harbden ihrâc eyledik deyu Zeyd'i istirkâka kâdir olurlar mı? Cevab: Olmazlar." (**Fetâvâ-yı Ali Efendi**, c. 1, s. 271).

Tenfil-i Âm (Ganimetin Gaziye Bırakılması) Meselesi

Fetvaların duruma ve döneme göre farklılaşmasına dair önemli örneklerden biri tenfil-i âm meselesine dair farklı yüzyıllarda verilen fetvalardır. Tenfil-i âm, sefer esnasında askeri teşvik etmek için savaşta ele geçirilen esirlerin pençik vergisi alınmadan ve gaziler arasında taksim edilmeden her savaşçının kendisine ait olacağına dair padişahın emridir. Asker ister bu esiri fidye karşılığında serbest bırakır, isterse yanında memleketine getirerek köle yapar.

Ünlü şeyhülislâm Ebussuud Efendi, tenfil-i âm'ın İslam hukukunda geçerli olmadığını savunmaktadır. Buna dayanak olarak Kur'an-ı Kerim'de Enfâl suresi 41. âyeti delil gösterir: “*Biliniz ki kâfirlerden ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin muhakkak beşte biri (humus) Allah içindir. O da Peygambere ve onun akrabasına, yetimlere, miskinlere ve yolda kalmışlara aittir. Eğer siz Allah'a iman etmiş ve o hak ile bâtılın ayrıldığı Bedir günü, o iki ordunun çarpıştığı gün, kulumuza (Hz. Peygambere) indirdiğimiz âyetlere iman etmiş iseniz*”.²⁹ Hatta Ma'rûzât'ta, verdiği fetvada alınan esirin beşte birinin devlete verilmeden helal olmayacağını, bu durumun 948 (1541-42) yılında padişah Kanuni Sultan Süleyman'a arz olunduğunu, o zamandan itibaren gazilerin aldıkları esirlerin beşte birini vergi olarak devlete vermelerini, esirlerinin böylece onlara helal olacağını belirtmiştir.³⁰

18. yüzyıl şeyhüislamılarından Feyzullah Efendi ise padişahın tenfil-i âm³¹ ilan ettiğinde gazilerin aldıkları esirlerin kendilerine ait oldukları fakat diğer ganimetin yani binaların devletin malı olduğu yönündeki fetva vermiştir.³² 18. yüzyıl şeyhüislamılarından bir diğeri olan Çatalcalı Ali Efendi de verdiği fetvada sultan

²⁹ **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Hayrettin Karaman, İbrahim Kafi Dönmez, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017, c. 2, s. 691.

³⁰ “Zeyd dârü'l-harbde tuttuğu esiri Amr'ı çıkarub mâl-ı ganâyim ile gânimin beynlerinde kismet olmadın Amr Zeyd'in memlûki olur mu? El cevab: olur, humusu verilecek. Sene 948 tarihinde bu husus pâye-i serîr-i â'lâya arz olunub guzât seby ettikleri üsârâ kismet olmadın mülk-i hâslarına dâhil olub tasarrufât-ı şer'iyeleri helâl olmaz. “...Bârî umûmen tenfil buyurulsa ki humsunu verdikte her kişi seby ettiği esîre mâlik ola” denildikte tenfil-i âm buyurulub” her esir, seby edenin mülkü olsun, humsunu versin dahî kimesne dahl etmesinler” deyû buyrulmuştur. Ol vakitten beri çıkan esirlerde hums verilecek iştibâh yokdur” (Düzenli, **Ma'rûzât**, s. 241).

³¹ Tenfil-i âm; gazaya çıkan padişahın askeri savaşa teşvik etmek için herkesin aldığı esirin beşte biri vergi olarak alınmadan ve gaziler arasında taksim edilmeden kendisine ait olması demektir. Asker ister bu esiri fidye karşılığında serbest bırakır, isterse yanında memleketine getirerek köle yapar. Bu esir için pençik vermez (H. Necati Demirtaş, **Ebussuud Efendi**, s. 612).

³² H. Necati Demirtaş, **Ebussuud Efendi**, s. 612.

tenfîl-i âm ilan ettikten sonra esir ele geçiren gazinin onu istediği şekilde değerlendirebileceğini ifade etmektedir³³

1.1.2. Gayrimüslim Osmanlı Reayasının Esir Alınması

Osmanlı tebası kabul edilen gayrimüslimler zimmi statüsünde olduklarından bunların esir alınması yasaklanmıştır.³⁴ Bununla birlikte uygulamada zaman zaman sorunların yaşandığı ve bu hususta devlet makamlarına çok sayıda şikâyetin gittiği görülmektedir. Özellikle casuslukla itham edilen yahut casusluğu tespit edilen gayrimüslimlerin durumu ciddi sorun teşkil etmektedir. Devletlerin bir diğer devlet hakkında bilgi almak için birbirlerinin topraklarına casuslar göndermeleri yaygın bir uygulamadır. Zaman zaman bu durumdan mağdur olan Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim casuslar hakkında nasıl davranılması gerektiğine dair fetvalar alındığı görülmektedir. Burada yakalanan casusun hukuki statüsüne göre kendisine yapılacak muamele farklılık göstermektedir. 16. yüzyıla dair örnekte gayrimüslimlerden bazılarının casusluk yaptıklarının ortaya çıkması halinde bu kişilerin öldürülmelerinin caiz olup olmadığı hakkında fetva istenmiştir. Bunun üzerine Üsküb müftüsü Pir Mehmed Üskübî (ö. 1611), casusluk yaptığı tespit edilen zimmi eğer reaya ise öldürülemeyeceği fakat şahıs müste'men ise katledilmesinin caiz olduğuna dair fetva vermiştir.³⁵

Genel itibariyle esir alınanların reayadan olup olmadığına dikkat edilmekte³⁶ ve eğer esir alınan, reayadan ise serbest bırakılması emredilmektedir. Hatta serhad

³³ **Fetâvâ-yı Ali Efendi**, c. 1. s. 269.

³⁴ "Ehl-i Zimme; İslâm devletin ahid u emanına girmiş olan gayri müslim tebaasına denilmektedir. Zimmet hukuku içinde yaşayan gayrimüslimlerin Müslümanlar gibi hakları ve mükellefiyetleri bulunmaktadır. Gayrimüslimler, İslâm devletine intisâb ettikleri andan itibaren serbestçe yaşama hakkına sahiptirler." (Ahmed Özel, **İslâm Hukukunda Milletler arası Münâsebetler ve Ülke Kavramı**, İstanbul: Marifet Yayınları, 1982, s. 186-189). Osmanlı Devleti İslâm devleti olduğundan gayrimüslimlere yönelik uygulamalarda İslâm hukukundaki zimmet hukuku esasları etkilidir (M. Macit Kenan, **Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek**, İstanbul: Klasik Yayınları, 2004, s. 4). Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslimler ehl-i bağı olmadıkları müddetçe esir olarak alınamazlar ki her isyan eden gayrimüslim reaya esir alınamaz, esaretleri için fetva gerekmektedir.

³⁵ "Mesele: Dâr-ı İslâm'da müslim nâmına olan kimesnenin ya müste'menin casus olup esrâr-ı müslimini dârü'l-harbde olan kefereye ilâm etmeleri sâbit ve zâhir olunca mezbûrlara şer'an katl lazım olur mu? El-cevab: olmaz, lazım olan cümlesine ukubet ve zimmiye habs dahi ve müste'meni bilâ te'hîr dârına red dahi lazım olur ama müste'men emânında bu makule fesad etmemek meşrut olunca katl lazım gelir, zükûrunu salb dahi meşrurdur." (Nuray Keskin, **Fetâvâ-yı Üskübî Latinizesi ve Tahlili**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2014, s. 145).

³⁶ Erken dönemden itibaren özellikle mühimme defterlerinde esir alınan reayanın tesbit edilerek serbest bırakılmasına dair emirler bulunmaktadır. Erdel'de bulunan Osmanlı askerlerinin Erdel reayasından

bölgelerinde Müslüman reayadan olup sonra Hristiyanlığa dönerek evladını, eşini ve malını bırakıp gidenlerin eşleri ve çocuklarının reaya olmalarına binaen esir alınamayacağı belirtilmiştir. Giden kişinin sadece malları mîrîye alınıp eşleri ve çocukları eskisi gibi reaya olarak hayatını idame ettirmektedir.³⁷

Reayanın esaretine dair önemli bir örnek 1571 yılında Kıbrıs'ın fethinden sonra yöneticilere gönderilen emirdir. Fetihten yaklaşık üç ay sonra Kıbrıs'ta bulunan askerlerden bazıları, reayanın kadınlarını, kızlarını ve çocuklarını “*Lefkoşa'nın fethi esnasında esirim olup kaçmıştır*” diyerek esir aldıklarına dair Divan'a şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine Kıbrıs Beylerbeyisine ve Kadısına bunları yapanların engellenmesi emredilmiştir.³⁸ Benzer şekilde Karlılı Beyi Mahmud Bey, Divan'a gönderdiği mektubunda, daha önceden Karlılı Beyi olan Ayamavralı Mustafa Bey'in fırkate hazırlayıp içine eşkıya levendler doldurduğundan ve Osmanlı yönetiminde olan adalara saldırarak reayanın mallarını yağmalayıp esir ettiklerinden bahsetmektedir. 1013 (1605) yılında İstanbul'dan gönderilen emir reayanın zarar görmesinin ve esir alınmasının önüne geçilmesi ve bunu yapanların cezalandırılması şeklindedir.³⁹

bazı kişileri esir ettikleri bildirildiğinden tüm geçit ve iskelelerin kontrol altına alınması ve geçirilen esirlerin memleketlerinin soruşturulması emredilmiştir (**5 Numaralı Mühimme Defteri 973 (1565-1566)**, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, 1997, hk. 275, s. 204). Duruma dair sonraki hükümde elinde esir olanların temessük karşılığında esirleri teslim etmeleri emredilmiştir (**5 Numaralı Mühimme**, hk. 315, s. 228). Reayayı esir eden ve kürekçi yapan Memi reis ve arkadaşlarının celandırılarak hapsedilmeleri emredilmiştir (**6 Numaralı Mühimme Defteri 972 (1564-1565)**, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, 1995, hk.311, s. 190). Budin'de bulunan Vezir Ali paşaya ve Solnok beyine gönderilen emirde Solnok Beyinin voyvodalarından birisinin reayadan otuz beş kişiyi esir edip sattığı, bu esirlerin bulunarak serbest bırakılması ve Voyvodanın hapsedilmesi emredilmiştir (BOA, MD, nr. 62, hk: 39, 9 Rebî'ülevvel 995 (17 Şubat 1587).

³⁷ 22 Şevvâl 978 (19 Mart 1571) tarihinde Kilis Sancağı Beyi'ne emir gönderilmiştir (**12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979-1570-1572) Özet, Transkripsiyon, İndeks**, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, 1996, hk: 585, s. 390).

³⁸ Kıbrıs adasının fethi 9 Rebî'ülevvel 979 (1 Ağustos 1571) tarihindedir, emir ise 23 Cemâziyelâhır 979 (12 Kasım 1571) tarihinde gönderilmiştir (İbrahim Etem Çakır, **10 Numaralı Mühimme Defterinin (s. 179-356) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, hk. 462, s. 136-137). Hatta, Kıbrıs kuşatması esnasında Haleb'e ticaret için giden ve esir edilen Kıbrıslı tüccarların ve ailelerinin Kıbrıs'a dönerek yeniden reaya olmayı kabul etmeleri halinde serbest bırakılmalarına dair Halep kadısına emir gönderilmiştir (**10 Numaralı Mühimme**, hk: 490, s. 150).

³⁹ Selçuk Demir, **75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1-171)**, Erzurum: Atatürk üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, hk: 38, s. 59 (29 Zilka'de 1013/18 Nisan 1605).

Eflak ve Boğdan Reayasının Esir Edilmesi

Tatarların temel geçim kaynakları savaşlarda aldıkları ganimetlerdi. Bu ganimetlerin içinde esirlerin önemli bir yeri bulunmaktaydı. Bu yüzden kaynaklarda sık sık Tatarlar tarafından esir alınan Eflak ve Boğdan reayasına atıf yapılmaktadır.⁴⁰ Bu bağlamda reayanın en sık esir alındığı coğrafya Eflak ve Boğdan'dır. Mesela, Boğdan'a bağlı Saruka köyü reayasından hayvanlarını otlatmak için gezen yirmi iki kişi Tatarlar tarafından esir alınmış, Divan'dan gönderilen fermanda söz konusu yirmi iki reayanın Tatarların elinden kurtarılması emredilmiştir.⁴¹ İstanbul'dan Boğdan'a kadar yol üzerindeki kadılara Boğdan reayasından esir alınıp İstanbul'da satılanların bir an önce bulunarak Boğdan voyvodası Mihal'in İstanbul'da olan adamlarına teslim edilmesi emredilmiş ayrıca bulunarak ülkelerine gönderilen on dört Boğdanlı kadın esirin yolda incitilmemesi tembihlenmiştir.⁴² Bu emirde “defe‘âatle esir alınan Boğdan reâyâsı” denilmesi buradan sık sık esir alınma vakasının yaşandığını göstermektedir.⁴³

Reayanın esir alınmasının önüne geçmek için zaman zaman kadılara ve iskele eminlerine emirler gönderilmiştir. 1075 (1665) tarihinde İstanbul'dan Trabzon'a kadar Karadeniz yalısında olan müfettişlere, kadılara ve iskele eminlerine gönderilen emirde Eflak reayasını esir ederek istekleri dışında gemilerle Anadolu, Karaman ve Trabzon'a getirip satan esnaf taifesinden bahsedilerek “*Eflak re‘âyâsı sâir memâlik-i mahrûsemden olan re‘âyâ gibidir esir olduklarına aslâ rızâ-yı hümayûnum yoktur*” denilmektedir. Getirilen bu Eflak reayasının tespit edilerek kimin elinde olursa olsun alınıp İstanbul'a gönderilmeleri emredilmiştir. Hatta bu noktada ihmali olan yahut gevşek davrananların sadece azledilmeyeceği daha ağır cezalara çarptırılacağı da ifade

⁴⁰ Mesela azledilen Kırım Hanı Saadet Giray yerine Safa Giray han tayin edildiğinde bizzat sultanın kendisi reayanın Tatarlar tarafından incitilmemesini tembihlemiştir. “*Sana Kırım Hanlığı'nı ihsân eyledim, sadâkat üzre senden hizmet me'mûl iderim, göreyin seni selefin gibi olma, Tatar askerine re'âyâyı çiğnetme, zulme rızâ-yı hümayûnum yoktur dil-hâhım üzre hizmet idersen envâ'-i dürli iltifât-ı şâhâneme mazhar olursun, aksi zuhûr ider ise hâtıra gelmez ukûbetime uğrarsın. Vezîr-i a'zamım ile ittifâk üzre olup, benim sözüüm andadır me'mûr itdiği yerden dönme*” (Nazire Karaçay Türkal, **Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca 1106/ 1654- 7 Şubat 1695)**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2012, s 1403).

⁴¹ **12 Numaralı Mühimme**, hk: 159, s. 148, 20 Şevvâl 978 (17 Mart 1571).

⁴² Ömer Bıyık, **124 Numaralı Mühimme Defteri (H.1128-1130)**, İzmir: Ege Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, 2001, hk: 352, s. 344, (Evâil Şab‘ân 1130/Eylül 1718).

⁴³ Arşiv kayıtlarında II. Selim döneminde isyan eden Boğdan voyvodalarına destek veren reayaya dair birçok emir bulunmaktadır. İsyan eden ve esir edilen erkeklerin miri esir olarak İstanbul'a gönderilmesi emredilmiş, fakat daha sonra Boğdan 'da ziraatle uğraşacak ve harac verecek reaya kalmadığından bunların serbest bırakılarak yeniden Boğdan'a yerleştirilmelerine karar verilmiştir. 26 nolu Mühimme Defterinde bu durum ile alakalı birçok hüküm bulunmaktadır.

edilerek açıkça tehditte bulunulmuştur.⁴⁴ Aynı emir Silistre ve Niğbolu Sancakları'nda ve sair Tuna yalılarında olan kadılara da gönderilmiştir.⁴⁵ 1011 (1603) senesinde Ahmed Paşa tarafından gönderilen arzıda, Tatar askerlerinin sefere gidişinden korkarak yerlerinden kaçan ve esir edilen Eflaklıların mîrî topraklara yerleştirilmeleri istenmiştir.⁴⁶ Benzer şekilde seferden dönen Osmanlı askerleri ve Tatarların Osmanlı reayası olan gayrimüslimleri de esir ettiklerine dair merkeze şikâyet gelmiş ve reayanın esir alınmasının kesinlikle yasak olduğu belirtilerek esir reayanın tesbit edilmesi için Karadeniz sahilindeki kadılara emirler gönderilmiştir.⁴⁷ Bir başka örnek ise, 1013 (1605) yılında Eflak reayasının sipahi ve tüccarlar tarafından esir alınıp Anadolu'ya getirildiği ve Edincik'te satıldığı haber alındığından Eflak reayasının esir edilmesinin yasak olduğu ve esir edilip satılanların tesbit edilerek İstanbul'a gönderilmelerine dair verilen emirdir.⁴⁸

Donanmada da reayadan alınan esir bulunduğu tespit edilirse onların da derhal serbest bırakılmaları istenmektedir. Mesela 1105 (1694) tarihinde derya beylerinden Hasan Bey'in gemisinde esir olarak çalışan Boğdan reayasından üç zimminin serbest bırakılması için akrabalarından Mariya isimli kadın arzuhal vermiştir. Sonuçta Kaptanıderya Yusuf Paşa'ya (1692-1694) hüküm gitmiş ve bu üç kişinin reayadan

⁴⁴BOA, İE, DH. 5/436-1, 29 Zilhicce 1075 (13 Temmuz 1665).

⁴⁵BOA, İE, DH. 5/436-3, 29 Zilhicce 1075 (13 Temmuz 1665).

⁴⁶ Veziriazam Yemişçi Hasan Paşa'nın Erdel üzerine çıktığı seferde Kırım Hanı Gazi Giray Tatar askeri ile sefere katılmıştır. Hasan Paşa, Varadin köprüsünü geçtikten sonra Tatar askerinin ve Kırım Hanının geldiği haberi iletilmiştir. Tatar askerlerine kışı geçirmeleri için Sigetvar, Koban, Mohaç, Drava nehri kıyısı tahsis edilmiştir (**Târih-i Na'imâ**, haz. Mehmet İpşirli, Ankara: TTK, 2007, c. 1, s. 214). Bu esnada, reaya Tatar askerlerinin kendilerini esir almalarından korkarak Tuna Nehrinin diğer yakasına kaçmıştır. Burada, eşkiya saldırısına uğramışlar ve bazıları esir edilmiştir. Bunun üzerine bu reayanın devlet hazinesine ait topraklara yerleştirilmesine izin verilmiştir (BOA, İE.DH. 7/648, 29 Zilhicce 1011/ 9 Haziran 1603).

⁴⁷ BOA, C.AS, 447/18639, 28 Receb 1102 (27 Nisan 1697). Tatarların reayayı esir almaları ile ilgili geç tarihli kayıtlar karşımıza çıkmaktadır. 1172 (1759) tarihinde Boğdan ahalisinin Tatarlar tarafından esir alındığı ve mallarına el konulduğu haberleri üzerine bunların derhal serbest bırakılması için Kırım Hanı'na name gönderilmiştir (BOA, C.DH 205/10208, 29 Cemâziyelâhır 1172/ 27 Şubat 1759). 1189 (1775) tarihli kayıt ise Küçük Kaynarca anlaşması sonrası oluşan yeni durumu göstermesi açısından önemlidir. I. Abdülhamid döneminde görevli olarak Boğdan'a gönderilen İbrahim Bey oradan getirdiği iki reayayı esir pazarında sattırmak istemesi üzerine Bozcaada'ya gönderilerek cezalandırılmıştır (BOA, C.DH.332/16571, 12 Cemâziyelâhır 1189/10 Ağustos 1775). Küçük Kaynarca anlaşmasından sonra Eflak ve Boğdan'da Rusların nüfuz elde etme faaliyetlerinin artması sebebiyle Osmanlı Devleti için daha da nazik bir durum olduğu görülmektedir.

⁴⁸ Edincik Kadısına gönderilen hükümde, "Hâliyâ ba'zı sipâhi ve yeniçeri tâifesi ve ba'zı bâzırgânlar Eflak esirleriyle Edincik'e geçüp Anadolu vilâyetine alup gidüp satdıkları istimâ' olundu. İmdi Eflak voyvodası umûmen re'âyâsıyla Âsitâne-i sa'âdetime itâ'at etmekle mezkûr voyvodaya sancak-ı hümayûnum gönderilüp rûz-ı Kasım'da varup dâhil olduktan sonra Eflak vilâyetinden çıkan re'âyâ esir olmaya deyu fermân-ı âli-şânım sâdır olmuştur." (Selçuk Demir, **75 Numaralı Mühimme**, hk: 212, s. 162).

olması hasebiyle derya beyine parasının bir yerden verilerek serbest bırakılmaları emredilmiştir.⁴⁹

Gayrimüslim reayanın esir alınması hususunun sıkı takip edildiği, bazı devlet görevlilerinin bu işi araştırmakla vazifelendirildiği bilinmektedir. II. Viyana kuşatması (1683) öncesinde bölgeyi baskı altına almak üzere düzenlenen akınlar sırasında benzer olayların yaşanması böyle bir teftişi gerektirmişti. 1683 Nisan'ında İstolni-Belgrad'a tâbi bazı köylerin Tatar ve sekbanlar tarafından vurularak ahalisinin esir edildiği Sadrazam'a bildirilmiş, bunun üzerine olayın araştırılması ve esir alınan reayanın serbest bırakılması emredilmiştir. Hatta bu iş için iki sipahi, divan çavuşu ve birkaç yeniçeri görevlendirilmiş, bunlar tek tek bütün çadırları dolaşarak halktan esir edilenlerin iki bin kadarını bulmuş ve serbest bırakmışlardır. İşe karıştıkları düşünülen iki bölükbaşı ve sipahi ise cezalandırılarak idam edilmiştir.⁵⁰ 1129 (1717) yılında Temeşvar Kalesi'ni zapteden Avusturya kuvvetleri Boğdan Voyvadası Miha'ın üzerine yürümüş, bunun üzerine Miha, Bucak Tatarlarından yardım istemiştir. Tatarlarla beraber Avusturya kuvvetlerini yenen Miha, dönüş yolunda Tatarların çok sayıda Boğdan reayasını esir aldığını öğrenmiş ve bunların bir kısmını kurtarmıştır.⁵¹

Buna karşılık zaman zaman reayanın esir alınmasına dair de emirler verildiği anlaşılmaktadır. Nadiren görülen bu emirlerin devletin zimmi reayası ile düşmanın işbirliği yapmasını engellemek maksadıyla olduğu görülmektedir. Belgelerde "ehl-i bağı" olarak adlandırılan yani isyan eden reayanın esir alınması çoğunlukla yasak olsa da nadiren, aksi yönde emirler verilmektedir.⁵² Nitekim 1690'da Tuna nehrinin karşı tarafında olan reayaya gönderilen emir bu duruma açıklık getirmektedir. İsyan eden reayaya, Osmanlı Devleti'ne yeniden itaatlerini bildirirlerse eskiden olduğu gibi

⁴⁹ 25 Receb 1105'te (22 Mart 1694) Kapudan Paşa'ya emir gönderilmiştir (BOA.MAD, nr. 2962, s. 241).

⁵⁰ Mehtap Yılmaz, **Vekayi'name (Vekâyi-i Bec) Metin ve Değerlendirilmesi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 75, 10 Rebî'ülâhır 1094 /8 Nisan 1683).

⁵¹ Nazire Karaçay Türkal, "18. Yüzyılın İlk Yarısında Eflak ve Boğdan Üzerinde Osmanlı-Avusturya Mücadelesine Dair Anonim Bir Eser: Vakâyi-i Eflak", **Turkish Studies**, vol. 12/9, s. 41. Avusturya askerlerini Boğdan'dan çıkarmak için iki bin tatar isteyen Miha'ın yardımına on bin tatar gelmiştir. Voyvoda Miha, tatarların Boğdan halkına zarar verme endişesine binaen Tatar mirzaları ile anlaşma imzalamış fakat tatarlar çok sayıda Boğdan reayasını esir etmiştir. Osmanlı Devleti'ne durumu bildirip yardım isteyen Miha, esirlerin yirmide birini kurtarabilmiş kalan Boğdan reayası Tatarların elinde kalmıştır (**aynı makale**, s. 42).

⁵² Hükümün başında yer alan "*Nehr-i Tuna'nun karşı yakasında olan re'âyâyâ hüküm ki: Siz ki Tuna'nun karsu yakasında olan re'âyâsız*" ibaresi konumuz açısından önemlidir (BOA, MD, nr. 100, hk: 396, Evâhır-ı Zilhicce 1101/ Eylül 1690).

emniyet içinde yaşayabilecekleri, kendilerinin, çocuklarının ve mallarının güvende olacağı, mallarının ganimet ve kendilerinin esir olarak alınamayacağı, ama eğer bağlılık bildirmezlerse eski reaya olmalarına bakılmaksızın esir edilecekleri ve mallarının ganimet olarak alınacağı uyarısı yapılmıştı.⁵³ Yine 1183 (1769) tarihinde Rusya ile mücadele içinde olan Osmanlı Devleti tebasından Ruslarla iş birliği yapan yahut yardım eden veya isyan eden Leh, Eflak, ve Boğdan reayasının esir alınmasına dair emirler bulunmaktadır.⁵⁴

Bu yaklaşım, İslam hukukunda isyanın derecelerine göre ayrılmasından kaynaklanmaktadır. Ebussuud Efendi, isyanın derecelerinin farklı olması sebebiyle bu durumun dikkate alınarak hareket edilmesi gerektiği yönünde fetva vermiştir. “*Merâtib-i isyan mütefâvitdir. Harâc virmemekle, harâmîlik idüp, köy basmak ile ve bir sarp yerde beycine olmak ile zimmetleri bozulup sebyleri helal olmaz. Harâmiler katl olunmak meşrû’dur, nisâsı ve evlâdı seby olunmak yokdur.*”⁵⁵ Daha sonraki fetvasında ise reayanın hangi durumda esir edilebileceğini belirtmiştir. “*Âsî olup dârü’l-harbe lâhik olmayınca yahud bir vilâyetin üstüne gâlib olup asker-i islâm ile muhârebe itmeyince olmaz.*”⁵⁶

Uygulamada da fetvaların işaret ettiği gibi hareket edildiği görülmektedir. İsyan eden reaya düşman devlete sığınıp, Osmanlı ordusuna karşı savaşırsa düşman

⁵³ BOA. C.AS. 447/18639, 28 Receb 1102 (27 Nisan 1690).

⁵⁴ Ersin Kırca, **Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200)** (1183-1185/1769-1771) Transkripsiyon Değerlendirme, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007. 26 Cemâziyelâhır 1182 (3 Ekim 1768) tarihinde Osmanlı Devletinin Rus’lara karşı savaş ilanı üzerine Ruslar Osmanlı kalelerine saldırdılar. Rus Çarlığının ilk saldırdığı Hotin Kalesi’nde Rus askerlerinden çok Lehi kuvvetlerin olduğu ve Leh reayanın Rusları desteklediği görülmüştür. 1183 (1769) tarihinde Rus ordusuna yardım eden Leh reayanın ailelerinin esir edilmesine ve mallarının ganimet olacağına dair dönemin Şeyhülislamı Pîrîzâde Osman Sâhib Efendi’nin (ö. 1770) verdiği fetva, Bender Seraskerine gönderilen emirle tüm askerlere bildirilmiştir (Kırca, **168 Numaralı Mühimme**, hk: 35 ve 88, s. 19 ve 62). Rus askerine destek veren sadece Leh reaya değildir, Eflak ve Boğdan reayasının da Ruslara zahire temin etmenin yanı sıra askeri kuvvet olarak destek vermeleri üzerine Eflak ve Boğdan reayasından Ruslara yardım edenlerin ailelerinin esir alınmasına ve mallarının ganimet olarak ele geçirilmesine izin verilmiştir (Kırca, **168 Numaralı Mühimme**, hk: 155, 246, 247, 256, 257, 282, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 314, 316).

⁵⁵ Daha sonra verdiği fetvalarda “*Sancağ beğlerinin zulmünden kaçub beycine (beylik kurmaya çalışan) olmak ile esir olmaları şer’î değildir*” diyerek bu gibilerin de esir alınamayacağını katillerinin helal olacağını belirtmiştir (H. Necati Demirtaş, **Ebussuud Efendi**, s. 613).

⁵⁶ Moskov üzerine sefere çıkan ordunun, düşman ordusuna katılan ve isyan eden, Müslüman köylerine saldıran Sırp’lar hakkında alınan fetvada bunların ülkelerinin darülharb statüsünde olduğu, kendilerinin harbi oldukları ve bu yüzden ailelerinin esir alınabileceği ve mallarının ganimet olduğuna dair Evâhır-ı Muharrem 1222/ Mart 1807’de emir verilmiştir (BOA. C. ADL, 7/466).

olarak kabul edilir⁵⁷ ve bunların malları ganimet, kendileri ve aileleri esir edilebilir.⁵⁸ İsyan edip devlete karşı savaşmadığı takdirde ise malları ganimet sayılmaz ve kadınları ile çocukları esir edilemez.⁵⁹

1001 (1593) yılı Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile savaştığı zamanda, Temeşvar Beylerbeyi Hasan Paşa'ya Erdel Voyvodası ile birleşerek Avusturya tarafından yapılan akınları engellemesi emredilmiştir.⁶⁰ Savaş esnasında Osmanlı Devleti sadece Avusturya kuvvetleri ile değil isyan eden reayayla da uğraşmak zorunda kalmıştır. Hasan Paşa, isyancılarla mücadele için Bucak nahiyesine akın yapmış ve zimmi reayayı esir almıştır. Bunun üzerine, merkezden reayanın incitilmemesi ve esir alınmamasına dair emir gönderilmiştir.⁶¹ Özellikle savaş zamanlarında sancakbeylerinin sefere gitmelerinden kaynaklı görece daha savunmasız kalan sınır bölgelerinde saldırı ve esir etme durumları daha sıklıkla yaşanmaktadır. Ayrıca savaş döneminde yaşanan karışıklıktan kaynaklı olarak da reaya esir alınmaktadır. Bunun önüne geçilmesi ve sınır bölgelerinde bulunan reayanın hem kâfir hem Türk akınlarından korunması için sıkı tembihler gönderilmiştir. 1002 (1594) tarihinde Mora Beyi'ne kendisinin ve tımarlı sipahilerin Engürüs seferine katılmaları emredilmiş yalnız adada yaşayan reayaya kâfirlerin veya şakî levendlerin saldırma

⁵⁷ Mesela Gölos kalesi civarında olan Menuci, Ladefko, Aya, Tenaş, Femare, Haviromir ve Argolos karyelerinde bulunan Hristiyan tebaa gelen düşman donanmalarına yardım etmişler, hatta içlerinden bazıları paralı levend olarak gemilerine yazılmış ve Müslümanları esir almışlardır (Zülfiye Kaygusuz, **10 Numaralı Mühimme Defteri'nin (1-178) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, hk: 219, s. 164, 9 Şevvâl 979 /24 Şubat 1572).

⁵⁸ 1189 (1775) tarihinde Mora, Karlili ve Akdeniz adaları reayasının kendi istekleri ile isyan etmedikleri bu yüzden de esir alınmalarının hukuka aykırı olduğu, esir alınanların serbest bırakılmasına dair emir verilmiştir (BOA. C.DH, 91/4537, 4 Rebî'ülâhîr 1189/4 Haziran 1775).

⁵⁹ Ertuğrul Düzdağ, **Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı**, İstanbul: Enderun, 1983, s. 101.

⁶⁰ Zafer Şahin, **72 Numaralı Mühimme Defteri İnceleme-Metin H. 1002-1003(vr.231-473)**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2015, hk: 639, s. 190. Ayrıca, 1000 (1592) senesinde Temeşvar Beylerbeyi'ne gönderilen emirde Ruşkan, Mihaliş, Sarmaşur ve Lapuk nahiyyelerinde yaşayan reayanın bazı sipahiler tarafından esir alındığından bahisle buradan esir alınanların serbest bırakılması tembihlenmiştir (Fatih Çiçek, **69 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 169-336)**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2011, hk: 592, s. 193, 1 Cemâziyelevvel 1000/ 14 Şubat 1592).

⁶¹ Hasan Paşa, civardaki ormanlık araziye saklanmış olan eşkıyaları yakalamak için bu bölgeye akın düzenlemiş ve reayadan bazılarını esir etmiştir. Merkezden Temeşvar Bey'ine gönderilen emirde, Bucak nahiyyesinde olanların eşkıyaya destek vermedikleri ve gayrimüslim reaya olan Bucaklıların incitilmemesi ve esir alınmaması tembihlenmiştir (**72 Numaralı Mühimme Defteri**, hk: 649, s. 201-202, 10 Şevvâl 1002/ 29 Haziran 1594). Bu dönemde Erdel, Eflak ve Boğdan voyvodaları Avusturya imparatoru ile Osmanlı Devleti aleyhine ittifak etmişler ve Osmanlı hâkimiyetinde olan kalelere saldırarak ele geçirdikleri kalelerdeki Müslüman halkın bazılarını öldürmüş, bir kısmını da esir etmişlerdir (Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. 3, s. 69-73). Ayrıca bk. **Peçevi Tarihi**, c. 2, s. 134-146.

ihtimallerine karşın adanın muhafazasında tımarı üç binden az olan tımarlı sipahilerin görevlendirilmeleri emredilmiştir.⁶²

17. yüzyılda Balkanlarda Osmanlı tebası gayrimüslim zimmilerin düşmanla iş birliği yaptıkları, Osmanlı topraklarını istila eden Avusturyalılara rehberlik ettikleri ve Müslümanların evlerini yakıp yıktıkları vakidir. Bu duruma istinaden reayanın esir alınmasına izin verildiği görülmektedir.⁶³ Buna rağmen başlangıçta esir alınmalarına izin verilen isyan ve düşmana yardım eden zimmi reayanın genelde affedilerek yerlerine geri yerleşmelerine izin verildiğine dair birçok örnek bulunmaktadır. 1101 (1690) tarihinde Niş kalesinin düşman eline geçmesinden sonra Avusturyalıların Balkanları ele geçireceği fikriyle Sofya ve Filibe reayası isyan ederek Osmanlı kuvvetlerine karşı savaşmışlardır.⁶⁴ Üsküp, Sofya ve Filibe reayası merkeze gelerek Tatarların ve askerlerin isyancıları bahane ederek evlatlarını esir, mallarını ganimet olarak aldıklarına dair şikâyetlerde bulunmuşlar, şeyhülislam Debbağzâde Mehmed

⁶² “Vardukda ferman-ı celîlî'l-kadrüm üzere livâ-i mezbûrede zeâmet ve tîmâra mutasarrıf olanların üç binden yukarısın alaybeglerine koşup muuaccelen sefer-i hümâyûnuna gönderüp ve sen dahi te'hîr itmeyüp gelüp livâ-i mezbûrede üç bin ve üç binden aşağı tîmârî olanlar ile ve âdemlerine livâ-i mezbûr muhâfazasında olup leyl ü nehâr livâ-i mezbûrî hıfz u hirâset eyleyüp korsan keferesi kalitalarından ve Türk levendi kalitalarından bir ferdin mâlna ve cânına zarar u gezend irişdürmekden ziyâde ihtiyât üzere olup ve muhâfazaya kalan sipâhilerin isimlerin ve baş karyelerin ve tüccârlarının adedlerin yazdırup defter idüp mühürleyüp bir sûretin Südde-i saâdetime gönderesin ki tîmârlarına dahl olunmamak için ahkâm-ı şerîf” (72 Numaralı Mühimme, hk: 722, s. 264-265).

⁶³ Reayanın düşmanla ortak hareket etmesi hakkında kroniklerde bilgiler karşımıza çıkmaktadır. Mesela 1096 (1683) senesinde Solnok muhafazasında olan Osmanlı askerleri, gayrimüslim osmanlı reayasının düşmanla anlaşması sonucunda iki ateş arasında kalmışlardır (Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekaiyât, Tahlil ve Metin (1066-1116/ 1656-1704)**, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, s. 202). 1575 senesinde Altuniye Bey'ine gönderilen emirde isyan eden, Osmanlı kuvvetlerine karşı silah kullanan ve bir hayli zarar veren reayanın kimin tımarına olduğunun araştırılması ve hangi mahallerin reayası isyan etmiş ise onların cezalandırılması ve esir alınması sair reayaya dokunulmaması tembihlenmiştir (Ömer Döşemetaş, **27 Nolu Mühimme Defteri'nin Özet, Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1-140)**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans, 2014, hk: 39, s. 82).

⁶⁴ “Nemçe ve Macar ve haydûd re'âyâdan on bin kadar cengci asker üzerine Fetran nâm Nemçe cenaralin baş idüp, cümle Rûm-ili memleketin kabzına almak zu'mıyla her kurâ vü medâyin ve kasabâtın kinez ve papas ve mu'teberlerine nihânî itâ'at haberleriyle ihtilâl ve mezbûrlar dahi, “Müslimânlar'ın hükmü tamâm olup Osmanlı'nun devri döndi ve ba'de'l-yevm dem bizimdir” deyü, İstanbul'a varınca gönderdikleri kâğıdlardan mukaddem Sofya ve Filibe re'âyâsı isyân ve itâ'atden çıkup her kurâ vü kasabât ve medâyinin bellü başlu kefare ve papasları Niş'e varup Nemçe'den kendülere hâkimler alup, salıbli Nemçe bayrakları kaldırıp önlerine düşüp yer yer nisvân u sıbyânı sarı dağlarda becenelere girüp, tüvânâsı harbî kefareye katışup küme küme taburlara tahassun idüp, göze kesdirdikleri kasabalara yürüyüp garet ü hasâret ve ihrâk bi'n-nâr ve buldukları ümmet-i Muhammed'in kimin kırıp ve kimin esir idüp, hâmile hatunların karınların yarup ol bî-günâh ma'sûmları ayaklarından çeküp yere çalmak gibi ve dahi buna göre itdükleri niçe dürlü ezâlar bir vechile kaleme gelmeyüp, evvelâ Üsküb martaloslarından Karpöz didikleri kâfir ni'am-ı hüdavendigâr ile perverde olmuşiken küfrânü'n-ni'melik idüp firâr ve re'âyâ ve harbî düşmenden üç binden ziyâde kâfire baş olup, Üsküb üzerine yürüyüp vilâyeti muhâfazasına ta'yîn olan Serhadli Mehmed Paşa şehirli tarafından bahşış ile yazduğı piyâde vü süvâr beş yüz sekbânı düşmen gelecek mahalle koduğun haber almağla, me'mûl olunmaz dağdan aşup sahrâya inüp şehre yürüdiler (Silahdâr Tarihi, s. 1282).

Efendi (ö. 1702)'nin "reâyânın esir edilmesi caiz değildir" demesi üzerine bunlar serbest bırakılmışlardır. Hatta *Silahdâr Tarihi*'nde birçok esirci esnafının iflas ettiğinden, Rus ve Hırvat asıllı esirlerin haricinde farklı milliyette olan esirlerin yalancı şahitler ayarlayarak kendilerini esir alınan reaya gibi göstererek serbest kaldıklarından bahsetmektedir.⁶⁵ 1101 (1690) yılında Divan'dan giden emirler bu bölge reayasının esir edilmesini önlemek ve esir alanların cezalandırılmasını sağlamak üzerinedir. Bu tarihte Vidin Muhafızı olan Vezir Hüseyin Paşa'ya Sofya reayasının esir edilmesinin önüne geçilmesi ve reayayı esir alan askerlerin veya herhangi birinin affedilmemesi ve ibret için öldürülmesi emredilmiştir.⁶⁶ Aynı zamanda Gelibolu muhafazasında olan Bahri Paşa'ya, Gelibolu naibine, gümrükçüsüne, Tekfurdağı naibine ve gümrükçüsüne 1101 Receb'inde (Nisan 1690) gönderilen emirde Sofya, Üsküp, Kaçanik ve Vidin reayasından esir alanların olduğundan bahisle esir geçirmek isteyenlerin elinde Leh, Rus ve düşman esirlerinden olanlara dokunulmaması, eğer düşman esiri olduklarından emin değillerse ve buraların reayası ise karşıya geçirilmemeleri, esirleri ellerinden almaları emredilmiştir.⁶⁷

Sadrazam Fazıl Mustafa Paşa, 1690 (1102) yılında Belgrad'ı yeniden fethinden sonra Belgrad ile Niş arasında bulunan ve düşmana yardım etmiş olan reayayı affetmiştir.⁶⁸ Askerlerin esir aldıklarını serbest bıraktırmış ve memleketlerine tekrar

⁶⁵ "Ve re'âyânın isyân bahânesiyle askerî ve Tatar tâ'ifesi buldukları nisvân u sıbyânın seby ve harbî düşmenden aldık deyü, fîrûht itmekle Üsküb ve Sofya ve Filibe kazalarının re'âyâsı Âstâne'ye dökülüp buldukları yerde ehl ü iyâline yapışup sâhibleriyle vezîr-i a'zam divânında, "Bize yerden göğe zulmdür, harâc-güzâr pâdişâh re'âyâsı olayız da emlâkımızı garet ve ehl ü iyâlimizi esîr itmek Allâh'dan revâ mıdır?" feryâd [u] figan itmeleriyle, fetvâya mürâca'at olunup cevâz görülmemekle İslâm ile müşerref olandan gayrısı girü redd olup, seby olan kurâ re'âyâsı cümle hür ve sâhibleri elinde bulunan azâdlıdır ve her kimde bu makule esîr bulunur ise salh u siyâset olunacağına dellâl nidâ itdirilüp, halk çeteden men' oldı. Ve bâ-husûs çok esirci müflis olup, Urus ve Hırvat sâ'ir ecnâs-ı muhtelifê re'âyâyız deyü, peydâ eyledikleri yalancı şâhidler ile ashâblarından halâs oldı." (*Silahdâr Tarihi*, s. 1295). 1101 (1690) tarihinde İstanbul Kaymakamına gerekli yerlere adam tayin ederek satılan esirleri takip etmesi, esirlerin içinde olan Üsküp, Sofya, Kaçanik ve Vidin reayasını tesbit edip hemen serbest bıraktırması, düşman milletten olduğuna emin olunmayan bütün esirlerin toplanarak serbest bırakılmasına dair emir gönderilmiştir. Burada düşman olandan emin olunmaması tabiri ile aslında bu reayadan olmadığı kesin olmayan kişiler kastedilmiştir (Mehmet Ali Tan, **99 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (91-180)**, Bitlis: Bitlis Eren Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, hk: 525, s. 167).

⁶⁶ Tan, **99 Numaralı Mühimme**, hk: 521, s. 165, evâil Receb 1101/Nisan 1690).

⁶⁷ Tan, **99 Numaralı Mühimme**, hk: 524, s. 167, evâil Receb 1101/Nisan 1690).

⁶⁸ Benzer şekilde Fazıl Ahmed Paşa, Girid'in fethi esnasında kale dışında olan ve yeniçeriler tarafından alınan esirleri serbest bıraktırmış ve kale dışında olanların esir alınmasını yasaklamıştır. Girid'in fethini anlatan Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi, Sadrazamın henüz reaya olmamış bu kişilerin kalplerini Osmanlı egemenliğine ısındırmak için bu şekilde davrandığını söylemektedir (Hasan Ali Cengiz, **Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi'nin Tevârih-i Cezire-i Girid Adlı Eseri: Tahlil-Metin**, Edirne: Trakya Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2018, s. 139). Eserin sonraki sayfalarında Hanya kalesinin kuzey batısında olan Kisamo kalesinden alınan dört yüz esirin itaat etmeleri karşılığında serbest bırakılmalarının olumlu

yerleştirmiştir.⁶⁹ Ayrıca merkezden, seferden dönen askerler ve Tatarlar tarafından esir alınan reayanın serbest bırakılması emredilmiştir.⁷⁰ Belgrad'ın yeniden fethinde reayanın esir alınmasını önlemek adına yapılan uygulama hayli ilgi çekicidir. Buna göre fetihden sonra pençik toplanması için Başmuhasebeden hazırlanan on bin pençik kağıdında Başmuhasebeci Hasan Efendi ve Şikk-ı evvel Defterdarı İsmail Efendi'nin mühürleri bulunmaktadır. Fetih esnasında reayanın esir alınmasının önüne geçilmesi için verilen emirlere rağmen esir alımlarının devam etmesine karşın devlet pençik kağıtlarını vermeden evvel bir kadı ve tercüman tayin ederek pençığın ödenmesi için getirilen esire reayadan olup olmadığı sorulmuştur. Reayadan olmadığı tesbit edilen esirlerin sahiplerine verilen pençik kağıtlarında üçüncü bir mühür olarak kadının mührü vurulmuş bu uygulama ile reayanın esir alınmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁷¹ Hatta İstanbul ve civarında satılan Belgrad taraflarından gelmiş esirlerin satış işlemlerinde üç mühürlü tezkireye dikkat edilmesi hususunda İstanbul'daki görevlilere emir verilmiştir. Sultan II. Mustafa zamanında Mezemorta Hüseyin Paşa'nın gayretiyle Sakız Adası'nın yeniden fethi esnasında ada halkının fenalık

sonuç verdiğini, çevre reayadan Osmanlı Devleti'ne itaat edenlerin olduğu yazmaktadır (Cengiz, **aynı eser**, s. 164).

⁶⁹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. 3, s. 528. Fazıl Mustafa Paşa reayayı sadece affetmekle kalmamış serbest bıraktığı esirleri eskiden yaşadıkları köylere tekrar yerleştirmiş ve alınan mallarını onlara geri vermiştir. Ayrıca ziraat yapmaya maddi gücü olmayanlara bir sonraki sene tahsil edilmek üzere miriden tohumluk buğday ve hayvan yardımı yapmıştır. “Bu sene-i amîmetü'l-meymenede re'âyâ fukarâsı ol mertebe mahmiyyedir ki, ordu-yı hümâyûnda her kimin yedinde re'âyâ esîri bulundu ise ahz ve zâd u zahireleri mîrîden görölüp sâkin oldukları mahallere îsâl olundu ve Niş'den Belgrad'a gelince ol aralıkda olan re'âyâdan kâfir-i bî-dîn on binden mütecâvizin sürüp, kimin u cezîrelerine ve kimin karşı câniblere geçirmişidi. Taraf taraf âdemleri gelüp istûmân ve ke'l-evvel mekânlarına iskân recâ itmeleriyle kabûle karîn ve kimse rencide itmemek üzre yanlarına çavuşlar ta'yîn ve fevc fevc eşyâ ve davarlarıyla geçüp emlâkların zapt eylediler ve zırâ'ate kudreti olmayanlara mîrîden tohumluk bugday ve öküz virdiler” (**Silahdâr Tarihi**, s. 1329).

⁷⁰ 28 Receb 1102/ 27 Nisan 1690 tarihli emirde dârü'l-islâm'da olan reâyânın zimmi statüsünde olduklarından bunların esir alınmasının câiz olmadığı ve bu yüzden esir alınanların serbest bırakılması gerektiği vurgulanmıştır (C.A.S. 447/18639). Bu konu ile alakalı 1102 (1691) tarihli diğer bir kayıta ordunun bulunduğu yerden yol üzerindeki kadılara gönderilen emirde reayadan esir alan Tatar ve Osmanlı askerlerinin yakalanmaları emredilmiştir. “Ordu-yı hümâyûnumda olan askerî tâifesinden ve Tatar askerinden ba'zıları hilâf-ı şer-i şerîf ehl-i zimmet reâyâyı seby u istirkak ve alup, gerüye firâr etmeleriyle, ol makûlelerin şer'le cezâları tertîb olunmak için, cenâb-ı emâret-meab bi'l-fiil Kırım Hanı Saadet-Gıray Han dâmet-meâliyyehû tarafından ta'yîn olunan sekbanlar ile Dergâh-ı Muallâm çavuşlarından ta'yîn olunan kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân ... çavuş zîde kadrühû ma'rifetiyle, bu makûle fesâd ve şekâvete cesâret eden mezbûrları alâ-eyyi hâl ele getirüp, şer'le haklarından gelesiz Fî Evâhır-ı Zilhicce 1102/Eylül 1691” şeklinde emir bulunmaktadır (Tuba Meryem Karacan, **101 nolu Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, hk: 333, s. 279).

⁷¹ Üsküdarî Abdullah Efendi, **Vâkı'ât-ı Rûzmerre**, haz. Recep Ahışalı, Ankara: TUBA, 2017, c. 2, s. 41.

yapmalarına rağmen esir alınmayarak yerlerinde bırakılmaları, duruma dair örneklerden bir diğeridir.⁷²

İsyan eden reayanın esir alınmasına dair uç bir örnek sayılabilecek kayıt Şehirköy reayasının esir alınmasına dairdir. II. Viyana kuşatmasından sonra 1686 (1097) yılının Ekim ayında Hersek Sancağı'nda bulunan Nikşik ve civarındaki nahiyelerin zimmi reayası isyan ederek cizyelerini göndermemiş hatta düşmanla birlikte birkaç Müslüman beldeyi yağmalayarak bazı Müslümanları esir almışlardır. Şeyhülislam Mehmed Emin Efendi⁷³ isyancı reayanın katillerinin caiz olduğu fetvasını vermiş bu fetvaya binaen de İstanbul'dan isyancıların haklarından gelinmesine dair emir gönderilmiştir.⁷⁴ 1737-1739 yılları arasında Osmanlı-Avusturya arasındaki mücadelede 1737 yılında Niş'in Avusturyalıların eline geçmesi üzerine Şehirköy reayası yeniden isyan ederek Avusturya askerlerine destek vermiştir. Bunun üzerine Şehirköy reayasının bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı düşman ülkesine kaçmış ve bir kısmı da esir edilmiştir. Esir edilmelerinin yanısıra sahip oldukları toplam yüz sekiz hane, otuz dokuz dükkân, yüz elli yedi dönüm bağ, yirmi üç bahçe, yirmi dokuz çayır, elli su değirmeni, on üç tarla, üç anbar, seksen oda, on dokuz mahzen, yüz doksan sekiz koç ve yirmi inek devlet hazinesine kalmıştır. Hazineye aktarılan bu malların rayiç fiyatına satılarak elde edilen paranın ordu hazinesine teslim edilmesi

⁷² Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. 3, s. 79. 1106 (1695) tarihinde gerçekleşen bu olay *Zübde-i Vekaîyât* 'ta şöyle aktarılmıştır. "Cezire-i mezburun 'anveten feth ü teshiri müyesser olmağla bundan akdem cezire-i mezburede sakin olan ehl-i zirninetin emlak-ı bağ u bağçeleri bi'l-cümle beytül-mal-ı müslimine 'aid ü raci' olmağla nefsleri ve 'iyal ü evladları kayd-ı esirlikden halas olunmak üzere cezlre-i mezburede olan emlakleri taraf-ı Minden kendülere dörtyüzyetmiş kise akçeye -ki ikiyüzotuz beşbin gurus ider fûruht olunmak ferman buyurulmağla Şer'an ve kanunen sağ olacak mevaddan zikr ü tasnhi ile huzur-ı Şer'de vekilieri hüccet vormeleriyle, meblağ-ı mezbur Min içün tamamen tahsil ve teslim-i Hazine-i 'Amire itdirildi" (*Zübde-i Vekaîyât*, s. 532).

⁷³ Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi 26 Eylül 1686 (8 Zilka'de 1097) tarihinde azledilerek yerine Ankaravî Mehmed Emin Efendi Şeyhülislam tayin edilmiştir (Tahsin Özcan, Mehmed Emin Ankaravî, **DİA**, c. 28, s. 461).

⁷⁴ Yaşar Korkmaz, **Viyana Kuşatmasından Sonraki Harp Yıllarında Bosna Eyaleti'nde Asayiş ve Düzen**, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 67. Ayrıca II. Viyana bozgunundan sonra Şehirköy reayası Osmanlı Devleti'ne isyan ederek Nemçelilere verdikleri destekle 1100 (1689) yılında Avusturyalıların Üsküp'e kadar inmelerini sağlamışlardır (Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. 3, s. 521).

istenilmiştir.⁷⁵ 29 Cemâziyelevvel 1151 (14 Eylül 1738)'de yapılan müzayede sonucunda satış işlemleri gerçekleşmiş ve satın alan kimseler kayıt altına alınmıştır.⁷⁶

Reayanın esir alınmasına izin verilen bir diğer kayıt Prut seferi esnasındadır. Osmanlı Devleti'ne karşı sefere çıkan Rus Çarı'na destek veren Eflak ve Boğdan reayası Osmanlı ordusuna karşı savaşımıştır. 1736–1737 yıllarında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan savaşın anlatıldığı *Keyfiyet-i Rusiyye*'de Osmanlı ordusunun Yaş'a yakın yere geldiklerinde aldıkları dillerden suyun karşı tarafında Osmanlı ordusuna saldırmak üzere hazırlanan Eflak ve Boğdanlı isyancıların ormanın içinde gruplar halinde saklandıkları ve başlarında da Boğdan Beyi Kantemiroğlu (Boğdan Beyi Dimitri Cantemir)'nin bulunduğunu öğrendiklerini söylemektedir. Ayrıca Kantemiroğlu'nun Osmanlı kaleleri üzerine sefere çıktığından da bahsetmektedir.⁷⁷

Ahidname Verilen Devlet Tebaasından Esir Alınması

Sadece reaya değil ahidname verilen devletlerin de halklarının esir edilmesi yasaklanmıştır. Arada dostluk olan devletlerin halklarından esir alınma durumu gerçekleştiği zaman onların serbest kalmaları emredilmektedir.⁷⁸ 979 (1572) tarihinde

⁷⁵ BOA, C. DH. 76/3795, 10 Zilka'de 1151 (19 Şubat 1739). 1737 Mayıs'ın Niş kalesinin Avusturyalıların eline geçmesiyle Avusturya kuvvetleri Şehirköy'e kadar indiler. Bu esnada gayrimüslim Osmanlı reayasından bazıları Avusturyalılarla ortak hareket ederek isyan etmiş, Osmanlı köylerine saldırarak Müslümanları öldürmüş ve mallarını yağmalamıştır. Priştine, Vulçitrin, Şehirköy ve Karadağ reayası isyan edip Avusturyalılarla ortak hareket edenlerdendir (Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. 5, s. 269-271).

⁷⁶ “Niş mahallatından Pergoçça nam mahallede Pabuççu Üstoyan'ın menzili etraf-ı erbaası kürekçi İstakanoz ve has toprağı ve tarik-i am ile mahdud tulen on sekiz ve arzen sekiz zıra üzerine iki bab oda ve bir matbah ve bir mikdar bağçe ve havluyu müştamil menzil-i mezburun sahibi firar edüp mülk hanesi taraf-ı miriye aid olmağın. Şeref-yafte-i sudur eden emr-i âli mucibince ma'rifet-i şer'le müzayede ve rağbatü'l-inkuta'dan darende-i temessük Hasan nam üzerinde yalnız on yedi guruşa karar-dade olmağın. Meblağ-ı merhum tamamen yedinden ahz ve Ordu-yı-ı hümayûndan mülknamesi ihsan olunmak için yedine işbu temessük verildi fi 17 Cemâziyelevvel sene 1151” (BOA, C.ML. 603/24861).

⁷⁷ Öznur Tübençokrak, **Keyfiyet-i Rusiyye'nin Transkripsiyon ve Tahlili (H. 1206/ 1791-1792)**, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 33. Eserde, ilerleyen zamanda Moskov olanların esir, Eflak ve Boğdanlı olanların ise öldürülmelerinin emredildiğinden bahsedilmektedir (**aynı tez**, s. 36).

⁷⁸ Osmanlı Devleti ile Venedik arasında 1454 yılında imzalanan anlaşmaya göre, Venedikten kaçıp Osmanlıya gelen esirlerden Müslümanlığı kabul edenler iade edilmeyecek sahibine veya vekiline 1000 akçe ödenecektir. Müslüman olmamışsa esirin kendisi teslim edilecektir. Onaltı yıl süren Osmanlı Venedik savaşın sonunda 1479 yılında imzalanan anlaşmaya göre ise Venedikten kaçıp Osmanlıya sığınan ve Müslüman olan esirler için 1000 akçe yerine sadece 10 akçe ödenecektir (Cihan Yemişçi, **1618-1628 arası Osmanlı Venedik İlişkileri (6004 No'lu Ahkâm Defterine Göre)**, Konya: Selçuk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 43-44). 1625 tarihli IV. Murad zamanında Venediklilere verilen ahidnamede ise kaçan Venedikli esirinin sahibine veya vekiline 1000 akçe verilecektir. Ahidnamelerde Mağripli korsanların Venedik topraklarından aldığı ve esir ettiği reaya ahidnameli olduğu için bulundukları yerdeki Venedik beyine, konsolosa veya vekiline teslim edilecek, eğer Müslüman olmuşsa serbest bırakılacaktır (Cihan Yemişçi, **aynı tez**, s.53).

Cezayir Beylerbeyi'ne gönderilen hükümde esir alınan Fransızların olduğu ve Fransa'nın kadimden beri dostluk üzere ilişkiler sergilediği bu yüzden de bu Fransızların serbest bırakılmaları emredilmiştir. Emrin devamında Venedik ve diğer harbi devletlerden alınan esirlerin ise serbest bırakılmaması tembihlenmiştir.⁷⁹ Barış üzere olan devletlerden anlaşmaya aykırı şekilde akınlar yapılarak esir ve mal getirilmemesine dair serhadde olan beylere emirler gönderilmiştir. Özellikle mühimme defterlerinde bu durumla alakalı birçok emir bulunmaktadır.⁸⁰

Sınırlarda esir hareketliliği daha fazla yaşanmaktadır. Bu durum tek taraflı değildir. Kayıtlarda barış zamanında sadece Osmanlı askerlerinin akınlar yaparak esir almadığı, diğer devletlerin de aynı şekilde Osmanlı reyasını esir aldığı görülmektedir. Zaman zaman devletlerden gelen şikâyetler üzerine merkezden sınır beylerine hükümler gönderilmiş ve şikâyetlerde bahsi geçen yağmaların yapılıp yapılmadığı devlet tarafından araştırılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda eğer iddialar doğru ise alınan esirlerin serbest bırakılması istenilmiş ve sonuç karşı tarafa bildirilmiştir. Durum bazen daha farklı olabilmektedir. Mesela 995 (1587) yılında Nemçe kralına gönderilen mektubda Osmanlı askerlerine isnad edilen yağma ve esir alınma olayının araştırıldığı ve aslında yağmayı da esir almayı da yapanların Nemçeli askerler olduğunun ortaya çıktığı, hatta bu durumu ispat etmek için esirlerin ifadelerinin gönderildiği ve Bosna Beylerbeyi olan Solnok Beyi Şehsüvar Paşa'nın mükerrer şikâyetler üzerine görevden alındığı bildirilmiştir. Buna rağmen Nemçeliler hâlâ şikâyetlerine devam etmişler, Osmanlı Devleti'nin delil olarak gösterdiği esir ifadelerinin zorla alındığını iddia etmişlerdir. Osmanlı Devleti de ahidnameli olan Nemçe tüccarlarından esir alınmadığını, isnad edilen suçlamaların gerçek olmadığını

⁷⁹ 12 Numaralı Mühimme, hk: 1102, s. 217 (9 Zilka'de 979 /24 Mart 1572).

⁸⁰ Sınırdaki yaşanan akınların ve esir alma hadiselerinin tek taraflı olmadığını çift taraflı yaşanan hadise olduğunu göstermesi bakımından 984 (1577) tarihinde Budin Muhafazasında bulunan Mustafa Paşa'ya gönderilen emir önemlidir. Mustafa Paşa'ya verilen emirde askerlerin Nemçe üzerine akın yapması ve esir alınmasını engellenmesi tembihlenmiştir. Ayrıca Osmanlı sınırına akınlar yaparak Müslümanları esir eden Nemçelilere dair Mustafa Paşa'nın şikâyetine cevaben bu durumun Nemçe kralına bildirileceği söylenmektedir (Gülay Kahveci, 29 Numaralı Mühimme Defteri: Tahlil-Özet-Transkripsiyon-(984-1576), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998, hk: 480, s. 250-251, 7 Zilhicce 984 /25 Şubat 1577). 985 (1577) tarihinde Nemçelilerin Osmanlı topraklarına düzenledikleri akınlara dair şikâyetler durumun devam ettiğini göstermektedir (BOA. MD. 30, hk: 329, 18 Safer 985 (7 Mayıs 1577). Aynı zamanda Kırım Hanı'na gönderilen 18 Safer 985 (7 Mayıs 1577) tarihli nâme-i hümayûnda Leh kralı topraklarına akınlar yapılmaması ve alınan esirlerin geri verilmesi ve karşılıklı akınların yapılmaması tembihlenmiştir (BOA. MD. 30, hk: 370).

ve Osmanlı Devleti'nin ahidnameye muhalif herhangi bir eylem gerçekleştirmediğini cevaben Nemçe tarafına bildirmiştir.⁸¹

Pasarofça Antlaşması'ndan sonra Tunus gemilerinden biri ahidnameye muhalif şekilde Nemçeli iki gemiye el koymuş, tüccarların mallarına el koymuş ve geminin içindekileri de esir almıştır. İstanbul'dan gelen emir Nemçeli tüccarların ahidnameli olduğu, mallarının hemen geri verilmesi, esir edilenlerin serbest bırakılarak Nemçe imparatorunun Draç'ta olan adamlarına eksiksiz şekilde teslim edilmesidir.⁸²

1118 (1706) tarihinde İstanbul'a gelen Rus elçisi Tolstoy, Nogaylı ve Komanlıların Rus topraklarına girerek buradan mal ve esir aldıklarına dair şikâyetle bulunmuştur. Olayın araştırılması esnasında Nogaylı ve Komanlılar da Rusların kendi topraklarına saldırarak onları yağmaladıklarını iddia etmişlerdir. Bu durum üzerine merkezden konuyu araştırmak ve karşılıklı tecavüzlerin engellenmesini sağlamak için Mustafa Bey tayin edilmiştir.⁸³

Trablusgarb Ocağı'ndan Ali Hoca, Dubrovnik'in Devlet-i Âliyye'ye cizye veren bazı köylerini basarak mallarını yağmalamış ve halkını da esir almıştır. Alınan kırk iki esirin ve Tunus'da bulunan sekiz Dubrovniklinin de serbest bırakılmalarına dair Tunus Dayısı ve kadısına emir verilmiştir.⁸⁴ İnebahtı ve Mora civarında korsanlık eden Ali Hoca bu defa Koron İskeleyi'nde demirli Venedik gemilerinden Tüccar Yorgi'nin gemisini basarak mallarını yağmalamış ve kırk kişiyi esir almıştır. Esir alınanların kurtarılması ve Venedik konsolosuna teslim edilmesi emredilmiştir.⁸⁵

⁸¹ BOA. MD. 61, hk: 307, 12 Safer 995 (22 Ocak 1587). Sonraki zamanlarda ticaret antlaşmalarında duruma dair hükümler karşımıza çıkmaktadır. Pasarofça Ticaret Muahedesinin on yedinci maddesinde belirtilmektedir. *"Elinde Roma İmparatorunun patentesi olan tüccarlardan biri hasbelkader bir korsan gemisinde ele geçirilirse zikrolunan tüccar esir edilmeye"* (Uğur Altuğ, **1740-1755 Tarihli Ecnebi Defterine Göre Osmanlı-Avusturya İlişkileri**, Ankara: Gazi Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002, s. 80). 1725-1727 Osmanlı Avusturya seyri sefain sözleşmesinde ise *"Eğer düşmanın (Nemçe-Avusturya) düşmanının gemileri Tunus Cezayir limanına Nemçe-Avusturya re'âyâsından esirleri götürür ise karaya çıkarmaya, karaya çıkarırlar ise serbest bırakıla"* (Uğur Altuğ, **aynı tez**, s. 83).

⁸² BOA, *Düveli Ecnebiye Defteri*, 57/1 s. 73/147, Safer 1132/Aralık 1719).

⁸³ 1118 (1706) tarihinde Ruslar ve Nogaylıların akın düzenleyip esir alma konusunda birbirlerini suçlamaları ve iddialarını kanıtlayamadıkları için Osmanlı Devleti durumu araştırmak ve tedbir almak üzere Mustafa Bey'i tayin etmiştir (BOA. C.HR. 35/1721, Evâil-i Cemâziyelâhir 1118 / Eylül 1706).

⁸⁴ BOA. C. HR. 158/7860, (Evâhır-ı Zilhicce 1145/Mayıs 1733).

⁸⁵ Mora Muhassılı Ahmed Paşa'ya gönderilen emirde, *"Sulh u salâh üzere olduğumuz Venedik tüccarlarından Yorgi nam kimesnenin....."* şeklinde Venedik ile barış zamanında olduğundan reayasından kimsenin esir alınması ve mallarının yağmalanmasına izin verilmediği, Koron ahalisinin elinde esir olarak bu Venediklilerden bulunan var ise alınması emredilmiştir (BOA. C.DH. 71/3539, Evâhır-ı Ramazân 1147/Şubat 1735).

Ülgünlü Ali Hoca, İngiliz gemisi, Fransız kalyonu ve Dubrovnik gemisine saldırarak mallarını yağmalamış ve içindekileri de esir almıştır. Trablusgarb Ocağı'na gittiği tespit edilen bu kişinin yakalanması emredilmiştir.⁸⁶

Kimi zaman Arnavud eşkıyaların ahidnameli devletlerden olan Venediklileri esir almalarıyla da karşılaşmaktadır. Yanya ve Delvine Beyleri'ne gönderilen emirde Venediklileri esir alan Arnavud eşkıyalarının ahidnameye muhalif iş yaptıkları esir alınan Venediklilerin her kimin elinde bulunursa hemen serbest bırakılmaları ve eşkıyalık yapan bu Arnavud taifesinin cezalandırılması emredilmiştir.⁸⁷

1.1.3. Kızılbaşların Esir Alınması

Osmanlı Devleti sadece Batı'da Hristiyan devletlerle değil Doğu'da Müslüman devletlerden Safeviler ve güneyde Memlükler ile de savaşmıştır. 1517 yılında Memlük Devleti tarihe karışmış; fakat Safevi Devleti 18. yüzyılda ortadan kalkıncaya değin Osmanlı-Safevi mücadelesi devam etmiştir.

İslam hukuku esaslarına göre Müslüman olan kişi öldürülemez ve esir alınamaz. Safevi Devleti ile yapılan savaşlar ve alınan esirler bu noktada çözüme kavuşturulması gereken bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı-Safevi savaşlarında Osmanlı uleması Safevileri mürted olarak tanımlamış, onlarla savaşılması ve esir alınması veya alınmaması fetvalar yoluyla düzenlenmiştir. Safevilere mürtedlere uygulanan hükümler tatbik edilmiştir. Hanefi mezhebine göre mürtedlerle yapılan savaş sonrası onların ele geçirdikleri bölgeler darülharb haline gelmemişse, erkekleri ve kadınları İslam'a davet edilir, İslam'a dönmeyen erkekler öldürülür, kadınlar ve çocuklar ise esir alınamaz dolayısıyla köleleştirilemezler. Fakat bölge darülharbe dönmüş ise erkeklere uygulanacak hüküm aynıdır, kadın ve çocuklar esir

⁸⁶Ahidnameli olan devletlerin gemisine saldırdığı için şakî olarak tanımlanan Ülgünlü Ali Hoca'nın yakalanarak Kapudan Paşa'nın gönderdiği adama teslim edilmesi emredilmiştir (BOA. İ.BH. 14/1244, Evâhır-ı Zilhicce 1137/Eylül 1725).

⁸⁷ ASVe., Bailo a Costantinopoli, Carte Turche, f. 254, defter 349, s. 28.

alınarak ganimet hükmüne tâbi kılınır.⁸⁸ Dolayısıyla esir alımını belirleyecek nokta bölgenin darülharb ilan edilip edilmemesidir.⁸⁹

Kızılbaşların esir edilmesi fetva mecmualarında mürtedler hakkındaki hükümlerle açıklanmıştır.⁹⁰ Konunun sarıh bir şekilde ortaya konması için Safeviler üzerine sefer düzenlemiş ilk Osmanlı Padişahı olan Yavuz Sultan Selim'in İbn Kemal'den sefer için aldığı fetvaya bakmak faydalı olacaktır. İbn Kemal *Fetâvâ-yı Kemalpaşazâde der hakk-ı Kızılbaş* isimli fetva risalesinde soru cevap şeklinde Kızılbaşlara karşı yapılacak muameleleri ele almıştır. Kızılbaşların ilk üç halifenin hilafetini kabul etmediklerini, müctehid imamları küçümsediklerini, kendi imamlarının helal dediklerini helal, haram dediklerini haram kabul ettiklerini ve hatta şarap içmek gibi şeriatın haram kıldığı şeyleri şahlarının helal kılmasıyla helal saydıklarını ve bu yüzden bunlarla savaşmanın caiz olduğunu belirtmiştir. İbn Kemal Kızılbaşlara mürtedlere uygulanan hukukun aynısının uygulanması gerektiğini yani, ülkelerinin darülharb kabul edilerek ele geçirilen mallarının ganimet sayılacağını, kadınları ve çocuklarının esirliklerinin Müslümanlara helal ve erkeklerinin de öldürülmelerinin vacip olacağını söylemiştir.⁹¹ Safevilerle yapılacak olan savaşın diğer kâfirlerle yapılacak savaşlardan daha önemli olduğunu, Hz Ebubekir'in hilafeti zamanında Medine civarında küffar çok iken onlarla uğraşmadan ilk olarak mürted olan yalancı peygamber Müseyleme ve kabilesi üzerine gitmesini örnek vererek ifade

⁸⁸ Ahmet Özel, *Savaş Esirleri*, s. 92.

⁸⁹ Bir coğrafyanın dâruharb veya dâruislâm olmasındaki kıtas otoritenin ve hakimiyetin İslâm veya İslâm dışı idare ile yönetilmesidir (Ahmet Özel, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı: Dâruislâm-Dâruharb*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998, s.80-83).

⁹⁰ Mürted olarak sadece Acemler kabul edilmemiştir, Behcetü'l-Fetâvâ'da Müslüman adları olan ve Müslüman olduklarını iddia eden fakat domuz eti yeyip kefare gibi ibadet eden Arnavutlar hakkında mürted hükmü bulunmaktadır (*Behcetü'l-Fetâvâ*, s. 187).

⁹¹ “Bu rivâyet-i sâbika üzre esir olan avretlerin din u millet taakkul etmedin evlad-ı sığarını dahi anaları ile bile esir eylemek” konusunda “olur” demiştir (Pehlül Düzenli, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi ve Fetvaları*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2012, s. 165. Ayrıca bk. Ali Öge, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi ve Fetvaları*, İstanbul: Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010, s. 33. Kemalpaşazade, bunların mürtedlikleri hakkında sadece Hanefi imamlarının görüşlerini değil diğer mezhep imamlarının görüşlerini de vermiş böylece diğer mezhepten olanların desteği alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca Safevilerin Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in hilafetini tanımadıkları, mezhep imamlarına hakaret ettiklerini ve mezheplere uymanın zorluğundan dolayı Şah İsmail'in dediklerini helal haram saydıklarını, bunlardan dolayı bunların mürtedliklerinin sabit olduğunu söyler (Muhammet Ali Özkan, *Fetvalar ve Belgeler Işığında Osmanlı'da Kızılbaşlık Meselesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi, 2018, s. 134-135).

etmiştir. Ayrıca Safevilerin öldürölme sebebinin hem “*Sultan-ı Ehl-i İslam hazretlerine bâğî hem de birçok yönden kâfir*” olmalarına bağlamıştır.⁹²

İbni Kemal, Safevilerden alınan esirlerin köle olarak kullanılabileceğı yönünde fetvasıyla Acem esirlerinin kullanım yolunu açılmış olsa da esir kayıtlarında Acem esirlere çok sık rastlanmamaktadır. 1553-54 yıllarında Osmanlı Devleti’ne gelen seyyah Dernschwam bu konu ile alakalı olarak “*Acemler, Türkleri esir alıp satmak gibi bir yola başvurmuyorlar. Hemen oracıkta öldürüyorlar. Türkler de esir aldıkları Acemleri köle yapıp satmıyorlar. Bununla beraber 1553’ten 1554’e kadar uzun süren savaşta Şeyhülislam Müslüman olmalarına rağmen Acemlerin de biz Hristiyanlar gibi esir edilip köle yapılabileceğine, alınıp satılabileceğine ve öldürülebileceğine dair bir fetva vermiş.*”⁹³ şeklinde aktarımda bulunmuştur. Acemlerden bu tarihten önce de esir alındığına dair bilgiler bulunmaktadır.⁹⁴ Burada Dersnchwam’ın bahsettiğı fetvanın sahibi Şeyhülislam Ebussuud Efendi olmalıdır. Fakat Ebussuud Efendi, 1553-54 yıllarında düzenlenen Nahcivan seferinde esir edilenler için ise kul olamayacakları yönünde fetva vermiştir.⁹⁵ İmam-ı Azam, kızılbaş mezhebinde olan kadınların darülharbe iltica etmeden yakalanmaları halinde esir edilmelerine ve cariye olarak kullanılmalarının caiz olduğuna dair fetva vermiştir. Bu fetva örnek gösterilerek Ebussuud Efendi’ye Acem’den alınan kadın esirlerin durumu sorulduğunda bu kadınlarla ilişkiye girilmesi hariç bütün hizmetlerinin helal olduğu, İslam’a gelmeden ilişkiye girmenin helal olmadığı yönünde fetva vermiştir.⁹⁶

Şeyhülislam Ebussuud Efendi’nin Safevilere dair vermiş olduğu fetvalar konumuz açısından oldukça önemlidir. Ebussuud Efendi verdiği fetvalarda bunların hem bâğî (isyancı) hemde kâfir olmaları hasebiyle Safevilerle savaşılabilceğini söylemiştir.⁹⁷ Safevilerin Müslüman olduklarından bahisle savaşmanın caiz olup

⁹² Ahmet İnanır, **İbn Kemal Fetvaları Işığında Osmanlı İslam Hukuku**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008, s. 38.

⁹³ Dernschwam, **Seyahat Günlüğü**, s. 125.

⁹⁴ Mesela klasik Osmanlı mimarisinde adı bilinen ilk başmimar olan Acem Ali ya da Esir Ali, Yavuz Sultan Selim’in İran seferinden esir olarak alıp getirdiğı bir kişidir. Özkan Ertuğrul, “Acem Ali”, **DİA**, c.1, s. 322.

⁹⁵ “*Nahcivan Seferinde tutulan kızılbaş evladı kul olur mu? Cevap: olmaz*” (Düzdağ, **Ebussuud Efendi Fetvaları**, s. 113).

⁹⁶ Ayrıca, beş altı yaşından küçük olan çocukların şehadet getirebileceklerinden bunların Müslüman sayıldıkları bu yüzden esir edilemeyecekleri yönünde fetva vermiştir (Düzenli, **Ebussuud Efendi ve Fetvaları**, s. 166). Ayrıca bk. Düzdağ, **Ebussuud Efendi Fetvaları**, s. 112.

⁹⁷ Mezhepler arasındaki farklılıklara dayanarak zaman zaman esir alımı ile alakalı farklı fetvalar verilmiştir. Mesela Ebussuud Efendi Nahcivan seferinde tutulan Kızılbaşların esir edilemeyeceğine, esir

olmadığı sorulduğunda, cevaben bunlar her ne kadar “*Lâ ilâhe İllallah Muhammedün Resulullah*” deseler de, Hz. Peygamberin ümmetini yetmiş iki fırkaya ayrılacaktır biri hariç diğerleri cehennemliktir demesinden yola çıkarak bunların cehennemlik olan sapkınlardan olduklarını ve savaşın azim cenk olduğunu iddia etmektedir.⁹⁸

Osmanlı-Safevi mücadelelerinin yeniden başladığı 18. yüzyılda, dönemin şeyhülislamı olan Yenişehirli Abdullah Efendi’ye Safevilerin erkeklerinin esir alınmasının caiz olup olmadığı sorulmuş, o da bunun caiz olmadığı hususunda bir fetva vermiştir.⁹⁹ Aynı şekilde esir alınan kadınların mürted hükmünde oldukları ve bunlarla ilişkiye girmenin helal olup olmadığı sorulduğunda ise helal değildir şeklinde bir cevap vermiştir.¹⁰⁰ Ondaki kısa bir süre önce Şeyhülislam Feyzullah Efendi ise Safeviler hakkında onların ülkesinin darülharb kabul edilemeyeceğine mürtedlere uygulanan hükümlerin uygulanması gerektiği, bunların İslam milletlerinden sayılamayacağı, öldürülmelerinin vacip olduğu ve hatta öldüklerinde namazlarının dahi kılanamayacağına dair bir fetva vermiştir.¹⁰¹

Yukarıda Acem Ali örneğinde olduğu gibi Yavuz Sultan Selim döneminde Acemlerden esir alındığı zikredilmişti. Muhtemeldir ki Kanuni Sultan Süleyman dönemi Osmanlı-İran savaşlarında da esirler alınmıştır. Osmanlı fetva literatüründe Safevilerden esir alınmasına yönelik, birbiriyle çelişir gibi görünen kayıtlara karşın arşiv belgelerinin bazılarında Acem’den alınan esirlere dair kayıtlar bulunmaktadır. Mesela, 1578 yılında İran seferine serdar atanan Lala Mustafa Paşa’ya Acemlerin esir alınabileceğine dair Şeyhülislam Kadızade Ahmed Şemseddin Efendi (ö.1580) fetva verilmiştir. Bundan bir süre sonra, II. Osman zamanında yapılan Osmanlı-Safevi barış anlaşmasında karşılıklı olarak esirlerin serbest bırakılması hükmü bu dönemde Osmanlı Devleti’nin elinde Acem esirleri olduğunu göstermektedir.¹⁰² Nitekim Sultan

alınan kadınların hizmetlerinin helal olduğu ama mürted oldukları için onlarla ilişkinin haram olduğuna dair fetva vermiştir (Düzdağ, **Ebussuûd Efendi Fetvaları**, s. 111-112).

⁹⁸ Ali Özkan, **Osmanlı’da Kızılbaşlık Meselesi**, s. 142-43.

⁹⁹ Abdullah Efendi, Safevi topraklarını darü’l-harb ilan etmiş mallarının ganimet olarak alınmasının caiz olduğunu, kadın ve çocukların esir alınabileceğini, çocukların zorla İslama döndürüleceğini kadınların ise hizmetçi olarak kullanılabileceğini ama kadınların müslümanlığa dönmediği müddetçe ilişkiye girmenin helal olmadığını belirtmiştir. Ayrıca Safevi topraklarında yaşayan gayrimüslimlerden esir alınan kadınların ise her türlü hizmette kullanılabileceğini ifade etmiştir (BOA. MD. 131, hk: 12, s. 17, 18 Zilka’de 1135/20 Ağustos 1723).

¹⁰⁰ **Behcetü’l-Fetâvâ**, s. 190-192.

¹⁰¹ Ali Özkan, **Osmanlı’da Kızılbaşlık Meselesi**, s. 145.

¹⁰² Özer Küpeli, **Osmanlı-Safevi münasebetleri (1612-1639)**, s. 70.

IV. Murad, Safeviler üzerine sefere çıkacağı zaman Şeyhülislam Nuri Efendi'den Râfîzî Şia ile savaşmanın caiz olduğuna dair fetva almıştır.¹⁰³

Köse Sefer Paşa tarafından esir alınan ve Yedikule zindanlarında tutulan Safevilerin eski Ahıska Valisi Şemsi Han, Hille'de serbest bırakılan iki bin civarındaki Osmanlı esirine karşılık IV. Murad'ın emriyle salıverilmiştir.¹⁰⁴ Belgrad Kalesi'nde cebehanede çalışan Acem esirlere alınan kirpas bedelinin kaydı, burada da Acem esirlerin olduğunu göstermektedir.¹⁰⁵ 1722-1725 yılları arasında cereyan eden Osmanlı-İran savaşlarında esir alındığına dair pençik resmi kayıtları bulunmaktadır.¹⁰⁶

III. Ahmed döneminde başlayan Osmanlı-İran savaşlarında karşılıklı olarak esirler alınmıştır. Daha sonra I. Mahmud devrinde taraflar arasında 18 Cemâziyelevvel 1149 (24 Eylül 1736) tarihinde imzalanan antlaşmanın maddelerinden biri karşılıklı esirlerin serbest bırakılması ve Acem esirlerin alınıp satılmaması üzerine idi.¹⁰⁷ Anlaşmadan kısa zaman sonra devlet, elinde olan Acem esirlerini toplamaya başlamıştır. Derya beylerinden on birinin elinde olan iki yüz kırk dokuz esirin isimlerini istemiş, bunların devlete verilmeleri karşılığında da iki Acem esire karşılık bir mîrî esir verileceği bildirilmiştir.¹⁰⁸ Acem esirlerin değeri diğer esirlerin yarısı şeklinde belirlenmiş ve alınan iki yüz kırk dokuz esire karşılık yüz yirmi beş mîrî esir derya beylerine verilmiştir. Derya beyleri Abdülkadir Paşa'nın kırk bir, Maryolzade Ali Paşa'nın otuz beş, Sarı Kethüdazade Ebubekir Bey'in otuz beş, Mangazade Ali Paşa'nın otuz dört, Ömer Paşazade Ahmed Bey'in otuz üç, Kasım Paşazade Mustafa

¹⁰³ Özer Küpeli, *aynı eser*, s. 30.

¹⁰⁴ Özer Küpeli, *aynı eser*, s. 129. Ayrıca bkz. *Târih-i Na'imâ*, c. 2, 674-675. Alınan esirler her zaman İstanbul'a gönderilmemektedir. Avrupa Devletleriyle olan savaşlarda da bazen ele geçirilen esirler kaleyi savunan düşmanların morallarını bozmak için görebilecekleri şekilde öldürülmektedirler. Osmanlı-İran savaşlarında da benzer durum görülmektedir. Bağdat Kalesi'nin kuşatılması esnasında kuşatmanın ilk on günü içerisinde Revan ve Tebriz taraflarına akınlarda bulunan Van Beylerbeyi Süleyman Paşa ile Erzurum Beylerbeyi Kenan Paşa'nın Safevi ümerasından aldıkları esirler orduya getirilmişti. Bunlar, kaleyi savunanların moralini bozmak için metrislere götürülüp görebilecekleri bir yerde katledildiler (Küpeli, *aynı eser*, s. 182).

¹⁰⁵ BOA, *Mad.* nr. 3497, s. 98, 3 Şa'bân 1103 (20 Nisan 1692). Ayrıca defterin içinde Acem kadın esirlere dair kayıtlar bulunmaktadır (BOA, *Mad.* nr. 3497, s. 147, 17 Cemâziyelâhır 1103/ 6 Mart 1692).

¹⁰⁶ Serdar Genç, *Lale Devrinde Savaş: İran Seferinde Organizasyon ve lojistik*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013, s. 222. Ayrıca, Tebriz ve Revan seferlerinin finansmanlarında pençik gelirleri sefer masraflarının %3'lük kısmını karşılamıştır (Genç, *Aynı eser*, s. 208-210).

¹⁰⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 5, s. 233.

¹⁰⁸ "İzzetlü defterdâr vekili efendi, zıkr olunan Acem üsârâsının beher iki neferine bu def'a teslim-i Tersâne-i Âmire olunan mîrî üsârâdan ancak bir nefer esir verilmek üzere fermân-ı hümayûn buyrulmağla iktizasına göre telhis eylesin deydü buyruldu" (C. BH. 191/8969-1, 6 Cemâziyelâhır 1149/ 12 Ekim 1736). 1153(1740) tarihinde İstanbul'da bulunan Acem elçisi tarafından toplanılan yetmiş Acem esirini İran sınırına götürmekle görevli olan mübaşir, esirler için sarfedilen parayı Erzurum gümrüğünden almıştır (BOA. C.HR. 148/7354, 7 Cemâziyelâhır 1153/ 30 Ağustos 1740).

Paşa'nın yirmi, Kapudan Abdurrahman Paşazade Halil Bey'in on yedi, Elçi Paşazade Osman Bey'in on bir, Veli Beyzade Ali Bey'in dokuz, Lale Mehmed Paşa'nın sekiz, Süleyman Paşazade Mustafa Bey'in altı Acem esiri bulunmaktadır. Esirlerin memleketleri Tebriz, Hoy, Gilan, Nahcivan, Revan, Erdebil şeklinde verilmiştir. İsimlerin tamamı Müslümandır. Bu emirden yaklaşık bir ay sonra Erzurum ve Trabzon kadılarına ve Trabzon'dan İran'a giden yol üzerinde bulunan kadılara bir emir gönderilmiştir. Bu emirde nakledilen Acem esirlerinin incitilmemesi ve bulundukları yere geldiklerinde ihtiyaçlarının giderilerek sağ salim İran'a kadar ulaştırılmalarının temin edilmesi istenilmiştir.¹⁰⁹ Hatta esirler için yapılan peksimetin beğenilmediği için tekrar yapılması emredilmiştir.¹¹⁰ Derya beylerinden alınan iki yüz kırk dokuz Acem esir yerine Karadeniz tarafından getirilerek Tersane'ye teslim edilmiş olan esirlerden yüz yirmi beşinin Derya beylerine teslim edilmesine dair emir bulunmaktadır.¹¹¹ Verilecek bu esirlerin Kapudan-ı Derya Vezir Hacı Mehmed Paşa'nın Kırım taraflarından getirdiği üç yüz doksan sekiz Rus esirin arasından olması muhtemeldir.¹¹² 1149 (1736) senesinde serbest bırakılan Safevi esirlerinin ne zaman alındığı ve ne kadar Osmanlı Devleti'nde istihdam edildiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Hatta sefer esnasında da her iki devletin ne kadar esir verdiği veya ne kadar aldığına dair bir veri de bulunmamaktadır. Sonuç itibarıyla Osmanlı esirlerinin içinde Safevi yani Türkmen esirlere dair kayıt bulunması ve bu esirlerin serbest bırakılması Osmanlı-Safevi siyasi mücadelesi içinde nadir görülen durumdur.

Osmanlı-Safevi mücadelesinin başlamasından itibaren iki devletin birbirlerinden esir almak yerine öldürdükleri görülmektedir. 1149 (1736) senesinde serbest bırakılan esirlere yakın dönem olmasına rağmen Nadir Şah'ın 1730 yılında Osmanlı Devleti'ni İran topraklarından atmak için yaptığı seferlerde ele geçirdiği kalelerde bulunan Osmanlı askerlerini öldürdüğü görülmektedir.¹¹³ Her ne kadar kaynaklarda esir alınanlara dair sınırlı bilgi olsa da Nadir Şah ile Osmanlı Devleti

¹⁰⁹ BOA. C. AS. 1110/49140, 16 Cemâziyelâhır 1149 (22 Ekim 1736).

¹¹⁰ BOA. C. HR. 152/7563, 29 Cemâziyelâhır 1149 (4 Kasım 1736).

¹¹¹ BOA. C. BH, 191/8969-2. 7 Cemâziyelâhır 1149 (13 Ekim 1736).

¹¹² 1149 (1736) yılında alınan üç yüz doksan sekiz esirinden ikisi Moskov, biri Kırımlı kalanların tamamı ise Rus'tur, ayrıca esirlerin on altısı tüccardır (BOA, C.BH. 113/5452, 2 Cemâziyelâhır 1149/8 Ekim 1736).

¹¹³ Nadir Şah, çıktığı sefer sonucunda ele geçirdiği Nihavend (2 Temmuz 1730), Hamedan (6 Temmuz 1730), Kirmanşahan ve Tebriz (12 Ağustos 1730) şehirlerinde bulunan Osmanlı kuvvetlerinin tamamını öldürmüş, Osmanlı Devleti'ne ait yapıları yıktırıştır (İlker Külbilge, **18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, 2010, s. 190-194).

arasında süren mücadele esnasında her iki tarafın esir aldığı, Bağdad Protokolünde her iki tarafın da aldığı esirleri serbest bırakmasına dair olan maddeden anlaşılmaktadır.¹¹⁴ Ayrıca Osmanlı-İran savaşları hakkında yapılan çalışmalarda savaş sonrası pençik vergisi gelirlerine dair bilgilerin bulunması durumu açıkça göstermektedir.¹¹⁵ Türk ve Müslüman olan iki devletin siyasi mücadelesine şiiilik ve sünnilik odaklı yaklaşımın bunun dışındaki hususların gözardı edilmesi gibi esirlere dair mevzular da geri planda kalmıştır.

1.2. PENÇİK RESMİ

Farsçada penc-yek olan ve humusu yani beşte biri ifade eden Pençik kelimesi, Osmanlı Devleti'nde savaşlardan alınan ganimetin beşte birinin İslam hukukuna istinaden vergi olarak devlete alınması uygulamasını ifade etmektedir.¹¹⁶ Selçuklularda pençik alınması hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamakla beraber esirlerin alındığına ve kullanıldığı bilinmektedir.. Fakat bu esirlerin alınması ve istihdamı Osmanlı Devleti'ndeki gibi sistematik bir vergilendirme ile ilişkili değildir. Büyük Selçuklu Devleti'nde sarayda yetiştirilen ve Türkmen kölelerden oluşan, Anadolu Selçuklu Devleti'nde ise içinde çeşitli milletlerden alınan savaş esirlerinin de

¹¹⁴ Külbilge, **aynı tez**, s. 228.

¹¹⁵ Tebriz seferi pençik geliri %2,8, Revan seferi pençik geliri ise %2,6 olarak verilmiştir (Genç, **Lale Devrinde Savaş**, s. 223).

¹¹⁶ Askerliğe elverişli olanlardan beşte birlik kısmı vergi olarak alınıp Acemi Ocağına konulurdu. Ama harpte sadece erkekler esir alınmazdı. Kadın ve çocuklar da esir alınmaktadır. Bu noktadan bakıldığında esirlerin alımında pençik kanunu iki şekilde tatbik edilmektedir. Birisi alınan erkek esirlerden askerliğe elverişli olanların içinden alınan beşte birlik kısım, diğeri ise kadın, yaşlı ve çocuklardan alınan esirler için pençikçiye ödenen vergidir. Ayrıca Uzunçarşılı, devlet askere ihtiyaç duymadığı zamanda alınan esirlerden miktar değil vergi olarak devlet hazinesine katkıda bulunmuştur (Uzunçarşılı, **Kapukulu**, c. 1, s. 7.) Devlet zaman zaman devlete ait olan esirlerin verilmediğini tesbit ederek bunların gönderilmesini emretmektedir. 979(1571) yılında Silistre beylerbeyine gönderilen hükümde bazı voyvodaların küffar gemilerinden alınan esirlerin ve malları ganimet diyerek kendilerine aldıklarından bahisle, Beylerbeyinin miriye ait olan olan bu malları ve esirleri tesbit ederek derhal Âsitane'ye göndermesi emredilmektedir (**12 Numaralı Mühimme**, hk: 988, s. 157-158, 8 Rebi'ülevvel 979/31 Temmuz 1571). Benzer bir emir 979(1572) yılında Sakız beyine gönderilmiş ve Sakız yakınlarında batan düşman gemisinden kurtarılan sekiz esirin derhal İstanbul'a gönderilmesi istenilmiştir (aynı eser, hk: 1005, s. 166, 24 Şevvâl 979 /10 Mart 1572). Sadece esirlerin değil devlete ait paranın gönderilmesine dair emirler bulunmaktadır. Yeniçeri Kethüdası olan Ali Kethüdanın elinde esir bahasından 90.000 akçe olduğu ve Ali Kethüda öldüğü için bu paranın varislerinden alınması emredilmiştir (Halil Sahillioğlu, **Topkapı Sarayı Arşivi H 951-952 tarihli ve E. 12321 numaralı Mühimme Defteri**, İstanbul: IRCICA, 2002, hk. 238, s. 256).

bulunduğu¹¹⁷ ve *gulâmân* olarak tabir edilen bu kölelerin devletin payı olarak ganimet malından alındığına dair bir veri yoksa da Gazneli, Selçuklu devletlerinde esir veya satın alma yoluyla köle yapılan kişilerin eğitilerek devletin çeşitli kademelerinde istihdam edildikleri görülmektedir.¹¹⁸ Fakat bu gulâmânların ne kadarlık bir kısmını esirlerin teşkil ettiği bilinmemektedir.¹¹⁹ Türkiye Selçuklu Devleti’nde ise alınan ganimet mallarının beşte birinin sultan hakkı olarak “Hums-ı hass” veya “ahmâs-ı hâss” olarak devlete alındığına daîr kayıtlar mevcuttur. I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in Antalya’yı fethinde ve torunu II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in Babaileri yenmesinden sonra bu uygulamaya şahit olmaktayız.¹²⁰ Claude Cahen, Türklerdeki ordu sisteminden bahsederken Selçuklularda başlarda ordunun sadece Türkmenlerden oluştuğunu zaman içinde sonradan azad edilen köleler ve özellikle Anadolu Selçukluları zamanında sınırlarda yapılan akınlarda ele geçirilen Rumların da orduya katıldığından bahsetmektedir.¹²¹ Bizans İmparatorluğu’na komşu olan uç beyliklerde

¹¹⁷ Kenan Çetin, **Selçuklu Medeniyeti Tarihi**, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2011, s. 100-105. Anadolu Selçuklularında ise Kapukulu askeri hükümdarın kendisine mahsus olan askerdir. Has, gulâmân-ı dergah ve mülazimân-ı yatak ve yaylak olmak üzere dört sınıftan oluşur. Bunlar muhtelif memleketlerden alınan esir ve satın alınan kölelerden oluşturulmuştur (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 101).

¹¹⁸ Bu noktada Gulam sisteminin ortaya çıkışı pençik sisteminin ortaya çıkışından daha farklıdır. İbn Haldun’a göre gulam sistemi ile hükümdar kendi hanesinden olmayan köleleri yüksek mertebelere getirerek kendi hâkimiyetini sağlama almaya çalışır. Bu yüzden kendisi gibi güçlü olan aile fertlerini iktidardan uzaklaştırarak kendine minnet duyan efendisi sayanları etrafında toplar. Nizamülmülk ise ordunun içinde farklı milliyetlerden askerler olmasının gerekliliğini bunların birbirine üstünlük sağlamaya çalışmak için daha çok çalışmalarına ve kahramanlık göstermelerine sebep olması açısından bakar. Sonuçta, Osmanlı Devletinde olan pençik gibi alınan esirlerin kullanılması ve istihdam edilmesi olarak değil devşirme mantığında bir kurumdur (Erkan Göksu, **Türkiye Selçuklularında Ordu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010, s. 20-26). Salim Koca, Büyük Selçuklu devletinde olan saray gulamlarını Osmanlılarda bulunan Kapıkulu (yeniçeriler) olarak nitelendirmiştir. Başta Türkler olmak üzere çeşitli kavimlerden alınan 14-15 yaşlarındaki çocukların eğitilerek yetiştirildiği yer olarak tanımlamaktadır. (**Selçuklularda Ordu ve Askeri Kültür**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2005, s. 83). Ayrıca bk. Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 53. Selçuklularda savaşlarda alınan esirlerin beşte birinin kullanılmasından çok esir pazarlarından “Nahhas” olarak geçen esir tüccarları vasıtasıyla saray için köle alımı olmaktadır (Erdoğan Merçil, **Selçuklularda Saray ve Teşkilatı**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2011, s. 275).

¹¹⁹ Türkiye Selçuklularının Miryakefelon savaşı ve diğer savaşlarda birçok esir aldığı bilinmektedir. Bu esirlerin bir kısmının saraya alınarak gulam eğitimine tabi tutulmuş olması ihtimal dâhilindedir (Göksu, **Türkiye Selçuklularında Ordu**, s. 37-38).

¹²⁰ Babailer ile Selçuklu arasında yapılan savaşta Babai erkeklerinin tamamının öldürüldüğü kalan kadınların ve çocukların içinden sultan için yani hazine hissesi olarak tanımlanan hums-i has ayrıldıktan sonra geri kalanlar paylaşılmıştır (İbn Bibi, **El Evâmîrü’l Alâi’ye fi’l-Umuri’l Alâ’iye: Selçukname**, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı 1996, s. 482). Konu üzerine çalışmış olan Göksu, Bu noktada alınan savaş esirlerinden küçük ve elverişli olanların Gulam eğitimine tabi tutulmuş olması ve kullanılması ihtimalinin yüksek olduğunu söylemektedir (Erkan Göksu, **Türkiye Selçuklularında Ordu**, s. 70). Anadolu Selçuklularında ganimetin beşte biri olan humusun alındığı bilinmektedir (Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 109).

¹²¹ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 189-190. Ayrıca Türk toplumuyla bütünleşen sayısız savaş esiri tabirini kullanmaktadır (Cahen, **aynı eser**, s. 100).

esir ticaretinin yerleşmesinde köleliğin yoğun yaşandığı Bizans İmparatorluğu etkilidir.¹²²

Osmanlı Devleti'nde savaşlar ve akınlarda alınan esirlerin ganimetten sayılarak beşte birinin devletin payı olarak alınmasına pençik resmi denilmektedir.¹²³ Pençik resminin 1363 yılında ihdas olunduğu düşünülmektedir. Pençik uygulamasının ilk olarak nasıl başladığına dair iki rivayet vardır.¹²⁴ Bunlardan daha yaygın kabul edileni, 1361 Edirne seferinden sonra pençik oğlanlarının alınmaya başladığıdır. Aslında alınan esirlerin orduda kullanılmaya ilk olarak Süleyman Paşa zamanında¹²⁵ başlanmasına rağmen savaş esirlerinin uzun bir eğitime tabi tutularak Acemi Ocağı'na dahil edilip asker yapılması Sultan I. Murad dönemindeydir. Böylece Acemi Ocağı'nın temel iki ayağından birini savaş esirlerinin pençik resmi olarak alınan beşte

¹²² Bu noktada XIII. Yüzyılda masraflarından dolayı kaldırılan Bizans donanmasının işsiz kalan denizcileri uç Türk Beyliklerinin hizmetlerine girerek bunlarla beraber denizlerde akınlara yaparak ganimet ve esir almaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nde esir ticaretinin ortaya çıkmasında daha sonra hâkimiyetine giren bu denizci beyliklerinin etkisi yadsınamaz (Nihat Engin, **Osmanlı Devleti'nde Kölelik**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998, s. 32-33).

¹²³ Alınan esirlerin içinden devlet hakkı olarak bir kısmının alınması Akdeniz devletleri arasında da yaşanan bir uygulamadır. Osmanlı Devleti'nde pençik olarak adlandırılan bu vergi, Akdeniz Devletlerinde "quint" adı altında ganimetin beşte birinin devlete alınması şeklinde tezahür etmektedir (Fernand Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2007, s. 247).

¹²⁴ Kuruluş yıllarında Bilecik'e yönelik akınlara esnasında pençiklerin deftere kaydedilmesi işini Bektaş ağa ile Hacı Bektaş evladından Timurtaş dede ile Mevlana evladından Emir Şah efendinin tavsiye ettiği şeklindeki rivayet, I Ahmed döneminde yaşlı bir yeniçerinin ağzından derlenen kitapta verilmiştir (E. Y. Petrosyan, **Mebde-i Kanun-ı Yeniçeri Ocağı Tarihi**, Moskova 1937, 27-28). Ayrıca, Abdülkadir Özcan, Pençik, **DİA**, 34, s. 226). Diğer rivayet ise 1361 Edirne'nin fethinden sonra Pençik'in alınmaya başladığına dair olan rivayettir. Çok bahsi geçmese de Evliya Çelebi savaşta alınan esirlerin acemi ocağına alınarak yeniçeri olmalarını Orhan Gazi'ye bağlamaktadır. "*Ammâ sene (---) târîhinde Orhân Gâzî asrında olan gazâlardan niçe yüz oğlanları Orhân Beğ, Hazret-i Hacı Bektaş-ı Velî'ye hibe eyleyip Hacı Bektaş dahi terbiye edüp yine Orhân Gâzî sefere giderken yeniçeridir, ya 'nî yeni askerdir deyü Orhân'a hedâyâ verdi. Bir sığın, bir gayrı libâs ile acemî oğlanımızdır deyü Orhân'a pîşkeş verdi. Bu takdîrce yeniçerinin ve acemî oğlanlarının pîr-leri Hacı Bektaş-ı Velî'dir.*" (Evliyâ Çelebi, **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, haz. Seyit Ali Karaman, Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, c. 1, s. 241).

¹²⁵ Süleyman Paşa aldığı savaş esirlerini kısa bir eğitimden sonra iki akçe yevmiye ile sefere göndermiştir. Sultan I. Murad zamanında alınan savaş esirleri at gemilerinde kullanılmış, beş on yıl kullanıldıktan sonra yeniçeri olmalarına izin verilmiştir (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapukulu Ocakları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, c. I, s. 5). Kavanin-i Yeniçeriyân'da şu şekilde nakledilmiştir. Sultan Murad Anadolu askerini Lapseki ve Çardak'tan geçirmek için iki at gemisi inşa ettirerek, bu gemileri kullanmak için de azab ve piyadelerden kullanmıştır. Dönemin veziri Şahin Paşa ulemaya danışarak bunları birdenbire yeniçeri yaptırmakla önce bu gemilerde 1 akçe ile çalıştırılmasına karar verdiler. Bunların birer akçe ile bu gemilerde çalışarak torba oğlanı olmaları hasebiyle bunlara acemioğlanı dediler. Daha sonra Sultan Mehmed zamanında birer akçe ile gemide çalışıp yeniçeri olmaları kaldırılarak hem Türkçeyi hem de İslam'ı benimsemeleri için Türklerin yanına verilmelerine başlandı. Buna sebep olarak bir Acemi oğlanın Sultan Mehmed'e Mehmed Paşa diye hitap etmesi, vezir Mahmud Paşanın da bunun sebebinin tam Türkçeye hâkim olmamasından kaynaklandığını söylemesidir (Tayfun Toroser, **Kavânin-i Yeniçeriyân (Yeniçeri Kanunları)**, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2011, s. 10).

biri, diğeri ise gayrimüslim tebadan devşirilen gençler oluşturmuştur. Bunların uzman birer savaşçı olarak yetiştirilmesiyle de Osmanlı düzenli ordusunun alt yapısını meydana getiren Acemi Ocağı ortaya çıkmıştır.

Acemi Ocağı'na 14. yüzyılın ikinci yarısı içinde ve Çandarlı Halil ile Molla Rüstem'in tavsiyesiyle I. Murad zamanında pençik resmi yoluyla savaş esirlerinin alındığı bilinmektedir. Savaşlarda alınan esirlerden beşte birinin devlet hazinesine alınması olayı şöyle aktarılmaktadır “*bir gün Kara Rüstem¹²⁶ derlerdi bir dânişmend vardı; Karaman vilayetinden geldi, Çandarlı Kara Halil kim Kazasker idi, ana itti sen niçin bunca beylik malın zayi edersin dedi; Kazasker olan Kara Halil ider zayi olacak ne mal vardır? sen deyiver didi. Kara Rüstem itti, işbu esirler kim gaziler gazâdan getirü Tanrı buyruğuyla beşte biri padişahındır niçin sen anı almazsın dedi, pes kazasker dahi bu kaziye Sultan Murad'a arzettiler. Andan Sultan Murad, çünkü Tanrı buyruğudur alın dedi, vardılar Kara Rüstemi okudular; ittiler, Mevlâna Tanrı buyruğunda ne ise onu it dediler; Kara Rüstem vardı, Gelibolu'da oturdu, her esirden yirmi beş akçe aldı, Gelibolu'da ve gayri yerde esirden bac almak ve bu ihdas Çandarlı Kara Halil ve Kara Rüstem den kaldı.*”¹²⁷ Zamanla pençik olarak alınan esirler Türkçeyi ve İslam'ı öğrenmeleri için Anadolu'da Türk ailelerin yanına verilmeye başlanmıştır.¹²⁸ İlk zamanlarda alınan esirlerin yaşlarına ve özelliklerine çok dikkat edilmezken zaman içinde alınan esirlerden Acemi Ocağı'na seçileceklerin on-on yedi yaş arasındakilerden olmasına dikkat edilmeye başlamıştır.¹²⁹

Pençik resmi uygulamaları hakkında tarihçilerin tamamı hemfikir olarak bu dönemi işaret etmektedirler. Dolayısıyla pençik resminin ilk olarak Rüstem Paşa'nın

¹²⁶ Karaman'dan geldiği iddia edilen Kara Rüstem esirlerin beşte birinin devlete alınmasını tavsiye ettiği şeklinde aktarılan bu olaydan Karaman beyliğinde alınan ganimetin beşte birinin devlete alınması geleneğinin varlığını gösterdiği iddia edilmektedir (Salim Koca, **Anadolu Türk Beylikleri Tarihi**, Ankara: Berikan Yayınları, 2012, s. 61).

¹²⁷ Uzunçarşılı, **Kapukulu Ocakları**, c. 1, s. 6.

¹²⁸ Uzunçarşılı, zaman içinde Gelibolu'da gemi hizmetinde kullanılan esirlerin sayılarının artmasıyla bunların birer akçe ile Yeniçeri olmalarının kaldırıldığını ve Balkan coğrafyasından alınan bu esirlerin kaçmalarını engellemek için Anadolu'da bulunan Türk ailelerin yanlarına yerleştirildiklerini fakat buna rağmen kaçanların olduğundan bahsetmektedir (**Kapukulu**, c. 1, s. 11).

¹²⁹ II. Bayezid dönemine ait olan Kanunnamede miriye alınacakların “*ve ağırlıktan ziyâde gelen oğlan, on yaşından on yedi yaşına varınca alına. Ve eğer on yedi yaşından tecâvüz edenleri dahi baz'ında kâbiliyet olursa, ol dahi alınub esîr sahibine her oğlan için hizâne-i âmire'den üç yüz akçe verile. Alınacak oğlan ma'lûl ve ma'zûr ve ma'rîz olmaya ve oğlanlık âsârı galib olub mültehî olmaya*” şeklinde açıklaması bulunmaktadır (Ahmed Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri: II. Bayezid Dönemi**, İstanbul: OSAV, 1993, s. 130).

öncülüğünde Sultan I. Murad devrinde alınmaya başlaması, şüpheye mahal bırakmayan bir kesinlikle kabul edilmektedir.¹³⁰ Neşri, olaya biraz daha farklı bir boyut kazandırarak, Kara Rüstem (Karamanlı) Halil Paşa'nın emir vermesi üzerine Gelibolu'ya giderek buradan geçen esirlerden yirmi beş akçe almaya başladığını söylemektedir. Neşri, bu akçenin o zaman beşte bir hesabıyla alındığını, 15. yüzyılda ise esirlerin beşte birinin devlete verilmesiyle her esirden geçit akçesi olarak pençik vergisi istenmeye başlanıldığını söylemektedir.¹³¹ Padişahın pençik akçesi almak için Gazi Evrenos ve Lala Şahin Paşa'yı görevlendirdiğini onların da verginin tahsili için akıncı kadıları¹³² adıyla birer kadı tayin ettiklerinden bahsetmektedir. Ayrıca, Gelibolu İskelesi'nde esir için akçe alındığını öğrenen gazilerin esirlerini iskeleye getirmeyerek her birini bir yere gizlediklerini aktarmaktadır. *Anonim Tevârih-i Ali Osman*'da da hikâye benzer şekilde anlatılmaktadır. Kara Rüstem ile Çandarlı Halil Paşa'nın pençik alma işini başlattıklarından bahsedilmekle birlikte akıncı kadılığından bahsedilmemektedir.¹³³ Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âli Osman*'ında da olay benzer şekilde nakledilmiştir. Burada da esirlerin beşte biri alınması veya her esirden yirmi beş akçe alınmasının Kara Rüstem ile Çandarlı Halil (Hayreddin) Paşa'nın düzenlemesiyle olduğundan ve bu tarihlerde alınan esirlerin Müslümanlığı ve Türkçeyi öğrenmeleri için Anadolu'da çiftçilere verildiklerinden bahsedilmiştir.

¹³⁰ Âşıkpaşazade, **Osmanoğullarının Tarihi**, haz. Yekta Saraç-Kemal Yavuz, İstanbul: K Kitaplığı, 2003, s. 114-115. Mevlana Mehmed Neşri, **Cihânnümâ: Osmanlı Tarihi (1288-1485)**, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008, s. 90-91, **Oruç Bey Tarihi**, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2007, s. 24-25. **Anonim Tevârih-i Âl-i Osman: F. Giese neşri**, haz. Nihat Azamat, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992, s. 24-25. Zinkeisen, Pençik resmi uygulamasını Hoca Sadeddin'in *Tacü't-Tevârih* adlı eserinden almıştır. Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011, c. 1, s. 200. Ayrıca Zinkeisen, Osmanlıların Rumeli'ye geçişlerini sağlayan Çimpe kalesinin alımından bahsederken; "Süleyman Paşa'nın (Orhan Gazi'nin oğlu) bir gece baskını ile Çimpe kalesine gelerek onu ele geçirdiklerinden ve buradaki halkı zincire vurulup, köle olarak Anadolu'ya getirildiğini ve Orhangazi'nin ordusuna dâhil edildiğini söylemektedir." (**aynı eser**, c. 1, s. 157).

¹³¹ Devlet esirlerin beşte birlik kısmının haricinde sefer sonunda pençik vergisi olarak karşılığında pençik tezkiresi vermektedir. Pençik tezkiresi olmayan esirlerin alım ve satımı yasaktır. Hatta pençik tezkiresi olmayan esirlerin miri esir kabul edilerek devlet adına el konulduğuna dair örnekler bulunmaktadır. Sadece savaşlarda alınan esirlerden alınan pençik yanında esirlerin satışlarında para alınmaktadır. Evliya Çelebi Esir Hanı'nda "miri pençikhane" bulunduğunu söylemiştir (Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, c. 1, s. 146).

¹³² Akın sonucunda pençik resmini almak için akıncı beylerinin yanında ilk zamanlarda akıncı kadıları, daha sonraları ise pençikcibaşı bulunmaktadır (Pakalın, **Tarih Deyimleri Sözlüğü**, c. 1, s. 36). Pençikcibaşı, miriye alınan esirleri bir deftere kaydederek akıncı kumandanıyla birlikte Âsitane'ye götüren memurdur (Mehmed Neşri, **Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi: 1288-1485**, Sadeleştiren Necdet Öztürk, Timaş, 2011, s. 92).

¹³³ Nihat Azamat, **Anonim Tevârih**, s. 24-25.

Âşıkpaşazâde, Gazi Evrenos Bey'in bu tertip üzere bir kadı atadığını söylemekle beraber görevliye akıncı kadısı denildiğine ise hiç yer vermemektedir.¹³⁴

Osmanlı Devleti'nin pençik resmi uygulamaları hakkında söylenebilecek en kesin bilgi, Sultan Murad Hüdavendigar'ın tahta çıktıktan sonra kazasker olarak atadığı Çandarlı Halil ile Kara Rüstem'in "*alınan esirlerin beşte birini beğliğe almak şer'idir*" şeklindeki tavsiyeleri üzerine esirlerin beşte birinin beylik için alınmasını emretmesidir. Ayrılan bu mîrî esirler asker yetiştirilmek için hazırlanan Gelibolu Acemi Ocağı'na gönderilmiştir. Bu düzenleme pençik kanunlarının temelini oluşturmaktadır. Fatih Dönemi kanunnamesinde "*Kânûn-ı penc-yek: 764 senesinde ibtida esirden hums alınmak Murad Gazi zaman-ı şeriflerinde ferman olunup esir başına yüz yirmi beş akçe kıymet tayin olunup her esirden yirmi beş akçe alınmış.*"¹³⁵ denilerek pençik resminin alınmaya başlandığı tarih olarak 764 (1363) senesine atıf yapılırken, II. Selim dönemi kanunnamesinde ise pençik resminin başlangıcı olarak 760 (1360) senesi kabul edilmektedir.¹³⁶ IV. Mehmed dönemi kanunnamesinde tarih daha da geriye çekilerek pençik resminin 723 (1323) yılında alınmaya başlandığı ifade edilmiştir.¹³⁷ Eyyûbi Efendi Kanunnamesi'nde de pençik resminin başlangıcı olarak bu tarih verilmektedir.¹³⁸

Pençik ile alakalı elimizdeki ilk resmi kayıt II. Bayezid Kanunnamesi'ndedir. Kanunnamede pençik (pençyek) ile alâkalı iki kanun bulunmaktadır. Devlet, pençik olarak aldığı kendi payına düşen esirlerin bir kısmını Acemi Ocağı'na göndermektedir.¹³⁹ Acemi Ocağı'na gönderilmeyen diğer esirler ise mîrî esir olarak

¹³⁴ Atsız, **Osmanlı Tarihleri**, s. 128.

¹³⁵ Ahmed Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri: Fatih Dönemi**, İstanbul: OSAV, 1993, s. 258.

¹³⁶ "760 senesinde ibtida esirden humus alınmak Sultan Murad Gazi zamanında ferman olunub esir başına yüz yirmi beş akçe tayin olunub her esirden yüz yirmi beş akçe humus alındı" (Ahmed Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri: II. Selim Devri Kanunnameleri**, İstanbul: OSAV, 1993, c. 7/2, s. 304).

¹³⁷ 723'de Sultan Murad'ın Edirne'yi fethinin akabinde esirlerin pençik olarak alınmaya başladıkları belirtilmektedir. 723'te Sultan-ı Murad-ı evvel Edirne'yi feth etdikden sonra Lala Şahin Zağar'a ve Filibe canibine dahi gönderildikte, akın edüp çok esürler getürdü. Ve Evrenos beği İpsala canibin feth edüp, ol dahi vafir esirler gönderdi. Kara Rüstem nam ehl-i ilm Çandarlı Halil Paşa'ya "*mal-ı ganimetten beşte biri beğliğe alınmak şer'idir*" deyü tahrir etmeğin padişaha arz olundukda "*çünkü şeridir alınsun*" deyü emr etmeğin, her esirden 25 akçe pençik alınır oldu. Ve her beş esirden bir esir alınır oldu." (Akgündüz, **IV. Mehmed Devri Kanunnameleri**, s. 529).

¹³⁸ Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi, hz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1994, s. 40.

¹³⁹ Acemi ocağına alınanlar temelde iki gruptur, birisi savaşlarda alınan esirlerin devletin hakkı olan beşte birlik kısmından on ila on yedi yaş arası olanlar diğeri ise Osmanlı toprakları içinde olan ve devşirilen Hristiyan çocuklardır (Uzunçarşılı, **Kapukulu Teşkilatı**, s. 6). Ayrıca bk. Akgündüz, **II. Bayezid Kanunnameleri**, s. 130.

farklı işlerde istihdam edilmektedir. Devlet, pençik olarak ayrılan esirlerin haricinde kalan ve kişilerin mülkiyetinde olan diğer esirler için sahiplerinden pençik resmi adı altında vergi alınmaktadır.¹⁴⁰ Yani pençik resmi hem para hem de esir olarak tahsil edilmektedir.¹⁴¹ Kanunnamede hangi akınlardan esir alınıp hangilerinden alınmayacağını açıkladığı ve alınan esirlerin bedellerinin belirlendiği hükümler yazılmaktadır. Buna göre uç beyleri eğer yüz kişiden az “çete” veya “potera” denilen bir grupla İslam diyarı olmayan topraklara akınlar düzenlediklerinde, bu akınlardan pençik alınmamaktadır.¹⁴² Yüz kişiden fazla akıncı kumandanının idaresinde yapıldığında ise “akın” şeklinde tanımlanmaktadır. Akından alınan esirlerden devlet payına düşen miktarı seferde bulunan pençikcibaşı denilen kadılar¹⁴³ pençik resmi olarak toplamaktadır.¹⁴⁴ Seferlerde elde edilen esirlerden 1\5’i devlet hazinesi için ayrılmakta, satılan esirlerden hazineye pay ayrılmakta, bunun için de her esir üzerinden pençik vergisi adıyla belirli bir vergi alınmaktadır. Bu verginin toplanmasıyla ilgilenen görevliye de Pençik Emmini denilmektedir.¹⁴⁵ 1094 (1682-83)’te Sultan Ağa, 1095 (1683-84)’te Yusuf Çelebi ve 1129 (1716-17)’de Mehmed Ağa bu görevi yerine getirmektedir.¹⁴⁶

II. Bayezid dönemi kanunnamesindeki pençik ile alakalı olan iki kanunda esirlerin yaşlarının, alınacak pençik açısından farklılık arzettiği tespit edilmektedir. 17. yüzyıla

¹⁴⁰ Savaşlarda sadece erkekler değil yanı sıra kadınlar ve çocuklar da esir olarak alınmaktadır. Bu esirlerin sahiplerinden pençik resmi olarak vergi alınmaktadır (Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri, I. Ahmed Devri Kanunnameleri**, s. 137).

¹⁴¹ Ayrıca Uzunçarşılı, devletin askere ihtiyacı olmadığı zamanlarda alınan esirlerden miktar değil vergi olarak alınıp hazineye katkıda bulunulduğunu söylemektedir (**Kapukulu Ocakları**, s. 7).

¹⁴² Bu duruma örnek olarak, 1576 yılında Zaciste-Zacista Beyi Piri Bey’in adamlarından Mahmud Voyvoda ve Filoricik Martoloslar Ağası Mehmed Ağa beş yüz nefer adamları ile akına çıkıp birçok esir, at ve emtia getirmiş fakat pençik rüsumunu vermemiş olduğundan bahisle Bosna Bey’ine emir gönderilip durumu araştırması tembihlenmiştir (Yasemin Aydın, **27 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (280-408)**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, hk: 830, s. 194, 19 Zilhicce 983/ 20 Mart 1576).

¹⁴³ Pençik resmini almak için akıncı kadısı yahut pençik emmini bulunmaktadır (İsmail Hakkı Uzunçarşılı “Akıncı”, **İA**, c. 1, s. 241).

¹⁴⁴ Abdülkadir Özcan, “Akıncı”, **DİA**, c. 2, s. 250.

¹⁴⁵ II. Bayezid dönemi ait kanunnamede akıncı esirlerinden alınan pençik oğlanları, hem pençik emmini hem de akıncı beyinin tuttuğu iki ayrı deftere kaydedilerek her iki defterin merkeze gönderilmesi emredilmiştir. Bu kanunnamenin bir benzeri 1493 yılında pençikcibaşı Yusuf’a da verilmiştir (A.Özcan, “Pençik”, **DİA**, c. 34, s. 226).

¹⁴⁶ Zeynep Özdem, **Kırım Karasubazar’da Sosyo-Ekonomik Hayat: 17. Yüzyıl Sonlarından 18. Yüzyıl Ortalarına Kadar**, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 33.

ait pençik kayıtlarında ise esirler yaş aralıklarına göre değil sadece büyük ve küçük olarak tasnif edilmiştir.¹⁴⁷

Tablo 1. 1511 Tarihli Bayezid Kanunnamesine Göre Pençik Fiyatları¹⁴⁸

Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri: II. Bayezid Dönemi**, s. 131-133.

Yaşlarına Göre Esirler	Tanımı	Belirlenen Fiyat
Şîrhor beççe	Süt emen çocuk	10-30 akçe arası
Beççe	3 ila 8 yaş arasındaki çocuk	100 akçe
Gulâmçe	8-12 yaş arası çocuk	120-200 akçe arası
Gulâm	Buluğa ermiş genç	250-280 akçe arası
Sakallı	Orta yaş	250-270 akçe arası
Pîr	Çok yaşlı	150 akçe ¹⁴⁹
Yek-çeşm/yek-dest	Tek gözlü/tek elleri(çolak)	130-150 akçe arası
Mâriye	Kız çocuğu	120-150 akçe arası
Duhter	Kız çocuk	120-150 akçe arası
Ma'yûbe	Ayıplı-kusurlu kadın	120-150 akçe arası
Bimâre	Hasta kadın	120-150 akçe arası
Fertûde	Çok yaşlı kadın	120-150 akçe arası

¹⁴⁷ BOA. Dbşm.Pnr. dosyasının içinde bulunan iki binden fazla pençik kaydının tamamı bu şekildedir. Ayrıca farklı arşiv kayıtlarında büyük esirden 40 akçe ve küçük esirden 20 akçe alındığı ayrımı net şekilde görülmektedir (BOA. İE. ML. 67/6246, 29 Zilhicce 1107 (30 Temmuz 1696).

¹⁴⁸ Bu kanunname, Pençik Emîni Muhyiddin'in talebi doğrultusunda II. Bayezid tarafından yazılmıştır (Özcan, "Pençik", c. 34, s. 227). Ayrıca bk. Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri: II. Bayezid Dönemi**, s. 131-133. Arşivde bulunan defterde 946 (1539) senesinde alınan esirlerin listeleri ve merkeze gönderilen pençik resmi akçesi verilmiştir. Defterde Murad Bey ve Blagay'dan gönderilen esirlerden yola çıkarak bu esirlerin Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kilis kalesini kuşatan Venedikliler olma ihtimali yüksektir. Bu tarihte Zadra kale komutanı Kilis kalesini kuşatmış, Kale Komutanı Murad bey Bosna Sancakbeyi Hüsrev Beyden yardım istemiştir. Kaleyi kuşatan Venedikliler esir alınmıştır. Defterde, Murad Bey tarafından gönderilen 53.126 akçe 399 esirin, Mahmud Voyvoda 39 esir için 3.340 akçe ve Küpe'den gönderilen 5.134 akçe 38 esirin meblağı olarak belirtilmiştir. Merkeze, toplamda 62.600 akçe gönderilmiştir. Defterde esirler karı, duhter, kız, gelin, gürd (yiğit), erkek, Cariye, oğlan şeklinde sınıflandırılmış ve esirlerin kimin ellerinde olduğu yazılmıştır (BOA, *Mad.* nr. 523, s. 1008-1011. Defterin devamında gönderilen pençik bedelleri hakkında bilgiler devam etmektedir. Mahmud voyvodanın Preslav Nehri canibinden gönderdiği 8.040 akçe 69 esirin (Cemâziyelâhır 946/ Ekim 1539) Celal 144 esirin pençik bedeli olarak 17.260 akçe göndermiştir (BOA, *Mad.* nr. 523, s. 1022-1023, Şa'ban 946/Aralık 1539).. Pirlepe'den gönderilen pençik bedelleri 269.611 akçedir (BOA, *Mad.* nr. 523, s. 1030, 18 Muharrem 945/ 16 Haziran 1538).

¹⁴⁹ Kanunnamede pirden 150-200 akçe denilmektedir, fakat alt satırında pir ve fertute yani çok yaşlı erkek ve kadından ise 130-150 akçe alınır denilmektedir (Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri, II. Bayezid Dönemi**, s. 131).

Emirlerle düzenlenen akın sonrasında herkes elinde olan esirleri getirerek pençikçiye yazdırmak zorundadır. Daha sonra akıncı beyine yirmi oğlan, pençikçi beş oğlan, belli başlı akıncı subayları birer oğlan ve kalan akıncı subaylarının da iki kişiye bir oğlan düşecek şekilde paylaştırılırdı. Geri kalan oğlanlardan on-on yedi yaş arası olanlar ve on yedi yaşından biraz büyük olup kabiliyetli ve herhangi bir ârazı yani özrü bulunmayan sakalı çıkmamış oğlanlar mîrîye alınırdı. Akından sonra pençikçi alınan esirleri bir deftere, akıncı beyi de alınan esirleri farklı bir deftere kaydetmek zorundadır. Devlet, esir kaçırılmasını engellemek için esirler İstanbul'a geldiklerinde hem pençikçinin hem de akıncı beyinin defterini görmek ister ve defterleri mukayese ederek sıkı bir denetim uygulardı. Sefer sonunda esir sahibi olan kişiler, pençik vergisini pençik eminlerine ödedikten sonra emin tarafından ellerine pençik tezkiresi verilmektedir.¹⁵⁰ Bu tezkire savaş sonunda ele geçirilen esirlerin sahipleri üzerinden devletin alacağı verginin kaçırılmasını engellemeye yönelik bir uygulama olmasının yanı sıra aynı zamanda seferden dönen askerlerin reayadan esir almasına da mani olmaktadır. Gönderilen emirlerde sefer dönüşünde reayadan esir alınmasının önüne geçilmesi adına esir getirenlerin ellerinde pençik resmi tezkiresi bulunmayanların geçirilmemeleri istenmiştir. Bu sayede sefer esnasındakiler ile yolda gelirken reayadan esir alınanların tefrik edilebilmesi ve reayanın serbest bırakılması amaçlanmaktadır.¹⁵¹ Reayanın esir alınması ve pençik tezkiresinin bu noktada işlevselliğini göstermesi bakımından 1102 (1691) tarihinde Belgrad'ın yeniden fethi sonrasında verilen pençik tezkireleri hayli ilgi çekicidir. Hazırlanan standart pençik tezkiresinde, Başmuhasebeci ve Defterdara ait iki mühür bulunmaktadır ve esirin vergisini ödeyen sahibine bu tezkire verilmektedir. Daha önce bahsedildiği üzere

¹⁵⁰ 1086 (1676) tarihinde ordu defterdârı İbrahim Efendi'ye toplanan pençik'in yanında pençik resmi toplamak üzere verdiği mühürlü pençik kağıtlarının kalanlarının ve toplanan akçenin bir an evvel hazineye teslim edilmesi emredilmiştir (BOA. C. ML 634/26060, Zilhicce 1086/Şubat 1676).

¹⁵¹ Bu durumu gösteren en açık emirlerden biri 100 numaralı mühimme defterinde bulunmaktadır. Kili ve Balçık ve Varna ve ordu-yı hümâyûnumdan Karadeniz'in nihâyetine varınca nehr-i Tuna ve Karadeniz'in sevâhilinde vâki' olan kadıllara ve kılâ' ve palanga dizdârlarına ve neferât ağalarına ve havâss ve ocak zâbidlerine ve mütevellî ve nezzâr ve ümenâ ve sefine reislerine gönderilen emirde açık şekilde orduda esirleri için pençik resmi almamış olanların geçirilmemesi emredilmiştir. Ayrıca ordunun Engürüs seferinden döndüğü ve getirilen esirlerin reayadan olmamasına dikkat edilmesi emredilmektedir. (BOA, MD. 100, hk: 207, hükümde tarih yazmamakla beraber öncesi ve sonrası Zilka'de 1101 tarihlidir (Ağustos-Eylül 1690). Evâhır-ı Cemâziyelâhır 1102 (Mart 1691 tarihli benzer bir hüküm Vidin'den Karadeniz'e kadar Tuna nehri, Karadeniz sahilindeki kadıllara ve İsmâîl geçidi, İsakcı mütevellilerine, kale ve palanga dizdârlarına, neferât ağalarına, iskele emînlerine ve bi'l-cümle zâbit ve iş erlerine gönderilmiştir (BOA. MD.100, hk: 516),).

Belgrad'ın yeniden fethini müteakip pençik vergisinin toplanması için Başmuhasebe'den on bin pençik tezkiresi hazırlananmıştır. Bu tezkirelerde reayanın esir alınmasının önüne geçebilmek üzere Başmuhasebeci Hasan Efendi ve Şıkk-ı evvel Defterdarı İsmail Efendi'nin mühürlerinin yanısıra kadının mührüne de yer verilmiştir.¹⁵²

Her ne kadar kanunnamelerde alınacak pençik resmine dair maddeler bulunsa da devlet başkanının istediği zaman pençik vergisini almadığı ve esirleri dilediğince dağıttığına dair örnekler mevcuttur. Silistre Beyi'ne gönderilen emirde, haramilik için gelen ve esir edilerek Akkirman kalesine hapsedilen Lehlilerden ikisinin belli başlı ve yarar olmalarından dolayı merkeze gönderilmesi diğerlerinin ise yakalayan kimselere verilmesi emredilmiştir.¹⁵³ Sultanın istediği zaman pençik resmi almadığını gösterir diğer kayıt ise II. Bayezid dönemine aittir. Gazaya katılacak olanlardan pençik alınmayacağına dair gaza fermanı bulunmaktadır.¹⁵⁴ Ebussuud Efendi daha sonra bu uygulamaya muhalefet ederek, tenfîl-i âm ilan edilse bile gazilerin aldıkları esirlerin beşte birini devlete vermek zorunda oldukları, aksi takdirde esirlerin helal olmayacağı yönünde fetva vermiştir. Gazaya çıkan askerlerin iştîyakını arttırmak için elde ettikleri esirlerin paylaşılmaksızın ve vergiye tâbi tutulmaksızın kendilerine ait olması anlamına gelen tenfîl-i âmin meşru olmadığını her ne olursa olsun sefer sonunda gazilerin elde ettikleri esirlerin beşte birini humus olarak devlete vermek zorunda olduklarını söylemektedir.¹⁵⁵ Çatalcalı Ali Efendi ise verdiği fetvasında tenfîl-i âm ilan

¹⁵² **Vâkı'ât-ı Rûz-merre**, c. 2, s. 41.

¹⁵³ Sahillioğlu, **E-12321 numaralı Mühimme Defteri**, hk: 438, s. 316.

¹⁵⁴ “..... imdi gerekdir ki her biriniz taht-ı hükûmetinizde olan yerlerde çağırub i'lâm ve i'lân edesiz. Gazâdan ve cihâddan hulefâlu olan kimesneler ve doyumluk taleb eden kimesneler ve yarar yoldaş olur kılıcıyla etmek çıkaran kimesneler ve yoldaşlığı ile tımar almak isteyenler, âlât-ı harbleri ve esbâb-ı ceyşleri ile gelüb bu mübârek gazâda benimle bile olub mesûbât-ı gazv u cihâddan mahzûz ve behremend olub doyumluklar bulalar ve mal-ı ganimet kazanalar. Ve yoldaşlık edenler her birisi yoldaşlığına göre benden kıymetler ve inâyetler göreler. Ve tımara tâlib olanlara tımarı ve dirlikten himmet ve inâyet edem. Benim avâtıf-ı hüsrâvenemden mer'î mahzûz olalar. Ve bu yıl kimesnenin kazancından penc-yek alınmaz, ana göre amel edeler.” (Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri, II. Bayezid Dönemi**, s. 135).

¹⁵⁵ Bu konu ile alakalı “Zeyd darü'l harbde tuttuğu esiri Amr'ı çıkarub mal-i ğanayim ile ğanîmîn beynlerinde kısmet olmadın Amr Zeyd'in memlûki olur mu? El cevab: olur, humusi verilecek. Sene semânin ve erbâ'in ve tis'i mie tarihinde bu husus paye-i serîr-i a'lâya arz olunub guzât seby ettikleri üsârâ kısmet olmadın mülk-i hâslarına dâhil olub tasarrufat-ı şer'îyyeleri helal olmaz. Kısmet olmak ile harâc vardır, halk mu'tâd değildir. “Bâri umûmen tenfîl buyrulsa ki humusunu verdikde her kişi seby ettiği esire mâlik ola” denildikte tenfîl-i âm buyurulub “her esir, seby edenin mülkü olsun, humusunu versin dahî kimesne dahl etmesinler” deyü buyurulmuştur. Ol vakitten beri çıkan esirlerde humus verilecek iştibâh(şüphe) yokdur. Cemî-i tasarrufatı helaldir.” (Ebussuud, **Ma'rûzât**, s. 241).

edildiğinde gazilerin elde ettikleri esire ve mala derhal sahip olacağını ve bunun humusunun alınmayacağını belirtmiştir.¹⁵⁶

Osmanlı Devleti'nde zaman içerisinde pençik resminin toplanılmasında farklı uygulamalara gidilmiştir. Kıbrıs'ın fethinden sonra Pençik resminin tahsili iltizama verilmiştir. Karaman zuemasından Darende Mehmed adlı kişi Kıbrıs'ın fethinden sonra 30.000 altına pençik resmi toplama görevini üstlenmiştir. Karaman Beylerbeyi'ne ve civarında bulunan sancak beylerine bazı devlet görevlilerinin esir pençigi vermeden esirlerini geçirdiği¹⁵⁷ ve bu durumun devleti zarara uğrattığı için emirler gönderilmiştir.¹⁵⁸ Öte yandan İstanbul İskeleyi pençigi¹⁵⁹ mültezimi merkeze donanma gemilerinden gelen esirlerin pençigini alamadığına dair şikâyetle bulunmuştur. Bunun üzerine Barbaros Hayreddin Paşa'ya gelen gemilerin içindeki esirlerin kontrol edilmesi ve pençik resminin verilmesi emredilmiştir.¹⁶⁰ 1011 (1603) tarihinde Gelibolu Kadısı'nın yazdığı arzda Gelibolu Gümrük Kaymakamı olan Mahmud Subaşı ve Pençik Emmini olan Avraham İsak'ın kendisine gelerek, kadimden beri İstanbul'dan Akdeniz'e giden gemilerin Gelibolu'ya uğrayıp gümrük ve pençik vergilerini ödediklerini ama son zamanlarda bu gemilerin Gelibolu'ya hiç uğramadan Boğaz hisarlarına giderek bu vergiyi onlara ödediklerini ve Boğaz hisarlarındakilerin kanuna aykırı şekilde parayı aldıklarından dolayı zarara uğradıklarına dair şikâyet ettiklerini bildirmektedir.¹⁶¹

¹⁵⁶ Bu noktada Tenfîl-i âm iki şekilde açıklanmıştır. Birincisi, “her kim ne elde ederse kendisinin olsun” şeklindeki teşvik makbul ve geçerlidir, gazi elde ettiği mala pençiksiz sahip olur. İkincisi ise “her ne elde ederseniz sizin olsun” şeklinde olan teşviktir ki bu karışıklığa ve kavgalara sebep olacağından geçersizdir. (Fetâvâ-yı Ali Efendi, s. 269).

¹⁵⁷ Çakır, 10 Numaralı Mühimme Defteri, hk: 370-371, s. 92-93).

¹⁵⁸ BOA. MD. 9, hk: 239.

¹⁵⁹ Pençik Emmini, Gümrük ambarları ve İstanbul Gümrüğünün merkezinin bulunduğu Bahçekapı ile Balıkpazarı arasındaki kıyıda, İstanbul Gümrük emminin yanında bulunmaktadır. Saim Çağrı Kocakaplan, **İstanbul Gümrüğü (1750-1800): Teşkilat ve Ticaret**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2014, s. 44.

¹⁶⁰ BOA, KK. D. 62/ 464. 13 Cemâziyelâhır 951 (1 Eylül 1544). Bu olaya benzer bir başka vak'a da “4 Rebiü'llevvel 1004 / 7 Kasım 1595 tarihinde Galata'da Üsârâ Mukataası mültezimi Yahudi Mosi hakkındaki bir şikâyet ile ilgili mahkemeye intikal eden bir davada, İskov veled-i Yaşı ve Yorgi veled-i Mihal, dışarıdan İstanbul ve Galata'ya getirip sattıkları esirlerden, kanuna muhalif olarak üsârâ mukâtaası mültezimi olan Yahudi Mosi veled-i Yasef'in resm talep ettiğine dair şikâyetle bulunmuştur. Bunun üzerine Yahudi Mosi veled-i Yasef'in vekili olan Yahudi Avraham veled-i Yasef ifadesinde; İstanbul ve Galata'da getirilen veya buralardan çıkarılarak satılan her bir esirden yüz altmış akçe resm alınmasının kanun olduğu ve buna dair elinde berat bulunduğunu, ifade etmiştir. Ayrıca Müslüman şahitlerin şehadeti ve eski üsârâ mukâtaası mültezimi Yahudi Arslan veled-i Harom'un ifadesiyle olay doğrulanmıştır (Rahmi Tekin, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamları 1520-1670: İstanbul Örneği**, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2008, s. 135).

¹⁶¹ BOA, İE.ML 94/8808-1, Ramazân 1011(Şubat-Mart 1603).

Pençik resmi ve mukataası ile alakalı farklı durumlar karşımıza çıkmaktadır. Mesela 967 (1560) yılında Bosna Beyi'ne gönderilen emirde Pençik mukataasından elde edilen para ile işe yarar (asker olabilecek) oğlan satın alınarak gönderilmesi istenilmiştir.¹⁶² Emirde eğer pençik mukataa malı iyi erkek çocuk almaya yetmezse para ekleyerek alması ve harcadığı miktarı Asitane'ye bildirmesi istenilmiştir. Buna benzer durum Topkapı Sarayı'na alınan İç Oğlanları'na dair listede alınan on iki oğlandan dördünün pençik olarak bizzat kendilerinin ikisinin ise pençik akçesiyle Bali Bey tarafından alındığı bilgisi verilmektedir.¹⁶³

Arşiv kayıtlarında bulunan iki belge pençik resmi olarak devletin kendisine aldığı beşte birlik oranının değişime uğradığını göstermektedir. Fakat durum hakkında fazla belge olmaması bu değişikliğin zaman içinde ortaya çıkan bir teamül mü yahut münferit olaylar mı olduğuna dair kesin yargıya ulaşılmasını engellemektedir. 1111 (1699) yılında Kıbrıs Adası yakınlarında ele geçirilen bir kalyon ve bir sefinde ele geçirilen doksan beş esirin on dokuzu pençik resmi olarak kapudan paşa ve levendlere verildikten sonra geriye kalan yetmiş altı esir mîrî esir olarak tersane zindanına konulmuştur. Alınan esirlerden altısı zabıt, kalan yetmiş normal esirdir. Kalyon ve sefine kapudanları mîrî esir olarak alınmıştır. Hüseyin Paşa tarafından alınarak merkeze gönderilen bu esirlerin listesi başka arşiv kaydında karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁴

Bu konu hakkındaki bir diğer belgeye göre 1122 (1711) tarihinde Patrona Mustafa Paşa, Akdeniz'de Malta kalyonu ele geçirmiş ve altmış altı esir yakalamıştır. Kayıta, kanun üzere esirlerin beşte biri olan on üç esirin kapudan paşaya verildiği geri kalan esirlerin mîrî esir olarak Tersane zindanına gönderildiği belirtilmektedir.¹⁶⁵ Aynı olaya dair bir diğer kayıta ise alınan altmış altı esirin beşte birinin kanun üzere Kapudan paşaya, kalan esirlerden yirmi altısının levendlere verilmesi ve kalan yirmi

¹⁶² BOA, MD 3, hk: 742.

¹⁶³ TSMA.d 10047, belge tarihsizdir.

¹⁶⁴ BOA, DBŞM.d 40886, s. 3, 4, 5. 18 Cemâziyelâhır 1111 (4 Aralık 1699). Bu esirler hakkında tafsilatlı bilgi Mad 2764 nolu defterde karşımıza çıkmaktadır. Esirlerin isimleri, milliyetleri ve fiziki özellikleri verilmiştir. Bu sene-i mübarekede donanma-yı hümayûn kalyonlarının Kıbrıs Ceziresi kurbünde ahz eyledikleri bir kalyon ve bir şaykaya mevcûd bulunup levend hissesini ve Kapudan Paşa'ya dahi pençigi ihrac olunduktan sonra Tersâne-i Âmire zindanına vaz' olunan altı nefer zabıt ve yetmiş nefer ki tamamı mîrî için yetmiş altı nefer olduğu ve mucibince Başmuhasebe'ye kayd ve taraflarına sûret verilmek telhîs arz olundukda telhîsi mucibince Başmuhasebe'ye kayd ve sûreti verilmek fermân-ı âli sadır olmağın işbu mahalle kayd olunup sûret verildi (BOA. Mad. nr. 2764, s. 93-95, 18 Cemâziyelâhır 1111/11 Aralık 1699).

¹⁶⁵ BOA. İE. BH. 15/1351, 8 Zilhicce 1122 (28 Ocak 1711).

yedisinin mîrî esir olarak Tersâne-i Âmire zindanına gönderilmesi emredilmiştir.¹⁶⁶ Mîrîye alınan esirlerden on üçü Maltalı, ikisi Sicilyalı, üçü Cenevizli, ikisi Fransız, ikisi Livornolu, diğerleri Kızılelma, Mayorka ve İspanyalıdır. Esirlerin zanaatlarına bakıldığında aralarında marinar, terzi, marangoz ve varilci bulunduğu görülmektedir. Meslek erbabı olan esirlerin diğerlerine göre daha pahalı olmasına binaen bunlar kıymetli esir şeklinde tanımlanabilir.¹⁶⁷

Yukarıda bahsi geçen belgelere pençik resmi nazarıyla baktığımızda devletin uyguladığı bu bölüştürmede esas alınan beşte birlik sultan/komutan/devlet başkanı payının seferin komutanı statüsüyle gemi kapudanlarına verilerek geri kalanının devlet hazinesine alındığı görülmektedir. “1705 tarihli Kanunnâme-i iğtinâm der bahr-i sefid ve siyah” da bu duruma açıklık getirilmiştir. “*Bu kanunnameye göre donanma ve deniz beylerinin gemilerinin inşa ve donanımları için gereken harcamalar beytü’l mâl-i müslimîn den yapıldığı için bunlar padişaha ait sayılmaktadır. Sefer mevsiminde yani bahardan kasım ayına kadar geçen süre içerisinde bunların ele geçirdiği tekne, esir, tunç ve demir toplar ile ve diğer büyük küçük bütün mühimmatta padişaha dolayısıyla devlete aitti. Ele geçirilen esirler tersane zindanına, topların topçubaşına ve diğer savaş malzemelerinin de cebecibaşına teslim edilmeleri gerekmektedir.*”¹⁶⁸ 1111 (1699) yılında görülen örnek ise, kanunnameden evvel böyle bir uygulamanın varlığını göstermekle beraber ne zamandan beri bu şekilde bir bölüşmenin yapıldığına yahut kanunname öncesinde alınan esirlerde bölüşürmenin bu şekilde mi olduğuna dair bir bilgi vermemektedir.¹⁶⁹

Pençik tezkiresinin şablonuna dair arşiv kayıtlarında farklı tasniflerde belgeler bulunmaktadır. Bu kayıtlarda standart bir form göze çarpmaktadır. Arşivin farklı tasniflerinde belge kırıntıları olarak karşımıza çıkmasına karşın en fazla pençik tezkiresi örneği IV. Mehmed’in Engürüs seferine dairdir.¹⁷⁰ On üç dosya olarak

¹⁶⁶ BOA. Mad. nr. 3435, s. 72, 24 Zilhicce 1122 (13 Şubat 1711).

¹⁶⁷ BOA. İE.BH, 15/1351, 6 Cemâziyelâhır 1122 (6 Ağustos 1710).

¹⁶⁸ Yusuf A. Aydın, **Sultanın Kalyonları**, s. 324.

¹⁶⁹ San Gottard savaşı esnasında Sadrazama verilen esirlerin listesinin bulunması bu durumun benzeri olabilir, fakat belgelerde komutan hakkı gibi bir ifadenin olmaması kesin yargıya varmamızı engellemektedir (Özgür Kolçak, “Cümle Palankaları Küffâr Aldı...” 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşında Dezanformasyon, Propaganda ve Siyasî İktidar, **Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottoman Studies XLIII** (2014), 165-192).

¹⁷⁰ Arşivde Başmuhasebe kalemine bağlı Pençik resmi içeren 13 dosyanın haricinde parça parça başka tasniflerde de pençik resmine ait belgeler bulunmaktadır (İE. ML. 67/6246, 29 Zilhicce 1107 (30 Temmuz 1696) içinde II. Mustafa döneminde Avusturya üzerine düzenlenen seferi esnasında alınan

tasniflenen 2.128 pençik belgesi bulunmaktadır. İlk kayıt 15 Receb 1094 (10 Temmuz 1683) tarihlidir ve son kayıt ise Zil'kâde ayı olarak gösterilmiştir. Yaklaşık beş yüz kayıta ise sadece 1094 (1683) tarihi verilmiş hangi ay olduğu belirtilmemiştir. Standart form “*sebeb-i tahrir-i huruf oldur ki Engürüs seferinden ahz olunan esîrlerden... kaşlı....gözlü....tahminen.....*” şeklinde verilmiştir. Belgenin alt tarafında ise alınan meblağ “*Mîrî için üç gurus resm-i pençik kırk akçe dahi maaş alınıb tezkîre virildi*” veya “*Mîrî için bir buçuk gurus resm-i pençik yirmi akçe dahi maaş alınıb tezkîre virildi*” şeklinde yazmaktadır.¹⁷¹ Bu formun haricinde kaşlı gözlü ve tahminen yazısı olmayan sadece “*Resmi pençik için mîrîye 3 gurus ve 40 akçe maaş alınıp tezkîre verildi*” ve “*Resmi pençik için mîrîye 1,5 gurus ve 20 akçe maaş alınıp tezkîre verildi*” yazısı bulunan kayıtlar da vardır. Esirler büyük ve küçük olarak ayrılmış ve alınan vergi bu tasnife göre belirlenmiştir. Başmuhasebeden hazırlanan pençik tezkirelerinde defterdar ile başmuhasebecinin mühürleri bulunmaktadır.

12 Muharrem 1088 (17 Mart 1677) tarihinde dönülen seferden alınan esirlerin pençik resimlerinin verilmesine dair emir çıkarılmış olmasına rağmen bazı kimselerin zalimlik ederek vergilerini ödemedikleri görülmekle, beylerbeyi, tımar sahiplerinin pençikleri olan esirleri defterdara teslim etmeleri hususunda ihtimam göstermesi hususunda uyarılmıştır.¹⁷² Kapudanlar ve derya beyleri de merkeze geldiklerinde denizden aldıkları esirlerin pençiklerini ödemektedir. 17 Şevvâl 1147 (12 Mart 1735) tarihinden 16 Şevvâl 1149 (17 Şubat 1737) tarihine kadar kapudanların getirdikleri esirlerin verdikleri pençiğin gün be gün kaydı tutulmuştur. 5.326 esir için 5.137 pençik tezkiresi verilmiştir.¹⁷³ 1088 (1676) senesinde pençik resmini vermeyenlerin devleti zarara soktuğu, pençik resmini ödemeyen yahut ödediğini gösterir pençigi gösteremeyenlerin ve zorluk çıkartanların esirlerinin alınmasına dair emir

esirlerin pençiklerine dair 18 belge bulunmaktadır). Küçük esirler alınmış bunlar için miriye 1,5 gurus ve 20 akçe maaş olarak alınmıştır (İE. AS 6/560, İE.AS. 26/2315, ayrıca AE.SMMD.IV,1/2 de pençik resmi örnekleri bulunmaktadır). Ayrıca Dbşm.Trz.d dosyası içinde de pençik resmine dair belge bulunmaktadır.

¹⁷¹ Pençik tezkireleri ödeyenlerin ellerine verildikten sonra bir sûreti rużnamçeye kaydedilmektedir (BOA. Mad. nr. 2854, s. 145).

¹⁷² BOA. Mad. 4042, s. 8, 13 Muharrem 1088 (18 Mart 1677).

¹⁷³ Pençik resmini başka iskelede ödeyenler İstanbul'a geldiklerinde tekrar pençik resmi ödememektedir (BOA. Mad. nr. 3497, s. 2-34, 16 Şevvâl 1149/ 17 Şubat 1737).

verilmiştir.¹⁷⁴ Aslında elinde pençik resmini ödediğine dair belge olmayan kişilerin esirleri mîrîye kalmaktadır.¹⁷⁵

1074 (1663) yılında Uyvar Kalesi'nin fethini mütekaip alınan pençik resmi kayıtlarına göre Silahdar Ömer Ağa 107.360 akçe, Murad Efendi 77.720 akçe, Ali Çavuş 51.680 akçe, Sipahiyan İsmail Ağa 64.810 akçe, Hacı Ahmed Ağa 79.400 akçe, Konakçı İsmail 32.260 akçe olmak üzere toplamda 413.230 akçe pençik resmi hazineye teslim edilmiştir.¹⁷⁶ Belgrad seferi esnasında ise Varat ve Dobresin nahiyelerinden esirler alınmıştır.¹⁷⁷ Alınan bu esirler için 13.188 akçe pençik resmi toplanmış, bunun 4.908 akçesi mevacic için verilmiş geriye kalan 8.280 akçe ise Gedikli çavuşlardan İsmail Ağa vasıtasıyla merkeze gönderilmiştir.¹⁷⁸ 1100 (1689) senesinde Sultan II. Süleyman'ın Avusturya seferi esnasında ordu Tatarpazarı'nda iken pençik resminin toplanması için Panbukpaşalı ve eski Odun emini Edirneli Ali Ağa Filibe köprüsüne gönderilmiştir.¹⁷⁹ II. Viyana seferi esnasında ordu yol üzerindeki kaleleri alarak ilerlerken mîrî için toplanılacak pençik resmi Raab ve Rayçe nehirleri arasında toplanılmıştır.¹⁸⁰

Prut seferinden sonra alınan Rus esirlerin pençik bedellerinin alınmasına dair İsakçı Köprü muhafazasında olan Mustafa Paşa ve köprü mübaşiri Hüseyin'e gönderilen emre göre ise beş yüz imzalı pençik tezkiresi köprü mübaşiri Hüseyin Bey'e gönderilmiş ve her bir esir için 2,5 gurus mîrîye ve 20 akçe de maaş alınması

¹⁷⁴ Sefer-i hümâyûndan darü'l-harbden ihrâc olunan üsârânın pençiklerin bazı kimesneler vermeyup mîrîye gadr olmağla eyalete mutasarrıf olan beğlerbeğiler gerek züema ve gerek erbâb-ı timar ve sairlerinden pençikiniz olan üsârânın pençiklerin tayin edüp defterdâra teslim ve muhalefet eden kimesnenin esirleri mîrî için zabt oluna deyu emr-i şerif verilmiştir (BOA. *Mad*, nr. 4042, s. 8, 12 Muharrem 1088/27 Mart 1676).

¹⁷⁵ Bu durumla ilgili Evliya Çelebi'de bilgi vermektedir. İstanbul'daki emanetlerden bahsederken otuzuncu emanet olarak Pençik emaneti olarak vermiş, eminin emrinde iki yüz nefer bulunduğundan bahsetmektedir. Bunların satılan esirden para aldıkları elinde pençik kâğıdı olmayanların esir satamayacakları, eminin pençiksiz esirleri miriye aldığını anlatmaktadır (**Seyahatnâme**, c. 1, s. 281).

¹⁷⁶ Sayfalarda tarih yazmamakla beraber defterin tarihi 1074 olarak verilmiş ve Uyvar seferinden alınan pençikler olarak belirtilmiştir (BOA. *Mad*, nr.18212, s. 122-126).

¹⁷⁷ Silahdâr'da Varad ve Dobresin tarafına Tatarların akına girriğini ve yirmi binden fazla esir ve ganimet getirdiklerinden bahsetmektedir (**Silahdâr Tarihi**, s. 1514). 1105 senesinde Tatarların ve Osmanlı askerlerinin Temeşvar civarında bir çok esir aldıkları, bunların getirdiği esirlerden çok sayıda pençik resmi alındığı belirtilmektedir (**Zübde-i Vekayiât**, s. 465- 466).

¹⁷⁸ BOA. *Mad*, nr. 2962, s. 35, 8 Rebî'ülâhır 1105 (7 Aralık 1693).

¹⁷⁹ **Vâkı'ât-ı Rûz-merre**, c. 1, s. 176.

¹⁸⁰ 10 Receb 1094 (5 Temmuz 1683) tarihinde Raab ile Rayçe beyninde olan ırmak üzerinde dahi birer küçük köprü binâsı için Eflak ve Boğdan'a fermân olundu ve mîrî tarafına pençik bu günden cem' olmak ibtidâ olındı (**Vekayi-i Bec**, s. 75).

emredilmiştir.¹⁸¹ Ayrıca 1128 (1716) yılında alınan esirler ile alakalı birkaç pençik örneği de bulunmaktadır. Buna göre Mahmud Ağa Varadin civarından aldığı bir esir, Mustafa Bey Varadin civarından aldığı Nemçeli bir esir, Ali Bey Varadin civarından aldığı Nemçeli bir esir, Ahmed Üsküdarî Temeşvar kalesinden aldığı bir Macar ve bir Nemçeli esir, Halil Efendi Temeşvar Kalesi'nden aldığı Nemçeli bir esir, Varadin civarından esir alan Ahmed ve Mustafa aldığı iki Sırb esir, Mehmed Varadin'den aldığı bir esir, Yeniçeri çorbacısı Süleyman Ağa Varadin'den aldığı bir esir ve Halil Ağa Temeşvar Kalesi'nden aldığı bir Sırp esir için esir başına üçer yüz akçe pençik bedeli ödeyerek temessüklerini almışlardır. Bu belge esir alanların seferde bulunan farklı kimselerden meydana gelebildiğini göstermesi açısından önemlidir.¹⁸²

Pençik resminin toplanması ile alakalı sorunlar, daha erken tarihlere gitmekle beraber bu hususta ilginç bir olay 16. yüzyıl sonunda yaşanmıştır. Akıncı Ocağını büyük darbe alarak yok olma safhasına getiren bu olay pençik resminin toplanması için ordunun yavaşlaması ve bekleyen ordu üzerine düşmanın saldırması sonucunda yaşanmıştır. Şöyleki, 1003 (1595) tarihinde Bükreş'in alınmasıyla birlikte Bükreş Kalesi inşa edilmiş, buradan yapılan akınlarda çok sayıda Eflak ve Boğdan esirleri alınmıştır. Esirlerin alım satım işiyle uğraşan bezirganların esirleri ve malları Yergöğü köprüsünden geçirerek Rusçuk üzerinden dağıtımını yaptıkları için devlet tarafından tayin edilen pençik eminleri Yergöğü İskelesi'nde pençikleri toplamaktadır.¹⁸³ Pençik

¹⁸¹ İsakçı cisri muhafazasında olan Mustafa Paşa ve köprü mübaşiri Hüseyin zîde mecduhûya hüküm ki Moskov taburundan iğtinâm olan Moskovlu esirlerinin kanun üzere resm-i pençikleri alınmak lazım gelmeğin imdi sen ki köprü mübaşiri Hüseyin zîde mecduhûsun gönderilen beş yüz aded memhûr pençik kağıdların ahz eyleyüp mezbûrdan mürûr eden üsârânın her bir re'sinden iki buçuk gurus mirî ve yirmi akçe maaş olmak üzere tahsîl ve ashâbı yedinden resmi ahz olunduğuna sen dahi her bir kağıda mühûrleyüp sen ki Paşa-yı mûmâ-ileyhsin ve mübaşir-i mezbûrsun her birinin resm-i pençiklerin ahz ve tahsîl etmekde ziyade dikkat ve ihtimâm eylesin deyü fermân-ı alîşânım sâdır olmuştur vech-i meşrûh üzere emr-i şerîf yazılmak için tezkire verildi (BOA, *Mad.* nr. 2791, s. 63, 14 Cemâziyelâhır 1123 (31 Temmuz 1711)). Yeniçeri Mustafa ile Seyyid, Sırp esirlerinin pençiklerini ödemişler ve ellerine pençik tezkireleri verilmiştir (BOA, *Mad.* nr. 2854, s. 145, 28 Şa'ban 1128/ 17 Ağustos 1716). Aynı senenin Şevvâl ayında Nemçe (Varadin ve Temeşvar) civarlarından alınan esirlerin verilen pençikleri hakkında bilgiler bulunmaktadır (BOA, *Mad.* nr. 2854, s. 148, 29 Şevvâl 1128/ 15 Ekim 1716). Defterin devamında Zilka'de ayında alınan esirlerin pençik ödemeleri yazılmıştır (BOA, *Mad.* nr. 2854, s. 149).

¹⁸² BOA, *Mad.* nr. 2854, s. 246, 25 Şevvâl 1128 (12 Ekim 1716).

¹⁸³ “ve akın oldukda, Eflâk esîrleri ve Boğdan esîrleri ve sığır u koyun bî-hisâb orduda bey' olunup, nisf gurus hisâbı üzere fîrûht ederlerdi. Bâzergân tâyifesi, Yergöğü köprüsünden sürü ile ganâyim ve araba ile esîrler geçirüp, Rusçuk'dan vilâyetlere perâkende olurdu. Ve pençik eminleri ta'yîn olunup, Yergöğü İskelesinde pençik cem olunurdu.” **Topçular Kâtibi Abülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin-Tahlil)**, haz. Ziya Yılmaz, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003, c. 1, s. 78.

resmi toplamak için köprüye yerleştirilen görevliler ordunun seferden dönüşünü yavaşlatmaktaydı.

1004 (1595) yılında Avusturya Seferinden dönen Sadrazam Koca Sinan Paşa, Tuna köprüsü üzerine pençik resminin toplanmasını emretmesi yüzünden ordu yavaşlamak zorunda kalmıştır. Sefere bizzat katılmış olan Topçular Katibi Abdülkadir Efendi karşıya geçmek için bekleyen on binden fazla araba ve askerin yanısıra çok miktarda esir olduğundan bahsetmektedir.¹⁸⁴ Düşman kuvvetinin arkadan geldiğini haber alan Sadrazam Sinan Paşa pençik resmi toplanılmasını durdurarak ordunun köprüden geçişine izin vermiştir. Ne var ki ordunun bir kısmı karşıya geçmeyi başarmış kalanlar ise düşman tarafından yok edilmiştir. Özellikle Akıncı Ocağı neferlerinin ve atlarının büyük kısmı düşman tarafından yok edilmiştir. Uzunçarşılı, Sinan Paşa'nın pençik toplamada yaptığı tedbirsizlik yüzünden bu baskının gerçekleştiğini, Akıncı Ocağı neferlerinin tamamına yakınının bu yüzden helak olduğunu ve bir daha asla eski gücüne kavuşamadığını kaydetmektedir.¹⁸⁵

1.3. ESİR ALINMA SÜRECİ VE ESİR ALINANLAR

Devletlerarasında yapılan anlaşmalar ve esir mübadelelerinin artmasıyla beraber savaşlarda esir alma/alınma durumu azalmasına rağmen tamamen sona ermemiş, 20. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir.¹⁸⁶ “Akdeniz’de sabah esir olarak uyananlar akşama efendi, efendi olarak uyananlar ise akşama esir olabilmektedir” tabiri tam olarak bu dönemde yaşanan geçişliliği anlatmaktadır. Fakat bu geçişlilik sadece denize has bir durum değildir. Karada da efendilik ve esirlik hızlı şekilde yer

¹⁸⁴ **Topçular Kâtibi**, c. 1, s. 83.

¹⁸⁵ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. 3, s. 72. Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi pençik toplamak için görevlilerin iki gün boyunca köprüyü tuttuğunu, sonrasında geçişe izin verildiğini aktarmaktadır. “*Pençik cem'ine fermân olundukda, köprüde mein ü kâtibler konulup, iki gün ale't-tevâlî pençik aldılar.*” (**Topçular Kâtibi**, c. 1, s. 83). Katip Çelebi, bir çok esir ve mal alındığını tedbirsizlikle pençik toplamak üzere Yergöğü İskelesi'nde beklenilirken düşman ordusunun arkadan baskın verdiğini ve topların ve mühimmatın düşman eline geçtiğini, bu seferde Akıncı Ocağı'nın kökünün kesildiğini söylemektedir (Kâtib Çelebi, **Fezleke: Osmanlı Tarihi (1000-1065/ 1591-1655)**, Hz. Zeynep Aycibin, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016, c. 1, s. 84-85).

¹⁸⁶ Savaşlarda esir alınanların sayısı hakkında kesin çıkarım yapmak zordur. Kroniklerde alınan esir sayılarının fazlalığı esir fiyatlarının düşüklüğü nispetinde gösterilmeye çalışılmaktadır. Kroniklerde verilen bir diğer bilgi pençik tezkirelerinin hazırlanması hakkındadır. Farklı seferlere dair olan kroniklerde hazırlanan pençik tezkirelerinin sayısı on bin olarak zikredilmektedir. Bu bağlamda bakıldığında verilen abartılı rakamlara dikkatle yaklaşmak gerekmektedir.

değiştirmektedir.¹⁸⁷ Osmanlı Devleti de diğer devletler gibi girdiği savaşlardan esirler almış ve bu esirlerin bir kısmını mîrî esir olarak merkeze aktarmıştır.¹⁸⁸ Savaşların yanı sıra mîrî esir statüsüne geçiş yapan tutsakların bir kısmı müsadere edilen mallardan bir kısmını eşkıyalık yaparken yakalanıp Tersane zindanına gönderilen zimmilerden¹⁸⁹ ve bir kısmını ise hediye yahut haraç olarak gönderilenler teşkil etmektedir. Mîrîye esir tahsis etmenin bu gibi farklı yolları olsa da bu miktar yapılan savaşlarda ve akınlarda alınan esirler kadar fazla değildir. Bu bölümde mîrî esirlerin esir alınma ve mîrîye devşirilme süreçleri üzerinde durulacaktır. Alınan bazı esirlerin tam listeleri ekler şeklinde verilirken bazen sadece belge numaraları zikredilmek suretiyle esirler hakkında bir çerçeve çizilecektir.

Konu hakkında var olan çeşitli kayıtlara baktığımızda mîrîye esir almanın belli bir sistem üzerinden devam ettiğini söylemek mümkündür. Öncelikle savaşlarda veya akınlarda ele geçirilen esirler serhad bölgelerinden hızla iç tarafta bulunan ve daha güvenli olan büyük kalelere gönderilmektedir.¹⁹⁰ Daha sonra buradan gelen emre binaen kendileri veya satışlarından elde edilen paralar gönderilmektedir. Esirler tam da bu noktada bizim karşımıza çıkmaktadır. Merkeze gönderilen esirlerin taşınmaları

¹⁸⁷ Mesela 1736-39 yılları arasında Bosna serhaddinde Osmanlı Avusturya mücadelesi yaşanırken aldıkları Osmanlı esirleri ile ilerleyen Avusturyalıların üzerine saldıran yüz kadar Osmanlı askeri, hem Müslüman esirleri kurtarmış hem de onları esir eden Avusturyalıları esir etmiştir (Büşra Aktaş Kütükçü, **Tevârih-i Banaluka der-Diyâr-ı Bosna (İnceleme-Metin)**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 17). Evliya Çelebi, akın maksadıyla gezerken uğradıkları Fiolomkovar nahiyasının dışında sekiz Müslümanı esir almış on beş askere rastladıklarını hemen Müslümanları kurtararak bu on beş askeri esir aldıklarını anlatmaktadır (**Seyahatname**, c. 6, s. 8).

¹⁸⁸ Savaşlarda ve akınlarda pençik olarak miriye esir gönderilmektedir. Bu noktada Pençik resmi bahsinde bu oranın her zaman 1/5 olmadığına dair bilgiler verilmiştir.

¹⁸⁹ Eşkıyalık yapan zimmilerin bir kısmının miri esir statüsüne geçtikleri görülmektedir. 1108 (1697) yılında kırk beş macar eşkıya miri esir olarak tersane zindana gönderilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3419, s.435, 22 Cemâziyelahr 1108/ 16 Ocak 1697). 1154 (1742) tarihinde derya beylerinden Abdülkadir Paşa'nın çekdirisinde olan üç Rus esir karşılık olarak devlet Tersane Zindanı'nda olan üç haydutun verilmesini emretmiştir. Abdülkadir Paşa'ya verilen Saks Gatos, Andon ve Yenaki isimli haydutların herbirinin suçları hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ayrıca bu üç esirin haricinde haydutluk yapan altı zimminin de öldürülmek yerine derya beylerine esir bedeli olarak verilmesi emredilmiştir (BOA. C.BH. 222/10310-3, 19 Şevvâl 1155 (17 Aralık 1742). Başka belgede İstanbul'da eşkıyalık yapan ve derya beylerinden alınan esirlere karşılık derya beylerine verilmeleri emredilen sekiz zimminin suçları ve isimleri verilmiştir. Bunlarda ömür boyu kürekçi olmak üzere derya beylerine verileceklerdir. Ostoyo, Lafcı Nikola, Seyis İvaz, Karagöz, Sagari, Andon, Akpapaoğlu Kulaksız, Sütçü Tarandofil isimli bu haydutların suçları tek tek yazmaktadır (BOA. C.ZB 72/3562, 3 Şa'bân 1155/ 3 Ekim 1742).

¹⁹⁰ Alınan esirlerin kurtarılması için düşmanın atak yapma ihtimaline karşı esirlerin hızla iç kalelere gönderildiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Belgrad Kalesinin yeniden fethi sürecinde Nemçeli üst düzey komutanların esir alınmaları üzerine Nemçelilerin onları kurtarmak için baskın düzenleme ihtimaline karşı üst düzey esirlerin hemen Edirne'ye nakledilmeleri bu ihtimalin yarattığı durumu göstermektedir (**Vâkı'ât-ı Rûz-merre**, c.2, s. 55-56). Durumu destekler tarzındaki diğer olay ise Târih-i Na'imâ da aktarılmaktadır. Bihkeli gazilerin esir aldıkları komutan oğlu Titre'yi iç kalelere göndermesinde ki sebep çocuğun babasının esir olan oğlunu kurtarmak için baskın yapma ihtimalidir (**Târih-i Na'imâ**, c. 2, s. 914-919).

ve iaşeleri için yapılan masraflar, başlarında mübaşeret edenlere ödenen ücretler hakkındaki belgeler ve teslim edildikleri¹⁹¹ Tersane yahut Yedikule Zindanı'nda tutulan kayıtlar, esirler hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır.¹⁹² Bu noktada esirlerin hangi zindana gönderildiği önem arz etmektedir. Yedikule Zindanı'na gönderilen esirlere verilen öneme binaen haklarında daha ayrıntılı bilgi verilirken Tersane Zindanı'na gönderilen esirlere dair malumat bulmak imkanı daha kısıtlıdır.¹⁹³ Esirlerin tanımları hakkında standart olarak kabul edilen bilgi esirin adıdır. Her belgede muhakkak esirin adı yazılmaktadır. Onun haricinde birçok belgede baba adı, memleketleri, meslekleri ve fiziki özellikleri verilmektedir.¹⁹⁴ Standardın dışında verilen bilgiler ise, esirlerin yaşı, nereden alındıkları, nasıl alındıkları ve kimin gemisiyle nakledildikleridir. Esirler hakkında farklı bilgiler ve tanımlamalara yer verilen örneklere bakıldığında bunlardan birinin 1131 (1718) senesinde firar eden esirler hakkında detay veren belge olduğu görülmektedir.¹⁹⁵ Sultan II. Mustafa'nın bizzat aldığı esirlerden dördünün Tersane zindanına konulmasından bahseden belgede aynı zamanda nerede ve nasıl esir edildikleri gibi bilgilere de yer verilmektedir.¹⁹⁶ Kimi zaman esirlerin yaşları, fiziki özellikleri ve meslekleri üzerine bilgi verilmeyip sadece esir alınmaları hakkında detayların kaydedildiği de vakidir.¹⁹⁷ Bu kişiler aslında reayadandır¹⁹⁸ ve kaçmaya çalışırken yakalanmıştır. Firar etmeye çalışan sekiz kişinin içinde bir Papaz ve bir çoban bulunmaktadır, esirlerin tamamının firar sebepleri bilinmese de kaçanların bazılarının düşmana mühimmat sağladıkları¹⁹⁹ ve yardım

¹⁹¹ Alınan esirler teslim edilirken kimin eliyle teslim edildiği ve nereye teslim edildiği hakkında kayıt düşülmektedir.

¹⁹² Bu kayıtların haricinde zindana gönderilen yeni esirlerin tahriri yapılırken eski esirler hakkında verilen bilgiler, esirlere dağıtılan iye ve giyim malzemeleri, zaman zaman zindanlarda yapılan iş görür esir yoklamaları, mübadele için verilen arzlar üzerinden esirlere ait kayıtlara ve bilgilere ulaşmak mümkündür.

¹⁹³ Esir edilenin kim olduğu, nereli olduğu, mesleği yazılmaktadır.

¹⁹⁴ Fiziki özelliklerinde kara kaşlı kara gözlü, kırçıl uzun baoylu, kısa boylu gibi tanımlamaların yanısıra bazen sübjektif anlatımların kullanıldığı da görülmektedir. 1111 (1699) yılında alınan Maltalı esir "*Cuvan Dominko, Malta nursuz çeşrelü koca kırçıl kâfirdir*" şeklinde tanımlanmıştır (BOA. Mad. nr. 2764, s. 95, 18 Cemâziyelahtır 1111/11 Aralık 1699).

¹⁹⁵ BOA. Mad. nr. 10309, s. 128-129, 6 Cemâziyelevvel 1131 (27 Mart 1719).

¹⁹⁶ İstefan Radi Nemçe, Mayno Mayno Nemçe, Luka Yorgo Nemçe. Mesfûrûn üç nefer esirler merhûm ve mağfûrûn-leh Sultan Mustafa Han Gazi hazretlerinin Katran cenkinde ahz ve iğtinâm eylediği üsârâdan olub mîrî için 7 Zilhicce 1107 târih-i mezbûrda teslim-i zindan doksân dörd nefer üsârâdan olduğu şerh verilmiştir (BOA. Mad. nr. 10309, s. 129).

¹⁹⁷ BOA, Mad. nr. 2850, s. 102, 15 Receb 1127 (17 Temmuz 1717).

¹⁹⁸ Zenta Adası, Gördes, Anapoli ve İstefan isimli mahallerde reayadan oldukları bilgisi verilmiştir (BOA, Mad. nr. 2850, s. 102, 15 Receb 1127 (17 Temmuz 1717).

¹⁹⁹ Anabolu reâyâsından olan Nikola ve Dimitri isimli iki kişinin düşmana silah verdikleri belirtilmiştir (BOA, Mad. nr. 2850, s. 102, 15 Receb 1127 (17 Temmuz 1715).

ettikleri bilgisi verilmiştir. Muhtemelen esaretten kurtulamayacağını düşündükleri için kaçmaya çalışan bu sekiz kişi esir olarak merkeze gönderilmiştir.

Esir alınanlar hakkında verilen bilgilere dair örneklerle bakıldığında Kavala civarında gemileri batan ve Bostancıbaşı tarafından Edirne'den merkeze gönderilen on esirin sadece isimleri ve memleketlerinin yazılmış olduğu görülmektedir.²⁰⁰ Mora Ceziresi yakınlarında yakalanan ve Mora Seraskeri Osman Paşa tarafından merkeze gönderilen dört esirin ise, sadece isimleri ve memleketleri yazılmıştır.²⁰¹ Bosna civarında alınan ve Tersane Zindanı'na gönderilen iki esirin milliyetleri²⁰² ve fiziki özellikleri hakkında bilgi verilmektedir.²⁰³ Aynaroz Adası civarında firkateleri ele geçirilen dört esir bostancıbaşı ağa tarafından tersaneye teslim edilmiştir. Esirlerin isimleri ve memleketleri yazılmış, fiziki özellikleri verilmemiştir.²⁰⁴ Dragman Muharebesi'nden alınan otuz iki esirin sadece nereli oldukları kayıtlıdır. Eflak, Sırb, Hırvat ve Macar olan bu esirlerin bazılarının isimleri verilmiş, bazılarının sadece milliyetleri yazılmıştır.²⁰⁵ Bazı kayıtlarda ise esirlere dair daha ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Mesela 1127 (1715) senesinde Tersane zindanına gönderilen esirlerin isimleri, fiziki özellikleri, memleketleri ve yaşları yazmaktadır.²⁰⁶ Belgenin ehemmiyeti genelde esirlerin yaşları hakkında çok fazla bilgi verilmezken bu belgede alınan tüm esirlerin yaşlarının yazılmış olmasıdır. Yaşlarının yazılması kürek çekmek üzere Tersaneye gönderilen esirlerin yaş aralığı hakkında bilgi vermektedir. Benefşe Kalesi'nden alınan esirlerin listesinde kürek çekmek için Tersaneye gönderilen esirlerin en genci on dokuz²⁰⁷ en yaşlısı ise altmış altı yaşındadır. Esirlerin içindeki

²⁰⁰ Bunlardan dördü Anabolulu, ikisi Fransız, ikisi İspanyol ve ikisi Maltalıdır (BOA. Mad. nr. 2864, s. 77, 23 Cemâziyelevvel 1129 (5 Mayıs 1717)).

²⁰¹ Esirlerin tamamı Kefalonyalıdır (BOA. Mad. nr. 2864, s. 77, 23 Cemâziyelevvel 1129 (5 Mayıs 1717)).

²⁰² Belgede ikisinin de Hırvat oldukları yazmaktadır (BOA. Mad. nr. 2730, s. 89, 5 Receb 1110 (7 Ocak 1699)).

²⁰³ "Hırvat taifesinden Mustafa Paşa hazretlerinin kapu kethüdası Telhisî İsmail Ağa yediyle vaz'-ı zindân olunan kara sakallu, çiçek yüzlü, elâ gözlü, orta boylu ve ma'an seyrek kumral sakallu, elâ gözlü, orta boylu mezbûr iki nefer Hırvat keferesi teslim-i zindân olunduğuna Zaim Mustafa memhûr temessük ile i'lâm etmekle bâ-fermân kayd olundu (BOA. Mad. nr. 2730, s. 89, 5 Receb 1110 (7 Ocak 1699)).

²⁰⁴ Marikoli Dori, Glavri Bartolemi, Yovan Matyovi Urus, Horli Andriyan Yanbolu (BOA. Mad. nr. 4690, s. 182, 22 Rebî'ülevvel 1084/ 7 Temmuz 1673).

²⁰⁵ BOA. AE. SSUL II, 28/2774, 15 Muharrem 1101/ 29 Ekim 1689.

²⁰⁶ Bu esirlerin en yaşlısı yetmiş, en genci ise on yedi yaşındadır. İçlerinde kuyumcu, tüccar, general hizmetçisi, topçu bulunmaktadır. Kıymetli esirler olmalarına rağmen Tersane Zindanı'na teslim edilmiştir (BOA. Mad. nr. 2850, s. 102, 15 Receb 1127/17 Temmuz 1717). Yine aynı şekilde Benefşe Kalesi'nden esir alınanların da yaşları yazılmıştır (DBŞM. d. 1291).

²⁰⁷ On dokuz yaşından sonra en yakın yaşa ait ilk kayıt on altı yaşında ve on beş yaşında olan iki esire aittir, fakat bunlar küreğe gönderilmemiştir. On sekiz ve on yedi yaşında esir olmadığı için bu yaştakilerin küreğe konulup konulmadıkları belirlenememiş ve bu yüzden taban yaş sınırı için kesin bir

yetmiş, yetmiş sekiz ve doksan yaşında olan erkek esirler için “kürek çekmeğe iktidarı” yoktur tabiri kullanılmıştır.²⁰⁸

Esir alınanların yaş aralığı mevzusunun üzerinde detaylı bir biçimde durmak gerekmektedir. Elde olan esir listelerinde esirlerin yaşları hakkında fazla bilgi bulunmadığından herhangi bir çıkarım yapmak en azından şimdilik mümkün değildir. Bazı anılarda para getirmez durumda olan kişilerin esir alınmadığı ve öldürüldüğüne dair iddialar bulunmaktadır. Mesela Fransız Elçisi Bonnac, Korfu Adası’ndan Türklerin çekildiği esnada adadan esir alabilecek ve kâr getirecek olanların alındığını kalan kadın, çocuk ve yaşlıların öldürüldüğünü iddia etmektedir.²⁰⁹ Benzer şekilde, II. Viyana kuşatması esnasında Osmanlılara esir düşmüş ve dokuz ay boyunca esaret hayatı yaşamış olan Marsigli de anılarında kadın ve çocukların esir alındığından yaşlı ve iş göremez olanların ise öldürüldüğünden bahsetmektedir.²¹⁰ Esirin ticari mal olarak düşünülmesi ve sadece kâr etmek için alındığına dair literatürde mevcut bazı bilgilerin aksine satılamayacak yahut istihdam edilemeyecek olanların da esir alındıklarına dair arşiv kayıtlarının bulunması önemlidir.²¹¹ Esire sadece emtia gözüyle bakıldığında gerçekten kâr getirmeyecek malın alınması mantıksızdır. Halbuki kayıtlarda bir aylık, üç aylık, dört aylık bebek, üç-dört yaşlarında çocuk ve yetmiş, seksen, doksan yaşlarında ihtiyar kadın ve erkeklerin de esir alındığı görülmektedir. Herhangi bir işte

çıkartım yapılamamıştır. Aslında on yedi yaşın küreğe konulma ihtimali acemi ocağına alınan gençlerin on-on yedi arasında olanlardan seçilmeleri bu yaşın eğitilebilir yaş olarak görülmesinden dolayı düşüktür.

²⁰⁸ Altmışaltı ile yetmiş yaş arası esir olmadığı için tavan yaş hakkında da bir hüküm vermek mümkün değildir.

²⁰⁹ “Türklerin Osmanlı ordusunun Petevaradin önünde hezimetini ve veziriazamın vefatı haberini aldıktan sonra Korfu kuşatmasını kaldırdıkları muhakkaktır. Bu adanın yaşlı ve çocuklarını katledip, sadece esir olarak alıp götürcekleri insanları alıkoyduktan sonra Korfu önünde bütün toplarını ve ağırlıklarını terk ederek büyük bir süratle çekilip gitmişlerdir.” Bonnac, s. 188.

²¹⁰ Güner Doğan, **Osmanlı-Venedik Egemenliğinde Balkanlar Dalmaçya Kıyıları: Savaş, Diploması ve Sınır (1691-1721)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2016, s. 36. Marsigli’nin verdiği durumdaki farklılık savaş devam ederken alınan esirlerin öldürülmesi ile alakalıdır. Maddi getirilerinden çok savaş devam ederken ordugâhta düşman sayısının arttırılmaması için esirler sıklıkla öldürülmektedir.

²¹¹ Bulunan esir listelerinde alınan esirlerin yaşları yazılan belge sayısı çok azdır. Birkaç belgede esir alınanların yaşları yazmakla beraber bunlar kalyonlarda yakalanan esirler olduğu için durumun tespitinde kullanılması anlamsızdır. Bazen alınan esirler sadece büyük ve küçük olarak sınıflandırılmıştır. Bu durum kadın esirlerin tasniflendirilmesinde ve pençik resmi ödemesinde karşılığında verilen kâğıtlarda karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak, 1119 (1707) senesinde Kapudan Paşa’nın gönderdiği 62 cariyenin 34’ü büyük ve 28’i küçük olarak tanımlanmıştır. Gönderilen bu esirler için kıyafet tedarik edilmiş ve 270 sağ akçe verilmiştir (BOA. Mad. nr. 3147, s. 3). Bahâ-i eşyâ-i mezkûrîn berâ-yı lâzime-i üsârâ-yı sagîr ve kebîr cevârî-i mîrî ki an cânib-i Kapudan Paşa âmeden el-vâki der sene 1119 ber-mûceb-i defter ve fermân-ı âlî fi 24 Cemâziyelâhır 1119/ 22 Eylül 1707). Pençik kâğıtlarında da bir nefer kebir esir için.....bir nefer sagîr esir için... ibaresi kullanılmaktadır.

istihdam edilemeyecek olan bu esirlerin pazarda alıcı bulmaları çok zordur. Fakat kendi başlarına memleketlerinde kaldıklarında hayatlarını idame ettirecek durumda olmadıkları da aşîkârdır. Esir alındıktan sonra iaşeleri, giyimleri, nakilleri, barınmaları ve bunlara atanacak görevlilerin maaşları devlet tarafından ödenmektedir. Azımsanmayacak miktarda olan bu masraflara dair bilgiler çalışmanın ikinci bölümünde detaylı şekilde ele alınacaktır. Harcanan masrafı karşılamayacak olanların da esir alınması üzerinde durulması gereken bir durumdur.²¹²

Devletin payı olarak merkeze gönderilecek esirleri tespit eden kişi veya kişiler sefere katılan veziriazam, kapudan, komutan gibi yüksek rütbeli kişilerdir. Merkezden gönderilen emirlerin muhatapları bu kişiler olmakla beraber merkeze gönderilen esir listelerinden esirleri gönderenlerin de aynı görevliler olduğu anlaşılmaktadır. Kayıtlarda *belli başlı* esir olarak tabir edilen komutan, kapudan veya üst düzey esirler mutlaka mîrî esir olarak alınıp merkeze gönderilmektedir.²¹³ Bu esirler seferde bulunan herhangi bir yöneticiye veya kapudana verilmemektedir.²¹⁴ *Belli başlı* esirlerin yanında cerrah, hekim gibi kıymetli meslek erbabı ve zanaat sahibi esirler de devletin hissesine ayrılmaktadır.²¹⁵ Hatta sadece savaşlardan alınan esirlerden değil uç

²¹² Fakat kendi başına kaldığında hayatını idame ettiremeyecek durumda olanların esir alınması ve onların ölüme terkedilmemesi Osmanlı Devleti'nin esire sadece emtia gözüyle bakmadığını düşündürmektedir.

²¹³ Belli başlı esirler tabiri belgelerde karşımıza çıkmaktadır (BOA. C. BH. 175/ 8232). 1056 (1646) yılında Resmo kalesinin fethine müteakip alınan esirlerin içinden otuz erkek ve on kadın esir Sultana gönderilmiştir. Gönderilen otuz erkekten onu kapudan ve yirmisi belli başlı esirler şeklinde tanımlanmıştır (Hasan Ali Cengiz, **Tevârih-i Cezire-i Girid** , s. 177). Busbecq'in anılarında İspanya donanmasından alınan esirlerin içinden soylu aileye mensup Don Juan de Cardona'nın ailesinin kendisine yüksek fidye bedeli ödeyeceğini söyleyerek Piyale Paşa'nın onu Sakız adasında tutarak İstanbul'a göndermediğini, Sultan Süleyman'ın bunu öğrenmesi üzerine çok sinirlendiğini ve esirin derhal bulunmasını istediğini fakat esirin öldüğünü anlatmaktadır. Piyale Paşa'nın kendini aklamak için esiri öldürmüş olabileceğinden bahsetmektedir (Ogier Ghislain Busbecq, **Türk Mektupları: Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)**, çev. Derin Türkömer, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013, s. 190-191). Savaşta esir alınan üst rütbeli komutan veya önemli kişilerin sultanın hakkı kabul edilmesi yalnız Osmanlı Devleti'ne has bir uygulama değildir, Avrupa Devletlerinin ekserisi benzer şekilde bu önemli esirleri hükümdar veya devletin hakkı olarak kabul etmektedir (Hugo Grotius, **Savaş ve Barış Hukuku Seçmeler**, çev. Seha L. Meray, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, s. 217).

²¹⁴ Mora'nın fethi esnasında Anapoli Kalesi'nin Generali Venedikli Aleksandra bir yeniçeri tarafından esir alınmış, bunun duyulması üzerine her kimde ise hemen getirip sadrazama teslim etmesi emredilmiştir (Râşid Mehmed Efendi, **Târîh-i Râşid ve Zeyli (1071-1141/1660-1729)**, haz. Abdülkadir Özcan-Yunus Uğur, İstanbul: Klasik Yayınları, 2013, c. 2, s. 930-931).

²¹⁵ Verilen esir listelerinde bu durum açık şekilde görülmektedir. Bazı seyahatnamelerde tam aksi durum iddia edilmektedir. İstanbul'a esir olarak gelen Pedro, esirlerin paylaşılırken denizde alınan esirlerin meslek sahibi olanları ve para verip kurtarılacak durumda olanları kendilerinin aldığını kalan hizmetkar ve fakirleri miriye gönderdiklerini iddia etmektedir (Paulino Toledo, **Türkiye Seyahati: XVI. Yüzyıla Ait Bir Anonim İspanyol Eserine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nun Toplumsal Yapısı ve Gelenekleri**, Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 1992, s. 192).

bölgelerindeki akınlardan alınan önemli esirlerin de merkeze gönderilmesi gerekmektedir. Esirin *belli başlı* ya da *namdar* olma durumu kayıtlarda sık sık karşımıza çıkmaktadır.²¹⁶

Belli başlı esirlerin merkeze gönderilmesi ile alakalı Naima tarihinde anlatılan olay hem devletin duruma bakışını hem de esirin değerini göstermesi bakımından önemlidir. Karloviçe Kalesi'nde bulunan Hırvat ve Nemçeli askerler sürekli Bosna tarafındaki Osmanlı yerleşim yerlerine akınlarda bulunarak esir ve ganimet almaktadır. Yine bu maksatla çıktıkları akında Karloviçe kapudanın oğlu Tire (Petre)²¹⁷ Bihkeli gaziler tarafından esir alınmıştır. Gaziler, Kapudanın üzerlerine yürümesinden korkarak esiri önce Kroya Kalesi'ne oradan da İstroniçe Kalesi'ne gönderirler. Buradakiler de esiri daha güvenli olan Kostraniçe Kalesi'ne yollarlar.²¹⁸ Kostraniçe Kapudanı Ömer Kapudan, kale dizdarı ve serhad ağaları bu kıymetli esiri sınırdan uzakta ve daha güvenli olan Lozin Kalesi'ne gönderirler. Diğer tarafta, Bihkeli gaziler Tire'nin babasıyla on iki bin guruh ve ellerinde olan sekiz Müslüman esirin serbest bırakılması karşılığında oğlunu vermek üzere anlaşılır. Gaziler, Serhad beylerinden esiri geri istediklerinde serhad beyleri bu kıymetli esiri vermek istemezler ve olay büyüyerek durum merkeze yansır. Sultan IV. Murad, esir alınan *belli başlı* kişilerin merkeze gönderilmesinin eskiden beri kural olduğundan bahisle hemen bu esirin merkeze gönderilmesini emreder. Bu esnada Bihkeliler Tire'yi alırlar ve esir mübadelesini yaparlar. Merkeze yeni giden haber esirin 40.000 guruhla mübadele edildiği yönündedir. Bunun üzerine sultan ya esirin yahut bu paranın gönderilmesini, eğer gönderilmezse serhad beylerinin ve duruma itiraz edenlerin öldürülmelerini emreder.²¹⁹ Esasen olayın büyüme sebebi esir alınan Tire'nin kıymetidir. Üç oğlu ile

²¹⁶ Özellikle esir değişimi ile alakalı olan belgelerde esirlerin "belli başlı" olmaması gerektiği yönündeki tembihler sık sık vurgulanmaktadır (BOA. C.BH. 175/8232, 23 Zilhicce 1109/ 2 Haziran 1698).

²¹⁷ Naima, Tire (Petre)'yi "Sarhoş Beççe" olarak tabir eder ve yakalanma sebebini atından düşmesi olarak yazar (*Târih-i Na'imâ*, c. 2, s. 914). Osmanlı esir tanımlanmasında Beççe 3-8 yaş arasındaki esirlere verilen addır, 8 yaşındaki bir çocuğun içki içip ata binerek yağmaya çıkması temkinli yaklaşılması gereken bilgidir

²¹⁸ Esirin güvenilir yerde tutulması önemlidir. Esirlerin tutulduğu yerler bahsinde Kandiye kalesinde tutulan esirlerin zindanın sağlam olmaması yüzünden öldürüldüklerinden bahsetmiştim. Benzer şekilde Kaniye kalesi müdafisi Tiryaki Hasan Paşa, kaleyi kuşatan Avusturya kuvvetleri üzerine baskın yapmış ve birçok esir alarak kalenin içine geri dönmüştür. Bunlardan durum soruşturulmuş, kalenin içinde kafir sayısı çok arttı diyerek esir getirenlerin esirlerini öldürülmeleri emredilmiştir (Katib Çelebi, *Fezleke*, s. 400).

²¹⁹ "Kostanice ve İstroniçe ve Kroya neferatından Ömer Kapudan ve Dizdar Ömer ve Nasuh ve Hüseyin ve Turçaluoglu Mustafa cümle altı nefer adam, emr-i hümayûnuma muhâlefet etmeleriyle başların kesip aldıkları kırk bin guruhla huzûruma gönderesin. Eger bu hususda serhadli kullarım, sana muvâfakat

panayıra giden Venedikli bir bey, İspelet Limanı civarında gemisi ve hatırı sayılır parası ile birlikte Karadeli Hamza Reis tarafından esir alınmış, haberin merkeze ulaşması üzerine Avlonya muhafazasında bulunan Piri Bey'e, Hamza Reis'in elinde bulunan esir, para ve geminin alınarak merkeze göndermesi emredilmiştir.²²⁰

Mîrîye ayrılan esirler sadece *belli başlı* olanlar değil aynı zamanda *alelade* olarak tanımlanan sıradan kimselerden de oluşmaktaydı.²²¹ Kayıtlar mîrî esirlerin sadece merkezdeki zindanlarda yahut herhangi bir işte istihdam edilenlerle sınırlı olmadığını, devletin farklı kalelerinde de bulunduklarını göstermektedir. Kalelerde tutulan esirlerin bazıları merkeze nakledilirken bazıları ise bulundukları yerlerde satılarak paraları gönderilmektedir. 1102 (1691)²²² senesine ait olan iki farklı kayıt Tuna Adası'ndan alınan ve Belgrad Kalesi'ne gönderilen esirlerin satılması veya Belgrad Kalesi zindanında alıkonulmasını göstermesi bakımından önemlidir. Tuna Adası'ndan alınarak Belgrad Kalesi'ne gönderilen esir sayısı yedi yüz seksen altıdır.²²³ Esirlerden üçü kapudan, seksen yedisi kadın, otuzu mütefennin ve kalan altı yüz altmış altısı da erkek esirdir. Bu esirlere dair diğer kayıta ise altı yüz altmış altı esirin içinde bir hüddam, bir bayrakdar ve bir tercüman olduğu yazmaktadır. Bu noktada bahsi geçen esirlere dair iki farklı kayıt birbirini tamamlar niteliktedir.²²⁴ Mütefennin olarak tabir edilen otuz esir kalenin tamiratında istihdam edilmiştir.²²⁵ Mîrî esir olarak alınan kadın esir sayısı seksen yedidir. Bu kadınlardan satılanların sayısı ise yetmiş iki olarak verilmiştir. Alınan seksen yedi esirden beşi ölmüş, onu da Kemankuş Paşa'ya verilmiştir. Yetmiş iki kadın esirin satışından 2.708,5 guruş elde edilmiş, bu paranın

etmeyüp ol altı adamın başını ve kırk bin guruşu vermeğe mâni' olurlarsa, cümle ahâli ile patrik nefir'ül-âm üzerlerine varup ol kilâ' neferâtını katl-i'âm edüp kılıçdan geçiresin ve yeniden kul yazup tashîh-i memleket edesin deyü emr-i şerîfin üzerinde hatt-ı hümayûn yazdılar ki zikr olunan başları ve kırk bin guruşu göndermezsen ve emrime muhâlif hareket olunursa, cümledenizi kırarım ve dergâh-ı âlî kapıcı-başlılarından Davud Paşa-oğlu Mustafa Bey mübâşir ta'yin olunup, emr-i şerîfi alup kimseye bildirmeyip gitti" (Târih-i Na'imâ, c. 2, s. 914-919).

²²⁰ Zafer Şahin, **72 Nmaralı Mühimme**, hk: 656, s. 207-208, 10 Şevvâl 1002 (29 Haziran 1594) durum 514 nolu hükümde de anlatılmıştır.

²²¹ Konu hakkında birçok belge bulunmaktadır, örnek olarak 1 Şevvâl 1071 (30 Mayıs 1661) tarihinde tersaneye teslim edilen yetmiş Rus esirden bahsedilirken hemen bir ay öncesine alınan başka altmış Rus esir zikredilmiştir (BOA. Mad. nr. 2728, s. 156).

²²² Bu kişilerin esir alınma tarihleri 21 Cemâziyelâhır 1102 (22 Mart 1691) olarak verilmiştir.

²²³ BOA. AE. SSÜL II. 9/823, Zilhicce 1102 (Eylül 1691).

²²⁴ Belgrad kalesine gönderilen bu esirlere dair BOA. AE. SSÜL II. 9/823, nolu belgede bilgi verilmesinin yanı sıra Mad nr. 3456, s. 320'de tamamlayıcı bilgiler bulunmaktadır.

²²⁵ Fen işleri ile uğraşan esirler ki bunlar kalenin tamirinde kullanılmak üzere ayrılan bu esirler için "Küffâr-ı mezbûrûndan binâda mütefennin olup hidemât-ı kale için vezir-i müşârun-ileyh Ahmed Paşa hazretleri Hüseyin Paşa hazretlerine teslim ettikleri kefare hâlâ anbarda olurlar" ifadesi yer almaktadır (BOA. AE. SSÜL II. 9/823).

kırk guruşu dellaliye yani komisyon ve altı guruşu da tercüman parası olarak harcanmıştır. Kalan 2.662,5 guruş satılan esirlerin listesiyle beraber Belgrad Kadısı Mustafa tarafından merkeze gönderilmiştir.²²⁶

Arşiv kayıtlarının yanı sıra döneme ait kaleme alınan eserler de bu esirlere dair bilgi vermektedir.²²⁷ Esir alınan Kapudanlardan ikisinin isimleri eşyalarının kendilerine geri verildiğine dair tutulan kayıta zikredilmiştir.²²⁸ 21 Cemâziyelâhır 1102 (21 Mart 1691) tarihinde esir alınarak Belgrad Kalesi'ne gönderilen bu esirlere dair Safer 1103 (Ekim-Kasım 1691) yani yaklaşık yedi ay sonrasında yapılan yoklama kaydına göre esirlerin üç yüz kırkı ölmüş, yirmi dördü paşalara ve bazı kişilere verilmiştir. Kemankeş Paşa ve Hüseyin Paşa altışar esir almış, iki esir Mustafa Bey'e iki esir Miralaya, iki esir Kemankeş Mustafa Paşa'nın mübaşirine ve bir esir çavuşuna, bir esir Maraş Subaşı'na ve bir esir de zindancıya verilmiştir. Firar etmeyi başaran otuz bir esirin beşi Temeşvar, ikisi kuleden kaçmayı başarmış kalanların firar ettikleri yer hakkında bilgi verilmemiştir. Nihayetinde ölenler ve firar edenler göz önüne alındığında esirlerin yarısının zayi olduğu görülmektedir. Ölen esirlerin sayısı da üç yüz kırk olarak verilmiş, ez cümle esirlerin yarıdan fazlası zayi olmuştur.²²⁹

Osmanlı Devleti II. Viyana kuşatmasından sonra kaybettiği kaleleri geri almak için uğraşırken Avusturya kuvvetleri de daha fazla toprak ele geçirme gayretindeydi. Belgrad'ın fethinden önce Osmanlılar ile Avusturyalılar arasında gerçekleşen küçük çaplı akınlarda karşılıklı dil, esir ve ganimet almalar yaşanmaktadır. 1103 yılının Rebî'ülevvel'inde (Kasım 1691) seferde olan Veziriazam Ali Paşa Tersane'de istihdam edilmek üzere yetmiş esir göndermiştir. Bu esirlerin Tersane Topçubası Ali Bey'e teslim edilmesi ve, isim-eşkâlleriyle deftere kaydedilmeleri emredilmiştir.²³⁰ 1103 (1691) tarihinde İstanbul'a gönderilmesine karar verilen bu esirlerin Tersane'ye

²²⁶ Esir alındıktan yaklaşık üç ay sonra satışları yapılmıştır (BOA. AE. SSÜL II. 9/824, 26 Ramazân 1102 (23 Haziran 1691)).

²²⁷ Göker İnan, **Hasan Esîri'nin Miyâ'rü'd- Düvel ve Misbârü'l İsimli Tarih ve Coğrafya Eseri (İnceleme- Transkripsiyon)**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2017, s. 1425.

²²⁸ Hoşdan Kapudan ve Kalat Kapudan ve bayrakdar Mariz'dir (BOA, AE. SSÜL II. 9/823, Zilhicce 1102 (Eylül 1691)).

²²⁹ BOA, *Mad.* nr. 3456, s. 320, Safer 1104 (Ekim 1692).

²³⁰ Gönderilen emirde hala seferde olan veziriazam Ali Paşa denilmektedir. Bu tarihte Kadı Ali Paşa azledilmiş yerine Hacı Ali Paşa vezarete getirilmişti. 15 Şevvâl 1103 (30 Haziran 1692) tarihinde ordu ile birlikte Edirne'den hareket etmiştir. Bu seferde düşman ile bir savaş olmamış Belgrad Kalesi'nin tamirâtı yapılmıştır. Buna rağmen esir gönderilmiştir. Bu dönemde esir gönderildiğine dair bilgi Tuna Kapudanı Ali Paşa'nın Tuna kenarı İnlık girdabı denilen yerde durarak Belgrad'a zahire götüren sefinelere saldıranları yakalayıp esir etmesidir (**Zübde-i Vekaiyât**, s. 423-25).

teslim edilmeleri bir sene sonra yani 1104 Rebî'ülâhır'dır (Kasım 1692). Nakledilen esirler önce Belgrad'a oradan Edirne'ye ve nihayetinde de Tersâne-i Âmire Zindanı'na ulaşmıştır. Toplamda yetmiş kişi olan esirlerin bir kısmı çeşitli kişilere verilmiştir. Belgrad Kalesi dizdarına beş, Edirne Bostancıbaşısına yedi, cebecibaşına sekiz²³¹ ve topçubaşına dört²³² esir verilmiştir. Esirlerden biri yolda ölmüş ve bunu teyit için Silivri Kadısı'ndan hüccet getirilmiştir. Dolayısıyla kalan kırk beş esir isimleri ve memleketleri yazılarak 9 Rebî'ülâhır 1104 (18 Aralık 1692) tarihinde Tersane'ye teslim edilmiştir. Getirilen esirlerin memleketleri Sirem, Vidin, Mohaç, Peşte, Yanya, Segedin, Temeşvar, Kosova, Budin, Rusçuk, Paңçova, Pasarofça şeklinde verilmektedir.²³³ ²³⁴

1106 (1695) senesinde derya beyi Maryolzade, Venediklilerden esir almıştır. Aynı yıl Sakız Adası'nın alınmasında Venedik kalyonlarında olan ve Osmanlı donanmasından kaçarak Sakız Adası'na sığınan Venedik kalyonlarından iki yüz seksen soltat (asker) ve adanın ele geçirilmesiyle de beş yüz süvari esir alınmıştır.²³⁵ Benzer şekilde 1106 (1695) senesinde Akdeniz'de Mezemorta Hüseyin Paşa iki yüz bir esir elde etmiş ve bunları Tersâne-i Âmire zindanına göndermiştir. Gönderilen esirlerden yüz doksan dördü kalyonlara dağıtılmıştır.²³⁶ Yine Mezmorta Hüseyin Paşa Şa'bân ayında Akdeniz seyr ü sefer ederken yakaladığı otuz bir esiri de Tersâne-i Âmire zindanına teslim etmiştir.²³⁷

Tuna Kapudanı Ali Paşa tarafından Tuna Donanma Kethüdası Maltız Mehmed Bey eliyle Tersâne-i Âmire zindanına teslim olunan dokuz esir mîrî üsârâ defterine

²³¹ Edirne Bostancıbaşına ve cebecibaşına verilen esirlerden ikisi ölmüştür (BOA. *Mad.* nr. 2967, s. 317, Rebî'ülâhır 1104 (Aralık/Ocak 1692/93).

²³² Topçubaşına verilen dört esirden ikisi ölmüştür (BOA. *Mad.* nr. 2967, s. 317, Rebî'ülâhır 1104 (Aralık/Ocak 1692/93).

²³³ BOA. *Mad.* nr. 2967, s. 317. Rebî'ülâhır 1104 (Aralık/Ocak 1692/93).

²³⁴ Edirne'de Hazine defterine kaydedilen bu esirler, tersane zindanına 9 Rebî'ülâhır 1104 (18 Aralık 1692) tarihinde teslim edilerek başmuhasebe ve zindan defterine kaydedildiklerine dair bilgi başka tasniften tespit edilmiştir (BOA. C. BH. 110/5307).

²³⁵ **Zübde-i Vekaiât**, s. 531-533.

²³⁶ “Vech-i meşrûh üzere Mezemorta Gazi el-Hac Hüseyin Paşa yediyle yalnız iki yüz bir nefer esir Tersâne-i Âmire zindanına teslim ve mîrî üsârâ defterine kayd olunup Paşa-yı mûma-ileyh ma'rifetiyle iki yüz bir neferden yüz doksan dört nefer esir mîrî kalyonlara tevzî olunduğuna Zindan Kâtibi Seyyid İbrahim'in verdiği memhûr temessük bâ-fermân Başmuhasebeye kayd ve hıfz olunup işbu sûret verildi” (BOA. *Mad.* nr. 3119, s.174, 4 Ramazân 1106 (18 Nisan 1695).

²³⁷ “Sûret-i defter-i üsârâ-i mîrî an cânib-i Bahr-i Sefid baştarda-i hümayun be-dest-i Vezir-i mükerrerem Kapudan Hüseyin Paşa el-vâki fi 21 Şa'bân sene 1106 be-zindân-ı Tersâne-i Âmire teslîm kerde bermûcib-i defter-i müfredât-ı İbrahim kâtib-i zindân-ı Tersâne-i Âmire ve bâ-fermân-ı şerif kayd şüde fermûde üsârâ nefer 31” (BOA. *Mad.* nr. 3119, s. 174).

kaydedilmiştir.²³⁸ Tuna Kapudanı Ali Paşa elindeki elli dokuz esiri Başmuhasebeye kaydettirdikten sonra bunlardan altısı ölmüş ve yedisi de azat edilmiştir. Geriye kalan kırk iki esir Yeniçeri Ocağı'na teslim edilmiştir.²³⁹ 1108 (1696) yılında Özi tarafından gönderilen esirler hakkında bilgi verilmektedir. Devletin savaşa hazırlık içinde olduğu topladığı esirlerden de anlaşılmaktadır. Sultan II. Mustafa tahta geçtikten sonra 1695 ve 1696 yıllarında çıktığı Avusturya seferinden başarılı bir şekilde dönünce 1697 yılında tekrar sefere çıkma kararı alınmıştır. Nisan ayında tuğ dikilerek sefer kararı halka ilan edilmiştir. Bunun öncesinde devletin sefer hazırlığında olduğunu belgelerden görmekteyiz. Daha sefer ilan edilmeden evvel Özi tarafında bulunan esirlerin Tersane zindanına gönderilmesi emredilmiştir.²⁴⁰ Bu emir gereğince Tersane zindanına gönderilen iki yüz elli iki esirin ikisi yolda ölmüş, Tersane zindanına iki yüz ellisi teslim edilmiştir. Bu esirlerin yüz elli altısı soltat (asker) elli yedisi çiftçi ve geri kalanları ise terzi, varilci, işkervan, demirci, kalafatçı, dülger gibi farklı mesleke grublarındandır.²⁴¹ Yukarıda bahsi geçen Yusuf Paşa'dan gönderilen iki yüz elli iki esirin yanında²⁴², seferden sekiz, Bahr-i sefidinden bir, Edirne'den elli ve Kırım Hanı'ndan altı esir gelmiştir.²⁴³

Yine sefer ilanından önce şubat ayında Özi tarafından kimlerin elinde olduğu da listelenen üç yüz sekiz esirin Tersâne-i Âmire zindanına gönderilmesi

²³⁸ “Teslim be-zindân-ı Tersâne-i Âmire an üsârâ-i mezkûrîn be-dest-i Maltız Mehmed Bey kethüda-yı donanma-yı hümayûn-ı nehr-i Tuna an cânib-i Ali Paşa Kapudan-ı nehr-i Tuna ber-mûceb-i memhûr temessük-i İbrahim kâtib-i zindân-ı Tersâne-i Âmire ve bâ-ferman-ı şerif kayd şüde fermûde” (BOA. *Mad.* nr. 3119, s. 175, 5 Muharrem 1107/16 Ağustos 1695).

²³⁹ “Tuna Kapudanı Ali Paşa yedinde olup Başmuhasebeye kayd olunan elli dokuz re's esirin altısı mürd ve yedisi itlâk olup yalnız kırk iki neferi Dergâh-ı âli yeniçerileri ocağına teslim olunmağla mücebince Başmuhasebede kaydı ref' olunmak için fermân-ı âlî sâdır olmağın vech-i meşrûh üzere şerh verildi” (BOA. *Mad.* nr. 3456, s. 322, 28 Muharrem 1104 / 9 Ekim 1692).

²⁴⁰ Özi tarafından alınan üç yüz on dokuz Kazak esir düşman elinde bulunan Müslümanlarla mübadele yapılmak üzere sunulan arza cevaben bu esirlerin hemen tersane zindanına gönderilmeleri emredilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 435, 18 Zilka'de 1109/28 Mayıs 1698). Bu esirlerin isimleri, milliyetleri, fiziki özellikleri ve meslekleri farklı tasnifte tek tek listelenmiştir (BOA, Dbşm.d 40880, s. 2-11, 3 Receb 1108/26 Ocak 1697).

²⁴¹ BOA. Dbşm.d 40880, s. 2-11, 3 Receb 1108/26 Ocak 1697.

²⁴² Vezir-i mükerrerrem Yusuf Paşa Belgrad seferi esnasında aynı zamanda Özi muhafazasıyla görevlendirilmiştir. Gönderdiği bu esirlerin oradan gelme ihtimali yüksektir (**Zübde-i Vekaiyât**, s. 614).

²⁴³ BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 438, 26 Receb 1108 (18 Şubat 1697).

emredilmiştir.²⁴⁴ Farklı yerlerden gönderilen esirlere dair bilgiler de mevcuttur.²⁴⁵ Ayrıca hazırlanmakta olan donanma kalyonlarında kullanılmak üzere derya beylerinin elindeki işi bilen güçlü kuvvetli esirlerin alınarak yerlerine Bursa, Kandıra, Gelibolu ve İstanbul civarından toplanılan üç yüz doksan sekiz kürekçinin dağıtılması emri verilmiştir.²⁴⁶

Osmanlı arşiv kayıtlarında Mora'nın yeniden fethi esnasında alınan esirler hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Adanın fetih süreci esnasında esir almalar devam etmiştir. Benefşe Kalesi'nin Eylül 1715'te fethedilmesi ile buradan alınan esirler merkeze gönderilmiştir.²⁴⁷ Gelen tutsaklar esir hanına yerleştirilmiş ve bir müddet burada ikamet etmişlerdir.²⁴⁸ Ayrıca bu süreçte fethedilen İşperlonga (Spinalonga) ve Suda Kaleleri'nden alınan esirleri de kayıtlar aracılığıyla takip edebilmekteyiz. Alınan esirler hakkında Hanya Muhafızı Vezir Mehmed Paşa ile Sultan arasındaki yazışmalar esirlerin durumu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Öncelikle Suda Kalesi'nin fethinden yaklaşık altı ay geçmiş olmasına rağmen alınan esirlerin merkeze götürülmesi için hiçbir geminin gelmediğini bildiren Mehmed Paşa, esirlerin Suda Kalesi'nde mi tutulmaları, yoksa merkeze mi göndermeleri gerektiğini sormaktadır. Cevap olarak gelen emirde esirlerden kürek çekmeye kudreti olan esirlerin ayrılarak merkeze gönderilmesi, geriye kalan kadın ve çocukların ise orada satılarak parasının tahvili istenilmiştir.²⁴⁹ Buna sebep olarak da İstanbul'da Rum esirlere rağbet olmadığı

²⁴⁴ BOA. *Mad* nr. 3419, s. 437, 18 Receb 1108 (10 Şubat 1697). Belgenin devamında Tuna'dan gönderilen on iki esir ve Edirne'den gönderilen yedi daha esirden bahsetmektedir. *Nusretnâme*'de bu esirler hakkında bilgi bulunmamakla beraber devlet ricalinin toplantı sonucunda şimdi geri dönülmesi ve hazırlıkların yapılarak seneye yeniden sefere çıkması hakkında bilgiler verilmektedir (Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, **Nusretnâme: İnceleme- Metin (1106-1133/ 1695-1721)**, haz. Mehmet Topal, Ankara: TUBA, 2018, s. 95-120).

²⁴⁵ Edirne'den elli, Kırım Hanı'ndan on, Seferden (Avusturya seferi) sekiz, Akdeniz'den bir, Bosna tarafından bir esir gönderilmiştir (BOA. *Mad* nr. 3419, s. 437, 28 Şa'bân 1108/20 Şubat 1697).

²⁴⁶ “İşbu sene-i mübâreke Donanma-yı hümâyûn için başarda-i hümâyûn donattırılmak iktizâ eylemekle mahrûse-i Bursa ve Kandıra varoşu ve Gelibolu kazalarından ve İstanbul etrâf iskelelerinden mecmû'u ihrâc olunan üç yüz doksan sekiz nefer hod girifte kürekçileri hâliyâ Karadeniz'e memûr on altı kıt'a ümerâ-i derya sefinelerine vaz' olunmak üzere tevzî ve taksim ve yerlerine her bir ümerânın esirlerinden güçlü ve kuvvetlü ve sefine koltuk usulünü bilür esirlerin ihrâc ve kalyonlara kürek çekmek için her bir kalyona iktizasına göre tevzî ve yerleştirilmekte ihtimam etmen bâbında Kapudan Paşa'ya hitâben emr-i şerif verildi” (BOA. *Mad* nr. 3419, s. 437, 25 Cemâziyelâhır 1108/ 16 Ocak 1697). Ocaklık ve hodgrifte kürekçi temini ile alakalı ayrıntılı bilgi için bk. İdris Bostan, **17. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, s. 261-291.

²⁴⁷ Cemal Çetin, **Sultanın Esirleri**, s. 127.

²⁴⁸ Alınan esirlerin listesi düzenlenerek yüz altmış yedi esirlerin isimleri, yaşları, fiziki özellikleri verilmiştir. Bunun yanında erkeklerin yanına tersaneye gönderilip gönderilmedikleri hakkında bilgi verilmiştir (BOA. Dbşm.d 1291, s. 1-12).

²⁴⁹ BOA. *Mad* nr. 10159, s. 25, 25 Rebûlevvel 1129 (9 Mart 1717).

ederinden çok daha düşük bahaya satıldıkları Hanya'da ise iki katı para ettikleri gösterilmektedir. Rum esirlere rağbet edilmemesi Mora'nın fethiyle beraber merkeze birçok esirin gönderilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Suda ve İşperlonga'dan önce İstendil, Górdos, Anapoli, Modon ve Benefşe fethedilmiştir. Emirde tam olarak kürek çekmeye gücü olanların eşkâllerinin bir deftere yazılarak kapudan paşa tarafından gönderilecek gemiye yüklenerek Tersaneye gönderilmesi, geride kalan kadın ve çocukların orada daha iyi fiyata satılarak devlet malına ziyan getirilmeden kese içine konulup mühürlenerek gönderilmesi tembih edilmektedir. Suda Kalesi'nden alınan esir sayısı beş yüz elli beş kişidir. Bunlardan yüz kırk üçü Tersaneye gönderilmiş, kalanlar satılarak 35.436 gurusş elde edilmiştir. Kale neferatının mevaciblerinden 5.450 gurusş²⁵⁰, arta kalan ve tamirat için gönderilen meblağdan 4.639 gurusş kalmıştır. Toplamda 45.525 gurusş para elde edilmiş, bunun 5.000 gurusşu Hanya Muhafızı Mehmed Paşa'ya hediye olarak verilmiştir. Kalan 40.525 gurusş merkeze gönderilmiştir.²⁵¹ Suda'da satılan dört yüz on iki esir ortalama kişi başına seksen altı gurusşa satılmıştır. Bakıldığında ucuza satılmış gibi görünse de yol ve yiyecek masrafı yapılmadan, fire vermeden dört yüz on iki esirin satılması devlet için aslında daha kârlı olmuş olabilir. Yolda geldikleri süre boyunca bu esirlerin doyurulması, getiren kapudana ve çavuşlara para verilmesi, esirlerin içinden kaçan ve ölenlerin olması muhtemel zarar ve masraf olarak düşünüldüğünde çok da kıymetli olmayan bu esirlerin orada satılarak parasının alınması çok daha mantıklıdır.²⁵²

²⁵⁰ Esirlerin iaşesi için yapılan harcamalara dair bilgiler bulunmaktadır (BOA, *Mad.* nr. 10359, s. 28, Cemâziyelâhır 1129 (10 Haziran 1717)).

²⁵¹ BOA, *Mad.* nr. 10359, s. 25, 29 Cemâziyelâhır 1129 (10 Haziran 1717). Gönderilen bu meblağın haricinde Girid defterdarında esir bahası olarak 14.800 gurusş ve cizye malı olarak da 13.400 gurusş bulunduğu fakat çıkan bir yangınla bunların yandığından bahisle sadece 19.000 zolata ve 140 külçe sim (gümüş) kurtarılabildiği bildirilmiştir. Bunun üzerine merkezden bunların mübaşirle hemen gönderilmesi emredilmiştir (BOA, *Mad.* nr. 10359, s. 26, 27, 28 Ramazân 1130/ 25 Ağustos 1718).

²⁵² Esirlerin bulunduğu yerde satılarak parasının gönderilmesi daha karlıdır. Esirlerin nakledilmesi esnasında iaşelerinin verilmesi, başlarında bulunan vardiyanlara verilen harcırahlar, taşınan arabalara verilen paralar devletin kasasından harcamak zorunda olduğu paralardır. Masraflar yanında nakil esnasında esirlerin ölmesi pek de az rastlanmayan bir durumdur. Masraflar ve yolda zayı olan esirler düşünüldüğünde esirlerin bulundukları yerlerde satılarak gelirin gönderilmesi daha karlı ve zahmetsiz görünmektedir. Bu duruma örnek 1128 (1716) senesinde Mora'dan alınan altmış yedi esirden sadece kırkı tersane zindanına konulabilmiştir. Geriye kalan yirmi yedi esir yolda gelirken ölmüştür. Bu hesaba baktığımızda alınan esirin %40'ı ziyan olmuştur (BOA, *Mad.* nr. 6266, s. 145, 12 Rebi'ülâhır 1130/ 15 Mart 1718). Bu bakımdan düşünüldüğünde akla gelen ilk soru eğer bu kadar zayıat varsa ve parasının gönderilmesi daha karlıysa neden devlet her zaman esirlerin satılıp parasının gönderilmesini yolunu seçmemiştir. Belgelerde neden sorusunun cevabı karşımıza çıkmaktadır. Girid defterdarı Hasan Efendi, Girid adasının fethinden sonra mukataa, cizye ve esir satışından elde edilen paranın 28.230 gurusş olduğunu fakat bu parayı merkeze gönderemediğinde evinde yangın çıktığını ve bu yangında paranın bir kısmının yandığını iddia etmektedir. Yanan paranın içinde satılarak parasının gönderilmesi istenilen

1100 (1689) senesinde Sofya’da büyük ve küçük olan yirmi üç mîrî esir 83.100 akçeye satılmış, bu meblağın 1.500 akçesi dellaliye parası olarak ödenmiş, sonuçta hazineye 81.600 akçe gönderilmiştir.²⁵³ Belgrad Kalesi’nin fethiyle alınan esirlerden on beşi yirmi beş guruşa, on ikisi on yedi guruşa ve on sekizi de on yedi guruşa satılarak elde edilen 885 guruş hazineye gönderilmiştir.²⁵⁴

Benzer bir emir Kandiye Muhafızı Vezir Ali Paşa’ya gönderilmiştir. Kandiye muhafızından gelen liste esirler hakkında daha teferruatlı bilgi içermektedir. İşperlonga Kalesi’nden alınan esirlerin toplam sayısı altı yüz on altıdır. Bunların on dokuzu ölmüş, geriye beş yüz doksan yedi esir kalmıştır. Gönderilen emirde esirlerden iyi ve sağlıklı olan erkeklerin kürek çekmek için Tersâne-i Âmire zindanına gönderilmesi, on birinin vezire hediye edilmesi ve geriye kalan kadın ve çocukların satılarak paranın hazineye gönderilmesi tembihlenmiştir.²⁵⁵ Vezir Ali Paşa, gönderilen emrin gereği olarak kendisi için on bir esiri almış, yüz yirmi esiri Tersane zindanına göndermek üzere ayırarak kalan dört yüz altmış altı esiri de satmıştır. Satılan esirlerden elde edilen paranın içinden bu esirlerin iâşesi, nakli ve barınması için yapılan masrafları ayırdıktan sonra elinde 28.451 guruş kaldığını beyan eder. Merkeze, bu parayı ve Tersaneye gönderilecek esirleri müste’men sefinesiyle mi yoksa korsanlık için hala taşrada olan kalyonlarla mı göndermesinin münasip olacağını soran bir mektup göndermiştir. Vezir Ali Paşa’ya müste’men gemisiyle esirleri nakletmesi emredilmiştir.²⁵⁶ Esirlerin satılarak paralarının gönderilmesine dair bir başka emir, Sultan II. Süleyman zamanında verilmiştir. 1101 (1689) yılında Ada Muharebesi’nde alınan ve Belgrad’a gönderilen yetmiş yedi esirin gemiye bindirilerek merkeze gönderilmesi, gönderemezlerse açık arttırma usulüyle satılması²⁵⁷ eğer o da olmazsa

İşperlonga’dan alınan esir bahasının 14.800 guruşu da bulunmaktadır (BOA. *Mad.* nr. 10159, s. 26, 28 Ramazân 1130/ 25 Ağustos 1718).

²⁵³ BOA. *Mad.* nr. 3427, s. 354, Zilhicce 1100 (Ekim 1689).

²⁵⁴ BOA. AE.SSÜL.II 28/2756, 3 Muharrem 1102 (7 Ekim 1690).

²⁵⁵ Alınan esirlerin satılarak parasının gönderilmesine dair örnekler arşiv belgelerinde karşımıza çıkmaktadır. Adakale civarından alınarak Belgrad’a getirilen on üç kadın esirin satılması sonucunda 95.200 akçe hazineye gönderilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3456, s. 96). Sayfada tarih yazmamaktadır, fakat iki sayfa sonra bu esirler için harcanan meblağdan bahseden bilgilerde tarih 3 Şa’bân 1103/ 20 Nisan 1692 verilmiştir. Satılan bir acem kadın esir bedeli olarak elli guruş gönderilmiştir (BOA, *Mad.* nr. 3456, s. 147, 17 Cemâziyelâhır 1103/ 6 Mart 1692).

²⁵⁶ BOA. *Mad.* nr. 10359, s. 25-26, 16 Rebî’ülâhır 1129 (30 Mart 1717). bu paranın Müstemen tüccar gemisiyle merkeze gönderildiği görülmektedir (BOA, *Mad.* nr. 10309, s. 29). Gönderilen bu esirlerden bazıları tespit edilmiştir. BOA. *Mad.* nr. 6266 nolu defterde hem Yedikule zindanına hem de tersane zindanına teslim edilen esirlere dair bilgiler bulunmaktadır.

²⁵⁷ Belgede açık olarak “bey’-i men yezîd” tabiri kullanılmıştır.

başlarına güvenilir birini bularak Belgrad'da alıkonulması ve günlük yiyecek bahalarının hesaplanarak bildirilmesi emredilmiştir.²⁵⁸

Tablo 2. Benefşe Kalesi'nden alınarak Yedikule Zindanına teslim edilen mîrî esirler

Esirin ismi	Memleketi	Mesleği	Fiziki Özellikleri
Posko Françesko	Venedik	Moton Kalesi ceneralidir	Alçak boylu mavi gözlü kırçıl koca
Marko Petro	Venedik	Beynlerinde uyubeyi icra ettirenlerden	Alçak boylu mavi gözlü çiçek bozuğu kırçıl koca
Vesimo Gabriyel	Venedik	Mora Ceziresi'nin zabiti Venedikzade	Uzun boylu mavi gözlü açık kara kaşlu kırçıl bıyıklı alnında sol tarafında yara nişanı var
Daniel İstefan	Venedik	Serdengeçdi ağası	Uzun boylu gök elâ gözlü çatık kumral kaşlu kumral bıyıklı
Lori Marko	Padova	Moton Kalesi seraskeri	Uzun boylu gök elâ gözlü açık kırçıl bıyıklı
Anton Oryako	Venedik	Moton Kalesi'nin ikinci seraskeri	Uzun boylu sarı elâ gözlü açık kara kaşlu kumral bıyıklı kırçıl
Nikola Maryako	Rastov	Kestel Kalesi seraskeri	Uzun boylu sarı elâ gözlü açık kara kaşlu kara bıyıklı

²⁵⁸ BOA. AE.SSUL II, 9/797, 4 Rebî'ülevvel 1102 (6 Aralık 1690).

Nikola Kaziro	Venedik		Uzun boylu sarı elâ gözlü çatık sarı kaşlu sarı bıyıklı alnında yara nişanı var
Cozeb Nikola Karziro	Venedik		Uzun boylu sarı elâ gözlü çatık kara kaşlu sağ kaşının üstünde yara nişanı var
Kaprilomi Marko	Venedik	Kestel Kalesi'nde sultan seraskeri	Uzun boylu mavi gözlü açık sarı kaşlu kırçıl bıyıklı koca sol kaşı üstünde yara nişanı var
Dozmendo Cizilovi	Venedik		Uzun boylu sarı elâ gözlü çatık kara kaşlu şab emred alnında yara nişanı var
Ancili Andriya	Venedik	Kestel Kalesi dizdarı	Uzun boylu mavi gözlü açık kara kaşlu kumral bıyıklı kırçıl
Can Françesko Marko	Venedik	Kestel Kalesi	Uzun boylu mavi gözlü açık kara kaşlu sarı bıyıklı
Cakomi Dominko	Venedik	Bayrakdar	Uzun boylu sarı elâ gözlü açık kara kaşlu kumral kaba bıyıklı kırçıl

Mariyo Anton	Venedik	Anadolu ceneralinin hazinedarı	Uzun boylu sarı elâ gözlü açık kumral kaşlu sarı bıyıklı alnında yara nişanı var
Cako Petro	Padova	Anadolu Kalesi'nde cebecibaşı	Uzun boylu mavi gözlü açık sarı kaşlu kırçıl koca
Covan Petro	Venedik	beynlerinde de icra ettirenlerden	Uzun boylu mavi gözlü açık kara kaşlu kırçıl koca

BOA. Mad. nr. 6266, s. 142, 17 Rebî'ülevvel 1128 (11 Mart 1716).

Tablo 3. Benefşe Kalesi'nden Derya Beyi Ömer'in gemisiyle getirilen ve Tersane Zindanına teslim edilen mîrî esirler

Esirin adı	Memleketi	Fiziki özellikleri
Yorgi Palistri	Çuka Adası	Alçak boylu sarı elâ gözlü çatık kara kaşlu kara bıyıklı
Todori Panayot	Benefşe olmasın!!!	Uzun boylu sarı elâ gözlü çatık kumral kaşlu kumral bıyıklı alnında yara nişanı var
Drako Valemo	Menekşe	Uzun boylu sarı elâ gözlü açık kara kaşlu kara bıyıklı
Yakomi Grakadi	Girid	Orta boylu sarı elâ gözlü açık kara kaşlu kara bıyıklı
Yani Manoli	Girid	Orta boylu sarı elâ gözlü açık kara kaşlu sağ kaşı üstünde yara nişanı var

Manol Yani	Menekşe	Orta boylu gök elâ gözlü açık kara kaşlu kumral bıyıklı
Panayot Kastani	Menekşe	Uzun boylu sarı elâ gözlü çatık kara kaşlu kara bıyıklı
Hristopoli Yanaki	Menekşe	Sarı ela gözlü çatık kara kaşlu alnında yara nişanı var
Panayot Meloni	Menekşe	Orta boylu gök elâ gözlü çatık kara kaşlu kumral bıyıklı
Yorgaki Astavelo	Menekşe	Orta boylu sarı elâ gözlü açık kara kaşlu alnında yara nişanı var
Kostantin Menelik	Menekşe	Orta boylu kara gözlü çatık kara kaşlu
Dimitri Aspati	Menekşe	Orta boylu sarı elâ gözlü açık kara kaşlu alnında yara nişanı var
Panayot Vaskova	Menekşe	Uzun boylu kara gözlü çatık kara kaşlu kara bıyıklı
Dimitri Apostol	Menekşe	Kara gözlü açık kara kaşlu şab emred
Aleksandri Dizo	Menekşe	Orta boylu sarı elâ gözlü açık kara kaşlu kara bıyıklı çiçek yüzlü
Yorgi Petro	Menekşe	Orta boylu sarı ela gözlü kara kaşlu kumral kaba bıyıklı kırçıl sol yanağında beni vardır

Yani Aleksî	Menekşe	Uzun boylu gök elâ gözlü açık kara kaşlu kumral bıyıklı sağ gözünde çiçek nişanı var
Yorgi Petro	Menekşe	Alçak boylu sarı elâ gözlü çatık kara kaşlu kumral bıyıklı
Françesko Dîmo	Sakız	Orta boylu sarı elâ gözlü kırçıl bıyıklı
Kostantin Yani	Menekşe	Orta boylu sarı elâ gözlü açık kara kaşlu kara bıyıklı alnında yara nişanı var
Nikola Menlik	Menekşe	Orta boylu sarı elâ gözlü açık kara kaşlu kara bıyıklı
Nikola Pavlov	Menekşe	Uzun boylu sarı elâ gözlü çatık kara kaşlu kara bıyıklı
Yani Pantiriyo	Çuka Adası	Uzun boylu sarı elâ gözlü çatık kara kaşlu kara bıyıklı
Mihal Yani	Menekşe	Orta boylu sarı elâ gözlü çatık kara kaşlu kumral bıyıklı
Nikola Menlik	Menekşe	Orta boylu sarı elâ gözlü açık kara kaşlu sağ kulağı yanında yara nişanı var
Yorgi Panayot	Menekşe	Uzun boylu kara gözlü çatık kara kaşlu kara bıyıklı

İlyâ Dimitri	Menekşe	Orta boylu sarı elâ gözlü açık kara kaşlu iki kaşı ortasında yara nişanı var
Menlik Yorgaki	Menekşe	Orta boylu kara gözlü açık kara kaşlu alnında yara nişanı var
Kiryako Aspati ²⁵⁹	Menekşe	Uzun boylu elâ gözlü açık kara kaşlu sağ kaşı ucunda yara nişanı var
Kiryako Todori	Menekşe	Uzun boylu sarı elâ gözlü açık karakaşlı kumral bıyıklı
Yanaki Aspati	Menekşe	Orta boylu sarı elâ gözlü açık kara kaşlu alnında nişanı var ablak İtlak şüde
Aspati İlyâ	Menekşe	Uzun boylu sarı elâ gözlü açık kara kaşlu kırçıl bıyıklı koca
Yorgi Yanaki	Menekşe	Orta boylu sarı elâ gözlü çatık kara kaşlı kara bıyıklı yüzünde benleri var.
<i>Tercüman</i> Paco sırlomi	Galata	Orta boylu sarı elâ gözlü çatık kumral kaşlı kumral bıyıklı
Çapamari İstemad	Menekşe	Orta boylu sarı elâ gözlü çatık kara kaşlu kumral bıyıklı kırçıl
Angeli Kozima	Menekşe	Orta boylu sarı elâ gözlü kalın kara kaşlu kara

²⁵⁹ Bu esir, oğlu ile mübadele olması için isteğine binaen reayadan Mahmud isimli kişiye verilmiştir (BOA. Mad. nr. 6266, s. 144, 5 Muharrem 1131/ 28 Kasım 1718).

		bıyıklı sağ kaşı üstünde yara nişanı var
Somiro İstemat	Menekşe	Orta boylu sarı ela gözlü çatık kara kaşlu kara bıyıklı
Panayot Kozma	Menekşe	Uzun boylu sarı eşa gözlü çatık kara kaşlu kara bıyıklı
Manol İspilato	Menekşe	Uzun boylu gök ela gözlü çatık kara kaşlu kara bıyıklı
Yorgaki Nikola Kuşoğlu demekle maruf	Menekşe	Uzun boylu sarı ela gözlü açık kumral kaşlu lumral bıyıklı kırçıl

BOA. *Mad.* nr. 6266, s. 144-145, 14 Zilhicce 1127 (9 Aralık 1715).

Başlangıçta Ömer Bey'in sefindesinde altmış yedi esir bulunmaktadır; fakat bunlardan yirmi yedisi yolda ölmüştür. Ölenler Kasımpaşa mahkemesine bildirilerek²⁶⁰ isimleri listelenmiştir. Ölen esirlerin kayıtları sağ olan esirlerden farklı tutulmaktadır. Ölen esirin baba adı, memleketi veya fiziki özellikleri gibi bilgiler verilmeden sadece ismi zikredilmektedir. Örneğin bu kayıta ölenlerin içinde beş Dimitri bulunmaktadır ve bunların ayırt edici özellikleri veya bilgileri belirtilmediği için aslında kim oldukları bilinmemektedir. Kayıta Dimitri, diğer Dimitri, Dimitri Rado, Dimitri ve Dimitri olarak yazılmaktadır. Bu noktada esirin ölmesiyle birlikte devlet veya kişi için mali değerinin ortadan kalktığını açık şekilde görülmektedir.

Denizlerde alınan esirler hakkında da elimizde çok sayıda kayıt bulunmaktadır. 1018 (1610) yılında Kıbrıs sularında Baf önünde on Malta kalyonu ile karşılaşan Halil Paşa bir gün boyunca süren şiddetli çatışmalardan sonra düşmana galip gelmiştir. Savaşın nihayetinde başta doksan topu olan Hristiyanların Kırmızı Kalyon,

²⁶⁰ Mürd şüdegân der-sefine-i Ömer Paşa an ümerâ-i deryâ ki der-esnâ-yı tarîk an cezîre-i Menekşe ilâ Âsitâne-i Saâdet ber-mûceb-i hüccet-i şer'iyye-i Mevlânâ Mustafa nâib-i mahkeme-i Kasımpaşa el-müverrah fi 10 Zilhicce 1127 (7 Aralık 1715) ve fermân-ı şerif kayd şüd (BOA. *Mad.* nr. 6266, s. 145, 1 Safer 1128 /26 Ocak 1716).

Müslümanların ise Kara Cehennem diye adlandırdıkları kalyon olmak üzere düşmanın sahip olduğu on gemiden altısı ile yüz altmış top, iki bin tüfek ve beş yüz esir ele geçirilmişti.²⁶¹ Mora seferi esnasında adalardan alınan esirlerin yanı sıra Akdeniz’de Venedik’e ait gemiler de ele geçirilerek içindekiler esir edilmiştir. 1127 (1715) tarihinde ele geçirilen Venedik gemisinin içindeki yirmi bir kişi esir edilmiştir..²⁶²

Gemiler karaya oturduğunda ele geçirilen esirler de mîrîye alınmaktadır. 1084 (1673) yılında Aynaroz yarımadasında karaya oturan gemiden çıkartılan dört kişi mîrî esir olmak üzere Tersane Zindanı’na teslim edilmiştir.²⁶³ Kavala civarında gemileri batan ve bostancıbaşı tarafından Edirne’den merkeze gönderilen gemi içindeki on esir mîrîye alınmış ve bu mîrî esirlerin sadece isimleri ve memleketleri yazılmıştır. Bunlardan dördü Anabolulu, ikisi Fransız, ikisi İspanyol ve ikisi Maltalıdır. Bu durumu daha net açıklayan bir diğer belge Venedik arşivlerinde bulunmaktadır. Buna göre karaya oturan gemideki esirleri satmaya çalışan ahalinin elinde pençik resmi olmaması üzerine kadı bunların durumunu merkeze bildirmiş, merkezden bu esirlerin mîrî esir olmak üzere Tersane Zindanı’na gönderilmeleri emredilmiştir.²⁶⁴ Mora civarında yakalanan ve Mora seraskeri Osman Paşa tarafından merkeze gönderilen dört esire dair kayıta ise isimleri ile memleketleri verilmiştir.²⁶⁵ 1111 (1699) senesinde Kapudan-ı Derya Mezomorta Hüseyin Paşa tarafından Kıbrıs Adası yakınlarında ele geçirilen kalyon ve şaykadan alınan esirler, Kapudan Paşa ve levendlerin hissesi çıkartıldıktan sonra Tersâne-i Âmire Zindanı’na gönderilmiştir. Yetmiş altı esirin isimleri ve eşkâlleri yazılmasının yanı sıra altısının meslekleri de kaydedilmiştir. Esir alınanlar arasında bir kalyon kapudanı, bir şayka kapudanı, iki hekim ve iki işkervan bulunmaktadır. Geriye kalan yetmiş esir ise vasıfsız esirdir. Alınan esirlerin altmış

²⁶¹ İbrahim Hakkı Çuhadar, **Mustafa Sâfi’nin Zübdetü’t-Tevârih’i**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003, c.2, s. 133-134.

²⁶² Esirlerin fiziki özellikleri ve meslekleri yanında bunların yaşları da yazılmıştır. BOA. *Mad.* nr. 2850, s. 42, defterin tarihi 1127’dir. Esir alınanların içinde kuyumcu, tercüman, tüccar gibi farklı meslek grupları bulunmaktadır. Yaş aralığı ise 17-70 arası değişmektedir.

²⁶³ “Marikoli Dori Zaklisa, Glavri Bartolemi, Yovan Matyovi Urus, Horli Andriyan Yanbolu, zıkr olunan dört nefer zimmî keferesinden olup Aynaroz ceziresinde firkataları şikest olup ahz olunmağın Bostancıbaşı ağa tarafından Tersâne-i Âmire zindanına teslim olunup teslim olunduğuna Tersâne-i Âmire zindânî kâtibi olan Mustafa Efendi temessük vermeğın Başmuhasebeye kayd olunup temessük verilmek fermân olundu (BOA, *Mad.* nr. 4690, s. 182, 7 Rebî’ülâhır 1086 /1 Temmuz 1675).

²⁶⁴ ASVe., Bailo a Costantinopoli, Carte Turche, f. 253, defter 347, s. 22.

²⁶⁵ Tüm esirler Kefalonyalı’dır (BOA. *Mad.* nr. 2864, s. 77, 23 Cemâziyelevvel 1129 /10 Mayıs 1717).

dördü Maltalıdır. Kalan esirlerin memleketleri İspanya, Sicilya, Rusya, Anabolu, Alikorna, Derme olarak verilmiştir.²⁶⁶

Tersane Zindanı'na teslim edilen esirlerin adları, nereli oldukları hatta kimin tarafından teslim edildiğine dair ayrıntılı kayıtlar da mevcuttur. 1123 (1711) senesinde sadrazam Baltacı Mehmed Paşa Prut seferi için yola çıkarken Kapudan Mehmed Paşa emrine üç yüz altmış gemi verilerek Karadeniz sahilinde asker geçirmek, zahire taşımak ve savaşmak için görevlendirilmişti.²⁶⁷ Diğer yandan Kapudan Riyale Molla İbrahim Hoca ise sekiz kalyon²⁶⁸ ile Akdeniz muhafazasına memur kılınmıştı.²⁶⁹ 17 Şevval 1123'te (28 Kasım 1711) Riyale Molla İbrahim Kapudan Akdeniz'de Yund Adası limanında iki korsan şehtiyesi ele geçirmiş ve mîrîye teslim edilmek üzere altmış altısı esiri Tersane zindanına göndermişti. Bu esirlerin içinde kapudan, nakkaş, berber ve işkervan bulunmaktadır. Kapudanın yanında zanaatkâr olduğu için kıymetli olan bu esirler mîrî esir olarak Tersane zindanına gönderilmişti.²⁷⁰ Bu esirlerin isimleri, memleketleri, zanaatları ve hangi derya beyi tarafından Tersaneye teslim edildiği ayrıntılı şekilde verilmektedir. Esirlerin Tersane zindanına teslimlerine dair önemli bilgilerden biri esirleri kimin teslim ettiğinin kaydedilmesidir. Kara savaşlarında getirip teslim eden paşaların, denizlerde ise kapudanlar ve derya beylerinin isimleri kaydedilmektedir.²⁷¹ Fakat 1149 (1736) yılında Tersane zindanına esirleri teslim eden

²⁶⁶ BOA. Mad. nr. 2763, s. 93-95, 18 Cemâziyelâhır 1111 (16 Aralık 1699).

²⁶⁷ 19 Safer 1123 (8 Nisan 1711) tarihinde sefere memur edilmiştir.

²⁶⁸ Sekiz kalyon ile sefere memur edildiği bilgisi verilmektedir, fakat Riyale Molla İbrahim Kapudan'ın Yund adası civarından aldığı esirleri tersane zindanına gönderdiğine dair olan belgede derya beylerinin isimleri zikredilmiştir. Buna göre seferde 21 derya beyi bulunmaktadır. İznikmidli Ali Kapudan, Yeniköylü Ahmed Kapudan, Hacı Hasan Kapudan, Nardalı Ahmed Kapudan, Salih Kapudan, Delibalta Ahmed Kapudân, Baba İbrahim Kapudan, Süleyman Kapudan Mezamorta çırağı, Doşo Hacı Mehmed Kapudan, patrona Mayorkalı Mustafa Kapudan, Bayram Kapudan, İlyas Kapudan, Cezayirli Mustafa Kapudan, Kapudan Mehmed Paşa, Divane Sakal, Hacı Hasan Kapudan, Sakızlı Ahmed Kapudan, Süleli Hacı Mehmed Kapudan, Selim Kapudan, Salahi Mustafa Kapudan, Osman Kapudan, Köse Ali Kapudan, Balıkçıoğlu, Kasım Kapudan, Flemenk Ali Kapudan sefere katılmışlardır.

²⁶⁹ **Nusretname**, s. 916. Alınan esirlerin 39'u Maltalı, 3'ü Sicilyalı, 3'ü Sakızlı, 3'ü Fransız, 2'si İspanyol ve birer Suda, Selanik, Felemenk, Venedik, Dimatoka, Sinob, Mayorka, Katalonyalı'dır (BOA. C.BH 146/6982).

²⁷⁰ Teslim-i üsârâ be-zindân-ı Tersâne-i Âmire an-canib-i Bahr-i Sefid an iğtinâm-ı riyâle-i Molla İbrahim Kapudan der-cezire-i Yund (BOA. C.BH 146/6982, 17 Şevvâl 1123 /28 Kasım 1711).

²⁷¹ 1149 tarihinde Kapudan-ı derya Vezir Hacı Mehmed Paşa'nın Kırım canibinden aldığı üç yüz doksan sekiz Rus esirin isimleri ve hangi Kapudanların getirip teslim edildiği yazmaktadır. Buna göre Gazale Kalyonunda yetmiş dört esir, Bodrum Kalyonunda otuz esir, Rodos Mutasarrıfı Abdülkadir Paşa'nın çekdirisinde altmış bir esir, Süleyman Paşazade Mustafa Paşa çekdirisinde elli yedi esir, Kasım Paşazade Mustafa Paşa çekdirisinde elli altı esir, Mangazade Ali Paşa çekdirisinde kırk beş esir, Maryolzade Ali Paşa çekdirisinde on sekiz esir ve Sarı Kethüdazade Ebu Bekir Bey'in çekdirisinde elli yedi esir bulunmaktadır ve bunlar Kapudan Paşa'nın vekili Süleyman Paşa tarafından tersaneye teslim edilmiştir (BOA. C. BH 113/5452, 22 Cemâziyelâhır 1149 /28 Ekim 1736). Alınan bu esirler, 6 Safer

derya beylerinin listesi tafsilatlı bilgiler içermektedir. Teslim edilen esirlerin yanısıra bu tarihte Akdeniz’de görevli olan derya beyleri açık şekilde görülmektedir.

Tablo 4. 1149 (1736) yılında Derya Beyleri tarafından Tersane zindanına teslim edilen mîrî esirler

Esirin Adı	Milliyeti	Fiziki Özellikleri	Teslim Eden Kapudan
Anton Anton	Malta	Orta boylu kara gözlü kara kaşlu tüvana esirdir.	Riyale Molla İbrahim Kapudan
Salamon Anton	Malta	Alçak boylu çatık kaşlu kara gözlü yüzünde çiçek nişanı var	Riyale Molla İbrahim Kapudan
Mariyo Andriya	Malta	Alçak boylu sarı ela gözlü açık kumral kaşlu bıyıkları geliyor	Riyale Molla İbrahim Kapudan
Nikoli Corci	Sicilya	Alçak boylu sarı ela gözlü çatık kumral kaşlu bıyıkları geliyor	Riyale Monla İbrahim Kapudan
Simon Kalanti	Sicilya	Alçak boylu sarı ela gözlü açık kaşlu yüzü çiçek bozuğu	İznikmidli Ali Kapudan
Andonik Yorgi	Flemenk	Orta boylu gök gözlü açık kumral kaşlu sarı bıyıklı	İznikmidli Ali Kapudan
İstefan Simon	Malta	Alçak boylu çatık kaşlu kara gözlü	Yeniköylü Ahmed Kapudan
Klemandi Çamaziye	Malta	Orta boylu gök gözlü açık kara kaşlu kara kaba bıyıklı	Yeniköylü Ahmed Kapudan
Covan Salvator	Katalonya	Uzun boylu kara gözlü kara kaşlu çiçek bozuğu alnında yara nişanı var.	Hacı Hasan Kapudan

1149 (16 Haziran 1636) tarihinde Osmanlı Devleti’nin Rus ordusuna karşı çıktığı sefer sonucunda aldıkları esirlerdir.

Anton Antonino (berber)	Sicilya	Orta boylu sarı ela gözlü açık kumral kaşlu kumral bıyıklı	Hacı Hasan Kapudan
Françesko Agosin	Malta	Orta boylu ela gözlü açık kara kaşlu kara bıyıklı sağ kaşında yara nişanı var	Hacı Hasan Kapudan
Nikoli Andriya	Mayorka	Orta boylu sarı ela gözlü açık kaşlu burnu yassı	Nardalı Ahmed Kapudan
Antonino Matiyo (Nakkaş)	Sicilya	Orta boylu gök ela gözlü kumral kaşlu kırçıl	Nardalı Ahmed Kapudan
Matiyo Salamon	Malta	Uzun boylu sarı ela gözlü sol eli çolak	Nardalı Ahmed Kapudan
Hanlino Salamon	Malta	Uzun boylu kara gözlü kara kaşlu yüzünde çiçek nişanı var.	Salih Kapudan
Anton Cozeb	Malta	Orta boylu sarı ela gözlü çatık kara kaşlu bıyıkları geliyor	Salih Kapudan
Doko Pavlov	Malta	Alçak boylu sarı ela gözlü koca esirdir	Salih Kapudan
Çamaziye Aleksander	Malta	Alçak boylu kara gözlü çatık kumral kaşlu kumral bıyıklı	Delibalta Ahmed Kapudan
Simon Komenko	Malta	Alçak boylu kara gözlü açık kara kaşlu yüzünde çiçek nişanı var şab-emred	Delibalta Ahmed Kapudan
Cozeb Andriya	Malta	Orta boylu çatık kara kaşlu kara gözlü şab emred	Baba İbrahim Kapudan
Cozeb Gabriel	Malta	Uzun boylu sarı ela gözlü açık kaşlu kara bıyıklı tüvana esirdir	Baba İbrahim Kapudan

Cozeb Çamaziya	Malta	Alçak boylu çatık kara kaşlu kara gözlü kara kaba bıyıklı	Süleyman Kapudan Mezamorta çırağı
Aleksandira Covan	Malta	Alçak boylu gök gözlü çatık kumral kaşlu şab emred	Süleyman Kapudan Mezemorta Çırağı
Covan Batista Miko	Malta	Alçak boylu sarı ela gözlü şab emred	Doşo Hacı Mehmed Kapudan
Bernardo Petro	Malta	Alçak boylu gök gözlü kumral kaşlu kumrak bıyıklı	Doşo Hacı Mehmed Kapudan
Pavlov Covan	Malta	Alçak boylu sarı ela gözlü sarı kaşlu yüzünde çiçek nişanı var	Patrona Mayorkalı Mustafa Kapudan
Çamaziye Tomazo	Malta	Orta boylu gök gözlü kumral kaşlu yüzünde çiçek nişanı var	Patrona Mayorkalı Mustafa Kapudan
Tosko Çamaziye	Malta	Orta boylu gök ela gözlü açık kara kaşlu sol gözünün yanında yara nişanı var	Patrona Mayorkalı Mustafa Kapudan
Salvator Antaço	Malta	Alçak boylu sarı ela gözlü açık kara kaşlu alnında yara nişanı var.	İlyas Kapudan
Çakomi Doko	Malta	Alçak boylu açık kaşlu sarı ela gözlü alnında yara nişanı var	İlyas Kapudan
Dimo İstoraki	Dimetoka	Uzun boylu gök gözlü sarı bıyıklı açık kumral kaşlu	İlyas Kapudan
Covan Batista Cozeb	Malta	Alçak boylu sarı ela gözlü açık kumral kaşlu alnında yara nişanı var	Cezayirli Mustafa Kapudan

Cozeb Andriya	Malta	Orta boylu gök ela gözlü açık kumral kaşlu sarı bıyıklı	Cezayirli Mustafa Kapudan
Simon Elviço	Malta	Orta boylu sarı ela gözlü açık kumral sakallu şam emred	Cezayirli Mustafa Kapudan
Baltasar Lenso	Malta	Uzun boylu sarı ela gözlü çatık kumral kaşlu alnında yara nişanı var	Kapudan Mehmed Paşa
Çaki Mengel	Malta	Alçak boylu gök ela gözlü açık kumral kaşlu kumral bıyıklı	Kapudan Mehmed Paşa
Savodiyo Pavlov	Malta	Orta boylu sarı ela gözlü çatık kumral kaşlu yüzünde çiçek nişanı var	Kapudan Mehmed Paşa
Dimitri Panayot	?	Alçak boylu gök gözlü sarı kaba bıyıklı sağ kaşı üzerinde çukur yara nişanı var	Kapudan Mehmed Paşa
Corci Madovişo	Malta	Orta boylu sarı ela gözlü açık kara kaşlu çiçek bozuğu	Sakızlı Ahmed Kapudan
Miko Çakmo	Malta	Alçak boylu kara gözlü çatık kara kaşlu kara bıyıklı	Sakızlı Ahmed Kapudan
Panazo Petroça	Malta	Orta boylu gök ela gözlü çatık kara kaşlu kara bıyıklı	Sakızlı Ahmed Kapudan
Nikoli Gamdi	Paros	Orta boylu sarı ela gözlü açık kara kaşlu kumral bıyıklı	Cezayirli Hasan Kapudan
Panayot Madremos	Marmara	Orta boylu sarı ela gözlü açık kara kaşlu kumral bıyıklı	Cezayirli Hasan Kapudan

Yorgi Todoş	Suda	Orta boylu sarı ela gözlü çatık kumral kaşlu kara bıyıklı	Cezayirli Hasan Kapudan
Karlo Yanaki	Venedik	Orta boylu kara gözlü kara çatık kaşlu kumral bıyıklı yüzü çiçek bozuğu	Cezayirli Hüseyin Kapudan
Covan Simon	İspanya	Orta boylu sarı ela gözlü açık kumral kaşlu yüzünde ve alnında yara nişanı var	Cezayirli Hüseyin Kapudan
Yani Petro	Selanik	Uzun boylu sarı ela gözlü açık kara kaşlu kumral bıyıklı	Cezayirli Hüseyin Kapudan
Salamon Pavlov	Malta	Alçak boylu kara gözlü açık kara kaşlu sağ kaşı üzerinde yara nişanı var.	Salahi Mustafa Kapudan
Çamaziyo Mariyo	Malta	Alçak boylu sarı ela gözlü çatık kaşlu sol ayağı topal	Salahi Mustafa Kapudan
Paskal Françesko (İşkervan)	Malta	Uzun boylu sarı ela gözlü çatık sarı kaşlu sarı bıyıklı alnında yara nişanı var	Divane Sakal
Hristofoli Hristofoli	Flemenk	Orta boylu sarı ela gözlü kumral kaşlu sarı bıyıklı yüzünde çiçek nişanı var	Divane Sakal
Kostantin Yani	Sakız	Orta boylu sarı ela gözlü kırçıl koca	Köse Ali Kapudan
Petro Cozeb	Malta	Alçak boylu sarı ela gözlü açık kara kaşlu kara bıyıklı	Köse Ali Kapudan
Covan Karlo	Malta	Uzun boylu sarı ela gözlü kumral bıyıklı kırçıl sol eli çolak	Flemenk Ali Kapudan

Covan Alonco	İspanya	Alçak boylu sarı ela gözlü açık kumral kaşlu yüzünde yara nişanı var	Flemenk Ali Kapudan
Fernandiyo Çakmo	Malta	Orta boylu sarı ela gözlü açık kumral kaşlu	kalyon-ı Süleli
Yani Serando	Sakız	Orta boylu sarı ela gözlü açık kara kaşlu kara bıyıklı kırçıl	Süleli Hacı Mehmed Kapudan
Covan Novay (İşkervan)	Fransız	Alçak boylu kara gözlü kumral bıyıklı gözleri şehla	Said Kapudan
Voçiço Garaçito	Malta	Orta boylu sarı ela gözlü açık kara kaşlu kara bıyıklı	Selim Kapudan
Covan Batista Petroça	Malta	Alçak boylu gök ela gözlü kumral kaşlu alnında yara nişanı var	Bayram Kapudan
Kostantin Yani	Sakız	Alçak boylu gök gözlü açık sarı kaşlu sarı bıyıklı	Hacı Mehmed Kapudan
Matiyo Çamaziye	Malta	Uzun boylu sarı ela gözlü kumral kaşlu yüzünde çiçek nişanı var.	Hacı Ahmed Kapudan

BOA. C. BH 113/5452, 22 Cemâziyelâhır 1149 (28 Ekim 1736).

1129 (1717) Nisan'ında Osmanlı-Venedik savaşları devam ederken Korfu mağlubiyetinden sonra bu defa Venedikliler, Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmiştir. Venedikliler sekiz parça fırkate ile karanlık bir gecede karşılıklı iki kalenin arasından Kasteller'den geçerek İnebahtı Körfezi'ne girmişlerdir. Bunun devamında da yeni fırkateler gelmiştir. Bu haberi alan Mora Seraskeri Topal Osman Paşa, bu Venedik fırketelerine baskın yapmıştır. Baskın sonucu bir miktar Venedik askerini kılıçtan geçirmiş, fırketelerinden altısını batırmış, dokuz fırkateyi ele geçirmiş ve iki

yüz Venedik askerini esir almıştır. Galibiyet haberi ve alınan ganimet Edirne'ye ulaştırılmıştır.²⁷²

Patrona Mustafa Paşa Akdeniz'de olduğu esnada Malta kalyonu ile karşılaşarak kalyonu ele geçirmiş ve içindeki altmış altı kişiyi esir etmiştir. Belgede esir taksimi açık şekilde gösterilmiştir. Kanun üzere kapudan paşaya alınan esirlerin beşte biri yani on üçü ayrılmıştır. Geriye kalan elli üç esirden yirmi altısı levendlere verilmiş ve yirmi yedi esir miri esir olarak Tersâne-i Âmire Zindanı'na gönderilmiştir. Mîrîye ayrılan esirlerin içinde iki hekim ve bir berber bulunmaktadır. Hekim olan esirler şüphesiz diğerlerine göre daha kıymetlidir. Bunun yanı sıra yedi marinar yani denizcilik işinden anlayan, bir terzi ve bir varilci daha mîrî için ayrılan esirlere dahil edilmiştir. Esirlerden, dokuzu Maltalı, kalanları ise Ceneviz, İspanya, Alikorna, Rus, Fransız ve Sicilya şeklinde farklı milliyetlerdendir.²⁷³ Bir diğer kayıt, Kıbrıs Adası yakınlarında ele geçirilen bir kalyon ve bir sefineden alınan doksan beş esirin on dokuzunun pençik resmi olarak kapudan paşa ve levendlere verildikten sonra geriye kalan yetmiş altı esirin mîrî olarak Tersane Zindanı'na konulmasına dairdir. Alınan esirlerden altısı zabıt, kalan yetmiş ortalama değerdedir. Kalyon ve sefine kapudanları da mîrî esir olarak alınmıştır.²⁷⁴

Korsanlık yapanlar esir alınarak Tersâne-i Âmire Zindanı'na konulmaktadır. 1130 (1719) senesinde İskenderun limanına yakın bir yere demirlemek zorunda kalan geminin içindekilerin korsan oldukları tespit edilmiş ve ele geçirilen korsanlar Haleb'e götürülerek hapsedilmiştir. Merkezden, bunların mîrî esir olmak üzere Tersane

²⁷² **Silahdâr Tarihi**, s. 357. Topal Osman Paşa'nın, Venedik firkatelerini zapt edip, komutanlarını ve askerlerini esir olarak ele geçirmesi İstanbul'da takdir edilmiştir. Bu sebeple 1129 Cemâziyelevvel'inin (1717 Mayıs) sonlarında kendisine Preveze ve Dubniçe'nin de yönetimleri verilmiştir. Ayrıca Topal Osman Paşa'dan gerek Mora Adası'nı ve çevresini ve gerek Preveze ve Dubniçe bölgelerini Venediklilerin olası hücumlarından koruması emredilmiştir (BOA. MD, 126, hk: 164). Ayrıca Enver Cebeci, **Topal Osman Paşa ve Osmanlı İran Savaşlarındaki Rolü:1664-1733**, Afyon: Kocatepe Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 18.

²⁷³ Bu defa Patrona Mustafa Kapudan Akdeniz'de aktarma eylediği bir Malta kalyonu içinde mevcûd olup iğtinam olunan üsârânın cümlesi altmış altı nefer on üç nefer hamsini kanun üzere Kapudân Paşa'ya verilüb ve bir nefer hekim ile bir nefer berberi dahi mûtad üzere mîrî için ihrâc ve kusur kalan nisfî olan yirmi beş neferi kanun üzere mîrî ve nisfî levendâta verilmekle iki nefer hekim ve berber ve yirmi beş nefer miri hissesiyle mecmû yirmi yedi nefer üsârâ Tersâne-i Âmire zindanına teslim olunduğuna zindan kâtibinin eşkâlleri tahriri ile müfredât memhur defter verüp Başmuhasebe'ye kayd olunup sûret verilmek telhîs olundukda telhîs mucibince Başmuhasebe'ye kayd ve sûret verilmek fermân-ı âlî sâdir olmağın. Mûcibince kayd olunup sûret verildi (BOA. Mad. nr. 3435, s. 72, 24 Zilhicce 1122/ 13 Şubat 1711).

²⁷⁴ BOA. DBŞM.d 40886, s. 3,4,5, 18 Cemâziyelâhır 1111 (4 Aralık 1699).

Zindanı'na gönderilmeleri için emir gönderilmiştir.²⁷⁵ Benzer şekilde İskenderun Limanı'nda bulunan sekiz Ceneviz korsanı yakalanarak Tersane zindanına gönderilmiştir. Bunların isimleri ve özellikleri yazılmış fiziki özellikleri verilmemiştir.²⁷⁶ 1132 (1720) yılında Akdeniz'de Kasım kapudan Burunsuz lakablı hayduttan²⁷⁷ aldığı esirlerin sekizini mîrî olarak Tersâne-i Âmire Zindanı'na göndermiştir. İsimleri ve memleketleri yazılı bu esirlerin fiziki özellikleri verilmemiştir. Esirlerden üçü Fransız, kalanları ise İngiliz, İspanyol, Cenevizli ve Mayorkalı olarak belirtilmiştir.²⁷⁸ Aynı şekilde Urlalı Kapudan da Burunsuz lakablı eşkiyadan aldığı esirlerden yirmisini mîrî olarak Tersâne-i Âmire Zindanı'na göndermiştir. Alınan esirlerden biri berber biri hekimdir, diğerlerinin meslekleri hakkında bilgi verilmemiştir.²⁷⁹

²⁷⁵ Bundan akdem işbu mâh-ı Cumâdelâhırın yirminci gününden İskenderun İskeleyi limanına çenber ta'bir olunur bir kıt'a sefine şiddet-i rüzgâr ile yakinen duhûl etmekle Haleb muhassılı ve iskeleyi mezbûre emini tarafından tefahhus olundukda sefine-i mezbûrda olanlar korsan keferesinden oldukları mübeyyin olmağın tekrar adam ta'yîn ve mahall-i mezbûr kadısı ve ahâlisi ma'rifetiyle keşf ü tahrîr ve hüccet ettirilüp sefine-i merkûmede olan elli nefer korsan keferesi Haleb'e götürölüp hâlâ Haleb'de mahbûs oldukların Bakras ma'a İskenderun kadısı nâtik hüccet-i şer'îye ve Haleb muhassılı arz etmeğın mucibince Başmuhasebe'ye arz ve hücceti kayd ve götürüb Tersâne-i Âmire'ye teslim ve yedine temessük olmak üzere emr-i şerif verilmek bâbında fermân olmağın mucibince emr-i şerif verildi (BOA. Mad. nr. 3918, s. 173, 18 Şab'ân 1130 /17 Temmuz 1718).

²⁷⁶ "Zikr olunan sekiz nefer keferesi Ceneviz keferesinden olup korsanlık ile İskenderun'da İskenderun İskeleyi Gümrüğü Emni Mahmur Ağa ahz ve kalyon kapudanlarından Hüseyin Kapudan ve Ahmed Kapudan'a teslim eyledüğüne hüccet-i şer'îye ve anlar dahi Âsitâne-i Sa'âdet'e getirüp Vezir-i mükerrem Kapudan Süleyman Paşa hazretleri ma'rifetiyle Tersâne-i Âmire zindanına teslim olunduğuna zindan kâtibi defterinden der-kenar olunmağla mücebine Başmuhasebe'ye kayd ve sûret verile deyu fermân-ı şerif sâdir olmağın mücebine kayd olunup sûret verildi" (BOA. Mad. nr. 3918, s. 173, 25 Rebî'ülevvel 1131/ 15 Şubat 1719).

²⁷⁷ Burunsuz olarak zikredilen bu eşkiya korsan hakkında Raşid Tarihi'nde detaylı bilgi yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nde esir iken firar eden ve Akdeniz'de Müslüman tüccar gemilerine saldırıda bulunan eşkiyanın yakalanması için Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa emir vermiştir. Uzun süre Osmanlı denizcilerinden saklanmayı başaran haydut, karşılaştığı Osmanlı kuvvetlerinden ki-Kasım kapudan olması muhtemeldir- giriştiği muharabe sonucunda başarısız olmuş ve sandalla kaçmayı başarmıştır. Eğriboz tarafında Kızılhisar mevkiinde karaya çıkmayı başardığında Osmanlı tebası olan gayrimüslümlerden bazıları onu saklamaya çalışmış fakat devletin tehditleri ve takibi sonucunda saklamaktan vazgeçip devlete yerini bildirmişler kaçınılmaz son olarak haydut Eğriboz Muhafızı tarafından merkeze gönderilmiştir (s. 1189-1190).

²⁷⁸ Teslîm-i üsârâ-i mezkûrîn be-zindân-ı Tersâne-i Âmire an iğtinâm-ı Kasım Kapudan Burunsuz nam şakî ada-i Kesendire der Bahr-i Sefid fi 2 Zilkâ'de 1131 be-marifet-i Vezir-i mükerrem Kapudan Paşa ber-mücib-i memhûr-ı kâime-i kâtib-i zindân-ı Tersâne ve fermân-ı şerif kayd ve sûret dâde fermûde fi 15 Cemâziyelâhır 1132/ 20 Nisan 1720 (BOA. Mad. nr. 3925, s. 55, 19 Cemâziyelâhır 1132/ 24 Nisan 1720).

²⁷⁹ Teslîm-i üsârâ-i mezkûrîn be-zindân-ı Tersâne-i Âmire an iğtinâm Urlalı Kapudan an kalyon-ı eşkiyâ-i korsan eş-şehîr be-Burunsuz der liman der Bahr-i Sefid be-marifet-i Vezir-i mükerrem Kapudan Paşa vaz' şûde fi 24 Rebî'ülâhır 1132 ber-müceb-i kâime-i kâtib-i zindân-ı Tersâne ve fermân-ı şerif kayd ve sûret dâde fermûde (BOA. Mad. nr. 3925, s. 55, 24 Rebî'ülâhır 1132 /5 Mart 1720).

1132 (1720) senesinde Akdeniz’de korsanlık yapmakta olan bir Malta gemisi fırtınadan dolayı Adana’ya on iki saat mesafede olan Karataş mevkiinde karaya oturmuş, Adana Valisi Vezir Osman Paşa hemen gemiye el koyup içindekileri esir alıp Adana Kalesi’ne hapsedmiş ve ardından durumu merkeze bildirmiştir. Bunun üzerine gelen emirde Maltalı kapudan ve seksen beş esirin Tersâne-i Âmire zindanına gönderilmesi ayrıca geminin kullanılabilir durumda olup olmadığının bildirilmesi emredilmiştir. Gemiden sadece esirler değil çok sayıda ganimet de alınmıştır.²⁸⁰ Denizde korsanlık yapanların yanı sıra karada eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan reaya da yakalandığında mîrî esir olarak Tersane Zindanı’na gönderilmektedir. Çeşitli yerlere çıkarılan emirlerde açık bir şekilde eşkıyalık edenlerin mîrî esir olarak kabul edilerek Tersâne-i Âmire zindanına tenkilleri istenilmiştir. 1136 (1724) tarihli bir örnekte Bovan İstovan ve Konstantin isimli iki zimminin eşkıyalık yaptıklarına dair şikâyetler sonucunda durumları araştırılmış ve şikâyetlerin doğru olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla mîrî esir olmak üzere Tersane Zindanı’na gönderilmişlerdir.²⁸¹

²⁸⁰ Alınanlar: Balyemez top kıt’a 7, Şahî top kıt’a 4, Saçma topu aded 29, Humbara-i deste 14, Demir gülle aded 167, Makas gülle aded 33, Zincir gülle aded 7, Saçma-i top dane 27, Saçma topu hazinesi aded 30, Toplu tüfenk aded 32, Karabina tüfenk aded 1, Kundak-ı top aded 6, Varul barut aded 8, Barut sanduğu aded , Beher sandukda şişe aded 5, Dökme barut sanduk aded 1, Barut aded 15, Meç aded 28, Harbe aded 2, Sedef saplı fişenklik aded 2, Top dolduracak aded 14, Pranga aded 7, Zincir-i kebir aded 7, Top penceresi demürü aded 7, Kurşun tâbesi aded 1, Bel aded 3, Demür küskü aded 3, Külünk aded 2, Döğülmüş kurşun bir mikdar, Metal çeküç aded 1, Kebir lenger aded 1, Vasat lenger aded 1, Sandal lengeri maa zincir aded 2, Hadid parçaları Bir mikdâr, Alat-ı neccar ve zenbil aded 2, Neccar bıçkısı aded 1, Küçük alat-ı zenbil aded 1, Halat-ı kebir 1, Hurda halat 15, def’a alat-ı çengel 32, def’a alat-ı yük aded 6, Sagir ve kebir aded 12, Alat-ı cerrah Sanduk 1, Hekim sanduğu maa mühimmat 1, Kürek 1, Köhne aba ve nimten ve şalvar aded 48, Köhne çuka şalvar aded 1, Köhne nimten 1, Köhne don ve gömlek aded 190, Mısır havanı aded 90, Cedid yelken bezi Tob 1, Mavi bez parçası aded 20, Köhne nimten ve ? ve zıbun aded 44, Köhne kuşak ve sarık ve mavi ve beyaz ve alaca olmak üzere aded 53, Köhne dizlik aded 15, Mavi Mısır bezi cedid Tob 1, Beyaz peşkir sagir 1, Alaca mağruk? 6, Şam alacası aded 2, Mavi Mısır çarşabı aded 1 Sefine-i mezkurda olan zehayirdir ki Hintta ve mercimek ve nohud ve bakla ve peksimed 18 yük 1 denk, defa mercimek 1 denk, zift 1 denk, duhan 1 denk, pirinç 2 denk, ceviz 1 denk, Kayısı kurusu 1 zenbil, Bdem 1 zenbil, şeker kelle 2 aded, Derûn-ı sefineden bulunan nü kud Riyal aded 20, Zolata aded 4, Sülüs 3. Maltız Kapudanı Neferen 1, Sefine-i mezkûrede olan Malaze??? levendâtı Neferen 85 (BOA. *Mad.* nr. 3925, s. 146, 24 Zilhicce 1132 / 27 Ekim 1720).

²⁸¹ Silivri Nahiyesi’nde vaki haydûd ve kutta-i tarîk eşkıyâlarının bâ-fermân-ı âlî teftişine memur Yapağıcı Ustası Abdullah Ağa Dokuzağaç demekle ma’rûf mahalde ahz eylediği Bovan veled-i Üstoyan meclis-i şer’e ihzâr ve bundan akdem rufekasından altı neferâtı ebnâ-i sebîlin önlerine inüp emvâl ve eşyaların nehb ü garet ve katl etmek üzere iken mesfûr Bovan ahz ve her biri perakende ve perişan olup mesfûr Bovan istifsar olunup cevâbında İstanbul’da Rumiyan taifesinden Mitro ve Nikola ve Bulgar taifesinden diğer Nikola ve Eflak taifesinden Nedliko ve Boşnak zümresinden İbrahim ile İstanbul’da bir mahalde tecemmu ve birbirlerimizi iğfal ve mahall-i mezkûrede mürur eden ebnâ-i sebîlin önlerine inüp emvâllerin nehb ü garet ve dimi bir siyah yağmurluk ile bir çift siyah saplı bıçağı ahz ve maada bir şey almadım deyu mesfûr Bovan ikrâr eylediğin Silivri Nâibi Mevlana Hafız Mehmed arz etmekle merkûmlar vacibü’l-katl ve lazımu’l-izale olmalarıyla katlden bedel Bovan ve Kostantin Tersâne-i Âmire’de mîrî zindanında mîrî üsârâdan addolunmak üzere deftere kayd ve min ba’d itlâk olunmayup sehven itlâklarına fermân sâdır olur ise huzurumuza arz oluna deyu Başmuhasebe’ye kayd ve kaimesi verile deyu fermân-ı âlî sâdır olmağın. kaimesi verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3165, s. 52, 3 Şa’bân 1136 /27 Nisan 1724).

Başka bir örnekte Tırnova ahalisinden olan ve eşkıyalık yapan kırk beş Macar'ın mîrî esir olarak Tersane Zindanı'na konulmak üzere merkeze doğru yola çıkarılması emredilmiştir.²⁸² Edirne'den merkeze nakledilen üç eşkıyanın da mîrî esir olarak Tersane Zindanı'na konulması emredilmiştir.²⁸³ Benzer şekilde Irşova taraflarında eşkıyalık eden biri Eflaklı ve biri Sırp olan eşkıya miri esir olarak merkeze gönderilmiştir.²⁸⁴ Eflak taraflarında haydutluk yapan on Bulgar da esir alınarak Tersâne-i Âmire Zindanı'na gönderilmiştir.²⁸⁵ Burada alınan esirlerin isimleri, milliyetleri veya fiziki özellikleri verilmemiştir.²⁸⁶

Mîrî esir olarak karşımıza çıkan bir diğer grup devletin satın aldığı esirlerdir. Alınan bu esirlerin bir kısmının meslekleri verilmiş bir kısmının sadece isimleri ve fiziki özellikleri belirtilmiştir. Kayıtlarda satın alınan esirlerin farklı tarihlerde olduğu görülmekle beraber örneklerin 18. yüzyılın ilk çeyreğinde yoğunlaştığı görülmektedir. 1102 (1691) tarihinde Mezamorta Hüseyin Paşa Venedikliler ile girdiği mücadelede ele geçirdiği esirlerden kendi hissesine düşen otuz dokuz esiri 993.600 akçe karşılığında devlete satmıştır.²⁸⁷ 1104 (1692) tarihinde Tuna Nehri civarında Miskiyan Ahmed Cebeci tarafından yakalanan ve Tuna Kapudanı Ali Paşa'ya teslim edilen on altı eşkıya esir devlet adına satın alınmış ve bedel olarak 25.600 akçe ödenmiştir.²⁸⁸

²⁸² Tırnovi ahalisinden ahz olunan kırk beş nefer Macar haydutları beğlik esir olmak üzere eşkâlleriyle Başmuhasebe'ye kayd olunup kürek çekmek için Tersane zindanına gönderilmiştir. Teslim ettirdüp temessükünü gönderesiz deyü emr-i şerif verildi. Fi 22 Cemâziyelâhır sene 1108. Seyyid Ömer Çavuş yedi ile zikr olunan kırk beş nefer haydud Tersane zindanına teslim olunduğu Kapudan Paşa mektubu ile müfredat defteri gelüp sûret verilmiştir. Fi 17 Receb sene 1108/ 9 Şubat 1697 (BOA. Mad. nr. 3419, s. 435). Belgenin devamında tersane zindanına konulan bu 45 miri esirin güzergahı verilmiştir. Esirlerin miri olarak tanımlanması önemlidir.

²⁸³ Esirlerin isimleri ve milliyetleri verilmemiş belge bu üç esiri getiren çavuşlara verilen harcırah içindir (BOA. Mad. nr. 2731, s. 190,10 Receb 1109 (22 Ocak 1698). 1104 senesinde Bostancıbaşı Receb Ağa tarafından Yagodine ve Racine taraflarında yakalanan yedi nefer haydut miri esir olmak üzere Belgrad'dan merkeze gönderilen altmış dört nefer esirle beraber Topçubaşı Ali Ağa'ya teslim edilmiştir. **Vâkı'ât-ı Rûz-merre**, c. IV, s. 123.

²⁸⁴ BOA. Mad. nr. 2864, s. 77. 22 Cemâziyelevvel 1129 (3 Haziran 1717).

²⁸⁵ On nefer Eflak tarafında Futna ve tevabii Bulgar haydud eşkıyaları ahz olunup kalebend olduğunu Rahova muhâfazasında başbuğ olan Hüseyin Ağa i'lâm etmeğin. Mûcebince mîrî üsârâdan olmak üzere Tersâne-i Âmire'ye teslim olunmak için fermân-ı âlî sâdır olmağın. Vech-i meşrûh üzere Başmuhasebe'ye kayd olunup Divân-ı Hümâyûn tarafından emr-i şerif yazılmak için işbu sûret verildi (BOA. Mad. nr. 2864, s. 77, 8 Cemâziyelevvel 1129 (20 Nisan 1717).

²⁸⁶ Aynı belgenin farklı yerinde esir alınan iki kişi hakkında daha ayrıntılı bilgi verilmektedir. Irşova taraflarında esir alınan Marko ve Şirma'nın Tersâne-i Âmire zindanına gönderildiği ve küreğe vaz olunduğu söylenmektedir. Marko'nun Eflak, Şirman'ın Sırp olduğu bilgisi verilmektedir. Viko; Orta boylu kara bıyıklı, Duta; kara gözlü karakaşlı kara bıyıklı, Sava; alçak boylu sarı bıyıklıdır (BOA. Mad. nr. 2732, s. 103, 20 Ramazân 1109/ 1 Nisan 1698)

²⁸⁷ BOA. Mad. nr. 3119, s. 102, 25 Ramazân 1102 (22 Haziran 1691).

²⁸⁸ BOA. Mad. nr. 2967, s. 97, 13 Muharrem 1104 (24 Eylül 1692).

1111 (1700) senesinde Aşçızade Mehmed Paşa'nın on sekiz esiri devlet tarafından satın alınarak Tersane Zindanı'na konulmuştur. Alınan bu esirler için 353.280 akçe hazineden ödenmiştir.²⁸⁹ Esirlerin sadece fiziki özellikleri verilmiş yaşları yazılmamıştır. Her bir esirin alındığı fiyat ayrıntılı olarak verilmemiş, tüm esirler için ödenen toplam fiyat yazılmıştır. Dolayısıyla hangi esire ne kadar ödendiği yahut alınan esirlerin yaş ortalamasını belirlemek mümkün değildir.

1116 (1704) senesinde derya beylerinden İstefeli Hasan Paşa'dan beş, Yetim Ahmed Paşa'dan dört marinar esir Tersanede inşa edilen mîrî kalyonlarda istihdam edilmek üzere satın alınmıştır. Toplamda satın alınan dokuz esirin her biri için yüz otuz guruş fiyat belirlenmiş ve derya beylerine 1.170 guruş hazineden ödenmiştir.²⁹⁰ Canım Hoca Mehmed Kapudan 1122 (1711) yılında kendisine ait olan yirmi sekiz esiri 9.800 guruşa devlete satmış ve esirler Tersane Zindanı'na teslim edilmiştir.²⁹¹ Satın alınan bu esirlerin isimleri, memleketleri ve fiziki özelliklerinin yanısıra meslekleri de yazılmıştır. Bu esirlerin yaşlarının yazılmamış olması devletin esirleri alırken herhangi bir işte kullanabileceği alalade esirden çok bir işe temayülü olan zanaatkar esirleri tercih ettiğini göstermektedir.

Tablo 5. Derya Beylerinden mîrî için satın alınan esirler

Esirin İsmi	Memleketi	Mesleği	Fiziki Özelliği
Françesko Mars	Malta	Marinardır	Uzun boylu kara gözlü kara kaşlu kara bıyıklı
Covan Patya	Anadolu	Marangozdur	Orta boylu kara kaşlu gök ela gözlü kumral bıyıklı
Bartolomiyo	Mayorkin	Marinardır	Orta boylu kara gözlü kara kaşlu kara bıyıklı kara yağız
Domingo Karlo	Venedik	Marinardır	Uzun boylu kara gözlü kara kaşlu kara bıyıklı yüzünde çiçek nişanı var

²⁸⁹ BOA. *Mad.* nr. 2764, s. 96, 10 Ramazân 1111 (1 Mart 1700).

²⁹⁰ BOA. *Mad.* nr. 3141, s 79. 11 Rebî'ülevvel 1116 (14 Temmuz 1704).

²⁹¹ BOA. *Mad.* nr. 3435, s 63, 17 Zilhicce 1122 (6 Şubat 1711).

Covan Vaso	Zaklisa	Marinardır	Uzun boylu kara gözlü kara kaşlu kumral bıyıklı
Lotoroco Cabeliko	Malta	Marinardır	Orta boylu kara gözlü kara kaşlu yüzünde çiçek nişanı vardır
Petro Nikola	İstanbul	Marinardır	Orta boylu kara kaşlu kara gözlü kumral bıyıklı
Maroso Cozeb	Malta	Marinardır	Orta boylu kumral bıyıklı iki gözleri alildir
Domingo Solermo	Ceneviz	Marinardır	Uzun boylu kumral kaşlu kumral bıyıklı
Nikola Covan	Korsika	Marinardır	Uzun boylu gök ela gözlü sarı bıyıklı ela gözlü sarışın
Alteco Lobardo	Sicilya	Marinardır	Orta boylu kara gözlü kırçıl bıyıklı kocadır
Todori Dimitri	Değirmenlik	Marinardır	Uzun boylu kara gözlü kara kaşlu sol gözü kör ve sol ayağı topladır
Anton Portolo	Değirmenlik	Marinardır	Uzun boylu kara gözlü kara kaşlu kaba bıyıklı tövana
Tomazo Françesko	Malta	Kalafatçı	Uzun kara gözlü kara kaşlu bıyıkları henüz gelmiş tövana
Françesko Vaso	Malta	Kalafatçı	Orta boylu kara gözlü kara kaşlu şab emreddir.
Batista Bastiyan	Malta	Kalafatçı	Orta boylu kumral kaşlu kumral bıyıklı alnında yara nişanı var tazedir

Bortolomiyo Borengo	Ceneviz	Marangoz	Orta boylu kara gözlü kara kaşlu kara bıyıklı kara yağız
Covan Mengel	Mayorkin	Marangoz	Orta boylu kara gözlü kara kaşlu kara bıyıklı yüzünde çiçek bozmuş
Kaylo Salvador	Palermo	Demirci	Uzun boylu kara gözlü kara kaşlu yüzünde çiçek nişanı vardır
Domingo Lonter	Floriz	İşkervan	Uzun boylu gök ela gözlü kara kaşlu kara kaba bıyıklı tüvana
Anton	-----	Varilcidir	Orta boylu kır açık kaşlu gök ela gözlü kumral bıyıklı
Domingo Naval	Anabolu	Balıkçıdır	Orta boylu kumral ince kaşlu gök gözlü kumral bıyıklı
Cozi Anton	Nemçe	Berber	Uzun kara gözlü kara kaşlu yüzün çiçek bozmuş
Müslüman Hasan	Mesinalı	Berber hekim	Orta boylu kara gözlü kara kaşlu kumral bıyıklı
Halil Abdullah	Kazvinli	----	----
Anton Françesko	Venedik	----	----
Cozeb Franiko	Ceneviz		Karavela kalyonunda mevcud
Petroscelo Mengel	Ceneviz		

BOA. Mad. nr. 3435, s. 63, 17 Zilhicce 1122 (6 Şubat 1711).

1152 (1740) tarihinde Belgrad civarında yapılan Hisarcık mücadelesinde yeniçeriler tarafından ele geçirilen yirmi yedi Nemçeli esir, Tersane-i Âmire’de kullanılmak üzere sahiplerinden satın alınmıştır. Esirlerin yeniçerilerden alınması işi

için Başbakikulu Abdi Ağa görevlendirilmiştir.²⁹² Listede alınan esirlerin herbirinin isimleri, memleketleri, kimden alındıkları ve esir sahiplerine ödenen ücret ayrıntılı şekilde verilmiştir. Alınan esirlerin on yedisi Nemçeli, dördü Sırp, üçü İspanyol ve diğerleri Macar, Eflak ve Papalık'tandır. Esir sahiplerinden beşi Yeniçeri Ocağı beşi de Cebeci Ocağı neferlerindendir. Askerlerin isimleri yazılmadan sadece mensup olduğu orta numarası yazılmıştır.²⁹³ Satın alınan diğer esirlerin sahipleri farklılık arz etmektedir. Defterdardan, hassa pehlivanlarından, Ohri Mutasarrıfı Kıvrık Şatır Hasan Paşa'dan, Bayrakdar Mehmed Ağa'dan, bir diğer Bayrakdar Said Ağa'dan Nemçeli esir satın alınmıştır. Kayıтта sadrazamın hizmetlilerinden esir satın alındığına dair bilgiler hayli dikkat çekicidir. Sadrazamın Peşkir Ağası²⁹⁴ Mustafa Ağa'dan Nemçeli esir kırk guruşa satın alınmıştır ki en yüksek bedellerden biri bu esir için ödenmiştir. Sadrazamın bir diğer hizmetkarından alınan Nemçeli esir için de kırk guruş ödenmiştir. Satın alınan esirlerin en ucuzu yirmi sekiz guruşa en pahalısı ise kırk buçuk guruşa alınmıştır. Yüksek bedele satın alınan Nemçeli Yanko ile Nemçeli Panço isimli esirler yolda vefat etmiştir. Defterdardan satın alınan esirin ilginç şekilde tam ismi *Wilhem Kiga* olarak verilmiştir. Alınan yirmi yedi esir karşılığında esir sahiplerine hazineden yedi yüz doksan buçuk guruş ödenmiştir.²⁹⁵

1.3.1. Dil ve Casusların Esir Alınması

Düşman hakkında bilgi sahibi ve durumundan haberdar olmak devletler için her daim önemlidir. Savaş döneminde ise düşman devlet ve ordusu üzerinde istihbarat toplamak daha da fazla önem arz etmektedir. Savaş esnasında düşmanın durumunu anlamak için alınan esirlerin sorgulanması tarihin en eski devletlerinden beri kullanılan bir yöntemdir. Osmanlı Devleti'nin öncesinde de alınan esirlerden bilgi alma ve esirlerin sorgulanmasına dair kayıtlar bulunmaktadır.²⁹⁶ Bu bağlamda Osmanlı

²⁹² Abdi Ağa'ya hazineden 2.000 guruş verilmiş, elinde kalan 1.200 guruşun elçiler masrafına harcanması emredilmiştir (BOA. C. BH. 130/6292, 15 Zilka'de 1152/ 13 Şubat 1740).

²⁹³ Mesela 52. Orta yeniçerilerinden Osman Belşe'den Kalave isimli Sırp esir yirmi sekiz guruş karşılığında satın alınmıştır. İspanyol Francesko isimli esir 18. Orta cebecilerinden Mustafa Beşe'den otuz guruş karşılığında satın alınmıştır (BOA. C. BH. 130/6292, 15 Zilka'de 1152/ 13 Şubat 1740).

²⁹⁴ Peşkir ağası: Peşkir ve havlulara bakan memura verilen isimdir (Mehmet Zeki Pakalın, **Tarih Deyimleri Sözlüğü**, c. 2, s 773).

²⁹⁵ BOA. C. BH. 130/6292, 15 Zilka'de 1152 (13 Şubat 1740).

²⁹⁶ Selçuklu sultanları da düşman hakkında bilgi almak için aldıkları esirleri sorgulayarak düşmanın bulunduğu yer, savaş mühimmatları ve ordunun durumu hakkında bilgiler elde etme yoluna gitmişlerdir

Devleti'nde düşman devleti ve ordusu hakkında bilgi akışının sağlanmasında savaş esnasında alınan esirler sıklıkla kullanılmaktadır. Kayıtlarda “dil” olarak tabir edilen bu esirlerden düşmanın durumu hakkında bilgi alınmaktadır.²⁹⁷ Bu noktada bu bilgilerin her zaman gönüllü olarak verilmediği, esirlerin zaman zaman işkenceye tâbi tutuldukları vakidir. Daha ordu sefere çıkmadan savaş hazırlıkları başladığı andan itibaren “dil”ler yakalanarak düşman üzerine malumat elde edilmeye çalışılmaktadır.²⁹⁸ “Dil” alınmasındaki en önemli amaç, alınan esirden düşman ordusunun sayısı, ilerlediği menzil, silahları hakkında bilgi almaktır. Bu noktada “dil” almak bir süreçtir, sefer esnasında farklı yerlerden alınan dillerin verdikleri bilgiler düşman hakkındaki istihbaratın sürekli yenilenmesini ve öğrenilen verilerin teyit edilmesini sağlamaktadır. Böylelikle merkeze ve ordugâha sağlanan devamlı bilgi akışı, ordunun hareket düzeni ve stratejisinin belirlenmesinde önem arz etmektedir. Merkezden sıklıkla dil alınmasına dair gönderilen emirler, dil getirenlere verilen bahşişler ve tımarlar bilgi akışının sağlanmasında “dillerin” ehemmiyetini göstermektedir. Kanuni Sultan Süleyman, İran seferi esnasında dil getirenlere tımar verilmesi, ya da tımarlarının arttırılmasına dair emirler vermiştir.²⁹⁹ Benzer şekilde Sigetvar Seferi'nde düşman hakkında bilgi sahibi olabilmek için dil alınmasına dair birçok emir bulunmaktadır. Gönderilen emirlerin bazılarında neden hala dil gönderilmediğine dair serhad beylerinden ve beylerbeyinden bilgi istenilmektedir. İşe yarayacak dillerin alınması ve bu esirlerden düşman ordusunun nerede konumu, kaç

(Yavuz Delibalta, **Selçuklularda İstihbarat Faaliyetleri**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 6).

²⁹⁷ Belgelerde alınan esirler ve diller gönderilmiştir, ...kadar esir ve dil gönderildi şeklinde yazmaktadır. Osmanlı tarih deyim terim sözlüğünde düşmanın ahvalinden malumat almak üzere tutulan esirler hakkında kullanılan tabir olarak açıklanmaktadır (Pakalın, **Tarih Deyimleri Sözlüğü**, s. 450).

²⁹⁸ Bilgi akışı sadece savaş zamanlarında değil, normal zamanlarda da devletlerin durumları hakkında bilgi akışı sağlanmaktadır. Bilgi akışının sürekliliği bir gerekliliktir. 981 (1573) senesinde İspanya'dan alınan bir esir sorguya çekilmiş, İspanyalı Kapudan Dinan'ın yüz elli gemi ile Tunus taraflarına saldıracağı bilgisi alınmıştır. Merkezden Cezayir ve Tunus beylerbeyiliklerine gönderilen emirde İspanyolların saldırısına karşı birlik içinde ve tedbirli olmaları tembihlenmiştir. (Rahman Şahin, **22 Numaralı Mühimme Defteri'nin (H.981-M.1573) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi** (s. 1-107), Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, hk.108, s. 108-109). Sadece alınan dillerden değil uzun zaman düşman topraklarında esaret hayatı yaşamış kişilerden de bilgiler alınmaktadır. Duruma örnek olması hasebiyle 945 (1539) yılından 982 (1575) senesine kadar esaret hayatı yaşayan ve azad olduktan sonra Antalya'ya gelen iki Osmanlı'ya düşmanın durumu sorulmuş, Rodos Kalesi'nin altında iki büyük lağım bulunduğunu bu lağımlardan hücum ederek adayı geri almak için hazırlık yaptıklarından bahsetmişler, durum merkeze bildirilmiştir. Merkezden Rodos Beyi'ne lağımları kontrol etmesi ve kaleyi daha sıkı koruması için emir gönderilmiştir (Murat Torun, **III. Numaralı (H.983-984/ M.1575-1576) Tarihli Mühimme Zeyli Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi** (s. 1-175), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, hk: 136, s. 146-147, 18 Zilhicce 983 /19 Mart 1576).

²⁹⁹ BOA, MD. 1, Hk: 18, 19, 20, 42, 46, 54, 58, 59, 123, 140, 166, 246, 247, 610, 639.

kişi oldukları ve nerede toplanacakları hakkında sağlam bilgilerin elde edilmesi emredilmektedir.³⁰⁰ II. Osman, Hotin Seferi esnasında dil getirenlere bahşiş vermiş, dillerden bilgi alındıktan sonra öldürülmeleri emredilmiştir.³⁰¹ Sefer esnasında çıkılan akınlarda alınan dillerin verdiği bilgiler seferin seyrini belirlemiştir. Mesela Düşman ordusunda zahire sıkıntısının yaşandığı bilgisi Kırım Hanı tarafından gönderilen dilden öğrenilmiş, bir diğer dilden ise Kazakların Özi tarafına sefer hazırlığında olduğu bilgisi alınmıştır. Alınan bilgiler doğrultusunda Kazaklar üzerine harekete geçen Kapudan Halil Paşa, Kazak şaykalarından beşini batırıp on sekizini ele geçirmiş ve iki yüz esirle ordugâha gelmiştir.³⁰² Esirlerden sadece ordunun durumu hakkında değil aynı zamanda yol güzergâhı üzerine de bilgiler alınmaktadır. Yenikale kuşatmasında Kaniye Kalesi'ne çekilen Osmanlı ordusu içinde bulunan gönüllü serhad savaşçıları ve Tatar askerlerinden müteşekkil akıncı grubu Rába suyunun ötesine geçip düşman arazisini yağmalamakla görevlendirilmişti. Birçok defa suyun öte yakasına geçmek için teşebbüste bulunmalarına rağmen yol bulamamışlar, bunun üzerine alınan esirlerden, Rába suyunun karşısına nasıl geçileceğini öğrenene kadar bu işten vazgeçilmiştir.³⁰³ Yenikale'nin fethinden sonra kaleden alınan esirlerden düşman kuvvetlerinin Osmanlı ordusunu durdurmak için Yanık (Raab) civarında toplandıkları haberi alınmış ve ona göre strateji belirlenmiştir.³⁰⁴ Kamaniçe Seferi esnasında da dil olarak alınan beş esirden ordu hakkında bilgi alınmıştır.³⁰⁵ 28 Ramazân 1095 (8 Eylül 1684) tarihinde Budin muhafazasında olan İbrahim Paşa düşmanın üzerine gerçekleştirdiği akında, lağımlarda bulunan sekiz lağımcıyı esir etmiş ve onlardan düşmanın kazdığı lağımların yerlerini öğrenmiştir. Bu bilgilere dayanarak alınan tedbirler sayesinde kalenin düşmesi engellenmiştir.³⁰⁶

II. Viyana seferi esnasında alınan diller ve verdikleri bilgiler hakkında da kayıtlar bulunmaktadır. Özellikle Tatarların esir, kelle ve dil getirdiğine dair anlatılar mevcuttur. Osmanlı ordusu yürüyüşüne devam ederken Hainburg Kalesi'nden alınan tutsaklar ve kelleler sadrazama sunulmuş karşılığında da getirenlere hediyeler

³⁰⁰ 5 Numaralı Mühimme, hk: 1420, s. 770, hk. 1708, s. 908, hk. 1875, s. 1038, hk. 1878, s. 1039.

³⁰¹ “ol gice küffârdan dutulan dilleri ve kesilen başları nâmdâr gaziler meydana getirüb, sa’adetli pâdişâhımız huzur-ı şeriflerinde dil getiren gazî fermân üzere meydânda çökerüb, başın kesüb ba’dehü Vezîr-i a’zam hazretlerinin yedinde altun yirmişer hasene....” (Topçular Kâtibi, c. 2, s. 747).

³⁰² Esra Kılıç, II. Osman’ın Siyasi Hayatı, s. 38-45.

³⁰³ Özgür Kolçak, Osmanlı- Avusturya Savaşları, s. 166.

³⁰⁴ Özgür Kolçak, Osmanlı- Avusturya Savaşları, s. 191.

³⁰⁵ BOA. Mad. nr. 7516, s. 39, 1089 (1679).

³⁰⁶ Zübde-i Vekaiyât, s. 186.

verilmiştir. Wildugnsmauer (vandallık) tarafına ulaşıldığında İslam Mirza ele geçirdiği dört esiri getirmiş bunlardan biri dil olarak alınmış diğer üçü ise Tatarlara geri verilmiştir.³⁰⁷ Tarsus Sancakbeyi Receb Ağa'nın yakaladığı iki dil bizzat Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından sorguya çekildikten sonra idam edilmiştir.³⁰⁸ Kuşatma esnasında alınan bir dilden İmparator Leopold'ün muhasaradan önce Viyana'dan ayrılarak Linz şehrine gittiği bilgisi alınmıştır. Böylece İmparatorun Viyana'da olmadığına dair duyum kesinlik kazanmıştır.³⁰⁹ Muhasara devam ederken bilgi almak adına diller ele geçirilmeye devam edilmiştir.³¹⁰ Kuşatmanın dokuzuncu günü 27 Receb'de getirilen iki dilden biri Yeniçeri serdengeçtilerinin altında lağım olduğu haberini verdiği için alıkonulmuş, diğer dil ise idam edilmiştir.³¹¹ 29 Receb'de harp esnasında alınan bir dil "hiçbir şeyden haberim yok" şeklinde bir savunma yapınca böyle hayal dünyasında gezen serserinin dünyadan kurtulması daha iyidir diyerek idam edilmiştir.³¹² 1105 (1693) Avusturya seferinde Kırım Hanı Selim Giray, ele geçirdiği dillerden Avusturya kuvvetlerinin Erdel üzerine gideceğini öğrenmiş bunun üzerine Selim Giray'ın Veziriazam Bozoklu Mustafa Paşa ile Erdel'de buluşması kararlaştırılmıştır.³¹³ Sultan II. Mustafa zamanında yapılan Avusturya seferi öncesindeki hazırlıklara ilişkin kayıtlarda, farklı yerlerden merkeze gönderilen diller hakkında bilgiler bulunmaktadır. Dillerden biri Kırım Hanı diğeri ise Bosna tarafından gönderilmiştir. Kırım Hanı'nın gönderdiği dilin milliyeti bilinmemekle beraber Bosna tarafından gelen dil Hırvat asıllıdır. 21 Ramazân 1108 (16 Nisan 1697)'de Edirne'den hareket eden bu iki dil 21 Şevvâl 1108'de (13 Mayıs 1697) merkeze ulaşmıştır.³¹⁴ İlerleyen zamanda Kırım Hanı'ndan Gölo isimli bir esir daha gönderilmiş; fakat bu esirin ne zaman merkeze geldiği hakkında bilgi verilmemiştir.³¹⁵ Onunla birlikte bir

³⁰⁷ **Vekâyi-i Bec**, s. 81.

³⁰⁸ 19 Ramazân 1094 /11 Eylül 1683 (Fatih Gürcan, **Avrupa'da Askeri Gelişmeler ve II. Viyana Kuşatması**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 85).

³⁰⁹ Fatih Gürcan, **aynı tez**, s. 50. Muhasaranın birinci gününde dört dil alınmış getirenlere ihsanlarda bulunulmuş, dillerden bilgi alındıktan sonra birini Delibaşı, diğer üçünü de asesbaşı kellesini kesmiştir (**Silâhdâr Tarihi**, s. 835).

³¹⁰ Muhasaranın dördüncü günü iki dil alınıp onlardan bilgi alındıktan sonra öldürülmüşlerdir (**Silâhdâr Tarihi**, s. 840). 7. günü iki dil daha ele geçirilmiş bilgi edindikten sonra öldürülmüştür (**Silâhdâr Tarihi**, s. 843).

³¹¹ **Silâhdâr Tarihi**, s. 845.

³¹² **Silâhdâr Tarihi**, s. 847.

³¹³ **Zübde-i Vekaiyât**, s. 452-453.

³¹⁴ An-canib-i Han-ı âlî-şân Urus Anderin dil Neferen 1, An-cânib-i Bosna Hırvat asıllı dil Neferen 1 (BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 440-442, 21 Şevvâl 1108 (13 Mayıs 1697).

³¹⁵ Gölo isimli olan bu esir Tırnovi tarafında İbrahim Ağa'nın çiftliğini basmış ve yakalanarak dil olmak üzere Âsitane'ye gönderilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 445, 3 Şevvâl 1108 (25 Nisan 1697).

diğer dil ise Belgrad tarafından gönderilen Hristo isimli esirdir.³¹⁶ Avusturya seferi esnasında Kırım Hanı aldığı dilden düşman ordularının Bucak tarafına gideceklerini öğrenmiş, bunun üzerine hemen Kopaslu Kalesi üzerine hareket etmiş aldığı dili ise merkeze göndermiştir.³¹⁷ İskenderiye Mutasarrıfı Arslan Paşa, Bovan Miri adındaki esiri yine dil olarak yollamıştır.³¹⁸ Vidin civarından esir alınan Garzan Bako, Macar Pavlov ve Noveni Eflak, Receb Paşa tarafından dil olarak İstanbul'a aktarıldıktan sonra yapılan sorgulanmalarının ardından mîrî esir olmak üzere Tersane Zindanı'na gönderilmiştir.³¹⁹

Alınan dillerin anlattıkları, düşmanın hareket ettiği yön ve hedefi hakkında bilgiler vermektedir. Bu bilgiler kalelerin savunmasında da hayati öneme haizdir. 1100 (1689) yılında Vişegrad üzerine on iki bin askerin gönderileceği bilgisini alan Bosna Valisi Hüseyin Paşa, düşman kuvvetleri gelmeden evvel kalede bulunan dört bin askerine asker ve mühimmat takviyesi göndermiş, bu sayede kalede dört bin askerle karşılaşacağını düşünen düşman kuvvetleri beklenmedik şekilde, karşılarına daha kalabalık çıkan Osmanlı askeri tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Düşman askerlerinin bir kısmı öldürülürken bin civarındaki asker de esir olarak alınmış ve bunların içinden sekizi Bosna Valisi Hüseyin Paşa tarafından Sofya menziline bulunan sadrazam otağına gönderilmiştir. Otağa gönderilen dillerin dördünün Macar olduğu belirtilmektedir.³²⁰ 1109 (1697) senesinde gerçekleşen Avusturya seferi esnasında Temeşvar eyaletinin muhafazasında görevli olan Cafer Paşa, Temeşvar civarında olan Sebeş Kalesi'nden aldığı dillerden, kalenin içinde çok az sayıda asker olduğunu öğrenmiştir. Bunun üzerine kaleyi kuşatarak kalenin içindekilerden kimini öldürmüş kimini esir etmiştir.³²¹

Denizlerde de durum farklı değildir, dillerden alınan bilgiler Osmanlı donanmasının strateji ve hareket yönünün belirlenmesinde önemli role sahiptir. Kıbrıs seferi için donanmanın İstanbul'dan hareketi ardından Sultan II. Selim, Ali Reis'in

³¹⁶ BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 445, 3 Şevvâl 1108 (25 Nisan 1697).).

³¹⁷ **Nusretnâme**, s. 116-118.

³¹⁸ BOA. *Mad.* nr. 3918, s. 172, 30 Zilka'de 1130 (20 Ocak 1711).

³¹⁹ Mezbûrlar Vidin cânibinden Receb Paşa tarafından dil olmak üzere rikâb-ı hümayûn tarafına gelüp asker-i İslâm üzerine dahil olduğu köyden saadetlü Âkif Paşa tarafından gelmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3918, s. 172, selh-i Zilka'de 1130 / 20 Ocak 1711).

³²⁰ **Vâkı'ât-ı Rûz-merre**, c. 1, s 89-92.

³²¹ **Zübde-i Vekaiyât**, s. 619, 22 Muharrem 1109 (10 Ağustos 1697).

düşman hakkında bilgi almak için ele geçirdiği dil ve casusların merkeze gönderilmesini istemiştir.³²² Kıbrıs fethedildikten sonra alınan esirlerin verdiği bilgiler hayati önem taşımaktadır. Anavarin Kalesi'nin bitiminde beş-altı bin kişinin saklanabileceği büyüklükte bir mağaranın var olduğu ve düşmanın buraya saklanarak taarruzda bulunabileceği bilgisi, alınan esirlerden öğrenilmiştir. Mora Beyi'ne, Moton, Arkadya kadılarına ve Anavarin Kalesi dizdarına bu mağaranın taş ile doldurulması emredilmiştir.³²³ 967 (1560) senesinde Eğriboz kadısı merkeze mektup göndererek düşmanın, Osmanlı donanmasının ardından hareket edecek elli kıta kadırgadan haberdar olduğunun öğrenildiğini söylemiştir. Ayrıca, Osmanlı Donanması hakkında bilgi almak için düşman tarafından gönderilen casusların yakalanarak hapsedildikleri merkeze bildirilmiştir. Bunun üzerine merkezden, alınan casusların sıkı şekilde hapsedilmeleri ve donanma dönerken de bu esirlerin donanmaya teslim edilerek merkeze gönderilmeleri emredilmiştir.³²⁴ Malta Adası'nın kuşatılması esnasında dil alınması için adaya asker çıktığı fakat düşmanın top taarruzu yüzünden bunun mümkün olmadığı bildirilmiştir. Bunun yanı sıra Malta ile Mesina arasında ele geçirilen kalyonun içindeki on beş esirden Mesina'da yirmi yedi geminin toplandığı haberi alınmıştır.³²⁵ Deli Hüseyin Paşa, Hanya muhafazası esnasında Venediklilerin Tuzla mevkiinde kurdukları tuzaktan kurtulurken Marko isimli Venedikli kapudanı esir almıştır. Ayrıca yakaladığı diğer esirlerden düşman kuvvetlerinin Kandiye'de toplanarak buradan topluca taarruza geçeceği bilgisini almıştır.³²⁶

1096 (1685) yılında Benefşe Kalesi'nin Venedikliler tarafından kuşatıldığı sırada merkezden Benefşe Kalesi'ne zahire yüklü gemiler gönderilmiştir. Fakat öncesinde yaşanan çarpışmada esir alınan Venedikli kapudanlardan, on sekiz Venedik gemisinin zahire yüklü gemilere saldırmak için geldiği haber alınınca zahire yüklü gemiler Benefşe Kalesi'ne gitmekten vazgeçmişler, böylece zahirenin Venediklilerin eline geçmesi engellenmiştir.³²⁷ Sadece savaş zamanlarında değil donanmanın izleyeceği stratejiyi belirleme açısından da dillerin verdiği bilgiler önem arz

³²² **12 Numaralı Mühimme**, hk: 477-78, s. 332-333, 20 Zilka'de 978 (15 Mayıs 1571).

³²³ Kıbrıs'ın fethinden sonra müttefik donanmanın buradaki mağaraya saklanarak baskın verme ihtimalinden dolayı taşlarla doldurulması emredilmiştir. **12 Numaralı Mühimme**, hk: 438, s. 308-309, 19 Zilka'de 978 (1570-1571).

³²⁴ **3 Numaralı Mühimme**, hk: 1504, s. 668, 20 Zilhicce 967 (11 Eylül 1560).

³²⁵ Bunun üzerine gemiler Trablusgarb limanına doğru hareket etmişlerdir (Aycibin, **Fezleke**, s. 599).

³²⁶ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. 3, s. 331.

³²⁷ Hacer Çelebi, **1685 Yılında Mora'nın Venedikliler Tarafından İşgali ve Sonuçları**, Edirne: Trakya Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998, s. 53.

etmektedir. 1099 (1687) tarihli emirde “*Mezbûrlar rûz-ı Hızır’dan rûz-ı Kasım’a değin donanma-yı hümayûnumla her biri bir kıt’a fırkate ile leyl ü nehâr mahûf ve muhâtaralı yerlerde karakol bekleyüp düşmân-ı dinden dil ahzi ve bir mahalle serî’an haber irsâli ehem ve elzem olan hidemât-ı hümayûnumda bulunmak emrimdir fermân-ı hümayûnda tasrih olunmağın işbu mahalle şerh verildi.*”³²⁸ Düşmandan diller alınarak yol stratejisinin bu bilgilere göre belirlenmesi emredilmiştir.

Dil almak kadar dil vermemek de seferin başarısı için önemlidir. Savaş esnasında bilgi toplamaya çalışan tek taraf Osmanlı Devleti değildir. Düşman olan taraf da Osmanlı ordusu, geçiş güzergâhları, ordu komutanı, mühimmatı gibi konularda bilgi almak için dil almaya çalışmaktadır.³²⁹ Mesela Çehrin seferi esnasında alınan bir casusa ordunun durumu sorulup bilgi alınmış, ayrıca kendilerinin Osmanlı ordusundan bir dil alıp alamadıkları sorulmuştur.³³⁰ Niş-Belgrad arasının güvenliğini sağlamaya çalışan Küçük Cafer Paşa aldığı iki dili padişaha göndermiş, bunlar Osmanlı ordusundan dil almak için görevlendirildiklerini ama kendilerinin yakalandıklarını söylemiştir.³³¹ Belgrad seferi esnasında Osmanlı kuvvetlerinden dil almak niyetiyle gelen üç yüz Macar ve Nemçe askeri Osmanlı kuvvetlerince ele

³²⁸ BOA. Mad. nr. 183, s. 13. Hükümde tarih verilmemiştir fakat defterin daha sonraki sayfalarında 1099 (1687) kayıtlı belgeler bulunmaktadır.

³²⁹ 1697 yılında yaşanan Zenta bozgunu dil vermemenin ehemmiyetini göstermesi bakımından önemlidir. Osmanlı ordusundan yakalan Cafer isimli kişi düşman sorgulamasında Sultan 2. Mustafa’nın imparatorluk ordusunun gelişini öğrendiğini ve bu yüzden Theiss nehrinin sağından ilerlemekten vazgeçip Zenta’nın biraz aşağısına gemi köprüsü kurdurduğunu, süvarilerin nehrin solunda ilerlediğini, piyadelerin ise nehrin sağında siperlerde bulunduklarını aktarmıştır. Bu bilgiler üzerine Prens Eugene önderliğinde Osmanlı ordusuna baskın yapılmıştır (Fatma Akay Türker, **Avusturyalıların Gözünden Büyük Türk Savaşı (1683-1699)**, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2018, s.196). Osmanlı ordusu veya kalesi hakkında bilgi vermeme çabasına dair bir Tiryaki Hasan Paşa’nın Kanije kuşatmasındaki tutumu önemlidir. Hasan Paşa’nın iç oğlanlarından olan iki Macar düşman tarafına giderek kalede zahire ve barutun azaldığı kalenin daha fazla dayanamayacak durumda olduğu hakkında bilgi verdiler. Bunun üzerine Hasan Paşa düşmandan yakaladığı bir dile durumu soruşturdu ve bu esirin idam edilmesini söyleyerek yanında bulunan Ömer Bey’e teslim etti. Ömer Bey dili güya paşadan gizli serbest bırakarak kaçan iki iç oğlanını Hasan Paşa’nın kasıtlı gönderdiğini bunların fırsatını bulunca tekrar Hasan Paşa’nın yanına kaçacaklarını, maksatlarının Avusturya ordusunu kışkırtarak kaleye saldırtmak olduğunu söyledi. Aynı zamanda sadrazama iki iç oğlanını düşman içine gönderdiğini, bunların dinden dönmüş gibi yaparak Arşidüke yanaşacakları şeklinde sahte mektup hazırladı ve bu mektubun arşidükün eline geçmesini sağladı. Bunun üzerine Arşidük oyuna getirildiğini düşünerek iki iç oğlanını öldürmüştür. Hasan Paşa’nın kurnazca oyunu ve sahte istihbaratları sayesinde Kanije Kalesi düşman eline düşmemiştir (Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. 3, s. 86-87). Benzer şekilde Bosna Beyi Mehmed Paşa’nın uzun zamandır esiri olan Simon Bunievaz Venedik’e gönderdiği mektubunda Osmanlıların yakın zamanda Citluk Kalesine saldıracaklarını bildirmiştir (Güner Doğan, **Osmanlı Venedik Egemenliğinde Balkanlar ve Dalmaçya Kıyıları**, s. 59).

³³⁰ Filiz Duman, “Bir Gazavat-nâme Türü Olarak Hüseyin Behcetî’nin Mi’Râcü’z-Zafer Adlı Zafer-nâmesi (h.1088/m.1678)”, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 78.

³³¹ **Nusretname**, s. 120-121.

geçirilmiş, çoğu öldürülmüş, bir kısmı esir alınmış ve iki Nemçeli de dil olarak ordugâha götürülmüştür.³³² Gördos Kalesi kuşatmasında Osmanlı ordusundan dil almak için gezen bir Venedikliyi yakalayan üç Osmanlı askeri kaledekilerin kendilerine ateş etmeleriyle kaçımaya başlamış, öldürdükleri Venediklinin başını sadrazama sunarak bahşiş almışlardır.³³³ Bosna serhad kalelerine zahire götüren Osmanlı askerleri, Gabela Kalesi'nin generali ve yanında olan askerlerle mücadeleye girmiş, düşman askerlerinden üç yüzünü öldürmüş, yüz elli kadarını esir almış ve birkaçı dil olarak ordugâha göndermiştir.³³⁴

Mora seferi esnasında Rumeli Martolosbaşı Topal Osman Ağa kendisine bağlı askerlerle Anapoli civarında rast geldiği takriben 400 civarında Venedik askeriyle mücadeleye girişmiştir. Bu Venedik birliğini bozguna uğratan Osman Bey, üç Venedik askerini esir almış ve dil olarak Sadrazam Silahtar Ali Paşa'ya göndermiştir. Ali Paşa, bu başarısından dolayı Osman Bey'i 1.100 gurus ile ödüllendirmiştir.³³⁵ Mora'nın fethinden sonra Mora Beyi'nin yolladığı dilden alınan bilgilere göre düşmana karşı uyanık olunması emredilmiştir.³³⁶

Kroniklerde sık sık farklı yerlerden dillerin alınması, gönderilen diller ve alınan esirlerin içinden dil olarak birkaçının ayrılması ve merkeze yollanması³³⁷ hakkında bilgiler verilmektedir. Alınan bu dillerin bir kısmı bilgi alındıktan hemen sonra öldürülmekte bir kısmı ise merkeze nakledilmektedir. Bu noktada alınan dilin öldürülmesi veya öldürülmeyip merkeze gönderilerek mîrî esir sınıfına konulmasında ayırt edici nokta tam olarak bilinmemektedir. Kitabî kaynaklar ve arşiv kayıtları sarîh bilgiler içermemekle beraber verdiği istihbaratın niteliği ve öneminin esirin yaşamasında veya ölmesinde belirleyici etken olması muhtemeldir. II. Viyana kuşatması esnasında alınan iki dilden biri idam edilmiş, yeniçerilerin altında bulunan lağımı gösteren diğeri ise esir olarak alıkonulmuştur.³³⁸ Hakkında başka bilgi

³³² **Zübde-i Vekaiyât**, s. 550-551.

³³³ **Târih-i Raşîd ve Zeyli**, s. 921.

³³⁴ **Zübde-i Vekaiyât**, s. 553.

³³⁵ **Târih-i Raşîd ve Zeyli**, s. 918, Cemâziyelâhır 1127 (Haziran 1715).

³³⁶ Mora Beyi'nin İstanbul'a gönderdiği dilin verdiği bilgiler ışığında Mora Beyi'ne Venediklilere karşı dikkatli olması emredilmiştir (12 Numaralı Mühimme, hk: 485, s. 336, 27 Zilhicce 978/ 22 Mayıs 1571).

³³⁷ Engin, Merkeziye gönderilen esirlerin Divana çıkartıldığını ve burada sorgulandıklarından bahsetmektedir (**Osmanlı'da Kölelik**, s. 78). Belgrad'ın yeniden fethi sürecinde Erdel civarında karşılaşılan dört bin civarında düşman askerinin içinden diller alınarak kalanları öldürülmüştür. Alınan dillerden Nemçeli Kapudân olarak tabir edilen bir kişi İstanbul'a gönderilmiş, divanda tercümanın eşliğinde sorgulandıktan sonra Yedikule Zindanına hapsedilmiştir (**Vâkı'ât-ı Rûz-merre**, c. 2, s. 149).

³³⁸ **Silahdâr Tarihi**, s. 845.

bulunmayan bu esirin sonraki ahvali hakkında kesin çıkarım yapmak mümkün değildir. Daha uzun süre esir olarak tutulan diller de bulunmaktadır. Esirlere verilen nafaka kayıtlarından 1104 (1693) senesinde alınan iki dilin doksan sekiz gün boyunca Ruscuk Kalesi'nde tutuldukları görülmektedir.³³⁹ Özi Kalesi neferleri tarafından dil olarak alınan bu esirlerden Avusturya ordusunun gideceği yön hakkında bilgi alınmaya çalışılmış bu yüzden de doksan sekiz gün boyunca Ruscuk'ta hapsedilmişlerdir.³⁴⁰

“Dil” olarak merkeze gönderilen esirler mîrî esir sınıfına girmektedir. Duruma dair örneklerden biri II. Selim dönemine aittir. Alınan yirmi beş dilden biri Edirne’de inşa edilen cami inşaatına verilmiş, biri Müslüman olmuş ve borazancı yapılmıştır. Bunların başı olan esirin ise eşkıya olduğu söylenerek elleri ve ayaklarının bağlanıp boğazına taş konularak denize atılması, geri kalanların ise merkeze gönderilmesi emredilmiştir.³⁴¹

Casusluk da dil gibi düşman devlet hakkında bilgi almak ve düşmanı tanımak için hayati önem arz eden bir durumdur. Sadece Osmanlı Devleti değil Avrupalı devletler de düşmanları hakkında bilgi elde etmek için casuslar kullanmışlardır.³⁴² Casus ile dil arasındaki fark casusların bilgi toplamak için özel görevlendirilen kişiler olmasıdır. Bu noktada casusların getirdikleri bilgilerin dillerin verdiği bilgilerle kıyaslanması ve bilgilerin sağlamlasının yapılmasına dair emirler zaman zaman karşıma çıkmaktadır.³⁴³ Casusluk yapanlar yakalandığında ya öldürülür yahut esir

³³⁹ Esirlere Ruscuk mukaata malından günlük beşer paradan on para tahsis edilmiştir. Belgede Ruscuk Kale dizdarı “*bin yüz dört Zilhiccesinin onuncu gününden kale-i Rusçuk’da habs olunmak üzere yedime verilen iki nefer esirlerin*” diyerek esirlerin teslim edildiği tarihi belirtmektedir (BOA. İE.ML 39/3780, 5 Rebî’ülevvel 1105 /4 Kasım 1693).

³⁴⁰ Bu iki esir için doksan sekiz günlük 980 para yani 3.920 akçe verilmiştir (BOA, İE.ML 39/3780, 21 Şevvâl 1109 (2 Mayıs 1698).

³⁴¹ Serpil Bayrak, **16 Numaralı Mühimme Defteri’nin (238-394) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, hk: 577, s. 110, 13 Cemâziyelevvel 979 (3 Ekim 1571).

³⁴² Kandiye kalesi kuşatmasında Vezir mehterlerinden Moralı bir mühtedi Venediklilere esir düşmüş, Generalin hizmetinde çalışan kardeşi tarafından satın alınmıştır. Bu kişi Venediklilere onlar adına çalışacağını söylemiş fakat Osmanlı ordusuna casusluk yaparak kale ve savunması hakkında önemli bilgiler getirmiştir. Venedik gemilerinin Osmanlı gemilerine ani baskın yapacaklarına dair bilgiyi Sadrazama iletmıştır (Hasan Ali Cengiz, **Tevârih-i Cezîre-i Girid**, s. 252).

³⁴³ Kanuni Sultan Süleyman, Sigetvar seferi hazırlıkları esnasında casuslar vasıtasıyla bilgilerin toplanılması ve bu bilgilerin düşmandan alınacak dil yani esirler ile sağlamlasının yapılması emredilmiştir. Hatta defterin ilerleyen sayfalarında defaatle düşman hakkında bilgi elde edilebilecek esirlerin merkeze gönderilmesi emredilmişti (**5 Numaralı Mühimme Defteri**, hk. 1033, s. 588, 5 Şa’bân 973 (25 Şubat 1566). Savaş esnasında düşmandan dil alınması ve bunların orduya yahut İstanbul’a gönderilmesine dair birçok emir bulunmaktadır. Denizlerde de derya beylerine ve

alınırlardı. Hatta casusların ordugâhın içine kadar girdiklerine dair bilgiler dahi bulunmaktadır. II. Süleyman'ın (1687-1691) komuta ettiği sefer esnasında ordunun Uzuncaabad mevkiinde konakladığı sırada Veziriazam Fazıl Mustafa Paşa (1689-1691) ordugâhta gezerken çadırlar arasında dolaşan bir kişiyi³⁴⁴ görmüş ve bu kişinin kim olduğunu sormuştur. Kişi kendisinin esir olduğunu söyleyince ne zaman esir alındığı sorulmuş, bunun üzerine çingene olduğunu ve suçlu olarak subaşına verildiğini iddia etmiştir. Subaşının gelmesi üzerine ise, bu kişi saklanacak bir yeri kalmadığını ve günlük üç gurus karşılığında casus olarak ordugâha girdiğini itiraf etmek zorunda kalmıştır. Yakalanan casus için beklenen son padişah çadırının önünde idam edilmek şeklinde gerçekleşmiştir.³⁴⁵

Yine 1127 (1715) senesinde ordu Veziriazam Damad Ali Paşa (1713-1716) önderliğinde Venedik elinde bulunan Mora kalelerini zapt etmek üzere sefere çıkmıştır. Osmanlı ordusunun Moton'u kuşattığı esnada ortalığı tarayan yeniçeriler casusluk yapan bir kişiyi yakalayıp esir etmişlerdir. Esir, casusluk yapmadığını, esir edilen çocuklarını aradığını iddia etmiştir. Talihsizliği kendisinden önce üç kişinin daha yakalanması ve bunlardan ikisinin sadece gezinmek için orada olduklarını iddia etmelerine rağmen üçüncü *Estamo* adlı esirin Osmanlı askerlerinden esir yakalamak için buralarda olduklarını itiraf etmesidir. *Estamo*'nun itirafı sadece *Marin* ve *Pilubar* adlı esir arkadaşlarını değil "esir çocuklarını arayan masum" Venedikli'yi de yakmıştır.³⁴⁶ Aynı dönemde benzer şekilde *Vasil* isimli kişi de orduyu gözetlerken dört sipahi tarafından yakalanmış ve esir alınmıştır. Yapılan araştırmada *Vasil*'in Anabolu'nun fethi esnasında kaçtığı ortaya çıkmıştır. *Sitan* isimli zimmi de kaçtıktan sonra yeniçeriler tarafından yakalanmıştır.³⁴⁷ Aslen Brandeburglu olan *Andriya Lariçna* adlı kişi Vidin'de casusluk yaptığı gerekçesiyle esir alınarak Tersane zindanına gönderilmiştir.³⁴⁸ Bu dönem Pasarofça Antlaşması'nın imzalanmasından

Kapudânlara düşmanın nerede olduğu, sefer hazırlığında olup olmadığı, donanmanın durumu hakkında bilgi almak için dillerin alınması emredilmiştir. Dil alınması ile alakalı bilgilerin sıklıkla karşımıza çıktığı kaynaklar mühimme defterleri ve kronikleridir. Menzillerde alınan diller ve dillerden alınan bilgiler hakkında teferruatlı açıklamalar bulunmaktadır.

³⁴⁴ Rûz-merre'de "Tavîlü'l-kâme, yılan dilli, kırık-arık, kırı-kara çehrelî, yeşil kalpaklı pâyında battâl demürden kadana" şeklinde fiziki tarifi verilmiştir (**Vâkı'ât-ı Rûz-merre**, c 1, s. 81).

³⁴⁵ **Vâkı'ât-ı Rûz-merre**, c. 1, s. 81, 21 Şa'bân 1100 (10 Haziran 1689).

³⁴⁶ BOA, *Mad.* nr. 2850, s. 42, 4 Şa'bân 1127 (5 Ağustos 1715).

³⁴⁷ BOA, *Mad.* nr. 2850, s. 42, 4 Şa'bân 1127 (5 Ağustos 1715).

³⁴⁸ Mesfûr anı'l-asl Brandebur[g] memleketinde bors keferesinden olup Vidin'de câsus deyü ahz ve hala bostancıbaşında olmağla mîrî esir olmak üzere Tersâne-i Âmire'de küreğe vaz olunmak için Başmuhasebeye kayd ve ilm ü haberi verilmek bâbında fermân-ı âlî sadır olmağın mûcibince kaime verildi (BOA, *Mad.* nr. 3918, s. 172, 27 Muharrem 1130/ 31 Aralık 1717).

yaklaşık yedi ay öncesidir. Osmanlı Devleti ile Venedik, Rusya, Avusturya arasında savaşın devam ettiği bir süreç olduğundan casusluk ve bilgi akışı devletler için çok önemlidir. Hatta esir alınanların bazılarının düşman devletin hizmetine girerek casusluk yaptığı da vakidir. Kırım Hanının da esir aldıklarından bir kısmını casus olarak kullanmak üzere düşman kuvvetlerinin arasına yerleştirdiği bilinmektedir.³⁴⁹

1.3.2. Sefer Esnasında Serbest Bırakılanlar ve Öldürülenler

Sefer devam ederken bazen esir alınanlar öldürülmekte bazen de serbest bırakılmaktadır. Fethedilen her yerde ahalinin tamamı esir alınmamıştır.³⁵⁰ Osmanlı egemenliğine geçtikten sonra eski yerlerinde bırakılan ve reaya haline getirilenler de bulunmaktadır. Aslında bu, kalenin sulh ile teslim edilip edilmemesi ile alakalıdır.³⁵¹ Bu duruma örnek olarak Benefşe Kalesi'nin fethedilmesi gösterilebilir. Kalenin fethi sırasında halk iç kaleye sığınmış, fakat bir süre sonra su ve yiyecek sıkıntısının başlamasıyla birlikte Kapudan-ı Derya Canım Hoca'ya canlarına dokunulmaması karşılığında kaleyi teslim etmeyi kabul etmişlerdir. Canım Hoca iç kaleye girdikten

³⁴⁹ Kırım Hanı'nın aldığı esirlerden bir kısmını casus olarak kullandığı bilinmektedir. Hatta Kırım Hanı adına çalışan 700 kişilik bir Alman ağır zırhlı süvari alayı bulunmaktadır ve bunun başında Kahlkopf lakaplı Alman süvari komutanı vardır. Kahlkopf, yönettiği istihbarat teşkilatına mensup kırk casusu, 1663 seferinden evvel Moravya, Silezya, Bohemya ve Viyana'ya casuslar yollamış onlardan biri de bu Paul'dür. Paul, Almanca, Fransızca ve Macarca gibi dillerin yanı sıra yerel lisanları da konuşabilen casuslardan biridir (Özgür Kolçak, **Osmanlı- Avusturya Savaşları**, s. 220).

³⁵⁰ Osmanlı Devleti'nin beylikten itibaren fethedilen yerde halkı bırakarak kendi reayasına haline getirdiği istimalet politikası yürüttüğü bilinmektedir. Belgelerde fethedilen yerlerde asker, isyancı elebaşları, eşkıyalar haricinde kalan halk bazen yerlerinde bırakılır bazen esir alınırlardı. Kalenin teslim edilmesinde eşkıyalar, asker ve isyancı elebaşları için durum genelde değişmezken halk esir alınmamaktadır.

³⁵¹ Benzer şekilde Gördos Kalesi kuşatıldığında ahali ile birlikte iç kaleye çekilen Venediklilere veziriazam "biz ki cümle mülûk-i dünyânın a'zamı ve ulusu olan Âl-i Osmân Pâdişâhının serdâr-ı ekremiyüz. Gördüs Kal'ası'nda olanlar ma'lûmunuz olsun ki, eger kal'a-i Pâdişâhîyi teslim ederseniz içinde olan re'âyâ hâlâ Mora cezîresinde emân ile gelüp emlâk ü emvâl ve cânları himâye olunan re'âyâ gibi himâye olunup Venediklî olanların dahi cânlarına emân verilir. Ve eger muhâlefet ederseniz yerleri ve gökleri yaradan Allâh'ın inâyetiyle üzerinize hücum ve evlâd u iyâliniz esir ve sâirleriniz tu'me-i şimşir kalınırsız, vebâli boynunuza!" şeklinde mektup göndermiştir (Cemâziyelâhır 1127 /Haziran 1715, **Târih-i Raşîd ve Zeyli**, s. 916). Hatta Gördos kalesinde bulunan Venediklileri zor durumda bırakmak ve teslim olmalarını sağlamak için civarında olan köylere zarar verilmemesi, tarlaların yakılmaması ve ahalinin Osmanlı reayasına olmayı kabul etmeleri için onlara zarar verilmemesi tembih edilmiştir. Reaya olmayı kabul edenlerin ellerine Martolos Balı Osman Ağa eliyle eman belgeleri verilmiştir (**Târih-i Raşîd ve Zeyli**, s. 918). Gördos kalesinin cenk ile alınmasına binaen halkı esir edilmiştir (1 Receb 1127 /3 Temmuz 1715, **Târih-i Raşîd ve Zeyli**, 919- 920).

sonra burada bulunan yedi yüz-sekiz yüz civarındaki reaya yerlerinde bırakılmış, soltat yani asker olan yüz kadar Venedikli ise merkeze gönderilmiştir.

Benzer şekilde Gördos Kalesi'nin fethi esnasında da veziriazam haber göndererek teslim olmaları halinde reayanın malına ve canına dokunulmayacağı, isterlerse yerlerinde kalabilecekleri ama eğer savaşırılsa mallarının ganimet olarak alınacağı ve kendilerinin de esir edileceklerini söylemiştir. Başlarda Gördos Kalesi ahalisi direnmiş fakat kuşatmanın devamında teslim olmaya karar vermişlerdir. Kaleden gitmek isteyenlere Mora hariç istedikleri yere gidebilme izni verilmiştir. Ertesi gün birkaç bin yeniçeri ile Zağarcıbaşı Ağa ve Defterdar Efendi kalede bulunan topları tespit etmek ve kaleyi devralmak için içeri girdiklerinde ganimet alamayacakları için kızan yeniçeriler hadise çıkarmıştır. Yeniçeriler, kale ahalisinin üzerine saldırarak bazılarını öldürmüş, bazılarını esir alarak mallarını yağmalamışlardır. Bunun üzerine ahali yeniçerilere karşılık vermiş ve cebehaneyi patlatmışlardır.³⁵² Olaylar veziriazama gidince reayanın intikam için cebehaneyi patlamalarına kızmış ve onların esir edilmelerine izin vermiştir. Elinde reaya olanların satmalarına izin verilmiş, Venediklilerin ise hemen serbest bırakılmasını ve Mora hariç istedikleri yere gitmelerine izin verilmesini emretmiştir.³⁵³ Benzer şekilde sefer devam ederken İğne Kalesi'nde bulunan reayanın ve asker olan Venediklilerin kaleyi sulhla Osmanlı Ordusu'na teslim etmeleriyle halk ve Venedikli askerler serbest bırakılmışlardır.³⁵⁴ Kalenin sulh ile teslim edilmesinde de bazen durumlar farklılık arz edebilmektedir. Bosna Valisi Hüseyin Paşa 1100 (1689) yılında Fethülislam Kalesi'ni kuşattığında kaledekilere teslim olmalarını teklif etmiş, kendilerine yardım geleceğinden emin olan kale halkı bu teklifi geri çevirmiştir. Hüseyin Paşa kaledekilere yardım için gelen düşman askerini bozguna uğrattınca içerdekilerin kurtulma ümidi kalmamış, kaleyi vire ile Hüseyin Paşa'ya teslim ederek kendilerinin çıkıp gitmelerine engel olunmamasını istemişlerdir. Hüseyin Paşa bu teklifin daha evvelden olduğunu, şu anda kaleyi teslim ederlerse hayatlarının bağışlanacağını ama

³⁵² *Târih-i Raşid ve Zeyli*, s. 919, Receb 1127 /Temmuz 1715).

³⁵³ Olay Râşid tarihinde bu şekilde anlatılmaktadır. Jorga ise Ali Paşa'nın verdiği emanın, Venediklilerin yağmaya kalkışan Osmanlı askerlerini öldürmesiyle bozulduğunu iddia ettiğinden bahseder. Katolik bir papazın mühimmat deposunun havaya uçurmasıyla Osmanlı askerleri şehit olmuş bunun üzerine Ali Paşa herkesin esir alınmasını emretmiştir. Eski Bizans hanedanından olan Mamona ailesinin katledildiği ve sadece Kapudân-ı deryaya gönderilmiş olan esirlerin sağ kalmıştır. (Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Nilüfer Epçeli, IV. Cilt, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005, s. 278).

³⁵⁴ *Târih-i Raşid ve Zeyli*, s 921-4. Receb 1127 (Temmuz 1715).

hepsinin esir olacağını iletmiş, sonuç itibarıyla esir olarak yaşamının ölmekten daha iyi olduğu fikriyle Fethülislam Kalesi'ni teslim etmişler ve reayanın tamamı esir alınmıştır.³⁵⁵ II. Viyana kuşatması sırasında yolda alınan kaleler hakkında bilgi verilmektedir. Sefere çıkan ordu yol üzerinde bulunan kale ve palankaları ele geçirilmiş fakat buradaki halkın tamamı esir alınmamıştır. Ovar ve Hanburg kalelerinde bulunan erkekler öldürülmüş, kadın ve çocuklar esir alınmıştır. Vanon, Karaçun, Bola, Abotlan, Tekendrof, Viden, Neşider, Gula palankaları halkı esir edilmiş, malları alınmıştır. Kepçe, Köbref, Rayka, Bedaşdorf, Gata, Vetemberf, Mirilikkerb palankalarında bulunan ahalinin erkekleri öldürülmüş, kadın ve çocuklar esir alınmıştır.³⁵⁶ Papa Kalesi'nde bulunan erkekler daha doğrusu sağlam erkekler öldürülmüş kadın ve çocuklar esir alınmıştır,³⁵⁷ II. Viyana kuşatmasında muhasarasının ilk günü³⁵⁸ orduda esir olan Kazaklardan birinin sahibini öldürdüğü haberinin ordugâhta duyulması üzerine Kazak esirlerin öldürülmesi emredilmiş hemen o saatte yüz ellisi aylak çadırı önünde öldürülmüştür. Bir iki gün içindeyse bu sayı iki bin civarını bulmuştur..³⁵⁹ Seferin ilk günü ordugâhta bulunan esir sayısı abartılı görünmektedir. Lipve Kalesi'nin fethi esnasında kale komutanı ve dizdarı ayrılarak geri kalan esirlerin çadırın önüne getirilmesi emredilmiş ve getirilen esirler idam edilmiş, İç Hazinesdar Nezir Ağa ve defterdar kaydıyla esir getirenlerin hepsine bahşişleri verilmiştir.³⁶⁰

Esir alınmasında önemli bir ayrıntı sefer devam ederken esir alımlarının çok fazla olmadığıdır. Bu noktada kroniklerde verilen bilgiler bu yargıyı desteklemektedir. Öncelikle ordugâhta esir sayısının artması demek düşman askeri sayısının da artması demektir. Herhangi bir şekilde düşman askerinin taarruzunda iki ateş arasında kalma ihtimali çok yüksektir.³⁶¹ Evliya Çelebi, Uyvar seferi esnasında akın ve düşman

³⁵⁵ **Vâkı'ât-ı Rûz-merre**, c. 1, s. 108- 109.

³⁵⁶ **Silahdâr Tarihi**, s. 845. Ayrıca, Beç etrafına yaklaşık iki saat mesafede olan palankaların ele geçirildiği ve burada bulunan kadınların ve çocukların esir alındığı anlatılmaktadır. Rabakös ve Rabça adaları, Palanka-ı Vanan, Palanka-ı Bola (Valla) Palanka-ı Apotlân, Palanka-ı Tekendort, Palanka-ı Neşider, Palanka-ı Viden, Palanka-ı Kepçe, Palanka-ı Gerirek, Palanka-ı Rayga, Palanka-ı Nigasdorf, Palanka-ı Gata, Palanka-ı Vesenburk, Palanka-ı Meringerb (Berzsenye?), Palanka-ı Petrodorf, Palanka-ı Fokânci (?) Palanka-ı Lârenberg (Vekayi-i Bec, s. 72, 8 Rebî'ülâhır 1094 (2 Temmuz 1683).

³⁵⁷ **Silahdâr Tarihi**, s. 825.

³⁵⁸ 19 Receb 1094 (14 Temmuz 1683).

³⁵⁹ **Silahdâr Tarihi**, s. 837.

³⁶⁰ **Nusretname**, s. 153.

³⁶¹ Alınan esirlerin düşmana yardım ederek bir anda orduyu iki ateş arasında bıraktığına dair örnekler bulunmaktadır. 1492 tarihinde Karniyol tarafına akın yapan Mihaloğlu Ali Bey çok sayıda esir ile dönmüştür. Macar kuvvetleri ile girdiği mücadele esnasında bu esirler zincirlerinden kurtularak akıncıları arkadan vurmuş, iki ateş arasında kalan akıncılar telef olmuştur (Nihat Engin, **Osmanlı**

ordusundan haber almak maksadıyla giden on bin kadar Tatarın Sakmar civarında pusu kuran askerlerle karşılaştıkları ve yapılan mücadeleden sonra Tatarların yirmi bin kadar esirle ordugâha geldikleri, paşanın emriyle bunların dokuz bininin öldürüldüğünden bahsetmektedir. Evliya Çelebi, bu emrin verilme sebebinin Yanoş'un orduya saldırma ihtimaline karşı olduğunu yazmaktadır. Hatta bu esirler öldürüldükten sonra Yanoş'un çok uzakta olduğuna dair haberlerin gelmesiyle yapılan hatadan pişmanlık duyulduğunu da ilave etmiştir.³⁶² Bu yüzden sefer esnasında getirilen esirler öldürülmekte ve getirenlere bahşişler verilmektedir. Bahşiş miktarları seferin başında daha yüksek iken sonuna doğru daha düşük rakamlarda verilmektedir.³⁶³ Genel teamülde sefer sırasında *belli başlı* esirler öldürülmeyerek merkeze gönderilmelidir, fakat bazen istisnai uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Mesela Titel Kalesi'nin fethinde *İştate* isimli kale kumandanı çevrede bulunan Müslüman köylere akın düzenleyip esir ettiğinden ve Müslümanlara çok zarar verdiğinden öldürülmüş, Avusturyalı komutan ise esir alınmıştır.³⁶⁴

II. Osman'ın Hotin seferinde yapılan mücadele sonunda ele geçirilen esir, dil ve kellelerin ordugâha geç vakitte -yatsı vaktinde- getirildiğinden bahisle bunlara yarın sabah bakılacağı ve getirenlerin bahşilerinin verileceği açıklanmıştır. Denildiği gibi ertesi sabah Ordu-yu Hümâyûna esir, dil ve kelle getirenlerin bahşişleri verilmiştir.³⁶⁵ Padişah dil getirenlere yirmi hasene³⁶⁶ ve baş getirenlere on hasene ihsanda bulunmuştur.³⁶⁷ Savaş devam ederken esir ve kelle getirenlere bahşişleri verildikten sonra esirler öldürülmektedir. Savaşın bitiminde esir alınması ve bu esirlerin saklanması olağan durumdur.³⁶⁸ Benzer şekilde Çehrin seferi esnasında sadrazamın

Devleti'nde Kölelik, s. 62). Benzer şekilde San Gottard savaşında muharebenin başında üstün taraf Osmanlı ordusu iken akıncılar kaçan Nemçe askerlerini kovalayarak esir almışlar, ordugaha döndüklerinde savaşın Nemçelilerin lehine geliştiğini gördüklerinde ellerinde olan esirleri öldürmüşlerdir. Evliya Çelebi, s.

³⁶² Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, c. 4, s. 208-209.

³⁶³ Bu duruma örnek Prut seferi esnasında askerden ilk kelle getirenlere altın verilirken uzun süren günün sonunda kelle getirenlere 50 hatta otuz gurusu verilmeye başlanmıştır. Sonrasında Rusların esir alınması Eflak ve Boğdanlı olanların ise öldürülmeleri emri verilmiştir (**Keyfiyet-i Rusiyye**, s. 36).

³⁶⁴ **Nusretnâme**, s. 164.

³⁶⁵ Çok sayıda esir getirildiği belirtilmiştir (**Topçular Kâtibi**, c. 2, s. 743).

³⁶⁶ Altın sikke.

³⁶⁷ **Topçular Kâtibi**, c. 2, s. 747.

³⁶⁸ 1068 (1657) yılında Köprülü Mehmed Paşa'nın komutanlığında yapılan Erdel seferinde Yanova Kalesifethinde de esir ve kelle getirenlere bahşişler dağıtılmıştır (Mürvet Aslan, **Sipâhizâde Ahmed'in Gazavat-nâme-i Cezîre-i Girit ve Zadre İsimli Eseri (Değerlendirme-Transkripsiyon)**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 118). Sadece savaş devam ederken değil durumun güvenli olmadığı durumlarda da esirler öldürülmüştür. Düşman askerlerinin Todori kalesini kuşattıkları kırk beş gün zarfında Osmanlılar çok sayıda düşman askerini esir etti. Öyle ki

emriyle hem düşmandan haber almak hem de oranın güvenliğini sağlamak amacıyla Özi suyunun diğer yakasına geçen Tatar kuvvetleri yanlarında çok sayıda esirle dönmüşlerdir. Bu esirler öldürülmüş, esir getirenlere bahşişleri ödenmiştir.³⁶⁹ Sefer esnasında sıklıkla Tatarların esir ve kelle getirdiğine dair kayıtlar bulunmaktadır. Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı arasındaki ilişki temelde Osmanlı Devleti'nin dış siyasetine göre şekillenen ve karşılıklı menfaatlara dayananmaktadır. Bu ilişkide, Osmanlı Devleti sefer esnasında Tatar askerlerinin hızlı hareket edebilme kabiliyetini kullanarak gücünü kaybeden Akıncı Ocağı'nın³⁷⁰ yerini Tatarlarla doldurmaktadır.³⁷¹ Bu şekilde başlıca geçim kaynaklarından biri esir ticareti olan Tatarlar Osmanlı ordusunda bulundukları sürede çıktıkları akınlardan bolca esir ve ganimetlerle dönmektedir.³⁷² Kırım Tatarları hızlı ve atik olmaları sayesinde çok uzun mesafeleri çok kısa sürede kat etmektedir.³⁷³ Buna bağlı olarak da sefer esnasında çok sayıda dil, esir ve kelle getirmeleri düşman ordusunun ve ona destek veren halkın direnişini kırmaktadır.³⁷⁴ Sefer esnasında Tatarların esir almalarına örneklerden biri II. Osman'ın

Kandiye ve Resmo kalelerinin zindanlarının çok sayıda esir ile dolduğu fakat buradaki zindanların müstahkem olmadığından bunların çoğunun öldürüldüğü anlatılmaktadır. “*Asker-i İslâm'ın ise ol meydân-ı kâr-zârda kelle vü dil almakdan gayri bi-hamden li'llâhi te'âlâ bir kârları olmayup, hattâ alından küffâr üsârâsından Kandiya ve Resmo zindânları ve tersâneleri memlû olup, vaz'a sâlih bir müstahkem malıall olmaduğundan nâşi ahz olunan melâ'inin ekseri tu'me-i şemşir-i 'adû-tedmir ile pây-ı lâgzide-i 'adem üftâde-i çâh-ı Cehennem olurlar idi*” (1 Zilka'de 1103/ 15 Temmuz 1692, **Zübde-i Vekaiyât**, s. 433).

³⁶⁹ Filiz Duman, **Mi'râcü'z-Zafer**, s. 86.

³⁷⁰ 1595 yılında Avusturya seferinden dönen Halil Paşa Tuna Köprüsü üzerine pençik resmi toplamak üzere askeri iki gün burada tutmuştur. Osmanlı ordusunu takip eden düşman ise bu esnada baskın düzenlemiş ve burada Akıncı Ocağı'nın tamamına yakın öldürülmüştür (**Topçular Kâtibi**, c. 1, s. 83). Bu olaydan sonra Akıncı Ocağı eski gücüne dönememiştir. Bu tarihten sonra Osmanlı yönetiminin seferlerde Tatarları sefere teşvik için para ödediği görülmektedir. Tatarlara, 1594'te 5.000 Filori ve 1602 yılında 30.000 filorilik ödeme yapılmıştır (Özgür Kolçak, **Osmanlı- Avusturya Savaşları**, s. 203). 1593-1606 yılları arasında olan savaşlarda Tatarlara teşvik için para ödenmesinde maksad yok olan Akıncı Ocağı'nın işlevini Tatarlar üzerinden karşılamak olabilir.

³⁷¹ Tatarlar sefere gelirken yanlarında getirdikleri birden fazla binek sayesinde mobilize olma ve hızlı hareket edebilme yetisine sahip olmaktadır. Bu hızın kendileri için getirdiği en büyük avantaj sefer esnasında civar yerlere giderek hızla esir ve ganimet getirmeleridir. Osmanlı ordusu açısından faydası öncü birlikler şeklinde kullanılmaları, düşman tarafından bilgi getirmeleri ve düşman gücünü yıpratmalarıdır (Özgür Kolçak, **Osmanlı- Avusturya Savaşları**, s. 207-209).

³⁷² Tatarlar sadece Osmanlı sultanlarına değil Osmanlı Devleti'nin menfaatlerine zarar vermeyecek şekilde başka devletlere de para karşılığında hizmet veriyorlardı (Özgür Kolçak, **Osmanlı- Avusturya Savaşları**, s. 203).

³⁷³ Tatar grupları, yağmalamak istenen araziye geldiklerinde “koş” adı verilen bir ordugâh kuruyorlardı. Savaşçıların üçte ikisi ordugâhta beklerken kalan üçte bir, iki kısma bölünerek etrafa dağılıyordu. Bunlar yüzer kişilik çapulcu gruplar halinde “koş”un neredeyse 80 mil uzağındaki köylere kadar baskınlar yapıp ganimet ve esir topluyorlardı (Özgür Kolçak, **Osmanlı- Avusturya Savaşları**, s. 208).

³⁷⁴ Tatar akınlalarının hafızalarda bıraktığı izlerin yansımaları adına 1948 yılında Polonya'nın güneydoğusunda yer alan bir köyde yapılan araştırma hayli ilgi çekicidir. Köyde yaşayan çocuklara yaşadıkları coğrafya hakkında geleneksel hikayeler anlatılması istenilmiş ve sonuçta anlatılan hikayelerin çoğunun 17. yüzyıldan beri bölgede hiç görülmemeyen Tatar akıncılar hakkında olduğu görülmüştür. Tatarlar hakkında anlatılan korkunç hikayeler ve bu durumu destekler nitelikteki

Hotin muharebesinde, Sultanın Kırım Hanı'na verdiği emre binaen Tatarların Kamanıçe Kalesi'nin yakınında bulunan Leh, Rus ve Kazak karyelerine akınlar düzenlemesi ve verdiği zararın yanında çok sayıda esir getirmesidir.³⁷⁵ 1071 (1661) yılında gönderilen toplamda yüz otuz Rus esir Tersane Zindanı'na yollanmıştır. Bu esirler Tatar Hanı Mehmed Giray'ın Ruslarla olan mücadelesinden yahut şaykalarla Karadeniz sahiline inerek Ergali ve civarındaki halkı esir edip yağmalayan ve daha sonra Sinop taraflarında fırtınaya yakalanarak karaya vuran Kazakların içinden gönderilen Ruslardır.³⁷⁶

II. Viyana kuşatmasında Tatarlar, Raabca ve Rabakos adalarını ele geçirmişler adayı yıkıp halkını esir almışlardır.³⁷⁷ Ayrıca II. Viyana kuşatması esnasında Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Schwechat'a geldiğinde yanına kuvvet alarak Bec önlerine gelerek keşif yapmıştır. Keşif esnasında yanında olan askerlerden bazıları beş yüz³⁷⁸ ila sekiz yüz³⁷⁹ düşman askeri esir almışlardır. 1736 yılında Ruslar, Osmanlı-Safevi mücadelesinden faydalanarak Azak Kalesi'ni ele geçirmek için kaleyi muhasara altına aldılar. Aynı zamanda Rus ordusunun diğer bir bölümü de Kırım üzerine harekete geçti. Bunun üzerine Rusya'ya savaş ilan edildi. Rusya'nın Ur kalesini alarak Kırım içlerine doğru ilerlemesi üzerine Kırım Hanı ve Osmanlı Kuvvetleri Rus ordusunu takip etmiştir. Ruslar ağır kayıplar vererek Ur kalesine çekilmek zorunda kaldılar. Keyfiyet-i Rusiyye'de Kırım Hanı'nın ve Tatarların aldığı Rus esirlerin çokluğundan bahisle *“hattâ esîrin kesretinden Keşe şehrinde çekdirmelere pek güzîde kızağı alınmış yetmiş guruşa bey’ olunurdu Ordu-yı Tatar hânda yigirmi guruşa kadar bey’ ü şîrâ olundu çünkü Gözleve cisrine gelüb ba’dehû ‘ubûr itdikde Gözleve dahî bir mikdâr ihrâk-ı bi'n-nâr etdi hân-ı ‘uluvvü’s-şân hazretleri ahz itdüğü esîrlerden yedi sekiz yüz mikdârı mîrî için vezîr-i müşârün-ileyh hazretlerine irsâl idüb”*, bu esirlerden yedi yüz-sekiz yüz kadarının mîrî esir olarak gönderildiği anlatılmaktadır.³⁸⁰

atasözleri halkın belleğindeki Tatar korkusunu ve Tatar akıncıların bölge halkına yaşattıkları dehşeti göstermektedir (Dariusz Kolodziejczyk, Slave Hunting slave Redemption as a Business Enterprise: The Northern Black Sea Region in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, Oriente Moderno, Nuova serie, Anno 25 (86), Nr. 1, THE OTTOMANS AND TRADE (2006), p.149)

³⁷⁵ **Topçular Kâtibi**, c. 2, s. 742-743.

³⁷⁶ **Silahdâr Tarihi**, s. 192-202.

³⁷⁷ **Silahdâr Tarihi**, s. 845.

³⁷⁸ **Zübde-i Vekayiât**, s. 152.

³⁷⁹ **Vekayi-i Bec**, s. 81.

³⁸⁰ **Keyfiyet-i Rusiyye**, s. 52-53. Safer 1149 (Haziran 1736).

Alınan esirlerin, dillerin ve kellelerin padişaha yahut sadrazama sunularak para alınması devletin sefer esnasında askerin ganimete saldırmasına engel teşkil edecek şekilde tanzim edilmiştir. Esir veya kelle getirenlere parası ödenerek, sefer devam ederken askerin ganimet maksadıyla esir saklamasının ve ordu içinde düşman sayısının artmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ganimet maksadıyla esir toplama esnasında ordunun dağıldığına dair kayıtlar mevcuttur ki bu sadece Osmanlı Ordusu'nun değil düşman ordunun da çekincelerindendir.³⁸¹ Askerin sefer esnasında elde ettiği esiri satmak için orduyu bırakıp gittiği görülmektedir. Evliya Çelebi, kendisinin içinde olduğu bir grup Uyvar Kalesi'nin vire ile teslimini müteakip kaleden ayrıldıkları esnada Cebahanenin patlamasıyla ortalığın karıştığı, askerlerden bazılarının kaleden çıkmakta olan halkın üzerine hücum ettiği ve ormana kaçan halkı esir almak üzere çok sayıda askerin hücum ettiğinden bahsetmektedir. Reayadan esir alan askerlerin Ordu-yu Hümâyûna geri dönmedikleri ve esirleri satmak üzere Estergon'a doğru yola çıktıklarını anlatmaktadır.³⁸² Anabolu Kalesi'nin fethinde elde edilen esir ve ganimet askerin dağılmasına sebep olmuştur. Askerlerin bir kısmı Anabolu Kalesi alındı bizim işimiz bitti diyerek esirleri ile beraber Trabnoz? Limanı'ndan Âsitâne'ye gitmek için izinli olduklarını iddia ederek gemilere binmiştir. Bazı askerler ise esirleri ile birlikte karadan kaçmaya çalışmıştır.

Bunun üzerine veziriazam onların arkasından kuvvet gönderip bunların geri getirilmelerini eğer direnirlerse cezalandırılmalarını ve ellerindeki esirlere mîrî için el konulmasını emretmiştir.³⁸³ Şa'bân başında Anabolu Kalesi'nden alınan general, generalzade, cumhurzade, soltat generallerinin belli başlı olanlarından onunun Yedikule zindanına konulması için Âsitaneye gönderildiği bilinmektedir.³⁸⁴ IV. Mehmed'in Çehrin seferi esnasında daha öncesinde alınan yirmi Lehli mîrî esir ordunun bulunduğu yere gönderilmiştir.yol üzerinde bulunan kadılara hitaben kaleme alınan emirde yirmi Lehli esirin müdahale edilmeden istenilen yere ulaştırılması tembihlenmiştir.³⁸⁵ 1089 (1678) yılında Trabzon'dan kırk altı esirin merkeze

³⁸¹ Özgür Kolçak, **Osmanlı- Avusturya Savaşları**, s. 346-347.

³⁸² Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, c. 4, s. 208-209.

³⁸³ Râşid, Anabolu Kalesi'nden alınan ganimet ve üsârânın çokluğundan bahisle hesaplanamaz ve kıyaslanamaz şeklinde ifade etmektedir (**Târih-i Râşid ve Zeyli** s. 922, Şa'bân 1127 (Ağustos 1715)).

³⁸⁴ Vefat eden generalin Alessandro Bono olma ihtimali bulunmaktadır. Jorga tarihinde Anabolu Kalesi komutanının İstanbul'a gönderileceği ama daha öncesinde Megara'da öldüğü ve Theben'e gömüldüğü yazmaktadır. (Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, c. 4, s. 279).

³⁸⁵ Yunus Mercimek, **96 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-99)**, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, hk. 412, s. 221. Bu

gönderilmesi istenilmiştir.³⁸⁶ Ukrayna, Leh, Boğdan taraflarında yapılan akınlardan alınan esir, mal ve erzakların Yalı ağasına teslim edilerek orduya gönderilmesi emredilmiştir.³⁸⁷ Girid kuşatması esnasında düşman kuvvetleri, 20 Rebî‘ülâhır 1063 (20 Mart 1653) tarihinde Kinin Kalesi’ni kuşatmıştır. Bunun üzerine Hersek Valisi Ali Paşa askeriyle Kinin Kalesi’ne giderek kaleyi kuşatan düşmandan sekiz bin kadarını esir almış ve bir kısmını da öldürmüştür.³⁸⁸

Esir mübadelesinin devam ettiği süreçte esir alımları devam etmektedir. 1131 (1719) senesinde Kaptan-ı derya aldığı esirlerden seksenini mîrî esir olarak Tersane zindanına teslim etmiştir. Esirlerin memleketleri Malta, Fransız, Moskov, Mora, Venedik, İspanya, Portekiz, Parma, Korso, Ceneviz, Değirmenlik, Kefelonya, Filoriz, Anaboli-i Mora ve Anabol-i İspanya olarak tanımlanmıştır. Esirlerin çoğu Maltalı olup içlerinden biri Nemçeli ve yedisi Venediklidir.³⁸⁹ Esirlerin milliyet bilgisinin ehemmiyeti Pasarofça Antlaşması sonrası Venedik ve Avusturya devletleri ile esir mübadelesi devam ederken bir yandan Tersaneye gönderilen esirlerin içinde Nemçeli ve Venediklilerin olmasıdır. İskenderiye’de korsanlık yapan Malta kalyonundan alınan yirmi altı esirin dört tanesi yaralı, kalan yirmi ikisi sağlamdır. Bu esirlerden on iki işkervan derya beylerinin gemilerine dağıtılmıştır. Esirlerin isimleri ve eşkâlleri yazılmış, milliyetleri verilmemiştir.³⁹⁰

1.3.3. Hediye Yahut Müsâdere Yoluyla Miriye Aktarılan Esirler

Mîrî esirlerin bir kısmı hediye olarak gönderilenlerden müteşekkildir. Hediye olarak esirlerin Osmanlı sultanına gönderilmesi Osmanlı İmparatorluğu’na özgü durum değildir. Alınan esirlerin bir üst makama hediye olarak sunulması olagelen durumdur. Mesela Osmangazi Karacahisar’ı fethinde esir ettiği Tekfur Anadolu

emir 1-10 Cemâziyelâhır 1089 (20-30 Temmuz 1678) tarihinde verilmiş. Çehrin kuşatması Cemâziyelâhırın başında başlamış ve 3 Receb 1089 (12 Ağustos 1678) yılında kalenin fethiyle sona ermiştir.

³⁸⁶ M. Alper Yayvan, **96 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1089-1090/ M. 1678-1679)**, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, hk. 741, s. 208-209, 1 Ramazân 1089 / 17 Ekim 1678.

³⁸⁷ Abdülvahit Çelik, **97 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu (H. 1090-1092/ M.1679-1681)** Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, hk. 9, s. 100, Evâhır-ı Cemâziyelevvel 1090 (Haziran-Temmuz 1679)

³⁸⁸ Mürvet Aslan, **Tarih-i Girid**, s. XVII.

³⁸⁹ BOA, *Mad.* nr. 10309, s. 132 (23 Receb 1131 /11 Haziran 1719).

³⁹⁰ BOA, *Mad.* nr. 10309, s 141. 24 Zilhicce 1131 (7 Kasım 1719).

Selçuklu Sultanı'na hediye olarak yollamıştır.³⁹¹ Benzer şekilde Sultan II. Murad'ın Karaman Beyliği üzerine yaptığı sefer esnasında Karaman Beyi'nin Murad'la anlaşmak istediği, bunun karşılığında ona esir teklif ettiği, oğlunu rehin olarak göndereceği ve şimdiye kadar verdiği haracın iki katını ona vereceğini taahhüd ettiğine dair II. Murad dönemini anlatan Bizans kroniğinde bilgiler bulunmaktadır.³⁹² Alınan esirlerin hediye olarak sultana gönderilmesi hakkında birçok kayıt mevcuttur. Sultan IV. Mehmed'in Kamanice seferi dönüşünde Trablusgarb Beyi tarafından kendisine hediye olarak Temericour Şövalyesi ve yanında bulunanlar esir olarak gönderilmiştir. Bu şövalye çok defa Müslümanları şehit ve esir ederek mallarını yağmaladığından Sultan, Topkapı Sarayı'nın bahçesinde idam ettirmiş, yanındakin diğer esirleri ise Tersane Zindanı'na nakletmiştir.³⁹³

Kırım Hanı'nın hediye olarak çok sayıda esir gönderdiğine dair kayıtlar mevcuttur. 1086 (1675-76) tarihinde Kırım Hanı'ndan hediye olarak gelen sekiz esir Tersane Zindanı'na teslim edilmiştir.³⁹⁴ Bir başka örnek 1123 (1711) senesinde Ruslarla yapılan savaşta alınan altmış yedi esirin İsveç Kralı tarafından sultana hediye olarak gönderilmek üzere Bender Kalesi Yeniçeri Kethüdası İsmail Ağa'ya verilmesidir. İsmail Ağa bu esirleri Tersâne-i Âmire zindanına teslim etmiştir.³⁹⁵ 1126 (1714) senesinde Kırım Hanı dokuz esir göndermiştir, esirler Ömer Kapudan tarafından Tersane Zindanı'na teslim edilmiştir.³⁹⁶ 1124 (1712) yılında İsveç Kralı Bender taraflarından alınan esirlerden altmış yedi nefer esiri hediye olarak göndermiştir.³⁹⁷ Geç tarihlerde de Kırım Hanı'ndan gelen hediye esirler karşımıza

³⁹¹ Âşıkpaşazade, **Osmanoğulları'nın Tarihi**, s. 328, 330.

³⁹² Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, **Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve Değerlendirmesi (V.-VII. Bölümler)**, Ankara: Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2005, s. 163. Esirin hediye edilmesi sadece Osmanlı Devleti'ne has durum değildir. Duruma örnek olarak Bizans imparatoru İoannes'in ölmesi üzerine çıkan taht mücadelesinin sonucunda Konstantinos Bizans imparatoru oldu, iki kardeşi Demetrios ve Thomas arasında çıkan Mora'nın idare sorunu çözerek Mora'yı iki kardeş arasında paylaştırdı. İki kardeş birbirlerine esirler ve güvenceler vermiştir (Kırıldökme, **aynı tez**, s. 220).

³⁹³ Antoine Galland, **İstanbul'a Ait Günlük Notlar (1673)**, çev. Nahid Sırrı Örik, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998, c. 2, s. 26.

³⁹⁴ BOA. TSMA.E 794/84, belgede tarih yok, 1086 olarak verilmiş.

³⁹⁵ Teslîm-i be-zindan-ı Tersâne-i Âmire an-üsârâ-i kefer-i Moskov ki der-hin-i muhârebe der-sene 1123 ahz ve der-kale-i Bender mahbus-bûde ve ba'dehu an-canib-i kral-i İsveç beray-ı hediye-i şehriyarî an-yed-i İsmail Ağa kethüdâ-yı yeniçeriyân-ı kal'a-yı Bender irsal ve teslîm-i Tersâne-i Âmire şüde fermude ber-mucib-i temessük-i memhur-ı Seyyid Mehmed kâtib-i zindan-ı Tersâne-i Âmire fi 10 Rebi'ülâhır 1124 ve ba-fermân-ı âlî fi 11 Rebi'ülâhır 1124 kayd-şüde fermude üsârâ-i Moskov, Nefer 67 (BOA. Mad. nr. 2883, s. 59, 11 Rebi'ülâhır 1124/18 Mayıs 1712).

³⁹⁶ BOA, Mad. nr. 2850, s. 100, 23 Şevvâl 1127 (22 Ekim 1715).

³⁹⁷ 1123 senesinde muhârebede ahz olunup Bender Kalesi'nde yerlû yeniçerileri zabtında olan üsârâdan altmış yedi nefer esir İsveç Kralı tarafından hediye olmak üzere irsal ve Bender Kalesi Yerlû

çıkılmaktadır. 1152 (1739) tarihinde Kırım Hanı tarafından merkeze gönderilen iki esir Tersane zindanına isimleri ve fiziki özellikleri yazılarak kaydedilmiştir.³⁹⁸

Kırım Hanı'nın yanısıra Garb ocaklarından da çok sayıda esir hediye olarak Osmanlı Sultanına gönderilmektedir.³⁹⁹ Gönderilen hediye esirlerin bazıları hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Şüphesiz bunda hediye edilen esirin Osmanlı bürokrasisinde önemli yerlere gelmesinin etkisi büyüktür. Bu duruma en iyi örnek, sultana hediye olarak gönderilen asıl ismi Mesinalı Scipione olan esir Osmanlı bürokrasisinin en üst seviyesine çıkmayı başarmış sadrazamlık ve kaptanıderyalık yapmış olan Ciğalazade Sinan Paşa'dır.⁴⁰⁰ Babası, Cenovalıların hizmetinde olan Visconte di Cicala isimli korsandır. 1561 yılında Turgut Reis tarafından babası ile esir edilerek Kanuni Sultan Süleyman'a hediye edilmiştir.⁴⁰¹

Alelaide olarak nitelenen esirler hakkındaki bilgiler genellikle arşiv kayıtlarında karşımıza çıkmaktadır. 1112 (1701) senesinde Cezayir'den hediye olarak sultana gönderilen yüz esirin tamamı İspanyoldur. İsimleri, milliyetleri, yaşları ve meslekleri yazmaktadır.⁴⁰² Esirlerin yanlarında yazan meslekleri marinar, soltat, terzi, kalafat, nakkaş, fenerci, bıçkıcı, berber, hallaç, aşçı ve marangoz şeklindedir. Alınan esirlerin

Yeniçerileri Kethüdâsı olan İsmail Ağa yediyle Tersâne-i Âmire zindanına teslim olunduğuna Zindan kâtibi verdiği memhur temessükü mucibince mahalline kayd oluna deyu fermân-ı âlî sadır olmağın mucibince kayd olunup sûret verildi (BOA, *Mad.* nr. 2883, s. 59, 11 Rebî'ülâhır 1124/ 21 Mayıs 1712).³⁹⁸ Mancı Yeramil, Kamluk, Orta boylu açık kara kaşlu kara bıyıklı sol elinde bir parmağı eğri, Andon Yovan, Kazak, Orta boylu çatık kumral kaşlu sarı bıyıklı iki bağı beyninde yanık nişanı var (BOA. C.BH. 89/4280, 2 Receb 1152/ 5 Ekim 1739).

³⁹⁹ Kırım Hanları, Cezayir Beylerbeyi ve derya beyleri aldıkları esirlerden bir kısmını sultana göndermektedirler. Hilafetin Osmanlı Devleti'ne intikalinden önce Osmanlı sultanları savaş sonucunda aldıkları esirlerden bir kısmını halifeye hediye olarak göndermekteydi, böylece Müslüman dünyasında merkezinin Kahire'de olduğu zamanlarda ten önce Osmanlı Devleti kazandığı savaşlardan sonra aldığı esirlerden yaptıkları gazaları duyurma ve bu yolla kendi şöhetlerini arttırma ve prestij elde etmeye çalışmaktaydılar. Bu duruma örnek olarak Yıldırım Bayezit Niğbolu savaşını kazandıktan sonra esir aldığı Haçlı Şövalyelerinden ve askerlerinden bazılarını Kahire, Bağdat ve Tebriz'e göndermiştir. Bu esirler sokakta yürütülerek ahaliye gösterilmiş Osmanlı Devleti lehine gösteriler yapılmıştır. Hatta Venedikli Tüccar Emmanuele Piloti Niğbolu'da esir alınan ve Mısır Sultanına hediye olarak sunulan iki yüz Fransız ve İtalyan köle ile sohbet etmiştir (Ümit Ekin, "Niğbolu Savaşı ve Ele Geçirilen Esirler Hakkında", **Türklük Bilgisi Araştırmaları (JTS/TUBA 41/2014)**, Yusuf Oğuzoğlu Armağanı, c. 41, 2014, s. 164).

⁴⁰⁰ Osmanlı donanmasının başına getirilen Sinan Paşa aslen sakızlı olup Cigala ailesine mensuptur. Asıl adı Scipionedir ve Cerbe savaşında babası ile birlikte esir düşmüştür. Babası V. Carlos'un hizmetinde korsan olan babası Yedikule Zindanı'na hapsedilmiş, Sinan Paşa ise Enderun'a alınmıştır. Müslüman olduktan sonra Yusuf Sinan adını almıştır (İdris Bostan, İstanbul'un 100 Denizcisi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, 2014, s.80-81).

⁴⁰¹ Levend Kaya Ocakaçan, **Geç 16 ve Erken 17. Yy da Osmanlı Devleti'ndeki Patronaj İlişkilerinin Gazanfer Ağa Üzerinden Venedik Belgelerine Göre İncelenmesi**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2016, s. 183.

⁴⁰² BOA. Dbşm.d 3079, 15 Şevvâl 1112 (25 Mart 1701).

yaşları da kaydedilmiştir, en genci on dokuz yaşında en yaşlısı ise altmış dört yaşındadır. On dokuz yaşında iki, yirmili yaşlarında otuz iki, otuzlu yaşlarda yirmi dokuz, kırklı yaşlarda on dokuz, ellili yaşlarda on bir ve altmışlı yaşlarda üç esir bulunmaktadır. 1127 (1715) yılında Cezayir’den gönderilen yirmi bir esirin isimleri, milliyetleri, meslekleri, yaşları ve fiziksel özellikleri verilmiştir.⁴⁰³ Gönderilen esirlerin içinde tüccar, tercüman, hizmetçi olanlar vardır. 1161 (1748) senesinde Cezayir’den hediye olarak gönderilen elli tane esirin fiziki özellikleri ve memleketleri kaydedilmiş; fakat meslekleri hakkında bilgi verilmemiştir. Listeye göre bu esirlerin otuz üç tanesi İspanyol, dokuzu Fransızdır. Geri kalan esirler Macar, İngiliz, Nemçe, Anaboli ve Mayorka’lıdır.⁴⁰⁴

1162 (1748) senesinde hediye olarak gönderilen yüz esirin listesi vardır. Bunlardan altmış yedi tanesi soltat, on dört tanesi marinar, beş işkervan, üç marangoz, üç bıçkıcı, iki varilci, birer cerrah, berber, nakkaş, kalafat, kumbaracı ve işkervan marinar bulunmaktadır.⁴⁰⁵ Bu esirlerin hediye olarak Cezayir-i Garb Ocağı’ndan gönderildiği bildirilmektedir. Daha sonraki tarihlerde yollanan esirlere dair kayıtlar da bulunmaktadır. 1168 (1754) yılında Garb Ocakları’ndan hediye gelen elli esirin tamamı İspanyoldur, Kapudan Mehmed Paşa tarafından Tersaneye teslim edilen bu esirlerin isimleri ve fiziki özellikleri verilmiş, meslekleri verilmemiştir.⁴⁰⁶

Mîrî esir olmanın bir diğer şekli de esir sahibi olan bürokratın ölmesi ya da mallarının müsadere edilmesidir. Savaşlarda alınan esirlerin beşte biri pençik hakkı olarak devlete yani mîrîye kalmasının yanısıra savaşa katılan veziriazam, vezirler, paşalar, beyler, komutanlar da kendi haklarına düşen esirleri almaktadırlar. Bu bilginin burada yinelenme sebebi ise burada ismi zikredilen devlet adamlarının hatırı sayılır esir miktarına sahip olduklarını söylemektir. Hatta Ömer Lütfi Barkan, Vezir Semiz Ali Paşa’nın kendi esirlerini inşaatta çalıştırılmak üzere gönderdiği ve esirlere verilen yevmiyeyi kendisinin aldığına dair iddiası bulunmaktadır.⁴⁰⁷ Burada belirtilmek istenen paşaların ve beylerin malları müsadere edildiğinde ellerinde bulunan esirlerin de devlet malı olduğu, yani mîrîye devrolduklarına dair bilgiler bulunmasıdır. Mesela

⁴⁰³ BOA, *Mad.* nr. 2850, s. 108, 29 Receb 1127 (25 Temmuz 1715).

⁴⁰⁴ Yusuf A. Aydın, **Sultanın Kalyonları**, s. 382, ayrıca bk. BOA, *Mad.* nr. 2844, s. 112-113.

⁴⁰⁵ Yusuf A. Aydın, **aynı eser**, s. 382, ayrıca bk. BOA, *Mad.* nr. 10350, s. 138-139.

⁴⁰⁶ Yusuf A. Aydın, **aynı eser**, s. 382, ayrıca bk. BOA, *Mad.* nr. 10357, s. 154.

⁴⁰⁷ Vezir Semiz Ali Paşa’ya aid olan defterde paşanın esirlerinin kiralandığı ve kiralama bedelinden elde edilen ücretin yer aldığından bahsetmektedir (**Süleymaniye Cami İnşaatı**, s. 133)

1087 (1676) yılında Vezir-i azam Fazıl Ahmed Paşa'nın vefatı üzerine malları müsadere edildikten sonra veziriazamın saray esirlerinden olan yetmiş nefer esir mîrîye alınmış ve Şatır Ali Ağa tarafından Tersâne-i Âmire'ye teslim olunmuştur.⁴⁰⁸ Dergâh-ı Ali kapıcıbaşılarından Zülfikar Ağa ve Trabzon'da sakin olan Hasan Ağa'nın malları müsadere edilmiştir. Mallarının yanında esirlere de el koyan devlet Zülfikar Ağa'nın esirlerini pazarda satışa çıkarmış ve elde edilen parayı merkeze getirtmiştir. Satılan sekiz esirin yarısı kız yarısı erkektir ve satıldıkları fiyat ile yaşları ve cinsiyetleri arasında tutarlılık yoktur. On beş yaşındaki kız elli üç buçuk guruşa satılırken on dört yaşındaki erkek seksen guruşa satılmıştır. On yaşında olan bir diğer erkek elli buçuk guruşa satılırken dokuz yaşında olan iki kız yüz doksan altı guruşa satılmıştır. Fiyatın belirlenmesinde yaşlarının ve cinsiyetlerinin etkisinden çok fiziki özellikleri veya becerilerinin önem arz ettiği görülmektedir. Cariyelerin içinde en yaşlısı otuz yaşındadır ve altmış altı guruşa satılmıştır. En küçüğü ise dokuz yaşında olan iki kız çocuğudur ve yüz doksan altı guruşa satılmıştır. Erkeklerin en yaşlısı on dokuz yaşındadır ve elli beş buçuk guruşa, en genci ise sekiz yaşındadır ve kırk guruşa satılmıştır. Satılan esirlere dair en önemli bilgi otuz yaşında ve on beş yaşında olan iki cariyenin köle olarak doğduğu bilgisinin verilmiş olmasıdır.⁴⁰⁹

Müsadere edilen esirlere örnek olabilecek bir diğer örnek de Canik Muhassılı müteveffâ Yusuf Ağa'nın Canik'de olup mübaşir tayin olunan Bekir Bey tarafından Asitaneye gönderilen malları ve esirleri hakkındadır. Mîrîye alınan altı Rus esirin beş tanesi azad edilmiş bir tanesi hasta olduğu için bırakılmıştır.⁴¹⁰ 1070 (1660) yılında Tersane Kethüdası Ahmed'in vefatına müteakip malları ve esirleri devlete devredilmiştir.⁴¹¹ 1094 (1683) yılında Tersane Kethüdası Mehmed Paşa'nın vefatı üzerine kendisinin esirlerine el konulmuş ve mîrî esir olarak Tersane Zindan defterine kaydedilmiştir. Kaydedilen yüz doksan dört esirin yüz on altı tanesi Rus, geri kalanlar

⁴⁰⁸ BOA, *Mad.* nr. 4043, s. 192. 11 Şevvâl 1087 (17 Aralık 1676).

⁴⁰⁹ BOA, *Mad.* nr. 4040, s. 124, 28 Cemâziyelâhır 1089 (18 Temmuz 1678).

⁴¹⁰ Canik Muhassılı müteveffâ Yusuf Ağa'nın Canik'de olup mübaşir tayin olunan Bekir Bey marifetiyle Âsitaneye nakl olunan nükûd ve eşyâ ve devab ve üsârâdan Samsun kadısının müfredât defteri mucibince eşyasından mâadâ altı bin yedi yüz elli sekiz buçuk guruşdan mesârîfi olan işbu elli dört guruşu aşağı varıldıktan sonra bâkî kalan altı bin iki yüz dört guruşu teslim-i hazîne ve eşyası Bab-ı Hümâyûn'da hıfz ve yirmi altı rus bargir ve katırları İstâbl-ı Âmire'ye teslim ve altı rus üsârâsının dahi beş neferi azadlı ve bir nefer câriyesi mariz olup mahallinde alıkonulmakla ba-telhîs ve fermân-ı âlî müfredât defteri hıfz olunup sûret verildi (BOA, *Mad.* nr. 3171, s. 149, 20 Cemâziyelâhır 1131/ 10 Mayıs 1719).

⁴¹¹ Emvali ve esirlerin sayısı hakkında bilgi verilmemiştir (BOA, *Mad.* nr. 3448, s. 13, 12 Receb 1070 / 24 Mart 1660).

ise Macar, Mısır, Değirmenlik, İspanyol, Leh, Boğdan, Filoriz, Nemçe ve Girid asıllıdır. Esirlerin sadece isimleri ve memleketleri yazılmış fiziksel özellikleri veya yaşları hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.⁴¹² Eski Tersane kethüdalarından olan Hüseyin Ağa'nın da mallarıyla birlikte yedi esiri mîrîye intikal etmiştir.⁴¹³ Asitane'de çaşnigirbaşı olan Yakup, ticaret için Sinop'a Ferhat isimli birini göndermiş bu kişi Sinop'ta vefat etmiştir. Bu kişinin mallarına ve esirlerine devlet el koymuş ve mîrîye dahil etmiştir.⁴¹⁴ Trabzon'dan gelen Laz esircinin burada vefat etmesi üzerine adamın ailesi araştırılmış, ailesi ve çocuğu olmadığı için yanında bulunan yedi esir mîrîye alınmıştır.⁴¹⁵

1.4. ESİRLERİN MALLARININ MÎRÎYE ALINMASI

Alınan tüm esirlerin eşyaları mîrî eşya statüsündedir ve devlete aittir. Devlet bu eşyaları istediği şekilde tasarruf edebilir. Bu tasarrufun esirlerin lehine geliştiği ve devlete alınan mallarının esirlere geri verildiğine dair örnekler bulunmaktadır. 1102 (1690) yılında Belgrad'ı yeniden fethettiğinde Köprülüzade Mustafa Paşa, kaleden esir alınan halkı yeniden meskun oldukları yerlere geri yerleştirmiş ve ihtiyaçlarını mîrîden karşılamıştır. Ayrıca eşyalarını ve hayvanlarını kendilerine geri vermiştir. Hatta ziraat yapmaya gücü olmayanların ellerine tohumluk buğday ve hayvan vermiştir.⁴¹⁶ Bu duruma örnek gösterilebilecek bir diğer durum 1102 (1690) yılında Tuna nehrinden ihraç olunan Nemçe esirleri içindeki kapudanların üzerinden nakid 2.330 guruş çıkmıştır. Devlete ait olan bu para Belgrad Kalesi tamirine harcanmıştır. Belgrad Kadısı Mustafa hazırladığı hüccette, Belgrad Kalesi tamirine memur olan Tımışvar Muhafızı Hüseyin Paşa'nın kalenin tamirinde kullanmak için parayı Serasker Ahmed

⁴¹² BOA, DBŞM.d 40847, 22 Cemâziyelevvel 1094 (19 Mayıs 1683).

⁴¹³ BOA. *Mad.* nr. 6266, s 356, 18 Receb 1128 (8 Temmuz 1716).

⁴¹⁴ 72 Numaralı Mühimme Defteri, hk: 828, s. 348-349, 1 Receb 1002 (23 Mart 1594).

⁴¹⁵ Berâ-yı ahz ve fûrûht-ı üsârâ-i esirci an tâife-i Laz ki han-ı der-piş-i han-ı Valide Sultan der İstanbul müteveffâ şüd ve Ebubekir Ağa emin-i gümrük-i İstanbul ahz ve zabt ve be-vekil-i defterdâr-ı Âsitane-i Saâdet teslîm kerdn ve in kadar üsârâ be-m'rîfet-i şer'iyye-i şerife ve vekil-i defterdâr-ı Âsitane der sûk-ı sultânî fûruht şüde fermude ber-mucib-i telhîs ve fermân-ı âlî emr dâde kebîr ve sagîr üsârâ neferen 7 (BOA, *Mad.* nr. 6266, s. 356, 18 Receb 1128 / 8 Temmuz 1716).

⁴¹⁶ Zeynep Aycibin, verilen bu tohumluk buğday ve hayvanların bedeli bir sonraki sene tahsil edileceğine dair arşiv belgesini bulmuş ve belgede Vezir Hüseyimn Paşa vasıtasıyla Derbend bölgesindeki köylülere 560.000 akçe miktarı tohumluk verildiğini tesbit etmiştir (**Köprülüzade Mustafa Paşa**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, 2001, s. 59). Ayrıca bk. BOA. AE. SSÜL II, 11/1098.

Paşa'dan aldığını yazmıştır. Turnacıbaşı İskender Ağa, Muhzır Ağa, Çorbacı Mahmud ve Çorbacı Mustafa Ağa'nın da şahitliğini belirtmiştir.⁴¹⁷ Belge, alınan esirin mallarının mîrîye geçmesini göstermesi bakımından önemlidir ve devletin kendisine ait olan bu malları istediği şekilde tasarruf ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Alınan bu esirler hakkında belgenin devamında detaylı bilgiler verilmektedir. Buna göre 20 Safer 1102 (23 Kasım 1691) tarihinde ele geçirilen kalede bulunan üç kapudan, altı yüz altmış altı erkek ve seksen yedi kadın esir edilmiştir. Kapudanlardan ikisinin isimleri defterin sonraki sayfasında eşyaları kendilerine verildiği için zikredilmiştir. Kapudanlara don, gömlek ve kendi eşyaları verilirken bayrakdara ve soltat yani askerlere sadece kendi don ve gömlekleri verilmiştir.⁴¹⁸ Kapudanlardan alınan nakit para onlara geri verilmemiştir.

Tablo 6. Belgrad Kalesi'nin fethiyle mîrîye alınan eşyalar

Ele Geçirilen Eşya	Miktarı
Tüfenk	522
Silah	522
Harbe	100
Nemçe kılıcı ve Şiş	551
Trampet	15
Esedi gurus	2.330
Sim dirhem	600

BOA. AE. SSÜL II. 9/823, 26 Ramazân 1102 (23 Haziran 1691).

Kıbrıs yakınlarında ele geçirilen kalyon ve şaykadan elde edilen esirlerin levendlere ve Kapudan Paşa'ya verilecek hissesi ayrıldıktan sonra mîrîye düşen esirlerin haricinde kalyon, kalyon topları ve nakit olarak bin beş yüz gurus hazineye girmiştir.⁴¹⁹ 1610 yılında Kıbrıs sularında Baf önünde on Malta kalyonu ile karşılaşan Halil Paşa bir gün boyunca süren şiddetli çatışmalardan sonra düşmana galip gelmiştir.

⁴¹⁷ BOA. AE. SSÜL II. 9/817 20 Safer 1102 (23 Kasım 1691).

⁴¹⁸ Hoşdan Kapudan ve Kalat Kapudanının don ve gömlek ve kendisine müteallik bazı hırdavat kendüye verilmiştir. Mariz Bayrakdar'ın don ve gömleği kendisine verilmiştir. Ve soltatların birer dağarcık içinde don ve gömleklerin kendilerine verilmiştir (BOA. AE. SSÜL II. 9/823).

⁴¹⁹ Geçen sene Donanma-yı hümayûn kalyonlarının Kıbrıs Cezîre'si önünde ahz eyledikleri korsan kalyonunun teknesi topları ile Tersâne-i Âmire önünde bağlanub ve üsârâdan mîrî hissesine isâbet eden üsârâyı Tersâne-i Âmire zindanına teslim olunduğu sebt olundu ancak nuküddan levend hissesine isâbet eden akçeden mâadâ mîrî hissesine bin beş yüz gurus isâbet eyledikde Vezir Kapudan Paşa i'lâm etmeğin (BOA. Mad. nr. 2763, s. 95, 28 Receb 1111 (19 Ocak 1700)).

Bu savaş sonucunda başta doksana topu olan ve Hıristiyanların Kırmızı Kalyon ve Müslümanların ise Kara Cehennem diye adlandırdıkları kalyon olmak üzere düşmanın sahip olduğu on gemiden altısı ile yüz altmış top, iki bin tüfek ve beş yüz esir ele geçirilmiştir.⁴²⁰

Mora'nın fethinde alınan eşyalar ile alakalı hem arşiv belgelerinde hem de kroniklerde bilgiler bulunmaktadır. İlk olarak fethedilen İstendil Adası'nda bulunan reaya iç kaleye çekilerek sonrasında emanla kaleyi teslim etmiştir. Bu yüzden iç kaleden çıkan reaya yeniden iskân edilmiş, kalede bulunan otuz beş tunç toptan on beşi mîrîye alınarak mîrî kalyonlara konulmuş, geri kalanlar ise kale savunmasında kullanılmak üzere yerlerinde bırakılmıştır.⁴²¹ Anabolu Kalesi'nden alınan mühimmat hayli fazladır.⁴²² Doksan altı tunç top, beş demir top, on tunç havan, on demir havan, yirmi iki tunç saçma top, iki tunç şahi top, sekiz demir şahi top, 239,5 kantar demir, 1.664,5 kantar kurşun ve birçok malzeme alınmıştır.

1715 yılında Benefşe Kalesi'nden alınan esirlerin malları hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Alınan bu malzemeler mîrî mal olarak Hazineye gönderilmiştir. Bunlar tasnif edilmemiş, her biri tek tek yazılmıştır. Çoğunluğunu günlük kıyafetler don, şalvar, gömlek, fistan oluşturmaktadır. Sırmalı, köhne, cedid, renklerine göre özellikleri verilmiştir. Bunun yanında yorgan, yastık, çarşaf, kilim ve kebe gibi eşyalar da bulunmaktadır.⁴²³ Bu malzemelerin içinde iki grup dikkat çekmektedir, bunlardan ilki doksan bir kefare kitabıdır. Diğer önemli malzeme ise iki haritadır. Bu iki malzeme hakkında ayrıntılı bilgi bulunmadığından kitaplar ve haritanın muhtevası bilinmemektedir. Bu malların bir kısmı esirlerin kullanımı için onlara geri verilmiştir.

Esirlerin mallarının devlet tarafından alınmasına dair bir örnek de Sakız Adası'nın fethi esnasında karşımıza çıkmaktadır. Bir yer fethedilmeden önce teslimi teklif edilir, teslimi olduğunda malları ve canları eman altına alınır. Eğer savaşarak alınırsa kendileri esir malları ganimet kabul edilmektedir. Sakız Adası reayası adayı teslim etmemiş, Osmanlı askerleri savaşarak almıştır, bu yüzden mülkler mîrîye devredilmiştir. Sakız halkı ehl-i zimmi olarak kabul edilip burada yerleştirilmelerine

⁴²⁰ İbrahim Hakkı Çuhadar, *Zübdetü't-Tevârih*'i, c. 2, s. 133-134.

⁴²¹ *Târih-i Raşid ve Zeyli*, s. 914.

⁴²² *Târih-i Raşid ve Zeyli*, s. 927.

⁴²³ Esirlerden alınan kıyafetler ve eşyalar hakkında bilgi için BOA, Dbşm.d 1291-1292-1293 nolu defterler ve bu esirler ve defterler üzerine yapılan çalışma bulunmaktadır. Cemal Çetin, *Sultanın Esirleri: İstanbul'da Bir Esir Kampı (1715)*, Konya: Palet Yayınları, 2015.

ve mîrîye alınan mallarının *kendilerine “dört yüz yetmiş kise akçeye (iki yüz otuz beş bin guruş)”* satılması ve meblağın hazineye gönderilmesi emredilmiştir.⁴²⁴

1132 (1720) tarihinde Akdeniz civarında Andrea Kapudan’ın sefinesi şiddetli rüzgardan dolayı Karataş isimli yerde karaya oturunca geminin mürettebatı ve gemide bulunan mallar da Adana Valisi Vezir Osman Paşa’nın kuvvetleri tarafından el konulmuştur. İstanbul’dan gönderilen gemi ile Adana Kalesi’nde tutulan seksen beş esir ve kapudanın alınan mallarla beraber Tersane Zindanı’na gönderilmesi emredilmiştir. Esirlerin yanısıra alınan malların listesi de hazırlanarak esirlerle beraber yollanmak üzere hazırlanmıştır.

Tablo 7. Ele geçirilen düşman kalyonundan mîrîye gönderilen eşyalar

Alınan Eşya	Miktarı	Birim
Balyemez top	7	Kıt’a
Şahi Top	4	Kıt’a
Şaçma top	29	Aded
Demir gülle	167	Aded
Makas gülle	33	Aded
Zencîr gülle	7	Aded
Saçma topu hazinesi	30	Aded
Toplu tüfenk	32	Aded
Karabina tüfenk	1	Aded
Kundak-ı top	6	Aded
Varil barut	8	Aded
Barut sandığı	4 (her sandıkta beş şişe)	Aded
Dökme barut sanduk	1	Aded
Barut	15	Aded
Meç	28	Aded
Harbe	2	Aded
Sedef saplı fişenklik	2	Aded
Top dolduracak	14	Aded
Pranga	7	Aded
Zencîr-i kebîr	7	Aded

⁴²⁴ **Zübde-i Vekaiyât**, s. 532, 7 Receb 1106 (21 Şubat 1695).

Top penceresi demürü	7	Aded
Kurşun tabesi	1	Aded
Bel	3	Aded
Kürek	1	Aded
Demür küskü	3	Aded
Külünk	2	Aded
Metal çeküç	1	Aded
Kebir lenger	1	Aded
Vasat lenger	1	Aded
Sandal lengeri ma'a zincir	2	Aded
Alat-ı neccar ve zenbil	2	Aded
Neccar bıçkısı	1	Aded
Küçük alat-ı zenbil	1	Aded
Halat-ı kebir	1	Aded
alat-ı yük	6	Aded
Sagir ve kebir alat-ı yük	12	Aded
Alat-ı çengel	32	Aded
Köhne aba ve nîmten ve şalvar	48	Aded
Köhne çuka şalvar	1	Aded
Alat-ı cerrah Sanduk	1	Aded
Köhne nimten	1	Aded
Köhne don ve gömlek	190	Aded
Mısır havanı	90	Aded
Köhne nimten ve zıbun	44	Aded
Köhne kuşak ve sarık ve mavi ve beyaz ve alaca olmak üzere	53	Aded
Mavi bez parçası	20	Aded
Köhne dizlik	15	Aded

Beyaz peşkir sagir	1	Aded
Alaca mağruk	6	Aded
Şam alacası	2	Aded
Mavi Mısır çarşabı	1	Aded
Saçma-i top	27	Aded
Humbara-i deste	14	Aded
Hurda halat	1	Aded
Hekim sanduğu maa mühimmat	1	Aded
Cedid yelken bezi	1	Top
Mavi Mısır bezi cedid	1	Top
Hadid parçaları	Bir mikdar	
Döğülmüş kurşun	Bir mikdar	

BOA. *Mad.* nr. 3925, s. 146, 7 Receb 1132 (15 Mayıs 1720).

Sefineden alınan aletlerin yanısıra hinta, mercimek, nohud, bakla, peksimed, zift, duhan, pirinç, ceviz, kuru kayısı, badem ve şeker gibi gıda maddeleri ve ayrıca az miktarda nakit para miriye alınmıştır.⁴²⁵

⁴²⁵ BOA, *Mad.* nr. 3925, s. 146, 7 Receb 1132 (15 Mayıs 1720).

2. BÖLÜM

MÎRÎ ESİRLERİN KORUNDUĞU MEKANLAR, İSTİHDAMLARI VE İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASI

İslam hukuku esaslarına göre esirin temel ihtiyaçları sahibi tarafından karşılanmak zorundaydı.⁴²⁶ Bu prensipten hareketle Osmanlı Devleti’nde mîrîye ait olan esirlerin barınma ve giyim kuşam ihtiyacı ile günlük işlerinin devlet tarafından temin edilmesi gerekiyordu. Esir alındıkları andan itibaren yapılan çeşitli kalemlerdeki masraf, bir esire sahip olmanın maliyetinin düşük olmadığını açık şekilde göstermektedir. Esirler için yapılan masraf kalemleri ise yukarıda bahsedilen günlük ihtiyaçlar yanında nakil ve muhafazalarından sorumlu görevlilere ödenen harcırahlardan meydana geliyordu. Nitekim devlete külliyetli bir maliyeti olmasına rağmen, esirler ucuz ve görece sorunsuz iş gücü olarak görüldüklerinden diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de çeşitli işlerde istihdam edilmiştir⁴²⁷. Dolayısıyla tezimizin bu bölümünde esirlerin muhafaza edildikleri mekanlar, esirler için yapılan masraflar ve çalıştırıldıkları iş kolları üzerinde durularak miri esirlerin hayatları ve istihdamları hakkında genel bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır.

2.1 ESİRLERİN KORUNDUĞU MEKÂNLAR

Tutsak, miri esir zümresine dahil olduğu andan itibaren tüm sorumluluğu devlettedir. Bu bağlamda esirlerin barınmalarını sağlayacak mekanlar devlet tarafından temin edilmektedir. Merkeze gönderilen esirlerin tutuldukları mekanlar onların statülerine ve kıymetlerine göre değişmektedir. Statü sahibi olmayan “alelade” esirler Tersane-i Âmire Zindanı’na gönderilirken “belli başlı” olarak nitelendirilen komutan, kapudan gibi üst rütbeli askerler, fidye bedeli yüksek veya mübadelede devletin elini güçlendirecek statü sahibi aristokrat esirler Yedikule Zindanı’na

⁴²⁶ Hatta esir sahibinin hane halkının yanısıra Müslüman veya kâfir kölelerinin fıtır sadakalarını vermesinin vacip olduğuna dair belirtilen görüşler bulunmaktadır (Ali Hatalmış, **Kölelik ve Cariyelik**, s.54).

⁴²⁷ Barkan, Süleymaniye Camii’nin inşasına dair hazırladığı eserinde inşaata istihdam edilen esirlerin toplam iş yükü içerisinde %5 lik kısmını oluşturduğunu ve inşaatın çeşitli kısımlarında esirlerin kullanıldığını aktarmaktadır (Süleymaniye Camii, s. 93). Ayrıca Fernand Braudel, **Akdeniz Dünyası**, c. 1, s. 306.

konulmaktadır. Bunun yanı sıra kalelerin tamamında alınan esirlerin muhafaza edileceği zindanlar bulunmaktadır. Çalışmanın bu kısmında Tersâne-i Âmire Zindanı, Yedikule Zindanı ve esirlerin muhafaza edilmek için konuldukları diğer mekanlar hakkında bilgi verilecektir.

2.1.1 Tersâne-i Âmire Zindanı

Esirlerin tutulduğu yerlerden başlıcası ve en önemlisi Tersâne-i Âmire Zindanı'dır.⁴²⁸ Tersane-i Âmire Zindanı üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümünde gemi inşasında çalıştırılan sanatkârlar, ikinci bölümünde hiçbir sanatı icra edemeyen ve donanmada kürek çekmeye mahkûm olan vasıfsız esirler⁴²⁹ barınmaktadır. Üçüncü bölüm ise, hastane olarak hizmet vermektedir.⁴²⁹ Tersane Zindanı; mescit, fırın, mutfak, hamam ve çeşmenin yanı sıra ibadethaneler gibi günlük ihtiyaçların karşılandığı çeşitli birimlerin bir arada bulunduğu kompleks bir yapılar topluluğudur.⁴³⁰

16. yüzyılda Tersane Zindanı'nda zorunlu ikamet eden ve zindanın yapısı hakkında bilgi veren Friedrich Seidel⁴³¹ Tersane'de üç bölüm olduğundan bahsetmektedir. Seidel, zindanın birinci bölümünde kalan zanaatkâr esirlerin kendilerine ait, anahtarlarını taşıdıkları küçük birer odalarının olduğunu ve istedikleri zaman girip çıktıklarını kaydetmektedir.⁴³² Aynı elçilik heyetinde yer alan ve benzer bilgileri paylaşan Baron W. Wratislaw ise, zindanın bu kısmında kalanların kaçma teşebbüsünde bulunmayacaklarına söz veren zanaatkâr esirler olduklarını

⁴²⁸ Zindan için kullanılan farklı isimler için bk. Esra Mumcu, **Tersane Zindanı**, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 16-17. Tersane Zindanı'nda esirlerin yanı sıra mücrimlerde bulunmaktadır fakat burada onlara değilmeyecektir.

⁴²⁹ Tersane Zindanı'nda bulunan esir ve mücrimlerin tedavileri için cerrah bulunmaktadır. 1075 (1664) tarihinde Tersane Zindanı baş cerrahı olan Frankoli isimli zimmiye ilaç ve merhem bahası olarak 20.000 akçe verilmiştir (BOA. *Mad.* nr 15976, s. 15, Şevvâl 1074/Mayıs-Haziran 1664) Galata'da yaşayan Cenevizli Cibriyan veled-i Francesco zindandaki esirlere ve mücrimlere bakan cerrahdır (BOA. KK.d, 3309, s. 28, Evâil-i Ramazân 1025 (Eylül 1616)).

⁴³⁰ Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 12. Tersane zindanının içinde kiliselerin bulunduğu gelen seyyahların anlatımına da konu olmuştur. 1672 yılında elçilik heyeti ile İstanbul'a gelen Antoine Galland, büyükelçinin Tersane Zindanı'nı gezdiğini ve burada Latinlerin, Rumların ve Rusların kiliselerini gördüğünden bahsetmektedir (Antoine Galland, **İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, c. 1, s. 80).

⁴³¹ Seidel, Roma Germen İmparatoru II. Rudolf'un elçilik heyeti ile 1591 yılında İstanbul'a gelmiş ve 1593 yılında Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile savaşa girmesiyle elçilik heyetinde bulunan herkes ile birlikte Tersane Zindanı'na hapsedilmiştir.

⁴³² Friedrich Seidel, **Sultanın Zindanında**, s. 43.

söylemektedir.⁴³³ 17. yüzyıl başında Galata kadısının cizye vermeyenleri tesbit etmek üzere hazırladığı defterde karşımıza çıkan, mîrî esir iken azad olmuş ve Tersane Zindanı’nda yaşamaya devam eden kişilerin mevcudiyeti bu tasvirleri teyid etmektedir. Azad olmalarına rağmen Tersane Zindanı’nda yaşamaya devam eden bu kişilerin her iki seyahatnamede de bahsi geçen birinci bölümde kalan zanaatkâr esirler oldukları anlaşılmaktadır. Seidel’in bunların kendilerine ait anahtarlarının varlığını kaydetmesi bu kişilerin azadlı olduklarını desteklemektedir. Fakat ne defterden ne seyahatnamelerden bu kişilerin kaldıkları odalara para verip vermediklerine dair bilgi edinilememektedir. Tabloda zindanda kalan mîrî esir iken azad edilmiş ve burada yaşamaya devam eden kişilere örnek verilmiştir.⁴³⁴

Tablo. 8. Tersane Zindanında Kalan Azadlı Esirler

ESİRİN İSMİ	MEMLEKETİ	MESLEĞİ	İKAMETİ
Anton Martin	Portukal	kalafatçı	Kasımpaşa’da miri zindan
Anton Marko Anton	-	hamlacı	zindan
Françesko Françesko	İspanyol	esirci	miri zindan
Lorenco İstebo	-	esirci	tersane miri zindan
Françesko Bortol	-	Tırapeneli neccar	miri zindan
Poçinço Kozmiye		neccar	zindan
Pezo Cuvan	Portukal	hammal başı	zindan
Françesko Bartelo	-	Tırapeneli neccar	Kasımpaşa miri zindanı

BOA. KK.d. 3309, s. 28, Evâil-i Ramazân 1025 (12-21 Eylül 1616).

Tersâne-i Âmire Zindanı’na konulan esirler “belli başlı” olmayan “alelâde” şeklinde tanımlananlardır. Esirlerin zindana teslim edilmeleri ve zindandan çıkmaları belli kurallara tâbidir. Buna göre teslim edilen esirlerin hangi tarihte kim tarafından getirildiği Tersane Kâtibi⁴³⁵ tarafından kayıt altına alınmaktadır. Esirleri teslim eden kişinin eline de mühürlü bir pusula verilerek teslimatı tasdik edilirdi. İsimleri ve

⁴³³ Wenceslaw Wratislaw, **Baron W. Wratislaw’ın Anıları: 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’ndan Çizgiler**, çev Süreyya Dilmen, İstanbul: Ad Yayıncılık, 1996, s. 100.

⁴³⁴ BOA. KK.d. 3309, s. 28, Evâil-i Ramazân 1025 (Eylül 1616).

⁴³⁵ **Eyyubi Efendi Kanunnamesi**, s. 42. Tersane Katibi maliye tarafından görevlendirilen başmuhasebe kalemine tabi katiptir (İdris Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 77).

memleketleri yazılarak zindan defterine kaydedilen esir listesinin bir sureti Başmuhasebe'ye gönderilirdi. Zindana giriş gibi zindandan çıkış da benzeri protokole tâbidir. Esir zindandan çıkartılırken ismi ve milliyeti deftere yazılarak teslim almak üzere gelen kişiye temessük verilir ve Tersane Kâtibi tarafından zindan defterine düşülen kaydın yanı sıra bir sureti Başmuhasebe'ye iletilirdi. Mesela 17. yüzyılda Tersane Emmini İmadüddin Efendi tarafından tutulan kayıt, zindana giriş ve çıkış bürokrasisine dair önemli bilgiler içerir. İmadüddin Efendi, Tersane Emmini olduğu bu yıl içerisinde getirilen esirleri, kimin getirdiğini tarihleri ile kaydederek zindan defterine yazıp, teslim eden kişiye verdiği mühürlü belge ile bunların Başmuhasebe'ye kaydettirildiğini ve herhangi bir durumda ve herhangi birinin Tersane'ye esir teslim ettiğini söylediğinde öncelikle eline verilen mühürlü kâğıda bakılması, zayi olması durumunda -aslında her halükârda- bu defterin esas alınarak işlem yapılması için bu kaydı hazırladığını belirtmektedir.⁴³⁶

Kimi zaman Tersane Zindanı'ndaki esirler, bürokratlar tarafından her türlü günlük ihtiyaçları karşılanmak şartıyla çeşitli işlerde kullanılmak üzere alınabilmekteydi. Mesela 1116 (1705) senesinde Tersane Zindanı'nda olan esirler, kendi işlerinde istihdam edilmek üzere bürokratlar tarafından alınmak istenmiştir.⁴³⁷ Bu kişiler esirlerin kebe, kisve ve ekmek bahalarını da üstlendiklerinden zindanda olanların listesi çıkarılmıştır. Bu tarihten itibaren Tersane Zindanı'ndan fermansız esir çıkartılmaması ve ferman gereğince bir yere gönderilen ya da ölen esirlerin hüccetlerinin zindan kâtibi tarafından zindan defterinin yanısıra ve başmuhasebe defterine de kaydedilmesi emredilmektedir.⁴³⁸ Daha erken dönem olmasına rağmen seyahatname anlatılarının bazılarında durumu destekler nitelikte hikayeler mevcuttur. 16. yüzyılda İstanbul'da esaret hayatı yaşamış olan Pedro anılarında bürokratların

⁴³⁶ Sinob'tan 12, Bolu'dan 2, İsakçı'dan 20, Kili'den 10, Hazinesar Beşir Ağa'dan 30, Gümrük Emmini Mahmud Ağa'dan 100, Hazinesar Sivayuş Ağa'dan 30, Özi ve Akkırman'dan 60, Emin'den 20, Kefe Nazırı'ndan 25, Ağnam Emmini'nden 25 toplamda 352 esir gönderilmiştir (BOA. Mad. nr. 1311, s. 27, 15 Ramazân 1073 (23 Nisan 1663))

⁴³⁷ 1107-1116 yılları arasında esirlerin mevcudlarının yazıldığını, 1115 senesinde tersanede kalan esir ve mücrim sayısının hesaplandığını, başkalarının hizmetinde olan otuz yedi esirin getirildiğini, kalyon inşasında 118 esirin çalıştığını donanma geldiğinde içindeki esirlerin tam sayımının yapılarak kayıt edileceği yazmaktadır. Tersane eminin verdiği bilgide esirlerin tam sayımının belirlendikten sonra "Mîrî üsârâdan bir esir bilâ-fermân bir ferdin hanesinde istihdam için konulmayub ve Tersâne-i Âmire'de yevmiye olan hizmetinden mâadâ etraf bağçe-i hümayûnlarda ve sair ebniye-i hümayûnda istihdam olunmak iktiza eylerken bilâ-fermân ihrac olunmayub ve ne mikdâr esir ihrac olunursa gereği gibi deftere kayd" olunacağını belirtmektedir (BOA. Dbşm.d 965, s. 16-17).

⁴³⁸ BOA. Dbşm.d 965, s 16-17, 10 Zilka'de 1116 (6 Mart 1705). Ölen esirlerin hüccetlerinin verildiğine dair bir diğer kayıta özi tarafından gönderilen iki yüz elli esirden ölen elli altı esir için hazırlandığına dairdir (BOA. Dbşm.d 40880, s. 16, 4 Cemâziyelevvel 1108/29 Kasım 1696).

kendi işlerinde istihdam etmek üzere Tersane’de kalan esirleri aldıkları ve yanlarına yine esirlerden olan vardiyanlar verildiğinden bahsetmektedir.⁴³⁹ 16. yüzyıla dair bir diğer anlatıda zindanda kalan esirlerin Sultan ya da beylerin işlerinde istihdam edilmek üzere sabah alınıp akşam geri getirildikleri aktarılmaktadır.⁴⁴⁰

Evliya Çelebi, Galata Kulesi ve Tersane Zindanı’nda kalan esir sayısını 31.000 olarak vermiştir.⁴⁴¹ Devletin buhran dönemlerinde İstanbul ve civarında asayiş bozulduğunda yüksek miktardaki esir, devlet ve halk için tehlike arz etmektedir. Bu rakamda esirin zindanlarda hapsedilmesi olanaksızdır. Bunun yanı sıra üç yüz azebin 31.000 esiri muhafazası ayrıca olanaksızdır.⁴⁴² Arşiv kayıtlarına bakıldığında 16. yüzyılda Tersane-i Amire Zindanı’ndaki esir sayısı bin beş yüz- iki bin civarındayken⁴⁴³, 17. yüzyılda var olan esir sayısı ortalama bin kadardır.⁴⁴⁴ 18. yüzyıla gelindiğinde ise Tersane-i Âmire Zindanı’ndaki esir sayısında ciddi düşüş görülmekte ve beş yüzün altına inmektedir.⁴⁴⁵ Kuşkusuz bu durumdaki en önemli etken, anlaşmalarda esir mübadelesi maddesinin Osmanlı Devleti’nce kabul edilmesi ve alınan esirlerin bu yolla geri verilmesidir.

⁴³⁹ Paulino Toledo, **Türkiye Seyahati**, s. 196.

⁴⁴⁰ Lubenau, istihdam etmek üzere Tersane Zindanı’ndan alan kişi esirin kaybolması veya firarı durumunda esir bahası olarak devlete elli düka ödemek zorunda olduğundan bahsetmektedir (**Seyahatname**, s. 269).

⁴⁴¹ Evliya Çelebi, **Seyahatname**, c. 1, s. 194.

⁴⁴² 1073 (1662) senesinde Tersane Zindanı’nda görevli olan 95 vardiyan bulunmaktadır (BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 97, Tersane Zindanı’nda bulunan esirlere verilen iâşe miktarına göre ise zindanda olan esir sayısı 830’dur (BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 37, Şevvâl 1073/Mayıs-Haziran 1663).

⁴⁴³ 984 (1576) senesine Tersane-i Âmire Zindanı’nda kalan esir sayıları aylık olarak listelenmiştir. Buna göre Şa’bân ayında 1.874, Ramazân’da 2.046, Şevvâl 1.857, Zilka’de 1.902 ve Zilhicce ayında 1.928 esir bulunmaktadır. 985 (1577) Muharrem’inde 1.301 ve Safer ayında ise 1.630 esir Tersane Zindanı’nda kalmaktadır (BOA. *Mad.* nr. 17866, s. 33). 1573-78 yılları arasında İstanbul’da bulunan Gerlach Tersane Zindanı’nda bulunan esir sayısını 1.000 olarak zikretmektedir (Gerlach, **Türkiye Seyahati**, c. 2, s. 520).

⁴⁴⁴ II. Mustafa’nın çıktığı Avusturya seferleri öncesinde kürekçi ihtiyacını karşılamak adına tersane zindanında olan esirlerin sayıları tespit edilmiştir. 1110 (1699) tarihinde Tersane Emni tarafından hazırlanan listeye göre tersanede, donanmada ve sarayda istihdam edilen esir sayısı 1.032’dir. Bunların 907 tanesi kürekçi olarak donanmada, 61 tanesi sarayda istihdam edilmiş, kalan 64 dört esir ise hasta ve yaşlılığı sebebiyle istihdam edilememiş ve zindanda bırakılmıştır (BOA. *Mad.* nr. 2730, s. 92, 29 Ramazân 1110 (31 Mart 1699). Bu dönemde kürekçi ihtiyacına bîanen devletin politikalarında farklılaşma göze çarpmaktadır. Divana gelen arzuhallerde esir mübadelesi için padişah’tan istenilen esirlerin Tersane Zindanı veya farklı yerlerden istek sahibine verilmesine karşın Özi tarafından alınan esirlerin mübadele edilmek istenilmesine verilen cevap hayli ilgi çekicidir. Esir mübadelesinin caiz olmadığına vurgu yapılarak alınan esirlerin Tersane’de kürek çekmek üzere derhal merkeze gönderilmesi emredilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 434-440, 18 Zilka’de 1108/8 Haziran 1697).

⁴⁴⁵ 1140 (1728) senesinde kürekçi ihtiyacınının karşılanması için Tersane Emni’ninden esirlerin sayısı ve nerede istihdam edildikleri bilgisi istenilmiştir. Hazırlanan listede zindanda olan toplam esir sayısı sayısı 562’dir, bu esirlerin 235 tanesi Saray, taş gemisi ve inşaatı devam eden kalyonlarda istihdam edilmektedir. 120 esir ise hasta ve işgöremez durumda olduğundan bahisle kürek çekebilecek durumda olan esir sayısı 207’dir (BOA. *Mad.* nr. 2945, s. 554, 13 Zilhicce 1140/21 Temmuz 1728).

Tersane Zindanı'nda mevcut esir sayısının tesbit edilmesindeki en büyük engel zindana giren ve çıkan esir sayısının sürekli değişmesidir. Kayıtlarda açıkça görüldüğü üzere yıl içinde farklı zamanlarda mîrî esir olmak üzere Tersane Zindanı'na teslim edilen esir sayısı sürekli değişmektedir. Gelen esirlerin yanında istihdam edilmek üzere kadırgalara, sefinelere, kalyonlara veya herhangi bir işe gönderilen esirlerin sayısı da sabit değildir ve her ay değişmektedir. Aynı zamanda mübadele, azad, firar veya ölüm yoluyla zindandan gönderilen esirlerin sayıları da değişkenlik gösteren bir başka parametredir. Tersane Zindanı'na dair kayıtlar bu durumu net şekilde göstermektedir.⁴⁴⁶ 18. yüzyılda Tersane Zindanı'nda mevcut olan esirlere dair hazırlanan liste zindan mevcudunda var olan değişkenliği göstermesi açısından önemlidir.

Tablo. 9. 1107-1115 seneleri arasında Tersane Zindanı'nda ve çeşitli işlerde istihdam edilen esirler

Tarih	Donanma	Saray	Mübadele	Firar	Azad	Müird	Miri Kalyon	Zindan	Toplam
1107 447	339	3	1	-	1	2	31	333	710
1108 448	274	2	1	3	14	-	93	604	991 ⁴⁴⁹
1110	209	3	1	21	1		32	115	382
1111	309	8	1	18	24	28	-	231	635 ⁴⁵⁰
1112	362	3	91	11	38		25	13	543
1113	225	2	22	16	2		3	140	406
1114	281	-		4	1	27	4	209	476
1115	284	3	-	23 ⁴⁵¹	1	3	57	99	476

BOA. Dbşm. d 40876, s. 2-6, 22 Cemâziyelâhır 1118 (1 Ekim 1706).

⁴⁴⁶ BOA. DBŞM.d 40876, s. 2-6, 22 Cemâziyelâhır 1118 (1 Ekim 1706).

⁴⁴⁷ 1107 senesi Ramazân- Zilka'de arası mevcuttur.

⁴⁴⁸ 1108 Muharrem-Zilhicce arası mevcuttur.

⁴⁴⁹ Mevcut 672 iken Zilka'de ayında Özi tarafından 319 esir getirilmiştir (BOA. Mad. nr. 3419, s. 434-440, 18 Zilka'de 1108/8 Haziran 1697).

⁴⁵⁰ 6 esir bahçe işi için istihdam edilmiştir.

⁴⁵¹ Esilerin firarına dair ayrıntılı bilgi verilmiştir. Buna göre on altı esir taş gemisi ile, dördü tersane hizmetindeyken, iki esir Tersane Limanı'ndan ve bir esir de Kapudan Paşa'nın gemisinden firar etmiştir.

Bu defter tahririnden sonra Cezayir kalyonlarıyla Tersane'ye gelen on İspanyol esir ve derya beylerinden 130 guruşa satın alınan dokuz esir daha eklenmiştir.⁴⁵² Tersane Zindan Defterleri'nde esirlerin sayıları hakkında bilgiler verilmekle beraber defterlerin tam listesi bulunmamaktadır.⁴⁵³ Zindan defterlerinde görülen kayıtlarda Tersane Zindanı'nda var olan esirlerin ve mücrimlerin isimleri ve milliyetleri yazılmaktadır. Bu defterlerde eksiklikler bulunmakla beraber 18. yüzyıldan sonrasına ait kayıtların sayısı daha fazladır. Bu kayıtlar, Tersane Zindanı'nda kalan, donanma hizmetinde olan, saraylarda, taş gemilerinde ve inşaatlarda çalışan esirlere verilen iâşe, kıyafet ve aletlere dairdir. Esirler bulundukları yerlere göre tasnif edilmiş, Tersane Zindanı'ndan taş gemisine, madene, sefineye yani herhangi bir yere istihdam edilmek üzere gönderilen esirlerin ekmek bedelleri toplam ekmek bedelinden çıkartılmak suretiyle kayıtlara işlenmiştir.⁴⁵⁴

Donanmanın sefere hazırlandığı zamanlarda Tersane Zindanı'nda kalan ve kürek çekebilecek durumda olan esir sayısının tesbiti gerekmektedir. Kürekçi ihtiyacının karşılanması için Tersane Emini tarafından hazırlanan listelerde zindanda bulunan esir mevcudu ve bunlardan kürek çekebilecek durumda olan esir sayısı rapor edilmektedir.⁴⁵⁵ Mesela 1111 (1699) senesinde Tersane Zindanı'nda kalan mücrimlerin ve esirlerin sayıları listelenmiştir. Buna göre Tersane'de olan esir sayısı 1.032'dir, bunlardan 907'si donanma ile beraber giderken, 61'i saray hizmetine gönderilmiştir. Hasta ve iş göremez durumda olan 64 esir ise Tersane Zindanı'nda bırakılmıştır.⁴⁵⁶ Tersane Zindanı'nın hizmetinde kullanılmak üzere de esirlerin bir kısmı istihdam edilmektedir. 1108 (1697) yılında Tersane Emini'ne gönderilen emir

⁴⁵² BOA. Dbşm.d 40876, s. 2-6, 2 Cemâziyelâhır 1118 (11 Eylül 1706).

⁴⁵³ Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde var olan Tersane Zindan Defterleri tasnifinde esirler ve suçlulara verilen ekmek miktarları aylık olarak yazıldığı kayıtlar bulunmaktadır. Tersane Zindanı'nda olan esir sayıları, miri kadırgalara gönderilen esir sayıları, ölenler, taş sefinesinde olanlar, madene gönderilenler, diğer sefinelere verilmiş olanların sayısı verilecek ekmek miktarını tesbit etmek gayesiyle tutulmaktadır. Bu kayıtlar ekisk olup 1125 (1713) tarihinden öncesine ait kayıtların sayısı oldukça azdır. 1125 (1713) yılı bu noktada bir sitisna olup tüm yılın aylık kayıtları mevcuttur (BOA. Dbşm.Trz.d nr. 84280 ile 84323 kayıtları bu yılın tüm aylarını göstermektedir).

⁴⁵⁴ BOA. Dbşm.Trz.d defterlerinde bu duruma örnek bir çok kayıt bulunmaktadır. Mesela, 1121 senesinde Tersane Zindanı'nda bulunanlara verilen ekmek miktarından taş sefinesinde olan on esirin 290 ekmeği kayıttan düşülmüştür (BOA. Dbşm.Trz 84204). 1124 senesinde 24 esir taş gemisine, 14 esir madene gönderilmiş ve bir esir ölmüş, bu esirlere verilen ekmekler kayıttan düşülmüştür (Dbşm.Trz 84258-59). Ayrıca Tersane Zindanı'nda kalan esirlere verilen ekmek bedelleri ile kalyonlarda istihdam edilen esirlere verilen ekmek bedellleri ayrı listelenmiştir. 1663 yılında Tersane'de dört yüz, cami inşaatında iki yüz, sarayda kırk sekiz ve yüz seksen iki tane esirin hasta ve güçsüz olduğundan bahisle zindanda yüz seksen iki esir olduğu yazmaktadır (BOA. *Mad* nr. 1800, s. 37, Şevvâl 1073 (Mayıs 1663)).

⁴⁵⁵ Esirlerin istihdamında kürekçilik ile ilgili bölümde teferruatlı bilgi bulunmaktadır.

⁴⁵⁶ BOA. *Mad*. nr. 2730, s. 92, 12 Safer 1111 (9 Ağustos 1699).

durumu göstermesi açısından önemlidir. Buna göre eskiden beri Tersane hizmeti için ayrılan esirlerin kürek çekmek üzere sefinelere dağıtılması ve yerlerine suçluların bu hizmeti görmelerinin mi yoksa suçluların tamamının kürek çekmeye gönderilip eskiden olduğu gibi ayrılan esirlerin tersanede istihdamının mı uygun olunacağına kapudan paşaya danışılması ve ona göre hareket etmesi emredilmiştir.⁴⁵⁷ Sonuç itibarıyla esirlerin istihdam yerlerine dair kapudan paşanın verdiği cevaba vakıf değiliz. Fakat bu kayıt Tersane hizmetinde istihdam edilmek üzere esirlerin bir kısmının ayrıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

2.1.2 Yedikule Zindanı

Osmanlı Devleti'nde suçlu olan üst düzey bürokratların, savaş ilan edilen devletlerin elçi heyetlerinin ve belli başlı olarak tabir edilen önemli esirlerin hapsedildikleri yer Yedikule Zindanı'dır.⁴⁵⁸ Çeşitli yerlerden merkeze gönderilen esirler değerlerine göre Tersane Zindanı, Rumeli Hisarı ve Yedikule Zindanı'na gönderilmektedir.⁴⁵⁹ Bu tasnifte esirlerin askeri ve bürokratik değerleri göz önüne alınmaktadır.⁴⁶⁰ Esir alınma sürecinde, esirlerin eşyaları, kıyafetleri, elleri gibi ilk etapta göze çarpan özellikleri değerlendirilerek onların statüleri tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Kıymet-i harbiyesi büyük kabul edilen general, kapudan, çavuş gibi üst düzey askeri yetkililer, mübadele yahut yüksek fidye bedeli alınabilecek önemli

⁴⁵⁷ BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 439, 14 Şa'bân 1108 (8 Mart 1697).

⁴⁵⁸ 1715 yılında Venedik'e harp ilan edilmesi akabinde elçilik çalışanlarından kırk ikisi Yedikule Zindanı'na hapsedilmiştir. Yedikule'ye gönderildiklerinde zindanda Girit harbi ve Mora mücadelesinde alınan çok sayıda Venedikli bulunmaktadır. Hatta esirlerden Pietro Antonio Bembo Yedikule'de tutsak bulunduğu süre içinde bir geometri kitabı yazmıştır (Tommaso Bertele, **Venedik ve Konstantiniyye (Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri)**, çev. Mahmut Şakiroğlu, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012, s. 290-293).

⁴⁵⁹ Bu durum Venedik Cumhuriyeti'nde de benzer şekildedir, alınan esirlerin içindeki üst düzey bürokratlar diğer esirlerden farklı yerde tutulmaktadır. Elimizde çok fazla Osmanlı savaş esirlerinin esaret anısı bulunmamakla birlikte 1571'de İnebahtı'da Osmanlı donanmasının yenilgisi üzerine Venediklilere esir düşen Hindi Mahmud esaret anılarında, kendisiyle beraber esir düşen yüksek rütbeli Osmanlı bürokratlarının diğer esirlerden farklı zindana konulduklarından bahsetmektedir.

⁴⁶⁰ Durum diğer Akdeniz devletlerinde de aynı şekildedir. Mesela Papalığın elinde olan önemli esirlerin hapsedildiği yer Saint Angelo Kilisesidir. İnebahtı savaşından sonra alınan üst rütbeli Osmanlı esirleri, Müezzinzade'nin oğulları, Hindi Mahmud ve yanlarında olan birçok kıymetli esir buraya hapsedilmiştir. Hatta daha önce Cem Sultan da burada hapsedilmişti (Hindi Mahmud, **İnebahtı Gâzisi Hindi Mahmud ve Esâret Hâtıraları (inceleme-tıpkıbasım)**, haz. Ahmed Karataş, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013, s. 90).

kişiler ve bunların hizmetkârları⁴⁶¹ Yedikule Zindanı'nda tutulmaktadır. Yedikule Zindanı'nda muhafaza edilen esirlerin mübadele veya fidye bedelleri ile alakalı çok fazla bilgi bulunmamakla beraber bazı seyahat notlarında bunlar hakkında bilgi bulunmaktadır. Mesela Girit Adası fethinde Resmo Kalesi'nde esir alınan general oğlu kendisi ile birlikte esir olan 11 kapudan ile Yedikule Zindanı'nda hapsedilmiştir. Babası çok defa mübadele edilmesi için Osmanlı Devleti'ne tekliflerde bulunsa da bir sonuç alamamıştır. Hatta 1077 (1666) yılında Venediklilere esir düşen Mısır Beyi, Sultan IV. Mehmed'e mektup göndermiş ve kendisinin kurtarılması için tek yolun Yedikule'de bulunan bu general oğlu ile mübadelesi olduğunu bildirmiş buna rağmen Sultan mübadeleye izin vermemiştir⁴⁶² Bir diğer örnek Albertus Bobovius olarak bilinen Ali Ufki Bey'in 1665 yılında *Saray-ı Enderun* adıyla yazdığı eseri 1667 yılında Almancaya çeviren kişi, Roma imparatorunun ordusunda Fuess Markisinin alayında konaklama subayı olan ve esir alınarak Yedikule Zindanı'nda hapsedilen Messkirchenli Nicolaus Brenner'dir. Brenner kitabı çevirme sebebini anlatırken 42 aydan beri (Eylül 1663) Yedikule Zindanı'nda esaret hayatı yaşadığını ve buradaki hayatın zorluklarını unutmak için bu kitabı çevirmeye başladığını söylemektedir.⁴⁶³

İstanbul'a gönderilen esirlerin büyük kısmı Tersane Zindanı'na konulurken komutan, kapudan gibi üst rütbeli esirler ise Yedikule Zindanı'na gönderilmektedir. Mesela Girid seferi sırasında 1065 (1655) yılında esir alınan Anton Petri, Dreastiyan Karlo, Danil Andriya isimli üç Venedikli kapudan Yedikule Zindanı'na gönderilmiştir.⁴⁶⁴ 1074 (1664) senesinde Osmanlı-Habsburg savaşında alınan esirlerin sayısı 342'dir. İstanbul'a esirlerin ne kadarının ulaştığı⁴⁶⁵ bilinmemekle birlikte bu

⁴⁶¹ 1126 (1714) yılında esir alınan iki Nemçe kapudanın yanında iki hizmetçisi de Yedikule zindanında hapsedilmiştir. BOA. Mad. nr. 2864, s. 78, 18 Cemâziyelâhır 1129 (30 Mayıs 1717). Hizmetkârlar, efendileri bulundukları müddetçe daha iyi zindanlarda yanlarında bulunmaktadır. 1591 yılında Roma İmparatoru II. Rudolf tarafından elçilik göreviyle İstanbul'a gönderilen Frederich von Kreckwitz, Belgrad Kalesi'ne hapsedildikten altı ay sonra vefat etmiş yanına hapsedilen hizmetkârları ölümü üzerine Budin Kalesi'ne gönderilmiştir (Seidel, *Sultanın Zindanında*, s. 41).

⁴⁶² Hasan Ali Cengiz, *Tevârih-i Cezire-i Girid*, s. 243.

⁴⁶³ Ali Ufki Bey, *Saray-ı Enderun: Topkapı Sarayında Yaşam*, çev. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013, s. 9-13.

⁴⁶⁴ Kule dizdarına esirlere dikkat etmesi ve esirlere bir şey olması durumunda hiçbir açıklamanın kabul edilmeyeceği şeklindeki tehdit nazikçe söylenmiştir (Zikr olunan üç nefer mîrî üsârâ kapudan olmalarıyla mezbûranı habs ettirüb bir kavîce hıfz edüb şöyle ki bir gayrı hal ola bir veçhile cevaba kâdir olmayub muâteb olman mukarrerdır deyû Yedikule dizdarına hitaben fermân-ı âlî sadır sadır olmağın bu mahalle şerh verildi (BOA. Mad. nr. 2728, s. 156, 10 Ramazân 1065/14 Temmuz 1665).

⁴⁶⁵ Alınan esirlerin bir kısmı yolda ölmüştür. Sefer alanından gönderilen esirlerden 280'i Estergon Kalesi'ne ulaşmıştır. Buradan Budin Kalesi'ne gönderilen esirlerin 205'i sağ olarak Budin Kalesi'ne ulaşabilmiştir. Budin'den yola çıkan esirlerden 134'ü 14 Aralık'ta Belgrad'a ulaşmıştır. İstanbul'a

esirlerden 18'i Yedikule Zindanı'na hapsedilmiştir.⁴⁶⁶ Bu esirler yaklaşık on sene boyunca Yedikule Zindanı'nda tutulmuştur.⁴⁶⁷ 1080 (1669) yılında Kandiye kuşatması esnasında Hüseyin Paşa tarafından alınarak İstanbul'a gönderilen ve Yedikule zindanına hapsedilen esirler hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Esirlerin altısı Venedikli kapudan, beşi Fransız kapudan, üçü Cenevizli kapudan, biri milliyeti belli olmayan kapudan, biri Venedikli yüzbaşı ve biri de Papalı kapudan olan yirmi kıymetli tutsağın isimleri, meslekleri ve fiziki özellikleri verilmiştir.⁴⁶⁸ 1081 (1670) yılında sadrazam tarafından gönderilen iki Venedikli kapudan ve bir Fransız beyzadesinin bilgileri verilmiştir. Arşiv kayıtlarında Yedikule Zindanı'na gönderilen esirler hakkında verilen iâşe ve kıyafet bedelleri ve bu bedellerin ödenmesine dair kayıtlar zindanda kalan esir sayısı hakkında bilgi vermektedir. Mesela 1075 (1664) senesinde Yedikule Zindanı'nda kırk bir esir vardır. Esirlerin sayısı, onlara verilen kandillik yağ miktarının kaydından tespit edilmektedir.⁴⁶⁹

1107 (1696) senesinde esir alınarak Yedikule Zindanı'na nakledilen on üç Avusturya'lı Kapudanın yanı sıra muhtelif aylarda Virsilo Kapudan, Bohan Colin, Hristiyan Reis, Malş Maltız ve Antoni Esterhazin de esir alınarak Yedikule Zindanı'na gönderilmiştir.⁴⁷⁰ Bu esirlerden Nemçe kapudanı piyade yüzbaşı olan Bohan Colin,⁴⁷¹ Niş Kalesi'nin mühimmatından sorumlu olan önemli bir askerdir.⁴⁷² 1102 (1691) senesinde sadrazamın isteğine bîanen Yedikule Zindanı'ndan çıkarılarak ordunun bulunduğu yere gönderilmiştir.⁴⁷³ Hristiyan Reis yazılan ama farklı kayıta Hristiyan

nakledilmek üzere yola çıkarılan esirler 8 Ocak'ta Edirne'ye ve 22 Ocak'ta da nihayi durakları olan İstanbul'a ulaştırılmıştır (Özgür Kolçak, **Prisoner of Diplomacy**, s. 423-28).

⁴⁶⁶ BOA. *Mad.* nr. 3279, s. 377-388, 22 Cemâziyelâhır 1074 (21 Ocak 1664). 1667 yılında Yedikule Zindanı'nda muhafaza edilen Venedikli esirler ile Nemçeli esirler arasında kavga çıkmıştır. Nemçeliler, Venediklilerin sürekli kendileriyle alay edip aşağıladıklarını ve Venedikliler en iyi yerlere konmuşken Nemçelilerin yaşamaları için zindanın içindeki en kötü yeri bıraktıkları iddia etmişlerdir (Nihat Engin, *Osmanlıda Kölelik*, s. 87).

⁴⁶⁷ Vasvar Antlaşması'nda esirlerin mübadeleleri için madde konulmamakla birlikte 1665 yılında Osmanlı Devleti'ne elçi olarak gelen Walter Leslie'nin görevlerinden biri de Yedikule Zindanı'nda kalan bu esirleri kurtarmaktır (Özgür Kolçak, **Prisoner of Diplomacy**, s. 430-31).

⁴⁶⁸ BOA. TT.d 799, s. 18-19, 14 Rebî'ülevvel 1081 (1 Ağustos 1670).

⁴⁶⁹ BOA. *Mad.* nr. 2873, s. 118, Muharrem 1076 (Temmuz 1665).

⁴⁷⁰ BOA. *Mad.* nr. 2963, s. 8, 24 Cemâziyelâhır 1107 (30 Ocak 1696).

⁴⁷¹ “*tabi-i dragoman, piyade yüzbaşısıdır, kırıldır*”.

⁴⁷² Bohan Colin ve Betraş isimli bu iki esir İskenderzade Nikolay ve yanındakiler ile mübadele için anlaşılmıştır (**Târih-i Raşid ve Zeyli**, s. 1129).

⁴⁷³ (Niş Kalesi'nin Nemçelilerin eline geçmesine müteakip Niş Kalesi mühimmatından sorumlu olarak gönderilen ve “mütebahhir” olarak tabir edilen *Bohan* isimli kişi Osmanlı kuvvetlerince esir alınarak Yedikule Zindanı'na gönderilmiştir (**Vâkı'ât-ı Rûz-merre**, c. 2, s. 335). Duruma benzer bir diğer örnekte 1068 (1658) yılında Erdel Üzerine sefere çıkan Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa Yedikule'ye hapsedilen Motezi isimli esirin Edirne'ye gönderilmesini istemiştir (BOA. *Mad.* nr. 2728, s. 156, 9

Teraş (Betaş)⁴⁷⁴ olarak görülen sol eli özürlü kişi ile, piyade asker ve komutanın odabaşı Malş Maltız aynı zamanda Yedikule Zindanı'na teslim edilmiştir.⁴⁷⁵

1698 yılında bir kapudan, iki odabaşı ve yedi soltat yani askeresir alınmış, kapudan ve iki odabaşının Yedikule Zindanı'nda, yedi askerin ise Tersane Zindanı'nda hapsedilmesi emredilmiştir.⁴⁷⁶ Avusturya seferi esnasında alınan on bir nefer esirden mübadeleye uygun olan üçünün Yedikule Zindanı'na diğerlerinin ise Tersane'ye konulması emredilmiştir.⁴⁷⁷ Buradaki mübadeleye uygun ifadesi ile üst düzey Osmanlı esirleriyle mübadele edilebilecek esirler kastedilmektedir. Çünkü Yedikule Zindanı'ndaki esirler mübadelede daha fazla kullanılmaktadır. Böylesine önemli esirler hem tutsak olan üst düzey Osmanlı bürokratlarını kurtarmakta işe yaramakta hem de devletin elini güçlendirmektedir.⁴⁷⁸ Vidin ve Sofya taraflarından gönderilen on üç esirden⁴⁷⁹ üç tanesi Yedikule Zindanı'na diğerleri ise Tersane Zindanı'na gönderilmiştir. Yedikule'ye gönderilen Göne, Hristo ve Moşi Andrey a kıymetli esirlerdendir. Göne ve Hristo'nun kıymet sebepleri hakkında bilgi verilmezken Moşi Andrey a'nın humbaracı olduğu yazmaktadır.⁴⁸⁰

Tablo 10. 1071 (1660) yılında Kapudan Ali Paşaoğlu Abdülkadir Paşa'nın Kekova Limanında aldığı ve Yedikule Zindanı'na gönderdiği esirler

Marmasrik Doledi	Ceneral oğludur
Mikel Paskalo	
Asalado Markoni	Kalelerin baş atlasudur
Makul İstanko	Odabaşıdır

Şevvâl 1068 (10 Temmuz 1658). Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa Erdel üzerine 22 Ramazân 1068 (23 Haziran 1658) tarihinde sefere çıkmıştır)

⁴⁷⁴ BOA. *Mad.* nr. 2732, s. 103, 15 Şevvâl 1109 (26 Nisan 1698).

⁴⁷⁵ Bu esirler 21 Ramazân 1109 (1 Nisan 1698) tarihinde Yedikule Zindanı'nda teslim edilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2963, s. 6, 22 Ramazân 1109/2 Nisan 1698).

⁴⁷⁶ Esir alınarak Yedikule'ye gönderilenler Kapudan Bohan Kolin, Odabaşları Hristiyan Teraş ve Mals Mayer'dir. Tersane zindanına gönderilen asker ise Ganzeri veled Boski, Mastin, Mesto Marko, Can Zidani, İstefan Yorgi, Karaso Noman ve Aleksir Koti Komes isimli generalin yanında bulunan askerlerdir. Kapudan ve odabaşı dahil olmak üzere alınan on esirin tamamı Nemçelidir (BOA. *Mad.* nr. 2732, s. 103, 20 Ramazân 1109 /22 Mart 1698).

⁴⁷⁷ Sefer-i hümayûnda ahz olunan on bir nefer üsarânın üç neferi mübadeleye salih olup Yedikule'de habs ve sekiz neferi Tersâne-i Âmire'ye habs olunmak için fermân-ı âlâ sadır olmağın. Âsitane-i Saâdet kaymakamı emr-i şerif verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 434, 5 Zilhicce 1108/25 Haziran 1697).

⁴⁷⁸ Gönderilen Cankomenko Francesco defterdar Kapudane ve Holyo Vahim isimli Venedikli esirlerin, daha evvel esir olan Hüseyin Ali Paşa'nın mübadelesi için Kapudan Hüseyin Paşa'ya teslim edilmesi Yedikule Kale Dizdarı'na emredilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2732, s. 98, 3 Receb 1109/15 Ocak 1698).

⁴⁷⁹ BOA. C.HR 185/9225, 13 Cemâziyelevvel 1150 (8 Eylül 1737).

⁴⁸⁰ BOA. C.HR 185/9226, 13 Cemâziyelevvel 1150 (8 Eylül 1737).

Sebastiyan	Kapudan
Anzilo Ramaderi	Kapudan
Tomazo Altamin	
Bartolemiyo Frans	Kapudan
Mastiyaro Derno	Kapudan
Françe Rayko	Kapudan
Tomazo Posiyo	Kapudan
Aşade Poskale,	Kapudan
İstakonus,	Kapudan
Françiyo Pere	Kapudan
Marmatiyo Alsiyamali	Kapudan
Nikolo Markadi	Kapudan
Alessandro Dernomi	Kapudan
Kostantin	Kapudan
Pitaro	Odabaşı
Yovan Arzilo	Kapudan
Antoni Perto	Kapudan
Nakonyol Posto	Kapudan
Covan Kristo	Kapudan (mazul)
Santan Fabyoldi	Kapudan
Dertolondali Gaderhavs	Kapudan
Romariyo Frans	Kapudan
Covannisyo Mansovalessi	Kapudan
Karman Tokrar Tokdisor	Kapudan
Yovan Patko	Kapudan
İstakanon Markodiyo	Kapudan

BOA. *Mad.* nr. 2728, s. 156, 28 Rebî'ülevvel 1071 (1 Aralık 1660).

Tablo 11. Yedikule Zindanı'na gönderilen yirmi Venedikli esirin listesi

ESİRİN İSMİ	MEMLEKETİ	MESLEĞİ	FİZİKİ ÖZELLİKLERİ
Manol Corci	Venedik	Yüzbaşı	Orta boylu kara sakallı
Bastıyan Cuvan	Venedik	Kapudan	Uzun boylu kara sakallı
Engilü Petroyorli	Venedik	Kapudan	Orta boylu kara sakallı
Portelmoyo Yani	Venedik	Kapudan	Orta boylu kara sakallı
Fransız Koriko	Fransız	Kapudan	Orta boylu kara sakallı
Fransız Kopro	Ceneviz	Kapudan	Orta boylu kara sakallı
Marko Antoni	Venedik	Kapudan	Uzun boylu kara sakallı
Nikole Margori	Venedik	Kapudan	Uzun boylu kara sakallı
Aleksandr darbu	Fransız	Kapudan	Orta boylu kara sakallu sol küreği altında nişanı vardır
Piyoremor	Fransız	Yüzbaşı	Orta boylu kumral sakallı
Kespır motin	Venedik	---	Orta boylu kumral sakallı
Konstantin Antoni	Venedik	----	Uzun boylu kara sakallı
Anton Persete	Fransız	Kapudan	Orta boylu kumral sakallı
Cuvan Hırsova	Ceneviz	Kapudan	Uzun boylu kumral

Pero Barizan	Fransız	Kapudan	Orta boylu kara sakallı traş
Canbadista Mekeloş		Babası kapudandır	Orta boylu kara sakallı
Cuvanmodor	Nemçe	Kapudan	Uzun boylu kumral sakallı
Cuvanpaduştu	Ceneviz	Kapudan	Alçak boylu kaba kır sakallı
İstefan Marko	Venedik	Kapudan	Uzun boylu kara sakallı
Sibon Manol	Venedik	Kapudan	Alçak boylu ak sakallı
Antuvaldi Petro ⁴⁸¹	Venedik	Çekdiri kapudanı	Orta boylu sarı sakallı sol yüzü nişanlı sol eli çorak
Sebastiyan Marko	Venedik	kalyon kapudanı	Uzun boylu sarı sakallı çekme burunlu

(BOA. TT. 799, s. 20, 14 Rebî'ülevvel 1081/1 Ağustos 1670)

1715 yılında Anabolu Kalesi'nden alınan general, generalzade, cumhurzade, soltat generallerinden belli başlı olanlarından on tanesinin Yedikule Zindanı'na konulması için İstanbul'a gönderildiği ve bu on kişiden bir tanesinin aldığı kılıç yarısından dolayı vefat ettiği bildirilmektedir.⁴⁸² 1129 (1717) senesinde esir alınarak Yedikule Zindanı'na gönderilen iki kapudan ve iki hizmetçisinin gereği gibi Yedikule Zindanı'na hapsedilmeleri emredilmiştir.⁴⁸³

Yedikule Zindanı'na hapsedilen esirlerin günlük iaşe bedelleri, diğer esirler gibi devlet tarafından karşılanmaktadır. Yedikule Zindanı'ndaki esirlerin iaşe giderleri için İstanbul Gümrüğü'nün gelirlerinin bir kısmı tahsis edilmiştir. Yedikule

⁴⁸¹ Bu iki esir boğaz hisarı civarında ahz edilip habs olunmuştur.

⁴⁸² Vefat eden generalin Alessandro Bono olma ihtimali bulunmaktadır. Jorga, tarihinde Anabolu Kalesi komutanının İstanbul'a gönderileceği ama daha öncesinde Megara'da öldüğü ve Theben'e gömüldüğünü söylemektedir (**Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, c. 4, s. 1424).

⁴⁸³ BOA. *Mad.* nr. 2864, s 78, 18 Cemâziyelâhır 1129 (30 Mayıs 1717). Bu esirle beraber gönderilen on bir bostanî ustasının daha olduğu belirtilmiş, usta on beş guruşa diğer neferler ise ikişer guruşa istihdam edilmiştir.

Zindanı'na gönderilen kıymetli esirler için tayin edilen iâşe bedelleri diğer esirlerden fazladır.⁴⁸⁴ Mesela 1664 Osmanlı-Habsburg mücadelesinde ele geçirilmiş olan statü sahibi tutsaklardan Yedikule Zindanı'na gönderilen on sekiz esir için aylık 19.140 akçe tahsisat verilmiştir.⁴⁸⁵ 1109 (1698) yılında zindana gönderilen Hristiyan Teraş, Malş Maltız ve Bohan Colin Yedikule Zindanı'na teslim edildikten sonra diğer kapudanlara verilen günlük 30'ar akçe iâşe tayinatı bu kapudanlar için de İstanbul Gümrüğü'nden verilmek üzere ödenmiştir.⁴⁸⁶ 1111 (1700) tarihinde Yedikule'de tutulan Venedikli tutsaklar için esir başına 21'er akçe tayin edilmiştir.⁴⁸⁷

Devletin Yedikule Zindanı ve buraya gönderilen esirlere bakış açısını göstermesi bakımından 1150 (1738) tarihli kayıt önemlidir. 1150 tarihinde Ruslardan esir alınan Saksonyalı general, eşi, oğlu ve hizmetkârı ile Yedikule Zindanı'na hapsedilmiştir. Buraya kadar herşey olağandır, sonrasında bu aile, aslen Fransız olup 1731 yılında Humbara Ocağı'nın başına geçen Humbaracı Ahmed Paşa'ya (Claude-Aleksandre Comte de Bonneval)⁴⁸⁸ emaneten verilmiştir. Defterdara verilen emirde bu aile Humbaracı Ahmed Paşa'nın konağında ikamet ettiği müddetçe Yedikule Zindanı'ndan bunlara ayrılan tahsisatın paşanın göndereceği kişiye verilmesi emredilmiştir. Aileye verilen iâşe ayrıntılı şekilde yazmaktadır. 10 çift nan, 1,5 kıyye erz (pirinç), 50 dirhem (yaklaşık 160 gr) Revgan-ı zeyt (zeytinyağ), 120 dirhem (yaklaşık 385 gr) sade yağ, 1,5 kıyye kuzu eti ve elli akçelik sebze olarak toplamda 152,5 akçelik tahsisat ayrılmıştır. Matbah-ı Âmire'den verilen yiyeceklerin yerine kolaylık olması açısından günlük 152,5 akçe olan bu tahsisatın aylık olarak Humbaracı Ahmed Paşa'ya gönderilmesi emredilmiştir.⁴⁸⁹

Esirlerin zaman zaman yer değiştirdiklerine dair seyahatnamelerde karşımıza çıkan anlatıları destekler nitelikte arşiv belgeleri bulunmaktadır. Tersane Zindanı'nda olan esirin Yedikule Zindanı'na gönderilmesi⁴⁹⁰, yahut tam tersi durumu gösteren

⁴⁸⁴ Yedikule Zindanı'nda kalan esirlerin iâşeleri kısmında ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

⁴⁸⁵ BOA. Mad. nr. 95, s. 18, 14 Muharrem 1077 (17 Temmuz 1666).

⁴⁸⁶ Mezkur iki nefer odabaşı ve bir nefer kapudanı kule-i hefte vaz' ve dizdarından temessük alınub ve sair kapudanlara verildiği üzere yevmiye onar para beher yevm nafaka-bahaların İstanbul Gümrüğü Emmini tarafından verdirüb vaz' olunduğu tarihten alınub zaruret çekdirmeyesiz deyû İstanbul Kaymakamı'na ve defterdâr vekiline emr-i şerif verildi (BOA. Mad. nr. 2963, s. 6, 21 Ramazân 1109/2 Nisan 1698).

⁴⁸⁷ BOA. Mad. nr. 2963, s. 6, 24 Cemâziyelâhır 1107 (30 Ocak 1696).

⁴⁸⁸ Abdülkadir Özcan, "Humbaracı Ahmed Paşa", *DİA*, c. 18, s. 351.

⁴⁸⁹ BOA. C. HR. 164/8156-2, 28 Şevvâl 1150 (18 Şubat 1738).

⁴⁹⁰ Tersane Zindanı'nda kalan esirleri de firara teşvik eden ve zindan duvarını delmeye çalışan 4 Macar esiri, yakalanmıştır. Yapılan tahkikat sonrasında zindan duvarını delerek kaçmaya teşebbüs eden

kayıtlar bulunmaktadır. Mesela 1128 (1716) tarihinde Yedikule Zindanı'nda bulunan on yedi esir Tersane Zindanı'na gönderilmiştir.⁴⁹¹ Gönderilen esirlerin isimleri, eşkâalleri ve işleri yazılmıştır. Kıymetli olan bu esirlerin neden Yedikule Zindanı'ndan Tersane-i Âmire Zindanı'na nakledildiğine dair bir açıklama bulunmamaktadır.⁴⁹² Dönemin olaylarının aktarıldığı *Nusretname*'de esirlere dair bilgi bulunmazken esirlerin nakillerinden on iki gün öncesinde sefer için haberler gönderildiği kaydedilmektedir.⁴⁹³ Dolayısıyla bu esirlerin seferde kullanılmak üzere gönderildikleri düşünülebilir.

Tablo 12. Yedikule Zindanı'ndan Tersane Zindanı'na gönderilen esirler

ESİRİN ADI	MEMLEKETİ	MESLEĞİ	FİZİKİ ÖZELLİKLERİ
Posko Françesko	Venedik	Moton Kalesi ceneralidir	Alçak boylu mavi gözlü kırçıl koca
Marko Petro	Venedik	Venedik Beynlerinde uyubeyi icra ettirenlerden	Alçak boylu mavi gözlü çiçek bozuğu kırçıl koca
Vesimo Gabriyel	Venedik	Mora Ceziresi'nin zabiti Venedikzade	Uzun boylu mavi gözlü açık kara kaşlı kırçıl

başkalarının da olduğu ortaya çıkmıştır. 1789 yılında meydana gelen bu olayda kaçmaya teşebbüs eden 64 neferin Yedikule Zindanı'na gönderilmesi emredilmiştir (BOA. Hat. 1397/56106, 1204 (1789)).

⁴⁹¹ BOA. *Mad.* nr. 6266, s. 146, 17 Rebî'ülevvel 1128 (11 Mart 1716). Bu esirler Mora'nın fethi esnasında Moton, Anabolu ve Kestel Kalelerinden alınmıştır. Esgalleri verilen bu esirlerin Yedikule Zindanı'ndan neden Tersane Zindanı'na gönderildiğinin araştırılması ve zindanda bulundukları sürede gereği gibi korunmaları emredilmiştir (BOA. MD. 126, hk: 152, Evâhır-ı Cemâziyelevvel 1129/2-12 Mayıs 1717).

⁴⁹² Yedikule zindanı'ndan Tersane Zindanı'na gönderilen bu on yedi Venedikli esirin zincire vurulmaları emredilmiştir. Ayrıca bunlardan birinin firar etmesi durumunda zindan kilitçisi ve sair muhafızların sadece hapsedilerek görevlerinin elinden alınmayacağı millete ibret olacak şekilde- öldürülerek- cezalarının hemen verileceği şeklinde tembih bulunmaktadır (BOA. *Mad.* nr. 6266, s. 142-143, 17 Rebî'ülevvel 1128 (11 Mart 1716)). Zindandan kaçan esirler olduğunda ilk bakılacak kişi zindan kilitçisidir. Bütün zindanlarda bulunan kilitçi başı esirler kaçtığında birinci dereceden sorumlu olan görevlidir. Gerlach, esirlerin eline bir miktar para geçtiğinde zindan katibi ve vardıyanlara para vererek kaçtıklarından bahsetmektedir (Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, c. 2, s. 521). 1112 (1701) tarihinde Tersane Zindanı'ndan on iki esir kaçmış, devlet bu on iki kişinin firarında zindan kilitçisi ve katibinin ihmali olduğuna kanaat getirerek esirlerin değerinin belirlenerek bu iki kişiden tahsil edilmesini, zindan kilitçisinin hapse atılarak emir gelene kadar orada tutulması emredilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 4876, s. 37, 12 Rebî 'ülevvel 1112/27 Ağustos 1700). Esirleri muhafaza görevinde olanların ihmalleri yahut görevlerini kötüye kullanmalarına dair 1125 (1713) tarihinde Yedikule Zindanı'nda esirlerin muhafazasında görevli olan serbölük İsmail, serbölük kethüdası oğlu Mehmed, Kethüda oğlu İbrahim, diğer İbrahim, Mehmed ve Abdülvehhab isimli görevlerini kötüye kullandıkları ve esirlerden para alarak kaçmalarına yardım ettiklerinden bahisle görevleri başkasına verilerek kendileri Bursa'ya sürülmüştür (BOA. C.AS 768/32473, Evâhır-ı Zilhicce 1124 (7 Ocak 1713)).

⁴⁹³ *Nusretname*, s. 846.

			bıyıklı alnında sol tarafında yara nişanı var
Daniel İstefan	Venedik	Serdengeçdi ağası	Uzun boylu gök ela gözlü çatık kumral kaşlı kumral bıyıklı
Lori Marko	Padova	Moton Kalesi seraskeri	Uzun boylu gök ela gözlü açık kırçıl bıyıklı
Anton Oryako	Venedik	Moton Kalesi'nin ikinci seraskeri	Uzun boylu sarı ela gözlü açık kara kaşlı kumral bıyıklı kırçıl
Nikola Maryako	----	Kestel Kalesi seraskeri	Uzun boylu sarı ela gözlü açık kara kaşlı kara bıyıklı
Nikola Kaziro	Venedik	----	Uzun boylu sarı ela gözlü çatık sarı kaşlı sarı bıyıklı alnında yara nişanı var
Cozeb Nikola Karziro	Venedik	----	Uzun boylu sarı ela gözlü çatık kara kaşlı sağ kaşının üstünde yara nişanı var
Kaprilomi Marko	Venedik	Kestel Kalesi'nde sultan seraskeri	Uzun boylu mavi gözlü açık sarı kaşlı kırçıl bıyıklı koca sol kaşı üstünde yara nişanı var
Dozmendo Cizilovi	Venedik	----	Uzun boylu sarı ela gözlü çatık kara kaşlı şab emred alnında yara nişanı var
Ancili Andriya	Venedik	Kestel Kalesi dizdarı	Uzun boylu mavi gözlü açık kara kaşlı kumral bıyıklı kırçıl
Can Françesko Marko	Venedik	Kestel Kalesi	Uzun boylu mavi gözlü açık kara kaşlı sarı bıyıklı
Cakomi Dominko	Venedik	Bayrakdar	Uzun boylu sarı ela gözlü açık kara kaşlı kumral kaba bıyıklı kırçıl
Mariyo Anton	Venedik	Anadolu ceneralinin hazinedarı	Uzun boylu sarı ela gözlü açık kumral kaşlı sarı bıyıklı alnında yara nişanı var
Cako Petro	Padova	Anadolu Kalesi'nde cebecibaşı	Uzun boylu mavi gözlü açık sarı kaşlı kırçıl koca

Covan Petro	Venedik	Beynlerinde uyubeyi de icra ettirenlerden	Uzun boylu mavi gözlü açık kara kaşlı kırçıl koca

BOA. *Mad.* nr. 6266, s. 146, 17 Rebî'ülevvel 1128 (11 Mart 1716).

1111 (1700) tarihinde ise Mora dizdarı Fransız Soli, asker Vosori Cozeb, Venedikli Kapudan Solovan Vicimo ve Nemçe Kapudanı Basita Veled Virislo tam ters istikamette yer değiştirerek Tersane Zindanı'ndan Yedikule Zindanı'na gönderilmiştir.⁴⁹⁴

Yedikule Zindanı'na konulan esirler için esaretten kurtulmak, diğerlerine nazaran daha zordur. Hatta, 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde esaret hayatı yaşamış olan Pedro, Turgut Reis hakkında bilgi verirken onun Andrea Doria'nın esiri iken üç bin düka karşılığında serbest kaldığını ve kendisinin Hristiyan coğrafyaya birçok akın düzenleyerek “*her bin dükaya karşılık bir milyon belki daha fazla düka topladım*” ifadesinden yola çıkarak Osmanlı sultanının eline düşen üst düzey bir komutanın asla salıverilmediğini söylemektedir. Pedro, sultanın zaten varlıklı olduğunu ve fidye parasına ihtiyacı olmadığını söylemektedir. Ayrıca bu kişi değerli biri olmasa kendisi için bu kadar fidye ödenmeyeceği fikrinden yola çıkarak devletin azadlığı durumunda yeniden Osmanlı'ya karşı savaşarak verilen fidye miktarından çok daha fazla zarar vereceğini düşündüğünü bu sebeple esiri serbest bırakmadığını ifade etmektedir.⁴⁹⁵

Yedikule Zindanı'nda olan esirlerin mübadele karşılığında serbest kalmasına dair örnekler mevcuttur. Mesela Temeşvar Azeban Ağası Osman, altı Müslümanı Nemçelilerden kurtarmak maksadıyla Yedikule Zindanı'na hapsedilen Lantaman isimli esirin verilmesini talep etmiş, isteği kabul edilerek Lantaman'ın mübadele için Kaleden Temeşvar'a gönderilmesi emredilmiştir.⁴⁹⁶ Solovan Vicimo isimli bir diğer Venedikli kapudan yine mübadele için Ali Paşa döneminde verilmiştir.⁴⁹⁷

Yedikule Zindanı'nda tutulan esirlerin sağlıkları da önemsenmiş, Tersane Zindanı'nda olduğu gibi buradaki hastalara bakmak için haftada bir hekim gönderilmesi emredilmiştir. Yalnız bu hususta devlet, özellikle hekimin esirlere yardım edip kaçmalarına fırsat oluşturacağı düşüncesiyle çok ihtimam göstermiş, tayin

⁴⁹⁴ BOA. *Mad.* nr. 2963, s. 6, 24 Cemâziyelâhır 1107 (30 Ocak 1696).

⁴⁹⁵ Pedro, *İstanbul Seyahati*, s. 155.

⁴⁹⁶ BOA. *Mad.* nr. 2963, s. 8, 20 Cemâziyelevvel 1109 (4 Aralık 1697).

⁴⁹⁷ BOA. *Mad.* nr. 2963, s. 8, 3 Receb 1091 (30 Temmuz 1680).

edilen hekimin sadece Müslümanlar arasından seçilmesini şart koşturmuştur. Bu noktada devletin yabancı hekim tayin etmekteki temel çekincesi esir firarlarında gayrimüslimlerin yardımlarından ve etkin rollerinden kaynaklanmaktadır.⁴⁹⁸ Daha sonraki tarihlerde de Yedikule Zindanı'nda kalan esirlerin tedavileri için tayin edilen hekimlere dair kayıtlar bulunmaktadır. 18. yüzyılda Yedikule Zindanı'nda bulunan esirlerin muayenelerinin yapılması için devlet Müslüman bir hekimin gelmesine izin vermiş; fakat esirler Müslüman hekimin verdiği ilaçların kendilerine iyi gelmediğini öne sürmüşlerdir. Gayrimüslim hekim talep etmeleri üzerine *“kendi ülkelerinde bulunan müslüman esirlere müslüman doktor verilmediğini isterler ise müslüman doktorun gönderilmesi hiçbir surette esirlere gayrimüslim doktorun gönderilmemesi”*ne dair İstanbul Kaymakamına emir gönderilmiştir.⁴⁹⁹ Benzer örnekler geç tarihlerde de karşımıza çıkmaktadır.⁵⁰⁰

⁴⁹⁸ Hastaların görmek üzere haftada bir defa getirmek üzere bir tabibe ruhsat verilmek babında arzu halleri mucibince telhis olunup arz olundukda Müslüman tabib ola kefare ve Yahudi olmaya iktiza eyledikde Asitane kaymakamı fermanı ile tabibe izin verilmek üzere emr-i şerif verildi fi minhü (BOA. Mad. nr. 2963, s. 8, 29 Cemâziyelevvel 1109/13 Aralık 1697).

⁴⁹⁹ 1204 (1789) ve 1205 (1790) tarihlerine ait hatt-ı hümayunlarda esirlerin tedavilerinde gayrimüslim hekimleri istedikleri görülmektedir. 1204 yılında Yedikule zindanında bulunan esirler, hastalıklarına binaen kendilerine hekimbaşı tarafından gönderilen Müslüman hekimin kendilerine iyi gelmediğinden bahisle kendilerine gayrimüslim bir hekimin gönderilmesine dair arzda bulunmuştur. İstanbul Kaymakamına giden emirde bunlara zaten hekim gönderildiği kendi memleketlerinde esir olan Müslümanlara Müslüman hekim verilmediği, isterlerse hekimbaşının gönderdiği hekime muayene olmaları istemezlerse kendilerinin bileceği ama gayrimüslim hekimin hiçbir surette gönderilmemesi İstanbul Kaymakamına emredilmiştir.

⁵⁰⁰ BOA. Hat. 273/16112. Ayrıca 1205 yılında yeniden verilen arzda Yedikule zindanında rahatsızlanan Nemçeli Mayor isimli esirin hastalığına müslüman hekimin iyi gelmediği, sultanın gayrimüslim hekimin Yedikule zindanına gelmesini yasaklamasına binaen Tersane zindanında bulunan ve esirlerin tedavisi ile meşgul olan (muhtemel esirlerden biri) Venedikli hekimin Yedikule zindanına gönderilmesi istenilmiştir. Ayrıca Nemçe ile Osmanlı Devleti arasında anlaşma imzalandığı ve yakın zamanda esirlerin mübadele edileceği, Mayor isimli kişinin de mübadele edileceklerden biri olduğu ve yakın zamanda esirlikten kurtulacağı arzuhalde belirtilmiştir. (BOA.Hat. 1395/55850, 1205).

2.1.3 Esir Tutulan Diğer Yerler

İstanbul'a getirilen mîrî esirler Yedikule ve Tersane Zindanı dışında Tophane Zindanı, Galata Kulesi ve Rumeli Hisarı'nda bulunan zindanlarda da tutulmaktadır.⁵⁰¹ Esirlerin yerleştirildiği bir diğer yer ise zindan değildir. Zaman zaman bu iş için Elçi Hanı da kullanılmaktadır.⁵⁰²

1715 yılında Mora Adası'nın fethine müteakip İstendil, Gördos, Anabolu, Modon, Benefşe, Suda ve İşperlonga alınmıştır.⁵⁰³ Külli miktarda esirin İstanbul'a getirilmesi bunların muhafaza için yer sıkıntısının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hanya Muhafızı Ali Paşa'nın merkeze gönderdiği arza binaen gönderilen cevap durumu açıkça göstermektedir. Ali Paşa arzında Suda ve İşperlonga'nın fethine müteakip alınan esirlerin altı aydan beri Hanya Kalesi'nin zindanında tutulduğunu belirtmiş ve esirlerin merkeze nakledilmesi için hala sefine gönderilmediğinden bahisle esirleri ne yapması gerektiğinin kendisine bir an evvel bildirilmesini istemiştir. Bunun üzerine verilen emirde, İstanbul'da Rum esire rağbet olmadığından bu esirlerden kürek çekebilecek güçlü kuvvetlilerin Tersane Zindanı'na gönderilmesi geri kalanların ise satılarak parasının yollanması emredilmiştir. Elçi Hanı'na yerleştirilen esirler ise Suda ve İşperlonga'dan hemen önce fethedilen Benefşe Kalesi'den alınan esirlerdir. Benefşe'den getirilerek muhafaza için Elçi Hanı'na yerleştirilen 168 esir

⁵⁰¹ 16. yüzyılda elçilik heyeti ile İstanbul'a gelen Friedrich Seidel, Osmanlı Devleti'nin Avusturya'ya savaş ilan etmesi üzerine elçilik heyeti ile birlikte önce Tersane Zindanı'na ardından Rumeli Hisarı'na hapsedilmiştir. Seidel, Rumeli Hisarı'nın adını kara kule şeklinde zikretmiş ve dair buraya Malta şövalyelerinin hapsedikleri ve diğer esirler için mümkün olan esaretten kurtulma yöntemleri olan fidye, mübadele veya azad edilme gibi imkanların onlar için mümkün olmağından kaçmak ve ölmek haricinde esaretten kurtulma şanslarının olmadığını aktarmıştır (Seidel, **Sultanın Zindanında**, s. 53-59). Benzer bir iddia Heberer'in anılarında da yer almaktadır. Msİts Şövalyeleri Türklerin eline geçerse fidye bedeli veya mübadele ile serbest kalmasının mümkün olmadığını ve ömür boyu özgürlüğüne kavuşması ümit edemeyeceklerini aktarmaktadır (Heberer, **Osmanlı'da Bir Köle**, s. 81).

⁵⁰² Semavi Eyice, "Elçi Hanı", **DİA**, c. 11, s. 15. Ayrıca, elçilik heyeti ile 1553-1556 yıllarında Osmanlı Devleti'ne gelen ve İstanbul'da kalan seyyah Hans Derschwan 1539 yılında alınan 6.000 esirin Elçi Hanı'na yerleştirildiğinden bahsetmektedir (Hans Derschwan, **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**, çev. Yaşar Önen, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s. 63).

⁵⁰³ Bu adaların fethiyle beraber alınan esir sayısının ne kadar olduğu bilinmemekle beraber Mora'nın fethinde esir alan askerlerin ödediği pençik vergisi 3.309.180 akçedir. Bu durumda askerin aldığı esir sayısı yaklaşık 10.000 kişidir (Yaşar Ertaş, **Sultanın Ordusu**, s. 321).

devletin yaptığı harcamalar vasıtasıyla takip edilmektedir.⁵⁰⁴ Harcama kalemlerinden bazıları hanın tamirâtı⁵⁰⁵, esirlerin iâşeleri ve görevlilerin harcırahlarıdır.⁵⁰⁶ 12 Şevval 1127 (11 Ekim 1715) ile 3 Zilhicce 1127 (30 Kasım 1715) tarihleri arasında esirlerin tayinatları için Ömer Ağa'ya 448.000 akçe verilmiştir.⁵⁰⁷ Benefşe Kalesi'nden getirilen esirlerin Elçi Hanı'na yerleştirilmeleri ve masraflarının devlet tarafından ödenmesine dair emirde, getirilen esirlerin güvenliğini ve ihtiyaçlarını sağlaması amacıyla Ali Ağa'ya günlük altışar sağ akçe ve nazırı Halil Ağa'ya altmışar sağ akçe ve korumak için dört nefer bakikullarının her birine günlük kırkar sağ akçe verilmesi emredilmiştir. Elçi Hanı'na getirilen esirlerin sayısı tespit edilememekle beraber⁵⁰⁸ ne kadar burada tutuldukları çıkarılabilmektedir. Görevli memurlara verilen paradan esirlerin kırk üç gün Elçi Hanı'nda barındırıldıkları anlaşılmaktadır.⁵⁰⁹ Elçi Hanı'na konulan bu esirlerin eşyaları da mîrî için alınmış ve eşyalarının listeleri tutulmuştur.⁵¹⁰

Esirlerin muhafaza edildiği mekanlardan bir diğeri kalelerin içinde yer alan zindanlardır.⁵¹¹ Kalelerin içlerinde esirlerin ve suçluların muhafazaları için zindanların bulunmasına dair kronik anlatıları da mevcuttur.⁵¹² Kroniklerde kalelerde bulunan

⁵⁰⁴ BOA. Dbşm. d 1291, s. 14-18, 22 Şevvâl 1127 (21 Ekim 1715). Elçi Hanı'na esirlerin getirilmeye devam ettiği ve esirler için verilen iâşe miktarından Kasım ayında handa 700 esir muhafaza edilmiştir (Cemal Çetin, **Sultanın Esirleri**, s. 133).

⁵⁰⁵ Menekşe Adası'ndan alınan esirlerin konulması için Elçi Hanı'nda yapılan tamirat için hazineden 448.000 akçe verilmiştir (BOA. Mad. nr. 2854, s. 246, 6 Rebî'ülevvel 1128/29 Şubat 1716).

⁵⁰⁶ Elçi Hanı'na konulan esirlerin muhafazasında görevli olan vardiyanların isimleri ve ödenen ücretler ayrıntılı şekilde verilmiştir (BOA. Mad. nr. 2826, s. 212, 25 Zilka'de 1127/22 kasım 1715).

⁵⁰⁷ BOA. Mad. nr. 2854, s. 246, 6 Rebî'ülevvel 1128 (26 Şubat 1716).

⁵⁰⁸ Benefşe'den getirilen esir sayısı sadece Elçi Hanı'na konulanlar değildir. Bu esirlerin yanısıra derya beylerinin sefineleriyle Tersane Zindanı'na teslim edilen esirlerde bulunmaktadır (BOA. Mad. nr. 6266, s. 144-145, 12 Rebî'ülevvel 1130/13 Şubat 1718). Bu yüzden farklı kayıta yer alan yüz altmış yedi esirlerin haricinde kaç esirin daha buraya konulduğu bilinmemektedir (BOA. Dbşm.d 1291, s 1-12).

⁵⁰⁹ BOA. Mad. nr. 2826, s. 212, 25 Zilka'de 1127 (22 Kasım 1715). Ayrıca buraya konulan esirlerin iâşelerine dair kayıt mevcuttur. (BOA. Mad. nr. 2690, s. 8, 12 Şevvâl 1127/11 Ekim 1715). Elçi Hanı'nda tutulan esirlerin iâşelerine dair bk. (Cemal Çetin, **Sultanın Esirleri**, s. 171-192).

⁵¹⁰ BOA. Dbşm.d 1291-93, ayrıca bu konu hakkında Cemal Çetin, **Sultanın Esirleri: İstanbul'da Bir Esir Kampı (1715)**, Konya: Palet Yayınları, 2015.

⁵¹¹ Kalelerde tutulan esirlere dair bilgiler, kroniklerde alınan kalelerin zindanlarında tutulan müslüman esirlerin bahsinde hemde esir alınan gayrimüslimlerin zindana hapsedilmesine dair aktarımlarda açıkça görülmektedir. Bu anlatılarda göze çarpan nokta sınır boylarında olan kalelerde esirler çok fazla tutulmadan daha güvenli kabul edilen iç kalelere göndermek suretiyle düşman tarafından yapılacak olan akınlarda esir kaybının önüne geçmek ve olası içerde desteğe karşı önlem alınmasıdır. Naima tarihinde durumun desteklen bir anlatı bulunmaktadır. Bihke Kalesi gazileri bir akın esnasında Karloviçe Kapudanın oğlu Tire (Petre)'yi esir alırlar. Babasının kaleye yürümesinden korkan gaziler Tire'yi, daha iç tarafta olan Kroya Kalesi'ne oradan da İstroniçe kalesine gönderirler. Buradan Kostraniçe kalesine gönderilen esir en son sınırdan uzak olan ve daha güvenli kabul edilen Lozin Kalesi'ne hapsedilmiştir (**Târih-i Na'imâ**, c. 2, s. 914-919). Bütün bu kalelerde zindanların olması esir alınanların konulabilecekleri mekan olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵¹² Kroniklerde Osmanlı askeri tarafından fethedilen kalaların zindanlarında bulunan Müslüman esirlerin azad edilmelerine dair verilen bilgiler durumu açıkça göstermektedir.

zindanlara dair anlatılar Osmanlılar tarafından fethedilen kalelerin içinde yer alan zindanlardan Müslüman esirlerin kurtarılmasına dairdir. Mesela Niş Kalesi'nin fethine müteakip kale zindanından 150 Müslüman esir çıkartılmıştır.⁵¹³ *Zübde-i Vekaiyât*'ta Belgrad'ı geri almak üzere yola revan olan ordunun menzili içinde ele geçirdiği kalelerin zindanlarındaki Müslüman esirlerin serbest bırakılmaları kalelerin içinde zindan olduğunu göstermektedir.⁵¹⁴ 1074 (1664) yılında Komar Kalesi'nin fethinde kale zindanında tutulan Osmanlı esirleri serbest bırakılmıştır.⁵¹⁵

Tarihî kaynakların yanısıra kalelerde muhafaza edilen esirlere dair arşiv kayıtları da mevcuttur. Mesela 1074 (1664) yılında alınan esirlerin bir kısmı Budin Kalesi'ne gönderilmiştir.⁵¹⁶ Avrupa ile Osmanlı Devleti arasında kilit nokta olan Belgrad Kalesi'nde esir sayısının 700-800 civarında olduğu görülmektedir.⁵¹⁷ 1620-21 yıllarında Belgrad'da tutulan esir ve suçlulara verilen iâşe kayıtlarına göre zindanda sekiz yüz elli iki esir vardır.⁵¹⁸ Özellikle Belgrad Kalesi'nin yeniden fethi (1690) sonrasında civardaki köylerden alınan esirler buradaki zindana hapsedilmiştir. 1104 (1692) yılında Belgrad Kalesi'nde yedi yüz yirmi altı esir bulunmaktadır.⁵¹⁹ Demirkapı Adası'ndan altı yüz altmış dokuz esir alınmış; fakat Belgrad Kalesi'ne üç yüz otuz beşi teslim edilebilmiştir. Esirlerin bir kısmı ölmüş, bir kısmı firar etmiş, bir kısmı satılmış ve bir kısmı da çeşitli devlet görevlilerine verilmiştir.⁵²⁰ Teslim edilen esirlerden üçü

⁵¹³ *Zübde-i Vekaiyât*, s. 371.

⁵¹⁴ *Zübde-i Vekaiyât*, s. 148-151.

⁵¹⁵ *Silahdâr Tarihi*, s. 372.

⁵¹⁶ Uyvar seferinden sonra Budin Kalesi'nde bulunan yüz elliden fazla esirin isimleri yazmaktadır (BOA. *Mad.* nr. 3279, s. 377-378, 22 Cemâziyelâhır 1074/21 Ocak 1664). Ayrıca alınan esirlerden yüz ellisi Budin'den Belgrad'a gönderilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3279, s. 381-382, 22 Cemâziyelâhır 1074/21 Ocak 1664). Belgrad'a gönderilen esirlere dair eksik bilgiler bulunmaktadır. gönderilen esirlerin bir kısmı yolda ölmüş, bir kısmı da Belgrad'da ölmüş olmalarına rağmen Belgrad'da bulunan esir sayısı gönderilen esir sayısından daha fazladır.

⁵¹⁷ Aslında Belgrad'ın fethinden (1521) itibaren alınan esirlerin bir kısmının burada tutulmuş olması muhtemeldir. Fakat Belgrad Kalesi'nde esirlerin tutulduğuna dair bulunan en eski kayıt 1566 tarihlidir. "Osmanlı askerleri tarafından alınan Erdelli esirlerin bir kısmının Belgrad Zindanı'na konulmuştur (5 Numaralı Mühimme, hk. 1432, s. 775, 22 Ramazân 973 (12 Nisan 1566). 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bir süre esaret hayatı yaşayan Seidel anılarında büyükelçinin oda hizmetçisi ve iki atlı hizmetçisi ile birlikte Veziriazam Sinan Paşa beraberinde Belgrad'a götürdüğü ve oradaki kuleye kapattırıldığını aktarmaktadır (Siedel, *Sultanın Zindanında*, s. 41). 1102 (1690) yılında Belgrad Kalesi'nin fethine müteakip kalenin zindanında bulunan beş yüzden fazla müslüman esir serbest bırakılmış ve gemilerle Budin tarafına gönderilmiştir (*Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, c. 2, s. 32).

⁵¹⁸ BOA. *Mad.* nr. 2917, s. 31, 7 Rebî'ülâhır 1031 (19 Şubat 1622).

⁵¹⁹ Aslında esir sayısı 731 olarak gösterilmiş fakat sonrasında sayı yedi yüz yirmi altıya düşmüştür. Bu beş esirin neden kayıttan düştüğü hakkında bilgi verilmemiştir. Bu esirlerin yetmiş tanesi tophanede istihdam edilmek üzere Tersane Zindanı'na gönderilmiştir. Ayrıca esirlerin iki yüz beşi eskiden kalan esirlerdir (BOA. *Mad.* nr. 2967, s. 316, 5 Muharrem 1104 (16 Eylül 1692).

⁵²⁰ BOA. *Mad.* nr. 3456, s. 320, 15 Safer 1103 (7 Kasım 1691).

“belli başlı” şeklinde nitelendirilen kıymetli esirlerdendir.⁵²¹ Budin ve Belgrad’ın yanı sıra Kanije, Ostorgom, Peçuy, Sigetvar ve Eğri kaleleri’nin zindanlarında da çok sayıda esir muhafaza edilmektedir.⁵²²

Kroniklerin ve arşiv kayıtlarının yanısıra seyahatname anlatılarında çeşitli kalelerin zindanlarında muhafaza edilen esirlere dair bilgiler bulunmaktadır. Mesela Evliya Çelebi, Osmanlı Devleti’nin fethinden evvel Rodos Kalesi’nin zindanlarında 12.000’den fazla Müslüman esir tutulduğunu ve bu esirlerin zindan duvarlarına çeşitli yazılar yazdıklarından bahsetmektedir.⁵²³ Evliya Çelebi’nin verdiği rakam abartılıdır. Nitekim Rodos’un fethi esnasında kalenin zindanında 3.218 Müslüman esir tutulmaktadır.⁵²⁴ Osmanlı Devleti’nin hakimiyetinde iken de alınan esirler kalenin zindanında muhafaza edilmeye devam etmiştir.⁵²⁵

Kandiye ve Resmo Kaleleri’nde muhafaza edilen esirlere dair durum ise ilginçtir. Kalelerin muhkem olmaması⁵²⁶ esirlerin tehlike olarak algılanmasına yol açmıştır. Bu iki kalede tutulan esir sayısı verilmeden sadece külli miktarda oldukları belirtilen bu esirlerin zindandan kurtulmaları durumunda Osmanlı kuvvetlerine saldırımları ve ciddi zarar verme ihtimalleri göz önüne alınarak esirlerin birçoğu öldürülmüştür.⁵²⁷ Esirlerin muhafaza edildikleri mekanlara dair bilgiler iâşe bedelleri ve esirlerin nakillerine dair olan kayıtlara dayanmaktadır. Bunların en önemlilerinden

⁵²¹ Bu esirlerden üçü Kapudan, biri serma, biri tercüman ve bir tanesi de hüddamdır. Bahsi geçen sekiz esire diğerlerinden farklı olarak hinta, sirke, tuz ve odun yanında günlük üç para verilmesi emredilmektedir (BOA. Mad. nr. 3456, s. 320, 15 Safer 1103 (7 Kasım 1691).

⁵²² Nihat Engin, **Osmanlı’da Kölelik**, s. 84.

⁵²³ Evliya Çelebi, **Seyahatname**, c. 9, s. 115.

⁵²⁴ Uğur Ünen, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Rodos Adası**, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 37. Kanuni sultan Süleyman’ın Rodos adasını fethinden önce burada bulunan şövalyeler Müslüman gemilerine korsanlık ederek bir çok Müslümanı esir almış ve adada bulunan zindana koymuştur (Dikmen Oral, **Tabib Ramazan’ın Kitâb-ı Tevârih-i Rodos Adlı Eseri (Tahlil-Metin)**, Konya: Selçuk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, s. 50).

⁵²⁵ Zindanda muhafaza edilen iki kapudan için tayin edilen iâşe bedellerine dair kayıt mevcuttur. Başlangıçta kapudanların iâşeleri için günlük onar para yani 30’ar akçe verilmesi, daha sonrasında da bu bahaya zam yaparak günlük on beşer para 45’er akçe verilmesi emredilmiştir (BOA. Mad. nr. 2963, s. 8, 29 Zilhicce 1110 (28 Haziran 1699).

⁵²⁶ Esirlerin konulduğu zindanların muhkem olması zorunluluktur. Mesela II. Selim zamanında Gelibolu Kalesi’nde miri hazinenin konulduğu kuleye esirlerin de konulduğu ve bunları korumanın zorlaştığından bahisle kale dizdarı ve erenleri buraya esirlerin konulmamasına dair istekte bulunmuştur. Durum Gelibolu Kadısı tarafından teftiş edilmiş ve gerçekten buraya esirlerin konulmasının münasib olmadığı bildirilmiştir. Bunun üzerine buraya esirlerin konulmaması kadimden beri konulduğu gibi hazinenin konulması emredilmiştir (12 Numaralı Mühimme, hk. 581, s. 388, 18 Şevvâl 978 (15 Mart 1571).

⁵²⁷ **Zübde-i Vekaiyât**, s. 433, 1 Zilka’de 1103 (15 Temmuz 1692).

biri Osmanlı'nın İstanbul'dan önceki başkenti ve batıya düzenlenen seferlerde padişahın konaklama merkezi olan Edirne'den nakledilen esirlere ve onların iaşelerine dair kayıtlardır.⁵²⁸ Ayrıca Suda Kalesi'nde esirlerin tutulduğu bunlara verilen iaşe kayıtlarıyla görülmektedir.⁵²⁹ Benzer şekilde Bender⁵³⁰, Yergöğü, Özi Kaleleri'nde bulunan esirler ve kaldıkları süre boyunca iaşeleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.⁵³¹ Semendire Kalesi'nde olan iki yüz altmış iki esir için on günlük altmış kile dakik bahası olarak 10.800 akçe gönderilmiştir.⁵³² Boğazhisarı Kalesi'nde bulunan esirlere verilmek üzere Gelibolu'da peksimet yapan Yorgi ve Konstantin'den peksimed temini bu kalelerde esirlerin tutulmasına dair bir diğer örneği teşkil etmektedir.⁵³³

2.2 ESİRLERİN İSTİHDAMI

Esirlerin istihdam edildikleri alanlar çeşitlilik göstermektedir. Bu kimseler esir alındıkları andan itibaren yetenek ve zanaatları doğrultusunda maksimum fayda sağlayacakları işlerde istihdam edilirdi. Herhangi bir zanaatı veya bir işe meyli bulunmayanlar emek yoğun işlerde kürekçi, rençber, ırgat, hamal olarak kullanılmışlardır.⁵³⁴ Kimileri de cerrah, hekim, mühendis, berber, topçu ve marinar kendi mesleklerine göre istihdam edilmekteydiler.⁵³⁵ Her ne kadar bu son sayılanlar meslekleri açısından diğerlerinden daha kıymetli olsalar da devlet ihtiyaç duyduğu

⁵²⁸ Burada tutulan esirlere verilen nafaka bahası hakkında elimizde bulunan belgelerden bir tanesi kırk sekiz esire on beş günlük 4.320 akçe verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 4799, s. 88, 28 Şevvâl 1086 (15 Ocak 1676)). Ayrıca fırtınada gemisi batan ve Cezayirli gemicilerin yakayarak Sultana gönderdiği Malta Şövalyelerinden de Temericour, Kamanıçe seferinden dönmekte olan sultana gösterilmek üzere Edirne Zindanı'nda hapsedilmiştir (Galland, **İstanbul'a Ait Hatıralar**, c. 2, s. 25).

⁵²⁹ BOA. *Mad.* nr. 10359, s. 28, 28 Ramazân 1130 (25 Ağustos 1718).

⁵³⁰ Burada bulunan 67 esir Tersane Zindanı'na gönderilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2883, s. 59, 11 Rebî'ülâhır 1124/18 Mayıs 1712).

⁵³¹ BOA. *Mad.* nr. 2732, s. 103, 3 Ramazân 1109 (15 Mart 1698).

⁵³² BOA, AE. SSÜL II. 11/1095, 26 Ramazân 1102 (23 Haziran 1691).

⁵³³ Esirler için alınan seksen yedi kantar peksimet için hazineden 26.100 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2728, s. 88, 27 Rebî'ülâhır 1071/30 Aralık 1660).

⁵³⁴ Herhangi bir işte yeteneği ve eğitimi olan esir ve kölelerin fiyatları diğerlerine göre daha fazladır. Mesela 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde seyahat eden Charles White, esir pazarında eğitilmiş ve tecrübeli iş bilen kölelerin diğerlerinden ayrı tutulduğu ve yüksek ücrete satıldığını anlatmaktadır (Madeline Zilfi, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)**, İstanbul: Türkiye İşbankası Yayınları, 2018, s. 162-163).

⁵³⁵ Esirler kürekçiliğin yanı sıra marangoz, iskelet çıkıcıları, kalafatçı, üstübücü ve birçok diğer işlerde de kullanılmaktadırlar (Robert Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990, c. 1, s. 69).

anda bunları da başka alanlarda istihdam edebilirdi. İhtiyaç hasıl olduğunda yelkenli gemilerde çalıştırılan marinar esirler gemilere kürekçi olarak da dağıtılabilmekteydi.

Esirlerin istihdam alanlarına dair çok sayıdaki arşiv kaydının yanı sıra Osmanlı kroniklerinde de muhtelif bilgiler yer almaktadır. Öte yandan, Osmanlı Devleti'ni ziyaret etmiş olan yabancıların kaleme aldıkları seyahatnamelerden de bu anlamda istifade etmek mümkündür. Çalışmanın bu kısmında söz konusu kayıtlar ve tanıklıklar ışığında esirlerin istihdam edildikleri iş kolları üzerinde durulacaktır.

2.2.1 Tersane-i Âmire'de İstihdam Edilen Esirler

Birçok iş kolunda istihdam edilen esirlerin elbetteki en çok kullanıldıkları yer Tersane-i Âmire'dir. 17. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı donanmasında kalyon kullanımı yaygınlaşmadan önceki dönemde kadırgalarda gerekli olan kürekçi ihtiyacının karşılanmasında esirlerden faydalanılmıştır. 18. yüzyılın başından itibaren ise donanmada kadırga yerine kalyonlar görev aldığından kürekçi esirler yerine kalyonların inşasında ve tamirinde kullanılan esirler öne çıkmıştır⁵³⁶. Marinar esir olarak da adlandırılan ve kalyon inşasının yanısıra kalyonlarla sefere giden sanatkâr esirler istihdam açısından önemlidir.⁵³⁷

Kaynaklarda donanma kalyon ve kadırgalarında çalıştırılan esirler hakkında konuyu kavramamız açısından yeterli düzeyde bilgi bulunmaktadır. Buna göre gemi inşa ve tamirinde istihdam edilen neccar, kalafatçı, paru-traş, haddad, meremmetçi, tuc-ger, makaracı, üstübücü ve kumbaracıların hepsine birden Tersane-i Âmire sanatkârları denilmektedir.⁵³⁸ Temel olarak bu işlerde Osmanlı Devleti öncelikle kendi

⁵³⁶ Esirler kürekçi olarak istihdam edilmeleri yanı sıra yetenekleri doğrultusunda gemi inşasında da istihdam edilmektedir (Robert Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, c. 2, s. 6).

⁵³⁷ Belgelerde marinar esirler olarak ayrıca belirtilen bu esirlerin 1104 (1692) yılında sayılarının 330 olduğu görülmektedir. Arşiv kayıtlarında tersane zindanında bulunan marinar esirlere verilen yazlık ve kışlık kıyafet listesi verilmiştir. Buna göre 330 marinar esire yazlık ve kışlık kıyafet ve ayakkabı (yazlık ve kışlık ayrı ayrı verilmektedir) için 273.405 akçe ödenmiştir. Bu esirler sadece devlet için değil derya beyleri içinde önemlidir. 1588 yılında İstanbul'da yaşanan veba salgınında Heberer'in içinde bulunduğu kadırgada hastalıktan ölenlerin içinde marangoz, çilingirci, demirci, tenekeci, berber gibi zanaatkarların öldüğünden bahisle bunların bir tanesinin üç işçiye bedel olduklarını söylemektedir (Michael Heberer, **Osmanlı'da Bir Köle: Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588**, çev. Türkis Noyan, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003, s. 253-254).

⁵³⁸ İdris Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 110. Bu esirlerin yanı sıra önemli olan bir diğer zanaat ehli hiç şüphesiz hekimlerdir. Hekimlik zanaat olarak tabir edilmektedir (Sinem Serin, Osmanlı Devleti'nde

kaynaklarını devreye sokmaktaydı. Bu sahada genelde Acemi Ocağı'ndan kimselerden faydalanılmaktaydı. Sanatkâr mîrî esirlerin bu işlerde istihdam edildiklerine dair 985-1131⁵³⁹ Hicrî (1577-1719) yıllarına ait farklı defterlerde çok sayıda kayıt yer almaktadır. Bu kayıtların bazılarında esirlerin hangi işlerde çalıştırıldıkları, ne kadar süreyle istihdam edildikleri ve ödenen yevmiyeler verilmiştir. Bir kısmında ise istihdam edildikleri iş, çalıştırılan esir sayısı ve bunlara ödenen yevmiyeler kaydedilmiş, fakat kaç gün çalıştıklarına dair bilgi verilmemiştir. Bu yüzden bazı esirlerin aldıkları yevmiyeler hesaplanabilirken bazılarını ise hesaplamak mümkün olmamaktadır.⁵⁴⁰

Söz konusu kayıtlarda devletin miri esirlerin yanında ihtiyaç doğrultusunda derya beylerinden esir kiraladığı da görülmektedir. Bu esirlerin kimden kiralandığı, hangi işte çalıştırıldıkları, kaç gün iş gördükleri ve yevmiyeleri de kaydedilmiştir. Yukarıda bahsedilen işlerin haricinde oymacı, errekeşan, demirci, burgucu, makaracı, divanhane döşemecisi ve tulumbacı olarak istihdam edilen mîrî esirlere dair kayıtlar da mevcuttur. Kayıtların bazılarında çalıştırılan mîrî esirlerin isimleri tek tek yazarken diğer bazılarında ise çalıştırılan miri esirlerin sayısı toplu şekilde verilmiş, ayrıca isimleri yer almamıştır.

Mîrî esirlerin Tersane'de istihdam şekillerini gösteren defterlerin bazılarında esirlerin isimleri de bulunurken, bazılarında sadece belli bir uzmanlık alanında istihdam edilmiş olan mîrî üseranın sayısı verilmektedir.⁵⁴¹ Tersane-i Âmire'de mîrî esirlerin istihdam edildikleri iş kollarından biri de paru-tıraşıktır. Kürek yontmakla

Hekimbaşıklık Müessesesi). Örneğin 1122 (1711) senesinde miriye alınan esirler içinde iki hekimin de yer aldığı görülmektedir. Tersane-i Amire zindanında hekim bulunmazken cerrah bulunmaktadır (BOA. KK.d, 3309, s. 13). Ayrıca 1105/1694 senesinde donanmanın hareketine müteakip Tersâne-i Âmire zindanında cerrah kalmadığından bahisle cerrah görevlendirilmiştir (BOA. İE.SH 80). Alınan esirlerin içinde cerrahların bulunduğu dair kayıtlar mevcuttur (BOA. *Mad.* nr. 2730, s. 91. 5 Ramazân 1110/ 7 Mart 1699, BOA. *Mad.* nr. 3435, s. 72, 24 Zilhicce 1122/13 Şubat 1711, BOA. *Mad.* nr. 3925, s. 55, 24 Rebî'ülâhır 1132/ 5 Mart 1720).

⁵³⁹ 985: BOA. *Mad.* nr. 17866; 1075: *Mad.* nr. 15976; 1109: *Mad.* nr. 15658; 1121: *Mad.* nr. 22035, 22036; 1122: *Mad.* nr. 14625, 14631, 14640, 14644, 14646, 14651, 14694; 1123: *Mad.* nr. 14620, 14626, 14628, 14630, 14632, 15530, 15903; 1125: *Mad.* nr. 14636; 1127: *Mad.* nr. 14717, 14718, 14956; 1128: *Mad.* nr. 14955, 15332, 15491; 1129: *Mad.* nr. 15904; 1130: *Mad.* nr. 14719, 14954; 1131: *Mad.* nr. 14573, 14936, 14957.

⁵⁴⁰ Çalıştırılan günlerle ilgili farklı bilgiler bulunduğu için ortalama bir rakam yazmak mümkün değildir, bazıları 252 gün veya 180, bazen 55 bazen 100 gün çalışanlar bulunmaktadır. Bu yüzden ortalama rakam çıkarmak mümkün değildir. Özellikle vardiyacıların yevmiyeleri hesaplanamamıştır.

⁵⁴¹ 1122 (1710) tarihli bir kayıtta istihdam edilen esirler kalfa ve usta şeklinde ikiye ayrılmış ve isimleri verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 14625, s. 28, 1122/1710). 1128 tarihli başka bir defterde ise sadece esir sayıları kaydedilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 14573, s. 9, 1128/1715).

görevli olan kişilere paru-traş denilmektedir.⁵⁴² Örneğin 1131 (1718) tarihli bir defterdeki kayda göre, o sene Tersane’de kürek yontmakla görevli, Kaptan Paşa’nın damadına ait beş mîrî esir bulunmaktadır. Bunlar yüz elli gün boyunca istihdam edilmiş ve kendilerine bu iş için toplam 3.000 akçe ödenmiştir. Bu hesaba göre bir paru-traşın yevmiyesi dört akçe olarak hesaplanmaktadır.⁵⁴³ Öte yandan, paru-traş olarak istihdam edilen mîrî esirlerin kaç gün istihdam edildiklerinin kaydedilmediği sadece aldıkları yevmiyelerin verildiği kayıtlara da rastlanmaktadır. çalıştırılan on iki esirden ikisi kalfa, altısı ise sadece paru-traş olarak nitelendirilmiştir. Kalfalar üçer yüz akçe, diğerleri ise yüz ellişer akçe almışlardır. Bunların yanı sıra esirlerin zabtı ile görevli üç kişiye altı yüz akçe ödenmiştir. Ayrıca bir bekçiye ustalarla aynı ücret, yani yüz elli akçe verilmiştir. Kayıta sadece kiralanan esirlerin gün sayısı kadar bu esirlerin de istihdam edildikleri kabul edildiği takdirde esirlerin zaptıyla görevli katip, ve mutemedin dörder akçeden, kalfaların iki, bekçi ve diğerlerinin ise birer akçeden istihdam edildikleri görülmektedir.⁵⁴⁴ 1131 (1718) tarihli başka bir kayıta da yine aynı şekilde paru-traşlıkla görevlendirilen mîrî esirlerin gün sayısı belirtilmemiş sadece aldıkları ücretler zikredilmiştir. Aynı tarihe ait bir diğer kayıta ise mutemed, ser ve katibe farklı akçeler verildiği görülmektedir.⁵⁴⁵

Mîrî esirlerin Tersane-i Âmire’de istihdam edildikleri iş kollarından bir diğeri de marangozluktur. Gemi inşasında ve Tersane-i Âmire’de yapılan tamiratlarda istifade edilen marangoz esirlere dair kayıtlar bize bu konuda detaylı bilgiler vermektedir. Örneğin 1122 (1710) tarihli bir deftere göre, Tersane’de marangoz olarak istihdam edilen on üç esirden, on birine 150 akçe, kalfalık vazifesini icra eden ikisine ise 300’er akçe ücret ödenmiştir.⁵⁴⁶ Bu kimselerin kaç gün çalıştıklarına dair bilgi verilmezken çalışan tüm esirlerin isimleri zikredilmiştir. Aynı tarihe ait farklı bir kayıta burgucu olarak istihdam edilen on iki esirden ikisine kalfa sıfatıyla 120’şer akçe ödenirken diğer on esire altmışar akçe verilmiştir.⁵⁴⁷

⁵⁴² İdris Bostan, **17. Tersâne-i Âmire**, s. 112.

⁵⁴³ BOA. *Mad.* nr. 14625, s. 28, 1122 (1710).

⁵⁴⁴ BOA. *Mad.* nr. 14625, s. 28, 1122 (1710).

⁵⁴⁵ Mutemed, ser ve katip diğer kayıtlarda aynı ücreti alırken, burada mutemed ve sere 460’şar akçe katibe ise 400 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 14573, s. 9, 1131/1718).

⁵⁴⁶ BOA, *Mad.* nr. 14625, s. 28, (Defterin tarihi 1122/1710’dur).

⁵⁴⁷ Listede esirlerin isimleri Zafor ve Luka kalfa olarak Ancelo, Dimitri, Solak, Aluka, Paskal, Karlov, Gaspar, Danil, Anton ve Pavlov usta şeklinde zikredilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 14651, s. 36, 1122/1711).

Tersane-i Âmire’de esirlerin istihdam edildiği bir diğer iş kolu meremetçiliktir. Bu iş kolunda istihdam edilen on altı “karavana” esir göze çarpmaktadır. Eski esir şeklinde tanımlanan bu on altı esire 1.200 akçe verilmiştir.⁵⁴⁸ Karavana esirlerin yanı sıra on üç vardiyalı ve beş bekçi esirin kullanıldığı bunlara da 3.420 akçe ödendiği görülmektedir. 1075 (1665) tarihinde istihdam edilen dört esire 600 akçe,⁵⁴⁹ 1122 (1710) tarihinde çalıştırılan demirci sekiz esire 500 akçe ödenmiştir.⁵⁵⁰ 1123 (1711) tarihinde ise demirci olarak kullanılan beş esirden kalfa olan Karlov 300 akçe, diğer dört esir ise 150 akçe almıştır.⁵⁵¹

Bunların haricinde aynacı, üstübücü, errekeşan, oymacı, makaracı, tulumbacı ve divanhane döşemecisi⁵⁵² olarak çalışan esirler de bulunmaktadır.⁵⁵³ Kayıtlarda gün sayısı verilmemekle beraber mîrî esirlerden kalfa olanların iki akçe, diğerlerinin ise günlük bir akçeden istihdam edildikleri görülmektedir.⁵⁵⁴

Bu tür kayıtlarda üzerinde dikkatle durulması gereken husus esirlerin istihdam edildikleri gün sayılarının ve kiralanan esirlerin sahiplerine verilen ücret ile mîrî esirlere verilen ücretlerin farklı olmasıdır. Örneğin üstübücü olarak Süleyman Paşazade ve Sarı Kethüdazade’nin esirleri kullanılmış, Süleyman Paşa’nın sekiz esiri 232 gün istihdam edilmiş ve esir başına yaklaşık 4 akçe verilmiştir. Sarı Kethüdazade’nin sekiz esiri ise yaklaşık 3 akçeden 120 gün çalıştırılmıştır.⁵⁵⁵ Devlet üstübücü olarak istihdam ettiği mîrî esirlerin her birine ise 1 akçe ödeme

⁵⁴⁸ BOA. Mad. nr. 14718, s. 7, 1127 (1715).

⁵⁴⁹ Sadece esir sayısı verilmiş isimleri hakkında bilgi verilmemiştir (BOA. Mad. nr. 15976, s. 18, 1075 (1665)).

⁵⁵⁰ BOA. Mad. nr. 14651, s. 36, 1122 (1710).

⁵⁵¹ İstihdam edilen dört esirin ismi verilmiştir (BOA. Mad. nr. 15903, s. 38, 1122/1710).

⁵⁵² Üç esir on üç gün boyunca istihdam edilmiş bir akçe yevmiye almışlardır (BOA. Mad. nr. 14956, s. 8, 1127/1715).

⁵⁵³ BOA. Mad. nr. 15976, s. 18, 1075/1665, Mad. nr. 14651, s. 36, 1122/1710, Mad. nr. 14956, s. 8, 1127/1715.

⁵⁵⁴ Karşılaştırılan kayıtlarda kalfa esirlerin iki, usta esirlerin ise birer akçeden istihdam edildikleri tesbit edilmiştir (BOA. Mad. nr. 14573, s. 9), BOA. Mad. nr. 14620, s. 10, 26, 28. BOA. Mad. nr. 14625, s. 26, 28, 29. BOA. Mad. nr. 14626, s. 11, 23, 25, 29. BOA. Mad. nr. 14628, s. 27, 30. BOA. Mad. nr. 14631, s. 21, 27. BOA. Mad. nr. 14651, s. 36. BOA. Mad. nr. 14694, s. 25. BOA. Mad. nr. 14717, s. 10. BOA. Mad. nr. 14718, s. 7, BOA. Mad. nr. 14719, s. 9, BOA. Mad. nr. 14936, s. 10, 11. BOA. Mad. nr. 14954, s. 17, BOA. Mad. nr. 14955, s. 36, BOA. Mad. nr. 14956, s. 8, 9. BOA. Mad. nr. 14957 s. 8, BOA. Mad. nr. 14959, s. 6, 7. BOA. Mad. nr. 15332, s. 14, 15, 16, BOA. Mad. nr. 15491, s. 33, 34. BOA. Mad. nr. 15530, s. 28, 36. BOA. Mad. nr. 15904, s. 17, BOA. Mad. nr. 22035, s. 40, 41, BOA. Mad. nr. 22036, s. 42, 43. Ayrıca Derya beylerinden kiralanan esirlere dair BOA. Mad. nr. 15903, s. 31, 38, BOA. Mad. nr. 22035, s. 9, 35. BOA. Mad. nr. 22036, s. 11, 38.

⁵⁵⁵ BOA. Mad. nr. 14694, s. 25, 1122/1710.

yapmaktadır.⁵⁵⁶ Aynı işte kullanılan esirlerin sahiplerine ise farklı fiyatlar ödenmektedir. Abdurrahman Paşazade İbrahim Bey'den kiralanan dört oymacı esir ve Sarı Kethüdazade'nin oymacılıkta istihdam edilen üç esirine üçer akçe verilirken, Ammarzade'nin aynı işte çalıştırılan beş esirinin her birine 2,5 akçe ve aynı işteki mîrî esirlere ise birer akçe verilmektedir. Asıl ilginç olan ise Tersane Kethüdası'ndan kiralanan oymacılık işinde istihdam edilen iki esire 15'er akçeden kiralama ücreti ödenmesidir.⁵⁵⁷

Her ne kadar kayıtlardan mîrî esirlere birer akçe verildiği tespit edilmiş olsa da çalıştıkları gün sayısı tam olarak verilmediği için bu rakama da ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir. Bununla ilgili olarak 1131 (1718) tarihli bir kayıt dikkat çekicidir. Üstübücü olarak istihdam edilen on altı mîrî esirin zikredilen akçeden 150 günlük ücretleri hesaplanmış olsa da buradaki karavana esirlere dair veriler durumu karışık hale getirmektedir. Genelde yarım akçeye istihdam edilen karavana esirlerin bu kayıтта bir akçe aldıkları görülmektedir. Bu noktada ya karavanaların tek bir kayıтта bir akçe aldığı düşünülebilir, yahut karavanaların çok defa yarım akçeye istihdam edildikleri yahut yetmiş beş gün çalıştıklarını kabul etmek gerekecektir.⁵⁵⁸ Bahsi geçen çalışma sürelerinin farklılığına dair örnekler 930 gün⁵⁵⁹, 731⁵⁶⁰ gün, 620 gün⁵⁶¹, 506 gün⁵⁶²,

⁵⁵⁶ BOA. *Mad.* nr. 14718, s. 7, 1127 (1715). İstihdam edilen beş esir 150 gün boyunca çalıştırılmış ve 750 akçe ödenmiştir. Bir akçe ölçü kabul edildiğinde miri esirlerin çalıştırılma süreleri ortaya çıkmaktadır. İstihdam edilen on altı miri esir için 2.400 akçe ve on altı karavana esir için de 2.400 akçe ödenmiştir. Günlük yevmiyeleri bir akçe kabul edildiğinde miri esirlerin yüz elli günlük istihdam edildikleri, karavanaların ise yetmiş beş gün istihdam edildikleri görülmektedir (BOA. *Mad.* nr. 14719, s. 9, 1130/1718). Diğer bir kayıтта dokuz miri esire 1.350 akçe ödenmiş, günlük bir akçeden yüz elli gün istihdam edildikleri görülmektedir (BOA. *Mad.* nr. 14955, s. 36, 1128/1716).

⁵⁵⁷ BOA. *Mad.* nr. 22035, s. 9, 1121 (1710).

⁵⁵⁸ On altı miri esir 2.400 akçeden istihdam edilmiş, otuz iki karavana esir içinde 2.400 akçe verilmiştir (BOA. *Mad.* nr 14936, s. 11). Parutuş olan on altı karavana için 1.200 akçe ödenirken aynı işte istihdam edilen yedi miri esire de 1.200 akçe verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 14717, s. 10). Bu durumda miri esirlerin bir akçeden yüz elli gün çalıştırıldıkları, karavanaların ise yetmiş beş gün bir akçeden veya 0,5 akçeden 150 gün istihdam edildikleri varsayılmakla birlikte kuvvetle muhtemel karavana esirler diğer esirlere göre daha ucuza istihdam edilmektedir (BOA. *Mad.* nr 14956, s. 8). Benzer örnekler için (BOA. *Mad.* nr. 14957, s. 8. BOA. *Mad.* nr. 14959, s. 7. BOA. *Mad.* nr 15904, s. 17. BOA. *Mad.* nr. 22035, s. 40.

⁵⁵⁹ BOA. *Mad.* nr. 14959, s. 7, 1127 (1715).

⁵⁶⁰ BOA. *Mad.* nr. 15332, s. 15, 1128 (1716).

⁵⁶¹ BOA. *Mad.* nr. 15491, s. 34, 1128 (1716).

⁵⁶² BOA. *Mad.* nr. 15332, s. 15, 1128 (1716).

300 gün⁵⁶³, 270 gün⁵⁶⁴, 232 gün⁵⁶⁵, 224 gün⁵⁶⁶, 120 gün⁵⁶⁷, 58 gün⁵⁶⁸ ve 54 gün⁵⁶⁹ şeklindedir.⁵⁷⁰ Hatta 1128 (1715) tarihinde aynı işte farklı günlerde istihdam edilen kişiler bulunmaktadır.⁵⁷¹ Tersane’de gemilerde kullanılan esirlerin içinde en dikkat çekici olanı tulumbacı esirlerdir. Gemilerin delinmesi ve içine su alması halinde içeri dolan suyu tulumba vasıtasıyla tahliye etmekle görevli olanlara tulumbacı denilmektedir. Bu iş için istihdam edilen yüz altmış mîrî esir dört yüz elli yedi gün istihdam edilmiş ve bunlara toplam 11.000 akçe verilmiştir.⁵⁷²

2.2.2 Kürekçiler

Tersâne-i Âmire’de gemi inşasında kullanılan mîrî esirler devlet için önemli ve kıymetli olsa da ihtiyaç hasıl olduğunda kadırgalara kürek çekmek için gönderildikleri de vâki idi. Zaman içinde kadırgadan kalyona geçişle birlikte kürekçi ihtiyacı azalmış, bunun yerine denizcilikte mahir olan mürettebata olan ihtiyaç artmıştır.⁵⁷³

Yelkenli gemilerin kullanımından önce gemiler kürekle hareket ettiği için kürekçiye duyulan ihtiyaç fazlaydı. Esirler de bu ihtiyaca göre istihdam olunmaktaydı. İmparatorluğun temelde kürekçi temin etme yöntemi Ocaklık, hod-grifte ve mücrimlerin kullanılması şeklindeydi. Bunların dışında mîrî esir ve satın alınan esirlerin de bu işte kullanıldığı bilinmektedir.⁵⁷⁴ Kadırgalardaki zorlu şartlarda temelde

⁵⁶³ BOA. *Mad.* nr. 14956, s. 9, 1127 (1715).

⁵⁶⁴ BOA. *Mad.* nr. 15332, s. 14, 1128 (1716).

⁵⁶⁵ BOA. *Mad.* nr. 14626, s. 29, 1123 (1711). Aynı kayıta 138 günlük istihdam da bulunmaktadır. Ayrıca BOA. *Mad.* nr. 14694, s. 25, 1122 (1711).

⁵⁶⁶ BOA. *Mad.* nr. 14651, s. 30, 1122 (1711). Ayrıca kayıta 90 günlük istihdam yer almaktadır.

⁵⁶⁷ BOA. *Mad.* nr. 14626, s. 23, 1123 (1711). Ayrıca BOA. *Mad.* nr. 14628, s. 27, 1123 (1712).

⁵⁶⁸ BOA. *Mad.* nr. 14955, s. 36, 1128 (1716).

⁵⁶⁹ Kayıta 24 günlük istihdam da bulunmaktadır (BOA. *Mad.* nr. 14626, s. 11, 1123/1711).

⁵⁷⁰ Günler arasında farklılıkların olmasında kalyon inşa süreçlerinin değişiklik göstermesi önemli etkindir. İnşası yıllarca süren kalyonlar olduğu gibi altı ay içinde bitenlerde bulunmaktadır (Yusuf A. Aydın, **Sultanın Kalyonları**, s. 69-70). Bu yüzden kaç gün çalıştıkları yazılmayan esirlerin istihdam süreleri hakkında yapılan tahminlere ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir.

⁵⁷¹ Üstübücü Kalfanın 23 gün, ustalardan birinin 20 gün bir diğerrinin 21 gün çalıştıkları görülmektedir (BOA. *Mad.* nr. 14955, s. 36, 1128/1716).

⁵⁷² BOA. *Mad.* nr. 15976, s. 18, 1075 (1665). Bir diğerr belgede tulumbacı olarak istihdam edilen seksen nefere 5.000 akçe verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 37, 5 Şevvâl 1074/1 Mayıs 1664).

⁵⁷³ Kadırgadan kalyona geçişle birlikte kürek çekmek için kullanılan esirlere ihtiyaç azalmakla beraber kadırgaların halen kullanılmaya devam edilmesi az sayıda da olsa kürekçi esirlerin kullanılmasını devam ettirmiştir (Yusuf A. Aydın, **Sultanın Kalyonları**, s. 321).

⁵⁷⁴ İdris Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 262. Hodgrifte kürekçilerin temin edildiği kazalar ve bunlara ödenen paralara dair ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır (İdris Bostan, **Aynı eser**, s. 288-289).

fiziki kuvvete dayalı bir iş gören kürekçilerin⁵⁷⁵ bir kısmı miri esirlerden karşılanmaktadır.⁵⁷⁶ Sadece Osmanlılarda değil Akdeniz'deki diğer devletlerde de bu zorlu iş için esirler istihdam edilmiştir.⁵⁷⁷ Bununla birlikte kürek çeken esirler için esaretten kurtulma şansı diğer esirlere göre daha fazladır. Özellikle seyahatnamelerde bu duruma dair anlatılar sıkça karşımıza çıkmaktadır. Denizde çatışan düşman gemilerinde esaretten kurtulmayı ümit eden kürekçiler de bulunmaktadır. Açıkçası kendi dindaşlarından kaçmak için kürek çekmeleri demek kendi özgürlüklerinden kaçmak yani ne kadar hızlı kürek çekerlerse o kadar özgürlükten uzaklaşmak demektir. Bu yüzden düşman donanması ile karşılaşıldığında gemide bulunan esirlerin gönülsüzce kürek çekmeleri sıkça yaşanan bir durumdur.⁵⁷⁸ Buna dair bir anlatıda

⁵⁷⁵ Hatta Rusçada çok zor işlerde çalışanlar için “kadırgadaki köle gibi” tabiri sıklıkla kullanılmaktadır (Tarana Oktan, **aynı makale**, s. 413).

⁵⁷⁶ Osmanlı donanmasında ocaklık kürekçi olarak adlandırılan avarız vergisi karşılığında toplanan kürekçilerdir. Hod-girifte kürekçiler ise para karşılığında gönüllü olarak küreğe yazılanlar, mücrimler yani suçlular ise zindana atıldıktan sonra ihtiyaç halinde küreğe konulanlardır (İdris Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 297-299). Mücrimlerin küreğe konulması durumuna dikkatli yaklaşmak gerekmektedir. Bazı belgelerde ve kroniklerde karşımıza çıkan payzen tabiri gemilerde küreğe konulan esirler ve mücrimler için kullanılmaktadır. Bunlar ayakları zincirli olduğu için “payzen” adıyla anılmaktadır (Pakalın, **Osmanlı Deyimleri Sözlüğü**, c. 2, s. 765). Hem esir hem mücrimler için kullanıldığından dolayı bazen kroniklerde ve arşiv belgelerinde karşımıza çıkan payzenlerle alakalı bilgilere dikkatli yaklaşmak gerekmektedir. 4. Mehmed dönemine ait ceyb-i hümayun defterinde payzenler için alınan sığırın bedeline ilişkin bilgi vardır. “Yevm-i mezburda payzenler için alınan sığır bahasıçün verilen gurus 9” (BOA. TSM D. 2344/149, 3 Şa'bân 1092/ 18 Ağustos 1681). 23 Zilka'de 1130 (18 Ekim 1718) tarihinde Tersâne-i Âmire'de yangın çıkmış onu söndürmeye çalışan 300 payzen bir anda lodosun etkisiyle yangın artınca kendilerini denize atmışlar ve ayaklarındaki prangalar yüzünden boğulmuşlardır (**Nusretname**, s. 894).

⁵⁷⁷ Braudel, 16. yüzyılda bazı tarihlerin korsanlık için kilometre taşı olduğunu ve bu tarihlerde büyük değişimlerin yaşandığından bahsetmektedir. Önemli değişimlerden biri 1500'li yıllardan itibaren gönüllü kürekçiler yerine esirlerin ve forsaların gemilerde kullanılmaya başlaması olarak nitelendirmektedir (**Akdeniz Dünyası**, c. 1, s. 258-259). Osmanlı Devleti'nde esir olan ve donanmada kürek çekme işinde istihdam edilen Pedro, esir düşmeden önce İspanyol donanmasında çalışmaktadır. Anlatısında, Osmanlı donanmasında dört yıl kürek çekmeyi İspanyol donanmasında bir yıl kürek çekmeye tercih ederim diyerek Osmanlı'da kürek çekmenin İspanyollarda kürek çekmekten daha kolay olduğunu söylemektedir (Paulino Toledo, **Türkiye Seyahati**, s. 193).

⁵⁷⁸ Bu konu ile alakalı Katip Çelebi, Tuhfetü'l Kibar isimli eserinde gemilere konulacak esirlerin sayısının elliden fazla olmamasını, aralarında muhakkak Türk esirlerin konulmasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Esirlerin düşmanla karşılaştıklarında gönülsüz kürek çektiklerini, her an isyan çıkarmaya meyilli olduklarını ve zor zamanlarda gemiyi terk ettiklerini söylemektedir. Dindaşlarından kaçmak için kürek çekmelerine mani olabilecek bir diğer durumda dinsel motivasyondur. Heberer, kadırgada beraber kürek çektiği İspanyol ve İtalyan forsaların Kutsal yortu münasebetiyle Galata'da bulunan Kapusen rahiplerine gidip kendi dini geleneklerine uygun günah çıkarmak istediklerinde, rahiplerin onları “Türklerin kadırgalarındaki kürek mahkumlarının Hristiyanların düşmanlarına silah ve cephane ulaştırdıkları, Tanrının gazabını üzerlerine çektiklerini ve bu yüzden kutsanmayı hak etmedikleri ” gerekçesiyle reddettiğini anlatmaktadır (Heberer, **Osmanlı'da Bir Köle**, s. 200-201). Faroqi, savaş meydanında onurlu şekilde ölmeyen ve düşmana esir olanların tarım alanlarına çalışarak bir anlamda düşmana hizmetleri dolayısıyla kendi ülkeleri için utanç kaynağı olduğundan bahseder (Suraiya Faroqi, **Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya**, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul: Kitabevi Yayınevi, 2007, s. 172). Bu bağlamda esir olan kişinin düşman devlette zorunlu istihdamının dönemin zihniyetinde farklı şekillerde yansıdığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde esaret hayatı yaşamış olan Pedro, kendi esir düşme hadisesini teferruatıyla anlatırken kürekçilerin bu tavırlarına da yer vermektedir. Pedro, Türk gemilerini gördükleri anda gemi kaptanının ve mürettebatın hızlanarak kaçma isteklerine karşın gemide kürek çeken Müslüman forsaların Türk gemilerinin yetişebilmesi için yavaş kürek çektiklerini söyler. Esirler Türk gemilerini gördükleri anda çok sevinmişler ve dindaşlarının gemiyi ele geçirmeleriyle birlikte kendi esaret hayatlarının sona ereceği bilinciyle geminin hızını düşürmüşlerdir. İşin aslı gemi kaptanı esirlerin hızlanmalarını istemekle birlikte esirlere müdahale edememiştir. Bu durumun temel sebebi, yakalanmaları durumunda gemide bulunan Müslüman forsaların kaptanı şikayet etmelerinden ve bu şikayet sonucunda Türk gemicilerin ona vereceği cezadan korkmasıdır. Bu yüzden forsaların hızlanmaları için onları zorlayamamıştır.⁵⁷⁹ Sonuç itibarıyla düşman gemileri Pedro'nun içinde bulunduğu bu gemiyi ele geçirmiş ve böylece Pedro ve beraberindekilerin esaret hayatı başlamıştır.

Donanmanın seferde olduğu zamanlarda alınan esirlerin kürekçi olarak istihdam edilmek üzere Tersane Zindanı'na gönderilmelerine dair kayıtlar bulunmaktadır. 1575 yılında Mısır Beylerbeyi'ne gönderilen bir emirde Dimyat muhafazasında olan gemilerde bulunan kürekçi esirlerin yanında mücrimlerin de kürekçi olarak konulması buyurulmuş,⁵⁸⁰ üç-dört ay kadar sonrasında ise kürekçi olarak kullanılan esirlerin tamamının Tersane'ye gönderilmesi ve kürekçi ihtiyacının mücrimler üzerinden gördürülmesi emredilmiştir.⁵⁸¹ 986 (1578) senesinde Boğdan Voyvadası'na gönderilen emirle esir alınan Kazakların öldürülmemesi ve kürek çekmek üzere Tersane'ye gönderilmeleri istenilmiştir. Ayrıca mîrî payına düşen esirlerin yanı sıra sefer esnasında sipahilerin aldığı esirlerin bedellerinin sahiplerine ödenerek ellerinden alınması ve bir an evvel merkeze gönderilmeleri emredilmiştir.⁵⁸²

⁵⁷⁹ **Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati: 16. Yüzyılda Türklere Esir Düşen Bir İspanyol'un Anıları**, çev. Fuad Carım, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 1996, s. 12. Esirlerin kurutuluşuna dair bu minvalde örnekler bulunmaktadır. 1066 senesinde Venedikliler'in Boğazhisarını tutmaları üzerine yolu açmak için donanma ile Venedik kadırgalarının üzerine giden Sarı Kenan Paşa başarısız olmuş ve Osmanlı donanması ağır bir yenilgi almıştır. Zafer kazanan Venedikliler Osmanlı donanmasında bulunan 7000-8000 civarında esiri serbest bırakmışlardır (**Silahdâr Tarihi**, s. 56, 4 Ramazân 1066/ 26 Haziran 1656). Silahdar bu esirlerin kürekçi Rus esirler olduğunu söylemektedir.

⁵⁸⁰ **27 Nolu Mühimme**, hk. 26, s. 73, 3 Receb 983 (8 Ekim 1575).

⁵⁸¹ **27 Nolu Mühimme**, hk. 319, 320, s. 231-232, 8 Ramazân 983 (11 Aralık 1575).

⁵⁸² Bu emir 14 Muharrem 983 (23 Mart 1578) senesinde verilmiş, defterde bulunan bir diğer hükümde ise muharrem ayının sonunda ordunun sefere çıkacağına dair bilgiler bulunmaktadır. Seferden dolayı kürekçi ihtiyacı acil ve önemlidir. 27 Muharrem 986 (6 Nisan 1578) de Sinan Paşa, Şirvan-Gürcistan seferi serdarı olarak İstanbul'dan Üsküdar'a hareket etmiştir. Ayrıca yaklaşık beş sonra Osmanlı-Portekiz donanması Fas krallığında devam eden krallık mücadelesi sebebiyle karşı karşıya gelmiştir. 30

Devletin kürekçi ihtiyacının devam ettiği sonrasında gönderilen emirler vasıtasıyla açık şekilde görülmektedir. Başlangıçta sadece sipahilerin elinde olan esirlerin alınması bunun haricinde olan esirlerin satın alınmaması açık şekilde vurgulanırken⁵⁸³ sonrasında Silistre Beyi'ne sadece sipahi elinde olan değil Macar, Boğdanlı veya Eflaklı kimin elinde Kazak esir var ise hemen bedeli mukabilinde satın alınması ve kürekçi olmak üzere Tersane Zindanı'na gönderilmesi emredilmiştir.⁵⁸⁴ Aynı zamanda Silistre Beyi'ne gönderilen emirin yanı sıra Niğbolu, Köstendil, Vidin, Alacahisar, Çirmen ve Bender Beyleri'ne de Boğdan civarında esir alınan Kazaklar'ın kürek çekmek için hemen alınarak Tersâne-i Âmire'ye yollanması emredilmiştir.⁵⁸⁵ Satın alma dışında kürekçi ihtiyacının bir kısmını karşılamak adına esirlerin kiralanması ve bunların bedellerinin de mukaata mallarından verilmesine dair örnekler de bulunmaktadır. 1070-72 (1660-63) senelerinde Edirne Beylerbeyi'ne gönderilen bir emirde sağlıklı ve güçlü elli adet esirin alınarak bunların bedellerinin Edirne mukaatası malından ödenmesi ve satın alınan esirlerin Tersane'ye hemen gönderilmesi emredilmiştir.⁵⁸⁶ Defterin sonraki sayfalarında yine kürekçi temini ile alakalı bulunan bir diğer hükümde kürek çekmek ve Tersane'de kullanılmak üzere yirmi esirin ellişer guruştan kiralanması ve bedelinin uhdesinde olan mukaat malından karşılanmasına dair Rumeli ve tevâbii mukataaları nazırı Sivayuş Paşa'ya bir emir gönderilmiştir.⁵⁸⁷

Yukarıda izah edildiği üzere sefer hazırlıklarının başladığı dönemlerde, Tersane'ye kürek çekmek üzere gönderilen esirlerin Tersane Emni'ne sorulduğu ve onun da Tersane Zindanı'nda bulunan ve kürek çekebilecek durumda olan esirlere dair raporlar hazırladığı görülmektedir. Bu raporlarda, zindanda ve sair yerlerde istihdam edilen ve kürek çekebilecek durumda olan esirlere dair bilgiler mevcuttur. Tersane Zindanı'ndan gönderilen esir ve mücrimlerin genel itibariyle Başarda-i Hümayun, Kethüda ve yedek sefinelerinde kullanıldıkları görülmektedir.⁵⁸⁸ Eminlerin hazırladıkları listelerde sadece mîrî esir ve mücrimlerin sayıları tesbit edilmekte

Cemâziyelâhır 986 (4 Ağustos 1578) yılında Osmanlı deniz gücü Portekiz donanmasını yenilgiye uğratmıştır.

⁵⁸³ Yunus Eren, **34 Numaralı ve H.986/1578 Tarihli Mühimme Defteri (s.1-164)** İnceleme- Metin, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011, hk. 43, s. 26.

⁵⁸⁴ **34 Numaralı Mühimme**, hk. 51, s. 32, (14 Muharrem 986 (23 Mart 1578)).

⁵⁸⁵ **34 Numaralı Mühimme**, hk. 50, s. 31, (14 Muharrem 986 (23 Mart 1578)).

⁵⁸⁶ BOA. *Mad.* nr. 215, s. 11, 1076 (1666).

⁵⁸⁷ Sivayuş Paşa'nın kiralanmış esirlerinin kira bedeli olarak verilecek olan 1.000 guruş, 120.000 akçe yapmaktadır. Esir başına verilen bedel 600 akçedir (BOA. *Mad.* nr. 215, s. 34, 1076/1666).

⁵⁸⁸ Kayıtlarda bu gemilerde istihdam edilmek üzere kullanılacak kürekçilere dair bilgiler istenilmektedir.

donanmanın ihtiyacı olan farklı kaynaklardan toplanan toplam kürekçi sayısına dair bilgiler verilmemektedir.⁵⁸⁹ Tersane Eminleri'nin hazırladıkları listelere göre 17. yüzyılda toplam kürekçi ihtiyacının en fazla %35'i en az ise %1,1'i esirlerden karşılanmaktadır. Kürekçi olarak istihdam edilen esir ve mücrimler toplam kürekçilerin ortalama %13,6'sına tekabül etmektedir.⁵⁹⁰ Tersane Emmini'nin kürek çekmekte kullanılacak esir sayısının tespitinden sonra kiralanan esir yahut hod-girifte kürekçilik yapacak kişilerin sayıları belirlenmektedir.⁵⁹¹

Sultan II. Mustafa 1695 senesinde Osmanlı tahtına oturduktan sonra Avusturya üzerine üç yıl içinde üç sefer düzenlemiştir. Savaş hazırlıklarının yoğun olarak yaşandığı bu yıllarda kürekçi teminine dair Tersane'ye çok sayıda emir gönderilmiştir. 1108 (1696) yılında kürekçi temini için Tersane Emmini tarafından hazırlanan rapora göre ihtiyaç duyulan 1.012 kürekçinin 496'sı Tersane Zindanı'nda bulunan esirlerden, 59'u ise mücrimlerden karşılanacaktır.⁵⁹² Ayrıca kalyon yapımı için esirlere ihtiyaç duyulduğundan her derya beyinin kadırgasında olan marinar üseradan üçer tanesinin alınarak yerlerine Tersane Zindanı'nda olan esirlerden verilmesi emredilmiştir.⁵⁹³ Aynı yıl kapudan paşaya gönderilen bir diğer emirde civar yerlerden alınan 398 hod-girifte kürekçinin derya beylerine dağıtılması ve derya beylerinin ellerinde olan kürek çekmeyi bilen esirlerin alınarak miri kadırgalarda kürek çekmek üzere donanmaya gönderilmesi emredilmiştir.⁵⁹⁴ 1108 (1696) yılı kürekçi teminine dair bir diğer kayıt ise Tersane Emmini'nin kürekçi istihdamındaki rolünü göstermektedir. Tersane Zindanı'nda bulunan esir ve mücrim sayıları alındıktan sonra

⁵⁸⁹ Tersane eminlerinin verdiği listelerde kürek çekebilecek durumda olan ve farklı yerlerde istihdam edilen esirler ve mücrimlerin listesi verilmektedir. Bu yüzden toplam kürekçi sayısı için farklı defterlere bakmak gerekmektedir.

⁵⁹⁰ 1610 senesinde istihdam edilen 610 kürekçinin yedi tanesi esir ve mücrimlerden kullanılmıştır. 1664 senesinde ise kullanılan 4.448 kürekçinin 1.604 tanesi esir ve mücrimlerden karşılanmıştır. 17. yüzyıl için verilen listede 286.109 kürekçi istihdam edilmiş, bunun 38.925 adedi esir ve mücrimlerden karşılanmıştır (İdris Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 196-197).

⁵⁹¹ 1070 (1660) senesinde Tersane Emmini hazineye gönderdiği ruznamçesinde 20 Rebi'ülâhır 1070 (4 Ocak 1660)'den 25 Receb 1070 (6 Nisan 1660) tarihine kadar olan masrafları göstermiştir. Burada verilen bilgilere bakıldığında çeşitli yapılan masrafların yanısıra "Ve otuz kıt'a kadırgaya altı bin dokuz nefer kürekçi avârız bedeli kadılıklardan ve esnaf-ı İstanbul'dan ve İznikmid Sancağı'nda ve **miri esirlerden** verildikten sonra iki bin yüz yetmiş dört nefer kürekçi ve âlatçıyı ücret-i muhtelifle ile dutub gemilere tevzî edildiği ruznâmçesinde musarrahdır." Şeklinde açıklama yapmıştır (BOA. Mad. nr. 5040, s. 4, 18 Şevvâl 1070 (27 Haziran 1660). 1660 yılında elli altı gemi için 7.115 ocaklık kürekçi, sekiz yüz otuz beş miri esir ve mücrim, sekiz yüz altmış dokuz esnaf, 3.572 hod-grifte yani toplamda 12.391 kürekçi istihdam edilmiştir (İdris Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 197).

⁵⁹² BOA. Mad. nr. 3419, s. 439, 28 Şa'bân 1108 (22 Mart 1697).

⁵⁹³ BOA. Mad. nr. 3419, s. 440-442, 28 Şa'bân 1108 (22 Mart 1697).

⁵⁹⁴ BOA. Mad. nr. 3419, s. 438, 25 Cemâziyelâhır 1108 (19 Ocak 1697).

Tersane Emmini'ne kürek çekmek için zindanda hizmet eden esirlerin yerine mücrimlerin mi bırakılması yoksa mücrimlerin tamamının sefere çıkacak kadırgalara kürekçi olarak gönderilmesinin mi daha iyi olacağına dair danışılmıştır.⁵⁹⁵

Sefer esnasında kürekçiye duyulan ihtiyacın artması esirleri kıymetli hale getirmiştir. Özi'den alınan üç yüz on dokuz Kazak esirin düşman elinde olan Müslüman esirler ile mübadele edilmesine dair Özi Beylerbeyi tarafından yazılan arz üzerine merkezden gönderilen yazı tam anlamıyla bu ihtiyacın yansıması şeklindedir. Esir mübadelesinin dinen caiz olmadığından bahisle alınan üç yüz on dokuz esirin kürek çekmek üzere en kısa sürede Tersane Zindanı'na gönderilmesi emredilmiştir.⁵⁹⁶

1110 (1699) senesinde Tersane'deki esirlerin nerede istihdam edildikleri ve kürekçi olarak kullanılabilecek kaç esirin bulunduğu bilgisi Tersane Emmini'nden istenilmiştir. Bunun üzerine hazırlanan listede zindanda bin otuz iki esirin olduğu bunların dokuz yüz yedisinin kadırgalarda ve kalyon inşasında kullanıldıkları, altmış birinin saray hizmetinde olduğu ve geriye kalan altmış bir esirin ise hasta ve yaşlılıklarından dolayı zindanda kaldıkları zikredilmiştir. Kürekçi ihtiyacının giderilmesi için beş yüz elli iki nefere ihtiyaç olduğu bunun iki yüz yetmiş bir tanesinin Tersane hizmetinde olan ve taş gemisinde bulunan esirlerden karşılanması emredilmiştir.⁵⁹⁷ 1110 (1699) senesi Tersane Zindanı'ndan kürek çekmek üzere gönderilecek esir ve mücrimlere dair bir kayıt da kürek çekebilecek durumda olan üç yüz altmış esir ve yetmiş sekiz mücrimin bulunduğu dairdir. Marinar esirleri de toplam çalıştırılan esirlerin içine dahil edersek bu gemilerde kürek çekecek olan esirlerin sayısı beş yüz yirmi yedi neferdir. Kürekçi olarak çalıştırılan esirler hakkında elimizde olan bir diğer belge de yedek ve kethüda sefinelerinde çalıştırılan kürekçilerin yanında Tersane Zindanı'nda bulunan esirlerin de kürekçi olarak kullanılması yönündeki bir emiri içermektedir.⁵⁹⁸ Buna göre Baştarda, Kethüda sefinesi, taş gemisi, Kalyon-ı kebir ve Kalyon-ı cedid için istenilen kürekçi sayısı yedi yüz yetmiş yedidir.

⁵⁹⁵ BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 439, 28 Şa'bân 1108 (22 Mart 1697).

⁵⁹⁶ BOA, Dbşm.d 40880, s. 2-11, 3 Cemâziyelevvel 1108 (28 Kasım 1696).

⁵⁹⁷ BOA. *Mad.* nr. 2730, s. 92, Ramazân 1110 (Mart 1699).

⁵⁹⁸ Zikr olunan yedek ve kethüda sefineleri için kazalardan olan aynı kürekçiden maada iktiza eden iki yüz yetmiş bir nefer kürekçi mevcud-ı zindan olan usaradan tayin olunup ba-ferman Tersanede taş sefinelerde ve hidemat-ı saire için iki yüz on yedi nefer esir mevcud-ı zindan kalmağın iki yüz yetmiş bir nefer miri usaradan intihab ve ifraz ve sefayin-i mezkureye nasb olunmak üzere Kapudan Paşa ve Tersane Emmini'ne hitaben emr-i şerif verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2730, s. 92, 30 Ramazân 1110 (1 Nisan 1699)).

Bir kısmı ocaklık kürekçilerden karşılanacak kalanlar ise derya beylerinden Hasan Paşa'dan kiralanacaktır.⁵⁹⁹ Geçen sene derya beylerinden iki yüz doksan esirin kiralandığı bu sene ise sadece Hasan Paşa'nın esirlerinin kiralanacağı zikredilmektedir.⁶⁰⁰

Benzer şekilde 1111 (1700) senesinde baştarda-i hümayun, yedek ve kethüda sefinelerine lazım gelen kürekçi sayısı ise dokuz yüz seksen üç kişidir. Hesaplamalara göre Memipaşazade Ahmed Paşa'nın esirleri⁶⁰¹ ile Tersane Zindanı'nda bulunan dört yüz kırk sekiz esir, Tersane Ocaklığı'ndan ve kalyonlardan alınan kürekçilerle beraber sayı yedi yüz elli üç kişidir. Memi Paşazade'nin esirleri kendisine geri verilmiştir. Verilen bu yüz elli esirin yerine otuz gurus ücret ile kürekçi tutulması ve parasının hazineden verilmesi emredilmiştir.⁶⁰² Eksik olan yetmiş dokuz kürekçinin ise Tersane'deki miri kalyonların marinar esirlerinden ve sairlerin fazlalarından karşılanması emredilmiştir.⁶⁰³ Belgede dikkat çeken hususlar şu şekilde öne çıkarılabilir: Öncelikle devlet ihtiyaç duyduğunda Tersane'deki esirlerin yanı sıra gemileri tamirde olan derya beylerinin esirlerini de kullanabilmektedir.⁶⁰⁴ İkincisi

⁵⁹⁹ BOA. Mad. nr. 4875, 32, 26 Ramazân 1113 (24 Şubat 1702).

⁶⁰⁰ Derya beylerinin ellerinde olan esirlerin sayısı da zaman zaman listelenmektedir. 1111 (1699) yılında derya beylerinin ellerinde olan esirler ve oturak sayıları verilmiştir. Derviş Ağazade'nin sefinesinde 326, Sakızlı Abdurrahmen Paşa'nın sefinesinde 217, Aşıklı Hasan Paşa sefinesinde 285, Ahmed Paşa'nın sefinesinde 267, Salih Paşa sefinesinde 268, Osman Paşa sefinesinde 262, Hazinedar Hasan Paşa sefinesinde 316, Mervizade Ali Paşa sefinesinde 227, Abdurrahman Paşa sefinesinde 266, Elçi İbrahim Paşa sefinesinde 178, Mahmud Paşazade Mustafa Paşa sefinesinde 222, Maryolzade Mustafa Paşa sefinesinde 296, Yetim Ahmed bey sefinesinde 233, Kasım Bey sefinesinde 186, Köse Hasan Paşazade Mustafa Bey sefinesinde 122, Divane Mehmed Paşazade Ömer Bey sefinesinde 225, Cezayirli Hüseyin Bey sefinesinde 205, Sefine Sarı Ahmed Paşazade Mehmed Bey sefinesinde 196, Abdülkadir Paşazade Ahmed Bey sefinesinde 222, Maryolzade Ali Bey sefinesinde 248 esir bulunmaktadır. Memipaşazade Ahmed bey İznikmid'de olduğu için onun sefinesindeki esirlerin yazılmadığı belirtilmiştir (BOA, Mad. nr. 2764, s. 91, 7 Cemâziyelâhır 1111 (30 Kasım 1699)).

⁶⁰¹ Tersane zindanında bulunan dört yüz kırk sekiz esirden yüz elli tanesi Derya beyi Memizade Ahmed Paşa'nın esirleridir, devlet Ahmed Paşa'nın esirlerini ve levendlerini gereği gibi donatmadığı gerekçesiyle sefinesine ve esirlerine el koymuştur. Sonrasında Haremeyn Mütevellisi Hasan Bey'in Memi Paşazade Ahmed Bey'e kefalet ile hem sefinesi hemde esirleri kendisine geri verilmiştir. Tersane Emni'ne verilen emirde Memi Paşazade'ye geri verilen bu yüz elli esir yerine kürek çekmek için otuzar gurusdan istihdam edilebilecek hod-girifte kürekçiler temin etmesidir (BOA. Mad. nr. 2764, s. 98, 1 Zilka'de 1111/20 Nisan 1700).

⁶⁰² BOA. Mad. nr. 2764, s. 97, 28 Ramazân 1111 (19 Mart 1700). BOA. Mad. nr. 2764, s. 98, 1 Zilka'de 1111 (20 Nisan 1700).

⁶⁰³ BOA. C. BH. 10/907-3, 28 Ramazân 1111 (19 Mart 1700). Ayrıca bu konu hakkındaki diğer kayıta tersanede bulunan 448 esirin 150 tanesi Memi paşazade Ahmed beyin esiridir ve sefinesi ile birlikte ona geri verilmiştir. Bu yüzden tersane eminine otuzar gurusdan yüz elli nefer hod-girifte kürekçi bulması emredilmiştir (BOA. Mad. nr. 2764, s. 98, 1 Zilka'de 1111/20 Nisan 1700).

⁶⁰⁴ Devlet derya beylerinden esirlerini kiralayarak bazen kürekçi olarak bazen ise kalyon inşaatından kullanılmaktadır. Fakat alınan bu esirlerin kira bedelleri derya beylerine ödenmektedir. 1113 senesinde derya beylerinden toplamda iki yüz doksan beş esirini kiralandığı ve bunlara kira bedellerinin ödendiği görülmektedir (BOA. Mad. nr. 4875, 32, 26 Ramazân 1113 /24 Şubat 1702). Venedik donanmasında

vasıfsız esirlere göre daha kıymetli olan meslek sahibi marinar esirler kürekçi eksigi durumunda istihdam edildikleri iş yerine kürekçi olarak kullanılmışlar yani kürekten nasiplerini almışlardır.⁶⁰⁵

1140 (1128) senesinde kürekçi ihtiyacının karşılanması adına Tersane Emmini tarafından hazırlanan listede yalnızca iki yüz yedi neferin kürek için kullanılabileceği bildirilmiştir.⁶⁰⁶ İlk etapta gemisi tamirde olan derya beylerinden Memizade Ahmed Paşa'nın kürekçi olarak miri kadırgalarda istihdam edilen yüz elli esirinin kürekçilik hizmetinde kullanılması emredilmiş fakat geminin tamirinin bitmek üzere olmasından bahisle esirlerden sadece otuzu alınmış, bunların da on dördü hastalanmıştır.⁶⁰⁷ Bu tarihte azalan esir sayısı kürekçi ihtiyacının karşılanmasını da zorlaştırmıştır.

Tersane Emmini tarafından sayıları belirlenen miri esirlerin kürek çekmek üzere gemilere dağıtılmalarına dair emirler kapudan paşaya iletilmektedir.⁶⁰⁸ Sadece Tersane Zindanı'nda olan esirler değil aynı zamanda derya beylerinden alınan esirlerin gemilere kürekçi olarak dağıtılmaları da kapudan paşanın sorumluluğundadır. 1078 (1667) tarihli bir kayda göre ordu hizmetinde kullanılmak üzere derya beylerinden seksen üç nefer esir alınmıştır.⁶⁰⁹ Bu noktada dikkat çeken durum alınan seksen üç esirin kırk farklı derya beyinden bir, iki en fazla üçer esir olacak şekilde temin edilmiş olmasıdır. Alınan esirlerin niteliğine dair bilgi verilmemiştir. Fakat her bir derya

kendi rızaları ile kürek çekenlerin bir kısmı esir iken kürekçilik işinde istihdam edilen ve özgürlüğüne kavuştuktan sonra para karşılığında bu işe devam edenlerden oluşmaktadır (Salvatore Bono, **Müslüman Köleler**, s. 601).

⁶⁰⁵ Mesleği dışında başka bir alanda istihdam edilen esirlerden biri de Pedro idi. Pedro, Kanuni Sultan Süleyman döneminde İstanbul'da yaşadığı üç yıllık esaret hayatında sahibi Kaptan-ı derya Sinan Paşa'ya kendisini hekim olarak tanıtmıştı. Buna rağmen sahibinin isteği doğrultusunda bir dönem diğer esirler ile birlikte taş taşımak durumunda kalmıştı.

⁶⁰⁶ BOA. *Mad.* nr. 2945, s. 554, 13 Zilhicce 1140 (21 Temmuz 1728).

⁶⁰⁷ BOA. *Mad.* nr. 2963, s. 6, 13 Zilhicce 1140 (21 Temmuz 1728).

⁶⁰⁸ Kapudan paşaya gönderilen hükümde Kilis Beyi'nin gönderdiği on altı nefer esirin küreğe konulması emredilmiştir (Kazım Kürşad Yücel, **18 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil- Metin)**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996, hk. 127, s. 126, 24 Ramazân 979 (9 Şubat 1572)).

⁶⁰⁹ Abdülkadir Paşa, Memi Paşazade, Abdi Paşa, Ali Paşa, Ammarzade Ali Paşa, Yusuf Paşa, Mahmud Paşa, Durak Paşa, Makla'zade, Hüseyin Paşa, Memi Paşazade Mustafa Bey, İbrahim Bey, Abdi Paşazade Mustafa Bey, Ebubekir Bey, Abdülkadir, Deli Beyzade, Yaver Beyzade, Kara Mustafa Bey, Şaban Bey, Diğer Şaban Bey, Turgut Bey, Kapucuzade Ahmed Bey, Derviş Ağazade Mehmed Bey, Sarı Alizade Mehmed Bey, Dursunzade Hasan Bey, Çorum Beyi Mehmed Bey, Süleyman Bey, Hüsam Bey veled-i Abdülkadir, Mehmed Bey çırağ-ı Abdülkadir Paşa, Ahmed Bey çırağ-ı Abdülkadir Paşa, Hüseyin Bey biraderzade-i Abdülkadir Paşa, Ali Bey veled-i Memi Paşazade, Ahmed Bey veled-i Memi Paşazade, Ahmed Bey Mustafa Paşazade, Mehmed Bey Ali Paşazade, Büyük Ali Paşa, Sarıcazade Mehmed Bey, Forsizade Mehmed Bey, Hacı Mehmed Bey, Merhum Ahmed Paşazade Mustafa Bey ve Murad Beyzade.

beyinden az esirin alınması bunların marinar esir olma ihtimallerinin yüksek olduğunu düşündürmektedir.⁶¹⁰ 1108 (1697) yılında kalyon inşaasında kullanılmak üzere derya beylerinin her birinden üçer esirin alınması ve yerine Tersane Zindanı'nda bulunan Rus esirlerden verilmesine dair emir bu varsayımı desteklemektedir.⁶¹¹

Sefer zamanında donanmada kullanılacak kürekçiye olan ihtiyacın arttığı ve bu ihtiyacı karşılamak için farklı yerlerde bulunan esirlerin kürek çekmek üzere Tersane-i Âmire'ye gönderildiğine dair emirler bulunmaktadır. 959 (1552) senesinde Cezayir Beylerbeyi'ne gönderilen bir emirde oradaki esirlerin İstanbul'a ulaştırılması emredilmiştir.⁶¹² 1578 yılında Cezayir Beylerbeyi'ne gönderilen başka bir emirde ise donanmanın bir önceki seferinde hassa kadırga reislerinden Murad Reis'in Tersâne-i Âmire Zindanı'ndan seksen mîrî esir aldığı ve sefer bitiminde esirleri teslim etmediği bu sebeple Murad Reis'in elinde olan mîrî esirlere el konulması emredilmiştir.⁶¹³

Ayrıca kürekçi ihtiyacının bir kısmını karşılamak adına esirlerin kiralanması ve bunların bedellerinin de mukaata mallarından verilmesine dair örnekler de bulunmaktadır. 1070-72 (1660-63) senelerinde Edirne Beylerbeyi'ne gönderilen bir emirde sağlıklı ve güçlü elli nefer esirin satın alınarak bunların bedellerinin Edirne mukataası malından ödenmesi ve satın alınan esirlerin hemen Tersane'ye gönderilmesi emredilmiştir.⁶¹⁴ Daha sonrasında kürek çekmek ve Tersane'de kullanılmak üzere yirmi esirin kiralanması ve sahiplerine ödenecek paranın mukataa malından karşılanmasına dair Rumeli ve tevâbii mukataaları nazırı Sivayuş Paşa'ya bir emir gönderilmiştir.⁶¹⁵ 1098 (1687) yılında donanmada kürekçi olarak kullanılan esir sayısı ise sekiz yüz dört nefer olarak verilmiştir.⁶¹⁶

Kürekçi ihtiyacının karşılanmasında kullanılan bir diğer kesim haramilik edenlerdir. Haramilik edenlerin bir kısmı cezalandırılırken idam yerine kürek

⁶¹⁰ BOA. *Mad.* nr. 4026, s. 8, Cemâziyelâhır 1078 (Kasım-Aralık 1667).

⁶¹¹ BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 436, 8 Cemâziyelâhır 1108 (2 Ocak 1697).

⁶¹² Abid Yaşaroğlu, **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koğuşlar 888 Numaralı Mühimme Defteri: Tahlil ve Transkript (1a - 260a)**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995, hk. 825, s. 373-74, 3 Cemâziyelevvel 959 (27 Nisan 1552).

⁶¹³ Yunus Eren, **34 Numaralı ve H. 986 (M. 1578) Tarihli Mühimme Defteri (s. 1-164) İnceleme-Metin**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011, hk. 246, s. 138-139.

⁶¹⁴ BOA. *Mad.* nr. 215, s. 11, 1076 (1665).

⁶¹⁵ BOA. *Mad.* nr. 215, s. 34. Sivayuş Paşa'ya esirlerin karşılığında verilecek olan 1.000 gurus akçe hesabıyla 120.000 akçe yapmaktadır. (17.yy da 1 gurus 120 akçedir) Esir başına ödenen ücret 600 akçedir.

⁶¹⁶ BOA. *Mad.* nr. 2735, s. 242, 17 Cemâziyelâhır 1098 (1 Mayıs 1687).

çekmekte görevlendirilmek üzere Tersane Zindanı'na gönderilirdi. Bu şekilde Tersane Zindanı'na sevk edilen mahkumlar, kürekçi ihtiyacının karşılanmasında ufak çaplı da olsa bir kaynak teşkil etmektedir.⁶¹⁷ 981 (1573) yılında Eğriboz Adası'nı basarak haramilik ederken yakalan on beş kişi kürekçi ihtiyacını karşılamak için Eğriboz Beyi tarafından alınarak küreğe konulmuştur. Bunun üzerine Eğriboz mukataası mültezimi Mehmed ve Eyüb, Eğriboz Beyi'nin esirleri kendisine alarak miriyi zarara uğrattığına dair merkeze şikayette bulunmuşlardır. Sonuç olarak Eğriboz Beyi tarafından alınan bu esirlerin miri esir olduğundan bahisle merkeze gönderilmesi emredilmiştir.⁶¹⁸ 1108 (1697) senesinde eşkıyalık eden kırk beş nefer Macar şâki öldürülmek yerine ömür boyu kürekçi olmak üzere Tersane Zindanı'na konulmuştur.⁶¹⁹ Benzer şekilde eşkıyalık yapan üç Rus ömür boyu kürekçi olmak üzere Tersane Zindanı'na konulmuş ve derya beylerinden Abdülkadir Paşa'nın çekdirisinde kürekçi olup serbest bırakılacak üç esire karşılık paşaya verilmiştir.⁶²⁰ İstanbul'da eşkıyalık yaptıklarından dolayı ömür boyu küreğe mahkum edilen sekiz nefer şâki devletin derya beylerinden aldığı esirlere karşılık olarak onlara verilmiştir. Ostoyo, Lafcı Nikola, Seyis İvaz, Karagöz, Sagari, Andon, Akpapaoğlu Kulaksız ve Sütçü Tarndofil isimli bu haydutların suçları tek tek zikredilmektedir.⁶²¹

Miri esirler kürekçi olarak sadece savaş için hazırlanan gemilerde değil aynı zamanda taş gemilerinde ve sair gemilerde de istihdam edilmektedir.⁶²² Yeniçeri Ağası'na Bursa'dan yüz yük tuz alınıp Rusçuk İskeleyi'ne götürülmesi için yeterli miktarda esirin küreklere konulması ve başlarına da esirlerin muhafazası için gerekli miktarda vardiyan görevlendirilmesi emredilmiştir.⁶²³ Başka bir örnekte ise Matbah-ı Amire için odun getirilen İznikmid civarındaki Sinan Boğazı isimli mevkinin dolması

⁶¹⁷ Eşkıyalık yapan zimmilerin tamamı miri esir statüsüne alınmamıştır, kürek cezası verilen ve sonrasında

⁶¹⁸ Ali Rıza Bülbül, **24 Numaralı Mühimme Defteri'nin (H 981/m 1573-1574)Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi**, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Basılmamış Yüksek İlsans Tezi, 2019, hk. 334, s. 119-120.

⁶¹⁹ Haramilik eden zimmi tebanın miri esir olarak tersane zindanına gönderildikleri görülmektedir (BOA. Mad. nr 3419, s. 435).

⁶²⁰ BOA. C.BH 222/10310-3, 19 Şevvâl 1155 (17 Aralık 1742). Bu esirlerin haricinde eşkıyalık yapan altı şakinin de kürekçi olarak tersane zindanına konulması emredilmiştir.

⁶²¹ BOA. C.ZB 72/3562, 3 Şa'bân 1155 (3 Ekim 1742).

⁶²² **103 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1102-1107/ M. 1691-1695)**, haz. İlhan Gök-Ersin Kırca, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016, hk. 366, s. 201.

⁶²³ İlkay Şener, **16 Numaralı Mühimme Defteri'nin (1-119) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2015, hk. 118, s. 94.

üzerine Sancak Beyi Mahmud Paşa'ya verilen emirde, idaresinde olan esirleri kürekçi olmak üzere donanmaya göndermesi emredilmiştir.⁶²⁴

2.2.3 İnşaat

Esirlerin en çok istihdam edildiği iş kollarından biri inşaatlardır. Görece ucuz ve sorunsuz işgücü olan esirler fiziksel kuvvetin yoğun olarak kullanıldığı inşaatlarda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.⁶²⁵

Cami İnşaatında Çalıştırılan Esirler

Padişahlar, eşleri, kızları ve çocukları adına yapılan cami ve imarethanelerin inşaatlarında esirlerden istifade edilmektedir. Süleymaniye Camii inşaatında çalıştırılan esirlerden Evliya Çelebi bahsetmektedir.⁶²⁶ Süleymaniye Camii ve Külliyesi'nin inşa süreci hakkında tafsilatlı bir çalışma neşreden Ömer Lütfü Barkan da Süleymaniye Camii inşaatında çalıştırılan esirlere dair bilgiler vermiştir. Barkan, inşaat kayıtlarında sarih olarak esirlerin geçmediğini fakat gebran olarak çalıştırılan forsaların bu şekilde adlandırılarak kaydedildiğini belirtmektedir.⁶²⁷

Barkan, Süleymaniye Camii'nin inşaatı esnasında çalıştırılan çeşitli zanaatkârlar ile esirlerin sayılarına eserinde yer vermiştir. Buradaki bilgilerden yola çıkarak fikir vermesi amacıyla çalıştırılan esirlerin listeleri her sene için ay ay tespit edilmiştir. Aşağıdaki tabloda Süleymaniye'de çeşitli iş kollarında çalışan zanaatkârlar ile esirlerin listesi verilmiştir. Listede verilen bilgilere bakıldığında esirlerin sayısının

⁶²⁴ Esirleri göndermesi ve buranın tamirini yapması emredilmiştir (İbrahim Canpolat, **72 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 160-320)**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 212).

⁶²⁵ 1585-88 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde esaret hayatı yaşayan Heberer, kendisi ile beraber esir olan yüz elli forsanın gemiye su getirmek, ekmek almanın yanısıra esirlerin çoğunun sahibinin yaptırdığı inşaatla çalıştırıldıklarını anlatmaktadır. Heberer, s 154. Hatıratın ilerleyen sayfalarında inşaatlarda harç ve taş taşımak, mermerleri levhalar halinde kesme işlerinde kullanıldıklarını aktarmaktadır (Heberer, **Osmanlı'da Bir Köle**, s 193).

⁶²⁶ Evliya Çelebi, Süleymaniye Caminin temelinde esirlerin çalıştığından bahsetmektedir. *Cemî'i memâlik-i Âl-i Osmân'da ne kadar bin üstâd-ı kâmil mi 'mâr u bennâ vü ummâl u seng-trâg ve mermer-bür var ise cem' edüp üç sene kâmil üç bin pâ-y-beste forsa pâ-yzen temelin ka'r-ı zemîne endirüp kûhkenlerin darb-ı tîgeleri sadâsın ka'r-ı zemînde hamele-i dünyâ olan sevr istimâ' ederdi. Tâ bu mertebe ka'r-ı zemîne varınca hafr edüp.....*, Evliya Çelebi, **Seyahatname**, c. 1, s 66.

⁶²⁷ Barkan, **Süleymaniye Camii**, c. 1, s. 133. Arşiv kayıtlarında esir yerine gebrân, gebrân-ı üserâ tabiri kullanılmaktadır. Yeni cami inşaatında istihdam edilen iki yüz esir için de "iki yüz gebrân der-hizmet-i câmi-i şerif" tabiri kullanılmıştır (BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 37, Şevvâl 1073/Mayıs-Haziran 1663).

çalışan diğer meslek erbabının yaklaşık %5'ini geçmediği ve esirlerin yoğunlukla çalıştıkları ayların Donanmanın Tersane'de kışladığı zamana tekabül ettiği görülmektedir. Çalıştırılan esirlerin sayıları haziran ayından itibaren çok düşük rakamlara inmekte (mesela beş kişi) bu durum yaklaşık altı ay kadar devam ederek esir sayısı aralık ayında tekrar artmaktadır. Muhtemelen bu dönemde forsalar donanma ile beraber denize açılmakta ve donanmada istihdam edilmektedir. Esirlerin sayılarının azaldığı zamanlarda hammalların sayıları artmakta, esirlerin sayıları arttığı zamanlarda ise hammalların sayıları azalmaktadır.

1554-1557 yıllarına dair verilen dört yıllık süreçte en fazla esirin caminin bitiriliş yılı olan 1557 yılında olduğu görülmektedir.

Tablo 13. Süleymaniye Camii'nde istihdam edilen esirler⁶²⁸

	1554	1555	1556	1557
Ocak	4.322	6.361	6.862	4.809
Şubat	6.131	4.815	1.599	5.752
Mart	8.047	10.852	2.483	7.994
Nisan	8.308	7.465	3.348	13.150
Mayıs	3.883	1.805	5.679	9.591
Haziran	58	96	709	360
Temmuz	0	213	397	0
Ağustos	226	56	56	0
Eylül	0	299	521	194
Ekim	0	452	1.192	104
Kasım	0	2.022	3.089	524
Aralık	2.944	4.469	5.134	1.509
Toplam	33.919	38.865	31.069	43.987

Tıpkı Süleymaniye Camii'nde olduğu gibi 1568-1574 tarihleri arasında inşası devam eden Selimiye Camii'nde de esirler çalıştırılmıştır. Bu inşaatta kullanılan esirlerin sayıları ve istihdam süreleri hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte burada istihdam edilen esirlerin yarısının 982 (1574) yangınında yok olan Topkapı Sarayı'ndaki Matbah-ı Amire'nin yeniden inşasında çalıştırılmak üzere merkeze gönderildiği bilinmektedir.⁶²⁹ Cami inşaatlarında esirlerin kullanılması işçilik

⁶²⁸ 12,13,14,15 nolu cedvellerde işçilerin çalışma günleri verilmiş, bu tablolardan esirlerin çalışma günleri hesaplanmıştır (Barkan, Süleymaniye Camii İnşaatı).

⁶²⁹ BOA. MD. 26, hk. 449, 3 Cemâziyelâhır 982 (21 Ağustos 1574). Ayrıca Arif Bilgin, **Osmanlı Saray Mutfacı (1453-1650)**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004, s. 29.

maliyetinin düşüklüğü sebebiyle genellikle başvuru bir yöntem olmuştur. Mesela, Sinan Paşa'nın ölümü üzerine miriye alınan esirlerinin bir kısmı pazarda satılmış, iki yüz esir ise Beşiktaş'ta Sinan Paşa adına yaptırılan cami inşaatında istihdam edilmek üzere oraya gönderilmiştir.⁶³⁰ Sultan Ahmed Camii inşasında da esirlerden faydalanılmıştır. İstihdam edilen esirlerin sayısı bilinmemekle beraber çalışanlara verilen işe bedelleri bahsinde esirlere verilen işe miktarlarına dair bilgiler bulunması inşaatta esirlerin istihdam edildiklerini göstermektedir.⁶³¹ 1073 (1662-63) tarihinde inşası devam eden Yeni Cami'nin yapımında ise çalıştırılan esir sayısı tespit edilebilmektedir. Bu caminin inşasında iki yüz esir istihdam edilmiştir.⁶³² Yeni camiinin inşasına dair detaylı bir çalışma bulunmadığından ve kayıtlarda caminin inşası sürecinde istihdam edilen esirlerin tam sayısı verilmediği için yıllar içinde inşaatta toplam kaç esirin istihdam edildiği bilinmemektedir. 1696 yılında Galata yangınından zarar gören Fransisken kilisesinin yerine Sultan II. Mustafa'nın annesi Gülnuş Valide Sultan'ın yaptırdığı Galata veya Valide Cami adıyla anılan imaretin inşası, esirlerin cami inşaatlarında istihdam edilmelerine dair örneklerden bir diğeridir.⁶³³ Caminin inşaatında kullanılmak üzere Tersane-i Âmire Zindanı'ndan yüz esir gönderilmiştir.⁶³⁴

Kale İnşa ve Tamirlerinde Çalıştırılan Esirler

Camiilerin yanısıra esirlerin çalıştırıldığı diğer inşaatlar kalelerin tamiratıdır. 1077 (1667) tarihinde Hanya Kalesi'ndeki tamirat işlerinde çalıştırılmak üzere esirlerin istihdam edildikleri bilinmekle beraber kaç esir çalıştırıldığı tespit edilememektedir.⁶³⁵ Irgat ve hammal olarak çalıştırılan esirlerin yanı sıra karavana denilen eski esirlerden seksen sekiz tanesi de tamiratta kullanılmıştır. Benzer şekilde

⁶³⁰ Pedro, **Pedro'nun Zorunlu Seyahati**, s. 57.

⁶³¹ Ömer Lütfi Barkan, **Süleymaniye Camii**, c.1, s. 132.

⁶³² BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 37, 6 Şevvâl 1073 (1 Mayıs 1663).

⁶³³ 1696 yılında Galata yangınında zarar gören Fransisken kilisesinin tamiratına izin verilmiştir. Fakat yangından sonra Fransisken keşişlerinin burada manastır yerine taverna açtıklarına ve içki sattıklarına dair Galata sakinleri devlete şikayette bulunmuşlar bunun üzerine devlet araziye el koymuş ve Valide Sultan camii inşaatına başlamıştır (Betül İpşirli Arğıt, **Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715**, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014, s. 175).

⁶³⁴ BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 442, 24 Ramazân 1108 (16 Ramazân 1697).

⁶³⁵ 1077 (1666) tarihli kayıta Kale dizdarı Hüseyin Ağa'ya 12.970 akçe verildiği görülmektedir (BOA, *Mad.* nr. 3150, s. 65, 7 Cemâziyelâhır 1077/1 Aralık 1666). Ayrıca, Evliya Çelebi, Kandiye Kalesi fethedildikten sonra kalenin tamirat işlerinde ve açılan lağımların kapatılmasında esirlerin çalıştırıldığına bilgiler vermektedir (Evliya Çelebi, **Seyahatname**, c.2, s. 80).

Kandiye Kalesi'nin fethine müteakip kale tamiratında beş yüz elli esir istihdam edilmiştir. Kale inşaatındaki esirler ile aynı ücreti alan fakat *ırgadan-ı pranga* şeklinde tanımlanan bir grup daha kalenin inşasında çalışmıştır. Bu grubun yeni alınan esir veya mücrimlerden müteşekkil olma ihtimali yüksektir.⁶³⁶ Prangaya bağlı olmaları kaçma riskinin yüksek olduğunu göstermektedir. Her esirin firar etme ihtimali olmakla beraber yaşadığı coğrafyaya yakın yerde istihdam edilen esirlerin firar etme ihtimalleri daha yüksektir. Kandiye Kalesi fethinde kullanılan esirlerin ekserisinin Rus asıllı olmaları ve lağımlarda yararlı işler yapmaları duruma örnek teşkil etmektedir.⁶³⁷ Kale inşaatlarında çalışan esirlere⁶³⁸ dair bir diğer örnek Belgrad Kalesi'nin inşasına dair olan belgedir. 1688 yılında Avusturyalıların eline geçen Belgrad Kalesi, 5 Muharrem 1102 (9 Ekim 1690) tarihinde Veziriazam Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa'nın komutasındaki Osmanlı ordusu ile geri alınmıştır. Fazıl Mustafa Paşa, kalenin geri alınmasının ardından hızlı bir şekilde tahkimata başlamıştır.⁶³⁹ 1692 (1104) yılında yapılan Belgrad Kalesi tamiratında çalıştırılan yedi yüz on dört Nemçeli esirin istihdam edildikleri işler ve aldıkları ücret gösterilmiştir.⁶⁴⁰ Sütuncu, kireççi, errekeşan, kerpiççi, ırgat, taşkıran gibi tamirat işlerinde istihdam edilen esirlerin yanı sıra buğday taşımada olduğu gibi hammallık işlerinde de esirler kullanılmıştır.⁶⁴¹

1071 (1661) yılında Venedik gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan Osmanlı gemilerinin çıkışını engellemeleri üzerine Bozcaada ve Limni adalarının geri alınmasından sonra Sultan IV. Mehmed, Boğazı emniyet altına almak için Köprülü Mehmed Paşa'nın tavsiyesi üzerine Boğazın Akdeniz çıkışına Seddülbahir ve

⁶³⁶ BOA. *Mad.* nr. 1951, s. 94, 13 Şa'bân 1080 (6 Ocak 1670).

⁶³⁷ BOA.TT. 799, 2-11, Zilhicce 1080 (Mayıs 1670).

⁶³⁸ Kale inşaatlarında esirlerin çalıştırılması Osmanlı Devleti'ne has bir durum değildir. 1522 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos kuşatmasında şövalyeler, kalede açılan gedikleri onarmak için zindanda olan Müslüman kölelerden yararlanmıştır. 1500-3000 civarında köle kale surları tamiratında istihdam edilmiştir (Uğur Ünen, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Rodos Adası**, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 31).

⁶³⁹ Kalenin tamiratında daha evvel Habsburgluların hizmetinde olan ve Osmanlılar Belgrad'ı fethettiklerinde ailesi ile Varadin'e kaçarken Osmanlı askerleri tarafından Semendire'de esir alınan Mimar Cornaro isimli Venedikli çalıştırılmıştır. Dimitri Kantemir'de hakkında verilen bilgilerin yanısıra Vakıât-ı Rûz-merre'de Belgrad Kalesi'nin Habsburgluların elinde olduğu sürede bu mimarın kaleyi tamir ettiği ve yeni tabyalar eklediği bilgisi verilmektedir (**Vâkı'ât-ı Rûz-merre**, c. 4, s. 86). 1690 yılında Belgrad'ın Osmanlıların eline geçmesine müteakip Belgrad Kalesi'nin tamiratında istihdam edilen Cornaro Avusturya makamlarınca hain olarak görülmektedir. Onlara göre Cornaro din değiştirip bilerek Osmanlılara esir düşmüş ve Belgrad'ın Osmanlıların eline geçmesinde yardım eden bir haindir (Fatma Akay Türker, **Avusturyalıların Gözünden Büyük Türk Savaşı**, s. 173).

⁶⁴⁰ BOA. *İE*. NF 1/54, 12 Muharrem 1104 (23 Eylül 1692).

⁶⁴¹ BOA. *Mad.* nr. 2967, s. 96, 13 Muharrem 1104 (24 Eylül 1692), BOA. *Mad.* nr. 2967, s. 99, 26 Muharrem 1104 (7 Ekim 1692), BOA. *Mad.* nr. 2967, s. 108, 23 Safer 1104 (4 Ekim 1692).

Sultaniye isimli iki kale yaptırmıştır. Kalelerin inşaatında esirlerin kullanıldığına dair kroniklerde bilgi bulunmamakla beraber esirlerin bu iki kale inşaatında kullanıldığını onlar için alınan peksimet kayıtlarından görebilmekteyiz. Gelibolu’da peksimetçilik yapan Yorgi ve Konstantin isimli iki kişiden kale inşaatında çalışan yüz elli esir için peksimet alınmıştır.⁶⁴²

İngiliz elçi raporlarında da Sakız Adası’ndan esir alınarak merkeze getirilen bir piskopos ve beş rahibin diğer esirlerle beraber Tersane Zindanı’na konulduğu ve surların tamir işinde çalıştırıldığı yazmaktadır.⁶⁴³ Faş Kalesi’nin 1724 yılında yeniden yapımında⁶⁴⁴ çok sayıda esirin kullanıldığına dair bilgiler bulunmaktadır.⁶⁴⁵ Miri esirlerin yanısıra derya beylerinin esirleri de kalenin tahkimatında istihdam edilmiştir.⁶⁴⁶ Toplam çalıştırılan kişi sayısına dair bilgiler verilmekle beraber bunların

⁶⁴² BOA. *Mad.* nr. 2728, s. 88, 27 Rebî’ülâhır 1071 (30 Aralık 1660). Ayrıca kale inşasına dair, Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. 3, s. 400, ayrıca **Silahdâr Tarihi**, s. 192. 1070 (1660) yılında kale inşaatında istihdam edilen esirlere verilen nemek, peksimet ve postal miktarları verilmiştir (BOA, *Mad.* nr. 5040, s. 21 ve 23).

⁶⁴³ NA.SP 97/ 24 F.426a. Rahiplerin esir edilerek inşaatlarda istihdam edilmelerine dair bilgi 1585-88 yıllarında Osmanlı Devleti’nde esaret hayatı yaşayan Heberer’in anılarında da yer almaktadır. Diğer esirler ile inşaat işinde istihdam edildiği dönemde yanlarına zincire vurulmuş dört Yunan rahibin daha esir olarak konulduğundan bahsetmektedir (Heberer, **Osmanlı’da Bir Köle**, s. 214).

⁶⁴⁴ 1579 tarihinde Kılıç Ali Paşa, Gürcistan seferinden dönerken Faş Boğazı’na kale yapılması tavsiye etmiştir. Onun kaleye dair görüşü uygun bulunmuş burada bulunan ve harap halde olan kale elde bulunan malzemelerle tahkim edilmiştir. 1724 (Hicri) senesinde başlayan kalenin taş kullanılarak yapılan ikinci tahkimatı ise 1729 (Hicri) senesine kadar devam etmiş, Kaptan-ı derya Canım Hoca buraya taş taşımak için kullanılacak Tombazlar yapmakla görevlendirilmiştir. Burada kullanılan esirler ya bu taşıma ve Tombaz yapımında görev almışlar yahut Faş Muhafızı Mirza Paşa’ya derya beylerinin esirleri ya da başka mahallerden temin edilen işçilerle Faş-Tiflis yolunun açması emrine binaen bu işte kullanılmışlardır. Bu emirin verilme tarihi (Hicri) 19 Nisan 1725’dir, derya beylerinin esirlerinin ilk çalışması ise 1 Receb 1137 (16 Mart 1725) dir (Mahir Aydın, “Faş Kalesi”, İstanbul: **Osmanlı Araştırmaları**, sayı 6, s. 75-81).

⁶⁴⁵ Faş kalesinin yeniden tahkimatına dair makalede yer alan bilgiler BOA, *Mad.* 5340 nolu deftere aittir. Esirlerin kullanımı ve onlara verilen ekmek miktarlarını gösterir belge ise BOA, *Mad.* 6103 nolu defterde yer almaktadır.

⁶⁴⁶ Defterin 8. sayfasında “Berâ-yı ta’yinât-ı üsârâ-yı çekdirihâ-yı ümerâ-yı deryâ bâ-mukâbele-i hizmet-i kal’a-yı Faş” ibaresi yer alırken 9. sayfasında “Hâlâ müceddeden binâ ve ihyâsı fermân buyurulan Faş Kal’ası’nın iktizâ eden ebniyesi husûsu-çün bi-hasebi’l-iktizâ kal’a-yı mersûmeye mürûr ve ubûr eyleyen Gürcistan ve Abaza melikleri ve sevadları ve taraf-ı Devlet-i Alîyye’den bâ-fermân-ı âlî ta’yîn buyurulan mübâşirân-ı gedüklüyân ağalara ve hizmetü’l-âde istihdâm ve istimâl olunan ümerâ-yı deryanın üsârâlarına ve firkate ve kancabaşlı neferâtlarına ve sâire” ifadesi kullanılmaktadır (BOA. *Mad.* nr. 6103, 5 Cemâziyelevvel 1138/9 Ocak 1726).

ne kadarının esir oldukları bilinmemektedir.⁶⁴⁷ Farklı kalelerin tamiratında ve inşasında istihdam edilen esirlere dair örnekler de bulunmaktadır.⁶⁴⁸

Esirlerin farklı inşaatlarda istihdam edildiklerine dair örnekler de bulunmaktadır. 973 (1565) tarihinde kadirgalarda bulunan esirler Gelibolu’da yeniden yapılan tersane binası inşaatında kullanılmak üzere gönderilmiştir.⁶⁴⁹ Miri esirler sadece kamu binalarında değil aynı zamanda yüksek rütbeli bürokratların imaretlerinde de istihdam edilmektedir. Yıkılan Hırami Ahmed Paşa’nın sarayının inşasında miri esirler istihdam edilmiştir.⁶⁵⁰ Nevşehirli Damad İbrahim Paşa’nın yenilediği Sadabad Sarayı’nın inşaatında da taş ve kereste taşıma işinde esirler kullanılmıştır.⁶⁵¹

2.2.4 Maden

Maden ocaklarında madenin çıkartılması ve işlenilmesinde ihtisas sahibi olan teknik kadronun yanı sıra fiziki kuvvetin çokça gerektiği cevherin taşınmasında istihdam edilen işçiler de bulunmaktadır. Kas gücüne dayanan madendeki cevherin çıkarılması işi için zaman zaman Tersane-i Amire’den madenlere esirler gönderilmiş ve iş bitiminde alınan esirler geri getirilerek Tersane’ye teslim edilmiştir. Esirlerin nakillerinde güvenilir kişiler görevlendirilmekte ve hizmetleri karşılığında da

⁶⁴⁷ BOA. Mad. nr. 6103, s 8-9, 5 Cemâziyelevvel 1138 (9 Ocak 1726). Çalıştırılan kişi sayılarının aylara dağılımı şu şekildedir, Receb 3.750, Şa’bân 5.400, Ramazân 5.850, Şevvâl 13.800, Zilkâ’de 13.200 ve Zilhicce 2.860. Ayrıca “*Berây-ı tayinat-ı üsârâ-yı çekdirihâ-yı ümerâ-yı derya ba-mukâbele-i hizmet-i kal’a-yı Faş*” başlığı altında esirlere verilen ekmek miktarları verilmiştir (BOA, Mad. nr. 6103, s. 10, 5 Cemâziyelevvel 1138 /9 Ocak 1726).

⁶⁴⁸ BOA. MD. 134, hk: 330, 331, 332. Ayrıca MD. 135, hk: 245, 246, 247.

⁶⁴⁹ 973 (1565) tarihinde Gelibolu’daki Tersane inşaatında esirlerin istihdam edilmesine dair Gelibolu Dizdarı ve Kadısına gönderilen hüküm, esirlerin eskiden beri inşaatlarda istihdam edildiğini göstermesi bakımından ehemmiyet arz etmektedir “*Gelibolu kadısına ve Gelibolu kal’ası dizdarına, Gelibolu’da yeniden inşası fermân olunan Tersâne binâsına hizmet için kadirga ile forsa kâfirleri irsâl olundu. Mezkûrları anda Tersâne binâsı hizmetinde istihdam edib gereği gibi görüb gözetesin. Tersâne hizmetinde istihdam için ne mikdar hisar eri lazım olursa sen ki dizdarsın kifâyet mikdarı hisar eri tâyin edesin.*” (BOA. Mad. nr. 2775 s. 650, 17 Cemâziyelevvel 973/10 Aralık 1565).

⁶⁵⁰ 1042 (1632) tarihli kayıta esir sayısı verilmemekle beraber İlyas Paşa’nın miri esirleri istihdam ettiği görülmektedir (BOA. İE.ML 17/608, 20 Safer 1042/27 Ağustos 1632).

⁶⁵¹ Şemdanizâde, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa döneminde ahlakın yozlaşmasını ve İbrahim Paşa’nın bu yozlaşmaya zemin hazırlamasını anlatmak adına Sadabad Sarayı ve etrafındaki yapıların inşaatında taş ve kereste taşımakla görevlendirilen esirlerin ve suçluların Yahudi kadınlarla ilişki içinde olduklarından bahsetmektedir. (Şem’dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Mür’î’t-Tevârih**, haz. Münir Aktepe, İstanbul: Edebiyat Fakltesi Yayınları, 1980, c. 1, s. 4).

kendilerine tımar verilmektedir.⁶⁵² Madende çalışmak üzere görevlendirilen esirlerin isimleri ve milliyetleri kaydedilerek teslim edilmektedir. 1136 (1723) senesinde Tersâne-i Âmire Zindanı'ndan Küre-i Nühas madenine gönderilen yirmi altı adet esirin isimleri ve milliyetleri verilmiştir.⁶⁵³ İstihdam için gönderilen esirlerin ekserisinin Venedikli olması ve Pasarofça Antlaşması sonrasında mübadele edilmek yerine çalıştırılmak üzere madene gönderilmeleri önemlidir. 1133 (1721) yılında ise daha önce Tersane Zindanı'ndan Küre-i Nühas madenine gönderilen yüz adet esirin Tersane Zindanı'na geri gönderilmesi emredilmiştir.⁶⁵⁴ 1134 (1722) senesinde Kastamonu madeninden getirilerek Tersane Zindanı'na teslim edilen elli kişiden kırk beş tanesi miri esir kalan beş kişi ise mücrimdir.⁶⁵⁵ 1143 (1730) senesinde madende istihdam edilen yirmi beş esirin listesi bunlara verilen ücretler ve iâşe bedelleri tespit edilmektedir. Miri esirlerin yanında başkalarından kiralanan esirler ve devletin esir sahiplerine ödediği ücretler de gösterilmiştir.⁶⁵⁶

Esirlerin madenlerde istihdam zamanları mart ile kasım ayları arasındadır. Kastamonu kadısına ve mütesellimine gönderilen emirde esirlerin Rûz-ı Hızır'dan Rûz-ı Kasım'a değin çalıştıkları belirtilmektedir.⁶⁵⁷ Gönderilen esirlerin Kasım ayında Tersane'ye geri teslim edilmeleri istenmektedir.⁶⁵⁸ Kimi zaman madende çalışan esirleri kaçırmak üzere taarruzlar olmaktadır. Madende istihdam edilen esirleri kaçırmak için Kazakların yaptıkları akınlara dair Maden Emni'nin merkeze gönderdiği arzında Mart ile Kasım arasında beş yüz civarında Rus ve Kazak esirin Kastamonu madeninde istihdam edildiği ve her sene bunları kurtarmak için "kâfirlerin" buraya akın düzenlediklerinden bahisle güvenliğin Kasım ayına değin

⁶⁵² T. Mümtaz Yaman, "Küre Bakır Madenine Dair Vesikalar", **Tarih Vesikaları**, C. IV, 1941, s. 273. 1081 (1670) tarihinde esir naklinde görevli olanlara verilen tımarlara ait bilgiler bulunmaktadır (BOA, *Mad.* nr. 5925, s. 2-7). 1102 (1691) tarihinde Tersane Zindanı'na gönderilen esirler için harcanılan dokuz bin esedi gurusu Kastamonu Muhassallık malından verildiği görülmektedir (BOA. İE.ML 30/2947, 2 Ramazân 1102/30 Mayıs 1691).

⁶⁵³ BOA. *Mad.* nr. 3165, s. 63, 07 Zilka'de 1136 (28 Temmuz 1724). Serdar Genç, Osmanlı Safevi savaşlarında Sefer organizasyonu ve Lojistik adlı tezinde bu durumun o dönem Osmanlı Devleti'nin Safevilere karşı sefer hazırlığında olmasına bağlı bir durum olarak değerlendirmiştir (**aynı eser**, s. 110). Fakat bu sefer öncesine ait farklı yıllara ait kayıtlarda esirlerin madende istihdam edildikleri görülmektedir.

⁶⁵⁴ BOA. C.Drb. 33/1623, 7 Şevvâl 1133 (1 Ağustos 1721).

⁶⁵⁵ BOA. *Mad.* nr. 3133, s. 108, 26 Safer 1134 (16 Aralık 1721).

⁶⁵⁶ Esirlerin tesliminde birinin öldüğü ve bir diğeri de delirdiği yazılmıştır (BOA. *Mad.* nr. 1969, s. 30, 1143/1730).

⁶⁵⁷ T. Mümtaz Yaman, **aynı makale**, s. 273.

⁶⁵⁸ Küre-i nühas madenine gönderilen elli esir Kasım ayında Tersane Zindanı'na geri teslim edilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3133, s. 108, 26 Safer 1134 (16 Aralık 1721)).

arttırılmasını talep etmesi esirlerin buradaki çalışma periyodunun Mart-Kasım arası olduğunu desteklemektedir.⁶⁵⁹ Madende istihdam edilen esirlerin toplam iş gücünün ne kadarını karşıladığı bilinmemekle beraber iş gücünün önemli kısmını oluşturdukları düşünülebilir. 1093 (1682) yılında taun hastalığı nedeniyle madende çalışan esirler telef olduğundan yedi kuyu işlemez hale gelmiş ve buna bağlı olarak da yeterli miktarda nühas bakır desene elde edilememiştir.⁶⁶⁰ Taun hastalığının aynı zamanda çalışanları da etkilediği için mi yoksa sadece esirler ve kölelerin büyük kısmını kapsadığı için mi yeterli miktarda nühas üretilemediği sarıh değildir. 1041 (1631-32) tarihinde Küre nühas madeninin muhassılının vefatıyla işletme hakkı on iki yük akçeye yeni muhassıla verilirken maden içinde olanlar hakkında bilgi verilmektedir. “*Vezirim Mehmed Paşa’nın Küre-i Ma ‘mûre’de işleyen yetmiş beş nefer esirlerin ve yüz yirmi bir arka cevherleri ve yirmi sekiz aded cevher beygiri ve kırk beş re’s kömür katırları ve yirmi dokuz cevher ve dolab beygirleri ve iki bab su harkları ve iki at-ı dolabın*” şeklinde verilen listede vezir Mehmed Paşa’nın esirlerinin madende istihdam edilmesi ve muhassıla verilirken bunların da içinde sayılması önemlidir.⁶⁶¹

Küre nühas madeni gibi kireç ve mermer ocaklarında da esirler istihdam edilmektedir. Edirne’de 976-984 (1568-1574) tarihleri arasında inşa edilen Selimiye Camii için gerekli mermerlerin çıkartılması ve işlenmesinde Marmara Adası’nda esirler çalıştırılmıştır.⁶⁶² Tersâne-i Âmire Zindanı’ndan verilen yirmi beş esir, Mimar Kara Hasan’ın hizmetinde taş kesme ve mermer oyma işinde kullanılmıştır.⁶⁶³ Kireç çıkartılması işinde de esirlerin istihdamına dair kayıtlar bulunmaktadır. Belgrad Kalesi’nin tamiri esnasında istihdam edilen Nemçeli yirmi esir kireçhanede çalıştırılmıştır. Bu esirlerden on iki tanesi kireçhane-i zîr yani kireçhanenin altında diğer sekiz kişi ise kireç çıkartılan hendeklerde istihdam edilmiştir.⁶⁶⁴

⁶⁵⁹ Murat Ateş, **88 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi 1637-1638 (H. 1046-1048)**, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans, 2008, hk. 6, s. 106-107.

⁶⁶⁰ BOA. İE. Mdn 2/105, 13 Receb 1093 (18 Temmuz 1682).

⁶⁶¹ BOA. Mad. nr. 8437, s. 81, 1041 (1631-32).

⁶⁶² 14 Haziran 1578 tarihinde Selimiye camini gezen Gerlach cami inşaatında İtalyan esirlerin çalıştırıldığını görmüştür (**Türkiye Günlüğü**, c. 2, s. 824).

⁶⁶³ **10 Numaralı Mühimme**, hk. 180, s. 142, 29 Şa‘bân 979 (16 Ocak 1572).

⁶⁶⁴ BOA. Mad. nr. 2967, s. 98, 20 Muharrem 1104 (1 Ekim 1692).

2.2.5 Saray

Esirlerin istihdam alanlarından bir diğeri saraylardır.⁶⁶⁵ İstanbul'da bulunan sarayların yanı sıra Edirne Sarayı'na da esirler istihdam için gönderilmektedir.⁶⁶⁶ Talep edilen esirlerin hangi işlerde kullanılacaklarına dair bilgi bulunmamakla beraber bunların eski, yeni sarayda, bahçelerde çalıştırıldıkları görülmektedir.⁶⁶⁷ Saraylarda istihdam edilecek esirleri talep eden kişinin Bostancıbaşı ağa olması çoğunlukla bunların bahçe hizmetlerinde istihdam edildiklerini göstermektedir.⁶⁶⁸ 1104 (1692) senesinde Belgrad'dan gönderilen elli dört esirden yedi tanesi Edirne Bostancıbaşısına teslim edilmiştir.⁶⁶⁹ 1114 (1704) yılında Tersane Emni'nin hazırladığı yoklama defterinde Topkapı Sarayı'nda elli altı esirin istihdam edildiği görülmektedir.⁶⁷⁰

Saray bahçelerinin dışında saray mutfağında da esirlerin istihdam edildikleri görülmektedir. Matbah-ı Âmire'de kullanılan esir sayısının tesbit edilmesi mümkün değildir. Mutfak personelinin %22'si acemioğlanlarından kullanılmaktadır; fakat acemioğlanlarının içindeki esir sayısı ayrıca belirtilmediği için yargıda bulunmak

⁶⁶⁵ Sarayda esirlerin istihdamı denilince ilk akla gelen hiç şüphesiz Haremde istihdam edilen kadın esirler ve kölelerdir. Bu konu hakkında yapılan çalışmalar ve tezlerde konu ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Leslie P. Pierce, **Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümrânlık ve Kadınlar**, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, Mustafa Çağatay Uluçay, **Harem**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1985, Uluçay, **Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının İçyüzü**, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1959, Jane Hathaway, **Osmanlı Sarayının En Ünlü Harem Ağası: Hacı Beşir Ağa**, çev. Hazal Yalın, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014, Ahmed Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2007, Ali Akyıldız, **Saray, Harem ve Mahrem**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2019, Betül İpşirli Argıt, **Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri: 18. Yüzyıl**, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.

Çalışmanın bu kısmında sarayın farklı mecralarında istihdam edilen esirlere dair bilgiler verilecektir.

⁶⁶⁶ İstanbul saraylarında istihdam edilen esir sayısı yüz esiri geçmemektedir, bu kayıta ise Edirne sarayına üç yüz esir gönderilmiş ve istihdam edildikleri yedi günün sonunda 10.500 akçe verilmiştir. Hangi işte istihdam edildikleri yazılmayan bu esirlerin sarayın tamir veya inşası ile alakalı işte kullanılmış olmaları sayıları ve çalışma süreleri açısından bakıldığında daha akla yatkındır (BOA. *Mad.* nr 9852, s. 19, 21 Muharrem 1087 (5 Nisan 1676). Bu esirlerin 1087 (1676) tarihinde de çalıştırıldıkları ve 10. 500 akçe verildiği farklı defterde yazmaktadır. Muhtemelen bu esirler nisan-mayıs ayları arasında Edirne sarayında çalıştırılmışlardır (BOA. *Mad.* nr. 4043, s. 85, 17 Rebî'ülevvel 1087/30 Mayıs 1676).

⁶⁶⁷ Kayıta 7 Şevvâl 1073 (15 Mayıs 1663) ile Ramazân 1074 (Nisan 1664) arasında Tersane'de olan esirlere, vardiyanlara, hüddamlara, kayıkçı, kalafatçı, eski ve yeni sarayda çalışan esirlere verilen hınta ve ekmek bedelleri ay ay verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 36).

⁶⁶⁸ Murat Yıldız, **Osmanlı Devlet Teşkilatında Bostancı Ocağı**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2008, s. 334. Bostancıbaşı sorumluluk alanındaki yapıların tamiratından sorumludur ve tamirat işlerinde esirleri de kullanmaktadır.

⁶⁶⁹ BOA. *Mad.* nr. 2967, s. 317, 11 Rebî'ülâhır 1104 (20 Aralık 1692).

⁶⁷⁰ BOA. *Mad.* nr. 5362, s. 68, 15 Zilhicce 1114 (2 Şubat 1703).

mümkün değildir.⁶⁷¹ 16. yüzyılda miri esirlerden Müslüman olan iki tanesi Matbah-ı Âmire’de istihdam edilmiştir.⁶⁷² Saray mutfağının haricinde yer belirtmeden saraylarda istihdam edilen esirlere dair kayıtlar bulunmaktadır.⁶⁷³ 1131 (1718) tarihinde Saray-ı Cedid-i Âmire’de çalışan üç adet esirin ölmesi üzerine saray ağası sarayda çalıştırılmak üzere üç sağlıklı esirin gönderilmesini istemektedir.⁶⁷⁴ Yine Sarayda çalıştırılan bir esirin ölmesi üzerine Tersane Zindanı’ndan Yeni Saraya bir esir gönderilmesi istenilmiştir.⁶⁷⁵ 1177 (1764) tarihinde sarayda istihdam edilen Maltalı Antuvan Tondo isimli esirin Müslüman olması hasebiyle kendisinin azad edildiği, onun yerine yeni bir esirin saraya gönderilmesi Tersane Emmini’nden istenilmiştir.⁶⁷⁶

Saraylarda istihdam edilen esirlerin sayısı tam olarak bilinmemektedir. Ancak çalışmak üzere farklı yerlere gönderilen esirlerin sayılarına dair Tersane Emmini tarafından tutulan defterlerden saraydaki esirler hakkında bilgi sahibi olmak mümkün olmaktadır. 1073 (1663) tarihinde saray hizmetinde bulunan esir sayısı kırk sekizdir.⁶⁷⁷ 1108 (1697) tarihinde Tersane Zindanı’ndan Yeni Saraya üç esir gönderilmiştir.⁶⁷⁸ 1111 (1700) tarihinde sarayda altmış bir esirin istihdam edildiği bilinmekle beraber hangi işte kullanıldıkları tespit edilememektedir.⁶⁷⁹ 1116 (1705) tarihli defterde ise eski saray ve yeni sarayda çalıştırılan esir sayısı elli altıdır.⁶⁸⁰ Eski sarayda hizmet eden esirlerin milliyetleri Rus, Macar ve Sırp’tır. Bahçe hizmetinde kullanılan yirmi altı esirin tamamı Rus’tur. Ruslarla karşılıklı esir mübadelesinin kabul edildiği ve sadece savaşta değil 1700 öncesinde karşılıklı alınan tüm esirlerin mübadele edileceğine dair imzalanan İstanbul Antlaşması’na rağmen Rus esirlerin saray bahçelerinde istihdam edildikleri görülmektedir. Topkapı Sarayı’nda istihdam edilen esirlerin çoğunluğunu yine Ruslar teşkil etmektedir. Yirmi dört esirin on dördü

⁶⁷¹ Arif Bilgin, **Osmanlı Saray Mutfacı**, s. 78.

⁶⁷² Arif Bilgin, **Aynı eser**, s. 43.

⁶⁷³ 1663 yılında sarayda çalıştırılan esirlerin sayısı 48 olarak verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 37, 6 Şevvâl 1073/1 Mayıs 1663).

⁶⁷⁴ BOA. *Mad.* nr. 3918, s. 152, 3 Muharrem 1131 (26 Kasım 1718).

⁶⁷⁵ BOA. *Mad.* nr. 10309, s. 131, 23 Receb 1131 (11 Haziran 1719).

⁶⁷⁶ BOA. C.BH 264/12215, 23 Şevvâl 1177 (25 Nisan 1764).

⁶⁷⁷ BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 37, Şevvâl 1073 (Mayıs-Haziran 1663).

⁶⁷⁸ BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 438, 26 Receb 1108 (18 Şubat 1697).

⁶⁷⁹ BOA. *Mad.* nr. 2730, s. 91, 5 Ramazân 1110 (7 Mart 1699).

⁶⁸⁰ Daha önceki kayıtlarda sadece Tersane’den esir istenildiğine dair belge var iken 1116 senesinde tersane zindanından fermansız esir verilmemesi ve verildiği yerin kaydının tutulması emredilmiştir. Tam bu tarihte Saraya gönderilen esirlerin isimleri ve milliyetleri verilmiştir (BOA. Dbşm.d 965, s. 9, 1116/1704).

Rus, yedisi Hırvat ve ikisi Sırp ve biri Macar'dır. Saray hizmetinde ağırlıklı olarak Rusların kullanılması, çok sayıda olmasına rağmen Venedikli esirlerin saray hizmetinde kullanılmamasının dönemsel bir durumu mu yoksa bir olgu/teamülü mü gösterdiği henüz açıklanamayan ama üzerinde çalışılması gereken bir durumdur. Sarayda istihdam edilen esir sayılarına dair veriler devletin miri esirlere verdiği kıyafet ve iâşe bedellerine dair kayıtlarda karşımıza çıkmaktadır. 1136 (1724) senesinde esirlere verilen kıyafetler bahsinde sarayda bulunan elli beş miri esire senede kışlık olarak on sekizer zirâ beyaz aba, on altı zirâ gömleklik ada bezi ve birer çift postal verilmesi emredilmiştir.⁶⁸¹

Tersâne-i Âmire zindanından istenilen çeşitli yerlerde istihdam edilen esirler bürokrasinin işleyişi hakkında bilgiler vermektedir. Tersane Emini esirlerin istihdam edildikleri yerleri kayıt altına almaktadır. Gönderilecek olan esirler için ayrıca Sultandan emir gerekmemektedir. Sarayda istihdam edilen esirlerin farklı bir yere gönderilmesinde ise durum tamamen değişmektedir. Saray ağası kendisinden talep edilen on beş esirin verilmesi için padişahın emrinin olması gerektiği aksi takdirde veremeyeceğini söylemiştir.

Savaşlardan sonra veya hediye yoluyla saraya gelen kadın esirlerin akıbetlerine dair çok fazla bilgi bulunmamakla beraber Harem'de bulunan esirlerin tamamının cariye olarak kullanılmadığı söylenebilir. Miri hissesine düşen esir kadınların bir kısmı Harem için alınırken bir kısmı da satılarak parası hazineye aktarılmıştır. Aslında bu nokta, alınan esirlerin sağlıklı, güçlü ve kuvvetli olan erkek esirlerin tutularak kalan erkek esirlerin satılıp parasının hazineye gönderilmesiyle eş durumdur. Osmanlı haremünde bulunan cariyelerin statüleri ve durumları müstakil çalışmalarla aktarılmıştır. Sarayın günlük işlerinde kullanılan esirlerin yanı sıra eğlence gibi farklı alanlarda hizmet eden esirler de bulunmaktadır. Eğlence için istihdam edilen cariyeler ve bunların zanaatları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Lu'bet-bâz⁶⁸², hokkabaz, canbaz, taklabaz gibi cariyelerin yanında hayalbaz, kuklacı gibi perde üzerinden oyunlar sahneleyen cariyeler sarayın vazgeçilmez eğlendiricileridir. Eğlence alanında yetişmiş veya yetiştirilecek esirleri saraya satan esircilerden Dairezan (def çalan),

⁶⁸¹ BOA. *Mad.* nr. 3165, s. 62, 3 Zilka'de 1136 (24 Temmuz 1724).

⁶⁸² Oyuncu, hokkabaz, kuklacı (Ferit Develioğlu, **Lugat**, s. 553).

hanende, tanburi, çöğür, oyuncu, keman, kanun, santur gibi aletleri kullanmasını bilen esirlerle beraberbu işte yetiştirilmek üzere de esir alınabilmekteydi.⁶⁸³

2.2.6 Rençber Esirler

Rençber, ırgat manasının yanı sıra tarla işlerinde kullanılan işçi, köylü anlamında da kullanılmıştır.⁶⁸⁴ Rençber şeklinde ifade edilen bu esirlerin büyük bölümünün ırgat olarak istihdam edildiği, bir kısmının da miri arazilerde zirai işlerde kullanıldıkları görülmektedir.⁶⁸⁵ Osmanlı Devleti'nde erken dönemlerden itibaren alınan savaş esirlerinin toprağın ziraatında kullanıldığı bilinmekle beraber bu istihdam farklı dönemlerde değişik şekilde cerayan etmiştir. 16. yüzyıla kadar varlığı devam eden ve ortakçı kullar şeklinde tanımlanan esir organizasyonu sonraki yıllarda ortadan kaybolmuş, esirlerin ve kölelerin toprak işçiliğinde istihdamı ise Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar devam etmiştir. Ortakçı kullara dair yapmış olduğu çalışmasında erken dönemlerde alınan savaş esirlerinin ortakçı kul olarak has topraklara yerleştirildiği ve buraların ziraatinden sorumlu tutulduklarına dair bilgiler sunan Ömer Lütfi Barkan, bu istihdam şeklinin 16. yüzyıla kadar devam ettiğini tespit etmiştir. Barkan, Ortakçı kul sistemini miri esirlerin padişah ve ailesine ait olan miri

⁶⁸³ Bazen yetiştirilmek üzere esircilerden satın alınırken bazen yetişmiş sanatkâr olarak saraya alınmaktadır. IV. Mehmed'in haremünde çalışan sanatçı cariyeler hakkında yapılan doktora tezinde esircilerden satın alınanlar için verilen meblağlar ve sanatkâr olarak yetiştirilerek saraya satılanlara ödenen meblağlar, esirlerin isimlerini miktarlarına dair ayrıntılı bilgiler verilmektedir (Günnaz Özmütlu, **IV. Mehmed Dönemi Osmanlı Saray Haremünde Sanatçı Cariyeler (1677-1687)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012, s. 75-80). Eserin devamında sarayda dikiş, yemek, dadılık için de cariyelerin esircilerden veya kişilerden satın alındığına dair örnekler verilmektedir (**aynı tez**, s. 80-83).

⁶⁸⁴ **Kamus-ı Türki**, s. 671. Ayrıca Raşid, Safevi Devleti'nde tarla rençberi sayısının az olmasından kaynaklı arpa, buğday fiyatlarının yüksek olduğu aktarılmaktadır (**Târih-i Raşid ve Zeyli**, s. 1282).

⁶⁸⁵ Savaşlarda alınan esirlerin ziraat işlerinde istihdam edilmeleri çok eski zamanlardan beri varolgemiş durumdur. Özellikle toprağın ziraat ve hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu zamanlarda iş gücüne olan ihtiyacın bugüne oranla daha fazla olması esirlerin daha da kıymetli hale getirmiştir. Esirlerin toprak işlerinde kullanımına dair Sümerlerde alınan savaş esirleri sulama kanallarında ve tarlalarda kullanılmaktadır (V. Diakov-S. Kovalev, **İlk Çağ Tarihi**, s. 8). Eski Türklerde savaşlar esnasında alınan esirler aşiret beyleri arasında taksim edilerek çoban yahut topraklarda ırgat olarak çalıştırılırdı (Kamuran Gürün, **Türkler ve Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul: 1981, s. 20). Hatta Roma'daki köle kullanımının Amerika kıtasının keşfinden sonra ortaya çıkan yeni tarım topraklarının potansiyeli ve Kızılderili nüfusunun ölmesiyle ortaya çıkan iş gücü ihtiyacının zenci köleler ile kapatılmaya çalışılmasına benzer durum olduğuna dair değerlendirmeler bulunmaktadır (Mustafa Akkaya, **Osmanlı Dönemi Batı Anadolu'da Tarımsal İşgücünde Kullanılan Köleler**, Osmanlı Devletinde Kölelik: Ticaret, Esaret, Yaşam, ed. Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, İstanbul: Tezkire, 2017, s. 251).

arazilere yerleştirilerek toprağı işlemekle sorumlu tutulan ve bu yönüyle de Avrupa'daki serflik sistemine benzeyen bir yapılanma şeklinde tarif etmektedir.⁶⁸⁶ Ortakçı kullar olarak tabir edilen bu esirler hür köylülerin bulunduğu köylerde farklı hukuki statüde yaşamaktadır.⁶⁸⁷ 16. yüzyıl sonrası dönemlere ait ortakçı kullar hakkında arşiv kayıtlarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 17. yüzyılda miri toprakların işletilmesi için çiftliklere gönderilen esirlere dair kayıtlarda varlığı tesbit edilmekle beraber bunların ortakçı kul statüsünde olup olmadıkları sarıh değildir. Sultan IV. Mehmed döneminde 1087 (1676) yılında defterdara gönderilen emirde çiftlik işlerinin ahvalini bilen esirlerden sekiz tanesinin Bostancıbaşı'ya teslim edilmesi ve bu esirlerden dört tanesinin Akbayır kalan dördünün ise Saruhanlı Çiftliği'ne gönderilmesi emredilmiştir.⁶⁸⁸ Daha evvelinde bahsedildiği üzere esirlerin miri arazilerde istihdam edildiklerine dair geç dönemlere dair veriler bulunmaktadır. 19. yüzyılda Silistre civarında ele geçirilen yetmiş dokuz Rus esirin, ziraat hizmetinde kullanılmak üzere benzerleri gibi Çifteler Çiftliği'ne gönderilmeleri hakkındaki emir, esirlerin miri topraklarda geç tarihlere değin istihdam edildiklerine örnek teşkil etmektedir.⁶⁸⁹

Esirlerin tarım işlerinde istihdam edilmesi yalnız has topraklarda görülen bir uygulama değildir. Halil İnalçık, Kırım Hanlığı'nda da daha fazla tarım arazisinin ekilebilmesi ve bu yolla üretimin arttırılması adına alınan esirlerin bir kısmının zirai

⁶⁸⁶ Ömer Lütfi Barkan, **XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri: Ortakçı Kullar**, *Toplu Eserler* 1, 1980, s. 577-578. 16. Yüzyılda esirler toprak işçiliğinin yanı sıra devlete ait hayvanlara çobanlıkta yapmıştır (Gülcan Avcın Güneş, **16.-17. Yüzyıllarda Anadolu Eyaletlerinde Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ekonomik Durumu**, Ankara: Gazi Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2015, s. 127).

⁶⁸⁷ II. Bayezid dönemi İstanbul hasları kanununda yer alan ortakçı kullara dair hükümler bunların hukuki statülerini göstermesi bakımından önemlidir (Ömer Lütfi Barkan, **XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları**, Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Hüseyin Özdeğer, c.1, İstanbul 2001, s. 86). Ortakçı kullar, öşür vergisini fazla verdiklerinden dolayı ek vergilerden ve avarız vergisinden muaf olurlar (Halil İnalçık, **Adaletnameler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1967, s. 57).

⁶⁸⁸ BOA. AE.SMMD.IV 90/10629, 21 Rebî'ülevvel 1087 (3 Haziran 1676). Bu esirlerin gönderilmesine dair emir aynı zamanda farklı arşiv kaydında da verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 4043, s. 192, 15 Rebî'ülevvel 1087/28 Mayıs 1676).

⁶⁸⁹ Kayhan Orbay, "Osmanlı İmparatorluğunda Köle Emeginin İstihdamı ve Mükatebe Yöntemi", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (17) 2009/1, s. 154. Ayrıca BOA, İrade Dahiliye, 5462, 28 Şevvâl 1270 (24 Temmuz 1854). Ayrıca, 19. Yüzyılın ikinci yarısında Batı Anadolu'da kurulan tarım çiftliklerinde üretimin arttırılmasına adına çok sayıda köle istihdam edilmesi İmparatorluğun son dönemlerine değin zirai işlerde istihdamın devam ettiğini göstermektedir (Mustafa Akyol, **İşgücünde Kullanılan Köleler**, s. 260-261).

işlerde istihdam edildiklerini belirtmiştir.⁶⁹⁰ Bürokratların esirlerini ve kölelerini toprak işlerinde çalıştırdıklarına dair IV. Mehmed döneminde Reisülküttap Şamizade Mehmed Paşa'nın Şeyh Sinan'da yer alan çiftliğinde tarla işlerinde istihdam edilen altı kölesinin ve bir cariyesinin firar etmesi duruma örnek olması bakımından önemlidir.⁶⁹¹

Esirlerin en sık karşımıza çıktıkları iş kollarından birisi hammallık ve ırgatlıktır.⁶⁹² Bu bağlamda rençberan esir şeklinde tanımlanan esirlerin büyük bölümü ırgat olarak istihdam edilmektedir.⁶⁹³ Hatta ırgatlık ve hammallık işlerinin esirler üzerinden yürüdüğünü göstermesi bakımından 18. yüzyılda Topçubaşının verdiği arzuhal hayli dikkat çekicidir. Tophanede top ve havan kalıplarının çamurunu hazırlama işinde her daim yüz kadar esirin kullanıldığını bu yüzden de bu işin yapılması için para tahsis edilmediğini, şu anda bu işte kullanılacak esir olmadığından istihdam edilecek hammal ve ırgatlar için hazineden kendilerine tahsisat verilmesini istemiştir. Kadimden beri esirler kullanıldığı için tahsisat ayrılmaması, hamal ve ırgat ihtiyacının esirler üzerinden karşılandığını göstermesi bakımından örnek dikkat çekicidir.⁶⁹⁴

Rençberan esirler Tersane Zindanı'nın onarımında,⁶⁹⁵ Tersane işlerinde⁶⁹⁶, genel tamir işlerinde⁶⁹⁷ de kullanılmaktadır. Bunun yanında Ehl-i Hiref teşkilatına, burguha (kazma-balyoz), üsküre (bakır tas), erredest (testere) aletlerini kullanmak

⁶⁹⁰ Özellikle alınan Rus ve Kazak esirlerin tahıl üretiminin artırılması için çiftliklerde rençber olarak istihdam edildiklerinden bahsetmektedir (Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik Çağ (1300-1600)**, İstanbul: 2003, s. 137).

⁶⁹¹ Müjge Karaca, **94 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, hk. 52, s. 58-59, Evâil-i Şevvâl 1073 (Mayıs 1663). Sadece Sultanın veya devlet erkanının çiftliklerinde değil sair halkın çiftliklerinde de esirler, bağ-bahçe işlerinde ve hayvan sürülerinin bakımında istihdam edilmektedir (Zeynep Özdem, **Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat**, s. 87).

⁶⁹² Esirlerin ırgat olarak kullanımlarına dair seyahatnamelerde bulunan anlatıların yanı sıra devletin ırgatlara verdiği iase ve kıyafet bedellerine dair kayıtlar bulunmaktadır. 1078 (1668) tarihinde de on hamallık yapan esire verilen postallara ödenen bedel hakkında bilgi bulunmaktadır (BOA, *Mad.* nr. 4026, s. 94, 29 Şa'bân 1078/13 Şubat 1668).

⁶⁹³ Esirlerin ırgat olarak kullanımlarına dair seyahatnamelerde bulunan anlatıların yanı sıra devletin ırgatlara verdiği iase ve kıyafet bedellerine dair kayıtlar bulunmaktadır. 1078 (1668) tarihinde de on hamallık yapan esire verilen postallara ödenen bedel hakkında bilgi bulunmaktadır (BOA, *Mad.* nr. 4026, s. 94, 29 Şa'bân 1078/13 Şubat 1668). Arşiv vesikalarının yanı sıra Osmanlı kroniklerinde de rençberanlara dair bilgiler bulunmaktadır. Vidin ve Niş Kaleleri'nin tamir işinde rençberanlar kullanılmıştır (**Târih-i Raşîd ve Zeyli**, s. 1164). Belgrad ve Temeşvar Kaleleri'nin tamirinde de rençberanlar istihdam edilmiştir (**Zübde-i Vekaiyât**, s. 726). ırgatların tamamına rençberan denilmekte esir olanlar *rençberân-ı üsârâ* şeklinde ayrıca belirtilmektedir.

⁶⁹⁴ BOA. C.AS. 970/42219-4689, 1155 (1742).

⁶⁹⁵ BOA. *Mad.* nr. 967, s. 21, 1062 (1651-52).

⁶⁹⁶ BOA. *Mad.* nr 2917, s. 18 ve 23, 1031 (1622).

⁶⁹⁷ BOA. *Mad.* nr 2917, s. 22, 1031 (1622).

üzere ırgat olarak gönderilenler de bulunmaktadır.⁶⁹⁸ Rençberan tabiri genel olarak ırgat anlamında kullanılmaktadır, devlet rençberan olarak istihdam ettiği esirleri *rençberan-ı gebran-ı mîrî* veya *rençberan-ı üsârâ-yı mîrî* şeklinde tanımlanmaktadır.⁶⁹⁹ Rençberan esirlere dair bilgiler, bu esirlerin istihdam edildikleri alanlar, verilen iâşe ve kıyafetlere dair olan kayıtlar vasıtasıyla elimize ulaşmaktadır.⁷⁰⁰ Mesela 1073 (1663) tarihinde Tersane’de istihdam edilen rençber esirlerin sayısının 900 civarında olduğu bu esirlere verilen ayakkabı sayısından tesbit edilmiştir.⁷⁰¹ 1042 (1636) yılında donanmada rençber esirlerin varlığı onlara tîşe (keser), balta, kazma ve âhen-i hark gibi verilen aletler vasıtasıyla anlaşılmaktadır.⁷⁰² 1073 (1662) tarihinde donanmada istihdam edilen rençber esirler eski ve yeni şeklinde tasnif edilmiştir.⁷⁰³ Rençberan esirlere dair bilgilerden bir diğeri bu esirlere verilen ücretlerdir, esir olmayan rençberlere göre çok daha düşük ücret verilen rençberanların yanısıra sahiplerinden yüksek ücrete kiralanan esir rençberanlar da bulunmaktadır.⁷⁰⁴

⁶⁹⁸ BOA. *Mad.* nr 2917, s. 22, 1031 (1622). Ayrıca BOA. *Mad.* nr 981, s. 17, 1045 (1635-36).

⁶⁹⁹ BOA. *Mad.* nr. 1572, s. 9, 1054 (1644-45).

⁷⁰⁰ Mesela 1130 (1620) tarihinde tersanede olan rençber esirler için 828 top aba ve 531 zirâ Drama kebesi verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 1572, s. 9). Farklı zamanlarda verilen Aba ve Drama kebesi örnekleri için bk. BOA. *Mad.* nr. 2917, s. 18, 19, 22. Esirlere 339 adet yün külah da verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2917, s 23) Rençberan esirlere verilen iâşelere dair farklı yıllara ait kayıtlar bulunmaktadır (BOA. *Mad.* nr. 981, s. 16, 17, 19, 1045/1636, *Mad.* nr. 967, s 21-23, 1062/1651-52, *Mad.* nr. 1311, s. 12-13, 1073/1663). Ayrıca 1031 (1622) tarihinde bu esirlere tavuk ciğeri verildiğine dair kayıt verilen iâşelerin çeşitliliğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir (BOA. *Mad.* nr. 2917, s. 23, 1031/1622).

⁷⁰¹ Kayıta esirlerin sayısı verilmemiştir, bu esirlerin yanısıra aynı defterin farklı sayfalarında Başlarda da olan esirlere verilen kıyafetlere dair bilgilerin bulunması tüm esirlerin sayısının dokuz yüz mü olduğu yoksa bunların esirlerin bir kısmını mı teşkil ettiği noktasında kesin kaniya varmayı engellemiştir. (BOA. *Mad.* nr. 2917, s. 23, 1031/1622). Rençber esirlere verilen paybuşlara dair farklı kayıtlar bulunmaktadır. 1031 (1622) yılında zindanda bulunan dört rençberan esire paybuş alınmış ve 220 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 1311, s. 16). 1045 (1636) yılında rençber seksen esir için paybuş alınmış ve hazineden 5.600 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 981, s. 19) 1070 (1659-60) yılında Boğazhisarı’nda olan rençber esirlere yetmiş iki adet postal verilmiştir (BOA, *Mad.* nr. 5040, s. 21). Yine 1073 (1663) yılında dört esire verilmek üzere paybuş alınmıştır (BOA, *Mad.* nr. 1311, s. 16).

⁷⁰² BOA. *Mad.* nr. 981, s. 17, 1042 (1636).

⁷⁰³ Tersane Zindanı’nda kalan esirler ve rençberan esir iâşelerinin yanısıra esirlere verilen çeşitli aletlerin listesi gösterilmektedir (BOA. *Mad.* nr. 1311, s. 15, 1073/1663). Duruma dair diğer örnek için bk. BOA, *Mad.* nr. 3453, s. 251, 21 Şa’bân 1122 (15 Ekim 1710).

⁷⁰⁴ Esir Rençberanlar ile diğer rençberan farklı akçe almaktadır. Tophanede çalışan elli rençberan, kişi başı iki akçeye iki yüz gün istihdam edilirken elli adet esir rençber yüz beş gün birer guraştan istihdam edilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3453, s. 251, 21 Şa’bân 1122 (15 Ekim 1710). Eski Tersane Kethüdâsı Abdullah Paşa’nın sekiz rençber esiri miri kalyonlarda çalıştırılmak üzere günlük dört akçeden kiralınmış ve iki yüz otuz iki günlük istihdamın sonucunda Abdullah paşa’ya 8.120 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 14620, s. 26, 1123/1711).

2.2.7 Vardiyalık

Esirlerin istihdam edildiği iş kollarından bir diğeri de vardiyalıktır. Vardiyalı tabiri gemilerde nöbetçi zabıtların emirlerini tebliğ memur nöbetçi çavuşları tanımlamasının yanı sıra bekçi ve hapishane gardiyanı anlamında da kullanılmaktadır.⁷⁰⁵ Vardiyalı olarak istihdam edilen esirler ise Tersane’de yahut çalıştırıldıkları inşaatlarda esirlerin başında duran kaçmalarını engellemek ve götürülecekleri yere eksiksiz götürüp getirmekle sorumlu olan kişiler için de kullanılan tabirdir.⁷⁰⁶ Arşiv kayıtlarının yanı sıra seyahatnamelerde de esirlerin vardiyalı olarak kullanıldıkları görülmektedir. Bunlar Tersane’de yahut İstanbul içinde çalışmaya gönderilen esirlerin başlarına kendi içlerinden seçilerek görevlendirilmekteydiler. Tersane-i Âmile Zindanı’nda vardiyalıbaşı olan kişiler ise esirlerin arasından değildir.⁷⁰⁷ 16. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde bulunmuş olan Lubenau

⁷⁰⁵ Vardiyalık tabiri, Ferit Develioğlu, Kanar ve İsmail Parlatır’ın hazırladığı sözlüklerde bulunmamaktadır. Kamus-ı Türki’de Fransızca Gardien kelimesinden gelen bu sözcük bekçilik, nevbetçilik hapishane gardiyanı olarak verilmiştir. (s. 956) Pakalın’ın Tarih deyimleri sözlüğünde ise vardiyalı “ eski harp gemilerinde nöbetçi zabıtların emirlerini tebliğ memur düdüklü çavuşlara verilen addır” şeklinde yer almaktadır (c. 3, s. 583) Arşiv belgelerinde ise vardiyalı olarak nitelendirilen kişilerin esirlerin başında nezaret eden ve kaçmalarını engelleyen kişiler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Gözetleyen kimse anlamında kullanılmaktadır. Vardiyalıbaşı tabiri, tersane-i amire zindanına atanacak olan yeni vardiyalıbaşı ile alakalı belgede açık ve net şekilde açıklanmıştır. “Tersane-i Âmile’de vaki’ mîrî zindanın zabt ve hırâseti ve mîrî üsârânın zabt ve rabtı ve gece gündüz zindan-ı mezburun muhafazacısı vardiyalıbaşılık ta’bir olunur ki Tersane-i Âmile Ocağı’nda bir müstakim ve mukim kimesneyi vardiyalıbaşılık hizmetinde istihdam olunagelüb” BOA. C.BH 90/4304, 7 Zilhicce 1125 (25 Aralık 1713). Ayrıca dönem kroniklerinde vardiyalı gözcü şeklinde aktarılmaktadır. Mesela Vâkı’ât-ı Rûz-merre’de Donanmanın durumunu anlatırken “*Forsalarımız hab-ı rahatda vardiyalılarımız dide-banlıkta*” yani gözcülükte şeklinde anlatılmaktadır (c. 1, s. 110).

⁷⁰⁶ BOA, Mad. nr. 14573, s. 16, Mad. nr. 14620, s. 10-28, Mad. nr. 14625, s. 29, Mad. nr. 14626, s. 29, Mad. nr. 14628, s. 30, Mad. nr. 14630, s. 42, Mad. nr. 14651, s. 36, Mad. nr. 14957, s. 8, Mad. nr. 14959, s. 7, Mad. nr. 15332, s. 16, Mad. nr. 14718, s. 7, Mad. nr. 14719 s, 9, Mad. nr. 14936 s. 11, Mad. nr. 14954, s. 17. Mad. nr. 4139, s. 7. Arşiv kayıtlarında esirlerin başında esirlerin içinden seçilen vardiyalıların yanı sıra bekçi olanlara dair bilgiler bulunmaktadır (vardiyalı olarak konulmalarının yanı sıra bekçi BOA, Mad. nr. 14573, s. 4, Mad. nr. 14717, s. 10, Mad. nr. 14957, s. 8, Mad. nr. 14959, s. 6, Mad. nr. 14573, s. 9. “*Bekçiyân-ı üsârâ-yı mîrî...*”1131/1719).

⁷⁰⁷ Örnek olarak 1125 (1713) tarihinde günlük 28 akçe ile Tersane Zindanı vardiyalıbaşı olan Ali Hasan’ın zindanda türlü fesadların oluşmasına ortam hazırladığından azledilerek yerine günlük 10 akçe yevmiye ile Tersane çavuşlarından Mehmed Ali’nin vardiyalıbaşı olması emredilmiştir (BOA. C. BH 90/4304, 7 Zilhicce 1125 (25 Aralık 1713). Yalnız vardiyalıbaşıları değil aynı zamanda sefer sonrasında alınan esirlerin başlarına verilen ve merkeze götürülmek üzere görevlendirilen vardiyalıları da esirlerden seçilmemektedir. Duruma örnek olarak Kandiye kuşatmasından sonra alınan esirlerin başına vardiyalı olarak tayin edilen elli bir kişinin isimleri, sayıları, kaç gün çalıştıkları ve aldıkları yevmiyeler ayrıntılı şekilde verilmiştir. Vardiyalıların isimleri içinde Bayram Abdullah, Ahmed Abdullah şeklinde isimler

seyahatnamesinde vardiyancıların mühtedilerden tercih edildiklerini söylemektedir.⁷⁰⁸ Aynı yüzyılda Avusturya elçisi ile İstanbul'a gelen ve anılarını aktaran Stephan Gerlach da benzer iddiada bulunarak Türklerin tutsakların arasından uygun gördüklerinin zincirlerini sökerek zindan katibi olarak istihdam ettiklerini, ayrıca düzeni sağlamakla görevlendirildiklerini söylemektedir.⁷⁰⁹ 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde esaret hayatı yaşamış ve doğal olarak esaret hayatının yakın şahidi Heberer vardiyancılar hakkında daha ayrıntılı ve hayli ilgi çekici bilgiler vermektedir. Heberer, vardiyancıların esirlerin içinden seçilerek onların başlarına konulduklarını, bu esirlerin vardiyancılıkta Türklerden daha gaddar ve zalim

bulunmakla beraber bunların müslüman olmuş esirlerdir demek mümkün değildir. Defterin sayfalarında tarih yazmamakla beraber defter 1081 tarihli (BOA, Mad. nr. 5925, defterin 2-7 sayfaları arasında vardiyancılık yapanların isimleri, kaç gün çalıştıkları ve aldıkları paraya dair bilgiler bulunmaktadır). Savaşlarda alınan esirlerin başına esirlerin vardiyancı olarak yazılmamasının sebebi sadece esirlerin kaçmasının engellenmesi değil aynı zamanda esirlerin düşman tarafına giderek ordu ve mühimmat hakkında bilgi verilmesinin önüne geçmek içindir. Zaman zaman paşaların kapı halkından olan sonradan Müslüman olmuş kişilerin düşman hattına geçerek Osmanlı ordusu hakkında hayati bilgiler vermesi ve orduyu zor durumda bırakması yaşanan ve yaşanılması kuvvetle muhtemel vakalardandır. Kaniye kuşatması esnasında Tiryaki Hasan Paşa'nın iç oğlanlarından olan iki Macar düşman tarafına giderek Hasan Paşanın hizmetinde çalıştıklarını, Müslüman olduklarını ama yeniden eski dinlerine dönmek istediklerini ve Avusturya kuvvetlerine yardım etmek için geldiklerini söyleyerek kalenin durumu hakkında önemli bilgiler vermişlerdir. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c 3, s 86-87. Benzer şekilde 4. Mehmed'in Çehrin seferi esnasında Sadrazamın gulamlarından ikisi düşman tarafına casusluk yapmak için Osmanlı ordugahından kaçmıştır, bu iki gulam düşmana ulaşmadan Tatarlar tarafından yakalanmıştır. Bu olay üzerine Padişahın emriyle ordugahta bulunan Rus asıllıların tamamı gerisin geri gönderilerek seferden uzaklaştırılmıştır (Hüseyin Behçetü Efendi, **Mi'râcu'z-Zafer**, vr 49a-49b). Sadece seferden getirilen esirlerin muhafazasında değil aynı zamanda madenlerde çalışmak üzere gönderilen ve tekrar tersaneye geri getirilen esirlerin muhafazasında da esirler kullanılmamaktadır. 1144 (1731) senesinde Kastamonu bakır madeninde çalışan esirlerin orada korunması ve madenden İstanbul'a nakil işi için görevlendirilen kişilerin bu işe gönülsüz davranmalarına binaen verilen emirde “ küre-i nühas madeni hizmetinde imar olunan mîrî üsârâyı getürüb ve götürmede kemal-i dikkat ve silâh ve pusallarıyla muhkem muhâfaza ve muhârese eyleyüb iyâzen billâhi teâlâ ihmal ve tekâsülleri hasebiyle miri üsârâdan bir ferdî firar ve gib eylemek ihtimali olursa bahaları kendilerinden tazmin olunduktan sonra timarları dahi ahârâ verilmesini mukarrer bilüb ona göre basîret üzre hareket ve memur oldukları emr-i muhâfazada mevcut ettirilmek fermânım olmağın hizmet-i muhâfazan afivleri için emr-i şerif verildiği bâdehu mezbûr hizmette olan miri üsârâ Âsitane-i saâdetime nakil ve Tersâne-i Âmire'ne teslim ettirilmek fermanım olmağın hizmet-i muhâfazadan afivleri için emr-i şerif verildiği derkenar ve neferât-ı mezkûrun muhâfazadan gayrı bir hizmetleri olmayub bunu dahi eylemekden nükûl eyledikleri sûrette timarları re'f olunmak üzere gelmeğın muhâlefet edenlerin timarları ref'i.....” Belgede esirlerin muhafazasında görevli olan bu kişilerin bu iş karşılığında timarlarına sahip olduğu, ellerinde bu görevin üzerlerinden kalktığına dair olan emrin geçersiz olduğu ve esirlerin korunmasında sorumlu olanların bu kişilerin görev ihmalleri yahut yerine getirmemeleri durumunda timarlarının ellerinden alınacağı ve kaçan esir olursa da bedellerinin kendilerinden tahsis edileceği yazmaktadır (T. Mümtaz Yaman, “Küre Bakır Madenine Dair Vesikalar”, **Tarih Vesikaları**, c. 4, 1941, s. 273). Eyyubi Efendi, vardiyancıların sadece esirlerden değil, tersanede bulunan azeblerin de zaman zaman vardiyancı olarak kullanıldıklarından bahsetmemektedir (**Kanunname**, s. 42).

⁷⁰⁷ BOA, Mad. nr. 5925, s. 2-11, 1081 (1670-71).

⁷⁰⁸ Aynı zamanda Tersane Zindan katibinde esirler arasından seçildiğinden bahsetmektedir (Reinhold Lubenau, **Reinhold Lubenau Seyahatnamesi (1587-1589)**, çev. Türki Noyan, İstanbul: Kitabevi yayınları, 2016, s. 268-269).

⁷⁰⁹ Stephan Gerlach, **Türkiye Günlüğü**, s. 520.

olduklarından bahsetmektedir. Bunların diğer esirlere göre daha rahat oldukları, herhangi bir esirin kaçması durumunda hesabının onlardan sorulacağı ve esirin istihdam edildiği göreve onun yerine vardiyanın konulacağından bahsetmektedir. Bir anlamda “kazanılmış rahatlığı” kaybetmek istemeyen esir vardiyacıların, esirleri çok sıkı takip ettikleri, diğer esirlerin dillerini bildikleri için neler konuştuklarını anladıkları, kendileri esir oldukları için nasıl kaçacaklarını bildikleri bu yüzden de kendi dindaşlarına en büyük eziyeti bu vardiyacıların verdiklerinden bahsetmektedir. Heberer’i destekler nitelikteki ifadeler bir dönem İstanbul’da esirlik hayatı yaşamış bir diğer hatırat sahibi Pedro’da da yer almaktadır.⁷¹⁰ Türklerin vardiyalıkta Hristiyan esirlere Müslümanlardan daha çok güvendiklerini bu yüzden esirlerin başına esirlerin içinden seçerek vardiyacı yerleştirdiklerini, yüz esirin başına sekiz esir vardiyacının yeteceğini Türklerden elli kişi konulsa yetmeyeceğini çünkü vardiyalık yapan esirlerin kaçış yollarını çok iyi bildiklerini Türklerin ise bilmediklerini söylemektedir.⁷¹¹ Ayrıca bu vardiyacıların esirlere eziyet ettiklerinden ve onları soyduklarından bahsetmektedir.

Vardiyalık hizmetinde kullanılan esirlere dair en önemli bilgi devlet ile mükatebe yaparak belli bir süre bu işi yapmaları sonunda azad edilmelerine dairdir. Galata sicillerinde devletle mükatebe yaparak üç yıllık vardiyalık hizmetlerinin karşılığında azad edilen esirlere dair çok sayıda örnek bulunmaktadır. Mesela üç yıl boyunca esirlere vardiyalık eden Francesco Palermo hizmet süresini tamamladıktan sonra azad edilmiştir.⁷¹² Benzer şekilde Ali kaptanın ölümüyle miriye intikal eden esirlerden Efrenc asıllı Cuvan Türko Pavlokolori, miri esir olarak üç yıl vardiyalık hizmetinde bulunmuş ve taahhüd ettiği sürenin sonunda azad edilmiştir.⁷¹³ Üç yıllık vardiyalık hizmetinden sonra azad edilen bir diğer esir Cuvan Francesco’dur.⁷¹⁴ Bu sürenin vardiyalık hizmetine mahsus olduğu devlet ile mükatebe yapan diğer esirlere dair olan kayıtlarda mükatebe süreleri üç ila beş yıl arasında değişiklik gösterdiği tespit edilmektedir. Mesela İstefani Habuni isimli esirin azadlık süresi beş yıl olarak

⁷¹⁰ “Şayet azad edilip buraya dönmüş kimsenin oralarda, Hristiyanlara bekçilik ettiğini Kral öğrenirse derhal bir şişe geçirerek diri diri kızartılmasını emretmeli, soruşturmalara girişmeğe hacet yoktur. Herif kökünden cibilliyetsiz ve alçak olmasaydı ne yapıp edip o işe konulmazdı. Bu soysuzların, Hristiyanlara yapmadıkları kötülük kalmamıştır....” (Pedro’nun Zorunlu İstanbul Seyahati, s. 21).

⁷¹¹ Pedro’nun Zorunlu İstanbul Seyahati, s. 20.

⁷¹² Galata Sicilleri, nr. 34, hk. 401.

⁷¹³ Galata Sicilleri, nr. 34, hk. 461.

⁷¹⁴ Galata Sicilleri, nr. 34, hk. 407.

belirlenmiştir. Tersane’de kararlaştırılan beş yıllık hizmeti mukabilinde azad edilecektir.⁷¹⁵ Halil Paşa’nın kaptan-ı deryalığı zamanında üç yıl boyunca hizmet ettikten sonra azat edilsin diye ellerine kâğıt verilen üç tane esir ise üç yıl Tersane’de hizmet sürelerini tamamladıktan sonra Halil Paşa’nın kendilerine verdiği belgeye binaen azat edilmiştir.⁷¹⁶ Tersâne-i Âmire’de çalışan esirler ile vardiyanlık hizmetinde çalışan esirlerin hizmet sürelerinin farklı olduğu noktasını destekleyen diğer hüküm Cevan Bayeş Frances adlı esirin Tersâne-i Âmire hizmetinde dört yıldan beri çalıştığı ve azad edilmek isteğine dairdir. Hatta bu esir kendisine tayin edilen dört yıl hizmeti bitirdikten sonra da bir buçuk yıl daha hizmet ettiğini belirterek azat edilmek istemiş ve nitekim de azat edilmiştir.⁷¹⁷ Bu hükümlerde, mükatebe yapılan vardiyan esirlerin ısrarla *kanun-ı kadim üzere üç yıl hizmet* sürelerini vurgulamaları ve verilen hükümlerde de bu vurguya atıf yapılmasına bakarak üç yılın sabit olduğu görülmektedir. 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda üç yıl esaret hayatı yaşayan Pedro anılarında esir vardiyanların mükatebeleri hakkında bilgi vermektedir. Vezirlerin bayramlarda ve dini günlerde vardiyanlık yapan esirlerin içinden bazılarını seçerek bunlarla mükatebe yaptığını, üç yıllık vardiyanlık görevinin sonucunda bunların azad edildiklerini kaydetmektedir.⁷¹⁸ Bu anlatı da vardiyanlıkta üç yılın azadlık için belirlenen süre olduğunu desteklemektedir. Tersane’de miri hizmetinde çalışan ve azat edilen diğer esirlerin ise kendileri ile kaptanpaşa ya da sadrazam arasında yapılan mükatebeye ithafen anlaştıkları ve üç ile beş yıl arasında değişen hizmet sürelerinin sonunda serbest bırakıldıkları görülmektedir.⁷¹⁹

⁷¹⁵ **Galata Sicilleri**, nr. 35, hk. 201.

⁷¹⁶ **Galata Sicilleri**, nr. 35, hk. 291, Mükatebe esnasında esirin çalışacağı süre belirlenmesinin yanısıra sürenin sonuna gelindiğinde azad edilmesine kimse mani olmasın diye eline hüküm verilmektedir. “Vech-i tahrîr-i hurûf budur kiMerhûm kapudân paşanın kullarından olup mîrîye intikâl eden esirlerden işbu uzun boylu, gendüm-gûn, elâ gözlü bu evsâf ile mevsûf olan Cuvan Françesko Palermo nâm esir merhûmun zamânında dahi esirlere vardiyanlık edip geri üç yıl mîrî esirlere vardiyanlık etmek için işbu vesîka ketb olunup yedine verildi ki istikâmetle üç yıl tamâm oldukda eline itknâmesin verilip kimesne mâni’ olmaya. Be yurd-ı tersâne-i âmire (Galata Sicilleri, cilt 34, hüküm 407, Tahrîren fî Cemâziyelevvel sene 999). **Galata Sicilleri**, cilt 35, hüküm 361 ve 362.

⁷¹⁷ **Galata Sicilleri**, nr. 35, hk. 534.

⁷¹⁸ **Pedro’nun Zorunlu İstanbul Seyahati**, s. 20.

⁷¹⁹ “Halil Paşa hazretleri kapudanlık hizmeti ile memûr iken sene bin üç Şa ‘bânı’ nın gurresinden üç yıl tamâmına dek hizmet edip andan sonra yedine itâknâme verile deyü elime kendilerin mühr-i şerîfleri ile mahtûm bir tezkire-i şerîfe vermiş idi” ya da “vezîr-i ekrem müşîr-i müfahham Sinan Paşa hazretlerinin ihdâ ve elf Recebi târihiyle müverrah ve hatemi ile mahtûm tezkiresi olup zikr olunan târihten dört yıl tamâmına varınca hizmet edip ondan sonra itâknâmesi verile deyü” “tersâne-i âmire’de istikâmeten hizmet eylediği mukâbeleda vezîr-i a ‘zâm İbrahim Paşa hazretleri sene erba’ ve elf Şa ‘bân-ı mu ‘azzamı’ nın ibtidâsından beş yıla dek tersâne-i âmire’de hizmet eyleyip ba ‘dehû âzâd olsun deyü mühürlü tezkire vermiş idi” bir şekilde önceden kararlaştırılmış bir süre hizmet ettikten sonra azat olacakları belirtilmiştir (**Galata Sicilleri**, nr. 35, hk. 534).

Ömer Lütfi Barkan, Süleymaniye Camii'nin inşa sürecini anlattığı eserinin esirlerin çalıştırılması bahsinde, vardiyanların bazen esirlerin kaydedildiği deftere kaydedilip bazen kaydedilmemelerine dikkat çekmiştir. Barkan'ın görüşüne göre vardiyanlar olmaksızın çalıştırılmaları mümkün olmayan esirlerin aldıkları ücret ile vardiyanların ücretlerinin aynı olmasından dolayı kimi zaman vardiyanlar katipler tarafından belirtilmemiştir.⁷²⁰ Tersane'de istihdam edilen zanaat ehli esirlerin başlarına konulan vardiyan ve bekçilerin aldıkları ücretlere dair 17. yüzyıldaki kayıtlar vardiyanlık hizmetinde istihdam edilen miri esirleri göstermektedir.⁷²¹ 17. yüzyılda Barkan'ın tespitinin aksine vardiyanlık hizmetinde kullanılan esirlerin diğer esirlere göre daha yüksek ücret aldıklarına dair bilgiler bulunmaktadır.⁷²²

2.2.8 Ehl-i Hiref

Osmanlı Devleti'nde zanaatkârların yer aldığı zümre olan Ehl-i hiref teşkilatında da esirler çalıştırılmaktadır. Teşkilata Acemi Ocağı'ndan alınan esirler⁷²³ hakkında en tafsilatlı bilgiler 16. yüzyılda Ehl-i Hiref teşkilatında istihdam edilenlere dairdir.⁷²⁴ Zanaatkârların isimleri, milliyetleri, nereden ne şekilde geldikleri hakkında ayrıntılı bilgiler bulunan bu defterde pençik olarak alınan ve paşaların ölümüyle miriye intikal eden esirler açıkça görülmektedir.

⁷²⁰ Barkan bu duruma örnek olarak Cafer Reis'in gemisinden gelen 15 esirin altı gün boyunca caminin mermer sütunlarının tunç bileziklerinin döküm işinde Tophanede çalışarak toplam doksan işgünü tamamladıkları halde başlarında duran vardiyanların iki gün kaydedildiğini söylemektedir. Diğer bir örnek Rüstem Paşa'nın esirlerinin başında duran vardiyanlar içinde geçerlidir (Barkan, **Süleymaniye Camii**, c. 1, s. 134).

⁷²¹ 1087 (1676) senesinde çalıştırılan altmış esir ile on adet vardiyanın yirmi günlük çalışmaları sonucu verilen ücret esirlere günlük beş akçe iken vardiyanlara günlük sekiz akçe şeklindedir (BOA. *Mad.* nr. 4043, s. 124, 9 Şevvâl 1087/15 Aralık 1676). Verilen ücretlerin yanısıra verilen kıyafetlerde de farklılığa dair 1078 (1668) tarihli kayıt bulunmaktadır (BOA. *Mad.* nr. 4026, s. 94, 29 Şa'bân 1078/13 Şubat 1668).

⁷²² “*Bekçiyân-ı üsârâ-yı mirî, neferen 4, 200 akçe*” (BOA. *Mad.* nr. 14573, s. 9, 1131/1719).

⁷²³ Devşirilen veya pençik olarak alınan esirlerden bir kısmı yeteneklerine göre seçilerek ustalara çırac olmak üzere verilmektedir.

⁷²⁴ Ehl-i Hiref teşkilatına dair yapılan tezlerde teşkilatta istihdam edilen esirlere dair bilgiler İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın “Osmanlı Sarayı'nda Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defterleri” makalesine atıf bulunmaktadır.

Tablo. 14 932 Rebî'ülâhır (1526 Ocak) tarihli deftere göre Ehl-i Hiref'de istihdam edilen esirler

İSİM	MESLEK	MEMLEKET	STATÜ	AKÇE	GELİŞİ
Hüseyin	Nakkaş	Engürüs	Hasan Çelebinin çırağı	3	Hadım Süleyman Paşa ölünce miriye intikal etmiştir.
Yusuf	Nakkaş		Hasan Çelebinin çırağı	3	Yunus Paşa ölünce miriye intikal etmiştir.
Yunus	Mücellid	Pravadi	Usta	14,5	Prevadi'den esir alınmış, pençik olarak gelmiştir.
Kasım	Külahdûz	Eğriboz	Çırak	3	Harami gemisinden ele geçirilmiş esirdir.
Hızır	Külahdûz		Bali Çırağı	1	5 sene evvel pençik olarak alınmıştır.
Hızır	Zerger (kuyumcu)	Akkirman	Usta	8	Sultan II. Bayezid'in Akkirman seferi sonrasında Pençik olarak alınmıştır.
Hasan	Zerger	Arnavud	Usta	6	II. Bayezid zamanında pençik olarak alınmıştır.
Mustafa	Zerger	Bosna	Usta	4	Hemdem Paşa'nın ölümüyle miriye intikal etmiştir.
Ahmed	Zerger	Çerkes	Usta	3	Sultan Selim zamanında pençik olarak alınmıştır.
Yahya	Zergeran	Rum	Usta	3,5	Dukakinoğlu Ahmed Bey'in ölümüyle miriye intikal etmiştir.
Hüseyin	Zerger	Arnavud	Süleyman ustannın çırağı	6	Sultan Bayezid zamanında pençik olarak alınmıştır.

Haydar	Zerger		Çırak	1	Pençik olarak alınmıştır
İsmail	Zerger		Çırak	1	Ferhad Paşa'nın ölümüyle miriye intikal etmiştir.
Kasım	Zerger	Bosna	Çırak	3	Hemdem Paşa'nın ölümüyle miriye intikal etmiştir.
Hasan	Zerger	Arnavud	Ahmed Gürcü'nün Çırağı	3	Sultan Bayezid zamanında pençik olarak alınmıştır.
İskender	Zerger	Eflak	Ahmed Gürcü'nün Çırağı	1	Pençik olarak alınmıştır.
Haydar	Zerger	Rus	Çırak	1	Pençik olarak alınmıştır.
Hasan	Simkeş		Hüsam'ın çırağı	1	Hain Ahmed Paşa'nın ölümüyle miriye intikal etmiştir.
Yunus	Simkeş		Çırak	1	Pençik olarak alınmıştır.
Hasan	Hakkâk	Hersek	Usta	15	Fatih Sultan Mehmed zamanında pençik olarak alınmıştır.
Hüseyin	Hakkâk		Usta	6,5	Sultan Bayezid zamanında pençik olarak alınmıştır.
Yusuf	Kazzaz	Rus	Usta	6,5	Dukakinoğlu Ahmed Paşa ölünce miriye intikal etmiştir.
Pervane	Kazzaz	Bosna	Usta	4	Hemdem Paşa ölünce miriye intikal etmiştir.
Hasan	Kazzaz	Arnavud	Çırak	2	Hasan ağa ölünce miriye intikal etmiştir.
Hasan	Kazzaz		Çırak	2	Hain Ahmed Paşa ölünce miriye intikal etmiştir.
Kasım	Kazzaz	Bosna	Çırak	1	Pençik olarak alınmıştır.

Mustafa	Pustîndûz	Eflak	Usta	9,5	Kürkçübaşı Şemseddin kulu olup Sultan Bayezid Han'a vermiştir.
Hasan	Pustîndûz	Bosna	Çırak	1,5	Ferhad Paşa ölünce miriye intikal etmiştir.
Hürrem	Pustîndûz	Bosna	Süleyman'ın çırağı	1,5	Ferhad Paşa ölünce miriye intikal etmiştir.
Ahmed	Zernişânî	Hırvat	Ali bey'in çırağı	1,5	Ferhad Paşa ölünce miriye intikal etmiştir.
Yusuf	Kûştegerân (marangoz)		Çırak	2	Hüseyin Ağa ölünce miriye intikal etmiştir.
Ahmed	Kûndekâr	Hırvat	Usta	19	Hüseyin Ağa ölünce miriye intikal etmiştir.
Nasuh	Kûndekâr	Akkirman	Usta	15	Sultan Bayezid Akkirman seferinden pençik olarak alınmıştır.
Ali	Kûndekâr	Bosna	Usta	9,5	Sultan Bayezid zamanında İskender Paşa Bosna'dan pençik olarak almıştır.
Yusuf	Şemşîrger	Rus	Çırak	3,5	Para ile miriye satın alınmış.
Hızır	Şemşîrger		Çırak	2	Azebler ağası Kara Mustafa Paşa ölünce miriye intikal etmiştir.
Hamza	Kârdgerân (bıçakçı) Sühangerân (Eğerci)	Bosna	Çırak	4,5	Ali Ağa ölünce miriye intikal etmiştir.
Hasan	Kârdgerân- ?sühangerân	Rus	Çırak	4	Sultan Selim zamanında para ile alınmıştır.
Mustafa	Kârdgerân- sühangerân ??	Rum	Çırak	1,5	Ferhad Paşa ölünce miriye intikal etmiştir

Nasuh	Kârdgerân-sühangerân	Engürüs	Çırak	1	Pençik olarak alınmıştır.
İskender	Niyâmger (kıncı)	Bosna	Usta	12	Sultan Bayezid zamanında pençik olarak alınmıştır.
Ahmed	Niyâmger	Bosna	İskender'in Çırağı	1	Pençik olarak alınmıştır.
Hamza	Tirgerân	Bosna	Ferhat'ın çırağı	1	Pençik olarak alınmıştır.
Yusuf	Çilingir	Bosna	Usta	11,5	Sultan Bayezid zamanında pençik olarak alınmıştır.
Süleyman	Çilingir	Bosna	Usta	11	Sultan Bayezid zamanında pençik olarak alınmıştır.
Behram	Çilingir	Rus	Çırak	2	Orhan Bey ölünce miriye intikal etmiştir.
Hasan	Çilingir	Rus	Çırak	2	Azebler Ağası'nın ölümüyle miriye intikal etmiştir.
İskender	Çilingir	Engürüs	Yusuf ustanın çırağı	2	Pençik olarak alınmıştır.
Ali	Kazganyân	Efrenc	İshak ustanın çırağı	2,5	Pençik olarak alınmıştır.
Musa	Kazganyân	Belgrad	İshak çırağı	2	Pençik olarak alınmıştır.
Kasım	Kazganyân		Aydın çırağı	1	Pençik olarak alınmıştır.
Rüstem	Sâzıraşân (savaş aleti yapanlar)	Bosna	Muslihiddin çırağı	3	Pençik olarak alınmıştır.
Ahmed	Sâzıraşân	Bosna	Şah Mehmed çırağı	1	Pençik olarak alınmıştır.
Kasım	Neccâr	Frenk	Usta	10,5	Hadım Sinan Paşa'nın ölümüyle miriye intikal etmiştir.
Ferhad	Harrat		Muhyüddin çırağı	2	Pençik olarak alınmıştır.
Hızır	Harrat	Bosna	Hüseyin çırağı	1	Pençik olarak alınmıştır.

Ahmed	Harrat	Bosna	Hüseyin çırağı	1	Pençik olarak alınmıştır
Haydar	Harrat	Eflak	Ahmed çırağı	1	Pençik olarak alınmıştır
Hasan	Mûzedûz (çizmecî)	Bosna	Usta	13,5	Pençik olarak alınmıştır
Mahmud	Mûzedûz		Usta	13	Ayas Ağa ölünce miriye intikal etmiştir.
Ali	Mûzedûz	Bosna	Usta	9	Sinan Paşa ölünce miriye intikal etmiştir.
Kasım	Mûzedûz		Davud çırağı	4	Yunus Paşa ölünce miriye intikal etmiştir.
Yusuf	Kemha-bâf	Bosna	Çırak	1	Hain Ahmed Paşa ölünce miriye intikal etmiştir.
Cafer	Kemha-bâf	Çerkes	Çırak	1	Hain Ahmed Paşa ölünce miriye intikal etmiştir.
Hamza	Kaliçe- bâf		Usta	15,5	Fatih Sultan Mehmed zamanında pençik olarak alınmıştır.
Ahmed	Kaliçe- bâf	Bosna	Usta	9	II. Bayezid zamanında pençik olarak alınmıştır.
Mahmud	Destvânî	Akkirman	Usta	16,5	Pençik olarak alınmıştır.
Mehmed	Destvânî	Hırvat	Çırak	2	Pençik olarak alınmıştır.
İskender	Cerrâh	Bosna	Usta	7	Ayas Paşa ölünce miriye intikal etmiştir
İbrahim	Cerrâh	Bosna	Çırak	2	Hain Ahmed Paşa ölünce miriye intikal etmiştir

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlı Sarayı’nda Ehl-i Hıref (Sanatkârlar) Defterleri”, **Belgeler**, XI/15 (1986), s. 23-64.

16. yüzyıla ait olan kayıtlarda baba adı yerine memleketlerin yazılması, esirlerden ve devşirmelerden bu teşkilata alımlar olduğunu göstermektedir. 18. yüzyıla

gelindiğinde ise memleketleri yerine çalışanların ve babalarının isimlerinin yazılması bu uygulamadan vazgeçildiğinin delilidir.⁷²⁵ 17. yüzyılda Ehl-i Hiref teşkilatında esirlerin istihdamlarına dair bilgiler esirlere verilen alet listelerinden anlaşılmaktadır. 1030 (1612) yılında Ehl-i Hiref'te çalışan esirlere verilen aletlerden erre-i dest, üsküre ve burguhanın sayısı kaydedilirken esirlerin sayıları ve istihdam edildikleri iş kolu hakkında da bilgi verilmemiştir.⁷²⁶ Ehl-i Hiref'te olup olmadığı belirtilmeyen ama sanat sahibi olan miri esirlerin yanına birkaç vasıfsız esir verilerek sanat öğrenmeleri sağlanarak Tersane hizmetine alınması emredilmiştir.⁷²⁷ 1120 (1708) tarihinde dokumacılık baha-i yapağı ve destgah (dokuma tezgahı) ve tarak ve mikraz (makas) ve çıkırık işinde istihdam edilen esirlere dair bilgiler verilecek iâşe miktarlarına dair hazırlanan kayıta görülmektedir. İstihdam edilen bu sekiz esir için günlük bir akçe yeme içme (ekl-ü şürb) bahası verilmiş ve yüz elli gün çalıştırılmışlardır.⁷²⁸ Sonraki dönemlerde esirlerden Ehl-i Hiref teşkilatında da çalışanlar bulunmaktadır; fakat bunların hangi zanaat kolunda istihdam edildikleri belli değildir.

2.2.9 Diğer İşler

Esirlerin Tophane, Cebehane ve Lağımçı Ocağı'nda da istihdam edildiklerine dair hem arşiv kayıtlarında hem de batılı seyyahların kaleme aldığı eserlerde çeşitli bilgiler mevcuttur. Örneğin, Girit savaşının devam ettiği dönemde Hanya Kalesi'nde bulunan tophanede demirci olarak miri esirler istihdam edilmiştir.⁷²⁹ Bundan iki sene sonra 1081 (1669)'de Kandiye Kalesi'nin fethini müteakip ele geçirilen esirlerden on dokuz tanesi Topçu Ocağı'ndan gelen istek üzerine onlara teslim edilmiştir.⁷³⁰ Bundan bir süre sonra 1102 (1690) tarihinde Köprülüzade Mustafa Paşa'nın gerçekleştirdiği

⁷²⁵ Bahaddin Yaman, **Osmanlı Saray Sanatkârları**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008, s. 21. Ayrıca Yaman, 16. yüzyıla ait çeşitli defter kayıtlarından verdiği örneklerde bu durumu açıkça göstermektedir (**aynı eser**, s. 22-23).

⁷²⁶ Kaç esirin Ehl-i Hiref'e gönderildiği belirtilmeden sadece Ehl-i Hiref'te olan esirlere 242 kıtaât burghânın (kazma-balyoz) verildiği yazmaktadır (BOA. *Mad.* nr. 2917, s. 19, 1031/1622). Ayrıca Ehl-i Hiref'te olan esirlere erredest (testere-bıçkı) ve üsküre (bakır tas) verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2917, s. 23, 7 Rebî'ülâhır 1031/19 Şubat 1622).

⁷²⁷ **10 Numaralı Mühimme**, hk. 339, s. 78, 4 Ramazân 979/20 Ocak 1572.

⁷²⁸ BOA. *Mad.* nr. 3147, s. 18, 20 Şa'bân 1120 (4 Kasım 1708).

⁷²⁹ Esir sayısı belirtilmeden istihdam edilen esir ve demircilere toplamda verilen 2.765 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3150, s. 84, 17 Zilka'de 1077/11 Mayıs 1667).

⁷³⁰ BOA. TT. 799/15-17, Zilhicce 1081 (Mayıs 1671)..

Belgrad seferi esnasında alınan esirlerden sekiz tanesinin Cebeci Ocağı'na, dört tanesinin Topçu Ocağı'na ve elli dört tanesinin Yeniçeri Ocağı'na gönderildiği görülmektedir.⁷³¹ Benzer şekilde 1104 (1692) tarihinde Belgrad Zindanı'nda bulunan iki yüz beş esirden yetmiş tanesi Tophane'de istihdam edilmek üzere Topçubaşı Ali Ağa'ya teslim edilmiştir.⁷³² Bunun yanı sıra esirlerden dört tanesi de Cebehane'ye gönderilmiştir.⁷³³ Bu hususta verilecek son örnek ise 1122 (1710) tarihine aittir. Top dökümünün yapıldığı on dört fırının olduğu yerde beş yüz gün boyunca istihdam edilen iki yüz elli üç işçiden elli tanesi esirden müteşekkildir.⁷³⁴

Tophanede istihdam edilen esirler hakkındaki bilgileri, esirlere verilen iâşe, inam veya kıyafetlere dair olan kayıtlardan da takip edebilmekteyiz. Bu kayıtlarda esir mevcuduna dair bilgiler verilmeksizin sadece alınan malzemeye ödenen ücretler yer almaktadır. Buna örnek olarak 1079 (1668) tarihli Tophane'de olan esirlere verilen yağ miktarını gösteren kayıt verilebilir.⁷³⁵ Bu kayıta esirlerin sayısı verilmeden sadece yağ için ödenen ücretler gösterilmiştir. Aynı yıla ait benzer bir kayıta ise Topçu Ocağı'nda bulunan esirlere verilen kıyafetlere dair bilgiler yer almaktadır.⁷³⁶ Kıyafet bedellerinin yanında 1078 (1667) yılında top dökümünde istihdam edilen esirlere inâm verilmiştir.⁷³⁷ Esirlerin Tophane'de istihdamına dair bilgiler bazı anlatılarda da yer almaktadır. 1665 yılında İngiliz elçilik heyeti ile İstanbul'a gelen Paul Ricaut, 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin savaşlarda esir aldığı topçuları istihdam ettiğinden bahsetmektedir.⁷³⁸

Esirlerin Tophane'de istihdamlarının önemini ve yerlerini göstermesi açısından 1742 senesinde Tophane Nazırı Osman Rıfat Efendi'nin yazdığı arz önemlidir. Osman Rıfat Efendi "*top ve havan kalıplarının cüz-i a'zamı olan çamurunu ta'biye için imâle ve sedleri kat'ına errekeşânlık için istihdâma kadîmden Tersâne-i Âmire tarafından*

⁷³¹ **Vâkı'ât-ı Rûz-merre**, c. 4, s. 123, 7 Rebî'ülâhır 1104 (16 Aralık 1692).

⁷³² BOA. *Mad.* nr. 2967, s. 316, 11 Rebî'ülâhır 1104 (20 Aralık 1692).

⁷³³ 1104 senesinden Belgrad'dan gönderilen esirlerden sekiz tanesi Cebecibaşı Ağa'ya verilmiştir, verilen esirlerden iki tanesi ölmüştür (BOA. *Mad.* nr. 2967, s. 317).

⁷³⁴ BOA. *Mad.* nr. 3453, s. 231, 21 Şa'bân 1122 (15 Ekim 1710).

⁷³⁵ 16 kıyye zeytinyağına karşılık 416 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 4445, s. 89, 27 Receb 1079 (31 Aralık 1668)).

⁷³⁶ BOA. *Mad.* nr. 4445, s. 84, 3 Receb 1079 (7 Aralık 1668), *Mad.* nr. 4026, s. 95, 10 Ramazân 1078 (23 Şubat 1668).

⁷³⁷ 3000 akçe verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 4026, s. 108, 19 Rebî'ülâhır 1078 (8 Eylül 1667)). Bu inamattan yaklaşık dört öncesinde Kandiye kuşatmasının başlamıştır. Kuşatmada topa olan ihtiyacın hayli fazla olması yoğun mesai yapmak zorunda olan Topçu Ocağı'na hediye verilmesinde etkindir.

⁷³⁸ Paul Ricaut, **History of the Present State**, s. 375-376.

üsârâ tayin olunagelür iken birkaç seneden berü üsârâ kalîl olmağla” diyerek bu iş yapılması için amele tedarik edilmesini istemiştir. Eskiden beri bu iş için esirler istihdam edilmektedir; fakat bu süreçte çeşitli sebeplerden azalan miri esir sayısı bu iş gücünde istihdam açığına sebep olmuştur. Tophane’de istihdam edilecek ırgatlar için hazineden tahsisat ayrılması istenilmektedir. Bunun üzerine öncelikle devlet topçubaşından eskiden esirlerin ne işe yaradığının ve kaç esir gerektiği bilgisini istemiştir. Topçubaşı Mustafa, şimdiye değin bu iş için 100’den fazla esirin çalıştırıldığını ve daha azının ise yeterli olmadığını bildirmiştir.⁷³⁹ Sonuçta, bu işte istihdam edilmek üzere temin edilecek ırgatlar için hazineden tahsisat ayrılmıştır. Esirlerin Tophane’de ırgat olarak kullanımının yanı sıra erken tarihlerde top dökümünde istihdam edildiklerine dair bilgiler de bulunmaktadır.⁷⁴⁰

Esirlerin bazıları lağımçı ve kaldırımcı olarak da istihdam edilmektedir.⁷⁴¹ Kandiye kuşatması esnasında lağımçı ve topçu olarak istihdam edilen seksen iki esirin isimleri, memleketleri ve fiziksel özellikleri kaydedilmiştir.⁷⁴² Kandiye savaşları lağım savaşları olarak da bilinmektedir.⁷⁴³ Bu noktada lağımçı olarak istihdam edilen seksen iki esir kuşatmanın zaferle sonuçlanmasına müteakip sadrazam tarafından azad edilmiştir.⁷⁴⁴ Lağımçı olarak kullanılan bu esirlerin çoğu Rus’tur. Kandiye Kalesi’nin fethinde lağımlarda çalıştırılan esirlerin yanı sıra farklı yerlerde lağımçı olarak istihdam edilen esirlere dair kayıtlar da mevcuttur.⁷⁴⁵

Esirlerin istihdam edildiği işlere dair bilgiler farklı kaynaklarda da yer almaktadır. Mesela esirlerin kar küreme işinde çalıştırılmaları hakkında bilgiyi 16. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde esaret hayatı yaşayan Heberer’in anılarından

⁷³⁹ BOA. C.AS 42219/4689, 10 Şevvâl 1155 (8 Aralık 1742).

⁷⁴⁰ 1460 yılında Osmanlı Devleti’ne esir düşen Alman Jörg, Tophane’de yüksek maaş ile hizmete alınmış yirmi yıl top döküm işinde hizmet ettikten sonra kaçarak Roma’ya gitmiştir (Salim Ayduz, **Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006, 171).

⁷⁴¹ BOA, *Mad.* nr. 15530, s. 36, 1123 (1712).

⁷⁴² TT. 799, s. 15-17, 1081 (1670).

⁷⁴³ Müneccimbaşı, Kandiye kuşatmasında patlatılan lağım sayısının 3.000’den fazla olduğundan bahsetmektedir (Fahri Oluk, **Camiü’l-Düvel: Sultan IV. Mehmed Dönemi Tercüme-Metin ve Değerlendirme**, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2011, s. 104).

⁷⁴⁴ Kandiye kuşatmasının son demlerinde on üç yerden kaleye lağımlar açılmıştır (Hasan Ali Cengiz, **Cezîre-i Girid**, s. 26).

⁷⁴⁵ Kandiye Kalesi’nin fethi esnasında kullanılan esir lağımçılarından bir kısmı kalenin fethine müteakip azad edilmiştir. Fakat esirlerin lağımçı olarak istihdamı yalnızca Kandiye Kalesi kuşatmasında değildir. Farklı yerlerde lağımçı olarak istihdam edilen esirler bulunmaktadır (BOA. *Mad.* nr. 15530, s. 36, 1123/1711).

öğrenmekteyiz.⁷⁴⁶ Heberer, Yafa'dan Kudüs'e gidecek Sancak Beyi'nin eşyalarının nakledilmesini aktarırken, kadirgayla beraber Yafa Limanı'na getirilen eşyaların gemi forsaları tarafından taşınıp kervana yüklendiğini ve kervanda bulunan her deveye dört esir tahsis edilerek bunların yol boyu molalarda eşyaların yüklenmesi ve indirilmesi işinde kullanılmak üzere ayrıldığını aktarmaktadır.⁷⁴⁷ 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne gelen Galland, seyahatnamesinde esirlerin aşçı yamaklığı, şiş çeviriciliği, su taşımacılığı ve çadır kurma işinde istihdam edildiğinden bahsetmektedir.⁷⁴⁸ Yine 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bulunan Covel ise Hatice Sultan'ın düğün töreninde nahılları ve süslemeleri taşıma işinde esirlerin kullanıldığını bahsetmiştir.⁷⁴⁹ Esirlerin nahıl taşıma işinde istihdamlarına dair 17. yüzyılda gerçekleşen Şehzade Mustafa ve Şehzade Ahmed'in sünnet düğününde yapılan ve kızaklara konulan nahılların saraya esirler tarafından getirildiği dönemin kaynaklarında da anlatılmaktadır.⁷⁵⁰ Düğünlerde nahıl taşımanın yanı sıra şenliklerin yapıldığı meydanın temizlenmesi için de esirler istihdam edilmektedir. Mesela III. Mehmed'in sünnet düğünü esnasında şenlik alanının süpürülmesi ve temiz tutulması için Tersane Zindanı'ndan 200 esir tahsis edilmiştir.⁷⁵¹ Solnıka Beyi'nin dil olarak aldığı yirmi beş esirden bir tanesi borazancılığa verilmiştir.⁷⁵² II. Süleyman'ın 1100 (1689) senesinde Avusturya üzerine çıktığı seferde ele geçirilen yirmiden fazla Nemçe ve Macar esir, milliyetlerine göre farklı yerlere gönderilmiştir. Nemçeli olanlar Mehterhane'ye ve aşçıbaşuya, Macar olanlar ise Kurs Kapı Kethüdası'na verilmiştir.⁷⁵³

Esirler gerektiği hallerde Tersane Zindanı'nın cerrah ihtiyacını karşılamak için de kullanılmaktaydılar. 1105 (1694) senesinde Donanma hareket ettikten sonra Tersane Zindanı'nda kalan esirleri ve mücrimleri tedavi edecek cerrah kalmadığından yeni bir cerrah tayini gerekmektedir. Hasan cerrahlığa kabiliyeti olduğundan bahisle

⁷⁴⁶ Heberer, **Osmanlı'da Bir Köle**, s. 192. Hatta efendisinin evine götürülerek odaları süpürdüğünü, avluyu temizlediğini, eve su ve odun taşıdığını aktarmaktadır (**aynı eser**, s. 211).

⁷⁴⁷ Heberer, **Osmanlı'da Bir Köle**, s. 217.

⁷⁴⁸ Galland, kaçmak için Fransız elçisine sığınan esirlerin bu işlerde istihdam edildiklerini aktarmaktadır (Galland, **İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar**, c. 1, s. 137).

⁷⁴⁹ John Covel, **Bir Papazın Osmanlı Günlüğü**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2017, s. 154-155. Hatta Covel iki nahılı 320 esirin taşıdığını söylemektedir (**aynı eser**, s. 160).

⁷⁵⁰ **Zübde-i Vekaiyât**, s. 59.

⁷⁵¹ Mehmet Aslan, **Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri: İntizâmi Sûrnâmesi**, İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2009, s. 12.

⁷⁵² **16 Numaralı Mühimme**, hk. 577, s. 110, 13 Cemâziyelâhır 979 (2 Kasım 1571).

⁷⁵³ **Vâkı'ât-ı Rûz-merre**, c 1, s. 164.

kendisinin bu göreve atanması istenmiştir. Bu talep yerinde bulunarak Hasan⁷⁵⁴, Tersane-i Âmire’de pişirilen ekmekten günlük iki çift tahsis edilmek üzere cerrah tayin olunmuştur.⁷⁵⁵ Kırkağaç bahçesi duvar temizleme işinde kırk adet esir çalıştırılmış ve bunların başına da iki adet vardiyalı konulmuştur. Arşiv belgesinde bu esirlere verilen yiyecek ile alet edevat kaydedilmiştir.⁷⁵⁶ Miri esirlerin üst düzey bürokratların işlerinde de istihdam edildikleri görülmektedir. 1104 (1692) yılında Vezir Cafer Paşa’nın yalısında on Nemçeli esir, on sekiz cerahor⁷⁵⁷ ile birlikte istihdam edilmiştir.⁷⁵⁸ Bu örnekler bize esirlerin farklı alanlarda istihdam edildiklerini açık şekilde göstermektedir.

2.3 ESİR ULÛFELERİ

Ele alınan yetmiş senelik zaman zarfında esirlerin farklı iş alanlarında istihdam edildikleri tesbit edilmiştir. Miri esirlerin çoğunluğu Tersane’de çalıştırılmış ve karşılığında düşük de olsa bir ücret almışlardır. Devlet, Tersane’dekizanaatkâr miri esirlere hizmetleri mukabilinde yevmi birer akçe ödemiştir.⁷⁵⁹ Miri esirlerin Tersane’de üstübücü, marangoz, burgucu, errekeşan, aynacı, ziftçi, paru-traş, oymacı ve tulumbacı olarak istihdam edilmişler ve hizmetleri mukabilinde kendilerine günlük birer akçe verilmiştir.⁷⁶⁰

Kalyonlarda istihdam edilen miri esirlere hizmetleri mukabilinde verilen ulufeler Tersane’de istihdam edilen zanaatkâr esirlere göre farklılık arz etmektedir.

⁷⁵⁴ Cerrahlık yahut hekimlik için başvuruda bulunan kişinin mesleğe olan yeteneğini ve vukufiyetini tasdik etme yetkisi hekimbaşınıdır. Bunun için sağlıkçılar öncelikle bir imtihana tabi tutulurlar, imtihanda başarılı olurlarsa çalışma izni alabilirlerdi. (Sinem Serin, Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşılık Müessesesi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2020, s. 199-200). Bu bağlamda Hasan’ın başvurusunu değerlendiren ve cerrahlığa yeteneği olduğuna kanaat getiren hekimbaşı Hasan’ın Tersane Zindanı cerrahlığına atanmasını onaylamıştır.

⁷⁵⁵ BOA. İE.SH 1/80, 5 Ramazân 1105 (30 Nisan 1694).

⁷⁵⁶ BOA. Mad. nr. 2126, s. 66, 12 Rebî’ülâhır 1097 (8 Mart 1686).

⁷⁵⁷ Osmanlılar tarafından ordu işlerinde kullanılan Hristiyan esirlere verilen addır (Ferit Develioğlu, **Lugat**, s. 134).

⁷⁵⁸ BOA. İE.ML 36/3496, 5 Muharrem 1104 (16 Eylül 1692).

⁷⁵⁹ Tersane’de Parû-traş, errekeşan, aynacı, burgucu olarak istihdam edilen miri esirler birer akçeden istihdam edilirken aynı iş için kiralanan esirlerin sahiplerine özgür olan zanaatkara ödenen para ödenmektedir.

⁷⁶⁰ BOA. Mad. nr. 14620, Mad. nr. 14625, s. 26, Mad. nr. 14626, s. 23, s. 26, Mad. nr. 14630, s. 42, Mad. nr. 14651, s. 36, Mad. nr. 14694, s. 25, Mad. nr. 14955, s. 36, Mad. nr. 15903, s. 38, Mad. nr. 15332, s. 15, Mad. nr. 15530, s. 28, Mad. nr. 22036, s. 11).

Kalyonlarda istihdam edilen esirlere verilen ulufe miktarı her zaman aynı olmamasına rağmen yakın dönemlerde miktarlar benzerlik göstermektedir. Kayıtlarda kalyon mürettebatına verilen ücretler altı aylık şeklinde yazılmaktadır. 1110-1122 yılları arasında esirlerin günlük ulufeleri 6 ile 8,8 akçe arasında değişmektedir. 1110 (1699) senesinden itibaren kalyonlarda istihdam edilen esirlere ödenen ücretlere dair çok sayıda kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlarda levendlerin mevacibleri, kapudanların salyaneleri yanı sıra esirlere verilen ulufeler de hesaplanmaktadır.⁷⁶¹ 1116 (1704) yılında hazırlanan listede ise on beş kalyonda istihdam edilen yüz yirmi üç marinar esir için yevmi altı akçe verilmiştir.⁷⁶² 1118 (1706) yılında dört kalyonda bulunan on altı marinar esire altı aylık 141,5 guruş yani (22.640 akçe) ulufe verilmiştir.⁷⁶³ Aynı yıl donanma kalyonlarında görevli olan yüz yirmi üç esire 500 guruş (80.000 akçe) ulufe verilmiştir.⁷⁶⁴ Sakal delisi Trabluslu Mehmed Kapudanın kalyonunda bulunan on bir marinar esir için 97 guruş (15.520 akçe) verilmiştir.

Donanmada istihdam edilen mürettebata verilen ulufelere dair kayıtlarda, levendler atik ve cedit olarak ikiye ayrılmıştır. Atik yani eski olan levend mevacibi ortalama 27 guruş (4.320 akçe) iken cedit yani yeni olan levendin mevacibi ise 4 guruş (640 akçe) civarındadır. Nadiren marinar esirlerin kendi içinde de atik ve cedit olduğuna dair bir ayırım bulunmaktadır.⁷⁶⁵ Genellikle verilen listelerde ayırım yapılmadan marinar esirler şeklinde verilmektedir. Marinar esirin aldığı ortalama ulufe 8 guruştur (1.280 akçe). Kıdemli marinar esirin cedit levendden daha yüksek aldığına dair örnekler bulunmaktadır.⁷⁶⁶ 1116 (1705) yılında altı kalyonda bulunan toplam yüz

⁷⁶¹ BOA. *Mad.* nr. 8880, s. 114, 3 Şevvâl 1110 (4 Nisan 1699). 1130 (1717) tarihinden itibaren ise listeler daha ayrıntılı olarak verilmektedir. Örnek olarak “Mevâcib-i levendat ve salyâne-i kapudanan-ı seferber ve mülâzım ve ulûfe-i üsârâ-yı mîrî der kalyon-ı şahin kıçlu karavela-i cedit an kalyonha-i donanma-yı hümayûn der hin-i ameden canib-i Bahr-i Sefid be-Âsitane-i Saâdet” (BOA. *Mad.* nr. 3132, s. 125, Ramazân 1133/Temmuz 1721).

⁷⁶² BOA. *Mad.* nr. 3142, s. 81, 15 Safer 1116 (19 Haziran 1704).

⁷⁶³ BOA. *Mad.* nr. 3145, s. 113, 4 Safer 1118 (18 Mayıs 1706).

⁷⁶⁴ BOA. *Mad.* nr. 3145, s. 118, 15 Safer 1118 (29 Mayıs 1706).

⁷⁶⁵ BOA. *Mad.* nr. 3450, s. 121, 4 Safer 1123 (18 Mayıs 1706). Kayıtlarda esirlerin atik ve cedit ayırımında dikkatli olmak gerekmektedir. Mesela 1073 (1663) yılında Tersane Zindanı’nda bulunan ve aba verilecek esirlerin bir kısmı için “rençberân berây-ı üsârâ-yı cedit-i mîrî” şeklinde tanımlanmıştır (BOA. *Mad.* nr. 1311, s. 15). Fakat buradaki cedit kavramı ulufelerdeki gibi ücret ayırımını göstermek için kullanılan atik ve cedit ayırımından çok esirin yeni alındığını anlatmak adına kullanılmaktadır.

⁷⁶⁶ BOA. *Mad.* nr. 3145, s. 120, 23 Safer 1118 (6 Haziran 1706). 1118 (1706) senesinde kapudane-i hümayun, Riyale ve Balıkçızade Mehmed Kapudan kalyonlarında bulunan levendlere ve esirlere verilen ulufelere bakınca cedit levend 4 guruş alırken Marinar esirler yaklaşık 9 guruş almaktadır (BOA. *Mad.* nr. 3145, s. 121, 23 Safer 1118/6 Haziran 1706). Kalyonda yeni hizmete başlamış esir ile daha önceden beri hizmet etmekte olan esirin aldığı ulufe miktarı farklılığı 1123 (1711) yılında Kör Ali Kapudan ve Deli Balta Cezayirli Ahmed Kapudanı’nın Akdeniz’e sefere gönderildiğinde verilen mevacib ve ulufe

kırk iki esire altı aylık verilen ulufe miktarı 1.416 guruştur (226.560 akçe). Esir başına verilen miktar 9,9 guruş (1.584 akçe) civarındadır. 1118 (1706) tarihli belgede Akdeniz'e gönderilen miri kalyonlarda bulunan on iki esire verilen ulufe miktarı 9 guruş (1.440 akçe) civarındadır.⁷⁶⁷ Aynı dönemde Bayram Kaptan ve Hüseyin Kaptan'ın gemilerinde olan miri esirler için verilen miktar da hemen hemen aynıdır.⁷⁶⁸ Yine 1118 (1706) yılında on bir kalyonda bulunan toplam yüz otuz altı marinar esir için verilen ulufe miktarı altı aylık olarak 1.348 guruştur (215.680 akçe) ki esir başına ortalama 9,9 guruşa (1.584 akçe) tekabül etmektedir.⁷⁶⁹ Aynı yıl dört kalyonda bulunan kırk marinar esire altı aylık olarak 354 guruş (56.640 akçe) verilmiştir. Esir başına düşen 8,8 guruştur (1.408 akçe).⁷⁷⁰ 1118 (1706) yılında Bahr-i sefid ve Bahr-i siyah'ta olan kalyonlardaki esirlere toplam 1.088,5 guruş (174.160 akçe), esirlerin her birine ortalama 8,5 guruş (1.360 akçe) civarında verilmiştir.⁷⁷¹ Aynı zamanda Tersane'de bulunan mandegan yani iş görmez kalyonlarda kalan esirlere de yaklaşık 8,5 guruş (1.360 akçe) ödenmiştir.⁷⁷²

1122 (1711) yılından itibaren esir ulufeleri günlük altı akçe vermeye başlanmıştır. 1122 (1711) yılında otuz üç kalyonda istihdam edilen mürettebatın sayıları ve bunlara ödenen ücretler listelenmiştir. Buna göre otuz üç kalyonda toplamda 3.522 levend ve yüz otuz bir marinar esir istihdam edilmiştir. Esirlere günlük 0,04 guruş yani 6 akçe verilmektedir. Her bir kalyonda ortalama yüz altı levend bulunurken, dört marinar esir mevcuttur. Bu sayı her zaman böyle değildir. Aynı yıl Bahr-i sefid tarafına gönderilen üç kalyonun levend sayısı bin iki yüz seksen, marinar esir sayısı ise otuz birdir. Kalyon başına ortalama dört yüz yirmi altı levend, on marinar esir bulunmaktadır.⁷⁷³

miktarlarında göze çarpmaktadır. Aşağıdaki listede gösterilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3450, s. 121, 4 Safer 1123 (12 Nisan 1711)).

⁷⁶⁷ BOA. *Mad.* nr. 3145, s. 122, 21 Safer 1118 (4 Haziran 1706).

⁷⁶⁸ BOA. *Mad.* nr. 3145, s. 125, 27 Safer 1118 (10 Haziran 1706).

Berâ-yı ulûfe-i üsârâ-i marinar-ı mîrî 1117

Neferen	Guruş
10	88,5 Bayram Kapudan
+ 5	+ 44 Hüseyin Kapudan
15	132,5

⁷⁶⁹ BOA. *Mad.* nr. 3145, s. 208, 5 Zilka'de 1118 (8 Şubat 1707).

⁷⁷⁰ BOA. *Mad.* nr. 3145, s. 219, 29 Zilhicce 1118 (3 Nisan 1707).

⁷⁷¹ BOA. *Mad.* nr. 3147, s. 34, 17 Safer 1119 (20 Mayıs 1707).

⁷⁷² BOA. *Mad.* nr. 3147, s. 40, 13 Zilka'de 1119 (5 Şubat 1708).

⁷⁷³ BOA. *Mad.* nr. 3453, gr. 130, 29 Zilhicce 1122 (18 Şubat 1711).

1131 (1718) yılında kalyonlarda istihdam edilen miri esirlere verilen ulufeler durumu destekler niteliktedir. Kuşbahçeli ve kadirga kışlı kalyonlarda bulunan yirmi sekiz marinar esire⁷⁷⁴ yine üç kalyonda bulunan elli marinar esire⁷⁷⁵ Kuşbahçeli kalyonda ve Akdarma kalyonunda bulunan kırk beş marinar esire⁷⁷⁶ ve Kalyon-ı karavela-i cedid mavi boyalı ve Kalyon-ı karavela-i Atik'de istihdam edilen esirlere verilen ulufe miktarları altışar akçedir.⁷⁷⁷ Kayıtlarda kapudan, levend ve esirlere verilen ulufe miktarlarının yanı sıra kalyonlarda istihdam edilen esir sayıları da benzerlik arz etmektedir.

1132-1134 yıllarına dair kayıtlarda esirlere verilen ulufelerde ufak artışın yanında farklılıklar görülmektedir. 1132 (1719) yılında altı kalyonda bulunan esirlere ve levendlere verilen ulufeler toplu şekilde verilmiştir. Patrona, riyale, yıldız bahçeli, kırmızı kuşaklı, karavela-i atik ve kadirga kışlı kalyonlarda bulunan yüz seksen marinar için 1.593 guruş (254.880 akçe) verilmiştir.⁷⁷⁸ Aynı yıl sarı kuşaklı ve karavela-i cedid şahin kışlı kalyonlarında bulunan altmış marinar esir için de 265,5 guruş (42.480 akçe) ödenmiştir. Sarı kuşaklı, Şahin kışlı kalyonlarda bulunan altmış esir⁷⁷⁹ kuş bahçeli ve karavela-i mavi boyalı kalyonlarında bulunan elli beş marinar esir 8,8 guruştan (1.408 akçe) istihdam edilmiştir.⁷⁸⁰

Esirlerin benzer fiyatlar üzerinden istihdam edildikleri sonraki yıllara dair kayıtlarda da görülmektedir. 1133 (1721) yılında Gölbaşı Patrona, Servi Bahçeli Riyale, Yıldız Bahçeli, Mavi Boyalı ve Güneş Kışlı kalyonunda⁷⁸¹ bulunan esirler 8,8 guruştan istihdam edilirken Kuş Bahçeli'deki otuz esir 7,5 guruştan istihdam

⁷⁷⁴ BOA. *Mad.* nr. 3934, s. 179, 24 Zilhicce 1132 (27 Ekim 1720).

⁷⁷⁵ BOA. *Mad.* nr. 3934, s. 197, 17 Cemâziyelâhır 1132 (26 Nisan 1720).

⁷⁷⁶ BOA. *Mad.* nr. 3934, s. 204, 18 Cemâziyelâhır 1132 (25 Nisan 1720).

⁷⁷⁷ BOA. *Mad.* nr. 3934, s. 215, 6 Cemâziyelevvel 1132 (16 Mart 1720).

⁷⁷⁸ BOA. *Mad.* nr. 3146, s. 147, 15 Rebî'ülevvel 1133 (14 Ocak 1721).

⁷⁷⁹ Esirler dört aylık istihdam edildikleri için verilen ücret farklı gibi görünmekle beraber gün sayısına bölündüğünde aynı olmaktadır (BOA. *Mad.* nr. 3146, s. 81, 10 Receb 1133 (Mayıs 1721). *Mad.* nr. 3146, s. 54, 26 Rebî'ülevvel 1133 (25 Ocak 1721). BOA. *Mad.* nr. 3146, s. 56, 19 Rebî'ülâhır 1133 (17 Şubat 1721).

⁷⁸⁰ BOA. *Mad.* nr. 3146, s. 56, 19 Rebî'ülâhır 1133 (17 Şubat 1721).

⁷⁸¹ Esirlere verilen ücretler üç aylık şeklinde gösterilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3924, s. 374, 28 Şevvâl 1131 (13 Eylül 1719). 1132 (1720) yılında kapudanalara, levendlere ve esirlere verilen altı aylık ulufe miktarlarına bakıldığında altı kalyonda olan bütün kapudanalr, levendler ve esirlerin her biri kendi içlerinde aynı kabul edildiği ve aynı ulufe verildiği görülmektedir. Kalyon-ı kapudane, patrona, riyale, sarı kuşaklı, mavi, arslanlı ve akdarma-i Maltız olarak gemilerin adı verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3934, s. 193, 26 Safer 1132/8 Ocak 1720). Diğer iki kalyondaki kapudanalara ve marinar esirlere verilen meblağ aynıdır (BOA. *Mad.* nr. 3934, s. 156, 15 Rebî'ülevvel 1132/26 Ocak 1720).

edilmiştir.⁷⁸² 1134 (1722) yılında da esirlere verilen ulufeler farklılık arz etmektedir. Patrona, riyale ve sarı kuşaklı kalyonlardaki yüz yirmi esir 5,75 guruştan istihdam edilirken⁷⁸³ Kuş Bahçeli kalyonunda istihdam edilen otuz esir ve Mavi Boyalı Kalyonda bulunan yirmi beş esir 8,8 guruştan çalıştırılmıştır.⁷⁸⁴

1134 (1722) senesinde kalyonlarda istihdam edilen mürettebata ödenen ulufeler ayrıntılı şekilde verilmiştir. Buna göre yirmi yedi kalyonda dokuz yüz yetmiş üç marinar esir kullanılmış ve bunların ekserisine 8,8 guruş ödenmiştir. İstisna olarak Sarı kuşaklı kalyonda istihdam edilen otuz esir 7,3 guruştan, Karavel-i cedit'deki on beş esir ise 4,4 guruştan çalıştırılmıştır.⁷⁸⁵

Tablo 15. 1134 Senesi Kalyonlarda İstihdam Edilen Esirlere Ödenen Ücretler

Kalyon adı	Aylık	Üsera	Guruş
Şahin kışlu	reşen ve lezez sene 1133	20	265,6
Patrona	reşen ve lezez sene 1133	45	398
Riyale	reşen ve lezez sene 1133	45	398
Sarı kuşaklı	reşen ve lezez sene 1133	30	221
Kuşbahçeli	reşen lezez sene 1133	30	365,5
Kalyonha Kıtaât 27	gurre-i Receb sene 1133 ila gaye-i Z sene-i minhü		
Sarı kuşaklı	gurre-i M sene 1134 ila gaye-i Ra	30	132,5
Yıldız bahçeli	reşen lezez sene 1133	30	265,5

⁷⁸² BOA. *Mad.* nr. 3146, s. 82, 14 Receb 1133 (11 Mayıs 1721) *Mad.* nr. 3146, s. 89, 5 Şa'bân 1133 (1 haziran 1721).

⁷⁸³ BOA. *Mad.* nr. 3132, gr. 40, 9 Rebî'ülevvel 1134 (28 Aralık 1721).

⁷⁸⁴ BOA. *Mad.* nr. 3132, s. 44, 23 Rebî'ülevvel 1134 (11 Ocak 1722). Ayrıca 1134/1722 tarihinde esirlerin ve levendlerin isimleri verilmiştir (BOA. C.BH 201/9379, 20 Cemâziyelâhır 1134 (8 mart 1722)).

⁷⁸⁵ Maliyeden Müdevver 3132 numaralı defterin farklı sayfalarında verilen ücretlere dair bilgiler yer almaktadır (BOA. *Mad.* nr. 3132, s. 46, 9 Rebî'ülâhır 1134/27 Ocak 1722, *Mad.* nr. 3132, s. 49, 14 Rebî'ülâhır 1134/1 Şubat 1722, *Mad.* nr. 3132, s. 171, 26 Rebî'ülâhır 1134/13 Şubat 1722, *Mad.* nr. 3132, s. 178, 8 Cemâziyelevvel 1134/24 Şubat 1722, *Mad.* nr. 3132, s. 188, 26 Cemâziyelevvel 1134/14 Mart 1722, *Mad.* nr. 3132, s. 185, 20 Cemâziyelevvel 1134/8 Mart 1722, *Mad.* nr. 3132, s. 206, 15 Cemâziyelâhır 1134/2 Nisan 1722, *Mad.* nr. 3132, s. 207, 27 Cemâziyelâhır 1134/14 Nisan 1722, *Mad.* nr. 3132, s. 274, 1 Receb 1134/17 Nisan 1722, *Mad.* nr. 3132, s. 318, 19 Receb 1134/5 Mayıs 1722).

Kuşbahçeli	masar sene 1134	25	110,5
karavela-i cedit-i mavi boyalı	reşen lezez sene 1133	25	221
kuşbahçeli	recec sene 1134	25	110,5
Yıldız bahçeli	masar recec sene 1134	25	221
Servi bahçeli	masar recec sene 1134	25	398
Karavela-i mavi boyalı		20	
Sarı kuşaklı	reşen sene 1134	30	260,5
Karavela-i cedit-i şahin kışlı		30	
Karavela-i cedit	masar recec sene 1134	15	66
Gülbaşı patrona	masar recec sene 1134	40	664,5
Akurbaşı riyale		35	
Patrona Riyale Yıldız bahçeli Kırmızı kuşaklı Karavela-i atik Kadırğa kışlı	reşen lezez sene 1132	180	1.593
Sarı kuşaklı	masar sene 1133	60	265,5
karavela-i cedit-i şahin kışlı			
Kuş bahçeli	reşen lezez sene 1132	55	486,5
Karavela-i mavi boyalı			
sarı kuşaklı	recec sene 1133	30	265,5
karavela-i cedit-i şahin kışlı		30	
Servi bahçeli riyale		40	

Mavi boyalı karavela	masar recce sene 1133	25	840,5
Kuş bahçeli karavela		30	
Göl başlı patrona Abdi Kapudan		45	663,5
Yıldız bahçeli Memiş Kapudan	masar recce sene 1133	30	

BOA. Mad. nr. 3132, 1134/1721-22

1110 (1699) senesinde kalyonlarda bulunan esir sayısının onu geçmemesine dair verilen emre rağmen kapudanların daha fazla esir ulufesi almak için yirmi ve daha fazla esiri rużnamçelere kaydettirmeleri esir ulufelerinin azımsanmayacak miktarda olduğunu göstermektedir.⁷⁸⁶

Esirlere verilen ulufeler yalnızca kadirğa ve kalyon istihdamları ile sınırlı değildir. Farklı yerlerde istihdam edilen esirlere de verilen ulufelere dair kayıtlar bulunmaktadır. Kandiye Kalesi'nin alınmasına müteakip kalenin tamiratında istihdam edilen ırğat ve esir sayısı beş yüz elli kişidir. Bunlar yirmi sekiz gün boyunca çalışmışlar ve karşılığında da 46.200 akçe almışlardır. Kandiye'de çalıştırılan neccarlara, ırğadlara ve esirlere 34.000 akçe verilmiştir. İstihdam edilen esir ve çalıştırıldıkları gün sayısı hakkında bilgi verilmemiştir.⁷⁸⁷ Kandiye kuşatması ve sonrasında kalenin tamiri esnasında kullanılan esirlere verilen paralara örnek olarak gösterilecek bir diğer belgede sekiz bölük karavana yani eski esir çalıştırılmıştır. Bir bölükte on bir esir vardır, baktığımız zaman seksen sekiz esir on iki gün boyunca

⁷⁸⁶ Bu emir 3 Şevvâl 1110 (4 Nisan 1699) tarihinde verilmesine rağmen 6 Zilka'de 1110 (6 Mayıs 1699) tarihinde hala bazı kalyon kapudanlarının ulufe almak için yirmi ve daha fazla esirlerini rużnamçelere kaydettirdiklerini, ayrıca bazı esirleri de hizmetkâr ve maiyeti olarak yazdırarak ulufe aldıklarını belirtmektedir. Bu sayının düşürülmesi emredildiği için her bir kalyonda on esir ve üç taneden fazla hizmetkâr olamayacağı emredilmiştir (BOA. Mad. nr. 8880, s. 114).

⁷⁸⁷ BOA. Mad. nr. 1951, s. 93, 27 Receb 1080 (21 Aralık 1669). 1077 (1667) tarihinde Hanya kalesindeki tamirat işlerinde istihdam edilen esirlere miştir fakat belgede kullanılan esir sayısı verilmemiştir (Kale Dizdarı Hüseyin Ağa'ya 12.970 akçe verilmiştir (BOA. Mad. nr. 3150, s. 65, 7 Cemâziyelâhır 1077 (1 Aralık 1666). Evliya Çelebi, Kandiye Kalesi fethine müteakip kalenin tamirat işlerinde ve açılan lağımların kapatılmasında esirlerin çalıştırıldığına dair bilgiler vermektedir (Seyahatname, c.2, s. 80).

çalıştırılmış ve onlara günlük birer akçe verilmiştir.⁷⁸⁸ Diğer çalıştırılanlar ırgadan-ı pranga olarak tanımlanan dört yüz yirmi nefere de esirlere verilen meblağ verilmiştir. Prangaya bağlanmış ırgat olmalarından bunların ya mücrim ya da esir olmaları muhtemeldir. Bunların başında da yirmi iki vardiyan bulunmakta ve bunlara da günlük bir akçe verilmektedir.⁷⁸⁹ Benzer şekilde Belgrad Kalesi'nin fethine müteakip başlayan kale tahkimatı işinde de esirler istihdam edilmiştir. Bu esirlerin kaç gün çalıştırıldıkları ve aldıkları yevmiye bilgilerinin yanı sıra istihdam edildikleri işler de zikredilmiştir. Yirmi iki adet kirişçi, üç adet mutemed kirişçi, sekiz adet sütuncu ve bir adet de mutemed sütuncu kullanılmış, yirmi iki adet kirişçiye günlüğü dört para ve üç mutemed kirişçiye ise günlüğü 2,75 para (8,25 akçe) verilmiştir. Sekiz adet esir sütuncuya günlük 3,2 para (9,6 akçe) ve bir adet sütuncuya ise kirişçi gibi günlük 2,75 para (8,25 akçe) ödenmiştir. Hepsine yirmi dokuz günlük yevmiye verilmiştir.⁷⁹⁰ Kirişçilerin yanında istihdam edilen esirlerden kireççi olanlara verilen ücretler gösterilmiştir. Buna göre yirmi adet Nemçe esirleri kireçhanede istihdam edilmiş, on iki tanesi kireçhane-i zir yani kireçhanenin altında diğer sekiz kişi ise kireç çıkartılan hendeklerde istihdam edilmiştir. Günlük dört akçeden yirmi gün istihdam edilen bu esirlere toplamda 1.600 akçe ödenmiştir.⁷⁹¹

2.3.1 Esirlerin Kiralanması ve Satın Alınması

Kişi sahibi olduğu esiri alıp satmanın dışında esirin işgücünü bir başkasına kiralayabilir. Kazandıkları paralar esirlerin değil efendilerinin kazançları olmaktadır.⁷⁹² Hatta Osmanlı İmparatorluğu'nda esaret hayatı yaşamış olan Pedro *“Türkler için esire sahip olmak demek iş gücünü satan olmak demektir, çünkü esir*

⁷⁸⁸ BOA. TT. 799, s. 2-7, 14 Rebî'ülevvel 1081 (1 Ağustos 1670)

⁷⁸⁹ BOA. Mad. nr. 1951, s. 94, 13 Şa'bân 1080 (6 Ocak 1670).

⁷⁹⁰ BOA. Mad. nr. 2967, 96, 13 Muharrem 1104 (24 Eylül 1692).

⁷⁹¹ BOA. Mad. nr. 2967, 98, 20 Muharrem 1104 (1 Ekim 1692)

⁷⁹² Esirlerin sahipleri tarafından kiraya verilerek çalıştırılmaları hususunda Heberer “patronumuz kölelerin kadirgâda hiçbir iş yapmadan boş oturup ekmek yemesini çıkarlarına uygun bulmadı. Aşırı cimri bir adam olduğundan, harcamalarından tasarruf yapabilmek için bizleri başka iş sahiplerine kiraladı.” (Heberer, **Osmanlı'da Bir Köle**, s. 192). Yine esaret hayatı yaşamış olan Pedro'da esirlerin sahipleri tarafından başkalarına kiralandığını ve onların üzerinden para kazandığını aktarmaktadır (Pedro, **Zorunlu İstanbul Seyahati**, s. 19). Venedik'te köleler, para kazanmak için sahiplerinin izin verdiği ölçüde çalışıp kazandıkları paranın bir kısmını sahiplerine vermektedir (Bono, **Müslüman Köleler**, s. 463).

sahibi esirini istediği işte kiralayabilir ve bununla kendisine gelir kaynağı sağlayabilmektedir” diyerek esir sahibi olmayı satılık işgücüne sahip olmak şeklinde özetlemektedir.⁷⁹³ Barkan, Süleymaniye Camii inşasında istihdam edilen esirlerin bir kısmının kiralık olduğundan bahisle bunlara ödenen ücretlerin sahiplerine verildiğini düşünmektedir. Veziriazam Semiz Ali Paşa’nın gelirleri içinde kiraladığı esirler üzerinden elde ettiği kazanca dair kaydın bu iddiasını desteklediğini düşünmektedir. 16. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde esaret hayatı yaşamış olan Heberer ve Pedro, Barkan’ın bu iddiasını desteklemektedir.⁷⁹⁴ Bunun yanı sıra arşiv kayıtlarındaki devletin derya beylerinden esir kiraladığı ve sahiplerine ücret ödediğini gösteren bilgiler de mevcuttur.⁷⁹⁵ Derya beylerinden kiralanan esirlere ödenen ücretler ile devletin kendine ait olan miri esirlere ödediği ücret farklılık göstermektedir. Derya beylerinden kiralanan esirlere yevmiye 3 ila 15 akçe arası ödeme yapılırken aynı işte istihdam edilen miri esirlere ise birer akçe verilmektedir. Bu farklılıkta ehemmiyetle üzerinde durulması gereken nokta devlet bir akçeyi miri esirin kendisine verirken, derya beylerinden kiraladığı esirlerin bedellerini derya beylerinin kendisine vermektedir. Bu noktada, derya beylerinin kiralama karşılığında aldıkları paranın ne kadarını kiraladığı esirlere verdiği bilinmemektedir.⁷⁹⁶

Derya beylerinin esirlerini devlete kiralamalarına dair birçok örnek bulunmaktadır. Kiralanan esirler paru-traş, üstübücü, oymacı ve burgucu olarak istihdam edilmektedir. Aşağıda bu iş kollarında istihdam edilen esirler ve onlara verilen günlük ücretler iş kollarına göre incelenecektir. Mevcut kayıtlarda miri esirlerin çalışma gün sayıları bazen verilmiş bazen ise belirtilmemiştir. Miri esirlerin yevmiyeleri standart bir akçe olduğundan ödenen paralardan miri esirlerin çalıştırıldığı gün ortaya çıkmaktadır. Derya beylerinde ise durum farklıdır. Başka başka derya beylerinden aynı işte istihdam edilmek üzere kiralanan esirlere verilen ücretler eşit

⁷⁹³ Paulino Toledo, **Türkiye Seyahati**, s. 194. Osmanlı İmparatorluğu’na seyyah olarak gelen Derswan’da aynı kanıyı paylaşmaktadır.

⁷⁹⁴ Ömer Lütfi Barkan, **Süleymaniye Camii**, c. 1, s. 133.

⁷⁹⁵ 1122 senesinde Tersanede istihdam edilenlere harcanan 1.425.320 akçenin 131.520 akçesi kiralanan esirlere mukabil bedel olarak devlet tarafından derya beylerine ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 14631, s. 21, 1122/1711) 1123 senesinde devlet tarafından derya beylerinin kiralanan esirlere mukabil 172.512 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 14630, s. 42, 1123/1712).

⁷⁹⁶ 1122 (1710-11) senesinde Tersane’de istihdam edilenlere harcanan 1.425.320 akçenin 131.520 akçesi kiralanan esirlere mukabil devlet tarafından derya beylerine ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 14631, s. 21).

olmadığından istihdam edildikleri gün sayısı önemlidir. Bu yüzden derya beylerinden kiralanan esirlerin gün sayıları muhakkak surette kaydedilmiştir.⁷⁹⁷

1122 (1710) yılında sabık Kapudan Paşa'nın on iki esiri paru-traş olarak 232 günlüğüne kiralanmış ve karşılığında devlet 8.120 akçe ödemiştir.⁷⁹⁸ Yine aynı yıl sabık Kapudan Paşa'nın beş esiri daha paru-traş olarak istihdam edilmiş, yüz elli gün çalıştırılan esirler içinse 3.000 akçe hazineden ödenmiştir.⁷⁹⁹ Bu noktada üzerinde ehemmiyetle durulması gereken durum, kiralayan kişi, kiralanan yıl ve kiralanan iş aynı olmasına rağmen neden esirlerin bir kısmı 2,9 akçeden, bir kısmının ise 4 akçeden kiralanmış olmasıdır.

1123 (1711) senesinde de farklı derya beylerinden kiralanan esirlerin bir kısmı paru-traş olarak istihdam edilmiştir. Kapudan Mehmed Paşa'dan elli dört günlüğüne paru-traş olarak kiralanan iki esir için esir başı on beşer akçe ödenmiştir.⁸⁰⁰ Patrona kapudanından kiralanan iki esir günlük on beşer akçeden yirmi dört günlüğüne kiralanmıştır.⁸⁰¹ Hazinedar Paşa'dan kiralanan on esir ise günlük üç akçeden 120 gün paru-traş olarak istihdam edilmiştir.⁸⁰² Eski Tersane kethüdası Abdullah Paşa ve Kapudan Aşçı Mehmed Paşa'nın sekiz esiri 4,3 akçeden kiralanmıştır.⁸⁰³ Hüseyin

⁷⁹⁷ Esirlerin istihdam alanları belirtilemediği halde istihdam edildikleri gün sayısı ve ödenen ücret muhakkak surette kaydedilmiştir. Örnek olarak 1122 (1710) yılında kiralanan esirlere dair farklı kayıtlar bulunmakla beraber esirlerin istihdam alanlarına dair bilgi verilmemiştir. Sabık Tersane Kethüdası Abdullah Paşa'nın sekiz esiri ve Abdurrahman Paşazade'nin altı esirinin istihdam süreleri ve ödenen kira bedeli yazmakla beraber hangi işte istihdam edildikleri belirtilmemiştir (Sabık Kethüda Paşa'nın günlük 4,2 akçeden 224 gün istihdam edilen esirleri için 7.840 akçe, Abdurrahman Paşazade'nin 3,9 akçeden 90 gün istihdam edilen esirleri için ise 2.140 ödenmiştir (BOA. Mad. nr. 14651, s. 30). Süleyman Paşa'dan kiralanan esirlere dair farklı yerlerde bilgiler verilmiş esirlerin istihdam edildikleri iş kolu yazılmamıştır (BOA. Mad. nr. 15530, s. 28). Benzer şekilde 1128 yılında Sarı Kethüdazade'den yirmi yedi ve Hasan Bey'den on yedi esirin kiralandığı bilinmekle beraber hangi işte istihdam edildikleri bilinmemektedir. Bu esirlerin istihdam süreleri diğer esirlerden çok daha uzun aldıkları ücret ise çok daha azdır (BOA. Mad. nr. 15332, s. 15).

⁷⁹⁸ BOA. Mad. nr. 14625, s. 26.

⁷⁹⁹ BOA. Mad. nr. 14625, s. 26. Aynı yıl Hüseyin Paşa'nın esirlerinin paru-traş olarak 1.140 akçeye istihdam edildiği bilinmekle beraber kaç gün çalıştırıldıkları bilinmemektedir (BOA. Mad. nr. 14651, s. 36).

⁸⁰⁰ 54 gün istihdam edilen iki esir için 1.620 akçe ödenmiştir (BOA. Mad. nr. 14626, s. 11, 1123 (1711)).

⁸⁰¹ İki esir için toplamda 720 akçe ödenmiştir (BOA. Mad. nr. 14626, s. 11, 1123 (1711)).

⁸⁰² BOA. Mad. nr. 14626, s. 23, 1123 (1711).

⁸⁰³ Aşçı Mehmed Paşa'nın sekiz esiri 138 günlüğüne kiralanmış ve 4.830 akçe devlet tarafından ödenmiştir. Abdullah Paşa'nın esirleri ise 232 gün boyunca istihdam edilmiş ve toplamda 8.120 akçe hazineden ödenmiştir (BOA. Mad. nr. 14626, s. 25, 1123 (1711) Ayrıca Abdullah Paşa sekiz esirini daha devlete kiralamış bu esirler errekeşan olarak aynı fiyattan istihdam edilmişlerdir (BOA. Mad. nr. 14620, s. 26).

Paşa'nın dört esiri de paru-traş olarak yüz on iki günlüğüne yevmi beş akçeden kiralanmış ve 2.240 akçe akçe ödenmiştir.⁸⁰⁴

Kiralanen esirlerin istihdam edildikleri diğer iş kolu da errekeşanlıktır. 1122 (1710) yılında derya beylerinden Süleyman Paşa'dan ve Sarı Kethüdazade'den kiralanen errekeşan sekizer esir için farklı kiralama bedelleri ödenmiştir. Süleyman Paşa'nın errekeşan esirleri günlük 4,3 akçeden, Sarı Kethüdazade'nin esirleri ise günlük 2,9 akçeden kiralanmıştır.⁸⁰⁵ 1123 (1711) yılında Eski Tersane kethüdası Abdullah Paşa'nın errekeşan olarak 232 gün boyunca istihdam edilen sekiz esiri için ise 8.120 akçe ödenmiştir.⁸⁰⁶ Bu hesaba göre günlük 4,3 akçe ödenmiştir. Errekeşan olarak istihdam edilen kırk altı esir sekiz farklı derya beyinden kiralanmıştır. Kiralanen esirlerin kiralama süreleri ve sahiplerine ödenen bedeller bu iş kolunda da farklılık arz etmektedir.

Tablo: 16. Derya Beylerinden Kiralanen Esirler

Derya Beyi	Gün	Esir Sayısı	Ödenen Toplam Ücret (Akçe)	Esir Başına Ödenen Yevmi Ücret (Akçe)
Sabık Tersane kethüdası Abdullah Paşa	240	8	8.400	4,3
Kapudan Paşa Hüseyin Bey	158	6	3.160	3,3
Ahmed Paşa	192	10	3.456	1,8
Hüseyin Bey	92	4	1.660	4,5
Maryolzade	40	4	720	4,5
Dervişzade	12	4	216	4,5
Osman Paşa	40	4	720	4,5
Abdurrahman Paşazade	120	6	2.160	3

BOA. Mad. nr. 15903, s. 31.(1123/1712)

⁸⁰⁴ BOA. Mad. nr. 15903, s. 38, 1122 (1710).

⁸⁰⁵ BOA. Mad. nr. 14694, s. 25, 1122 (1710).

⁸⁰⁶ BOA. Mad. nr. 14620, s. 26, 1123 (1711).

Derya beylerinden kiralanan Paru-traş ve errekeşan esirlerin yanısıra oymakâr, marangoz, burgucu ve ziftçi olarak istihdam edilen esirler de bulunmaktadır. 1128 tarihli kayıtta bu alanlarda kullanılan esirlerin çalışma süreleri ve kiralama bedelleri ayrıntılı şekilde verilmektedir. Burada göze çarpan durum Tersane kethüdasının esirlerinin en yüksek bedelle hatta diğerlerinin üç dört katı kadar fazla bir ücretle kiralandıklarıdır. Örneğin oymacı olarak Abdurrahman Paşazade İbrahim Bey ve Ammarzade Paşa'dan kiralanan esirler yevmi üç guruş, Sarı Kethüdazade'den kiralanan esirler günlük dört guruştan istihdam edilirken, Tersane kethüdasının iki esirine günlük on ikişer guruş ödendiği görülmektedir.⁸⁰⁷ Tersane kethüdasının esirlerinin yüksek bedelle kiralınmasına dair benzer durum marangoz esirler için ödenen kira bedellerinde de karşımıza çıkmaktadır. Fakat fiyatlar arasındaki uçurumun oymacı esirler kadar fazla olmadığı görülmektedir. Ammarzade Paşa'dan kiralanan oymacı iki esir altışar akçeden istihdam edilirken Tersane Kethüdası'nın iki esiri 7,3 guruştan kiralınmıştır.⁸⁰⁸ Bu noktada derya beylerinden kiralanan esirlere verilen ücretlere dair farklı çıkarımlar yapmak mümkündür. Kayıtlarda sadece kiralanan esir sayısı ve istihdam süresi verilmekte kiralanan esir hakkında detaylı bilgi verilmemektedir. Aslında kiralanan esirlerin farklı değerlerde olması ve bu sebeple farklı fiyatlara kiralınmaları mümkündür. Yani bir günde dört kürek imal edebilen esir ile bir kürek imal eden esir farklı fiyatlardan kiraya verilmiş olabilir. Bir diğer ihtimal kiralama bedelinin yüksekliği bürokratlara olan yakınlıkla doğru orantılı olabilir. Bu noktada diğer derya beylerinin bürokratlar ile yakınlığı bilinmemekle birlikte eski Tersane Kethüdası'nın esirlerinin diğerlerine nazaran yüksek bedel üzerinden kiralınmalarında sabık görevi ve tanıdıklarının payı olabilir.

18 yüzyılda devletin derya beylerinden zanaatkâr esirlerin yanı sıra amele işlerinde kullanılmak üzere alelade esirler de kiraladığı görülmektedir. 1122 (1710) senesinde esirlerinin Özi ve Kılburnu Kaleleri'nin tamirinde kullanılmak üzere derya beylerinden sekiz yüz esir günlük iki akçeden yüz yirmi günlüğüne kiralınmış ve derya beylerine toplamda 192.000 akçe ödenmiştir.⁸⁰⁹ 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde esir ihtiyacının ortaya çıkmasında değişen bazı paradigmlar etkili olmuştur. Savaşlarda

⁸⁰⁷ BOA. *Mad.* nr. 22036, s. 11, 1121 (1709).

⁸⁰⁸ Abdurrahman Paşazade İbrahim Paşa'nın üç esiri dörder akçeden, Sarı Kethüdazade'nin iki esiri altı akçeden, Ammarzade'nin dört esiri üçer akçeden, Manko Hüseyin Paşa'nın üç esiri ise dörder akçeden kiralınmıştır (BOA. *Mad.* nr. 22036, s. 11, 1121/1709).

⁸⁰⁹ BOA. *Mad.* nr. 3453, s. 150, 16 Rebî'bülevvel 1122/1710.

alınan mağlubiyetlerden dolayı eskisi gibi bol ganimet yani esir ile dönülmemesi esir sayısının azalmasında önemli etkenlerden biridir. Diğer yandan düşman devletlerle yapılan Karlofça ve Pasarofça antlaşmalarında esir mübadelesinin kabul edilmesi esir mevcudiyetinin azalmasında bir diğer önemli etkindir. Faaliyet alanları farklı olan derya beylerinin ellerinde olan esirler ise antlaşma dışında kalan ve korsanlık yaparken elde edilmiş esirlerdir. Bu yüzden devlet, istihdamda oluşan açığı derya beylerinin ellerinde olan esirleri kiralayarak gidermeye çalışmıştır.

Devletin derya beylerinden esir kiralaması nadiren görülen bir olgudur. Kiralanan esirler yukarıdaki örneklerde olduğu gibi zanaatkâr esirlerdendir. Genel itibariyle devlet, derya beylerinin ellerinde olan esirleri bila-bedel kullanma temayülündedir. 1074 (1663/64) yılında verilen ferman devletin derya beylerinin ellerinde olan işgücüne bakış açısını ve Osmanlı Donanmasının yapısı hakkında bazı bilgiler vermektedir. Emirde derya beylerinden İbrahim Paşa'nın sefinesinin eski olduğu ve onun gibi sefinesi eski olan bir diğer derya beyinin daha gemilerini yenilemek için bakıma gireceğinden denize çıkmamaları ve ellerinde olan esirleri ise miri kalyonlarda ve Tersane'de istihdam edilmek üzere Tersane Zindanı'na göndermeleri emredilmiştir. Derya beylerinden alınan bu esirlerin baştarda, yedek ve kethüda sefinelerinde para karşılığında istihdam edilen hod-grifte kürekçilerin yerine konulması emredilmiştir.⁸¹⁰ Burada üzerinde ehemmiyetle durulması gereken nokta derya beylerinin gemilerinin bakım ve onarımının devlet tarafından yapılmasıdır. Bunun karşılığında da gemilerdeki esirler ücretsiz olarak devlet tarafından kullanılmaktadır. Tamirat süresince devlet derya beylerinin esirlerini kullanmış tamiratın bitiminde derya beyine teslim etmiştir.⁸¹¹

Devlet derya beylerinin yanı sıra farklı kaynaklardan da esir kiralamaktadır. Belgrad Kalesi metrislerinde çalıştırılmak üzere Türkmenlerin elinde bulunan Eflak, Macar ve Nemçeli esirler kiralanmıştır. Kiralanan kırk beş esirin on beşi için yirmi beşer gurus, otuzu için ise on yedişer gurus ödenmiştir. Fiziki özelliklerinden dolayı farklı fiyattan kiralanan esirler için toplam 885 akçe ödenmiştir.⁸¹² Bazı örneklerde ise

⁸¹⁰ BOA. *Mad.* nr. 1747, s. 91, Evâhir-i Zilka'de 1112/Nisan-Mayıs 1701)

⁸¹¹ Memi Paşazade'nin tamirat süresince kullanılan yüz elli esiri tamiratın bitimiyle kendisine geri verilmiştir. Bu esirlerin yerine otuzar gurutandan yüz elli adet esir satın alınması parasının hazineden verilmesi emredilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2764, s. 97, 28 Ramazân 1111 (19 Mart 1700)).

⁸¹² BOA. AE. SSUL II, 28/2756, 3 Muharrem 1103 (26 Eylül 1691).

derya beyleri dışında olduğu anlaşılan fakat kimden kiralandığı belli olmayan işlemlere de rastlanmaktadır. Örneğin 1130 (1718) senesinde Küre-i nühas madeninde istihdam edilmek üzere yirmi beş adet esir kiralanmıştır. Esirlerin milliyetlerine bakıldığında tamamının o dönemde devam eden Osmanlı-İran savaşları esnasında alınan esirlerden müteşekkil olduğu görülmektedir. Bu dönemde Avrupa Devletleri ile imzalanan antlaşmalardan kaynaklı mübadele edilen Avrupalı esirlerin yarattığı eleman açığının Osmanlı-İran mücadelesinden alınan esirler ile kapatılma çabası görülmektedir. Çalışma sürelerini tesbit edemediğimiz bu esirlerin kiralama bedelleri yüz doksan akçe⁸¹³ ile yetmiş beş akçe⁸¹⁴ arasında değişmektedir. Farklı kiralama bedelleri içinde en yükseği 190-140 akçe arası Gürcü esirler için ödenen bedeldir. Kalmuk esirler 150-140 akçe arası, Acem olanlar 110-90 akçe arası ve Arap esirler için ise 90-75 akçe kiralama bedeli ödenmiştir.⁸¹⁵

Nadiren görülen bir durum olmakla birlikte devletin miri esirleri derya beylerine kiralandığına dair kayıtlar da bulunmaktadır. 1132 (1720) yılında derya beylerine miri esirlerden yüz yetmiş iki tanesi kiraya verilmiş ve her biri için yirmi beşer guruş bedel alınmıştır.⁸¹⁶ Kira karşılığında alınacak bedel derya beylerinin salyanelerinden kesilmiştir. İmzalanan antlaşmalarda yer alan mübadele maddesi uyarınca Osmanlı Devleti elinde olan Avrupalı esirleri teslim etmek zorunda kalmış bu yüzden donanmada istihdam edilen ve derya beylerinin ellerinde olan Avrupalı esirleri toplamıştır. Bu dönemde Osmanlı-İran savaşlarından kaynaklı devletin elinde İran, Arap ve Kafkas kökenli esirlerin olma ihtimali yüksektir. Bu yüzden Derya beylerinin gemilerinde oluşan ihtiyacın bir an evvel karşılanması adına devlet kendi esirlerini kiralamış olabilir.

Tablo. 17 1132 (1720) yılında Derya Beylerine Kiralanan Esirler

Derya Beyi	Esir sayısı	Devlete Ödenen Kira Bedeli (guruş)
Maryolzade Ali Paşa	30	750
Mezemortazade Ali Paşa	50	1.250

⁸¹³ Gürcü, Kazak Yazkul.

⁸¹⁴ Arap Mehmet ve Arap Ali.

⁸¹⁵ Esirlerin teslimi esnasında esirlerden biri ölmüş bir diğeri ise delirmiştir (BOA, *Mad.* nr. 1969, s. 59, 1 Cemâziyelâhır 1130/2 Mayıs 1718).

⁸¹⁶ BOA, *Mad.* nr. 3925, s. 67, 2 Receb 1132 (10 Mayıs 1720).

Divane Beyzade Mehmed Paşa	25	625
Cezayirli Manko Hüseyin Bey	15	375
Kasım Bey	15	375
Ömer Bey	20	500
Hüseyin Bey	12	300
Maryolzade Mustafa Paşa	20	500
Yekün	172	4.300

BOA, *Mad.* nr. 3925, s. 67, 2 Receb 1132 (10 Mayıs 1720).

Mübadele edilmek üzere derya beylerinin ellerinde bulunan Acem esirler 1149 yılında devlet tarafından alınmıştır. On bir derya beyinin elinde olan 249 Acem esirin devlete verilmesi karşılığında iki acem esire karşılık bir mîrî esir verileceği bildirilmiştir.⁸¹⁷ Acem esirlerin değeri diğer esirlerin yarısı şeklinde belirlenmiş ve alınan iki yüz kırk dokuz esire karşılık yüz yirmi beş mîrî esir derya beylerine verilmiştir. Derya beyleri Abdülkadir Paşa'nın kırk bir, Maryolzade Ali Paşa'nın otuz beş, Sarı Kethüdazade Ebubekir Bey'in otuz beş, Mangazade Ali Paşa'nın otuz dört, Ömer Paşazade Ahmed Bey'in otuz üç, Kasım Paşazade Mustafa Paşa'nın yirmi, Kapudan Abdurrahman Paşazade Halil Bey'in on yedi, Elçi Paşazade Osman Bey'in on bir, Veli Beyzade Ali Bey'in dokuz, Mehmed Paşa'nın sekiz, Süleyman Paşazade Mustafa Bey'in altı Acem esiri bulunmaktadır.

Esirlerin kiralanması yanında derya beylerinin ellerinde olan esirlerin devlet tarafından satın alındığı durumlar da mevcuttur. Satın alınan esirler, alelade olanlardan değil denizcilik işinden anlayan marinar esirlerdendir ve bu esirlerin diğerlerine göre fiyatlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.⁸¹⁸ 1116 (1704) yılında Tersane'de inşa edilen yeni kalyonda kullanılmak üzere marinar esir tedarik etmekle görevlendirilen Tersane Kethüdası, derya beyleri İstefeli Hasan Paşa ve Yetim Ahmed Bey'in

⁸¹⁷ “İzzetlü defterdâr vekili efendi, Zikr olunan Acem üsârâsının beher iki neferine bu def’a teslim-i Tersâne-i Âmire olunan mîrî üsârâdan ancak bir nefer esir verilmek üzere fermân-ı hümâyûn buyrulmağla iktizasına göre telhîs eyleyesin deyû buyruldu” (C. BH. 191/8969-1, 6 Cemâziyelâhır 1149/ 12 Ekim 1736). 1153 (1740) tarihinde İstanbul'da bulunan Acem elçisi tarafından toplanılan yetmiş Acem esirini İran sınırına götürmekle görevli olan mübaşir, esirler için sarfedilen parayı Erzurum Gümrüğü'nden almıştır (BOA. C.HR. 148/7354, 7 Cemâziyelâhır 1153/ 30 Ağustos 1740).

⁸¹⁸ Bu esirler sadece devlet için değil derya beyleri içinde önemlidir. Osmanlı Devleti'nde esaret hayatı yaşayan Heberer anılarında 1588 yılında İstanbul'da yaşanan veba salgınında içinde bulunduğu kadirgâda hastalıktan ölenlerin içinde marangoz, çilingirci, demirci, tenekeci, berber gibi zanaatkarların vebadan öldüğünden bahisle bunların bir tanesinin üç işçiye bedel olduklarını söylemektedir (Heberer, *Osmanlı'da Bir Köle*, s. 253-254).

esirlerini yüz otuzar guruşa satın almıştır. Buna göre derya beylerinden İstefeli Hasan Paşa'dan beş nefer ve Yetim Ahmed Bey'den dört nefer alarak 1.170 esedi guruş ödemıştır.⁸¹⁹ Eski derya beylerinden Köse Hasan Paşa'nın elindeki marinar esirleri ve diğer eşyaları da devlet almıştır. Elinde bulunan yirmi bir adet marinar esirin on beş tanesi Çayağzı'nda inşa edilen kalyonlarda kullanılmak üzere görevlendirilmiş, kalan altı tanesi eski kalyonlara verilmiştir. Bunların usta marinar esir oldukları belirtilerek her biri için yüz on beşer guruş ödenmiştir.⁸²⁰ Canım Hoca Mehmed Kapudan 1122 (1711) yılında kendisine ait olan yirmi sekiz esiri 9.800 guruşa miriye satmış ve esirleri Tersane Zindanı'na teslim etmiştir.

Tablo 18. Canım Hoca Mehmed Kapudan'dan Satın Alınan Esirler

Esirin İsmi	Memleketi	Mesleği
Françesko Mars	Malta	Marinar
Covan Patya	Anadolu	Marangoz
Bartolomiyo	Mayorkin Mayorka mı	Marinar
Domingo Karlo	Venedik	Marinar
Covan Vaso		Marinar
Tomazo Françesko	Malta	Kalafatçı
Françesko Vaso	Malta	Kalafatçı
Lotoroco Cabeliko	Malta	Marinar
Kaylo Salvador	Palermo	Demirci
Petro Nikola	İstanbul	Marinar
Maroso Cozeb	Malta	Marinar
Batista Bastiyan	Malta	Kalafatçı
Anton		Varilci
Covan Mengel	Mayorka	Marangoz
Domingo Solermo	Ceneviz	Marinar
Nikola Covan	Korsika	Marinar
Alteco Lobardo	Sicilya	Marinar

⁸¹⁹ BOA. Mad. nr. 3141, s. 79, 11 Şevvâl 1116 (6 Şubat 1705). 1116 senesi esir kayıtlarının tutulduğu defterde 1115 senesinde Derya beylerinden İstefeli Hasan paşa ve Yetim Ahmed Paşa'dan satın alınan dokuz esire dair kayıt bulunmaktadır (BOA. DBŞM.d 40876, s. 5, 2 Cemâziyelâhır 1118/ 11 Eylül 1706).

⁸²⁰ BOA. C. BH. 164/7746, 10 Şa'bân 1102 (9 Mayıs 1691).

Domingo Lonter	Filoriz	İşkervan
Todori Dimitri	Değirmenlik	Marinar
Anton Portolo	Değirmenlik	Marinar
Domingo Naval	Anabolu	Balıkçı
Cozi Anton	Nemçe	Berber
Bortolomiyo Borencio	Ceneviz	Marangoz
Hasan (müslüman)	Mesina	berber hekimdir
Halil Abdullah	Kazvin	-----
Anton Françesko	Venedik	-----
Petroscelo Mengel	Ceneviz	-----
Cozeb Franiko		-----

BOA. Mad. nr. 3435, s. 63, 17 Zilhicce 1122 (6 Şubat 1711).

Derya beylerinin yanısıra ihtiyaca binaen halkın elinde olan esirlerin de satın alındığı görülmektedir. 17 Cemâziyelevvel 1098 (31 Mart 1687) tarihinde Temeşvar muhafazasında görevli olan İbrahim Paşa'ya halkın elinde olan ve kürek çekmeğe muktedir esirlerin sahiplerine yirmişer kuruş ödenerek satın alınması ve derhal İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir. Satın alınan esir sayısına dair bilgi verilmemekle berabersahiplerine ödenecek bedelin ise miriden karşılanacağı söylenmektedir.⁸²¹

2.4 ESİRLERİN İAŞESİ

İslam hukukuna göre esirlerin temel ihtiyaçları sahipleri tarafından karşılanmalıdır.⁸²² Hz. Peygamber Bedir Savaşı'nda esir alınanların doyurulmalarını ve güvenli bir mekana konulmalarını emretmiştir. Esirlerin içinden açım ve susuzum diyen kişiye “bu senin en temel hakkındır” denmesi ve esirin ihtiyacının hemen giderilmesi İslam hukukçularının esirlerin temel ihtiyaçlarının devlet/sahipleri tarafından karşılanması gerektiği görüşlerinin temel noktasını oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nde de esirlerin başlıca temel ihtiyacı olan iaşelerinin devlet tarafından karşılandığına dair çok sayıda kayıt bulunmaktadır. Hatta esirlerin istihdam

⁸²¹ Mesut Demir, **1686-1687 (H.1097-1098) Tarihli Atık Şikâyet Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, hk. 707, s. 460.

⁸²² Kur'ân-ı Kerîm'de İnsan sûresi 76. ayette “onlar kendi canları çektiği halde yemeği yoksula, yetime ve esire verirler” şeklinde iyi insanın özellikleri sayılmıştır (Ahmet Özel, “Esir”, **DİA**, c. 11, s. 384).

edildikleri alanlara dair bilgilerin büyük kısmı esir iaşe kayıtları vasıtasıyla görülmektedir.

Bu kayıtlarda göze çarpan en belirgin durum esirlere verilen iaşelerin standart olmamasıdır. İaşe farklılıklarındaki temel ayrım esirlerin muhafaza edilmek üzere gönderildikleri zindanlardır. Bu noktayı açmak gerekirse kadirga ve kalyonlarda istihdam edilen esirlere verilen iaşeler ile Tersane Zindanı'nda kalan esirlere verilen iaşeler benzerlik gösterirken Yedikule Zindanı'nda tutulan esirlere verilen iaşeler ise burada olan esirlerin lehine olacak şekilde farklılık göstermektedir. Bir bakıma miri esirlikten çok "misafir" gibi muamele gören bu esirlere verilen iaşeler ve iaşe bedelleri için ayrılan tahsisat bu ayrımı belirgin şekilde göstermektedir.⁸²³ Bu bölümde esirlere verilen iaşelerin bulundukları yerlere göre farklılığı ve çeşitliği üzerinde durulacaktır.

2.4.1 Kadirga ve Kalyonda İstihdam Edilen Esirlerin İaşesi

Kadirga ve kalyonlarda istihdam edilen esirlerin iaşeleri devlet tarafından karşılanmaktadır. Kadirga ve kalyonda bulunan mürettebata çorbalık yapılmak üzere pirinç, mercimek, hinta ve zeytinyağı tahsis edildiği görülmektedir. İaşe tahsisatı mürettebat sayısına göre altı ay çorba yapılacak miktar hesaplanarak gemiye yüklenir. Her gün hazırlanıp mürettebata çorba olarak verilen bu tahsisatlarda yüzyıllar içinde değişiklik görülmektedir.⁸²⁴ Bu noktada 17. yüzyılda mürettebata verilen tahsisatların içinde esirlere de ayrıca mercimek ve pirinç verildiği görülürken, 18. yüzyılda pirinç ve mercimeğin levend sayısına göre verilmeye başladığı ve esirler için ayrı tahsisat olmadığı tespit edilmiştir. İstisnai olarak mercimek tahsisatında esirlere de yer

⁸²³ Yedikule Zindanı haricindeki esirlerin farklı işlerde tasnif edildiği görülmektedir. Hatta zaman zaman kürekçi ihtiyacına binaen kıymetli olan marinar esirler bile kürekçi olarak istihdam edilirken Yedikule Zindanı'na konulan esirler istihdam edilmemektedir. Kayıtlarda Yedikule istihdamına dair bilgi bulunmazken, 16. yüzyılda Venedik Balyosu 1552 yılında hazırlanan gemiler için kürekçi ihtiyacının Yedikule ve diğer zindanlardan karşılanacağını söylemiştir (Emrah Safa Gürkan, **Sultanın Casusları: Osmanlı Akdeniz'inde Gazâ, Yağma ve Esaret (1500-1700)**, İstanbul: Kronik Yayınları, 2017, s. 207).

⁸²⁴ 16. yüzyılda kadirgalarda istihdam edilen esirlerin iaşelerine dair 16. yüzyılda Osmanlı donanmasında kürek çeken Pedro esirlere verilen yiyecekler mevzusunda esirlere günlük 746 gram peksimed, bir avuç dolusu un ve biraz şarap, sirke, yağ ve biraz mercimek verildiğini bazen pirinç ve et verildiğini, bayramlarda ise kesinlikle et verildiğinden bahsetmektedir. Nadiren peynir, bal ve zeytin verildiğini ifade etmektedir. (Paulino Toledo, **Türkiye Seyahati**, s. 194).

verildiğine dair kayıtlar bulunurken⁸²⁵ pirinç tahsisatında sadece levend sayısının temel alındığı görülmektedir.⁸²⁶ Bu noktada 18. yüzyılda Osmanlı Donanması'nın yaşadığı dönüşüm ve kadırgaların yerini kalyonların alması esir iaşelerindeki farklılığın sebebi olabilir. Kadırgalarda kürek çekmek için kullanılan çok sayıda vasıfsız esirin⁸²⁷ aksine kalyonda az sayıda denizcilik işini bilen marinar esir istihdam edilmektedir.⁸²⁸ Kalyonlarda çalıştırılan marinar esir sayısı yirmi ila kırk beş arasında değişmektedir.⁸²⁹ Kalyonlara tahsis edilen mercimek ve pirinç çorbalık yapılmak üzere altı aylık hesaplanarak toplu şekilde verilmektedir. Bu noktada yapılan çorbalığın az sayıda olan esirlere de yeteceği düşünüldüğünden ayrıca mercimek ve pirinç tahsisatı

⁸²⁵ 1116 senesinde Konyalı Ali kapudanın kalyonunda bulunan yirmi iki esire 66 kıyye revgan-ı zeyt, 44 kile mercimek ve 44 kile hinta verilmiştir. Yani esir başına ikişer kile hinta ve mercimek ile 2,5 kıyye revgan-ı zeyt verilmektedir (BOA. *Mad.* nr. 5364, s. 191, 15 Cemâziyelâhır 1116/15 Ekim 1704). Aynı yıl beş kalyonda bulunan bin altı yüz yirmi beş levend ve yüz iki marinar esir yani toplamda bin yedi yüz yirmi yedi personel için 2997,5 kantar peksimed, 7.496 kile hinta, 2998,5 kantar ücret-i tabbahiye ve 7.496 kile ücret-i esnaf-ı hinta bahası olarak 3.498 gurus vermiştir (BOA. *Mad.* nr. 5364, s. 200, 20 Receb 1116/18 Kasım 1704). 1118 yılında ise altı kalyonda bulunan toplam yetmiş dört esirin her biri için ikişer kıyye hinta verilmesi emredilmiş yani toplamda 148 kıyye hinta verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3145, s. 13, 15 Muharrem 1118/29 Nisan 1706).

⁸²⁶ 1107 (1696) senesine ait kayıtlarda Mısır'a gönderilen beş kıta kalyonda bulunan esir ve levendler için tahsis edilen pirinç, mercimek, peksimet ve yağ miktarları gösterilmiştir. Esirlere hinta, yağ, peksimed, çorbalık yağ ve mercimek verilirken pirinç yalnızca levendlere verilmiştir (BOA. C. BH, 222/10327-3, 27 Cemâziyelevvel 1107/3 Ocak 1696). Duruma dair bir diğer örnek 1128 senesinde Akdeniz'e giden üç kalyonda bulunan levend ve esir miktarları verilmiş, esirlere verilen peksimed, hinta, yağ bedelleri ve miktarları ayrı ayrı yazılmıştır. Tahsisat hesabında levend başına 3 kile pirinç, bir kile mercimek ve üç kıyye zeytinyağı verilmektedir. Esirlere ise üçer kıyye zeytinyağı ve iki kile hinta verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2826, s. 84, 7 Safer 1129/21 Ocak 1717). Kalyon-ı Aybahçeli be-süvar-ı Deli Balta Ahmed Kapudan'ın dört yüz elli levendi ve on beş esiri bulunmakla beraber pirinç ve mercimek sadece levendlere verilmiştir. Bir diğer kalyon olan Kalyon-ı Yıldızbahçeli be-süvar-ı Benefşeli Mustafa Kapudan'ın levendleri dört yüz elli ve esirlerinin sayısı da on dokuzdur. Aynı şekilde mercimek ve pirinç sadece levendlerine verilmiştir. Pirinç ve mercimek miktarlarında esir sayısına göre değişiklik olmaması, her levend için iki kile pirinç ve bir kile mercimek verilmesi ve levend sayısına göre verilen miktarların fark etmesi devletin esirlere sadece buğday ve zeytinyağı verdiğini göstermektedir (BOA. *Mad.* nr. 2826, s. 84, 7 Safer 1129/21 Ocak 1717).

⁸²⁷ Kadırgalarda bulunan esir sayısı 200 ile 350 arasında değişmektedir. Derya beylerinin kadırgalarında olan esir sayılarına dair hazırlanan liste kadırgada bulunan esir sayısının yüksekliği hakkında fikir vermektedir. Derviş Ağazade'nin sefesinde 326, Sakızlı Abdurrahmen Paşa'nın sefesinde 217, Aşıklı Hasan Paşa sefesinde 285, Ahmed Paşa'nın sefesinde 267, Salih Paşa sefesinde 268, Osman Paşa sefesinde 262, Hazinedar hasan Paşa sefesinde 316, Mervizade Ali Paşa sefesinde 227, Abdurrahman Paşa Sefesinde 266, Elçi İbrahim Paşa sefesinde 178, Mahmud Paşazade Mustafa Paşa sefesinde 222, Maryolzade Mustafa Paşa sefesinde 296, Yetim Ahmed bey sefesinde 233, Kasım Bey sefesinde 186, Köse Hasan Paşazade Mustafa Bey sefesinde 122, Divane Mehmed Paşazade Ömer Bey sefesinde 225, Cezayirli Hüseyin Bey sefesinde 205, Sefine Sarı Ahmed Paşazade Mehmed Bey sefesinde 196, Abdülkadir Paşazade Ahmed Bey sefesinde 222, Maryolzade Ali Bey sefesinde 248 esir bulunmaktadır. Memipaşazade Ahmed bey İznikmid'de olduğu için onun sefesindeki esirlerin yazılmadığı belirtilmiştir (BOA, *Mad.* nr. 2764, s. 91, 7 Cemâziyelâhır 1111 (30 Kasım 1699)).

⁸²⁸ 1110 (1699) senesinde kalyonlarda bulunan esir sayısının on taneyi geçmemesine dair emir verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 8880, s. 114, 3 Şevvâl 1110 (4 Nisan 1699)).

⁸²⁹ 1134 (1722) senesi kalyon mürettebatına verilen ulufe listesinde kalyonlarda bulunan marinar esir sayıları verilmiştir. Ortalama 25-30 esir arasında değişen esir sayısı içinde sadece Göl Başlı Patrona Abdi Paşa kalyonunda kırk beş esir görülmektedir (BOA. *Mad.* nr. 3132, 1134/ 1722).

verilmemiş olabilir. 1113 (1701) tarihli kayıta kalyon mürettebatına verilecek çorbalık tahsisatında esir ayrımı yapılmadan “levend ve marinar esirlere verilecek çorbalık” olarak mercimek, hinta, zeytinyağı tahsisatı ortak şekilde zikredilmiştir.⁸³⁰

18. yüzyılda sefer süresince kalyonda olan her bir personele çorbalık için (altı aylık) 2 kile (43,48 kg) pirinç, bir kile mercimek (24,21 kg) ve üç kıyye zeytinyağı verilmektedir.⁸³¹ Esirlere ise iki kile (43,48 kg) un ve üç kıyye zeytinyağı verilmektedir.⁸³² Esirlerin temel iâşe malzemeleri peksimed, hinta (ekmeklik buğday) ve zeytinyağıdır.⁸³³ Esirlere verilen hinta, çorbalık zeytinyağı ve peksimede dair çok sayıda arşiv kaydı bulunmaktadır. 1114 (1703) yılında Akdeniz’e gönderilen beş kalyonda bulunan esirlere zeytinyağı ve zahire verilmişken⁸³⁴ 1115 (1705) senesi kalyonlarda kalan esirlere peksimed ve zeytinyağı tahsis edilmemiştir.⁸³⁵ 1125 (1713) yılında Akdeniz’de seyr ü sefer yapacak olan kalyonlarda bulunan levend esirlere zeytinyağı verilmesi emredilmiştir.⁸³⁶ 1129 (1717) yılında Akdeniz’e gönderilen üç kalyonda bulunan elli üç esire hinta,⁸³⁷ peksimed ve zeytinyağı verilmiştir.⁸³⁸ 1131 (1719) yılında kalyon-ı karavela-i cedit-i mavi boyalı ve karavela-i atik olan donanma kalyonlarına verilen doksan kile hinta ve 2.235 kıyye zeytinyağı masrafı 70.755 akçedir.⁸³⁹ 1134 (1722) yılında Akdeniz’de olan Sarı Kuşaklı kalyonda bulunan üç yüz

⁸³⁰ Esir ve levendlere 2.850 kile sirke de verilmiştir, kadırgada bulunan esirlere sirke verildiğine dair seyahatnamelerde anlatı bulunurken kalyondaki esirlere sirke verildiğine dair bilgi bulunmamaktadır. bu noktada belge istisnai durumu göstermektedir (BOA. *Mad.* nr. 9889, s. 318, 9 Receb 1113/10 Aralık 1701).

⁸³¹ Yusuf A. Aydın, **Sultanın Kalyonları**, s. 311.

⁸³² 1127 tarihinde Mağribli İsmail Kapudan kalyonunda bulunan üç yüz elli levend için yedi yüz kile pirinç (beher levende 2 kile) ve üç yüz elli kile mercimek (beher levende 1 kile) ve her bir levende yirmi beş kantar peksimed ve 1.050 kıyye revgan (beher levende 3 kıyye) verilmektedir. Buna karşın kalyonda olan on adet esire sadece onar kantar peksimed, ikişer kile hinta ve üçer kıyye zeytinyağı verilmektedir (BOA. *Mad.* nr. 2826, s. 23, 8 Cemâziyelevvel 1127/3 Aralık 1696). Belgede dikkat çeken bir diğer bilgi de verilenlerin nerelerden verildiğinin açıkça gösterilmesidir. Mutad olduğu üzere peksimed Gelibolu’dan, pirinç ve mercimek İstanbul Gümrüğü’nden, zeytinyağı ise Tersane mahzeninden temin edilmektedir. Zaman zaman mercimek ve pirincin Matbah-ı Âmire’den verildiği görülmektedir (BOA. *Mad.* nr. 2826, s. 86, 21 Rebî’ülâhır 1129/4 Nisan 1717).

⁸³³ Kayıtlarda çorbalık olarak verilen zeytinyağı ve kandillik için verilen yağ ayrı olarak zikredilmiştir.

⁸³⁴ Esir ve levend sayısı belirtilmeden sadece beş kalyonda bulunan mürettebata tahsis edilen yağ ve zahire miktarı verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 4709, s. 235, 16 Şevvâl 1114 (5 Mart 1703)).

⁸³⁵ 1115 senesi reşen ve lezez olarak verilen çorbalık ve zeytinyağıdır (BOA. *Mad.* nr. 5364, s. 224, 4 Şevvâl 1116/30 Ocak 1705).

⁸³⁶ BOA. *Mad.* nr. 2743, s. 23, 25 Ramazân 1125 (15 Ekim 1713).

⁸³⁷ BOA. *Mad.* nr. 2826, s. 86, 20 Rebî’ülâhır 1129 (3 Nisan 1717). Kayıta, kalyonlarda bulunan levend ve esirlere verilen yiyecek miktarlarında esirlere pirinç ve mercimek verilmemiş, levendler gibi üçer kıyye zeytinyağı verilmiştir. Ayrıca esir başına 2 kile hinta verilmiştir.

⁸³⁸ BOA. *Mad.* nr. 2826, s. 84, 7 Safer 1129 (21 Ocak 1717). Ayrıca istihdam edilen yedi yüz beş esir için 2.115 kıyye zeytin yağı verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2826, s. 85, 7 Safer 1129/21 Ocak 1717).

⁸³⁹ BOA. *Mad.* nr. 3934, s. 203, 12 Cemâziyelevvel 1132 (22 Mart 1720).

elli levend ve üç marinar esir için verilen altmış kile hinta ve 1.640 kıyye revgan-ı zeyt için ödenen meblağ 437 guruştur.⁸⁴⁰ Daha sonraki tarihlerde esirlere verilen hinta ve zeytinyağına dair bilgiler de bulunmaktadır.⁸⁴¹

Esirlerin temel yiyecek maddelerinden bir diğeri peksimeddir.⁸⁴² Ekmeğin iki defa fırınlanmasıyla elde edilen peksimed, uzun süre bozulmadan saklanabilen ve ihtiyaç anında tüketilen hazır yiyecektir. Uzun ömürlülüğüne bağlı olarak peksimed esirlerin yanı sıra Osmanlı denizcilerinin sefer zamanlarında tükettiği yiyecek maddesidir.⁸⁴³ 18. yüzyıl Osmanlı donanmasında altı aylık olmak üzere esirler dahil tüm personele kişi başı iki kantar (112,89 kg) peksimed verilmektedir.⁸⁴⁴ 18. yüzyılda başardada bulunan mürettebat için 1.240 kantar peksimed tahsisatı yapılmış, bu tahsisatın 1.000 kantarı esirlere, 240 kantarı ise levendlere verilmiştir.⁸⁴⁵ Her ne kadar mürettebat sayısı verilmemiş olsa da esir sayısı levend sayısından çok daha azdır. Taş

⁸⁴⁰ Sarı Kuşaklı kalyonda bulunan kapudan, mülazım, levend ve esirlere verilen ulufe miktarları gösterilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3132, s. 49, 20 Rebî'ülâhır 1134/7 Şubat 1722).

⁸⁴¹ Miri kalyonda bulunan yüz elli esir için 100 kile hinta ve 150 kıyye zeytin yağı verilmiştir (BOA, C.BH 187/8779, 7 Cemâziyelevvel 1156/29 Haziran 1743). BOA. C.BH 214/10009, 23 Cemâziyelevvel 1150 (18 Eylül 1737, BOA. C.BH 222/10318, 1155 (1742-43).

⁸⁴² BOA. *Mad.* nr. 3918, s. 182, 14 Şevvâl 1130 (10 Eylül 1718). 1130 yılında Akdeniz'de sefere çıkan kalyonlarda bulunan levendlere ve esirlere verilecek peksimed'in yetmeyeceği düşünülmüş bu yüzden de Gelibolu'da bulunan peksimetçi Bulgaroğlu'na peksimet yapması için emir verilmiştir. Sadece kalyonların adı ve verilecek peksimet miktarı belgede belirtilmiştir. levend sayısı esir sayısı verilmeden sadece verilecek peksimet miktarı belirtilmiştir.

Kalyon adı	Peksimed kantar
Kalyon-ı karavela süvar Galatalı Halil Kapudan	416
kalyon-ı Sarı kuşlu süvar Kronlu İbrahim Kapudan	266
kalyon-ı Ağa bahçeli süvar ??? Ahmed Kapudan	156
kalyon-ı Yani arslan başlı süvar Gelibolulu Hasan	205
Bera-yı kalyon-ı karavele-i Kuş bahçeli süvar Kasım Kapudan	148
Bera-yı kalyon-ı aktarma-i Maltız süvar Venedikli Mustafa Kapudan	100
kalyon-ı Sururi bahçeli süvar Seyyid Mustafa Kapudan	746
kalyon-ı karavela-i atik süvar Kasımpaşalı Mehmed Kapudan	250
kalyon-ı süvar Cezayirli Ali Kapudan	1.016
kalyon-ı Gül başlı patrona süvar Abdi Kapudan	806

Benzer şekilde kalyon ve firkatelerde bulunan levend ve esir miktarı verilmeden sadece verilecek olan peksimed miktarı verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 4713, s. 94, 16 Şa'bân 1065/21 Haziran 1655).

⁸⁴³ Yusuf Alperen Aydın, **Müteşebbis ve Devlet: 18. Yüzyılda Peksimedçibaşı Nureddin Ağa'nın Yükselişi**, İstanbul: Kitabevi, 2016, s. 10-11.

⁸⁴⁴ Yusuf A. Aydın, **Sultanın Kalyonları**, s. 311.

⁸⁴⁵ Esir ve levend sayıları verilmemiştir (BOA. *Mad.* nr. 3159, s. 48, 1120/1708-09).

gemilerinde çalışan esirlere ve levendlere verilen 1.296 kantar peksimede ise 825.120 akçe ödenmiştir.⁸⁴⁶

Kadırga ve kalyonlarda istihdam edilen esirlerin iâşesi ile alakalı en önemli meselelerden biri verilen iâşelerin karşılandığı gelirlerdir. Miri kalyon ve kadırgalarda olan esirlerin iâşe bedellerinin İstanbul Gümrüğü⁸⁴⁷ ve Matbah-ı Âmire'den karşılandığı görülmektedir. 1113 (1701) senesinde Akdeniz'de sefere çıkacak olan beş kıta kalyonun levendlerine ve esirlere altı aylık çorbalıkları ve kandil yağları için 2.850 kile sirke⁸⁴⁸ ve 1.549 kile mercimek ve 124 kile hinta ve 6.417 vukiyye zeytinyağı Matbah Emini vekiline sipariş edilmiş ve hemen teslim edilmesi emredilmiştir.⁸⁴⁹ 1130 (1717) yılında İstanbul'da bulunan seferber ve mande kereste kalyonlarındaki miri marinar esirlerin mutad üzere altışar aylık çorbalık hintaları olan 1.714 kile hintanın (41,34 kg) bir önceki sene gibi İstanbul Gümrüğü emini tarafından verilmesi emredilmiştir.⁸⁵⁰ 1129 (1717) senesinde Akdeniz'e giden üç kalyonda bulunan levend ve esir miktarları verilmiş, esirlere verilen peksimed, hinta, yağ bedelleri ve miktarları ayrı ayrı yazılmıştır. Tahsisat hesabında levend başına 3 kile pirinç, bir kile mercimek ve üç kıyye zeytinyağı verilmektedir. Esirlere ise üçer kıyye zeytinyağı ve iki kile hinta verilmiştir. Verilen bu iâşelerden levendlere verilen

⁸⁴⁶ BOA. *Mad.* nr. 6616, s. 116. 11 Ramazân 1172 (8 Mayıs 1759). 16. Yüzyılda Alman elçilik heyeti ile İstanbul'a gelen ve savaş ilanı ile birlikte Tersane Zindanı'na hapsedilen Seidel, kürek çekmek üzere gemilere gönderilmiştir. Onun anılarında taş gemilerinde bulunan esirlere sadece birer parça ekmekten başka yiyecek verilmediği hatta kadırgalarda olan esirlerin bunlara merhameten sadaka verdiklerinden bahsetmektedir (Siedel, **Sultanın Zindanında**, s. 49). Arşivde Tersane Zindanı'nda bulunan esirlere verilen ekmek listelerinde zindanda bulunan esirlerin yanında taş gemisinde olan esirlerin sayısı kadar ekmek sayısı çıkartılmaktadır. Kalyon ve kadırgalarda bulunan esirlere verilen peksimet ve hinta bedelleri verilmesine karşın taş gemisinde olan esirlere verilen yiyecek miktarlarına dair ayrıntılı bilgiye rastlanılmamıştır.

⁸⁴⁷ 1130 (Miladi) senesinde Asitane'de bulunan seferber ve mande kereste kalyonlarındaki miri marinar usaralarının mutad üzere altışar aylık çorbalık hintaları için 1.714 hinta bir önceki sene gibi İstanbul Gümrük Emini tarafından verilmesi emredilmiştir. Esirlerin sayısı belirtilmemiştir (BOA. *Mad.* nr. 2826, s. 136, 17 Muharrem 1130/21 Aralık 1717). Devlet sadece mürettebatı değil aynı zamanda Yedikule'de kalan esirlerin iâşelerini, İstanbul'dan herhangi bir yere nakledilecek olan esirlerin nakillerinde kullanılacak binekler için ödenecek bedeli ve yol boyunca esirlere tahsis edilecek iâşe bedellerini de bu gümrükten ödetmektedir. Bunun yanı sıra ödemelerin farklı yerlerden olduğuna dair örnekler de mevcuttur. Mesela 1713 yılında Edirne'ye gönderilen Rus esirlerin nakillerinde iâşeleri yerel halktan karşılanması ve oradan gönderilecek vergiden düşmesi emredilmiştir (BOA.C.AS. 1119/49587, 12 Şevvâl 1125 (1 Kasım 1713)).

⁸⁴⁸ Heberer, anılarında peksimeti sirke ve zeytinyağına banarak yediklerini, böyle yemenin insana güç ve kuvvet verdiğinden bahsetmektedir (Heberer, **Osmanlı'da Bir Köle**, s. 170).

⁸⁴⁹ BOA. *Mad.* nr. 9889, s. 318, 9 Receb 1113 (10 Aralık 1701).

⁸⁵⁰ BOA. *Mad.* nr. 2826, s. 136, 17 Muharrem 1130 (21 Aralık 1717). Esirlere verilen iâşe bedelleri devletin kendi hazinesinden verilmektedir. İstanbul Gümrüğü yanında Mısır'dan veya Ayıdnıcık'tan karşılandığına dair bilgiler bulunmaktadır (**27 Numaralı Mühimme**, hk. 27, s. 74-75 ve hk. 234, s. 182).

mercimek ve pirincin Mısır'dan Kiler-i Âmire'ye gönderilen erzaktan karşılanması, yağ ve hinta bedellerinin ise İstanbul Gümrüğü'nden ödenmesi emredilmiştir.⁸⁵¹ 1150 tarihinde esirlere ve levendlere verilecek iaşelerden zeytinyağı bedelinin Gümrük Eminliği'nden, pirinç ve mercimeğin ise Matbah Emni tarafından verilmesi emredilmiştir.⁸⁵²

Derya beylerinin esirlerinin iaşeleri derya beylerinin salyanelerinden karşılanmaktadır.⁸⁵³ İstisnai durumlarda devlet derya beylerinin ellerinde olan esirlerini kullanmak üzere onlardan almaktadır. Bu durumda esirlerin doyurulması devletin sorumluluğu haline gelmektedir. 1122 (1711) yılında istihdam edilmek üzere dokuz derya beyinden alınan esirlerin doyurulması için bir defaya mahsus olmak üzere bu derya beylerine hinta verilmesi emredilmiştir. Alınan esir sayısı belirtilmeden her bir derya beyine yirmi beşer kile hinta verileceği görülmektedir.⁸⁵⁴

2.4.2 Tersane Zindanı'ndaki Esirlerin İaşesi

Esirlerin tutulduğu mekanlardan en bilineni şüphesiz Tersane-i Âmire Zindanı'dır. Burada bulunan esirlerin de iaşeleri devletin mesuliyetindedir ve kayıtlarda esirlere verilen iaşelere dair bilgiler verilmektedir. Bu noktada arşiv kayıtlarının bazıları daha ayrıntılı veriler sunarken bazılarında ise sadece ödenen meblağ gösterilmiştir. Esirlerin iaşesi hakkında en önemli kaynaklardan biri Tersane Zindan Defterleri'dir. Defterlerde periyodik olarak eksikler olmakla beraber zindanda kalan esir ve mücrimlere verilen ekmek tahsisatları aylık şekilde yazılmaktadır.⁸⁵⁵

⁸⁵¹ BOA. *Mad.* nr. 2826, s. 84, 7 Safer 1129 (21 Ocak 1717).

⁸⁵² BOA. C.BH 214/10009, 23 Cemâziyelevvel 1150 (18 Eylül 1737).

⁸⁵³ BOA. *Mad.* nr. 2864, s. 81, 28 Safer 1130 (1 Şubat 1718). Derya beylerinden Divane Mehmed Paşazade Ömer Paşa'nın esirleri için Eğriboz anbarından 100 kantar peksimed verilmesi emredilmiştir. Verilen bu peksimedlerinin miktarının paşanın salyanesinden kesilmesi emredilmiştir. Ayrıca bu konu hakkında sorularımı yanıtlayan ve "Derya Beyleri" hakkında doktora tezi hazırlayan Emel Soyer Kolçak'a verdiği bilgiler için müteşekkirim.

⁸⁵⁴ BOA. *Mad.* nr. 3435, s. 66, 23 Zilka'de 1122 (13 Ocak 1711).

⁸⁵⁵ BOA. Dbşm. Trz.d 84244-46, Dbşm. Trz.d 84254-58-59, Dbşm. Trz.d 84280-82, Dbşm. Trz.d 84287-89, Dbşm. Trz.d 84293-95, Dbşm. Trz.d 84299-84301, Dbşm. Trz.d. 84307-310, Dbşm. Trz.d. 84312-14, Dbşm. Trz.d. 84318-19, Dbşm. Trz.d. 84321-22, Dbşm. Trz.d. 84334-35-36, Dbşm. Trz.d. 84340-41, Dbşm. Trz.d. 84346-47, Dbşm. Trz.d. 84351-53, Dbşm. Trz.d. 84364-65-66, Dbşm. Trz.d. 84370-71-72, Dbşm. Trz.d. 84380-81-82-83-84 kayıtları örnek olarak gösterilebilir.

Tersane Zindan Defterleri'nde mücrimlere ve esirlere verilen ekmek miktarları ayrı şekilde gösterilmiştir. Ayrıca esirlere verilen ekmek bedelleri de kendi içinde farklı şekilde tasniflenmektedir. Zindan defterine kayıtlı olan tüm esirlerin sayısına göre ekmek miktarı yazıldıktan sonra istihdam edilmek üzere farklı yere gönderilen esirlerin, firarilerin ve ölenlerin ekmek tahsisatları zikredilerek toplam ekmek tahsisatından çıkartılmaktadır.⁸⁵⁶ Her ay için ayrı ayrı hazırlanan bu çizelgelere göre esirlere ve mücrimlere günlük iki ekmek verilmektedir.⁸⁵⁷ Daha evveline dair bazı kayıtlar olmakla birlikte 18. yüzyıl itibariyle bu listeler düzenli olarak takip edilebilmektedir.⁸⁵⁸

Aylık şeklinde hazırlanan listeler Tersane Zindanı'nda kalan esirlerin sayıları hakkında bilgi vermektedir.⁸⁵⁹ Tersane Zindanı'nda kalan esirlere verilen bir yıllık tayinatlarına dair oldukça ayrıntılı bir belge bulunmaktadır. Aylara göre esirlerin sayıları ve verilen ekmek miktarı gösterilmektedir. Listeye göre esir sayısının en düşük olduğu dönem 1073 Şevval (1663 Mayıs-Haziran) ayıdır. Donanmanın sefere çıktığı zaman olması hasebiyle Tersane Zindanı'nda kalan esir sayısının az olması doğru orantılıdır.

⁸⁵⁶ Kadirga, kalyon, taş gemisine gönderilen veya inşaata, tamirata, saraya gönderilen esirlerin sayıları listede gösterilerek toplam ekmek tahsisatından bu esirlerin hakları düşülmektedir.

⁸⁵⁷ Arşiv kayıtlarının yanı sıra 16. Yüzyılda Osmanlı ülkesine gelen Gerlach'ta da esirlerin günlük iki ekmek tahsisatlarının olduğunu kendisine gelen Filllachlı Hans Flatacher isimli esirden öğrendiğini söylemektedir (Gerlach, **Türkiye Günlüğü**, c. 1, s. 458).

⁸⁵⁸ 1125 (1713) tarihinden itibaren ay ay Tersane Zindanı'nda kalan esirlere verilen ekmek miktarları ve ödenen ücret düzenli şekilde takip edilebilmektedir. Tersane Zindan Defterleri'nde esirlerin isimleri ve milliyetleri yazılmaktadır. Mesela 1121 (1709) senesinde sadece Cemâziyelâhır ayına ait kayıt bulunmaktadır (Dbşm.Trz.d 84254-26), benzer şekilde 1124 (1712) senesine dair kayıta da sadece Cemâziyelevvel ayına ait kayıt bulunmaktadır (Dbşm.Trz.d 84258-59). 1125 (1713) senesinde esirlere verilen tayinat miktarları Dbşm.Trz.d 84280-84323 arasındaki kayıtlarda aylık periyot şeklinde (Muharrem-Zilhicce) verilmiştir. Zindan defterlerinin arasında önceki yıllara ait kayıtlar bulunmakla beraber bunlar eksik olup tüm sadece bir iki ayı gösterir niteliktedir.

⁸⁵⁹ 1125 (1714) senesinde Tersane Zindanı'nda olan esir sayısı dört yüz civarındadır, taş gemilerinde ve sefinelere gönderilen esir sayısı elli, kalyonlara gönderilen esir ise yüz yirmi civarındadır, 1135 (1722) senesinde ise zindanda bulunan esir sayısı beş yüz, taş gemileri ve sefineler gönderilenler elli, kalyonlarda istihdam edilenler yüz yirmi civarındadır. 1136 (1723) senesinde Tersane Zindanı'nda ortalama üç yüz esir, diğer gemilere gönderilenler kırk ve kalyonlara gönderilenler yüz kişi civarındadır (BOA. Dbşm.Trz.d 1082-1090 arası kayıtlar bu yılın aylarını kapsamaktadır) 1137 (1725) senesinde zindanda üç yüz seksen, diğer gemilerde elli ve kalyonlarda çalışanlar ise farklılık arz etmektedir. Tersane Zindanı'nda kalan esir sayısı ikiyüze indiğinde kalyonlarda olan esir sayısı iki yüze kadar yükselmektedir (Dbşm.Trz.d 1097-1102 arasındaki kayıtlardaki rakamların ortalaması alınmıştır) 1138 (1726) senesinde Tersane Zindanı'nda kalan esirler dört yüz, diğer gemilerde istihdam edilenler elli, kalyonlarda olanlar ise yüz kişi civarındadır (Dbşm.Trz.d 7698-7700 arasındaki kayıtlardaki rakamların ortalaması alınmıştır). 1139 (1727) senesinde Tersane Zindanı'nda dört yüz, diğer gemilerde yirmi ve kalyonlarda istihdam edilenler ise kırk civarındadır (Dbşm.Trz.d 7761-7767 arasındaki kayıtlardaki rakamların ortalaması alınmıştır).

Tablo 19. 1073 Şevvâl- 1074 Ramazân arası esirlere verilen ekmek miktarı⁸⁶⁰

Ekmek miktarı	Ay	Esir Sayısı ⁸⁶¹
49.800	Şevvâl (1073)	830
50.400	Zilka'de	840
50.200	Zilhicce	835
50.195	Muharrem 1074	835
69.000	Safer	1.150
75.000	Rebî'ülevvel	1.350
80.405	Rebî'ülâhırsene	1.350
120.600	Cemâziyelevvel	2.010
121.800	Cemâziyelâhır	2.040
121.200	Receb	2.030
109.800	Şa'bân	1.830
104.100	Ramazân	1.825

BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 36, 5 Şevvâl 1074 (1 Mayıs 1664).

Esirlere peksimed, hinta, ekmek ve zeytinyağı temel iâşe maddesi⁸⁶² olarak verilmektedir. Zaman zaman esirlere verilen çeşitli gıda maddelerine dair farklı

⁸⁶⁰ BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 36, 5 Şevvâl 1074 (1 Mayıs 1664). Benzer şekilde esirlere verilmek üzere alınan buğday için ödenen meblağ hakkında da bilgi verilmektedir (BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 70, Cemâziyelâhır 1073/Ocak-Şubat 1663). BOA. *Mad.* nr. 2637, s. 3, Muharrem 1117 (Nisan-Mayıs 1705).

⁸⁶¹ Verilen listede diğer işlerde istihdam edilenlerle beraber Tersane'de kalan ve saraylarda istihdam edilen miri esirler bulunmaktadır (BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 70, 7 Şevvâl 1073 ilâ gâye-i şehri Ramazân 1074/15 Mayıs 1663-26 Nisan 1664).

⁸⁶² 1031 yılında Tersane Zindanı'nda kalan esirlere üç buçuk aylık olarak verilen peksimed için 385.441 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2917, s. 38, 25 Şevvâl 1031/ 2 Eylül 1622). 1045 yılında nan bedeli için 1.064.232 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 981, s. 19, 1045/ 1635). 1062 yılında 6.500 kile hinta için 294.500 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 967, s. 21, 1062/ 1651). 1070 yılında Tersane Zindanı'nda kalan miri esirler için tuz ve hinta bedeli olarak 14.720 akçe verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 5040, s. 20-21, 1070/1659). 1073 senesinde esirlere verilen hinta bahası olan 176.000 akçe Silahdar Ağa vasıtasıyla verilmesi emredilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 1311, s. 4, 1 Şa'bân 1073/ 11 Mart 1663). Aynı yıl Tersane'de bulunan esirler ve mahkûmlar için 5.190 keyl hinta alınmış ve 271,520 akçe verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 1311, s. 12, 1 Şa'bân 1073/ 11 Mart 1663). Tersane Zindanı'nda kalan esirler, mücrimler, eski ve yeni sarayda çalışan esirler ile cami inşaatında çalışan esirlere verilmek üzere 340 keyl hinta, 180 kıyye zeytinyağı ve 1.800 kıyye için 100.733 akçe verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 1311, s. 13, 7 Şevvâl 1073/ 15 Mayıs 1663). 1073 (1663) esirlere verilen hintaların ve nanların taşınması için de 1.630 akçe araba parası verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 1311, s. 13, 7 Şevvâl 1073/15 Mayıs 1663). Tersane'de bulunan esirlere ve rençberan esirlere verilmek üzere yüz doksan kıyye revgan-ı zeyt ve yüz elli kıyye nemek alınmış ve 8.310 akçe verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 1311, s. 15, Şa'bân 1073/ 11 Mart 1663). 1075 (1664) senesinde Tersane'de bulunan esirlere verilen yemek bahası olarak 102.733 akçe ve hinta bedeli içinde 733.341 akçe verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 6-10). 1080 yılında tersane zindanında kalan esirler ve suçlular için 11.232 keyl hinta alınmış ve karşılığında 656.670 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 5014, s. 4, 1080/1669-1670). Aynı tarihte zindanda kalan esirler ve suçlular için 11.232 keyl hinta alınmış, ayrıca tuz, bakla, ekmek, ilaç ve çeşitli ihtiyaçları için de 141.302 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 5014, s. 22-23, 1080/ 1670). 1086 (1676) yılında tersanede kalan esirlere verilen nan bedeli olarak 4.320 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 4799, s. 92, 13 Zilka'de 1086/ 29 Ocak 1676). 1097 (1686) yılında esirlere verilen ekmek bahası (BOA. *Mad.* nr. 2126, s. 66, 12 Rebî'ülâhır 1097/ 3 Mart 1686). 1105 (1694) yılında tersane de olan esirlere ve mücrimlere verilmek üzere nan ve iki yüz elli beş keyl nemek için 15.300 akçe verilmiş (BOA. *Mad.* nr. 1808, s. 36, 1105/1694).

kayıtlar bulunmaktadır. 1062 (1651) yılında esirlere bakla ve b r lce verilmiştir. Kile fiyatlarına baktığımızda verilen bakla ve börülcenin hintadan daha pahalı olması dikkat çekmektedir.⁸⁶³ Hinta yerine bakla ve b r lce verilmesi, 1645 yılından beri devam eden Girit kuşatması sebebiyle seferde olan donanmaya gerekli olan peksimed pişirilmesi için duyulan hinta ihtiyacından olabilir.⁸⁶⁴ 1080 (1669) yılında zindanda bulunan esirlere bakla verildiğine dair kayıt bulunmaktadır.⁸⁶⁵ Donanmanın bu dönemde Kandiye Muhasarasında olması hintanın peksimed yapımına kullanıldığı teorisini destekler niteliktedir. 1074 (1664) yılında Tersanede bulunan esirlere ve suçlulara ciğer verilmiştir.⁸⁶⁶ Esirlere verilen ciğerin sebebi Sultan IV. Mehmed'in oğlu şehzade Mustafa'nın doğumu münasebetiyle olabilir. Zilka'de'nin 8. günü şehzade dünyaya gelmiş, zindanda bulunanlara ise Zilka'de'nin 13. gününde yani doğumdan beş gün sonra ciğer verilmiştir.⁸⁶⁷ Esirlere verilen gıdalar içinde ilgi çekici olanı ise yoğurttur. 1074 (1664) yılında Tersane Zindanı'nda bulunan esirler için yoğurt satın alınmıştır.⁸⁶⁸ 1135 (1723) yılında kasapbaşı ağaya yedi kıta çekdiri ve üç esir için on adet sığırın kesilmesi ve Tersaneye gönderilmesi ve Tersane kethüdasına teslim edilmesi emredilmiştir.⁸⁶⁹

Esirlerin ve mücrimlerin ekmekleri Tersane'de pişirilmektedir. 1045 (1635) yılında Tersane'de bulunan esirlere pişirilen ekmeğin pişirme bahası olarak 27.320 akçe verilmiştir.⁸⁷⁰ 1073 (1663) senesinde Tersane Zindanı'na ekmek pişirmekle görevlendirilen kırk habbaz bulunmaktadır ve bunlara istihdamları karşılığında 6.000 akçe ödenmiştir.⁸⁷¹ Pişirilecek ekmekler için çeşitli yerlerden hinta temin edilmektedir.

⁸⁶³ Esirler için alınan hintanın kile fiyatı 40 akçedir ve 685 kile hinta için 27.400 akçe, kile fiyatı 45'den 120 kile bakla için 5.400 akçe ve kilesi 60'dan 105 kile b ğr lce için 6.300 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 967, s. 23, 1062/1651-1652).

⁸⁶⁴ Naima tarihinde belli bir hinta sıkıntısından bahsedilmemekle birlikte Hanya ve Resmo Kaleleri'ne gönderilen zahireden bahsedilmektedir. Bunun yanısıra donanama için sürekli peksimed hazırlanmaktadır (**T arih-i Na'im **, c. 3, s.1268-1309).

⁸⁶⁵ BOA. *Mad.* nr. 5014, s. 22-23, 1080 (1670).

⁸⁶⁶ Verilen ciğerin bedeli olarak 3.600 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 28, 13 Zilka'de 1074/ 7 Haziran 1664).

⁸⁶⁷ Abdülkadir  zcan, "Mustafa II", **D A**, c. 31, s. 275.

⁸⁶⁸ Zindana alınan miri usara için alınan yoğurdu defteridir sene 1074 ((BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 35, 1 şevvâl 1074/27 Nisan 1664).

⁸⁶⁹ Yedi kıta çekdiri esirleri için ve üç aded zindan esirleri için mecmû on aded sığır Tersane Kethüdası'na teslim eylesin deyu buyruldu (BOA. AE. SS L II. 49/4856, 20 Ramazân 1135 (24 Haziran 1723). Esirlere verilen tahsisatın sebebi bilinmemekle birlikte 7 Cem ziyel h r 1135/14 Mart 1723 tarihinde 3. Ahmed'in oğlu şehzade Numan dünyaya gelmiştir (**T arih-i Raşîd ve Zeyli**, c. 3, s. 1332).

⁸⁷⁰ BOA. *Mad.* nr. 981, s. 26, 1045 (1635).

⁸⁷¹ BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 97, Cem ziyel h r 1073 (Ocak-şubat 1663).

Temin edilen hinta bedellerine dair 1132 (1720) tarihli üç kayıt bulunmaktadır.⁸⁷² 1132 senesi Rebî'ülevvel ile Cemâziyelâhır ayları arasında Tersane Zindanı sakinlerine alınan buğdaylar Kavarna, Köstence, Tekfur, Salurye, Erkili, Mankalya ve Yanzırum'dan alınmıştır. Farklı fiyatlardan alınan buğdayların kilesi en ucuz olan Köstence ve Kavarne 48 akçe, en pahalı olan ise Tekfur'dan 63 akçedir.⁸⁷³ Aynı yılın Zilhicce'sinde alınan buğdayların fiyatları ise daha yüksektir. İsmail, Terkos, Akkirman, Kavarna, Mihaliç ve Köstence'den alınan buğdayların içinde en yüksek bedel 67 akçe ile Mihaliç, en düşük ise 54 akçeyle Köstence'den gelendir.⁸⁷⁴

2.4.3 Yedikule Zindanındaki Esirlerin İaşesi

Yedikule zindanına gönderilen esirler ile diğerleri arasında statü farklılığı bulunmaktadır.⁸⁷⁵ Bu durum Yedikule'ye konulan esirlerin nakillerinden, verilen iâşe bedellerine kadar her alanda kendini belli etmektedir.⁸⁷⁶ Esirlere verilen günlük iâşe bedellerinde de farklılıklar bulunmaktadır. 1107 (1696) yılında esirlere günlük 21'er akçe tayin edilmiştir.⁸⁷⁷ 1109 senesinde ise esirlere verilen tayinatın yetmediğinden bahisle 9'ar akçe zam yapılmış ve günlük 30'ar akçe verilmeye başlanmıştır.⁸⁷⁸ 1664 Osmanlı-Habsburg mücadelesinde ele geçirilen üst düzey esirlerin masrafları için tahsis edilen aylık 19.140 akçenin⁸⁷⁹ İstanbul Gümrüğü'nden ödenmesi

⁸⁷² Tersâne-i Âmire Zindan fırınında tabh olup mîrî üsârâ ve mücriman ve tayinât-ı saire için alınan hintanın 1130 Muharrem guresinde 1132 Safer be-gâyetine değin ondört aylık ..defter olunmak babında vârid oluna fermân-ı âlişan üzere tahrir olunan hinta zıkr olunur (BOA, Dbşm.Trz.d 84325).

⁸⁷³ BOA. Dbşm.Trz.d. 84329, Rebî'ülevvel 1132/ Ocak-Şubat 1720.

⁸⁷⁴ BOA. Dbşm.Trz.d. 84331, Zilhicce 1132/ Ekim-Kasım 1720.

⁸⁷⁵ Yedikule Zindanı'na hapsedilen esirlere dair bilgiler seyahatnamelerde de aktarılmaktadır. 16. Yüzyılda elçilik heyeti ile İstanbul'a gelen Gerlach, Yedikule Zindanı'ndan bahsederken yüksek mevki sahibi ve itibarlı tutsakların buraya konulduklarını ifade etmiştir. hatta Ciğalazade Sinan Paşa'nın babası Cenovalı Ciğala'nın buraya hapsedildiği ve burada öldüğünü aktarmaktadır (Gerlach, **Türkiye Günlüğü**, c. 1, 2. 380).

⁸⁷⁶ Kıymetli olan bu esirlerin zarar görmemesi adına Balgrad'a gönderildiklerinde Balkan soğuklarından korunmaları için aba, kebe ve gömlek alınmıştır (Özgür Kolçak, **Prisoner of Diplomacy**, s. 428).

⁸⁷⁷ BOA. *Mad.* nr. 2441, s. 230, 1 Receb 1107 (5 Şubat 1696).

⁸⁷⁸ BOA. *Mad.* nr. 2732, s. 103, 20 Ramazân 1109 (1 Nisan 1698). 30'ar akçe verildiğine dair başka kayıtlar da mevcuttur (BOA. *Mad.* nr. 2963, s. 8, 10 Zilka'de 1110 (10 Mayıs 1699).

⁸⁷⁹ Bu üst düzey esirlerin Belgrad'dan İstanbul'a nakillerinde 33.531 akçe harcanmıştır (Özgür Kolçak, Janos Ferdinand Auer and His Imprisonment In The Seven Towers (1663-1674): A Prisoners of Diplomacy, **Şerefe: Studies in honour of Prof. Geza David on His Seventieth Birthday**, Budapest, 2019, s. 428).

emredilmiştir.⁸⁸⁰ 1089 (1679) yılında Yedikule Zindanı'nda kalan Erdelli altı esir için de günlük elli akçeden yirmi dokuz günlük 1.450 akçe tahsis edilmiştir.⁸⁸¹

1107 (1695) yılı II. Mustafa'nın Avusturya seferi esnasında esir alınarak Yedikule zindanında hapsedilen Nemçeli on üç kapudanın günlük tahsisatları 192,5 akçedir. Aylık 5.773 sağ akçe olarak belirtilen bu paranın her ay İstanbul gümrüğünden ödenmesi emredilmiştir.⁸⁸² Esir kapudanların hizmetkarlarına da günlük yedişer para verilmesi istenmiştir.⁸⁸³

Tablo 20. Nemçeli Kapudanalara verilen iâşe miktarı⁸⁸⁴

Verilen Günlük Tayinat Cinsi	Miktar	Bahası (akçe)
Lahm	3 kıyye	45
Nan	Çift 39	-
Soğan	1 kıyye	2
Nohud	0,5 kıyye	4,5
Erz	2 kıyye	24
Revgan-ı sade	0,5 kıyye	25
Revgan-ı zeyt	0,5 kıyye	12
Sabun	100 dirhem	6
Sebze	-	6
Tuz	-	1
Revgan-ı şem	-	3
Hatab maa hammaliye	0,5 çekü	25

(BOA. *Mad.* nr. 2963, s. 8, 19 Rebî'ülâhır 1107/27 Kasım 1697).

⁸⁸⁰ 1077 (1666) tarihinde Yedikule'de kalan Nemçeli esirler için Şevvâl, Zilkâ'de ve Zilhicce ayları için İstanbul Gümrüğü'nden aylık 19.140 akçe toplamda 57.420 akçe verilmesi emredilmiştir. Esirlere her ay aynı meblağın verilmesi esir sayısında değişiklik olmadığı ve günlüklerine zam yapılmadığını göstermektedir (BOA. *Mad.* nr. 95, s. 18, 14 Muharrem 1077 (17 Temmuz 1666). Bu esirlerin nafakaları ve kandillik yağları için de yine Muharrem ve Safer aylarında da 19.140'kar akçe verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 95, s. 19, Rebî'ülevvel 1077 (Eylül 1666).

⁸⁸¹ BOA. *Mad.* nr. 4040, s. 80, Zilhicce 1089 (Ocak-Şubat 1679).

⁸⁸² BOA. *Mad.* nr. 2441, s. 230, 19 Rebî'ülâhır 1107 (27 Kasım 1697).

⁸⁸³ BOA. *Mad.* nr. 2441, s. 230, 1 Receb 1107 (5 Şubat 1696).

⁸⁸⁴ Yedikule'de mahbûs olan esir kapudanlarına beher yevm verilmesi iktizâ eden nân ve lahm ve sair bâlâda defter olunan zehâir hesâb olundukda yevmi yüz doksan iki buçuk sağ akçeden bir ayda beş bin yedi yüz yetmiş beş sağ akçe eder mâh be-mâh üzerlerine ta'yin olunan kimesneye gümrük emini tarafından verilmek üzere mâh be-mâh verdiğim üzerlerine ta'yin olunan kimesneden memhûr temessük alına deyü telhîs mücibince Başmuhasebeye kayd ve tezkiresi verile deyü fermân-ı âlî sâdır olmağın tezkiresi verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2963, s. 8, 19 Rebî'ülâhır 1107/27 Kasım 1697).

Nemçeli kapudanlar 1110 (1699) yılında mübadele edilene değin yaklaşık üç yıl Yedikule Zindanı'nda tutulmuştur.⁸⁸⁵

Yedikule Zindanı'nda kalan esirlere iâşe ve kıyafet bedelleri ile ihtiyaçlarının karşılanması için verilen tahsisatlar İstanbul Gümrüğü'nden karşılanmaktadır.⁸⁸⁶ Yukarıda bahsedildiği gibi 1107 (1695) yılı II. Mustafa'nın Avusturya seferi esnasında esir alınarak Yedikule Zindanı'nda hapsedilen Nemçeli on üç kapudanın aylık tahsisatları ve hizmetlilerine ayrılan tahsisatın yine İstanbul Gümrüğü'nden ödenmesi emredilmiştir.⁸⁸⁷ Yedikule Zindanı'nda ikamet eden esirlere iâşeleri için günlük yedi para (21 akçe) ayrılmaktadır. Esirlere verilen iâşe bedelinin yeterli olmadığına dair verilen arza binaen 1110 (1699) senesinde Yedikule'de ikamet eden Nemçeli kapudanların iâşelerine zam yapılmış ve esirlerin herbiri için günlük onar para yani 30 akçe⁸⁸⁸ tahsis edilmiştir.⁸⁸⁹

⁸⁸⁵ Bundan akdem yüz yedi senesinde ve bâdehu yüz dokuz ve yüz on senesinde nefer olunub ve Yedikule'ye vaz' olunan Nemçe kapudanı mecmû on sekiz nefer olup zikr olunan üsârâ kule-i mezbûrdan itlâk ve Edirne'ye gelince Dergâh-ı âlî kapucubaşlarından Yusuf dâme mecdûhu tayin olmağın. Edirne'ye gelince yol üzerinde olan me'kûlât ve levâzımatları her ne ise görûlûb ve kifâyet mikdarı at arabaları tedârik ve üsârâ-yı mezkûrini arabalara vaz' ve ol-tarafdan dahi yanına adamlar koşub mübâşir-i mûmâ-ileyh Dersââdetime irsal eylesin deyû Âsitane kaymakamına ve defterdar vekiline ve Yedikule dizdarına hitaben emr-i şerif verilmiştir (BOA. Mad. nr. 2963, s. 8, 3 Şevvâl 1110/4 Nisan 1699). Belgrad'a gönderilmek üzere yola çıkarılan bu esirler önce Edirne'ye gönderilmiş ve oradan da Belgrad'a nakledilmiştir. Esirlerin nakilleri için tutulan arabalara ödenen ücretler ve yol boyunca esirlere verilen iâşelere ödenen ücretler ayrıntılı şekilde verilmiştir. 1107 senesinden itibaren Yedikule Zindanı'nda tutulan bu on sekiz kapudanın 1110 yılında neden serbest bırakıldıkları belirtilmemiştir. Fakat Osmanlı-Nemçe arasında imzalanan Karlofça Antlaşması'ndan kısa süre sonra serbest bırakılmaları antlaşmada yer alan esir mübadelesine binaen serbest kaldıklarını düşündürmektedir. Antlaşma 24 Receb 1110 (24 Ocak 1699) yılında imzalanmış, Yedikule Zindanı'nda bulunan bu 18 kapudan ise 24 Şevvâl 1110 (25 Nisan 1699) ile 4 Zilka'de 1110 (4 Mayıs 1699) tarihleri arasında serbest bırakılmıştır.

⁸⁸⁶ Emirlerde bedelinin İstanbul Gümrüğü'nden verilmesine dair birçok emir bulunmaktadır. Ayrıca İstanbul Gümrüğü harcamalarında Yedikule'ye ayrılan tahsisat görülmektedir. 1777-78 yılları arasında Yedikule'ye ayrılan tahsisat toplam gümrük harcamalarının 0,7'sini teşkil etmektedir (Saim Çağrı Kocakaplan, **İstanbul Gümrüğü**, s. 113). Fakat bu dönem Osmanlı Devleti'nde esir sayısının azaldığı dönem olması hasebiyle erken dönemlerde bu harcamanın daha fazla yekünü tutması gerekmektedir.

⁸⁸⁷ Hala Yedikule'de mahbus olan esir kapudanlara beher yevm verilmesi iktizâ eden nân ve lahm ve sair balada defter olunan zehâir hesab olundukda yevmi yüz doksan iki buçuk sağ akçeden otuz günde beş bin yedi yüz yetmiş beş sağ akçe eder. Mâh be-mâh üzerlerine tâyin olunan kimseye Gümrük Emîni tarafından verilmek üzere ve mâh be-mâh verdiği üzerlerine tâyin olunan kimesneden memhur temessül alına deyû telhis mûcibince Başmuhasebe'ye kayd ve tezkiresi verile deyû fermân-ı âlî sadır olmağın mûcibince tezkire verilmiştir (BOA. Mad. nr. 2441, s. 230, 19 Rebî'ülâhır 1107/27 Kasım 1697).

⁸⁸⁸ Bir para üç akçeye denk gelmektedir (Halil Sahillioğlu, "Akçe", **DİA**, c. 2, s. 226).

⁸⁸⁹ BOA. Mad. nr. 2963, s. 8, 10 Zilka'de 1110 (10 Mayıs 1699).

2.5 ESİRLERE VERİLEN KIYAFETLER VE ALETLER

İslam hukukuna göre esirlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması sahibinin sorumluluğundadır. Temel ihtiyaçlardan kasıt yalnızca iâşeleri ile sınırlı değildir. Esirlerin kıyafetleri de temel ihtiyaç olarak kabul edildiğinden giyim kuşam gereksiniminden de sahibi mesuldür. Bu noktada Osmanlı Devleti’nde miriye ait olan esirlerin iâşeleri gibi kıyafetleri de devlet tarafından karşılanmaktadır.⁸⁹⁰ Verilen kıyafetlerin ihtiyacın ne kadarını karşılayıp ne kadarını karşılamadığı tartışmaya açık olmakla birlikte esirlere verilen kıyafetlere dair çok sayıda kayıt mevcuttur.⁸⁹¹ Temel olarak esirlere yazlık ve kışlık kıyafetler verilmektedir.⁸⁹² Bu noktada zindanda olan esirler ve mücrimlere verilen kıyafetler arasında önemli bir ayrım vardır. Esirlere hem yazlık hem kışlık kıyafet verilirken mücrimlere sadece kışlık kıyafet verilmektedir.⁸⁹³

Kışlık olarak verilen kıyafetler temel olarak aba ve kebeden müteşekkildir. Aba, Filibe ve Pazarcık gibi farklı yerlerden temin edilirken kebe ise genellikle

⁸⁹⁰ BOA. *Mad.* nr. 5660, s. 2, *Mad.* nr. 5014, s. 25, 19 Rebî’ülâhır 1082 (24 Ağustos 1671), *Mad.* nr. 5040, s. 37, 18 Şevvâl 1070 (27 Haziran 1660). Tersane Zindanı’nda, kalyonlarda olan esirlere verilen kıyafetler hakkında bilgi verilmektedir (BOA. *Mad.* nr. 2826, s. 212). 1031 yılında Tersane’de bulunan esirler için kıyafet bedeli olarak 63.844 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2917, s. 2, 8 Rebî’ülâhır 1031/20 Şubat 1622). Sultan 4. Mehmed zamanında Hazine-darbaşı’na verilen emirde Tatvan muharebesinde esir olmuş iki kişiye kıyafet verilmesi emredilmiştir (BOA, AE. SMMD.IV, 42/4800, 8 Muharrem 1085 (14 Nisan 1674). Yine 4. Mehmed zamanında bir esire mutad üzere kıyafet verilmesi Hazine-darbaşı’ya emredilmiştir (BOA. AE. SMMD.IV, 45/5094. 1 Rebî’ülevvel 1085 (5 Haziran 1674).

⁸⁹¹ Elçilik heyeti ile İstanbul’a geldikten bir süre sonra evvela Tersane Zindanı’na sonrasında da Rumeli Hisarı’nda bulunan zindana hapsedilen Seidel esirlere verilen iâşe ve kıyafetler hakkında bilgi vermektedir. Rumeli hisarında kalan her esire günlük üçer akçe verilen tahsisatın yanısıra kıyafet de verildiğini aktarmaktadır. “*Türk hükümdarı her birimize yılda kaba keçeden yapılmı Caputta ve üzerimize giyebileceğimiz giysiler, yani pantolon ve ceket için kurşuni renkte ensiz, kaba bir kumaş ve gömlek için pamuklu dokuma verdirirdi.*” Seidel, **Sultanın Zindanında**, s. 56). Yine 16. Yüzyılda elçilik heyeti ile İstanbul’a gelen Gerlach seyahatnamesinde konutlarına gelen Fillachlı Hans Flatacher isimli esirin anlattıklarını aktarırken Türklerin esirlere yılda bir defa bir elbiselik kaba kumaş verdiklerini aktarmıştır (Gerlach, **Türkiye Günlüğü**, c. 1, s. 458).

⁸⁹² 1104 (1693) yılında marinar üç yüz otuz esire verilen kışlık ve yazlık kıyafet verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 18517, s. 3, 1104/1693).

Verilen kıyafet	Birim	Birim fiyat	Toplam
Aba-i siyah	330/ 7095	23	163.185
Kirpas-ı soma	330	120	39.600
Baha-i postal ⁸⁹²	330+330=660	107	70.620
330 şitaiyye ve 330 Bahariye	660		273.405 akçe

⁸⁹³ 1104 tarihli kayıta kışlık elbisenin zindanda bulunan esir ve mücrimlerin sayısına verildiği ve mücrimlere verildiği açıkça ifade edilirken yazlık kıyafet sadece esir sayısına göre verilmiştir. Ayrıca kayıta esir ve mücrim ayrımı açıkça görülmektedir (BOA. *Mad.* nr. 5676, s. 4, 1104 (1692-93).

Drama'dan alınmıştır.⁸⁹⁴ Esirler için aba ve kebe teminine dair kayıtlarda esir sayısı zikredilmeden alınan miktar ve ödenen fiyat bilgisi verilmiştir.⁸⁹⁵ Temin edilen aba ve kebenin farklı fiyatlardan satın alındığına dair kayıtlar bulunmaktadır. Fiyat farkının sebebi zikredilmemekle birlikte 1082 (1671) yılında Tersane Zindanı'nda olan esirler ve mücrimler için alınan 1.891 zira Drama kebesi için 304.466 akçe ve 21.877 top aba için de 298.493 akçe ödenmiştir. Abaların on iki, on üç ve yirmi dört akçelik farklı fiyattan alındıkları görülmektedir.⁸⁹⁶ 1073 (1664) yılında Tersane Zindanı'nda kalan esirlere alınan aba ve kebeye dair kayıtlar önemlidir. Buna göre Tersane Zindanı'nda kalan rençberan esirlere verilmek üzere 3.276 zira abalık alınmış ve 45.864 akçe ödenmiştir.⁸⁹⁷ Aynı yıl Tersane Zindanı'na getirilen yeni esirler için 3.276 zira aba alınmış ve karşılığında 45.864 akçe ödenmiştir.⁸⁹⁸ Aynı yıl zindanda kalan miri esirler için alınan aba ve kebe için 185.580 akçe ödenmiştir.⁸⁹⁹ 1073 (1662) senesinde Kefe'den getirilen esirler için 828 tob aba, 531 zira Drama kebesi alınmış ve 185.580 akçe verilmiştir.⁹⁰⁰

1073 (1662) tarihinde Tersane Zindanı'nda bulunan esir ve mücrimlere verilen kıyafete dair kayıta yazlık ve kışlık kıyafetin mahiyeti hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre yazlık olarak sadece 25.488 zira Kıbrıs kirpası verilirken kışlık olarak 25.488 top aba, 2.187 top çuka, 300 çift postal, 70 top penbe çuka ve 4.182 zira Kıbrıs kirpası

⁸⁹⁴ BOA. *Mad.* nr. 5189, s. 312, 6 Safer 1055 (3 Nisan 1645), *Mad.* nr. 95, s. 25, 22 Cemâziyelevvel 1077 (20 Kasım 1666), *Mad.* nr. 1572, s. 9, 1 Zilhicce 1074 (25 Haziran 1664).

⁸⁹⁵ 1055 (1645) yılında Tersane Zindanı'nda kalan esirler ve mücrimler için Filibe abası ve Drama kebesi alınmış ve bedeli olarak 400.000 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 5189, s. 312, 6 Safer 1055 (3 Nisan 1645)). 1062 (1652) yılında Kapudan paşanın baştardasında bulunan esirlerin giydirilmesi için yetmiş dört top kızıl aba alınmış ve 1.332 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 967, s. 26, 25 Muharrem 1062 (7 Ocak 1652)). 1066 (1655) tarihli belgede tersane-i amire'de bulunan esirlere aba ve kebenin verilmesi hakkındadır. 1.460 kıtaat aba, 2.310 çift Drama kebesinin zamanında verilmesi emredilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 4688, s. 155, 14 Şa'bân 1066 (7 Haziran 1656)). 1070 (1659) tarihinde eski saray, yeni saray hassa bahçelerinde rençber olarak çalışan esirlere aba, kebe ve postal verilmiş toplamda 10.230 akçe ödenmiştir. Otuz üç çift postal, otuz üç kıtaat aba ve otuz üç top kebe verilmesi göz önüne alındığında esir sayısının otuz olması yüksek ihtimaldir (BOA. *Mad.* nr. 5040, s. 19, 18 Şevvâl 1070 (27 Haziran 1660)). 1077 (1666) yılında Tersane Zindanı'nda kalan esirlere için 4.000 zirâ drama kebesi ve 4.000 top aba alınmıştır (BOA. *Mad.* nr. 95, s. 25, 22 Cemâziyelevvel 1077 (20 Kasım 1666)). 1105 (1694) tarihinde rençberan olarak istihdam edilen miri esirler için 1.656 zira siyah aba alınmış ve 46.368 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 1808, s. 3, 15 Cemâziyelâhır 1105/11 Şubat 1694). 1080 (1669) yılında Tersane levazım ambarında istihdam olunan esirlere verilen seksen adet drama kebesi verilmiş hazine 6.400 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 5014, s. 5, 19 Rebî'ülâhır 1082 (24 Ağustos 1671)). 1116 (1704) zindanda kalan miri esirler için aba, kebe alınmıştır (BOA. *Mad.* nr. 5040, s. 18, 18 Şevvâl 1070 (27 Haziran 1660)). Ayrıca Kethüda sefindesinde olan esirler için 430 zirâ Drama kebesi alınmış ve 27.090 akçe verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 5897, s. 12, Safer 1115/Haziran-Temmuz 1703).

⁸⁹⁶ BOA. *Mad.* nr. 5014, s. 22, 19 Rebî'ülâhır 1082 (25 Ağustos 1671).

⁸⁹⁷ BOA. *Mad.* nr. 1311, s. 15, 15 Ramazân 1073 (23 Nisan 1663).

⁸⁹⁸ BOA. *Mad.* nr. 1311, s. 15, 15 Ramazân 1073 (23 Nisan 1663).

⁸⁹⁹ BOA. *Mad.* nr. 1772, s. 10, 1 Zilhicce 1074 (25 Haziran 1664).

⁹⁰⁰ BOA. *Mad.* nr. 1572, s. 9, 1 Zilhicce 1074 (25 Haziran 1664).

verilmiştir.⁹⁰¹ Kirpas, yazlık kıyafet için verilen pamuk veya keten ipliğinden dokunan bir çeşit bezdir.⁹⁰² Gömleklik kumaş olarak verilen kirpas genellikle Kıbrıs'tan temin edilmektedir. Temin edilen kirpas bedeli ise Kıbrıs Gebran cizyesinden ödenmiştir.⁹⁰³ 1079 (1668) yılında Tersane'de bulunan esirlere 40.000 zira kumaş alınmış ve her zaman olduğu gibi bedelinin Kıbrıs cizyesinden verilmesi emredilmiştir.⁹⁰⁴

1136 (1724) tarihli kayıt, esirlere verilen yazlık kışlık kıyafet ayrımının yanı sıra zindanda kalan ve kalyonda olan esirlere verilen kıyafetlerin farklılığını da göstermektedir. Öncelikle esirlerin bulundukları yerler hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre toplamda yedi yüz yirmi altı neferin üç yüz yetmiş dördü zindanda, kırk dördü (amel-mande) kalyonlarda, elli beş tanesi sarayda ve iki yüz elli üç tanesi de donanma kalyonlarında bulunmaktadır. Bunlara kışlık olarak verilecek kıyafetler beyaz aba ve siyah aba olarak ikiye ayrılmıştır. Kalyonlarda çalıştırılan esirlere siyah aba verilirken⁹⁰⁵, zindanda, sarayda ve amel-mande kalyonlardaki esirlere beyaz aba verilmiştir. Sadece kalyonlarda istihdam edilen esirlere siyah aba her bir esire yirmi zira olacak şekilde verilmiştir.⁹⁰⁶ Diğer yerlerde bulunan esirlere verilen beyaz aba ise her bir esire on iki zira olacak şekilde ayarlanmıştır. Sonrasında bu miktara iki defa zam yapılarak on sekiz zira olacak şekilde verilmiştir. Bütün esirlere don ve gömleklik için on dört zira bez ve birer kebe, birer fes ve birer postal verilmektedir.⁹⁰⁷

⁹⁰¹ BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 54, 5 Şevvâl 1073 (13 Mayıs 1663).

⁹⁰² Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri**, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983, s. 353.

⁹⁰³ 1057 (1648) yılında Tersane Zindanında kalan esirler için Kıbrıstan 40.000 zirâ kirpas için 200.000 akçenin cizye-i gebran'dan karşılanması emredilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 7179, s. 112, 21 Zilhicce 1057 (17 Ocak 1648)). 1078 (1669) yılında Tersane Zindanında kalan esirler için alınan 400.000 akçelik kirpas bedelinin cizye bedelinden ödenmesi emredilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 1951, s. 60, 28 Safer 1080 (28 Temmuz 1669)). 1080 (1669) senesinde esirler için Kıbrıs'tan 40.000 zirâ kirpas istenilmiş ve karşılığında 200.000 akçenin Kıbrıs gebran cizyesinden ödenilmesi emredilmiştir (BOA. İE.ML 20/1906, 8 Safer 1080 (8 Temmuz 1669)). 1074 (1663) yılında Tersane'de bulunan miri esirler için gerekli kirpasların derya beyi gemisi ile vakit kaybetmeden Kıbrıs'tan yüklenerek İstanbul'a getirilmesi emredilmiştir (bir an evvel gönderilmesi emredilmiştir. Emirde iki kıta derya beyi gemisine Tersane Zindanında kalan esirlere kıyafet için ne miktar gerekli ise o kadar kirpasın Kıbrıs adasından yüklenerek bir an evvel tersaneye teslim edilmesi emredilmiştir (**94 Numaralı Mühimme**, hk. 112, s. 94, 10 Safer 1074 (13 Eylül 1663)).

⁹⁰⁴ BOA. *Mad.* nr. 4445, s. 172, 21 Muharrem 1079 (1 Temmuz 1668).

⁹⁰⁵ Siyah aba yalnızca kalyonlardaki esirlere verilmektedir (BOA. *Mad.* nr. 2826, s. 212, 25 Zilka'de 1127 (22 Kasım 1715)).

⁹⁰⁶ BOA. *Mad.* nr. 3165, s. 62, 3 Zilka'de 1136 (24 Temmuz 1724).

⁹⁰⁷ Tersâne-i Âmire'de olan mîrî üsârânın kadimden verilegelen melbûsat ve me'kûlâtı yoklanub ihrac ve defter olunub arz olunmak fermân-ı âlî buyrulmağın Tersâne-i Âmire'de mahzen-i sürb defterlerinden yoklanub ihrac ve balada defter olunduğu üzere senede bir defa şitâiye olmak üzere zindanda olan üsârâyı on iki zirâ beyaz aba ve kalyonlarda olan üsârâyı yirmi zirâ siyah aba ve

Esirlere aba, kebe ve kirpasın dışında farklı kıyafetler de verilmiştir. Mesela 1045 (1635) yılında Baştardada bulunan esirlere Londura çukası verilmiştir.⁹⁰⁸ 1097 (1686) yılında yine baştardada olan esirlere diğer verilen kıyafetlerin yanısıra şalvar ve yelek de verilmektedir.⁹⁰⁹ Baştardada olan esirler kırmızı aba ve barata giymektedir.⁹¹⁰ 1121 (1709) senesinde baştarda-yı hümayunda bulunan esirler için yeleklik ve göğüslük verilmesi emredilmiştir. Yeleklik için 48.000 akçe, göğüslük için 14.000 akçe olmak üzere toplam 62.000 akçe verilmiştir.⁹¹¹

Baştardadaki esirlerin yanında farklı yerlerde olan esirlere verilen kıyafetlerde de çeşitlilik mevcuttur. 1078 (1668) yılında donanma-yı hümayunda çalıştırılan esirlere kıyafet olarak kullanılmak üzere on dört top Selanik çukası ve üstadiye dolama verilmiş ve bunlar için 4.800 akçe ödenmiştir.⁹¹² Ayrıca Tophane-i Âmire'de çalıştırılan esirler için şalvar ve postal⁹¹³, Benefşe'den üç yüz zira Kirpas,⁹¹⁴ İstendil'den aba ve gaytan,⁹¹⁵ Lacivert çuka⁹¹⁶ alınmış ve bunlar için toplamda 29.620 akçe harcanmıştır. Kandiye kuşatması esnasında istihdam edilen esirlere çizme, çamaşır ve melbusat alınmış ve 8.070 akçe ödenmiştir.⁹¹⁷ Esirlere donluk aba yapmak

cümlesine don ve gömleklik için on dörder zirâ bez ve birer kebe ve birer postal ve birer fes verile gelüp kalyonlarda olanlara verilen siyah aba kafi olup lakin zindanda olanlara verilen on iki zirâ kifâyet etmemekle üç zirâ dahi zam ve on beş zira ve on dörder zirâ bez kifâyet eylemeyup don ve gömlek için ikişer zirâ dahi zam ve on altı zirâ ve postal yerine birer çift kopçalı pabuç ve aynı birer İmroz kebesi ve birer fes ve yevmiye yüz elli dirhem bir çift nan ve çorbalıkları için üçer kile hinta ve ikişer vukiyye zeytin yağı verilüb nan ve hintası kâfi olup ancak yağ kifâyet etmemekle üç vukiyye zeytin yağı zam ve beşer vukiyye sirke müceddeden tâyin ve beher mâh otuzar çizme-i gav verilegelüp bunun iktizası olmamağla fimabad verilmeyub bunun yerine şitâie verilenden gayrı iki defa dahi kopçalı pabuç verilmek üzere tertib olunup fimabad balada şerh verildiği üzere Tersâne Emîni marifetiyle abanın ıslahı alınub ve gömlek bezi dahi Kazdağı bezi ve aynı birer İmroz kebesi ve kopçalı pabuç dahi ıslahından alınub ve nanları tabhında ihtimam ve buğdayları dahi pak ve güzide buğday mübayâ olunub verilmek ve bundan sonra yoklanub alacak buğday ve melbûsatları dahi fena olmak lazım gelür ise Tersâne Emîni Efendi ve Zindan Kâtibi mukâbil olunur mirî üsârâ olmağla me'kûlât ve melbûsatlarına takayyüd olunub fena verilmemek üzere ihtimam eylemeleri için Başmuhasebe'ye kayd ve sûret verilmek telhîs olundukda mucibince Başmuhasebe'ye kayd ve sûret verilmek fermân-ı âlî sadır olmağın sûret verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3165, s. 62, 5 Zilka'de 1136/26 Temmuz 1724)

⁹⁰⁸ BOA. *Mad.* nr. 981, s. 19, 1045 (1635-36).

⁹⁰⁹ BOA. *Mad.* nr. 5357, s. 13, 6 Zilka'de 1097 (25 Eylül 1686).

⁹¹⁰ İdris Bostan, **Tersâne-i Âmire**, s. 294.

⁹¹¹ BOA. *Mad.* nr. 2485, s. 118, 4 Safer 1121 (15 Nisan 1709).

⁹¹² BOA. *Mad.* nr. 4026, s. 95, 10 Ramazân 1078 (23 Şubat 1668).

⁹¹³ BOA. *Mad.* nr. 4026, s. 98, 17 Ramazân 1078 (1 Mart 1668).

⁹¹⁴ BOA. *Mad.* nr. 4026, s. 98, 18 Ramazân 1078 (2 Mart 1668).

⁹¹⁵ BOA. *Mad.* nr. 4026, s. 97, 20 Ramazân 1078 (4 Mart 1668).

⁹¹⁶ Teslim-i be-mîrî berây-ı melbûsat-ı üsârâ-yı mirî der hizmet-i ordu-yu hümayûn der cezîre-i Girid der sene 1078 Çuka-i Lâciverdî 1.220 akçe (BOA. *Mad.* nr. 4026, s. 143, Zilka'de 1078/ Nisan-Mayıs 1668).

⁹¹⁷ 10 top Selanik çukası için 2.250 akçe, 15 adet Çameşûy için 1.800 akçe, 21 adet postal için 3.750 akçe ve terzi parası olarak 450 akçenin hazineinden verilmesi emredilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 4445, s. 109 6 Zilhicce 1079/2 Mayıs 1669). Ayrıca metrislerde hizmet eden 40 esire sekizer gurus in'âm verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 4445, s. 85, 3 Receb 1079/7 Aralık 1668).

için Selanik çukası verilmiş ve bir donluk abanın on ziradan çıkacağı belirtilerek bir donluk aba bedeli iki guruş olarak ödenmiştir.⁹¹⁸ Duhte dolama için 4.256 akçe,⁹¹⁹ 1104 (1693) senesinde Belgrad Kalesi'nde bulunan esirlere yüz adet mor aba, altı yüz kırk çift kopça, halep işi verilmiştir. Bunların hammaliye ve üç adet makas bahası da eklenerek toplamda 2.480 akçe harcama yapılmıştır.⁹²⁰

1117 (1705) senesi kalyonlarda istihdam edilen esirlere verilen kıyafetlere dair tespit edilen kayıt, verilen kıyafetlerin çeşitliliği açısından zengin bir içeriğe sahip olduğundan bize bu konuda teferruatlı bilgiler vermektedir.

Tablo 21. 1117 (1705) tarihinde kalyonlarda istihdam edilen esirler için alınan kıyafet⁹²¹

Malzeme	Birim	Birim Fiyat	Tutar (akçe)
Aba-i beyaz	6.403 zira	15	96.045
Aba-i siyah	7.747 zira	20	154.940
Aba-i surh (kızıl)	1.163 zira	20	23.260
Kirpas-ı Soma (keten bez)	1.630 tob	80	130.040
Kebe-i Drama	192 zirâ	78	14.976
Postal	459 çift	60	27.540
Barata-i surh (kızıl külâh)	369 adet	33	12.177
Yelekha-i surh	359 adet	188	67.492
Kerrake-i surh (yün kızıl cübbe)	356 adet	163	58.028

BOA. Mad. nr. 7108, s. 9, 24 Şa'bân 1118/1 Aralık 1706

Esirlere verilen kıyafetlerde en fazla karşımıza çıkan bir diğer malzeme postal yahut paybuştur. 1078 (1668) yılında esirler için verilen postal ve çizme bedellerinde esirler kendi aralarında ayrıma tâbi tutulmuştur. Esirlere verilen on sekiz adet postal 2.500 akçe ve hammal olarak istihdam edilen esirlere verilen on adet postal ise 2.250

⁹¹⁸ Toplam bedel yirmi olduğundan on adet donluk aba verilmiştir (BOA. Mad. nr. 4026, s. 109, 22 Rebî'ülevvel 1078/11 Eylül 1667).

⁹¹⁹ BOA. Mad. nr. 4026, s. 109, 29 Zilka'de 1078 (11 Mayıs 1668).

⁹²⁰ BOA. Mad. nr. 2967, s. 101, 5 Şa'bân 1104 (16 Nisan 1693).

⁹²¹ Tüm malzemeler için 584.858 akçe ödenmiştir (BOA. Mad. nr. 7108, s. 9, 24 Şa'bân 1118/1 Aralık 1706).

akçe değerindedir.⁹²² Fiyat farkının sebebine dair bir bilgi elimizde mevcut değildir. Tersane Zindanı'nda bulunan esirlere seksen çift paybuc verilmiş bunlar için de çifti yetmişten beş yüz altmış akçe ödenmiştir.⁹²³ Esirler için alınan çizme,⁹²⁴ ve Tophane'de istihdam edilen esirler için alınan çizmelere⁹²⁵ ve Boğazhisarı'nda bulunan esirler için alınan postala dair kayıtlar mevcuttur.⁹²⁶ Esirlere verilen postal veya paybuc kayıtlarına dair en dikkat çekici olan 1136 (1724) yılında Tersane Emmini tarafından esirlere postal yerine paybuc verilmesine dair istektir. Buna sebep olarak Tersane'de bulunan esirlerin kendi memleketlerinde çizme ve postal giymedikleri, eskiden beri kopçalı pabuç giymeye alışık oldukları gösterilmektedir.⁹²⁷

Miri esirlere verilen kıyafetler sadece devletin kendisinin istihdam ettiği esirler için değildir. Başkalarının hizmetinde çalışan miri esirlere dahi devlet tarafından kıyafet verilmektedir.⁹²⁸ Bu üzerinde hususiyetle durulması gereken önemli bir konudur. Miri esirlikleri⁹²⁹ sarıh olan ama başkasının hizmetinde kullanılan bu esirlere verilen kıyafetlere dair örnekler mevcuttur. Bu esirler için alınan aba ve kebeler devlet tarafından ödenmiştir.⁹³⁰

⁹²² BOA. *Mad.* nr. 4026, s. 94, 29 Ş sene 1078 (13 Şubat 1668).

⁹²³ BOA. *Mad.* nr. 981, s. 19, 1045 (1635).

⁹²⁴ Çizmenin çifti 230 akçeden olmak üzere 50 adet alınmıştır. Donluk yapılmak için ise 200 zirâ kumaş alınmış ve her bir donluk 70 akçeye mal olmuştur. (BOA. *Mad.* nr. 4445, s. 83, 27 Cemâziyelâhır 1079 (2 Aralık 1668). BOA. *Mad.* nr. 1311, s. 15-16, 15 Ramazân 1073 (23 Nisan 1663).

⁹²⁵ Yirmi çift çizme alınmış ve 4.600 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 4445, s. 84, 27 Cemâziyelâhır 1079/2 Aralık 1668).

⁹²⁶ Yetmiş iki çift postal alınmış ve 2.880 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 5040, s. 21, 18 Şevvâl 1070 (27 Haziran 1660)).

⁹²⁷ BOA. *Mad.* nr. 3165, s. 62-63, 5 Zilka'de 1136/26 Temmuz 1724).

⁹²⁸ Verilen kıyafet bedelleri miriden karşılanmaktadır. 1576 yılında Mısır Beylerbeyine ve defterdarına verilen emirde orada bulunan miri esirlere kıyafet verilmesi emredilmiş ve bedelinin kadimden ödendiği gibi miriden verilmesi tembihlenmiştir (27 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 26, s. 73, 3 Receb 983/8 Ekim 1575).

⁹²⁹ BOA. *Mad.* nr. 1951, s. 72, 3 Rebî'ülâhır 1080 (31 Ağustos 1669).

⁹³⁰ Duruma örnek olarak 1079 (1669) tarihinde Kandiye'nin fetih sürecinde derya beylerinden Ali Paşa'nın gemisinde olan miri esirler için 849 top aba alınmış ve 144.330 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 95, s. 109, 20 Zilka'de 1080 (11 Nisan 1670). 1080 (1669) tarihinde İbrahim Ağa'nın elinde olan miri esirler için seksen adet Drama kebesi alınmış ve karşılığında da hazineden 6.400 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 5014, s. 5, 19 Rebî'ülâhır 1082 (25 Ağustos 1671). Aynı tarihte Akmonlaya tabi Mehmed Ağa'nın elinde bulunan esirler için 2.811 adet Drama kebesi satın alınmış ve bedeli olan 297.966 akçe hazineden verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 5014, s. 19, Rebî'ülâhır 1082 (25 Ağustos 1671). Ali Beşe'nin elinde bulunan ve rençber olarak kullanılan esirler için 13.400 top aba alınmış ve 160.956 akçe ödenmiştir. Mehmed Çelebi'nin elinde bulunan rençber olarak kullanılan esirler içinse hem 5.155 top aba hem de yetmiş zirâ kirpas alınmış ve bedel olarak 60.065 akçe hazineden ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 5014, s. 13, 19 Rebî'ülâhır 1082 (25 Ağustos 1671). Yine 1080 senesinde bazı kişilerin elinde olan miri esirler için kirpas alınması emredilmiş, 2.550 zirâ yani 1.632 metre kumaş alınmış karşılığında 20.400 akçe ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 1951, s. 116, 24 Zilka'de 1080 (15 Nisan 1670)).

Esirlere verilen kıyafetler esirin statüsüne göre değişmektedir. 15 Şevval 1089 (30 Kasım 1678) tarihinde serbest bırakılan esir için bir kontoş, Londra çukası, mükemmel bir esvab, diğer esire de bir kontoş, Londra çukası, mükemmel bir esvab ve bir adet kalpak verilmiştir. Verilen kıyafetler için ödenen miktar belli olmamakla birlikte kıyafetlerin niteliği esirlerin kıymetli olduklarını göstermektedir.⁹³¹ Yedikule Zindanı'nda tutulan esirlere verilen kıyafetler bu durumu desteklemektedir. İaşe çeşitlerinde olduğu gibi kıyafet çeşitleri de esirlerin kıymetlerine yani tutuldukları yere göre değişmektedir. 1108 (1696) yılında Yedikule Zindanı'nda kalan Nemçeli on yedi esire verilen birer kat mükemmel elbise için hazineden 865,5 akçe verilmiştir.⁹³² 1110 (1699) senesinde on altı esir kapudana elbise ve çamaşır verilmesine dair olan emirde kaptanların istekleri doğrultusunda kendilerine birer tane bir tür battaniye olan velence verilmesi emredilmiştir.⁹³³ 1133 (1721) yılında Nemçe elçisine gönderilen üç esire verilen melbusat durumu açık şekilde göstermektedir.

Tablo 22. 1133 (1721) yılında üç esire verilen kıyafetler

Verilen kıyafet	Bahası (guruş)	Toplam (guruş)
Paşa çukasından yeniçeri futası (peştamal)	16, 5	49,5
Çakşır (şalvar)	7	21
Kutni (entarielik kumaş pamuk ipek karışımı) entari	7	21
Destar-ı bendi (sarık bağı)	9	27
Laciverd kuşak	8	24
Kavuk	2	6
Cameşuy-ı mükemmel	3,5	10,5
Uçkur-ı (bağ) sagir	1	3
Mest pabuş Çift	1	3
		166 esedi guruş

BOA. Mad. nr. 3146, s. 1, 13 Cemâziyelevvel 1133 (12 Mart 1721)

⁹³¹ BOA. Mad. nr. 2832, s. 258, 16 Şevvâl 1089 (1 Aralık 1678).

⁹³² BOA. C. HR. 110/5479, 23 Cemâziyelevvel 1108 (18 Aralık 1696).

⁹³³ BOA. Mad. nr. 2963, s. 8, 10 Zilka'de 1110 (10 Mayıs 1699).

Esirlere verilen kıyafetlerin bedelleri genel itibariyle gönderildikleri yerlerdeki cizye bedellerinden karşılanmaktadır. Bunun yanında İstanbul, Galata ve saire kazalarından bedel-i avarız ve bedel-i tekâüd ve bedel-i muâvenet akçelerinden Tersane’de bulunan esirlerin giydirilmesi için para ayrıldığına dair örnek bulunmaktadır.⁹³⁴ Yedikule Zindanı’nda kalan esirlerin kıyafet paraları da iâşe parası gibi İstanbul Gümrüğü’nden karşılanmaktadır.⁹³⁵

Esirlere iâşe ve kıyafetlerin yanısıra aletler de verilmektedir. Bu aletlerin bir kısmı esirlerin istihdam edildikleri işte kullanılmak üzere bir kısmı ise kaldıkları zindanlarda ihtiyaçlarını gidermek adına verilmiştir. Bu hususta çok sayıda arşiv kaydı bulunmaktadır. Örneğin, 1045 (1636) tarihinde 57.985 akçe karşılığında Tersane Zindanı’nda kalan ve rençberan olan miri esirlere verilmek üzere keser, balta ve kazma satın alınmıştır.⁹³⁶

Tablo 23. Tersane Zindanında kalan esirlere verilen eşyalar

Alet	Aded
Erre-i (bıçkı) dest	36
Tiše-i (keser) dest	36
Burgu-i büzürk	40
Burgu-i kebir	40
Ahen-i eğe (demir eğe)	3
Tiše-i oluklu (balta)	5
Kazma	1
Tiše-i puladî	36
Kavata	215
Kaşık	300
Kazgan-ı aş	1
Çatal-ı hekim	13

⁹³⁴ BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 12, 24 Ramazân 1075 (10 Nisan 1665). *Mad.* nr. 3147, s. 3, 24 Cemâziyelevvel 1119 (23 Ağustos 1707). Bodrum muhafazası için tayin olunan kadırgalarda kürekçi olarak kullanılmak üzere yüz elli dört nefer esir ve mücrim gönderilmiş bunların melbusatlarının verilmesi için Galata eminine emir gönderilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2775 s. 628/3, 8 Cemâziyelevvel 973 (1 Aralık 1565). Bu belge esirlere eskiden beri kıyafetin devlet tarafından verilegeldiğini göstermesi açısından önemlidir.

⁹³⁵ BOA. *Mad.* nr. 4043, s. 85, 17 Rebî’ülevvel 1087 (30 Mayıs 1676).

⁹³⁶ BOA. *Mad.* nr. 981, s. 17, 1045 (1636).

Buriya-i (hasır) Mihaliç	65

BOA. *Mad.* nr. 1800, s. 177, Cemâziyelâhır 1073 (Ocak-Şubat 1663)

Esirlere verilen aletlerin bir kısmı tamamen onların kullanımı için verilirken bir kısmı ise istihdam edildikleri yerde kullanılmak üzere verilmektedir. Bu durumda esirlere verilen aletler iş bitiminde istenilen yere teslim edilmektedir. Mesela, Edirne’de 976-984 (1568-1574) tarihleri arasında yapılan Selimiye Camii’nin inşaatında gerekli mermerlerin çıkartılması ve işletilmesi için Marmara Adası’nda çalıştırılan esirlere verilen aletler duruma örnektir. Mimar Kara Hasan Tersâne-i Âmire Zindanı’ndan yirmi beş esir, kazma, kürek, alet ve esirler için kıyafet almış bu esirleri taş kesme ve mermer oyma işinde kullandıktan sonra esirleri, kıyafetleri ve aletleri Tersane Zindanı’na geri teslim etmiştir. Camide kullanılmak üzere yeniden mermer ihtiyacı ortaya çıkınca Kara Hasan’a bu esirlerin ve Tersane’ye teslim ettiği aletlerin yeniden verilmesi emredilmiştir.⁹³⁷ Belgrad Kalesi’nin tamiratında istihdam edilen esirler için üç adet büyük makas alınmıştır.⁹³⁸ Yine bahçe onarımında kullanmaları için kırk esire kırk adet kürek ve yirmi adet urgan verilmiştir.⁹³⁹

Esirlerin kendi ihtiyaçlarını gidermeleri için verilen aletlere dair örnekler bulunmaktadır. Mesela, 1663 yılında Tersane Zindanı’nda kalan esirlerin kendi ihtiyaçlarını karşılamak adına 30.970 akçe karşılığında altmış adet Kavata (tahtadan çanak), bir tane Koğa-i kavsale, yüz top aba, on beş adet buriya-i (hasır) Mihaliç ve otuz adet kürek satın alınmış ve esirlere verilmiştir.⁹⁴⁰ 1086 (1676) tarihinde de esirlere hasır verilmiştir.⁹⁴¹

Tablo 24. 1080 (1669) yılında Tersane Zindanı’nda bulunan esirlere verilen aletler

Aletin Cinsi	Adet	Fiyat (akçe)
Elek	2	100
Balta	2	100
Koçu-i asel	3	180
Reft-i def-i çöp	2	260

⁹³⁷ 10 Numaralı Mühimme, hk. 180, 29 Şa ‘bân 979 (16 Ocak 1572).

⁹³⁸ BOA. *Mad.* nr. 2967, s. 101, 5 Şa‘bân 1104 (11 Nisan 1693).

⁹³⁹ BOA. *Mad.* nr. 2126, s. 66, 12 Rebî‘ülâhır 1097 (8 Mart 1686).

⁹⁴⁰ BOA. *Mad.* nr. 1311, s. 15, 15 Ramazân 1073 (23 Nisan 1663).

⁹⁴¹ BOA. *Mad.* nr. 4799, s. 92. 13 Zilka‘de 1086 (29 Ocak 1676).

Hayme	20	600
Koğa-i çam	4	32
Kavata	2	24

BOA. *Mad.* nr. 5014, s 10, 25 Rebî'ülevvel 1080 (23 Ağustos 1669).

Alınan bu aletler için hazineden 2.608 akçe ödenmiştir.⁹⁴² Tersane'ye yeni gönderilen esirler için altmış adet tahtadan çanak, büyük kova, on beş hasır ve otuz kürek, nemek, zeytinyağı ve yüz top aba verilmiştir.⁹⁴³ Benefşe Kalesi'nden esir alınarak Elçi Hanı'na yerleştirilen tutsakların ihtiyaçlarının karşılanması için Benefşe Kalesi'nden alınarak miriye intisab eden eşyaların bir kısmı kendilerine iade edilmiştir. Verilen eşyaların içinde hem kıyafetler hem de esirlerin günlük yaşamlarını idamelerinde kullanacakları eşyalar bulunmaktadır.⁹⁴⁴

2.6 ESİRLERİN NAKİLLERİ

Savaş sonrasında yahut kale fethini müteakip alınan esirler karadan arabalar ve atlar, denizden ise kadirgalar ile merkeze nakledilmektedir. Karadan merkeze gönderilecek esirler bazen arabalar ile bazen ise arabasız yolculuk etmektedir.⁹⁴⁵ Kiralanan arabalara verilen ücretlere dair çok sayıda kayıt bulunmaktadır. 1089 (1679) tarihinde Erdel Kalesi'nden Yedikule Zindanı'na konulmak üzere gönderilen altı esirin nakil masrafları için günlük elli akçeden yirmi dokuz günlük 1.450 akçe ödenmiştir.⁹⁴⁶ Aynı yıl Trabzon'dan gönderilen sekiz nefer için otuz beş günlük yol parası verilmiştir.⁹⁴⁷ 1097 (1685) yılında Edirne'den İstanbul'a gönderilecek on iki esir için üç araba kiralanmış ve kira bedeli ve iâşe bedeli olarak 7.800 akçe hazineden verilmiştir.⁹⁴⁸ Kiralanan arabalara genel itibariyle dört beş esir yerleştirilir, nadiren altı

⁹⁴² BOA. *Mad.* nr. 5014, s 10, 25 Rebî'ülevvel 1080 (23 Ağustos 1669).

⁹⁴³ BOA. *Mad.* nr. 1311, s. 15, 15 Ramazân 1073 (23 Nisan 1663).

⁹⁴⁴ BOA. Dbşm. d 1291, s. 15, 20 Şevvâl 1127 (19 Ekim 1715).

⁹⁴⁵ Nihat Engin, esir nakilleri için kiralanan bu arabaların esir zincirlemeye mahsus özel aparatları olan arabalar olduğunu iddia etmektedir, **aynı eser**, s. 69).

⁹⁴⁶ BOA. *Mad.* nr. 4040, s. 80, Zilhicce 1089 (Ocak-Şubat 1679).

⁹⁴⁷ BOA. *Mad.* nr. 4040, s. 85, 26 Safer 1090 (8 Nisan 1679).

⁹⁴⁸ BOA. *Mad.* nr. 4047, s. 75, 18 Cemâziyelâhır 1097 (12 Mart 1686).

esir konulurdu.⁹⁴⁹ Genelde nakledilecek esir sayısı ve kiralanan araba sayısı birlikte verilmekle beraber bazen sadece kiralanan araba sayısının kaydedildiği de görülmektedir. Mesela, Trabzon'dan gönderilecek esirler için biner akçeden yedi araba tutulmuş ve toplamda hazineden 7.000 akçe ödenmiştir. Esir sayısı yazmasa da bir arabada ortalama dört beş esir olabileceğinden kesin olmamakla beraber tahmini yirmi sekiz-otuz beş arası esirin nakledildiği düşünülebilir.⁹⁵⁰ Benzer şekilde Sofya'dan gönderilen esirler için tutulan on yedi araba için beşer guruştan seksen beş guruş hesaplanmış; fakat daha sonrasında fiyatta indirim yapılarak yetmiş guruş yani 1.120 akçe ödenmiştir, esir sayısı verilmemekle beraber benzer bir hesap ile altmış sekiz-seksen beş civarında esir taşındığı düşünülebilir.⁹⁵¹ Tatar Hanı'nın Niş Kalesi'nden merkeze gönderdiği esirler için yol parası ve görevlilerin harcırahları için 10.000 akçe verilmiştir.⁹⁵² 1099 (1687) yılında Belgrad Kalesi'nden İstanbul'a nakledilen kırk altı esir için on araba kirallanmış ve 49.880 akçe harcanmıştır.⁹⁵³

Tablo. 25 Belgrad Kalesi'nden İstanbul'a Gönderilen Esirlerin Nakil Masrafı

Yol Güzergahı	Araba sayısı	Ödenen (akçe)	Toplam (akçe)
Belgrad-Yaş	10	1.000	10.000
Yaş- Sofya	10	600	6.000
Sofya-Filiba	10	500	5.000
Filiba- Edirne	10	500	5.000
Edirne-İstanbul	10	500	5.000
			31.000

BOA. İE.ML 13/1217, 13 Muharrem 1099 (19 Kasım 1687)

Esirlerin nakilleri esnasında kiralanan arabalara ödenen ücretlerde farklılık göze çarpmaktadır. Hatta aynı güzergâh için farklı fiyatta kiralama bedelleri de ödenmiştir. Yukarıdaki tabloda 1099 (1687) yılında Belgrad'dan İstanbul'a gönderilen esirler için ödenen araba kiralama bedellerine bakıldığında Edirne-İstanbul arası

⁹⁴⁹ Gerlach, Çorlu civarında Macar esirleri İstanbul'a nakleden arabalarda beş veya altı güçlü kuvvetli esirin birbirlerine zincirlenerek arabalara konulduklarından bahsetmektedir (Stephan Gerlach, **Türkiye Günlüğü**, c. 2, s. 819). Hatırat esirlerin nakillerine dair bilgiler verilmiştir.

⁹⁵⁰ BOA. Mad. nr. 4040, s. 79, 22 Zilhicce 1089 (4 Şubat 1679).

⁹⁵¹ BOA. Mad. nr. 3119, s. 130, 8 Zilhicce 1106 (20 Temmuz 1695).

⁹⁵² BOA. Mad. nr. 95, s. 44, 22 Cemâziyelevvel 1077 (20 Kasım 1666).

⁹⁵³ BOA. İE.ML 13/1217, 13 Muharrem 1099 (19 Kasım 1687).

arabaların kiralama bedeli 500'er akçedir.⁹⁵⁴ 1097 (1685) tarihinde İstanbul'dan Edirne'ye nakledilen Rus esirler için üç adet araba kiralanmış ve bu arabaların tanesine 1.000 akçe ödenmiştir.⁹⁵⁵ Benzer şekilde 1097 (1686) yılında İstanbul'dan Edirne'ye nakledilen sekiz esiri taşımak üzere tutulan iki araba için 2.000 akçe ödenmiştir.⁹⁵⁶ Yaklaşık on sene sonra 1108 (1697) yılında Edirne'den merkeze gönderilen esirlerin nakillerinde tutulan arabalara ise aynı mesafe için 770'er akçe verilmiştir.⁹⁵⁷ Tırnova'dan gönderilen bu kırk beş Macar eşkıya miri esir olmak üzere Tersane-i Âmire Zindanı'na gönderilmiştir. Esirlerin nakilleri için on bir araba tutulmuş ve Edirne-İstanbul arası menzilleri belirtilerek her bir menzil için verilen ücret yazılmıştır.⁹⁵⁸

Tablo. 26. Tırnova'dan İstanbul'a gönderilen esirlerin araba kiralari ve yol menzilleri

Yol Güzergahı	Araba sayısı	Ödenen (akçe)	Toplam (akçe)
Edirne-Baba-yı Atık	11	160	1.760
Baba-yı Atık-Burgaz	11	160	1.760
Burgaz-Çorlu	11	150	1.650
Çorlu-Silivri	11	150	1.650
Silivri-İstanbul	11	150	1.650
			8.470

BOA. *Mad.* nr. 3419, s 435. 22 Cemâziyelâhır 1108 (16 Ocak 1697).

Belli başlı olarak nitelendirilen kıymetli esirlerin tutuldukları yer ve iaşelerindeki farklılıklar nakillerinde de görülmektedir. Örnek vermek gerekirse, 1108 (1697) yılında Edirne'den Yedikule Zindanı'na gönderilmesi emredilen on iki esir için yol boyu lazım gelen ihtiyaçlarını karşılamak üzere devlet tarafından 3.200 akçe tahsis edilmiştir. Aynı yıl Özi'den Tersane-i Amire Zindanı'na konulmak üzere gönderilen üç yüz on dokuz esirin yol masrafları için 48.000 akçe tahsis edilmiştir. Kabaca hesapla Özi'den gönderilen esirler daha uzun sürede merkeze gelecek olmalarına

⁹⁵⁴ BOA. İE.ML 13/1217, 13 Muharrem 1099 (19 Kasım 1687)

⁹⁵⁵ Esirlere tutulan arabaların yanısıra hazinenin taşınması için de araba kiralanmıştır (BOA. *Mad.* nr. 4047, s. 74, 16 Muharrem 1097/13 aralık 1685).

⁹⁵⁶ BOA. *Mad.* nr. 4047, s. 75, 18 Cemâziyelâhır 1097 (12 Mayıs 1686).

⁹⁵⁷ BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 435, 22 Cemâziyelâhır 1108 (16 Ocak 1697).

⁹⁵⁸ BOA. *Mad.* nr. 3419, s 435. 22 Cemâziyelâhır 1108 (16 Ocak 1697).

rağmen esir başına 150 akçe tahsis edilirken, Edirne'den on günde gelecek esirlere kişi başı 266 akçe tahsis edilmiştir.⁹⁵⁹

Yine 1110 yılında Yedikule'den Belgrad'a götürülen kıymetli esirlere dair kayıt, esirlerin nakilleri ve statü farklılığının nakillerindeki etkisine dair ayrıntılı bilgiler vermektedir. Edirne'ye götürülmek üzere Dergah-ı Âlî kapıcıbaşlarından Yusuf Ağa'ya teslim edilen Nemçeli kapudanalara İstanbul-Edirne arası için on günlük iâşe bahası olarak günlük birer gurus tahsis edilmiştir. Ayrıca nakillerinde altı araba kiralanmış ve her bir arabaya üç esir yerleştirilmiştir.⁹⁶⁰ Edirne'ye ulaşan Nemçeli Kapudanalara burada bir esir daha eklenmiş toplam on dokuz esir Belgrad'a götürülmek üzere Dergah-ı Âlî kapıcıbaşlarından Mustafa Ağa'ya teslim edilmiştir.⁹⁶¹ Edirne'de esirlere tahsis edilen araba sayısı artmış, her iki esire bir araba olacak şekilde on araba kiralanmıştır. Araba sayısındaki artışın yanı sıra esirlere verilen iâşe bedeli de günlük 5,5 gurus olarak arttırılmıştır. Otuz günlük hesaplanan iâşe bedelleri, araba kiralrı ve harcırah olmak üzere toplamda 800 gurus (108.000 akçe) harcanmıştır.⁹⁶²

Asli görevi sefer esnasında ordunun konaklayacağı yeri ve iâşesini temin etmek olan Nüzul Emîni, savaş esnasında alınan esirlerin korunması, iâşeleri ve nakillerinden de sorumludur. Bu noktada esirler İstanbul'a geldikten sonra iâşe ve kıyafet bedelleri İstanbul Gümrük Emîni sorumluluğuna girmektedir. Ayrıca esirlerin merkeze gelişlerinde masrafları nüzul emîni tarafından karşılanırken merkezden ordunun bulunduğu yere yahut farklı kaleye gönderilen esirlerin yol masrafları ise İstanbul Gümrüğü'nden karşılanmaktadır.⁹⁶³ Sultan IV. Mehmed zamanında 1674 yılında Ukrayna üzerine düzenlenen seferde alınan esirlerin nakilleri ve iâşelerinin sağlanması için nüzul emînine emirler gönderilmiştir.⁹⁶⁴

⁹⁵⁹ 319 esir için 48.000 akçe verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 434, 25 Zilka'de 1108/15 Haziran 1697). Edirne'den İstanbul'a gönderilen on iki esir için 3.200 akçe verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 146, 8 Cemâziyelevvel 1108/3 Aralık 1696).

⁹⁶⁰ Diğer esirlerin naklinde altı esirler için genellikle 6 esire bir araba tahsis edilmektedir.

⁹⁶¹ Dergah-ı Ali kapıcıbaşlarından Mustafa Ağa'ya harcırah olarak yüz gurus ödenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2963, s. 9, 11 Muharrem 1111/9 Temmuz 1699).

⁹⁶² Esirlerin nakilleri için hesaplanan 800 gurusun Kapıcıbaşı Mustafa Ağa'ya peşin olarak verildiği Belgrad Muhafızı Ali Paşa'ya bildirilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2963, s. 9, 20 M 1111 (18 Temmuz 1699).Tarihlere baktım belgede hem zilkade hem Zilhicce var

⁹⁶³ Saim Çağrı Kocakaplan, **İstanbul Gümrüğü**, s. 73.

⁹⁶⁴ Bu belgelerde Nüzul Emîni'ne bayraklara hıfz için verilen elli res esire üç günlük olmak üzere yetmiş beş vukiyye peksimed vermesi (AE. SMMD.IV, 11/1078, 19 Cemâziyelevvel 1085 (21 Ağustos 1674), Bölük Ağası Receb Ağa'ya hıfz için verilen yirmi altı nefer esire iki günlük olmak üzere yirmi altı vukiyye peksimed vermesi (AE. SMMD.IV, 11/1079, 19 Cemâziyelevvel 1085 (21 Ağustos 1674), top arabacılarına verilen yirmi esire yirmi vukiyye peksimed (AE. SMMD.IV, 11/1080, 18

1089 (1678) yılında yirmi Leh esir İstanbul'dan seferde olan sadrazamın yanına gönderilmiştir.⁹⁶⁵ Bu tutsaklar 1672-76 yılları arasında yaşanan Osmanlı-Lehistan savaşları esnasında esir alınan Lehlilerdir. Osmanlı-Lehistan arasında imzalanan İzvança Antlaşması'nın tasdiki için 1677 yılında İstanbul'a gelen Leh Elçisi Jan Gninski hatıratında Osmanlı Devleti'nin esiri olan Lehlilere dair bilgiler vermiştir. Gninski Leh esirlerinin serbest bırakılması için uğraştığını özellikle sekiz esiri kurtarmak için çabaladığını fakat esirlerden dört tanesinin bu süre zarfında vefat ettiklerini diğerlerinin ise serbest kalması için uğraşının devam ettiğini yazmaktadır.⁹⁶⁶ Sadrazamın yanına gönderilen Leh esirler hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

Cemâziyelevvel 1085 (20 Ağustos 1674), Topçular Ocağı'na verilen seksen nefer esire iki günlük olmak üzere seksen vukiyye peksimed (AE. SMMD.IV, 11/1116, 18 Cemâziyelevvel 1085 (20 Ağustos 1674), topçularda olan esirlere kırk vukiyye peksimed (AE. SMMD.IV, 11/1117, 20 Cemâziyelevvel 1085 (22 Ağustos 1674), cebecilere verilen miri esirlere bir günlük için yetmiş beş vukiyye peksimed (AE. SMMD.IV, 11/1118, 20 Cemâziyelevvel 1085 (22 Ağustos 1674), Cebeci Ocağı'na hıfz için verilen yüz elli nefer esire iki günlük olmak üzere yüz elli vukiyye peksimed (AE. SMMD.IV, 11/1119, 18 Cemâziyelevvel 1085 (20 Ağustos 1674), Sol Ulufeci Bölüğü'nde olan miri esirler için otuz üç vukiyye peksimed (AE. SMMD.IV, 11/1120, 22 Cemâziyelevvel 1085 (24 Ağustos 1674), Sol Ulufeci Ocağı'nda olan otuz üç nefer miri esire iki günlük olmak üzere otuz üç vukiyye peksimed (AE. SMMD.IV, 11/1121, 18 Cemâziyelevvel 1085 (20 Ağustos 1674), Ulufeciyan-ı Yemin Ocağı'na verilen otuz üç nefer esire iki günlük olmak üzere otuz üç vukiyye peksimed (AE. SMMD.IV, 11/1122, 18 Cemâziyelevvel 1085 (20 Ağustos 1674), Silahdar Ocağı'na verilen yüz nefer esire iki günlük olmak üzere yüz vukiyye peksimed (AE. SMMD.IV, 11/1123, 18 Cemâziyelevvel 1085 (20 Ağustos 1674), Sipah Ocağı'na verilen yüz nefer esire iki günlük olmak üzere yüz vukiyye peksimed (AE. SMMD.IV, 11/1124, 18 Cemâziyelevvel 1085 (20 Ağustos 1674), Sipah Ocağı'na verilen esirlere elli vukiyye peksimed (AE. SMMD.IV, 11/1124, 18 Cemâziyelevvel 1085 (20 Ağustos 1674), Kili canibine irsal olunan miri esirlerin nafakaları için sahib-i vilayet hazretlerinin ağalarından Yusuf Ağa'ya altı yüz vukiyye peksimed (AE. SMMD.IV, 11/1139, 18 Cemâziyelevvel 1085 (20 Ağustos 1674), bu taraftan İsakçı esirleriyle irsal olunan adamlar için elli kile şair ve dört kantar peksimed (AE. SMMD.IV, 12/1231, 28 Cemâziyelevvel 1085 (30 Ağustos 1674), Ladzin Kalesi'nden çıkan harbi esirler için beş yüz vukiyye peksimed (AE. SMMD.IV, 14/1479, 17 Cemâziyelevvel 1085 (19 Ağustos 1674), Kili tarafına gönderilen miri esirlere nafaka olmak için altı vukiyye peksimed ve arabalarının hazır edilmesi emredilmiştir (AE. SMMD.IV, 14/1480, 22 Cemâziyelevvel 1085 (24 Ağustos 1674).

⁹⁶⁵ BOA, MD, 96, hk: 412, s. 221, 10 Cemâziyelâhır 1089 (23 Haziran 1678).

⁹⁶⁶ Ayrıca Krzykawski, Siekierzynski, Jaspers beylerinin serbest kalması için çaba sarfetmektedir. Bunların başlangıçta Kamaniçede tutulduklarını oradayken bunların Hünkar tarafından serbest bırakılmasının emredildiğini öne süren elçinden yazılı belge istenilmiştir. Elçi, elinde yazılı belge olmadığını çünkü Müslümanların sözüne güvendiklerini iddia etmektedir. Bu esnada ise Sadrazam, Polonya'nın elinde bulunan iki kardeş Türk Beyi ve Osmanlı ağasına karşılık bu esirlerin mübadelesini önermiştir. Fakat elçi kendi hükümdarından bu konu hakkında bir bilgi ve yetki almadığını öne sürerek bu mübadeleye karşı çıkıp Lehli esirlerin serbest bırakılmasını istemiştir. Bu kıymetli esirlerin serbest kalıp kalmadıkları hakkında bir bilgi verilmemiştir. Sadece Lviv'de esir alınan esirlerden hayatta kalan dört tanesinin serbest bırakılmadığını çünkü Lehlilerin hayatta olan Türk Beyi'ni vermediklerini hatıratının ileriki sayfalarında zikretmiştir (Karolina Anna Kotus, **Polonyalı Elçi Jan Gninski'nin seyahatnamesine göre Osmanlı Ülkesi ve Osmanlılar (1677-1679)**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 65). Elçi raporunda "*Ziyafette Vezir 280 tutuklunun serbest bırakılacağına söz verdiği halde sadece 147 kişi belirtildi. Bunları da Tuna'dan geri alıp sadece 21 serbest bırakıldı; en yaşlılardan 7 kişi, gençlerden 7 kişi. Ben zar zor Budzanowski Papazı, 2 Dominikan papazı, Chorodyzan Bey, Bielecki, Grilf, Posadowski Beyleri hizmetçilerim olarak gösterdim ve onların isimlerini yazıp serbest bırakılacaklarına dair söz verdiler. Kalan tutukluları nöbetleşe sakladılar ve Polonya'da 170 Türk rehinenin var olduğunu söylediler. Kayıtları göstermeye söz verdiler fakat hiçbir*

Deniz yoluyla nakledilecek esirler, miri kadırgalarda veya merkezden tayin edilen derya beylerinin gemileriyle İstanbul'a nakledilmektedir.⁹⁶⁷ Bu noktada denizden nakledilmeleri karadan nakledilmelerine göre daha tehlikelidir. Denizde her an düşman gemisine denk gelerek esirleri kaybetme ihtimalinin yanı sıra kendi hürriyetini de kaybetme tehlikesi olağan olduğu kadar sıkça yaşanan bir durumdur. Bu yüzden esirlerin nakillerinde dikkatli olunması tembihlenmektedir. 16. yüzyıldan itibaren bu duruma karşı ihtiyatlı yaklaşım belgelerde görülmektedir. 966 (1558) tarihinde Cezayir'den gönderilecek olan esirlerin taşınması için Cezayir beylerbeyinin istediği on adet kadirganın gönderileceği fakat Hasan Paşa'nın etrafı iyi denetlemesi ve eğer herhangi bir tehlike var ise tehlike geçene kadar kadirgaların yola çıkmamaları tembih edilmiştir.⁹⁶⁸ Kadirgaların düşman tarafından alınması, eldeki esirlerin kaybedilmesi, mürettebatın esir alınması ve yapımıyla devlete yüksek bir maliyet getiren kadirganın-geminin düşman eline geçmesi çok yönlü zarardır. İsveç kralı tarafından 1124 senesinde Osmanlı Sultanına esir gönderilen altmış yedi esiri getiren Kavaklı Kara Mustafa Reis'dir. Her bir nefer için 1,5 gurus, toplamda 100,5 gurus yani 16.080 akçe taşımacılık bedeli almıştır. Bender'den yola çıkarılan bu esirler öncelikle Kili'ye getirilmiş, Mustafa Reis bu esirleri Kili'den Tersane Zindanı'na teslim etmek üzere almıştır.⁹⁶⁹ 1124 (1712) yılında Moskovlulardan alınan altmış yedi esir İstanbul'a gönderilene kadar Bender Kalesi'ne hapsedilmiştir.⁹⁷⁰

Esirlerin merkeze taşınması esnasında iâşe bedelleri, arabacılar, görevlilerin harcırahı yanı sıra esirlerin kaçmalarını engellemek üzere esirlere takılan pranga, zincir, boyunduruk gibi malzemelerin de parası devlet tarafından karşılanmaktadır.⁹⁷¹

zaman göstermediler." (Karolina Anna Kotos, **aynı tez**, s. 58). Bu gönderilen 21 Lehli esirin bunlar olması muhtemeldir. Çünkü belgede esirlerin Rikâb-ı Hümâyûn'a gönderilmesi emredilmiştir, Leh elçisinin verdiği bilgiye göre bu esnada Sadrazam'ın İsakçı'da olduğu ve onun yanına gitmesinin istendiğinden bahsetmektedir. Ayrıca sadrazamın ona kendisi ile birlikte Çehrin'e hareket etmesini istediğini ama onun bu isteği geri çevirdiğini söylemektedir (Karolina Anna Kotos, **aynı tez**, s. 61).

⁹⁶⁷ Mora Kalesi'nin fethinden sonra Hanya Muhafızı Vezir Mehmed Paşa İstanbul'a mektup göndermiş ve adanın fethinin üzerinden altı ay geçtiğini ama merkezden esirlerin nakilleri için gemi gönderilmediğini söylemiştir. (BOA. *Mad.* nr. 10359, s. 26, 28 Ramazân 1130/25 Ağustos 1718).

⁹⁶⁸ **3 Numaralı Mühimme**, hk. 922-924, s. 411.

⁹⁶⁹ BOA. *Mad.* nr. 2883, s. 59, 11 Rebî'ülâhır 1124 (18 Mayıs 1712). Esirlerin nakillerinde ödenen paraya dair bir diğer örnek 1077 (1666) yılında Mustafa Reis'in on beş Rus esiri Hanya'dan İstanbul'a nakletmek için aldığı ücrettir (BOA. *Mad.* nr. 95, s. 50, 22 Cemâziyelevvel 1077 (20 Kasım 1666)).

⁹⁷⁰ Bu esirler, 1123 senesinde İsveç kralı tarafından Moskovlulardan alınmış ve Osmanlı Sultanına hediye olarak gönderilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2883, s. 59. 11 Rebî'ülâhır 1124/18 Mayıs 1712).

⁹⁷¹ Sadece Osmanlı Devleti'nde değil 1132 senesinde ele geçirilen Andrey Kapudan'ın gemisinden alınan mühimmatın içinde 7 büyük zincir ve 7 pranga bulunmaktadır (BOA. *Mad.* nr. 3925, s. 146, 24 Zilhicce 1132/27 Ekim 1720). Heberer, esaretten kurutulunca hatıra olarak zincirin kendisine verilmesini talep ettiğinde gardiyan zincirin diğer esirler için kullanılacağı söyleyerek isteğini

Esirin statüsü ve kıymeti ne olursa olsun her esir nakil esnasında muhakkak zincirlenmektedir.⁹⁷² 1086 tarihinde İbrahim Paşa'nın Edirne'den gönderdiği elli esirin ıaşelerinin yanında zincir ve pranga da alınmış ve toplamda 5.700 akçe verilmiştir.⁹⁷³ Edirne'den İstanbul'a gönderilecek olan yetmiş adet esir için boyunduruk, seksen adet kilid, on sekiz zincir kulaç ve yetmiş adet ??? kullanılmıştır. Bunları teslim etmesi emredilen Topçubaşı Ali Ağa'ya 6.000 akçe verilmiştir.⁹⁷⁴ Taşınacak esirler için kullanılacak zincir ve pranga için 3.700 akçe harcanmıştır. Ama kaç esir için ne kadar pranga ve zincir alındığı bilgisi verilmemiştir.⁹⁷⁵ 1104 (1692) senesinde Belgrad zindanında bulunan esirlerden yetmiş tanesi İstanbul'da Tophane'de istihdam edilmek üzere gönderilmiştir. Bu esirler için yetmiş boyunduruk, seksen iki kilid ve on sekiz zincir kulaç alınmıştır.⁹⁷⁶ 1185 (1771) senesinde İstanbul Gümrüğü eminine, esirlere takılan yirmi dört adet pranga, dört adet zincir ve boyundurukların esirler zindana konulduktan sonra gemilerle önce Köstence'ye oradan da ordunun bulunduğu yere gönderilmesi emredilmiştir.⁹⁷⁷

Esirlerin nakilleri esnasında esirlere verilen ıaşeler, araba kiralarna ödenen ücretlerin yanı sıra esirlerin kaçmalarını engelleme ve güvenliklerini sağlamakla

reddetmiştir (Heberer, **Osmanlı'da Bir Köle**, s. 272). Siedel “bizleri birer birer gayet hoyratça yakalayarak boynumuza halkalar geçirdiler, bunlara zincirler taktılar, beş veya altı kişiyi zavallı köperkler gibi bir araya bağladılar” şeklinde aktardığı anısında herkese boyundurluk takıldığını aktarmaktadır. Bu hareket onların kaçmalarını engellemekten ziyade aşağılama içindir (Friederich Siedel, **Sultanın Zindanında**, s. 39).

⁹⁷² Nihat Engin, **aynı eser**, s. 68. Esirlerin firarlarını önlemek için sadece Osmanlı Devleti'nde değil diğer devletlerde çeşitli şeyler kullanılmaktadır. Macarlar, esirlerin boyunlarına boyundurluk, ellerini bağlamak için kelepçe veya çanlı kelepçe ve ayaklarını bağlamak içinde de bukağı kullanmıştı (Sandor Takats, **Macaristan Türk Aleminde Çizgiler**, çev. Sadettin Karatay, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011, s.).

⁹⁷³ BOA. *Mad.* nr. 4799, s. 85, 13 Şevvâl 1086 (31 Aralık 1675).

⁹⁷⁴ BOA. *Mad.* nr. 2967, s. 316, 10 Rebî'ülâhır 1104 (19 Aralık 1692).

⁹⁷⁵ BOA. *Mad.* nr. 4799, s. 85, 13 Şevvâl 1086 (31 Aralık 1675).

⁹⁷⁶ BOA. *Mad.* nr. 2967, s. 316, 11 Rebî'ülâhır 1104 (20 Aralık 1692).

⁹⁷⁷ İlhan Gök, **Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.200-376) (1183-1185/1769-1771), Transkripsiyon Değerlendirme**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2008, hk. 1455, s. 402, Evâsıt Muharrem 1185 (5-15 Mayıs 1771).

sorumlu görevliler de bulunmaktadır.⁹⁷⁸ Bu görevlilerin harcırahları⁹⁷⁹ ve esirlerin güvenliğini sağlamak adına alınan aletler ciddi masraftır. Yapılan harcamalar azımsanmayacak kadar büyük yük teşkil etmektedir.⁹⁸⁰ Mesela 1108 (1697) senesinde yakalanan üç haydut miri esir olmak üzere Edirne'den Tersane Zindanı'na nakledilmiştir.⁹⁸¹ 1109 (1698) senesinde Edirne'den İstanbul'a nakledilen üç esirin on günlük iâşe bedelleri ve nakledilecek arabaların kirası için 2.240 akçe hazineden ödenmiştir.⁹⁸² Aynı yılın Ramazan ayında Edirne'den İstanbul'a gönderilen on üç esirin on günlük iâşe bahası ve nakilleri için kiralanan üç arabaya 4.000 akçe hazineden ödenmiştir.⁹⁸³ Belgrad'dan İstanbul'a gönderilen esirler için kiralanan arabalara, iâşelerine ve getiren görevlilere harcırah olarak ödeme yapılmıştır. Otuz beş gün süren yolculuğun sonunda İstanbul'a ulaşan kırk altı esir için 49.880 akçedir.⁹⁸⁴ Bütün

⁹⁷⁸ Esirlerin alındığı andan itibaren nakledilerek istanbula gönderildiği zamana kadar onlara iyi davranılması ve onların sağ salim istanbula teslim edilmesi devlet görevlilerine yüklenen bir görevdir. Bu duruma örnek vermek gerekirse daha geç tarihli olmasına rağmen Osmanlılara esir düşen Fransız Pouqueville kendisi ile birlikte esir alınan Fransızların farklı yollar ve farklı gruplar halinde İstanbul'a gönderilmelerini anlattığı esaret anılarında Osmanlı idarecilerinin onlara iyi davrandığından bahsetmektedir (Cemile Baştınar Işlak, **Seyyah Pouqueville'nin Savaş Tutsaklığı Anıları**, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 36.) Bu iyi davranışın bireysel olarak iyi davranmaktan çok aslında devlet görevlilerinin savaş tutsaklarını salimen İstanbul'a gönderilmeleri emrine binaen böyle davrandıkları yani bunun bir devletin emrine itaat olarak bakılması gerekmektedir (Kahraman Şakul, What happened to Pouqueville's Frenchmen Ottoman Treatment of the French Prisoners During the War of the Second Coalition (1798-1802), **Turkish Historical Review** 3, 2012, s. 180).

⁹⁷⁹ Getirilen esirlerin başlarına muhakkak çavuş verilmektedir (1136/ Miladi tarih senesinde Küre-i Nühas madeninde istihdam edilmek üzere gönderilen esirlerin kaçmalarını önlemek adına vardiyalı ve çavuşlar verilmiştir. Daha sonrasında Kroni Dimitraşko isimli Eflaklı esir firar edip Bartın'a kaçmış ve burada yakalanmıştır. Tersane-i Amire çavuşlarından Abdi Çavuş kaçan esiri İstanbul'a getirmek üzere görevlendirilmiştir (BOA. Mad. nr. 3165, s. 63, 8 Zilka'de 1136/29 Temmuz 1724). Bunun yanında farklı görevlilerin de esirlerin başlarına konulduklarına dair örneklerde mevcuttur. Bakı kulu hazine memurlarına verilen unvan olmasına rağmen bazen bunların esirlerin nakledilmelerinde onlarla birlikte hareket ettikleri ve bu sebeple harcırah aldıkları görülmektedir (Haliya Âsitâne'de Tersâne Zindanı'na vaz' olunmak üzere gönderilen on üç nefer üsârânın üzerlerine tâ'yin olunan iki nefer Bakı kuluna harcırah yalnız on beş gurus veresin (BOA. İE.AS 4266/37990, 20 Ramazân 1109 (1 Nisan 1698).

⁹⁸⁰ Esirlerin nakillerine dair kayıtların bazılarında ayrıntılı bilgiler verilirken bazılarında ise esir sayısı, yol güzargahı ve gün sayısı verilmeden sadece nakil için tutulan araba sayısı, arabacılara ödenen para ve çavuşlara verilen harcırah miktarları yazılmaktadır. Mesela 1101 senesinde nakledilen esirler için on üç arabaiçin ödenen ücret ve çavuşlara ödenen ücret verilmiştir (BOA. Mad. nr. 10300, s. 218, 8 Zilhicce 1101 (18 Eylül 1690).

⁹⁸¹ Üç esirin isimleri verilmiştir, Hristofan Moskov an-cânib-i Hân-ı âlî-şan, Lazar veled-i İstefan haydud, Maryan veled-i Bovan (BOA. Mad. nr. 3419, s. 346, 28 Zilhicce 1108 (18 Temmuz 1697).

⁹⁸² BOA. Mad. nr. 2731, s. 190, 10 Receb 1109 (22 Ocak 1698).

⁹⁸³ BOA. Mad. nr. 2731, s. 247, 18 Ramazân 1109 (30 Mart 1698).

⁹⁸⁴ Belgrad'dan İstanbul'a kiralanan arabalar için 31.000 akçe ödenmiştir. Otuz beş gün süren bu yolculukta esirlerin iâşeleri için günlük sekizer akçeden 12.880 akçe harcanmıştır. Esirlerin yanında gelen iki çavuşa da harcırah olarak otuz beş gün için 6.000 akçe verilmiş, ez-cümle Belgrad'dan İstanbul'a gelen kırk altı esir için toplamda 49.880 akçe harcanmıştır (BOA. İE.ML 13/1217, 13 Muharrem 1099 (19 Kasım 1687).

nakillerde böyle ayrıntılı bilgiler verilmemekle⁹⁸⁵ beraber esirlerin nakilleri ve o esnada verilen iâşe bedelleri, görevlilere verilen harcırahlar devlet hazinesine yük teşkil etmektedir. 1097 (1685) tarihinde İstanbul'dan Edirne'ye nakledilen esirler için üç adet araba kiralanmış ve bu arabaların tanesine 1.000 akçe verilmiştir. Moskovlu diye tabir olunan on iki esir için 3.000 akçe araba parası ve bu esirlerin yol boyunca iâşelerini karşılamak için de 1.800 akçe verilmiştir.⁹⁸⁶

Esirlerin nakillerinin masraflı oluşu ve o esnada esirlerin bir kısmının hayatını kaybetmesi⁹⁸⁷ bazen devleti esirlerin bulundukları yerde satılarak paralarının merkeze gönderilmesini istemeye sevk etmektedir.⁹⁸⁸ Ayrıca yol şartları altında ne kadar esirin sağ olarak gönderildiği yere ulaşacağı bilinmemektedir. Mesela 1104 (1694) senesinde Tuna kapudanı Ali Paşa'nın getirdiği elli dokuz esirden altı tanesi ölmüştür, buna göre zayıat %14 nispetindedir.⁹⁸⁹ Bir diğer örnekte ise 1130 (1718) senesinde Mora'dan alınan altmış yedi esirden sadece kırk tanesi Tersane Zindanı'na konulabilmiştir. Geriye kalan yirmi yedi esir yolda gelirken ölmüştür.⁹⁹⁰ Bu hesaba baktığımızda alınan esirlerin %40'ı zayi olmuştur.⁹⁹¹ Yine Özi'den gönderilen iki yüz elli iki esirden 56'sı yolda ölmüştür. Buradaki zayıat da %22 nispetinde olmuştur. Bu noktada akla gelen ilk soru, eğer bu kadar zayıat varsa ve parasının gönderilmesi daha kârlıysa devletin neden tüm esirlerin satılıp parasının gönderilmesi yolunu seçmediğidir. Öncelikli

⁹⁸⁵ BOA. *Mad.* nr. 2727, s. 26, Belgrad Kalesi'nden İstanbul'a gönderilen 56 esir için 35 günlük 15.680 akçe ve 53 esir (gün belirtilmemiş) için 9.169 akçe ödenmiştir. Ayrıca 32 esir için 35 günlük 8.960 akçe verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2727, s. 17, 19, 22, 29, 46, 7 Cemâziyelevvel 1098/21 Mart 1687).

⁹⁸⁶ Esirlere tutulan arabaların yanısıra hazinenin taşınması için de araba kiralanmıştır (BOA. *Mad.* nr. 4047, s. 74, 16 Muharrem 1097/13 Aralık 1685).

⁹⁸⁷ Esirlerin yaklaşık %40 civarı yolda ölmektedir.

⁹⁸⁸ Esirlerin bulunduğu yerde satılarak parasının gönderilmesinin daha karlıdır. Esirlerin nakledilmesi esnasında iâşelerinin verilmesi, başlarında bulunan vardiyanlara verilen harcırahlar, taşınan arabalara verilen paralar devletin kasasından harcamak zorunda olduğu paralardır. Masraflar yanında nakil esnasında esirlerin ölmesi pek de az rastlanmayan bir durumdur. Masraflar ve yolda zayi olan esirler düşünüldüğünde esirlerin bulundukları yerlerde satılarak gelirin gönderilmesi daha karlı ve zahmetsiz görünmektedir. Bu durumu örnek 1128 senesinde Mora'dan alınan 67 adet esirden sadece 40 tanesi tersane zindanına konulabilmiştir. Geriye kalan 27 adet esir yolda gelirken ölmüştür. Bu hesaba baktığımızda alınan esirin %40'ı zayi olmuştur. (BOA. *Mad.* nr. 6266, s. 145, 12 Rebî'ülâhır 1130 (15 Mart 1718) esirlerin satılarak paralarının gönderilmesine dair bir diğer kayıt 1130 tarihlidir (BOA. *Mad.* nr. 10159 s 26, 28 N 1130 (25 Ağustos 1718). BOA, AE. SSÜL II. 9/823 ve BOA, AE. SSÜL II. 9/824. 26 N 1102 (23 Haziran 1691).

⁹⁸⁹ BOA. *Mad.* nr. 3456, s. 322, 28 Safer 1104 (8 Kasım 1692).

⁹⁹⁰ Ölen esirlerin kimlerin gemisinde vefat ettiği kaydedilmiştir. Genel kanaatin aksine esirlerin tek bir gemi içine sürü şeklinde konulmadan farklı sefinelere bölünerek Tersane Zindanı'na teslim ediledikleri görülmektedir. Buna rağmen esir zayıyatı oldukça fazladır. Sefinelerin her birinde kaç esirin öldüğünün listesi verilmiştir. der-sefine-i Salih Paşa 7, Osman Paşa 5, Mehmed Paşa 4, Abdurrahman Paşa 6, Ali Bey 2, Ali Paşa 6, Ahmed Paşa 5, Mustafa Bey 1, haricinde ölen otuz esirin de bilgisi ayrıntılı olarak verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 437, 8 Cemâziyelâhır 1108/2 Ocak 1697).

⁹⁹¹ BOA. *Mad.* nr. 6266, s. 145, 12 Rebî'ülâhır 1130 (15 Mart 1718).

sebepe, esirlere işgücü açısından olan ihtiyaç, diğer bir sebep ise esir paralarının tam olarak merkeze gönderilememe ihtimalidir. Mesela 1130 (1718) yılında Girid defterdarı Hasan Efendi, Girid Adası'nın fethinden sonra mukataa, cizye ve esir satışından elde edilen paranın 28.230 gurusu olduğunu; fakat bu parayı merkeze göndermeden evinde yangın çıktığını ve yangında paranın bir kısmının yandığını iddia etmektedir. Yanan paranın içinde satılarak parasının gönderilmesi istenilen İşperlonga'dan alınan esir bahasının 14.800 gurusu da bulunmaktadır.⁹⁹² Girit Defterdarı Hasan Efendi'nin evinde çıkan yangın ve zayıatın doğruluğunu tesbit etmek mümkün olmamakla birlikte devletin parasının zayı olduğu açıkça görülmektedir. Bu noktadan hareketle devletin aldığı esirler üzerinden fiyat veya kazanç çıkarımı yapmak mümkün değildir. Esirlerin yolda zayı olmasını önlemek adına esir satışından elde edilen gelirin yanması veya denizde batması gibi sebeplerle hazineye ulaşmaması ihtimali bu bağlamda önemli bir gerekçedir.

⁹⁹² BOA. *Mad.* nr. 10159, s. 26, 28 Ramazân 1130 (25 Ağustos 1718).

3. BÖLÜM

ESARETTEN KURTULMAK

İslamiyet köle edinmeyi yasaklamamış; fakat kölelere verilen haklarla köle sahibi olmanın cazibesini azaltmıştır. İslam hukukçularının esirlere yapılacak muamele hususuna dair ihtilafları esaretten kurtulma yollarında da görülmektedir. Esirler fidye ödemek, azad ve mübadele edilmek suretiyle esaretten kurtulabilmektedir. Bu üç yol Şafii imamlarınca meşru olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte Hanefi, Hanbeli ve Maliki ekolünden gelen fıkıhçılar esirlerin karşılıklı salıverilmesinin caiz olmadığı yönünde görüş beyan etmişlerdir. Esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılması noktasında da ihtilaflar bulunmaktadır. Hanefi hukukçuların bir kısmına göre esirin fidye karşılığında serbest bırakılması caiz değildir.¹ Aynı şekilde Maliki mezhebinde de esirlerin fidye karşılığındaki serbestiyetine caiz olarak bakılmaz.² Esaretten kurtulma yöntemlerinden bir diğeri olan mübadele uygulamasında Hanefi ekolü haricinde kalan üç mezhep hukukçuları esir mübadelesinin caizliğinde hemfikirdir. İmam-ı Azam esir mübadelesinin caiz olmadığına dair görüş beyan ederken aynı ekolden gelen ve Ebu Hanefi'nin öğrencilerinden İmam Yusuf ve İmam Muhammed esir mübadelesinin caiz olduğunu belirtmiştir.³ Ez cümle mezheplerin tamamının verdiği cevazlara bakıldığında İslam hukuku uyarınca savaş esirlerinin Müslüman esirlerle değiştirilmesi, fidye karşılığında serbest bırakılması yahut azad edilmeleri mümkündür.⁴

Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin de esaretten kurtulmak adına İslam hukukunca belirlenen yolları kullandıkları görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde miri esir olan tutsakların esaret süreleri değişkenlik göstermektedir.⁵ Kısa süreli yaşanan esaretin yanı sıra çok uzun yıllar süren esaret hayatı yaşayan tutsaklar da

¹ Hanefi hukukçularından İmam Muhammed Müslümanların mala ihtiyacı olduğu zamanlarda esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmasına cevaz vermiştir (Nihat Engin, **Osmanlı Devleti'nde Kölelik**, s. 27).

² Nihat Engin, **Osmanlı Devletinde Kölelik**, s. 24.

³ Nihat Engin, **Osmanlı Devletinde Kölelik**, s. 27.

⁴ Ali Hatalmış, **Erken Dönem İslam Tarihinde Kölelik ve Cariyelik (Hz. Peygamber Döneminden Emevîlerin Sonuna Kadar)**, Ankara: Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2012, s. 31.

⁵ Devlet ile yaptıkları mükatebe ile üç ila beş yıl hizmet karşılığında azad edilen vardiyanlar istisnai bir gruptur.

bulunmaktadır. 18. yüzyılda Osmanlı miri esirlerine dair görülen örnekler, esaret süresinin esirden esire farklılık arzeden bir durum olduğunu göstermektedir.⁶

Miri esirler, esaretten kurtulma bakımından halkın elinde olan esirlere göre daha şanslıdır.⁷ Ayrıca miri esirler arasında da alelade olanların esaretten kurtulma şansı belli başlı olanlara nazaran daha yüksektir.⁸ Esaretten kurtularak özgür bir hayata adım atmanın çeşitli yolları bulunmaktadır. Bu bölümde esaretten mübadele yoluyla, iş karşılığında, fidye bedeli suretiyle serbest kalanların yanı sıra yaşlılık veya hastalık dolayısıyla serbest bırakılan ve kaçarak esaretten kurtulan esirlere dair bilgiler verilecektir.

3.1 FİDYE KARŞILIĞI SERBEST KALANLAR

Esirlerin hayatları için değer biçilerek maddi kazanç olarak görülmeye başlanmasıyla birlikte öldürülmeleri yerine fidye karşılığında serbest bırakma uygulaması yaygınlaşmıştır.⁹ Osmanlı hukuk sisteminin temeli olan İslam hukukunda ise esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmasına dair farklı görüşler bulunmaktadır. Nitekim Şafii mezhebi esirlerin fidye karşılığında veya karşılıksız olarak salıverilmesine cevaz verirken Hanefi, Maliki ve Hanbeli mezhepleri esirlerin karşılıksız salıverilmelerinin caiz olmadığı hususunda görüş beyan etmişlerdir. Bu mezheplerden Hanbeli mezhebi esirlerin fidye karşılığında salıverilmesine izin verirken Maliki ve Hanefi mezhepleri imamlarının ekserisine göre esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılması caiz değildir. Fakat Hanefi mezhebi hukukçularından İmam Muhammed Müslümanların mala ihtiyaçları olduğu takdirde esirlerin fidye

⁶ Mesela 1731 yılında esaretten kurtarılan Fransız esir listesinde 30 ilâ 37 yıl esaret süresi olan esirler görülmektedir (Pauline Toledo, **Türkiye Seyahati**, s. 201). Ayrıca arşiv kayıtlarında da uzun süren esaret sürelerine dair örnekler bulunmaktadır. 1178 (1764) tarihinde Venedik elçisine teslim edilen esirlerin içinde 49 ve 50 yıldır esaret hayatı yaşamış olan iki Venedikli esir duruma bir diğer örnektir (BOA. *Mad.* nr. 10376, s. 120).

⁷ Durum Venedik Cumhuriyetinde ise tersi şeklinde tezahür etmektedir (Bono, **Müslüman Köleler**, s. 474).

⁸ Esir mübadelesi için genellikle Tersane zindanı'ndaki esirler kullanılmıştır. Tersane Eminine verilen emirlerde sıklıkla esirin "belli başlı" olmayanlardan verilmesi tembihlenmiştir. Bu konu esir mübadelesi kısmında ayrıntılı şekilde anlatılmaktadır.

⁹ Roma İmparatorluğu'nda esirler belirlenen fidye miktarının ödenmesi suretiyle serbest kalabilmektedir (Keith Bradley, "On Captives under the Principate", **Phoenix**, Vol. 58, No. 3/4 (Autumn - Winter, 2004) s. 315).

karşılığında serbest bırakılmasının caiz olduğuna dair görüş beyan etmiştir.¹⁰ Konuya dair örnekler göstermektedir ki Osmanlı uygulamalarında esirler belirlenen fidye karşılığında serbest bırakılmaktadır.

17. yüzyılda yaşamış ve bugün hala uluslararası hukuk alanında yürürlükte olan temel bazı ilkeleri ortaya koyan Hollandalı hukukçu Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku* eserinde Avrupa devletlerinin savaşlar neticesinde ortaya çıkan esirler mevzusuna dair görüşlerini belirtmiştir. Buna göre hristiyanların hristiyanlardan - Müslümanlarda olduğu gibi- köleleştirmek için esir almalarının yasak olduğunu fakat bir hristiyanın bir hristiyanı kurtuluş fidyesi alana kadar tutsak olarak elinde tutma hakkının devletlerin çoğunluğunca kabul edilmiş bir teamül olduğunu söylemektedir.¹¹ Ortaçağ şövalyeleri arasında fidye karşılığında esirlerin serbest bırakılmasına dair uygulamalar bulunmakla birlikte Avrupa'da esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılması 16 ve 17. yüzyılda yangınlaşmaya başlamış ve 1648 yılından sonra Avrupa devletleri arasında ortak uygulamaya dönüşmüştür.¹²

Esirlerin salıverilmesinde karşımıza çıkan problemlerden en önemlisi fidye bedelinin belirlenmesidir. Esirlerin fidye bedelleri, görevleri, statüleri, ünleri ve mesleklerine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.¹³ Esirlerin kıymetlerinin

¹⁰ Nihat Engin, **Osmanlı Devletinde Kölelik**, s. 24-27. Esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmasına dair çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Bazı alimler esirlerin fidye karşılığında veya karşılıksız serbest bırakılmasının Enfâl suresi 67-68 numaralı ayetlere aykırı olduğunu, bu ayetlerin nüzulu ile bu uygulamaya izin veren Muhammed Suresi 4. ayetin hükmünü yitirdiğini iddia etmektedir (Haşim Özdaş, **Kur'ân Ayetleri Işığında Savaş Esirlerinin Durumu**, Van: Yüzüncüyıl Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2019, s.1). İmam Maliki'ye göre de esirlerin mal karşılığında veya karşılıksız olarak salıverilmesi caiz değildir (Nihat Engin, **Osmanlı Devletinde Kölelik**, s. 24). Bu iddianın yanısıra aslında İslamiyet'in sadece esirlerin fidye karşılığında veya karşılıksız olarak salıverilmesini açıkça öngördüğü iki seçenek olduğuna dair kanaatler mevcuttur. Hatta savaş esirlerinin köleleştirilmesi ve öldürülmesine dair var olan fıkhi görüşlerin peygamber döneminden sonra devletlerin politikalarına hizmet etmek maksadıyla fıkıh alimleri tarafından zorlama dayanaklarla ortaya çıkartıldığına dair iddialar bulunmaktadır (Tuncer Namlı, "İdealizmden Realizme Esir Hukukunun Değişim Süreçleri", **Eski-Yeni** 30/ Bahar 2015, s. 34).

¹¹ Hugo Grotius, **Savaş ve Barış Hukuku**, s. 271. "Bizim göreneklerimiz uyarınca savaş esirleri köle sayılmazlar. Bununla birlikte, savaşta düşman ele geçirmiş bir kimsenin bu tutsaktan kurtuluş akçesi istemeye hakkı vardır" şeklinde ifade etmiş ve fidye parasını tutsak alan kişinin hakkı olarak tanımlamıştır (Hugo Grotius, **Savaş ve Barış Hukuku**, s. 292).

¹² Will Smiley, **From Slavery Prisoners of War: The Ottoman Empire Russia and International Law**, Oxford, 2018, s. 36.

¹³ Bu noktada 18. yüzyılda zindanda ve kadirgelerde bulunan esirlerin fidye bedellerine dair Cizvit rahiplerin tuttuğu listede durum açık şekilde görülmektedir. Listeye göre esirlerin fidye bedelleri 84 ile 800 kuruş (13.440 ile 128.000 akçe)arasında değişmektedir. Bu noktada esirlerin memleketleri fidyenin belirlenmesinde etken değildir (Rinaldo Marmara, **İstanbul Deniz Zindanı 1740**, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2005, s. 28-34). Duruma dair bir diğer örnek ise Sadrazam Siyavuş Paşa'nın esirlerinden olan Ferenc Uki'nin fidye bedeli 6.000 taler ve altı müslümanın azad edilmesi olarak belirlenmiştir. İstanbul'da olan elçinin Ferenc Uki'ye karşılık Macar Zrinsky'nin elinde olan Osmanlı Çavuş'u

belirlenme sürecinde de farklılık görülmektedir. Bazen savaştan hemen sonra fethedilen kalenin komutanı veya düşman ordudaki komutanlar zaten bilindikleri için muharebenin kazanılmasına müteakip esir alındıklarında sorguya gerek kalmadan sahip oldukları statüye göre tasnif edilmektedir. Bunun yanı sıra savaş meydanında yahut kale savunmasında olan nispeten önemli kişilerin tesbit edilmesi adına sorgulamaları yapılmakta ve esirlerin niteliği anlaşılmaya çalışılmaktadır. Sorgulama yönteminin yanında alınan esirlerin kıyafetlerine, ellerine ve tavırlarına bakılarak statüsü ve değeri belirlenmektedir. Özellikle ellerin sosyal statüyü belirlemede önemli bir rolü vardır. Avrupa’da olduğu gibi Osmanlılarda da alınan esirlerin elleri incelenmekte ve buna göre sosyal statüleri belirlenmeye çalışılmaktadır.¹⁴ Nitekim fidye bedelleri yüksek olabilecek üst düzey kişilerin esir alındıklarında kendilerini saklamaya çalıştıklarına dair seyahatnamelerde anlatılar bulunmaktadır. Osmanlı bürokrasisinin belli başlı şeklinde nitelediği bu üst düzey kıymetli esirlerin fidyeleri diğerlerinden daha yüksektir ve bu esirlerin İstanbul’a gönderilmesi gerekmektedir.¹⁵ Mesela Macar Gyurka Horvát -önemli biri olması yüksek ihtimal- duruma dair örneklerden biridir. Budin Kalesi zindanında tutulan Horvat, kurtuluşu için yüksek bedel fidye belirlenmesini engellemek ve İstanbul’a gönderilmemek¹⁶ için kendisini gizlemeye çalışmış fakat başında bulunan vardiyanlar onun önemli esirlerden olduğuna kanaat getirmişler, ölmesi veya kaçması durumunda sorumlu tutulacaklarından da korkarak onu İstanbul’a göndermişlerdir.¹⁷ Şunu belirtmek

Mustafa’nın mübadele edilmesi için uğraşmaktadır. Çavuş Mustafa’nın sahibi de esirinin fidye bedelini 5.000 taler olarak belirlemiştir. Burada göze çarpan durum ise Hem Siyavuş Paşa’nın hem Macar Zrinsky’nin esirlerini mübadele etmek istememeleri ve fidye parasını talep etmeleridir. Hatta Zrinsky, Ferenc Uki ile mübadele edilecek Mustafa Çavuş’un fidye bedelini Viyana Sarayı’ndan talep etmiş ve 6.000 taleri almıştır (Hajnalka Toth, “Unutulmuş Biriyim: 17. Yüzyıl Ortasında Macar Süvari Subayı ile Budinli Türk Çavuşun Serbest Bırakılma Hikâyeleri”, **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sayı 24, 2013/2, s. 55-61). Will Smiley’de esirin yaşı, güzelliği, bekareti, statüsü, zanaatı gibi bir çok ayırıcı özelliğinin esir fidyesinin belirlenmesinde ehemmiyet arz ettiğini söylemektedir (Will Smiley, **From Slavery Prisoners of War**, s. 45).

¹⁴ Alt sınıfın çalışmak zorunda olduğu fiziki kuvvet gerektiren herhangi bir işte çalışmamış bir elin ayırt edilmesi çok da zor değildir. Hatta asiller için kullanılan “mavi kanlı” tabiri ellerin bembayaz kalarak dışarıdan bakıldığında damarlarının belli olan kişiler için kullanılmaktadır (Özlem Kumrular, **Avrupa’da Türk Düşmanlığı’nın Kökeni ve Türk Korkusu**, İstanbul: Doğan Kitap, 2008, s. 331).

¹⁵ Birinci bölümde esir alınması kısmında belli başlı olarak nitelendirilen bu esirlerin merkeze gönderilmelerine dair emirler ve devletin bu noktadaki siyaseti ayrıntılı olarak aktarılmıştır.

¹⁶ Bu bağlamda durum Avusturya tarafında da farklı değildir. Viyana’ya gönderilen Osmanlı esirlerinin esaretten kurtulma şansı çok daha azdır. Bu yüzden esir sahiplerinin kendi esirlerini Viyana’ya göndermekle tehdit ettikleri görülmektedir (Geza Palffy, “Ransom Slavery Along The Ottoman–Hungarian Frontier in the Sixteenth And Seventeenth Centuries”, **Ransom Slavery Along the Ottoman Borders**, ed.by. Geza David- Pal Fodor, Brill, 2007, s. 45).

¹⁷ Geza Palffy, **Ransom Slavery**, s. 45.

gerekir ki sadece yüksek fidye bedeli olan esirler tutsak hale getirilmemektedir, özellikle sınır boylarında karşılıklı esir alınmalar sıklıkla yaşanan vakalardandır.¹⁸ Geza Palffy, Osmanlı Macar sınır boyunda fidye ödenmesine dair olayların sıklıkla yaşandığını hem Macarların hem de Türklerin ellerinde olan esirleri fakir bile olsalar fidye parası ödeyene kadar tuttukları ve ancak fidye karşılığında serbest bıraktıklarından bahsetmektedir.¹⁹ Nitekim Palffy, savaşların ve yoğun sınır mücadelelerinin olduğu zamanlarla esir ticaretinin ve fidye getirilerinin yüksekliğinin paralellik arz ettiğini iddia etmektedir. Nitekim 17. yüzyılda yalnız Osmanlılar için değil Macarlar için de esir ticaretinin ve fidye ödemelerinin önemli gelir kapılarından biri olduğu hatta Macaristan'da bulunan Batthany gibi bazı ailelerin bu yolla çok para kazandıklarından bahsetmektedir.²⁰

Fidye bedelleri belirlendikten sonraki süreç ödemenin ne şekilde gerçekleşeceğidir. Fidye için belirlenen para esirin kendisi, bazen ailesi-akrabaları, bazen ise vakıflar veya hayır sahipleri tarafından ödenmektedir. Avrupa'da devletlerarası hukukun yeniden şekillenmesinin esirler bağlamında en büyük yansıması antlaşma ile mübadele edilmeleri ve fidye karşılığında serbest kalmalarının yolunun açılmasıdır. Esirlerin ahidname maddelerine atıfla devletin tayin ettiği fidye parasının sahibine ödenmesi ile serbest bırakılmaya başlanmasına dair kayıtlar Karlofça Antlaşması sonrasında karşımıza çıkmaktadır.²¹ Antlaşma maddesine binaen devlet elinde olan esirler mübadele edilecekken halkın elinde olan esirler devlet tarafından belirlenen fidye miktarının sahiplerine ödenmesi karşılığında serbest bırakılacaktır. Köle sahibi olan kişinin satışı engelleme veya belirlenen fidye

¹⁸ Lubenau seyahatnamesinde esir edilenin durumu ve bakış açısına dair bilgi vermektedir. Onun aktardığına göre Türkler Almanları esir ettiklerinde yanlarında kıyafet dahil kıymetli bir şey bulamadıklarını fakat Almanların Türkleri esir ettiklerinde çok kıymetli şeyler ele geçirdikleri iddiasıyla Almanları aşağıladıklarını anlatmaktadır (s. 275).

¹⁹ Geza Palffy, **Ransom Slavery**, s. 52.

²⁰ Geza Palffy, **Ransom Slavery**, s. 40-41.

²¹ Karlofça Antlaşması'ndan evvel Venedik ve Lehistan ile esir mübadelesinin yapıldığı görülmekle birlikte fidye karşılığında halkın elinde olan esirlerin serbest bırakılmasına dair kayıtlara ulaşılamamıştır. Bu durum çalışmanın Antlaşma ile mübadele edilen esirler kısmında daha ayrıntılı olarak aktarılmıştır. Fakat burada zikretmek gerekir ki esirlerin kurtarılmasına dair imtiyazlar diğer devletlere 18. yüzyıl ahidnamelerinde verilen Lehistan'a 16. yüzyılda verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde olan Lehli esirlerin fidye bedellerinin Lehistan Kralı tarafından görevlendirilen Lehli tüccarlar tarafından ödenmesine ve bu yolla esaretten kurtarılmasına izin verilmiştir ("Memaâlik-i Mahrûse'mde şol esirki Lehlü olub İslama gelmeyüb kafir olub ...kralın adamları gelüp arayup bulup sahiblerine arz edüp satın alalar, alup gidenlere kimesne mâni olmaya", **İBB Atatürk Kütüplüğü, Muallim Cevdet Yazmaları, K 197, s. 22b**. Ayrıca Osmanlı-Lehistan ilişkileri üzerine çalışan Dariusz Kolodziejczuk Osmanlı Lehistan ahidnameleri üzerine yaptığı incelemesinde bu konuya değinmiştir (**Ottoman Polish**, s. 186).

bedelinden daha yüksek fiyat talep etmeye hakkı yoktur.²² Böylelikle bu savaş esnasında esir alınanların yanı sıra evvelinde esir alınan ve köle yapılan esirler de azad edilme hakkı kazanmıştır. Örneğin 1111 (1699) senesinde Macar Asıllı Katne yedi sene önce Tatarlar tarafından kızı ile birlikte esir alınarak Edirne’de bulunan bir Yahudiye satılmıştır. Antlaşmadan sonra Katne, kızının ve kendisinin fidye bedelini ödeyerek özgürlüklerini kazanmalarına sahiplerinin izin vermediğinden bahisle Ahidnameye atıfta bulunarak bir arzuhal ile devlete başvurmuştur. Bu şikayet üzerine Edirne Kadısı’na bu yaşlardaki kız çocukları için ödenen ücretin belirlenmesi emredilmiş ve bu durumdakilerin sahiplerine belirlenen fidyeyi ödeyerek azad edilmelerine engel olunmaması gerektiği bildirilmiştir.²³ Sonraki ahidnamelerde benzer uygulamalar devam etmiş hatta 1740 yılında Rusya ile imzalanan antlaşma neticesinde devletlerin esir fidyelerini kendi hazinelerinden ödemesi kararlaştırılmıştır.²⁴ Buna göre Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunan Rus esirlerin fidye bedellerini kendi hazinesinden ödeyerek serbest bırakıp Rusya’ya gönderecek, Rusya da aynı şekilde Osmanlı esirlerinin bedellerini kendi hazinesinden ödeyerek serbest bırakıp Osmanlı Devleti’ne gitmelerini sağlayacaktır. III. Ahmed döneminde benzer şekilde Valide Han’da bulunan yedi esir için belirlenen 92.160 akçelik fidye bedeli Osmanlı devlet hazinesinden ödenmiş ve esirler esircinin elinden alınmıştır.²⁵ Fakat alınan esirlerin kaydında ahidname hükmünce alındığına dair ibare olmaması bunların Sultan tarafından kendi imparatorlarına verilmek için hediye olarak alındıklarını akla getirmektedir.

Esirin fidye ile kurtulmasının için paranın temininde bir başka yöntem, kendisinin ödemesidir. Esirin fidye parasını kendisinin ödemesinde ise farklı usuller bulunmaktadır. Bu usullerden biri esirin yerine kefil bırakarak fidye parasını almak için memleketine geri dönmesi, kendisi ve kefil olan kişinin fidye parasını getirmesi ile gerçekleşmektedir.²⁶ Örneğin 1682 yılında yaşanan bir olay yerine kefil bırakarak

²² Bu konu ile alakalı bilgiler ve örnekler çalışmanın Antlaşma ile mübadele edilenler kısmında ayrıntılı olarak aktarılmıştır.

²³ BOA. Düveli Ecnebiye Defteri, 57/1, hk. 19.

²⁴ Yahya Koç, **149 Numaralı Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743) İnceleme-Çeviriyazı-Dizin**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011, s. 232.

²⁵ BOA. *Mad.* nr. 3924, s 326, 1 Şa’bân 1131 (19 Haziran 1719).

²⁶ Temeşvarlı Osman Ağa esaret anılarında bu uygulama hakkında bilgi vermektedir. Kendisi için belirlenen fidye parasını getirmek yerine kefil istediklerinden bahisle başka bir Avusturya askerinin esir olan Muhzır oğlu İbrahim’in kendisine kefil olmayı kabul ettiğini, karşılığında da kendisinin fidye

fidye bedelini toplamak üzere izin alan esirlere dairdir. Varad Kalesi'nin zindanlarında tutulan esirlerin bir kısmı fidye parasını bulmak üzere gidecek olan on iki Macar esire kefil olmayı kabul etmiştir. Sonrasında zindanda bulunan esirler tünel kazarak firar etmişler ve bunların bir kısmı yakalanmış bir kısmı ise kaçmayı başarmıştır. Olayın akabinde kefil olunan on iki esir firar olayından dolayı sorguya çekilmiş ve sonrasında kendileri için yeni kefiller bulmaları istenilmiştir.²⁷ Aktarılan olayda kaç esirin kefil olduğu, firar olayının fidye parasını getirmek için izin alan esirlerin zindandan çıkarılmadan önce mi sonra mı firar ettikleri gibi muğlak tarafları bulunmakla birlikte esirler için kefalet sistemini göstermesi açısından önemlidir. Bu noktada akla gelecek ilk soru neden bir kişi esirin yerine kefil olmayı kabul eder olmalıdır. Çünkü kefil olunan esirin memleketine geri gittiğinde bir daha gelmeme ihtimali gözardı edilemeyecek kadar risklidir. Bu noktada seyahatnamelerde verilen bilgiler ehemmiyet arz etmektedir.

Kendi fidyelerini karşılayan esirlerin bir kısmı ise esir düşmelerinin akabinde belirlenen fidye miktarını peşin olarak ödeyenlerdir. 1572 yılında denizde ele geçirilip esir edilen iki kapudanın yanı sıra daha evvelinde esir edilen ve fidye parasını ödeyerek serbest kalan bir Venediklinin tekrar yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.²⁸ Benzer şekilde Akdenizde ele geçirilen düşman gemisinden esir alınan beş Venedikli kendi fidye bedelleri olarak yüz bin akçe ödemeyi taahhüd etmiştir. Bunun üzerine Kapudan Paşa bu isteği İstanbul'a bildirmiş ve gelen emre binaen yüz bin akçe karşılığında bu beş kişi serbest bırakılmıştır. Fidye parası olarak alınan yüz bin akçenin ise donanma mühimmatı için kullanılması emredilmiştir.²⁹ Bu konudaki bir diğer örnek 1575 yılındadır. Bosna Beylerbeyi, Pojega Sancak Beyi'nin elinde olan miri esir Martin'in on bin kuruş karşılığında azad edilmesi için İstanbul'dan müsaade istemiştir. Divan'dan Bosna Beylerbeyi'ne verilen cevap ise, Pojega Sancak Beyi'nin elindeki esire bakması ve on bin kuruştan fazla etmeyecekse

parasından maada İbrahim'in fidyeparası olan dokuz altını getirmeyi kabul ettiğini anlatmaktadır (Harun Tolasa, **Kendi Kalemile Temeşvarlı Osman Ağa: Bir Osmanlı Türk Sipahisinin Hayatı ve Esirlik Hatıratı**, Ankara: Akçağ Basımevi, 1986, s. 53).

²⁷ Geza Palffy, **Ransom Slavery**, s. 35.

²⁸ BOA. MD 10, hk. 349, 8 Ramazân 979 (24 Ocak 1572).

²⁹ BOA. MD 72, hk: 471, 4 Şevvâl 1002 (23 Haziran 1594).

fidye karşılığında salıverilmesi eğer edecekse derhal İstanbul'a gönderilmesi yönünde olmuştur.³⁰

Geç tarihli olmakla birlikte kadırgalarda istihdam ve Tersane Zindanı'nda muhafaza edilen esirlere dair Cizvit papazlar tarafından tutulan kayıtlarda kendi fidyesini ödeyerek esaretten kurtulanlar görülmektedir. Mesela Fransız Pierre Fournier esaretten kurtulmak için 355 guruş, Maltalı olan Barteleme 800 guruş fidye ödemiştir.³¹ Maltalı Antonio Barbora di Giuseppe 179 guruş, Sicilyalı Angelo 400 guruş, Sicilyalı Girardo 453 guruş fidye parasını kendisi karşılamıştır. Bu noktada fidye miktarlarındaki farklılığın temel sebebi esirin niteliğidir. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Maltalı olan iki esirden biri 800 guruşa diğer ise 179 guruşa serbest bırakılmıştır. Memleketin fiyatın belirlenmesinde temel rolü olmadığı açıkça görülmüştür. Esirin yaşının da bu bağlamda temel belirleyiciliği yoktur. Kayıta verilen farklı örneklerde aynı yaşta olan esirlerden birinin yaşlılığına binaen azad edildiği görülürken diğerinin fidyesini ödeyerek serbest kalabilmesi³², fidye bedelinin belirlenmesindeki temel sebebin esirin niteliği ve işgücü olduğu kanısını kuvvetlendirmektedir.

Esaretin akabinde fidye parasını ödeyerek hızlıca esaretten kurtulanların yanı sıra esaret hayatı yaşarken bir yandan fidye parasını biriktirmeye çalışan ve bunun için çeşitli yollar deneyen esirlere dair bilgiler arşiv kayıtlarıyla birlikte seyahatname anlatılarında da karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nde yaşadığı üç yıllık esaret hayatına dair anılarını aktaran Heberer, fidye bedelini toplayabilmek için çorap yapıp sattığından bazen ise kendisinin ve arkadaşlarının çalıştıkları inşaatlarda işe yarayacak şeyleri çalarak sattıklarından bahsetmektedir.³³ Benzer durum miri esirler için de

³⁰ Reyhan Aytaç, **66 Numaralı (H.997-998-M.1589/1590) Mühimme Defteri (İnceleme-Metin)**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 164. Devlet beylerbeyinden esirin kıymetini belirlemesini “belli başlı” esir olarak nitelendirilen esirlerden ise hemen gönderilmesini istemiştir. Aslında bu noktada ödenen 10.000 kuruş fidye bedeli devletin dikkatini çekmiştir. Ortalama esir fiyatının çok üstünde olan bu rakamı verebilen bir esirin kıymeti harbiyesinin büyük olması muhtemeldir. Aynı defterin sonraki, hükümlerinde Pojega Paşası Ferhad Beyin esirin karşılığında olan 10.000 kuruşa Bosna Beylerbeyine teslim etmesi onun da İstanbul'a gönderilmesi tembih edilmiştir. (Reyhan Aytaç, **aynı tez**, s. 255-256).

³¹ Rinaldo Marmara, **Denizler Zindanı**, s. 28.

³² Rinaldo Marmara, **Denizler Zindanı**, örnekleri ver.

³³ Heberer çorap yapıp bunları sattığını hatta görüşmek istediği kişilere çorap satma bahanesi ile görüşebildiğinden bahsetmektedir (Heberer, *Osmanlı'da Bir Köle*, s. 228-230). Heberer'in yanı sıra Lubenau da seyahatnamesinde esirlerin çalıştıkları yerlerden birşeyler çalmalarına dair bilgi vermektedir (Lubenau, s. 260). Ayrıca esirlerin çorap, iç gömlek ve takke yapıp bunları sattıklarını da anlatmaktadır (**Aynı eser**, s. 274). Gerlach inşaatlarda çalışan esirlerin inşaat malzemelerini çalıp

geçerlidir. Galata ileri gelenlerinden Behram Voyvoda'nın adamlarından biri Hasan bin Abdullah adlı kişinin elinde mîrî odun ağacı demiri denilen yedi kıta demir bulunduğunu söylemiş bunun üzerine yapılan soruşturmada Hasan, bu demirleri miri esirlerden aldığını itiraf etmiştir.³⁴

Esirlerin kendilerinin yanı sıra aileleri ve akrabaları-arkadaşları da fidye parasını ödeyerek yakınlarını esaretten kurtarabilmektedir. Akla gelen sorulardan biri yakınlarının esir olduğu ve fidye parasının ne kadar olduğuna dair bilgiye nasıl ulaşılmaktadır. Bu noktada iki uygulama karşımıza çıkmaktadır. Uygulamalardan birinde esir alındıktan hemen sonra fidye bedelinin ödenmesi için habercilerin gönderilmesidir.³⁵ Diğeri ise esirlerin ailelerine gönderdikleri mektuplar vasıtasıyla durumları ve fidye bedellerine dair bilgileri iletmeleridir.³⁶ Mesela 1068 (1657) tarihinde Erdel prensi Rakoczi'nin ölümü üzerine yerine oğlu Gabor George tahta geçmiş ve Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmişti. Bu isyanla uğraşma işi Kırım Hanı'na tevdi edilmiş ve karşılığında Yanice ve Çerne bölgesinin gelirleri Kırım Hanı'na verilmiştir. Macar kuvvetlerini yenen Kırım Hanı seferden çok sayıda esir ve ganimet kazanmıştır. Macar Banlarından biri Noygrad'da kaptan olan kardeşi Ladani'ye mektup yazarak Tatarların eline esir düşenlerin isimleri ve fidye bedelleri hakkında bilgi vermiştir. Mektubu taşıyan ulak Osmanlı askerleri tarafından yakalanmış ve mektup Sipahizade tarafından tercüme edilerek İstanbul'a

sattıklarından bu yüzden de inşatlarda gerekenden ii üç kat malzeme kullanıldığını anlatmıştır (Türkiye Seyahati, c. 1, s. 459).

³⁴ Eda Daştan, **Tophane 2 Numaralı Şeriye Sicili Defteri**, s. 175.

³⁵ Bu uygulama baskın yapılan sahil kasabalarından esir alınanların kurtarılması için geminin esirler ile birlikte sahilden biraz uzağa geminin konuşlandırılması ve esirlerin fidyelerinin getirilmesi için beklenilmesi şeklinde cereyan etmektedir. Karada olduğu zamanda da esirlerin aileleri özellikle zengin olanlar esir olan akrabalarını kurtarmak üzere harekete geçmektedir. Esir alan askerin elindeki esirini fidye karşılığında vermesinin temel motivasyonu daha fazla para alabilmektedir. Eğer esirin ailesi esir tüccarının satın almak i.in önerdiği fiyattan daha fazlasını fidye olarak önerirse asker fidye karşılığında esiri serbest bırakmaktadır (Istvan György Toth, *Catholic Missionaries as Turkish Prisoners in Ottoman Hungary in Seventeenth Century*, **Ransom Slavery**, s. 118).

³⁶ Esirlerin fidye bedelleri için ailelerine haber göndermeleri olağan durumdur. Hatta yakalanan casuslar esirlerden ailelerine haber taşıdıklarını iddia etmişler ve hatta birinin üzerinde İstanbul'da esir olan iki kişinin ailelerine yazdıkları mektubun var olduğu, bu mektupların "klasik" olarak adlandırılan esirlerin ailelerine kendilerini acındırdıkları ve gelen kişiyle kendilerinin kurtarılmalrı için para vermelerini istedikleri mektuplardır (Emrah Safa Gürkan, **Sultanın Casusları**, İstanbul: Kronik, 2017, s. 102). Ayrıca Gray Todd, *Turkish Piracy and Early Stuart Devon*, Rep. Trans. Devon Ass. Advmi Sci, 1989, s. 161)

gönderilmiştir.³⁷ Mektupta kuşatma esnasında kimlerin esir olduğu ve kendileri için ne kadar fidye istenildiği bilgisi verilmektedir. 40.000 kuruş ile 1.000 kuruş arasında değişen fidye bedelleri esir statülerinin arasındaki farkı göstermektedir.³⁸ Eserin devamında esirlerin durumlarına dair bilgiler verilmektedir. Buna göre fidyesi ödenerek serbest kalmayı başaran esirlerin birçoğu memleketlerine döndükten sonra vefat etmiştir. Mektupta ilgi çekici bir diğer bilgi ise Tatarların elinde olan bu esirlerin kurtarılması için ödenen yüksek fidye bedelleri yüzünden Lehlilerin maddi gücü kalmadığının kaydedilmesidir.³⁹

Esirlerin fidye bedellerinin kendileri, aileleri-akrabaları tarafından ödenmesinin yanı sıra yardımlar ve toplanan sadakalar ile de karşılanabilmektedir.⁴⁰ Birçok ülkede esirlerin fidye bedellerinin toplanması için kurulan vakıflar bulunmaktadır. Aslında Avrupa’da herkesin kendi mezhebinde olanı yani katolik olan katoliği, ortodoks olanın ortodoksu lutheryan olanın lutheryanı esaretten kurtarmasını dini görev olarak benimsedikleri yaygın görüştür. 13. yüzyıldan itibaren yoğun faaliyet içinde olan Mercedesliler, Nolalılar ve Trinitierler gibi teşekküllerin temel amacı ise Müslümanların ellerinde bulunan Hristiyan esirlerin mezhep gözetilmeksizin kurtarılmasıdır.⁴¹ Bu bağlamda mübadele edilebilecek esirlerin mübadeleleri için çaba sarfetmişler, fidye ile serbest kalabilecek esirlerin fidye bedellerinin toplanması için fon oluşturmuş ve gelen sadakaları bu iş için kullanmışlardı. Esirlerin fidye ile kurtarılmasında en aktif rolü üstlenen Trinitierler (Trinitarians), Kuzey Afrika, İstanbul ve Rumeli coğrafyasında bulunan köleleri fonda biriken paralar ile esaretten

³⁷ Mürvet Aslan, **Sipahizâde Ahmed’in Gazavat-nâme-i Cezîre-i Girid ve Zadre İsimli Eseri (Değerlendirme-Transkripsiyon)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2009, s. XX.

³⁸ Vigork Avram nam kimesne için üsera bahası iki bin üç yüz fontalık filoridir ki murad her bir fontadan milyondur ve her bir milyon bin yük akçedir ki sekiz kerre yüz bin dahi üç yüz bin flori olur (Mürvet Aslan, **Cezîre-i Girid**, s. 111-112).

³⁹ Mürvet Aslan, **Cezîre-i Girid**, s. 111. Esir fidyelerinin devletlerin ekonomilerini zorlamasına dair örnekler bulunmaktadır. Erken tarihli olmakla birlikte Yıldırım Bayezid’in Niğbolu savaşından sonra esir aldığı birçok şövalyenin kurtarılması için gösterilen çaba önemli örneklerdendir. Esir edilen şövalyelerinin fidye bedelleri 200.000 düka altın olarak belirlenmiştir. Bu kıymetli esirlerin kurtarılabilmesi için toplanacak para Avrupa piyasasında dalgalanmalara neden olmuştu (Ümit Ekin, “Niğbolu Savaşı ve Ele Geçirilen Esirler Hakkında”, **Türklük Bilgisi Araştırmaları (JTS/TUBA 41/2014)**, Yusuf Oğuzoğlu Armağanı, c. 41, 2014, s. 164).

⁴⁰ Bu bağlamda Macar sınırında katolik rahiplerin esirleri kurtarmak adına faaliyete bulundukları, silahsız oldukları için her yere rahatlıkla girebilmektedir (Istvan György Toth, **Catholic Missionaries**, s. 118).

⁴¹ Karl Jahn, “XVII. Asırda Türk ve Avusturyalı Esirlerin Mübadelesi”, **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları**, 2011, s. 39.

kurtarmaya çalışmaktadır.⁴² Mesela İstanbul'da Tersane Zindanı'nda kalan Joseph Keschinski isimli Alman'ın fidye bedeli Trinite papazları tarafından ödenmiştir.⁴³ İbrahim Bey'in kadirgasında istihdam edilen esir Giorgio Barcich'in 500 kuruş (80.000 akçe) fidye bedeli yine Trinite tarikatı tarafından ödenmiştir.⁴⁴ Hatta 1719 yılında Osmanlı Devleti'nde bulunan Avusturya elçisi Kont Von Virmond'un Trinite tarikat mensuplarının İstanbul'da daimi ikamet etmelerini sağlamak ve Osmanlı Devleti topraklarında rahatça seyahat ederek esir kurtarma işinde serbest hareket etmelerini temin için Sultan III. Ahmed'den ferman aldığı iddia edilmektedir.⁴⁵

İspanyollarda ise devlet esirlerini kurtarmak için resmi bir ofis kurmamış, bu iş kilise insiyatifine bırakılmıştır.⁴⁶ Kiliselerde esirleri kurtarılacak için para toplanılmakla beraber Pedro, anılarında İspanyol esirlerin kurtarılması için İspanya'da toplanan bu paraların ve bağışların hiçbir zaman Osmanlı ülkesine ulaşmadığını söylemektedir.⁴⁷ Benzer şekilde İngiltere'de de esir olanların kurtarılmaları için kiliselerde bağışlar toplanmaktadır.⁴⁸ Rusya'da 1535 yılında Rus Çarı IV. İvan esir düşen Rusların kurtarılmalarına yönelik ilk adımı atmış ve 1551 yılında yapılan dini kurultayda esir düşen Rusların "kafir olmamaları" için fidye karşılığı esaretten kurtarılmaları Rus kilisesinin görevi olarak kabul edilmiştir.⁴⁹ 1551 yılında başlayan uygulama ile esirleri kurtarmak için toplanan paralar başlangıçta gönüllü olarak alınmış; fakat 1649 yılı itibarıyla sistematik hale getirilerek düzenli vergi olarak

⁴² Will Smiley, **From Slavery**, s. 44. Bu tarikatlerin haricinde de esirlerin fidyelerini ödemek için fon oluşturan küçük tarikatlar bulunmaktadır. mesela Fransız Meillet'in 600 kuruşluk fidyesinin büyük kısmı Saint-Georges hayır derneği tarafından karşılanmıştır (Rinaldo Marmara, **İstanbul Deniz Zindanı**, s. 33).

⁴³ Rinaldo Marmara, **İstanbul Deniz Zindanı**, s. 44.

⁴⁴ Rinaldo Marmara, **İstanbul Deniz Zindanı**, s. 35.

⁴⁵ Karl Jahn, **Türk ve Avusturyalı Esirlerin Mübadeleleri**, s. 45. Osmanlı arşivinde böyle bir kayda rastlanmadığı için iddia şeklinde verilmiştir.

⁴⁶ Çeşitli yerlerde esir düşmüş olanları kurtarmak üzere rahiplerin farklı memleketlere gitmelerine dair bilgiler seyahatname anlatılarında karşımıza çıkmaktadır. Trablusgarb'da bulunan esirleri kurtarmak ve terbiye etmek (ayinler düzenlemek) üzere tuttıkları evde üç yıldır ikamet eden Papa Observartin tarikatına bu tarikatın adını tam bul ve hakkında bilgi ver. Bağlı üç keşiş, Cezayir dayısı tarafından evi tahliye etmeleri emredilmiştir (Galland, **Günlük Hatıralar**, c. 2, s. 19).

⁴⁷ Pedro, s. 57.

⁴⁸ Garp Ocaklarına ait gemiler tarafından esir alınan İngilizlerin zengin olanlarının kendi fidyelerini ödeyerek kurtuldukları fakat fidye ödemeye gücü yetmeyenlerin ise zorlu esaret hayatına katlanmak zorunda olduklarını ve esir alınan İngilizler için ödenen fidyelerin senelik büyük meblağlar olduğu ve ciddi ekonomik kayba neden olduğu yazmaktadır (Todd Gray, *Turkish Piracy and Early Stuart Devon*, s. 166-168).

⁴⁹ Tarana Oktan, "Rus Seyyahların Gözüyle Osmanlı Devleti'nde Rus Köleler (XVI. Ve XVII. Yüzyıllar)", **The Journal Of MCRI**, CEDRUS V, 2017, s. 412-413.

toplanmaya başlanmıştır.⁵⁰ Sonrasında esir fidyelerinin hazineyi iyice zorlaması neticesinde bu işle daha düzenli bir şekilde uğraşmak için 1667-1672 yılları arasında Moskova’da “*polinianinchiyi prikaz*” denilen bir teşkilat kurulmuştur.⁵¹ Rus yönetiminin esaretten kurtarma çalışmalarında öncelik erkek esirlerindir. Bu noktadan hareketle esir kurtarmak için her ne kadar dini motivasyon ön plana çıkarılarak kilise ile ortak hareket ediliyormuş gibi görünse de aslında Rus yöneticilerin temel amacının askere ve özellikle tarımda kullanılacak insana olan ihtiyacı karşılamak olduğu anlaşılmaktadır.⁵² Hristiyanların esirlerini kurtarmak için verdikleri bu ortak çaba, Müslüman dünyasında kendisine bir karşılık bulamamıştır. Osmanlı Devleti başta olmak üzere İslam devletlerinde esirleri kurtarmak amacıyla kurulan vakıflara dair bir kayda rastlanmamıştır.⁵³

Kurulan vakıfların ve devlet kurumlarının yanı sıra fidye paralarını temin için esirlere yapılan bireysel yardımlar da bulunmaktadır. Osmanlı Devleti’nde üç yıl esaret hayatı yaşayan Heberer, elçilerden ve İstanbul’da yaşayan gayrimüslimlerden

⁵⁰ Will Smiley, **Slavery**, s. 45.

⁵¹ Zeynep Özdem, **Kırım Karasubazar’da Sosyo-Ekonomik Hayat**, s. 86.

⁵² Will Smiley, **Slavery**, s. 44.

⁵³ Osmanlı Devleti’nde müslüman esirlerinin fidye bedellerinin ödenmesinde herhangi bir vakıf olduğuna dair kayıt bulunmamakla beraber sultanın esirlerin kurtarılması için ihsanda bulunduğu dair kayıtlar mevcuttur. Avusturyalilerin elinde bulunan on dört Osmanlı esirinin kurtarılması için Elçi İbrahim Bey’e 2.613 esedi kuruş verilmiş bu miktarın 1.500 kuruşunu Sultan III. Ahmed kendi gelirlerinden ödemiştir (BOA. *Mad.* nr. 3934, s. 295, 6 Şevvâl 1132/11 Ağustos 1720). 985 (1577) yılında Bosna Beylerbeyine gönderilen emirde düşman elinde esir olan yirmi beş kişinin fidye bedellerinin ödenmesi ve esaretten kurtarılması tembih edilmiştir (BOA. MD. 30, hk: 645, s. 70). Ayrıca, Kanunnamelerde sultandan yardım isteyen esirlere sultanın inayet etmesi hakkında bilgi bulunmaktadır. IV. Murad kanunnamesinde “*saadetlü padişahım geçtiği zaman zincire bağlı ademler gelüp “padişahım esir oldum beni kurtar” dedikte mübarek eliniz ile ceyb-i şerifinizden birkaç altın çıkarub kapıcılar kethüdasına verün, “şu tutsaklara ver” deyü emr eylen, bu kadarca yetişir”* (IV. Murad, İbrahim ve IV. Mehmed Kanunnameleri, s 154). Tutsak olan Osmanlı esirlerinin kurtarılmasında bireylerin ön plana çıktıkları görülmektedir. Padişahın yanısıra üst düzey bürokratlardan da esir olan kardeşlerinin kurtarılması için inayet isteyenlere dair örnekler bulunmaktadır (BOA. D. 10699/1, kaydın ilgi çekici yönü ise fukaraya yardım edenlere ve düşman elinde esir olan müslümanları kurtarmanın faziletine dair ayet ve hadislerle durumun fazileti vurgulanmasıdır, Ayrıca “ey Müslümanlar her kim bir kâfir elinden bir Müslümanı kurtarırsa Muhammed dinine taassüb eylemiş gibidir, ol kişi Muhammed Mustafa’nın şefaâtinden mahrûm kalmaya” şeklinde dua edilmiştir. İnayet isteyenlerin yanısıra kişilerden aldıkları ödünç paralarla kefalet bedellerini ödeyen esirlere dair örnekler bulunmaktadır. Sicillere yansımaları ise esirlikten kurtaran kişinin verdiği fidye parasını esaretten kurtardığı kişiden talep etmesine dairdir. Galata sicillerinde duruma dair örnekler mevcuttur (Alpaslan Yüksek, **Galata Mahkemesi’ne Ait 141 Nolu Şer’iye Sicilinin (H. 1098-1099) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi**, Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002, hk. 28, s. 203 ve hk. 56, s. 355). Sevgi Akkoyun, **Galata Mahkemesi’ne Ait 94 Nolu Şer’iye Sicilinin (H. 1074-1075) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, hk. 264, s. 285 ve hk.275, s. 292).

istediği yardımlara dair anılarını aktarmıştır.⁵⁴ Nitekim Heberer'in özgürlüğüne kavuşmasını sağlayan fidye bedelinin bir kısmı Rumeli Hisarı'nda esir olarak tutulan Malta Şövalyesi Monsieur Thenisse tarafından verilmiştir. Thenisse'ye fidye bedeli olarak memleketinden gönderilen 1.000 talere karşın devlet onun fidyesini 20.000 düka olarak belirlemiş bu yüzden Thenissen kendisinin esaretten kurtulamayacağına hükmederek fidyesi için gönderilen parayı Heberer'e vermiştir.⁵⁵ Benzer şekilde Rus çarı *Korkunç İvan* öldürdüğü büyük oğlunun ruhu için dağıttığı paranın bir kısmını İstanbul'da bulunan Rus esirlere sadaka olarak vermiştir.⁵⁶ 18. yüzyılda Tersane Zindanı ve kadirgalarda bulunan esirlere dair İstanbul'da bulunan Cizvit rahipleri tarafından tutulan listelerde fidyeleri ödenerek serbest bırakılan esirlerin fidye bedellerine ve nasıl ödendiğine dair bilgiler verilmiştir. Esirlerden bazılarının fidyeleri kişisel sadakalar ile ödenmiştir. Mesela Maltalı Alexandro d'Angelo Fenek'in 221 kuruşluk fidyesinin 116 guruşu Maltalı Andre Zimfa tarafından 105 kuruşu ise Cizvit bir rahip tarafından ödenmiştir. Bazılarında sadece bir kişinin yardımı görülürken bazılarının ise çeşitli yerlerden toplandığı tesbit edilmektedir. Mesela Fransız Joseph de Charles Fougasse'nin 600 guruşluk fidyesinin 350 guruşu İzmir sandığı, tüccarların sadakaları, İzmir Fransız başkonsolosu M de Peyssonnel tarafından verilmiş kalan 250 guruş ise Galata Saint-Georges sandığı tarafından karşılanmıştır.⁵⁷ Benzer şekilde Napolili Pietro di Michel Angelo Ajello Distalati'nin 600 guruşluk fidyesinin 300 guruşu sadakalar ile ödenmiş 300 guruşu esirin kendisi tarafından verilmiştir.⁵⁸ Maltalı Faienza'nın 650 guruşluk fidyesi İstanbul'da yaşayan dindaşlarından toplanan sadakalar ile ödenmiştir.⁵⁹ Cizvit rahipleri tarafından tutulan bu kayıtlarda esirlerin kurtulmalarında kişilerin verdiği sadakalara dair çok sayıda örnek bulunmaktadır. 923 (1517-1518) tarihinde Doka? isimli bir zimmi tarafından Galata'da kurulan para vakfının amaçlarından biri kendi fidyesini ödemek isteyen esirlere yardım ederek borç

⁵⁴ Heberer, **Osmanlı'da Bir Köle**, s. 260. Heberer, Alman elçiliğinden çok defa yardım talep etmesine rağmen kendisine yardım edilmediği hatta Alman elçisinin fidye için yardım bulduğu takdirde kendisine vaad ettiği 40 talerlik yardımı dahi vermediğini söylemiştir (**aynı eser**, s. 266).

⁵⁵ Heberer, **Osmanlı'da Bir Köle**, s. 263.

⁵⁶ İstanbul'da esir olan kırk üç Rus'a kişi başı bir taler (25 altın ve 10 para) olmak üzere 43 taler dağıtılmıştır (Tarana Oktan, **Rus Köleler**, s. 414).

⁵⁷ Rinaldo Marmara, **İstanbul Deniz Zindanı**, s. 31.

⁵⁸ Napolili bir doktor, Saint-Georges hayır derneğinin başkanı ve bir Rum 100'er kuruşluk bağışta bulunmuştur (Rinaldo Marmara, **İstanbul Deniz Zindanı**, s. 33).

⁵⁹ Rinaldo Marmara, **İstanbul Deniz Zindanı**, s. 31-34.

para vermektir.⁶⁰ Ayrıca Gerlach da fidyelerini ödemek için elçiden borç para alan esirlerden bahsetmektedir.⁶¹

Esir fidyesinin ödenmesi akabinde esirin serbest kalma sürecinde problemler yaşanabilmektedir. Bu bağlamda bulundukları yerde fidye parasını ödeyen esirler görece daha az problem yaşamaktadır. Özellikle yerlerine kefil bırakarak fidye parasını temin için memleketlerine giden ve tekrar parayı teslim etmek üzere esir bulundukları yere dönmek zorunda kalan esirlerin problemlerine dair kayıtların olması bunların daha fazla sıkıntı yaşadıklarını düşündürmektedir.⁶² Mesela 1102 (1691) yılında Lipova sancağı alaybeyi Mehmed Bey ile Lipova Kalesi Azepler ağası Mustafa düşmana esir düşmüşler ve fidye bedeli olarak kendilerinden 2.700 altın istenilmiştir. Mehmed Bey ve Mustafa yerlerine kefil bırakarak fidye bedellerini temin için memleketlerine gitmişler ve istenilen fidyeyi topladıktan sonra teslim etmek üzere İrşova tarafına doğru hareket etmişlerdi. Fakat Vidin Kalesi'ne geldikleri sırada kale Avusturya kuvvetlerince muhasara edilerek ele geçirilmiş Mehmed ve Mustafa'nın fidye bedeli dahil olmak üzere ellerindeki her şey Avusturya kuvvetlerince ganimet olarak alınmıştır. Bunun üzerine devlete arzuhal vererek yaşadıkları durumu anlatmışlar ve kendilerine yardım edilmesini talep etmişlerdi. İstanbul'dan gönderilen emirde Kemankeş Ahmed Paşa'ya Tuna'dan alınan ve Belgrad Kalesi'ne gönderilen Avusturya esirlerinden iki tanesinin fidye bedeli olmak üzere bu kişilere verilmesi tembihlenmiştir.⁶³

Fidye ödemelerinde en fazla yaşanan problem fidye parasını ödeyerek esaretten kurtaran kişinin memlekete döndükten sonra esaretten kurtardığı kişiden parasını

⁶⁰ H. 923 (1517-1518) tarihinde kurulan bu vakfın bir diğer amacında ödünç para almak isteyen fukaralara para tahsisatı yapmaktır (Ahmet Köç, "Vakfiyelere Göre Vakıflarda Köle İstihdamı", **Osmanlı Devletinde Kölelik, Ticaret, Esaret, Yaşam**, İstanbul: Tezkire Yayınları, 2017, s. 246).

⁶¹ Gerlach, **Türkiye Günlüğü**, c. 1. s. 320.

⁶² Aslında yerlerine kefil bırakarak fidye bedelini temin için giden esirlerin ellerine yol tezkeresi gibi bir kağıt verilerek sorunsuzca gidip gelmelerine temin etmeye yönelik uygulama var olduğuna dair anlatılar bulunmakla birlikte yaşanan sorunlara dair kayıtlar bu uygulamanın her daim uygulanmadığını ve keyfi hareket edenlerin bulunduğunu göstermektedir. Duruma dair benzer bir hikaye Temeşvarlı Osman Ağa'nın esaret hatıratında da yer almaktadır. Lipova Kalesi'nde bulunduğu esnada esir düşen Osman Ağa kendisi ile birlikte beş kişi ile fidye bedelini getirmek üzere yerlerine kefil bırakmışlar ve sahipleri tarafından ellerine Latin ve Avusturya dillerinde yazılan kağıt verilmiş ki bu kağıt onların yolda sorunsuz olarak gidip gelmelerini temin için hazırlanmıştır. Fakat fidye parasını temin için giderken yolda rastladıkları bir grup Macar kağıtlarını ellerinden alıp onları soymuş öldürmek üzereyken Osman Ağa kaçmayı başarmıştır (**Temeşvarlı Osman Ağa**, s. 53-56).

⁶³ BOA.MD.100, hk: 519, 20-30 Cemâziyelevvel 1102 (19-28 Şubat 1691). Belgrad'a gönderilen Avusturyalı esirlere dair Mad. 2967 numaralı defterde bilgiler bulunmaktadır.

alamadığına dairdir.⁶⁴ Yaşanan soruna dair çok sayıda kayıt bulunmakla beraber konunun çerçevesi miri esirler olduğu için bu konuya temas edilmeyecektir. Yaşanan bir diğer durum ise fidye bedelinin ortadan kaybolmasına dairdir. Mesela 1099 (1688) yılında bir grup Osmanlı askeri düşmana esir olmuş ve yerlerine üç kişi rehin bırakarak fidye miktarlarını temin için Filibe'ye gelmiştir. Kendilerine fidye olarak belirlenen 3.000 Macar altını topladıktan sonra buranın sakinlerinden Kör Memiş isimli kişiye emanet etmişlerdi. Kör Memiş'in ölmesi üzerine para ortadan kaybolmuştur. Fidyeyi teslim eden kişiler paranın mirasçılarda olduğunu düşünerek parayı onlardan talep etmişler fakat mirasçılar paranın kendilerinde olmadığını devlet görevlilerinin el koyduğunu iddia etmiştir. Bunun üzerine fidyelerini rehin bırakan tutsaklar İstanbul'a arzda bulunarak meselenin çözümünü talep etmiştir. İstanbul'dan Engürüs seferine komutan olan Receb Paşa ve Filibe Kadısı'na gönderilen emirde paranın bulunarak sahiplerine teslim edilmesi emredilmiştir.⁶⁵ Bir diğer örnek ise toplanan fidye bedelini alan kişinin parayı zayi etmesine dairdir. Hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte askeri zümreden olduğu anlaşılan Halil Paşa, Lehlilerin eline esir düşmüş ve kendisinin fidye ile kurtulması için mallarının bir kısmı satılmıştır. Hatta halktan bazıları da Halil Paşa'nın fidyesi için sadaka vermiştir. Fidye parasını toplayan Seyyid Mahmud, Receb ayında Halil Paşa'nın fidyesinin toplandığına dair devlete arzda bulunmuştur. Bunun üzerine Boğdan Voyvoda'sına Seyyid Mahmud'un fidye bedeli ile geleceği ve bu paranın tesliminin voyvodanın göndereceği adamlar tarafından yapılması böylece Halil Paşa'nın teslim alınmasına dair emir gönderilmiştir.⁶⁶ Bu

⁶⁴ Şikayet defterlerinde duruma dair örnekler yer almaktadır. Mesela 1101 senesinde bir grup esir Osmanlı tebası olan Yahudi bir tüccardan kendilerinin fidyelerini ödemesini istemişler buna mukabil İstanbul'a döndüklerinde fidye bedellerini ona geri ödemeyi taahhüd etmişlerdi. Fakat bu esirler fidye bedellerini geri ödemekdikleri için Yahudi tüccar bu esirleri şikayet etmiş ve parasını geri istemiştir (Ümit Baki Erdem, **14 Numaralı Atik Şikâyet Defteri (H. 1102-1102/1690-1691 Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017, hk. 227, s. 229). Benzer şekilde Zali adli zimmi esir bezirganı Mustafa ve Ahmed adında iki Osmanlı esirini –ki bunların eski esirlerden olduğu belirtilmektedir- kendi rızaları ile Mustafa'yı 600, Ahmed'i 400 kuruş karşılığında serbest bıraktırmış ve Osmanlı Devleti topraklarına geri getirmiştir. Ahmed paranın tamamını ödemiş, Mustafa ise 270 kuruş verebilmiş geri kalan 330 kuruşa ise Ahmed kefil olmuştur. Bezirgan Zali parasının ödenmediğinden bahisle arzda bulunmuş ve Akdenizde kaptan vekiline ve İzmir kadısına yazılan emirle Derya Beylerinden İbrahim beyin sefinesinde olan bu ikisinin borcunu ödemesi emredilmiştir (BOA. MD. 96, hk. 230, 10 Cemâziyelevvel 1089/30 Haziran 1678). Ayrıca sicillerde de duruma dair örnekler bulunmaktadır. Esaretten kurtulanların fidyelerini ödeyen kişilere borçlarını ödemediklerine dair kayıtların yanısıra fidye borçlarından dolayı zindana atılanlara dair örnekler bulunmaktadır (**İstanbul Kadı Sicilleri: Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil H. 1073-74/M. 1663**, İSAM, 2012, s. 20).

⁶⁵ Hasan Basri Türk, **13 Numaralı Atik Şikâyet Defteri (vr.1-142) Değerlendirme-Çeviri-Metin H. 1100/1689**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, hk. 406, s. 235.

⁶⁶ BOA. MD. 99, hk. 451, s. 119-120, evâil Receb 1101 (10-19 Nisan 1690).

kayıttan yaklaşık iki ay sonra Halil Paşa'nın emekdarlarından Hüseyin ve Ali beyler divana başvurarak Seyyid Mahmud'un Boğdan tarafına gitmediği hatta Halil Paşa'nın fidyesi için toplanan parayı İstanbul'da "kendi heva ve hevesince harcadığı"na dair şikayette bulunmuştur. Bu şikayet üzerine İstanbul Kaymakamı'na gönderilen emirde Seyyid Mahmud isimli kişinin elinde olan para veya mal ne var ise alınması, kaymakamın görevlendireceği çavuşlar vasıtasıyla paranın bir an evvel Boğdan Voyvodası'na iletmesi emredilmiştir.⁶⁷

Bu şikayet meselesi fidye ödemelerinde yaşanan sıkıntının yanı sıra fidye ödemesi ve esirin teslim alınmasına dair süreci ve yaşanabilecek olumsuzluklara karşı alınan tedbiri de göstermektedir. Boğdan Voyvodası'na gönderilen emirde fidye teslimi adım adım açıklanmaktadır. Buna göre voyvoda'nın adamlarından iki tanesi Halil Paşa'nın esir tutulduğu yere gidecek ve onun yerine rehin olarak orada kalacaktır. Halil Paşa Boğdan Voyvodası'nın yanına sağ salim ulaşınca voyvoda tarafından tayin edilen iki görevli belirlenen fidye bedelini teslim etmek üzere gideceklerdir. Fidye bedelinin teslimin ardından rehin bırakılan iki kişi dahil olmak üzere Voyvoda tarafından görevlendirilen dört kişi Boğdan Voyvodasının yanna gelecektir.⁶⁸ Fidye parasının hemen gönderilmemesi esirin yerine rehin bırakılması ve kurtulduktan sonra fidye bedelinin teslim edilerek rehinlerin kurtarılması şüphesiz yaşanan olumsuz vakalar yüzündendir.

Fidye bedelinin ödenmesi sonrasında yaşanan problemlere dair bir diğer örnek esirin fidye bedelinin bir kısmının ödenmesi kalan kısmı için rehin malın bırakılmasına rağmen esirin serbest bırakılmak istenilmemesine dairdir. Avusturya kapudanlarından Gasel Hotin kazası Hacıali kasabasında bir yeniçerinin esiri olan Macar asıllı Çoha'nın fidyesi için sahibi yeniçeri ile beş yüz kuruşa anlaşmıştır. Kapudan ödemenin bir kısmını yapmış kalan kısım için altın saatini yeniçeriye rehin olarak bırakmıştır. Sonrasında kapudan paranın kalan kısmını teslim etmek üzere geldiğinde yeniçeri esiri vermeyi kabul etmemiştir. Bunun üzerine kapudan devlete şikayette bulunmuş, İstanbul'dan gelen emirde yeniçerinin beş yüz kuruş karşılığında esiri teslim etmesi ya da devlet tarafından belirlenecek makul fiyat karşılığında esirin serbest bırakılması emredilmiştir.⁶⁹

⁶⁷ BOA. MD. 100, hk: 74, evâil Ramazân 1101 (7-17 Haziran 1690).

⁶⁸ BOA. MD. 99, hk: 451, s 119-120, evâil Receb 1101 (10-19 Nisan 1690).

⁶⁹ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1, s. 75/160, Cemâziyelâhır 1132 (Nisan-Mayıs 1720).

Erken tarihli olmakla içinde birçok durumu barındırması bakımından 1587 tarihinde fidyesi ödenerek serbest kalan Kıbrıslı Giacomo de Nores'in hikayesi önemlidir. Nores, 1570 yılında Kıbrıs'ta doğmuş ve iki yaşındayken esir alınarak İstanbul'a getirilmiş ve Turan Bali isimli Osmanlı askerinin esiri olarak hayatını devam ettirmiştir. 1581 yılında sahibi ile birlikte Safavi sınırına gitmiş burada kaldığı altı senede Farsçayı öğrenmiştir. Annesi Mario Potocataro Venedikli tüccar Dimitri Gonnome'ye oğlunu kurtarması için fidye ödemiş bu tüccar Turan Bali isimli kişiye 260 düka ödeyerek Nores'i serbest bırakmış ve beraber Venedik'e dönmüşlerdir.⁷⁰

3.2 MÜBADELE EDİLENLER

Mübadale bir şeyin başka bir şeyle değiştirilmesidir. Esir mübadelesi ise Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu miri esirlerin başka devletlerin elinde olan Osmanlı teb'ası esirler ile takas edilmesidir. Bu noktada esir mübadelesi toplu şekilde ve bireysel olarak iki farklı şekilde tezahür etmektedir. Toplu mübadeleler devletlerarası antlaşma maddeleri uyarınca her iki devletin elinde olan esirleri serbest bırakması esasına dayanmaktadır. Bireysel mübadale ise devletin yahut kişinin, tasarrufunda bulunan esiri diğer devletin elinde bulunan Müslüman esirle değiştirmesidir.⁷¹ Antlaşmalardan evvel esirlerin bireysel çabalarla ve yollarla mübadale edildiklerine dair çok sayıda arşiv kaydı bulunmaktadır. Bu noktada literatürde Osmanlı Devleti'nin Karlofça Antlaşması ile esir mübadelesini kabul ettiğine dair bilgiler ön kabul oluşturmuş ve bireysel esir mübadelesi göz ardı edilmiştir. Her iki durumda da esir mübadelesinde öncelikli mevzu esirin denkliği ve kıymetidir. Çalışmanın bu bölümünde esir mübadelesi, kendi gayretleri ile mübadale edilenler ile antlaşma çerçevesinde mübadale edilen esirler şeklinde iki tema üzerinden anlatılacaktır.

⁷⁰ Nores, Osmanlıca ve Farsça bildiği için sonrasında Venedik Cumhuriyetinde Dragoman olarak çalışmaya başlamıştır (E. Natalie Rothman, **Interpreting Dragomans: Boundaries and Crossing in the Early Modern Mediterranean**, Comparative Studies in Society and History 2009;51(4), s 787-788).

⁷¹ Antlaşmalardan farklı olarak burada devletin veya esirin ailelerinin esir mübadelesi için girişimci oldukları görülmektedir.

3.2.1 Kendi Gayretiyle Mübadele Edilenler

Fidyenin işe yaramadığı durumlarda ya da alternatif bir fidye ödeme yolu olarak bireysel mübadele ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bu kısmında anlatılacak olan miri esirler aslında dolaylı yönden mübadele vasıtasıyla esaretten kurtulmayı başaran esirlerdir. Şöyleki, mübadele edilen miri esirler, başka devletlerin elinde olan Müslüman esirlerin azad edilmesi için talep edilen esirlerdir. Var olan kayıtların birçoğu esir olan Müslümanın mübadelesi için akrabaları tarafından devletten talep edilen miri esirlere dairdir. Esir mübadelesi için verilecek esirlere dair Tersane Emini'ne ve Zindan Kâtibi'ne gönderilen emirlerde istenilen miri esirlerin bazılarının özellikle isimleri⁷² ve bilgileri verilerek talep edildiği görülmektedir. Yani kendi esirini kurtarmak isteyen Osmanlı vatandaşı alelade bir esir değil belli bir esiri talep etmektedir. Muhtemelen miri esir olarak Osmanlı Devleti'nde bulunan kişinin ailesi de onu kurtarma gayesindedir. Aslında durumun diğer devletlerde de benzer şekilde gerçekleştiğine dair örnekler mevcuttur. Karşı taraftan Osmanlı esirine karşılık bir isim verilmesi ailelerin esir düşmüş aile bireyleri hakkında bilgi sahibi olduklarını ve istihdam edildiği yeri bildiklerini göstermektedir. Mesela Cezayir'de köle olan elli yaşındaki Nervili Stefano Erze'nin esaretten kurtulma şansı Venedik kadırgasında köle olarak bulunan on yaşındaki esir ile mübadele edilmesine bağlıdır. Benzer şekilde Trablusgarb'da esir olan Messinalı Rahip Angelico'nun esaretten kurtulabilmesi için de Venedik kadırgalarında köle olan bir esirle mübadelesi şart koşulmuştur.⁷³ Seyahatnamelerde esirlerin kurtulmak için ailelerine mektup yazdıkları ve konsolosluklara başvurdukları aktarılmaktadır.⁷⁴ Ayrıca esirlerin kurtarılması için aracılık yapan ve bu işten kazanç elde eden kişilere dair bilgiler de bulunmaktadır.⁷⁵

⁷² Mesela esir mübadelesi için Tersane'den istenilen Benefşeli Kiryako Aspati 'nin Uzun boylu ela gözlü açık karakaşlı sağ kaşı ucunda yara nişanı vardır. Ortalama özelliklere sahip olan bu esir benzeri bir sürü esir varken neden illa bu esir istenmiştir (BOA. *Mad.* nr. 6266, s. 144, 12 Rebî'ülâhır 1130/15 Mart 1718).

⁷³ Salvatore Bono, **Müslüman Köleler**, s. 495. Bono, Venedikli kölelerin kurtulabilmeleri için mübadele edilecekleri esirleri bildirdikleri ve mübadelenin isme binaen olduğundan bahsetmektedir (**aynı eser**, s. 494-499).

⁷⁴ Heberer, önce Alman elçiliğine gitmiş kendisinin kurtarılması için istekte bulunmuş, sonrasında İngiliz Elçiliğine başvurmuş ve en son Fransız elçiliğinin gayretiyle fidye bedeli ödenerek serbest kalmıştır. Esirlerin mübadelelerinde elçiliklerin rolü önemlidir. 1748 tarihinde Fransız ve Mayo Büyükelçiliği vasıtasıyla üç esir mübadele edilmiştir (Rinaldo Marmara, **İstanbul Deniz Zindanı**, s. 42).

⁷⁵ Alman elçilik heyetinde olan Seidel, esaretten kurtulabilmek için İngiliz, Fransız ve Venedik konsoloslarına mektup gönderdiklerini İngiliz ve Fransız konsoloslarının onlar için çaba sarfettiğini

Bu durum hem ailelerin çabasını hem de o dönemde bilgi alışverişinin tüm hızıyla devam ettiğini göstermektedir.⁷⁶

Esirlerin isimleri ile istenilmelerine dair örnekler durumu daha net anlatmaktadır. Mesela, halktan Mehmed divana arzda bulunarak on dört yıldır Venedik'te esir olan ve kürek çeken “mükedder” oğlunun mübadelesi için Tersane-i Âmire Zindanı'ndan Radoni isimli Venedik asıllı esirin kendisine verilmesini istemiştir. Mübadele için istenilen esirin muteberliğine dikkat edilmesi ve belli başlı esirlerden değil ise Venedikli Radoni'nin Mehmed'e teslim edilmesi emredilmiştir.⁷⁷ 973 (1566) tarihinde Novigrad Azab Ağası Hasan ve Budin gönüllülerinden Mustafa'nın mübadelesi için Asitanede hapiste bulunan kâfirlerden Yakoş Tomas'ın verilmesi emredilmiştir.⁷⁸ Benzer şekilde Budin Beylerbeyi Avusturya'ya esir düşen Cafer isimli kişinin mübadelesi için Eğri Kalesi'nden esir alınan Nadajdı Karkaş isimli miri esirin verilmesini istemiştir. Avusturyalıları esir düşen ve Estergon Beyi Mehmed'in akrabası olan Cafer Bey'in mübadelesi için adı geçen esirin Cafer'in kardeşi Duralı'ya teslim edilmesi emredilmiştir.⁷⁹ 1070 (1559) yılında Bosna serhaddi Zanova Kalesi'nde nefer olan Hüseyin'in kardeşi on yıldır düşman elinde esir olan ağabeyinin mübadelesi için Bosna Valisi Seydi Ahmed Paşa'ya gönderilen esirlerden Bonezi⁸⁰ isimli esirin verilmesi için istekte bulunmuştur. İsteği kabul edilmiş; fakat

Venedik'in ise hiçbir şey yapmadığından bahsetmektedir. Ayrıca Seidel, Fransız elçisinin Malta Şövalyelerinin elinde olan sekiz Müslüman esire karşılık Rumeli hisarına hapsedilen sekiz elçilik çalışanının mübadele edilmesi teklifini getirmiştir (Seidel, **Sultanın Zindanında**, s. 58).

⁷⁶ Mübadele edilecek Osmanlı esirine karşılık zindandan ismi verilen esirin istenilmesi şüphesiz diğer esirin kurtarılma çabasını göstermektedir. Esirlerinin aileleri esir düşen hane halkının nerede olduğu, hangi gemide kürek çektiği yahut hangi zindanda bulunduğu bilgilerine sahiptir. Belgelerde, kroniklerde ve seyahatnamelerde bu bilgi kırıntıları görülmektedir. Arzuhalde istenilen esirlerin kendi aileleri tarafından kurtarılma çabalarına dair bilgilerin belgelerde bulunmamasına karşın diğer okumalarda görülebilir. Roma'da bulunan Ganfolane Tarikatı sadece fidye karşılığı esirlerin kurtarılmasına değil aynı zamanda mübadele edilebilecek esirlerin tespitinde de bulunmaktadır. Mübadele yapabilmek adına Papalık donanmasından birçok esiri satın almıştır (Salvatore Bono, **Müslüman Köleler**, s. 498-505). 1581 yılında sekiz Venedik askerine karşı mübadele edilecek olan Zaccara isimli esir Müslüman kadın Venedik görevlilerince aranmış ve sahibinin elinden alınarak İstanbul'da bulunan Venedik elçisine gönderilmiştir (Bono, **aynı eser**, s. 533). Zaccara isimli kadının özel çaba ile aranması sekiz askerin mübadele edilmelerinde bu kadının şart koşulduğunu göstermektedir.

⁷⁷ Mehmed nam kimesne Dîvan-ı Hümâyûn'uma arzuhal sunub oğlum Hasan bi-emrillâhi Te'âlâ Venedik keferesine esir ve on dört sene kürek çeküb hali mükedder olmağın. Venedik esirlerinden Radoni, esir oğlum ile mübadele olunmak üzere verilüb ve zikr olunan Venedik esirinin yerine bir âhar esir miriye verüb Venedik esiri kendüye teslim ettirilmek babında âriyet rica etmeğın yerine bir güzîde esir vermek şartıyla müteber olmayan Venedik esirlerinden yerli yersiz verilmek için ferman-ı alî-şân sadır olmuştur (BOA. *Mad.* nr. 4875, s. 32, 28 Ramazân 1113/26 Şubat 1702).

⁷⁸ **5 Numaralı Mühimme**, hk. 1104, s. 625-626, 9 Şa'bân 973 (29 Şubat 1566).

⁷⁹ **5 Numaralı Mühimme**, hk. 1697, s. 903, 5 Zil'kâde 973 (24 Mayıs 1566).

⁸⁰ Esirin adı tam okunamaktadır.

verilecek olan esirin Donanmada olduğundan bahisle geri döndüğünde Mustafa'nın oğluna teslim edilmesi emredilmiştir. Mustafa'nın oğlu alınan bu esire karşılık iki esir vermeyi taahhüd etmiştir.⁸¹

Reayadan Mahmud isimli kişi Venediklilere esir düşen oğlu Mehmed'i kurtarma girişiminde bulunmasına rağmen başarısız olmuş ve oğlunu esaretten kurtaramamıştır. Mahmud Bey, 1130 (1718) senesinde oğlu Mehmed'in mübadelesi için Tersane Zindanı'nda olan Kiryako Aspati isimli esirin kendisine verilmesini talep etmiştir.⁸² Kiryako Aspati 1127 (1715) senesinde Benefşe'den esir alınan ve Derya Beyi Ömer Bey'in sefinesi ile Tersane Zindanı'na teslim edilen kırk esirden biridir.⁸³ "Belli başlı" diye tabir edilen kıymetli esirlerden olmadığı belirlenen Aspati, oğlunun mübadelesi için Mahmud'a verilmiştir. Bürokratik yazışmaların tamamlanmasından sonra 1131 (1718) senesinde esirin Derya beylerinden Deli Mehmed Paşazade Ömer Paşa'nın gemisinde çalıştığı tespit edilmiş ve yerine sağlıklı bir esir verilerek mübadele edilmesine izin verilmiştir.⁸⁴ Yaklaşık üç sene miri esir olarak Tersane Zindanı'nda bulunan Kiryako Aspati mübadele sonucunda esaretten kurtulmuştur. Rakka valisi Vezir Mustafa Paşa'nın kapı halkından olan ve esir düşen adamı için miri esirlerden Edirne zindanında bulunan Salonik isimli esirin kendisine verilmesini istemiştir.⁸⁵ Bosna tarafında esir alınan Hırvat asıllı Marican ve Gore isimli iki esirin mübadele edilmek için Bosna serhaddinde bulunan serbölük Mustafa tarafından kendisine gönderilmeleri talep edilmiştir. Arzuhale binaen bu iki Hırvat esir Bosna tarafına gönderilmiştir.⁸⁶ Bu iki Hırvat esirin alındıkları coğrafyadan mübadele için talep edilmeleri, bu mübadelede ailelerin çabasının da olduğunu göstermesine önemli bir işarettir.

Esirin isme binaen mübadelesine dair bir diğer örnek ise durumu daha açık şekilde göstermektedir. Piri Bey, Kortos isimli kafirin elinde esir olup sahibi

⁸¹ BOA. *Mad.* nr. 3448, s. 266, 27 Muharrem 1070 (14 Ekim 1659).

⁸² Kiryako Aspati, Menekşe, Uzun boylu ela gözlü açık karakaşlı sağ kaşı ucunda yara nişanı var (BOA. *Mad.* nr. 6266, s. 144, 12 Rebî'ülâhır 1130/15 Mart 1718).

⁸³ BOA. *Mad.* nr. 6266, s. 144-145, 14 Zilhicce 1127 (9 Aralık 1715).

⁸⁴ BOA. *Mad.* nr. 6266, s. 144, 5 Muharrem 1131 (28 Kasım 1718). Mesfur Menekşe'den ahz olunan miri usaradan olup Deli Mehmed Paşazade Ömer Paşa'nın sefinesinde olmağla yerine bir tüvana esir verüp kendüsünü tahlis için Kapudan Paşa ilam ve ilamı üzere telhis olundukda telhis mucibince kendüden yarar ve güzide esir teslim-i zindan eylemek vech üzere Başmuhasebeye tesliminden sonra kayd ve itlak oluna deyu ferman-ı ali sadır olmağın. Sadır olan ferman-ı ali mucibince yerine müretteb birini teslim olunduğuna zindan kâtibi memhur ile ilam etmeğin suret verildi.

⁸⁵ BOA. *Mad.* nr. 2730, s. 89, 25 Cemâziyelâhır 1110 (29 Aralık 1698).

⁸⁶ BOA. *Mad.* nr. 2730, s. 89, 25 Cemâziyelâhır 1110 (29 Aralık 1698).

mübadelesini Zigetvar Beyi İskender Bey'in elinde olan bir esire karşılık kabul etmiştir. İskender Bey'in ölmesiyle mirasçılarının bu esiri vermedikleri merkeze bildirilmiş duruma binaen merkezden Zigetvar Beyi ve Sikloş Kadısı'na mirasçıların elindeki esirin bir an evvel alınarak Piri Bey'in mübadelesinin yapılması ve esaretten kurtarılması emredilmiştir.⁸⁷ Piri Bey'in kurtarılması için devletin duruma müdahale etmesi ve mirasçıların elinden esirin zorla alınması mübadelede karşı tarafın bu esiri istediğini göstermektedir. Kayıtlara yansıyan bir diğer vaka ise isme binaen yapılan esir mübadelesi ve devletin duruma nasıl müdahil olduğunu daha net göstermektedir. Yanık'ta esir edilen Şeyh Halil, İstolni-Belgrad dizdarı Sadık Bey'in elinde olan Fransız esirle mübadele edilecektir. Bunun için 1 Şa'bân 1098 (12 Haziran 1687) tarihinde Budin Valisi Ahmed Paşa'ya kale dizdarı Sadık Bey'in Fransız esirin yüz guruşa satın alınması ve parasının devlet tarafından ödenmesi emredilmiştir.⁸⁸ Yaşanan bu olayda üzerinde durulması gereken durumlardan biri, Sadık Bey'in esiri elli guruşa almış olmasına rağmen devletin ona yüz guruş ödeme yapmasıdır. Ayrıca kale dizdarı esirini vermek istemezse görevinden azledilerek kalebend olarak cezalandırılacağına dair tehdit edilmiştir. Devletin esir için ederinden fazla para ödemesi ve duruma bu derece müdahil olması Şeyh Halil'in önemli bir kişi olduğunu düşündürmektedir.

1119 (1707) senesine dair kayıt ise hem mübadele için esirlerin isimleri ile talep edilmelerine hem de esirlerin mübadele yoluyla kendilerini kurtarma uğraşlarına ve başarılarına dair durumu göstermesi açısından önemlidir. Divan çavuşlarından Mehmed Çavuş ve kardeşi Mısır'dan Asitane'ye gelirken yolda Maltalı korsanlara esir düşmüştür. Mehmed Çavuş ve kardeşinin esaretten kurtarılması için iki esir gerekmektedir. Öncelikle, Mehmed Çavuş'un kardeşinin mübadelesi için Baştardada bulunan Fransız Kosovan talep edilmiştir. Ayrıca Mehmed Çavuş'un kendi mübadelesi içinse yine Tersane'de bulunan Fransızko isimli esir istenilmiştir. Burada üzerinde durulması gereken nokta Fransızko'nun kendisine karşılık Mehmed Çavuş'un bırakılmasını sağlayacağını taahhüd etmesidir. Sonuç itibarıyla onun bu

⁸⁷ 16 Numaralı Mühimme, hk. 564, s. 102, 13 Cemâziyelâhır 979 (2 Kasım 1571).

⁸⁸ Mesut Demir, 1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri, hk. 838, s. 514.

taahhüdü işe yararmış Fransızko isimli miri esir Mehmed Çavuş ile mübadele olunmak üzere serbest bırakılmıştır.⁸⁹

Mübadele için herhangi bir esirin isminin verilmediği durumlarda ise Tersane Emni ve Zindan Kâtibi'ne "belli başlı" olmayan esirlerden verilmesi şeklinde emir gitmektedir. Bu noktada görevlilerin inisiyatifli devreye girmektedir ki o zaman görevliler esirlerin hangisinin daha evvel kurtulabileceği noktasında önem arz etmektedir.⁹⁰ Mesela 1109 (1698) senesinde Divan-ı Hümayun'a arzuhal veren Nezir isimli kişi düşman elinde esir bulunan kardeşini, karısını ve iki oğlunu kurtarmak için İspanya'ya tâbi Kılış Kalesi'nden alınan esirlerden istemiştir. Bu istek üzerine miri esirlerden kalyonlarda istihdam edilen Françesko'nun mübadele için Nezir'e verilmesi emredilmiştir.⁹¹ Lipova sancağı alaybeyi Mehmed ile azablar ağası Hamza düşmana esir olmuş ve fidye bedelleri için kardeşlerinin kendilerine kefil olduğunu belirtmişlerdir.⁹² Bu iki kişiye Belgrad Kalesi'ne gönderilen esirlerden iki tanesinin

⁸⁹ Mısır'dan Âsîâne'ye gelür iken Maltız keferesi alup hâlâ Malta'da esir olmağın mezbûr Mehmed ile esir olanlar bahane getürüp bu tarafa geldikleri sefinenin yazıcısı olan karındaşı Müslüman esir olup hala başardada mesfûr Fransız Kosovan Maltız yerine Emetullah Hatun'un pederi halası için rica ve yerine bir esir ile mübâdele ve mezbûr Mehmed Çavuş'u tahlîsine taahhüd eden Fransızko nam esir-i mezbûra Emetullah taraflarından Vezir-i mükerrerem Kapudan Paşa ma'rifetiyle teslim ve mezbûre Emetullah Hatun dahi malı ile iştirâ eylediği karakaşlı orta boylu taze bıyıklı Rûsiyyü'l-asl Hristodori nâm esiri hidemat-ı amele için Tersane-i Âmire Zindanı'na teslim ve ahz ve zabt olunduğun Kasımpaşa Nâibi Mevlana Mehmed i'lâm etmeğın i'lâmı mûcibince Başmuhasebeye kayd olunup teslim için kaime verilmek fermân-ı âlî sâdır olmağın mûcibince kaime verildi (BOA. Mad. nr. 3159, s. 37, 26 Şa'bân 1119/22 Kasım 1707).

⁹⁰ Esir mübadele ve pazarlıklarında tersane görevlilerinin yanında bürokratlarında tutumu önemlidir. Gelen elçilerin yahut vekillerinin esirlerin kurtarılması hususunda bazen üst düzey bürokratlara yahut din adamlarına müracaat etmeleri vakidir. Mesela Cîğalazade Sinan Paşa'nın kaptanıderyalığı zamanında Venedik, Hoca Sadeddin Efendi'ye müracaat ederek problemlerin çözümü ve esir pazarlıklarında aracı olmasını istemeleri de esirlerin kurtarılmasında bürokratik görevlilerin gücünü gözler önüne sermektedir. Dönemin Şeyhülislamından yardım istemelerinin sebebi, Sinan Paşanın yapacağı seferlerden önce meşruiyet elde etmek için Şeyhülislamdan cevaz alması Hoca Sadeddinin ve ulemanın bu noktadaki politik gücünü göstermektedir. Mesela Gazenfer Ağa, kayınbiraderi Ali'nin Agazzi kardeşlerle yaptığı ticaretten zarar etmesi üzerine dönemin şeyhülislamı Sunulah efendiden Agazzi kardeşlerin aleyhine fetva alarak onları şıkıştırması bu gücü göstermesi ve Venedik'in neden şeyhülislama müracaat ettiğini göstermesi bakımından önemlidir (Levent Kaya Okaçan, **Osmanlı Devleti'ndeki Patronaj İlişkileri**, s. 203-204). Ayrıca Şeyhülislamın esirlerin kurtarılmasında etkisine dair 1624 senesinde Cezayirli tarafından esir alınan Venediklilerin serbest bırakılması için uğraşan İstanbul'da bulunan Venedik Balyosu Kemankeş Ali paşa, İstanbul Kaimakamı ve Şeyhülislam ile yaptığı yoğun görüşmelerin sonucunda Şeyhülislamdan esirlerin serbest bırakılması ve mallarının iadesine dair fetva almıştır (Volkan Dökmeci, **Dil Oğlanları**, s. 309-310).

⁹¹ BOA. C.BH. 175/8232, 23 Zil'kâde 1109 (2 Haziran 1698).

⁹² Bu iki esirin bedellerini toplamak üzere memleketlerine geçişlerinde Eflak Voyvodası'nın mani olmaması emredilmiştir (Muzafer Fehmi Şakar, **1101/1102 (1690/1691) Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirme (s. 1-145)**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, hk. 27, s.19, 100, evâsıt 1101/Mayıs-Haziran 1690).

verilmesi emrinde verilecek iki esirin belli başlılardan olmaması tembihlenmiştir.⁹³ Estergon Bey'i emrinde olan Mustafa'nın karakol hizmetinde bulunduğu ve dil almaya gittiğinde düşmana esir düştüğünden bahisle parayla kurtulamayacağını bu yüzden de kendisinin bir esirle mübadele edilmesini istemiş bu isteği olumlu cevap almıştır.⁹⁴ Benzer şekilde Bosna hududunda düşmanla mücadele eden ve çeşitli yararlılıklar gösteren Yusuf'un da tersaneden gönderilen bir esirle mübadele edilmesi kabul edilmiştir.⁹⁵

Bazen ise mübadele edilecek esir farklı yerlerdeki yöneticilerden talep edilmektedir. Peçevi ahalisinden olan Mustafa Şehsuvar Bey düşmana esir düşmüştür. Şehsuvar Bey'in mübadele edilmesi için müracaat eden kişi sarayın dilsiz ağalarından Mustafa Bey'in amcaoğlu Süleyman Ağa'dır. Budin Beylerbeyi'ne elinde olan Avusturya esirlerinden biri ile Mustafa Şehsuvar Bey'in mübadele edilerek kurtarılması emredilmiştir.⁹⁶ Kilis Beyi'ne gönderilen emirde Bosna Ocak erlerinden Bahtiyar'ın düşmana esir düşen kardeşinin kurtulması için yerine munasip bir adet esir verilmesi tembihlenmiştir.⁹⁷ Gerlach hatıratında bu duruma örnek vermekle beraber ne olduğunu tam olarak anlayamamıştır. Raab tarafından esir alınan George isimli bir esirin padişah tarafından bir Türk'e armağan edildiği ve onun da kardeşini esaretten kurtarmak üzere esirle birlikte Raab tarafına gittiğinden bahsetmektedir. George isimli esirin verilme sebebi kardeşini esaretten kurtarmak isteyen kişi tarafından Sultandan istenilmiş olmasıdır.⁹⁸ Sultandan istenilen bu esirler bazen yerine bir esir verilmek şartıyla istenilen kişiye verilirken bazen ise arzuhal sahibinin isteğine binaen bedelsiz verilmektedir.

Bozcaada'dan Limni'ye giderken düşman eline esir düşen Ömer ve Hasan isimli iki kişi Limni adasına düşen fırkateden alınan esirlerden üç tanesinin mübadele

⁹³ BOA. MD. 100, hk. 519, evâhir Cemâziyelevvel 1102 (Şubat 1691). Emirde Vidin Kalesi'nin içinden çıkarılarak (Ada muharebesinden) Belgrad Zindanı'na gönderilen esirlerden verilmesi tembihlenmiştir. Bu tarihte Belgrad Zindanı'na gönderilen muhtelif esirlerin içinde emirden yaklaşık 2,5 ay Ada muharebesinden alınıp Belgrad'a gönderilen esirler de yer almaktadır (BOA. AE.SSÜL.II. 9/797, 4 Rebi'ülevvel 1102 (6 Aralık 1690).

⁹⁴ BOA. MD. 60, hk. 295, 10 Zilhicce 993 (3 Aralık 1585).

⁹⁵ BOA. MD. 60, hk. 482, 6 Rebi'ülahir 994 (27 Mart 1586).

⁹⁶ Ömer Bayramoğlu, **73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (277-433)**, Bitlis Eren Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, hk. 677, s. 72-73.

⁹⁷ Mübadele edilecek esir Tersane Zindanı'nda bulunan esirlerden verilmemiş Kili Beyi'ne civardan alınan esirlerden munasip olan bir tanesinin mübadelede kullanılması emredilmiştir (**10 Numaralı Mühimme**, hk. 569, s. 193-194, Muharrem 979/Mayıs-Haziran 1571).

⁹⁸ Stephan Gerlach, **Türkiye Günlüğü**, c. 2, s. 647.

olunmak için kendilerine verilmesini talep etmektedir. Kime esir düştükleri ya da ne kadardır esir oldukları hakkında bilgi bulunmayan bu iki kişinin istedikleri esir yerine daha önce ele geçirilen başka bir gemiden alınan ve belli başlı olmayan yüz esirden üç tanesinin verilmesi emredilmiştir.⁹⁹ Esir olan Ömer ve Hasan'ın ele geçirilen fırkatede yüz esirin olduğunu bilmeleri ve bunlardan üç tanesini talep etmeleri dikkate şayandır. Bu örnek dönemin bilgi ağının gelişmişliğini ve iletişimin azımsanmayacak derecede güçlü olduğunu göstermektedir. Devlet kendisinden mübadele edilmek üzere esir isteyenlere genelde olumlu cevap vererek istenilen esirleri vermektedir; fakat burada mübadele için değil hallerine merhameten bu kişilerin fidye paralarına yardım için daha önceden alınan esirlerden verilmesi diğer önemli noktadır. İstenilen üç esir yerine farklı üç esir verilmesinin çeşitli sebebi olabilir. Gemideki esirlerin diğer esirlerden daha kıymetli olmaları veya bu esirlerin Pasarofça Antlaşması'nın imza arifesinde (yaklaşık bir ay evvel) talep edilmesi devletin bu esirleri vermek istememesinde etken olabilir.

Esir mübadelesinin temel şartlarından biri hiç şüphesiz esirlerin denkliği mevzusudur. Mübadele yapılacak olan esirler arasında da ayırım bulunmaktadır. Baktığımızda Divan'a sunulan arzlarda kardeşleri, eşleri ya da oğulları yerine mübadele edilmek için Tersane Zindanı'ndan esir isteyen halkın isteklerine olumlu yanıt verilmekte ve bu esirler mübadele edilmektedir. Burada mübadele için verilecek esirlerin belli başlı olmamalarına dikkat edilmesi hususu defaatle vurgulanmaktadır. Ayrıca esir mübadelesi için devletten alınan esirin yerine bir esir verilmektedir. Yedikule Zindanı'na gönderilen esirler kıymetli esirler oldukları için bazen daha oraya gönderilirken onların Osmanlı bürokratlarının veya komutanlarının mübadelesinde işe yarayacakları düşünülmüştür.¹⁰⁰ Haziran 1697 tarihinde seferde ele geçirilen on bir esirin merkeze yollanması emredilmiş, bu esirlerden üç tanesi kıymetli ve mübadeleye uygun görülerek Yedikule Zindanı'na gönderilmiş, diğerleri ise Tersane-i Âmire

⁹⁹ Hasan ve Ömer arzuhal edüp Bozcaada'dan Limni'ye geldikde esir olmalarıyla Limni Ceziresi'ne düşen fırkateden ahz olunan esirlerden kendülere bedel olmak üzere esir verilmek ricâsına inâyet ricâ etmeleriyle hallerine merhameten bahâlarına imdâd olunmak üzere mukaddemâ Limni Ceziresi'ne düşen fırkateden ahz olunan yüz esirden bellü başlularından olmamak üzere kendülere üç re's esir verilmek için Vezir-i mükerrer Kapudan Paşa'ya hitaben bâ-telhis ve fermân-ı âlî emr-i şerif verildi (BOA. *Mad.* nr. 3918, s. 148, 19 Receb 1130/18 Haziran 1718).

¹⁰⁰ Bu duruma dair en önemli örnek İnebahtı yenilgisi sonrasında esir düşen üst düzey Osmanlı bürokratlarının mübadelesine dairdir. 1573 yılında Papa elinde olan 34 Osmanlı esirini Osmanlı'nın elinde olan 38 önemli Venedikli ile mübadele hususunda anlaşmıştır (Salvotere Bono, **Müslüman Köleler**, s. 510-511) Bu savaş esnasında esir düşen ve hatırını yazan Hindi Mahmud'un sergüzeşt'inde konu hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Zindanı'na naklölunmuştur.¹⁰¹ Muhtemelen bu üç esir Osmanlı Devletine ait yüksek rütbeli asker ya da bürokratlarla mübadele edilebilecek kıymette olan esirlerdendir.

Hüseyin Paşa'nın mübadelesi, esir mübadelesinde denkliği ve değeri göstermesi açısından önemlidir. 1109 (1698) senesinde daha önce Venediklilerin eline esir düşen Hüseyin Paşa'nın esirlikten kurtarılması için kendisine iki Venedik esiri isteyen vezir Hüseyin Paşa tarafından Tersane Eminine ve Yedikule dizdarına gönderdiği emirden Hüseyin Paşa'nın statüsüne denk kıymette esir istenilmektedir. Mübadele edilecek esirlerden bir tanesi Cankomenko Francesko Kapudanın defterdarı, diğeri ise Holya Vahim adında Tersane Zindanı'nda tutulan Venedikli bir esirdir.¹⁰² Anladığımız kadarıyla bu esirler de kıymetlidir.

Esirlerin denkliğine dair çarpıcı örneklerden biri 1070 (1660) yılında mübadele edilecek esirin değerinin Tersane Kethüdası ve Emmini'ne sorulmasına dairdir. Boğazhisarı muharebesinde esir olan Sekbanlar çorbacısının mübadelesi için kullanılacak Corci isimli miri esirin değeri sorulmuş ve Tersane Emmini cevaben Corci'nin alelade üç Avusturyalı esire bedel olduğunu merkeze bildirmiştir.¹⁰³ Bunun üzerine Corci'nin Sekbanlar çorbacısının kurtarılması için mübadele edilmek üzere Kapudan Paşa'ya teslim edilmesi emredilmiştir.¹⁰⁴ Mübadele şartlarına bakıldığında sekbanlar çorbacısının önemli biri olduğu veya önemli kişiler ile bağlantısının olabileceği kuvvetle muhtemel görünmektedir.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi sadece üst rütbedeki bürokratlar değil yararlılığı görülen ve kıymetli olduğu düşünülen Osmanlı esirleri için de mübadele söz konusudur. Cezayir beylerbeyine gönderilen emirde, Obronica Kalesi'nde haramibaşı olup akınlarda yararlılık gösteren¹⁰⁵ Mahmud'un geçen seneden beri düşmana esir

¹⁰¹ Sefer-i hümayûnda ahz olunan on bir nefer üsârânın üç neferi mübâdeleye salih olub Yedikule'de habs ve sekiz neferi Tersâne-i Âmire'ye habs olunmak için fermân-ı âlî sadır olmağın Âsitane-i Saâdet kaymakamı emr-i şerif verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 434, 5 Zilhicce 1108/25 Haziran 1697).

¹⁰² BOA. *Mad.* nr. 2732, s. 98, 1 Receb 1109 (13 Ocak 1698).

¹⁰³ Boğazhisarı'nda Donanma-yı Hümâyûn Muharebesi'nde esir düşen Sekbanlar Çorbacısı Mehmed ile mübadele olunacak Corci isimli esirin görülüb kaç esire tahmil olunduğunun ilamı emrine istinaden Tersane emini ve kethüdasınca üç esire tahmil olunduğu beyanı (BOA. YB-04, 2/71, 12 Şevvâl 1070/21 Haziran 1660).

¹⁰⁴ Bundan akdem Boğazhisarı'nda Donanma-yı hümayun muhârebesinde esir olan Sekbanlar Çorbacısı ile mübadele olunacak Corci nam esir görülüp ve kaç esir Nemçeli olduğun ilam eyleyesin deyu varid olan emr-i şerifim mucibince Tersâne-i Âmire'ye varıldıkda cümlemin ma'rifetiyle üç esir Nemçeli olmağla i'lâm olunmağın üç re's eyüce esir miri içün alınup esir-i mezkûr mezbûr çorbacı itlâkı için tarafına teslim olunmak fermânım olmağın vech-i meşrûh üzere emir tezkiresi verildi (BOA. *Mad.* nr. 3448, s. 266, 12 Receb 1070/24 Mart 1660).

¹⁰⁵ Yararlılığını tanımlarken baş kesen, dil alan ve düşmana korku salan şeklinde yazılmıştır.

olduğu ve aslında düşmanın onu hemen öldürmek istediği¹⁰⁶ bu yüzden Mahmud'un fide yahut farklı yollarla serbest kalmasının mümkün olmadığı sadece Zadire'nin kardeşi olan Francesko ile mübadele edileceği bildirildiğinden Francesko adlı bu esirin Obronica Kalesi'nden gelen Ahmed adlı kişiye teslim etmesi emredilmiştir.¹⁰⁷ Yedikule Zindanı'nda bulunan ve mübadelede önemli koz olan esirlerden biri Lantaman'dır. Temeşvar Azaban Ağası altı müslüman esirin mübadelesi için Lantaman'ı istemiştir. Talebi olumlu karşılanmış ve altı müslüman esirle mübadele olunmak üzere Lantaman'ın Temeşvar'a gönderilmesi emredilmiştir.¹⁰⁸ Benzer şekilde 1555-1560 yıllarında Avusturya'yı temsilen İstanbul'da bulunan Busbecq, zindanda bulunan iki İspanyol komutanın kırktan fazla Müslüman esir ile mübadele edildiğinden bahsetmektedir.¹⁰⁹

1109 (1698) tarihli kayıt ise hem esir denkliliğini hemde mübadele süresini göstermesi açısından önemlidir. Mostar şehrinin Hersek ahalisi, Gaçka muharebesinde düşmana esir olan Cafer Beyzade Mustafa'nın mübadele edilmesi için denizde ele geçirilen bir adet esirin verilmesine dair istekte bulunmuştur. Esir Mustafa'nın yarar ve dini islama hizmet etmiş olması göz önüne alınarak ahalinin isteği kabul edilmiş ve Kapudan Paşa'ya Esir Mustafa'nın yerine verilecek bir esiri hazırlaması emredilmiştir.¹¹⁰ Bu emir 3 Ramazan 1109 (15 Mart 1698)'da verilmiş, yaklaşık bir ay sonra 5 Şevval 1109 (16 Nisan 1698)'da Mustafa'nın mübadelesi için Benefşe'de alınan Venedikli esirlerden birinin hazırlanması emri ulaşmıştır. Üç gün sonra esirlerden Kalyon kapudanı Petro'nun kardeşi mübadele edilmek üzere Kapudan

¹⁰⁶ Aslında belgede Zadire'nin -adlı kişi ki yönetici olması muhtemel- onu öldürmek istediği fakat Kilis Beyi'nin eğer Mahmud'u öldürürlerse onların da ellerinde olan bütün Hristiyan esirleri öldüreceği tehdidiyle Mahmud'un hayatta kaldığı belirtilmektedir.

¹⁰⁷ Kazım Kürşad Yücel, **18 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996, hk. 175, s. 115-116, 3 Şa'bân 979 (21 Aralık 1571).

¹⁰⁸ BOA. *Mad.* nr. 2963, s. 8, 20 Cemâziyelevvel 1109 (4 Aralık 1697).

¹⁰⁹ Şeyhülislama birkaç Hristiyan tutsağa karşılık kırktan fazla Müslüman esirin kurtulma ihtimali olduğu ve dinen ne yapmaları gerektiğine dair soru sorulduğunu, şeyhülislamın bu konu hakkında iki farklı görüş olduğunu hangisini, isterlerse onu yapabileceklerini bildirdiğini ve bunun üzerine mübadelenin gerçekleştiğini anlatmaktadır (Busbecq, **Türk Mektupları**, s. 230).

¹¹⁰ Medine-i Mostar fukarâsı ahâlisi Edirne'de Dîvan-ı Hümâyûn'uma arz-ı mahzar gönderüb bundan akdem Taşluca Kazası cemâatlerinden Pozin cemâati sükkânından ve Hersek zueması zümresinden olub Gaçka muhârebesinde esir olan Cafer Beyzade Mustafa ez-zaim nâm kimesne Hersek diyârında yarar ve din-i İslam uğruna ziyâde hizmeti sebkât etmekle istihlâsı adem-i imkândan olub hâlâ bu sene-i mübâreke de deryâda ahz olunan üsârâ tâifesinden istibdal vechi üzere beğlik üsârâdan bir münâsib esir ihsân ve in'âm olunmak bâbında mezbur esir Kurd Mustafa ricâ eylediği i'lâm etmeleriyle imdi sen ki vezir-i müşârun-ileyhsin, mezbûru halâs edecek bir nefer esir verü i'lâm eyleyesüz deyü emr-i şerif verilmek fermân-ı âlîşânım sâdır olmağın vech-i meşrûh üzere Âsitâne-i Sa'âdet'te Vezir-i mükerrrem Kapudan Paşa'ya hitâben emr-i şerif verildi (BOA. *Mad.* nr. 2732, s.102, 3 Ramazân 1109/15 Mart 1698).

Paşa'ya teslimi emredilmiştir.¹¹¹ Kapudan paşanın gönderdiği bu esir Halil mübaşeretiyle merkeze gönderilmiş ve kırk iki gün sonra yani 15 Şevval 1109 (26 Nisan 1698) tarihinde İstanbul'a ulaşmıştır.¹¹²

1102 (1691) senesinde yaşanan olay ise esir mübadelesinin yanı sıra gemi mübadelesini de içermektedir. Boğaza kadar Felemenk bayrağıyla gelip boğazdan içeri Fransız bayrağıyla giren Venedik gemisi Fransızlar ve Felemenkler arasında mücadele sebebi olmuş, Felemenk Balyosunun veziriazama giderek bu geminin bir Venedik korsan kalyonu olduğunu bildirmesi üzerine devlet, kalyona, içindeki mala ve mürettebatına el koymuştur. Tam bu zamanda Müslüman tüccarların mallarını Mısır'dan getirmekte olan bir Fransız kalyonuna Venedikliler el koyarak mallarını alırlar. Müslüman tüccarlar Devlete mallarının bulunduğu gemiye karşılık devletin el koyduğu Venedik kalyonunun neferleriyle birlikte mübadele edilmesini isterler. Sonuçta bu istek kabul edilir ve kalyon içindeki neferleriyle birlikte mübadele edilir.¹¹³

Aslında tam esir mübadelesi sayılmamakla birlikte 1103 (1691) senesinde yaşanan bir vaka esir mübadelesinin farklı versiyonuna örnek teşkil etmektedir. Avusturya kuvvetlerinin Varad kalesini kuşatmalarından dokuz ay sonra kale komutanı erzak ve barut kalmadığından daha da kaleyi savunamayacağını düşünerek Avusturya kuvvetlerine kaleyi teslim etmeye karar verir. Avusturya kuvvetlerinin teslim olan askerlere ve halka dokunmaması, mallarını yükleyerek çıkmalarına izin verilmesi karşılığında kaleyi teslim edeceğini bildirir. Avusturya komutanı bu isteği kabul eder, kaleyi teslim aldıktan sonra Osmanlı askerlerinin gitmesine izin vermez. Veziriazam Mustafa Paşa'nın Tuna'da fethettiği Şanis adlı kasabadan aldığı esirlerin Belgrad'da tutulduğunu ve bunlar salınmadan önce kaleyi teslim edenlerin serbest bırakılmayacağını bildirir. Bu esirlerden yüz on tanesi salınmadan bunların gitmesine izin verilmemiştir.¹¹⁴

¹¹¹ Mesfûr kalyon kapudanı Petro nam kapudanın karındaşıdır. Benefşe önünde gark ü hark olan Venedik kalyonlarından ahz olunmuştur. Sâhib-i arzuhal ile mübâdele olunmak üzere derkenar olunub Tersane Zindanı'nda haps olan mesfûr esiri veresin dey^ü fermân-ı âlî sâdır olmağın Kapudan Paşa'ya emr-i şerif verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 2732, s.103, 8 Şevvâl 1109/16 Nisan 1698).

¹¹² BOA. *Mad.* nr. 2732, s. 103, 15 Şevvâl 1109 (23 Nisan 1698).

¹¹³ **Silahdâr Tarihi**, s. 1349. Venedik yönetimi 1588 yılında korsanlardan ele geçirdiği kadırgada esir olan Müslümanlara karşılık Osmanlı Devleti'nde esir olan Venedikli esirlerin serbest bırakılmasını istemiştir (Bono, **aynı eser**, s. 539).

¹¹⁴ **Zübde-i Vekaiyât**, s. 419-20.

Esir mübadelesinde gayrimüslimlerin görev aldıkları görülmektedir.¹¹⁵ İstanbul'dan Dubrovnik'e giden yol üzerindeki kadılara gönderilen emirde Dubrovnik'e bir müslüman esiri değiştirmek için görevlendirilen Mir Malta adındaki zimmiye dokunulmaması ve incitilmemesi tembihlenmiştir.¹¹⁶ Esir takasında görevlendirilen gayrimüslim gideceği yerde herhangi bir sıkıntı ile karşılaşmaması için eline resmi bir belge verilmiştir. Bu anlamda Galata Şer'iyeye mahkemesinden verilen bir belgede, *oldurki mahrûse-i Galata sâkinlerinden Yelkenci Abdullah meclis-i şer'de Cezire-i Sakız sükkânından işbu hâmilân-ı kitâb Kostantin ve Nikola nam zimmîler mahzarlarında takrîr-i kelâm idüp mezkûrân zimmîler zümre-i küffârdan ehl-i islâm elinde esir olanları alub ehl-i islâmdan küffâr-ı hâk-sâr yedinde esîr olanlara istibdâl idüb dâr-ı islâma getürmeğe me'zûn olmağun*, diyerek 8 Rebiü'l-âhır 993 (10 Mart 1585) tarihli mahkeme kararında Kostantin ve Nikola adlı zimmilerin esir takası hakkında devlet tarafından resmen görevlendirildiği açıkça anlaşılmaktadır. Ancak belgede adı geçen zimmilerin nereye gönderildikleri belirtilmemektedir. Bunların tanınmaları için eşkâlleri de ayrıca tarif edilmiştir.¹¹⁷

Esir mübadelesinde Dubrovnik ehemmiyetli bir yere sahiptir.¹¹⁸ 1000 (1592) yılında yaşanan vaka Dubrovnik'in esir mübadelesindeki rolü ve Osmanlı Devleti'nin bakış açısını yansıtmaya açısından önemlidir. Tersane Zindanı'nda bulunan altı miri esire karşılık esir olarak Malta'da tutulan Müslüman otuz esir mübadele edilecektir. Mübadele edilecek Osmanlı esirlerinden biri Kayseri Miralemi İbrahim Bey'dir, kendisinin mübadelesi için esirlerin yanısıra 2.000 altın ödenmesi şart koşulmuştur. Osmanlı Devleti bu şartları kabul etmiş ve İbrahim Bey'in dahil olduğu otuz esirin mübadelesi için istenilen altı miri esir ile 2.000 altını Dubrovnik Beyi'ne göndermiştir. Müslüman esirlerin tamamı alınmadan mübadenin yapılmaması Dubrovnik Beyi'ne

¹¹⁵ 1678 tarihinde esir bezirganı Zali, Ahmed ve Mehmed adlı iki Osmanlı esirini kurtarmış fakat esirlerin borçlarını ödemediği gerekçesiyle şikayette bulunmuştur (BOA. MD. Hk. 230, 10 Cemâziyelevvel 1089/30 Haziran 1678). İznikmid sakinlerinden Ali, Malta'da Sör Cuvan isimli kişinin elinde esir olan kardeşi Arslan'ı kurtarmak için Müs'temen tüccarlarından Tarako V. Ulo ile anlaştığını, esir kardeşinin mübadelesi için kendi esiri Karlo V. Malinar 'ı ile Tarako'ya verdiğini şahitlerin huzurunda söylemiştir (90 Numaralı Galata Sicili, hk:182).

¹¹⁶ 7 Numaralı Mühimme Defteri 975-976 (1567-1569), hk. 2084, s. 56, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, 1995. Dubrovnik, Avrupa'da bulunan Müslüman esirlerin değiş tokuş edildiği ve fidyesi ödenen esirlerin teslim edildiği yerdir (Metin Ziya Köse, **Doğu Akdeniz'de Casuslar Tacirler: Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri 1500-1600**, İstanbul: Giza Yayınları, 2009, s. 25).

¹¹⁷ Rahmi Tekin, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Günlük Yaşamları 1520-1670 İstanbul Örneği**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2008, s. 141.

¹¹⁸ Osmanlı Devleti'nin harçgüzarı olan Dubrovnik ticari faaliyetlerinin yanısıra Osmanlı ile Avrupa arasında bir anlamda köprü görevi üstlenmiştir. Bu noktada esir mübadelelerinin Dubrovnik'te gerçekleştiği görülmektedir Metin Ziya Köse, **Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri**, s. 25)

tembihlenmiştir.¹¹⁹ Maltalıların Müslüman esirlerden on üçünü gönderdiği kalan on altı esir ve Kayseri Miralemi'nin teslim edilmediğinden bahisle esirlerin tamamı gelmeden mübadele edilmemesi Dubrovnik Beyi'ne bir daha tembih edilmiştir.¹²⁰ Dubrovnik Beyi'nin miri esirleri Maltalılara teslim edeceği endişesiyle Hersek Beyi ve Ned Kadısı'na Dubrovnik Beyi'ne gönderilen esirleri teslim almaları ve Kayseri Miralemi İbrahim Bey ile taahhüd edilen otuz esirin tamamı gelmeden hiçbir şekilde miri esirlerin Maltalılara teslim edilmemesi emredilmiştir.¹²¹

Mübadelelerde yaşanan problemlere dair farklı örnekler bulunmaktadır. Esir mübadelesinde tarafların birbirine güvensizliği ve esirin teslim edilmemesine dair vakalar durumu açıkça göstermektedir. Mesela 1575 yılında Givan? voyvoda esir düştükten sonra yerine kardeşini rehin bırakarak İstanbul'a gelmiş, kurtarılması için istenilen parayı ve Tersane Zindanı'nda olan Galor Malobornik isimli esiri mübadele için alarak geri dönmüştür. Kendisinden istenilen parayı ve esiri temin etmesine rağmen Givan Voyvoda'nın kardeşi serbest bırakılmamıştır. Bunun üzerine Givan Voyvoda devlete başvurmuş ve kardeşinin kurtarılmasını istemiştir.¹²² Bir diğer örnekte İlbasan reayasından Hüseyin Venedik'te esir bulunan oğlu Yahya'yı kurtarmak için kendisinden talep edilen Venedikli esiri satın alarak Venedik elçisine teslim etmesine rağmen hala kendi oğlunun serbest bırakılmadığını iddia ederek sultana başvurmuştur. Venedik doğuna gönderilen mektupta eğer esir teslim edildiyse hemen oğlunun da serbest bırakılması istenilmiştir.¹²³ Budin muhafazasında bulunan Mustafa Paşa'nın elinde yirmi dört esir bulunmaktadır. Beç Kralı bu esirlerin geri verilmesini istemiştir. Bu emir üzerine İstanbul'dan Mustafa Paşa'ya Kaniye'de esir alınan ağalar ile Budin civarından esir alınan çobanların bu yirmi dört esir ile mübadele edilmesi emredilmiştir.¹²⁴

Osmanlı Devleti'nde kimi zaman mübadele uygulamalarında istisnai durumlar da görülmektedir. Mesela Girit muhafızı Deli Hüseyin Paşa'ya 1060 Şaban (1650 ağustos) ayında Kandiye'den Venedikli bir heyet gelmiştir. Bu heyetin gelme sebebi Osmanlıların elinde olan Venedikli General oğluna karşı Venediklilerin elinde olan

¹¹⁹ 69 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 252, s.231, 2 Cemâziyelevvel 1000 (15 Şubat 1592).

¹²⁰ 69 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 262, s.231, 26 Rebî'ülevvel 1000 (11 Ocak 1592).

¹²¹ 69 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 268, s.231, 26 Cemâziyelevvel 1000 (10 Mart 1592).

¹²² 27 Numaralı Mühimme, hk. 264, s. 200-201, 23 Şa'bân 983 (27 Kasım 1575).

¹²³ 27 Numaralı Mühimme, hk. 311, s. 227, 15 Ramazân 983 (18 Aralık 1575).

¹²⁴ BOA.MD 26, hk. 854, 15 Receb 980 (21 Kasım 1572).

Ayamavra Beyi'nin mübadele edilmesi ve diğer esirlerin de üçer yüz kuruş karşılığında serbest bırakılmasını sağlamaktır. Fakat Deli Hüseyin Paşa bu istekleri kabul etmemiştir. Aslında Hüseyin Paşa'nın Venediklilere söylediği cümleler bir anlamda Osmanlı Devlet sisteminin yansımasıdır. General oğlunun salınmayacağını, karşılığında da Ayamavra Beyi'nin salınmasını istemediklerini, esir olan Osmanlı askerlerinin gaza maksadıyla buraya geldiklerini ve Allah'ın onlara sevabını vereceğini dile getirmiştir.¹²⁵ Bu esirler ile alakalı *Tevârih-i Cezire-i Girid* isimli yazmada önemli bilgiler karşımıza çıkmaktadır. Generalin oğlu ile birlikte on bir kapudan esir alınarak Yedikule Zindanı'na gönderilmiştir, esirler Yedikule'ye gönderilmeden evvel General oğlunu kurtarmak için fidye ve mübadele önermiş fakat isteği olumsuz karşılanmıştır.¹²⁶ Kısa zaman sonra General'in oğlunu kurtarmak adına gelen Venedikli heyet, oğlana karşılık Aymavra Beyi'nin mübadelesini ve her iki tarafta bulunan esirlerin üç yüzer guruş karşılığında salıverilmesini hatta Osmanlı esirlerinin bu paranın sadece yüzer guruşunu ödemeleri kalan iki yüzer guruşu Venedik'e ait olan Ayamavra malından tamamlamayı teklif etmişlerdir. Hüseyin Paşa *"biz Ceneral oğlunu ıtlâk etmeziz ve Ayamavra Beyi halâs olmak kat'a murâdımız değildir ve bizden esîr olanlar için dahi kat'â âzürde hâtır olmazız. Zîrâ biz bunda li-vechi'l-lâhi gazâ niyetine gelmişiz. Şehîd ve esîr olanların ecirleri aliyyullahdır. Eğer bi'l-cümle kal'a'ı teslim ve bi'l-küllîye cezîreden kasr-i yed ederseniz size amân verip me'men-i meskeninize îsâl ederiz. Gayri tarîk ile musâlaha kabulüne imkân yoktur"* diyerek bu isteği geri çevirmiştir.¹²⁷ 1 Cemâziyelâhır 1077 (26 Kasım 1666) yılında Mısır'dan 21 kıta kalyon ve yedi kıta şehtiye ile Girid'e gelen Mısır Beyi fırtınaya yakalanmış kendisi ile beraber beş askeri Venediklilere esir düşmüştür. Beş neferi sadrazam tarafından sekiz bin guruşa kurtulmuş; fakat Mısır Beyi'nin fidye bedelinin

¹²⁵ Durum zaman zaman değişiklik göstermektedir. 1103 yılında Avusturyalilerin Varat, Temeşvar taraflarına sefer düzenlemesi üzerine Sultan II. Ahmed Veziriazam Hacı Ali Paşayı Avusturya üzerine yapılacak sefere serdar tayin etmiştir. Bu esnada Fransa ile Avusturya arasında süregelen savaşta Avusturyalilerin Fransızlara gelip gelmesini isteyen İngiliz ve Felemenk elçisi Asitaneye gelerek Osmanlı ile Avusturya arasında sulhü sağlamaya çalışmıştır. Avusturya elçisinin bulunmadığını söyleyen Sultan II. Ahmed'e veziriazam eğer yolda Nemçe elçisi barış için gelirse ne diyeyim diye sormuş, Sultan "Devlet yedinden çıkan Budun ve Yanık kal'aları cümle muzâfât ve cebehâne ve topları ile girü redd ve esîr olam ümmet-i Muhammed müft ü meccânen ıtlâk olup, Komaran kal'ası dahi bütün cezîresiyle bana teslim ve ceddîm Sultân Süleyman Han zamanından berü virilegelen hazine ve hediyelerin ke'l-evvel sâl-be-sâl irsâl ü îsâl iderler ise sulh olurum ve illâ cengden aczim yok, gayrı bundan sulha rızâ muhâl" yoktur diyerek alınan Osmanlı esirlerinin serbest bırakılmasını şart koşturmuştur (**Silahdâr Tarihi**, s. 1437). Ayrıca Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. 3, s. 338).

¹²⁶ Bu esirler Korfû Adası civarında Leftere isimli yerde esir alınmıştır. (Hasan Ali Cengiz, **Tevârih-i Cezire-i Girid**, s. 188).

¹²⁷ Hasan Ali Cengiz, **Tevârih-i Cezire-i Girid**, s. 219.

kabul edilmeyeceği sadece Yedikule’de bulunan Generalin oğluyla mübadelesi neticesinde serbest bırakılacağı bildirilmiştir. Mısır Beyi Sultan IV. Mehmed’e mektup yazarak mübadelesini istemişse de sultan mübadeleyi kabul etmemiştir. Mısır Beyi, 1669 yılında Kandiye Kalesi fethini müteakip esirlerin karşılıklı teslimine kadar Venediklilerin elinde esir kalmıştır.¹²⁸ Bir diğer belgede 1697 yılında Özi Beylerbeyi tarafından gönderilen arzuhalde alınan üç yüz on dokuz adet Kazak esirin Müslüman esirler ile mübadele edilmek üzere kullanılmasına dair izin istenilmektedir. Merkezden gelen emirde ise vakit kaybetmeden bu üç yüz on dokuz Kazak esirin Tersane-i Âmire Zindanı’na gönderilmesi emredilmiştir. Gönderilen emirde bu isteğin reddedilme sebebi esir mübadelesinin caiz olmadığı şeklinde açıklanmıştır.¹²⁹ Kürekçi ihtiyacına binaen verilen emirle bu esirler Tersane Zindanı’na gönderilmiştir.¹³⁰

3.2.2 Antlaşma ile Mübadele Edilenler

Savaş sonrasında esirlerin karşılıklı mübadelesi ilk defa Avrupa’da otuz yıl savaşları sonrasında imzalanan Vestfalya Antlaşması altında İspanya ile Hollanda arasında imzalanan Münster Antlaşması’nda Katolikler ile Protestanlar arasında esir mübadelesinin kabulüyle.. Zaman içerisinde diğer devletlerin de savaş sonrasında imzalanan antlaşmalarında esir mübadelesi kabul edilmeye başlanılmıştır. Vestfalya Antlaşması’nın (1648) devletlerarası hukuk ve Avrupa’nın şekillenmesine dair etkisi ele alınırken esir mübadelesinin nedeninin ise çok üzerinde durulmamıştır. Bu bağlamda antlaşma ile esir mübadelesinin kabulüne dair farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Devletlerin esirlere olan ilgilerinin azaldığına bu yüzden de esirlerin

¹²⁸ Hasan Ali Cengiz, **Tevârih-i Cezire-i Girid**, s. 242-244.

¹²⁹ Esirlerin mübadele edilmesi konusu birinci bölümde hukuki statüleri noktasında açıklanmıştır (Bi-avnillahi teala ahz olunan üç yüz on dokuz nefer Kazak esirleri Taman Kalesi’nde ve sair den yed-i adaya giriftar olan üsera-i Müslimîn ile mübadele eylemek üzere istîzan eylemişsiniz. Zikr olunan Kazaklar’ın ehl-i İslam esirleri ile mübadelesi caiz olmamağla imdi zikr olunan üç yüz on dokuz nefer esîri Tersâne-i Âmire’ye irsal ve isal ve bir danesi zayi olmamak üzere Tataran askeri Yusuf Paşa’ya emr-i şerif verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 3419, s. 435, 18 Zilka’de 1108/8 Haziran 1697).

¹³⁰ Kayıtlarda Özi taraflarından gönderilen ve Tersane Zindanı’na teslim edilen iki yüz elli esirin isimleri, fiziki özellikleri ve meslekleri verilmiş, defterin sonunda da Özi’den gönderilmesi gereken bu üç yüz on dokuz esirin nakli sürecindeki üç yüz kurşluk harcamanın karşılanarak hemen İstanbul’a gönderilmeleri emredilmektedir (BOA. Dbşm.d 40880, s. 2-11, 3 Cemâziyelevvel 1108/28 Kasım 1696).

mübadele edildiğine dair iddiaların yanı sıra¹³¹ devletlerin değişen zihniyetinin yansıması olarak esir mübadelesinin kabul edildiğine yönelik değerlendirmeler de bulunmaktadır.¹³² Nitekim Avrupa’da ortaya çıkan zihniyet değişimine dair Hugo Grotious’un 17. yüzyılda kaleme aldığı *Savaş ve Barış* kitabındaki görüşlerinin bu durumun ortaya çıkmasında etkin olduğu görüşü yaygındır.¹³³

Bireysel esir mübadelesi eski zamanlardan beri görülmekle beraber devletler arasında yapılan antlaşmalar gereğince toplu esir mübadelesinin kabul edilmesi Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında esir mübadelesinin de yolunu açmıştır. Devletlerarası değişen ve dönüşen bu zihniyet yapısının Avrupa ile yakın temasta olan Osmanlı Devleti’ni de etkilemiş olması muhakkaktır. Bu etkileşimle birlikte Osmanlı Devleti’nin zihniyet yapısı ve siyasetinde baş gösteren değişim ve ortaya çıkan yeni siyasal koşulların etkisi yadsınamaz. Savaş sonunda imzalanan barış antlaşması ile karşılıklı esirlerin mübadelesi noktasında göze çarpan ilk durum Osmanlı Devleti’nin 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren antlaşmalarda toplu esir mübadelesini kabul etmeye başlamasıdır. 17. yüzyıl öncesinde devletin kendi inisiyatifinde ve bireysel olarak gerçekleşen mübadeleler 1669 yılından sonra değişime uğramıştır. Zannedildiğinin aksine Karlofça Antlaşması’ndan önce Venedik ve Lehistan ile yapılan antlaşmalara toplu esir mübadelesi için madde konulmuştur.¹³⁴ 1645 yılında başlayan Girit Adası’nın uzun süren fetih süreci 1669 yılında Kandiye Kalesi’nin alınması ile başarıyla sona ermiştir. Karlofça Antlaşması’ndan yaklaşık yirmi yıl önce 1669 yılında Venedik Cumhuriyeti ile yapılan antlaşmada savaş esnasında alınan esirlerin karşılıklı mübadele edilmesine dair madde kabul edilmiştir.¹³⁵ Antlaşma

¹³¹ Rudiger Overmans, “The Repatriation of Prisoners of War once Hostilities are Over: A Matter of Course?”, **Prisoners of War, Prisoners of Peace: Captivity, Homecoming and Memory in World War II**, ed. by. Bob Moore and Barbara Hatley Broad, Oxford, 2005, s. 12.

¹³² Derek Croxton, The Peace of Westphalia of 1648 and the Origins of Sovereignty, **The International History Review**, vol. 21, no: 3 (September 1999), p.

¹³³ Rudiger Overmans, **The Repatriation of Prisoners of War**, s. 12.

¹³⁴ Osmanlı Devleti’nin ciddi toprak kaybettiği Karlofça Antlaşması bir çok açıdan dönüm noktası kabul edildiğinden esirlerin mübadelesinin bu antlaşma ile ilk defa kabul edildiğine dair yaygın kanı hakimdir (Karlofça’nın dönüm noktası olduğuna dair görüşlerden bazıları için Fatma Sel Turhan, **18. Yüzyıl Osmanlı Savaş Esirleri**, s. 24).

¹³⁵ “İşbu ahidnâme-i hümayûnda tahrîr olunmayup hâlâ akd olunan sulh u salâhın şurûtu üzere ola ve tarafeynin esîrleri hâlâ ba’id ve muhtelif yerlerde bulunmağla Âsitâne-i Sa’âdetime Venedik Cumhûrundan elçi geldikte hakikat üzere eğer ehl-i islâmdan olup Venedüklüde esîr olanların vaz’ı ve şerifi ve eğer Venedüklüden beyzâde vesâ’ir re’âyâsı vesâir cinsden olup bu harb içinde esîr olanlar tebdil-i halâs olalar. Ve ahidnâme-i hümayûnum virildüğü târîhden üç ay mürûrundan sonra Venedik Cumhûrı elinde olan cümle esîr Zaklisa ceziresine götürölüp ve bu ceng esnâsında islâm tarafından alınan cümle esîrler dahi Holomiç İskeleyi’ne getirölüp otuzar kırkar mübâdele olunalar her kangı tarafda ziyâde esîr kalursa kalanlar her ne makûle ise anlar dahi mübâdelesiz ıtlâk olunup girü red oluna

tarihinden üç ay sonrasına kadar Venediklilerin ellerinde olan Müslüman esirler Zaklisa Adası'na, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan esirler ise Holomiç iskelesine götürülecektir.¹³⁶ Zeinkeisen ise esirlerin bir kısmının Mora'da Kastel Tornase'de mübadele edildiğinden bahsetmiştir.¹³⁷ Her iki tarafın elinde olan esirler otuzlu ve kırklı gruplar halinde mübadele edilecektir. Eğer bir tarafın elinde fazla esir kalmışsa bunlar karşılıksız serbest bırakılacaktır. Burada dikkat çeken kısım Osmanlı Devleti'nin elinde olan Venedikli beyzade ve sair reayası şeklinde ifadenin bulunmasıdır. Başlangıçta kıymetli esir olarak görülen Venedik beyzadeleri mübadeleye dahil edilmek istenilmemiş; fakat Venedik tarafının bu konuda ısrarcı olmasıyla bu esirler de mübadeleye dahil edilmiştir.¹³⁸

Karlofça Antlaşması'ndan önce Lehistan ile yapılan Zuravno (1676) Antlaşması'ndan sonra 1089 (1678) tarihinde verilen ahidnamede¹³⁹ esirlerin karşılıklı mübadelesi kabul edilmiştir ki buna göre her iki taraf esirleri karşılıklı olarak iade edecektir.¹⁴⁰ Mübadele için gelen Hristiyan görevlilerin ihtida eden esirleri eski dinlerine döndürmeye yönelik çabalarının engellenmesi için Osmanlı görevlileri uyarılmıştır. Bu noktada belirtmek gerekir ki Zuravno'dan önce imzalanan ve literatürde bu antlaşma ile aynı gibi kabul edilen Bucaş Antlaşması'nda esir

ve mümkün olur ise bu mübâdelenin evvelinde esîrlerin eşbehleri mübâdele olunup bu maslahat tamam olunca esîrlere tarafeynden ta'cîz ve cefâ olunmaya.” Meryem Kaçan, **XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnameleri**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995 s. 124, evâhır-i Zilka'de 1080 (11-21 Mayıs 1670). 1482-1641 yılları içinde Venediklilere verilen ahidnameler için bkz. Hans Theunissen, **Ottoman-Venetian Diplomats: The Ahd-names**, EJOS, I (1998), no. 2, 1-698).

¹³⁶ Venedik Cumhuriyeti ile yapılan esir mübadelelerinde Holomiç iskelesi Müslüman esirlerin getirilerek teslim edildiği yerdir. Mübadele sonunda Holomiç iskelesine getirilen esirlerin ulaşımı ve iâşe bedellerinin hazineeden ödenmesine dair kayıtlar bulunmaktadır.

¹³⁷ Zeinkesien, **Osmanlı imparatorluğu Tarihi**, c. 4, s. 701.

¹³⁸ Meryem Kaçan, **Osmanlı-Venedik Ahidnameleri**, s. 124, Evâhır-i Zilka'de 1080 (11-21 Mayıs 1670).

¹³⁹ 1676 yılında imzalanan Zoravno (İzvançe) Antlaşması'ndan sonra 1678 yılında verilen bu ahidname Dariusz Kolodziejczyk'in çalışmasında 4-13 Nisan 1678 tarihli ahidname olarak vermiştir (**Ottoman-Polish Diplomatic Relations**, s. 533). Kemal Beydilli ise 6 Mart 1678 yılında?? Osmanlı-Polonya arasında İstanbul Antlaşması'nın imzalandığı belirtmiştir (Kemal Beydill, Polonya, **DİA**, c. 34, s. 313). Ayrıca anlaşmanın tasdiki için 1678-79 yıllarında İstanbul'a gelen Lehistan elçisi Jan Gninski'nin seyahatnamesine dair yapılan çalışmada İstanbul antlaşması şeklinde zikredilmemiş Zuravno Antlaşması'nın tasdiki için geldiği belirtilmiştir (Karolina Anna Kotus, **Polonya Elçisi Jan Gninski**, s. iii).

¹⁴⁰ Ahidnamede açık şekilde savaş esnasında alınan esirlerin mübadele edileceği belirtilmiştir. “ve ceng ü harb esnasında tarafeynden ahz olunan esirler tarafeynden mübadele oluna” BOA. Düveli Ecnebiye Defteri, 55/1, s. 18, ayrıca Dariusz Kolodziejczyk, **Ottoman-Polish**, s. 533) Esir mübadelesine çok sıcak bakmayan Osmanlı Devleti'nin Lehistan ile esir mübadelesine dair anlaşma sebebi, Rusya'ya karşı Lehistan ile yapılabilecek bir ittifakın söz konusu olmasından kaynaklanabilir (Sabire Arık, **Polonya Kralı Jan Sobieski ve Hükümdarlığında Osmanlı Lehistan İlişkileri (1671-1696)**, Ankara: Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2003, s. 134).

mübadelesi kabul edilmemiştir. Aslında olayın daha ilgi çekici yönü Bucaş Antlaşması öncesinde Lehistan ile Kırım Hanlığı arasında 1667 yılında karşılıklı esir mübadelesi kabul edilmiştir.¹⁴¹ Her iki devletin de bu antlaşmadan evvel farklı devletlerle esir mübadelesi yapmalarına rağmen Osmanlı-Lehistan arasında yapılan Bucaş Andlaşması'nda esir mübadelesi maddesinin eklenmemiş olması düşündürücüdür. Bu bağlamda Lehistan talep etse dahi savaşın galip tarafı olan Osmanlı Devleti'nin bu durumu kabul etmemesi muhtemeldir. Çünkü Venedik ile evvelinde yapılan antlaşma gereğince esir mübadelesinin yapılması elbetteki devletin elinde bulunan esir sayısının azalmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra esir mübadelesinde esir alan askerin elindeki esirin de alınması ve mübadeleye dahil edilmesi maddi kayıpla birlikte güçsüzlük şeklinde telakki edilmiş olabilir.¹⁴²

1094 (1683) yılında başlayan ve başlangıçta üç devlet sonrasında ise Rusya'nın eklenmesiyle dört devlet ile on üç yıl süren savaşların sonucunda 13 Kasım 1698 tarihinde başlayan barış görüşmeleri sonucunda Avusturya, Venedik ve Lehistan ile imzalanan Karlofça Antlaşması¹⁴³ ve Rusya ile akdedilen İstanbul Antlaşması'nda savaş esnasında alınan esirlerin karşılıklı mübadelesine dair maddeler yer almaktadır.¹⁴⁴ Bu devletlerden Avusturya ile 24 Receb 1110 (26 Ocak 1699) tarihinde akdedilen yirmi bir maddelik Karlofça Antlaşması'nın on ikinci maddesi esirlerin mübadelesine ayrılmıştır.¹⁴⁵ Buna göre bu savaş esnasında esir alınanlar devletin

¹⁴¹ Dariusz Kolodjeiczky, **Ottoman- Polish Relations**, s. 988-989.

¹⁴² Elbetteki bunlar sadece duruma dair yorumlar olup durumu gösterecek belgeler elimizde mevcut değildir.

¹⁴³ Abdülkadir Özcan, "Karlofça Anlaşması" **DİA**, c. 24, 2001, s. 504-507. Dört ay süren barış görüşmeleri sonucunda Ocak 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması Avusturya, Venedik ve Lehistan ile yirmi beşer yıl geçerli olacak, Rusya için ise üç yıl geçerli olacaktır (Nurgül Bozkurt, **1699-1736 Tarihli Ecnebi Defterine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Avusturya İlişkileri**, Samsun 19 Mayıs Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994, s. XII).

¹⁴⁴ Abdülkadir Özcan, "Karlofça Anlaşması" **DİA**, c. 24, 2001, s. 504-507. Dört ay süren barış görüşmeleri sonucunda Ocak 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması Avusturya, Venedik ve Lehistan ile yirmi beşer yıl geçerli olacak, Rusya için ise üç yıl geçerli olacaktır (Nurgül Bozkurt, **1699-1736 Tarihli Ecnebi Defterine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Avusturya İlişkileri**, Samsun 19 Mayıs Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994, s. XII). "Tarafeynde olan esirlerin vaz'ı ve şerifi münâsib bedelleriyle tebdil ve halâs olalar. Venedik cumhûru elinde olan esirler Gördüs'e götürülüb İslam tarafından alınan cümle esirler dahi Eğriboz iskelesine götürülüb otuzar kırkar mübâdele olunalar ve her kangı tarafda ziyâde esir kalursa ve kalanlar her ne makule ise ânlar dahi mübâdelesiz ıtlâk olunub girü redd oluna ve mümkün olursa bu mübâdelenin evvelinde esirlerin eşbehleri mübâdele olunub bu maslahat tamâm olunca esirlere tarafeynden ta'ciz ve cefâ olunmaya" (Meryem Kaçan, **Osmanlı Venedik Ahidnameleri**, s. 140).

¹⁴⁵ "Bu cenk ü cüdâl esnasında tarafeynden ahz ve beğlik zindanlarında mahbus olan esirler bu mübârek sulh u salâh hürmetine halâs ümidinde olub fî-mâ-ba'd esirlerin musîbette kalmaları inâyet ve mekârim pâdişahî ve adet-i hasene-i şehriyâriye muvâfık olmamağla ma'ad-ı kadim ve dahi ziyâde müstahsen vech üzere bedelleriyle ıtlak olunalar (BOA, Düvel-i Ecnebiye Defteri 57/1, s. 25/10).

elinde olan ve başkanın mülkünde olan esirler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Devletlerin elinde olan esirlerin tamamı mübadeleye dahil edilerek iki tarafta olan esirler serbest bırakılacaktır. Halkın elinde bulunan esirler ise bir anlamda zorunlu fidye karşılığında yani esir sahiplerine bedelleri ödenerek serbest bırakılacaktır. Esirin sahibi esirin azadını engelleme hakkına sahip değildir, esire biçilen fidye bedelini kabul etmediği takdirde devlet tarafından görevlendirilen yetkililer, esir sahibi ile Avusturyalı görevlilerin¹⁴⁶ arasını bulmak zorundadır.¹⁴⁷ Böylelikle bu savaş esnasında esir alınanların yanı sıra evvelinde esir alınan ve köle yapılan Avusturyalılar azad edilme hakkı kazanmıştır. Avusturyalı görevlilere başvurarak sahiplerine belirlenen bedelleri ödenmesi kaydıyla azad edilebileceklerdi.¹⁴⁸

Avusturya, Osmanlı mülkünde olan esirlerin toplanması ve azad edilmelerinin sağlanması için görevliler atamıştır.¹⁴⁹ Nitekim esir kurtarmak için Avusturya İmparatorluğu tarafından gönderilen müstemlenler, din adamlarının ve elçilik çalışanlarının¹⁵⁰ incitilmemeleri ve bu kişilere mani olunmaması Osmanlı Devleti'ne bildirilmiştir.¹⁵¹ Elçilerin gönderdikleri isimlerin yanı sıra esir kurtarmak üzere gelen

¹⁴⁶ Avusturya elçiliği esirlerin azad edilmesinde önemli role sahiptir. Hatta Pasarofça Antlaşması'nın on ikinci maddesinde Osmanlı Devleti, Avusturya İmparatorluğu elindeki esirleri tespit edip kurtarmak için görevli tahsis etmezse Avusturya İmparatorluğu bir görevli tayin edecektir denmektedir.

¹⁴⁷BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1, s. 25. Anlaşmadan sonra sahibinden kaçarak kadiya veya konsoloslara başvurarak sahibinin kendisini salıvermediğine dair şikayette bulunarak Ahidname mucebince azad olmaya çalışan esirler durumu gözler önüne sermektedir. Benzer durum Kütahya kazasında karşımıza çıkmaktadır. On seneden beri Kütahya'da Mahmud isimli kişinin yanında kendisinin ve kızının köle olarak çalıştığını belirten Avusturya asıllı kadın ahidname mucebince serbet bırakılmak istemiş ve Kütahya naibine kadınlar azad edilmesi yönünde emir gitmiştir (BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1, hk. 56). Bu noktada miri esir olanlar ve hatta İstanbul'da esaret hayatı yaşayanlar Anadolu'da esir olanlara nazaran daha şanslıdır.

¹⁴⁸ 1111 (1699) senesinde Macar Asıllı Katne isimli kişi yedi sene önce Tatarlar tarafından kendisinin ve kızının esir alınarak Edirne'de bulunan bir Yahudiye satıldığını, kızının ve kendisinin fidye bedelini ödeyerek özgürlüklerini kazanmalarına sahiplerinin izin vermediğinden bahisle Ahidname mucebince kızıyla beraber azad edilmek istenmiştir. Edirne Kadısına, bu yaşlarda ki kız çocuklarına ödenen ücretin belirlenerek bu kız ve benzerlerinin sahiplerine belirlenen fidyeyi ödeyerek azad edilmelerine dair emir gönderilmiştir (BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1, hk. 19).

¹⁴⁹ Defterde geri dönecek esirlerin yanında yirmi dört görevlinin olduğundan bahsedilmektedir, fakat bu sayının görevli olarak gönderilenlerin tamamı olup olmadığı yazmamaktadır (BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1, hk. 21). Ülkelerine geri dönecek olan bu kişilerin incitilmemesine dair verilen emirlerde esir toplamak için büyükelçi ile gelen bazı görevlilerin isimleri zikredilmektedir.

¹⁵⁰ Bu duruma örnek teşkil edecek olaylardan bir tanesi 1709 yılında Avusturya kapı kethüdası on beş nefer Avusturya esiri sahiblerine bedellerini ödeyerek kurtarmıştır (Avusturya kralının kapı kethüdası Talman on beş esir ile kendi tabiyetinde olan iki kadın, bir çocuk ve üç tane müste'min tüccar ile kurtardığı on beş esirle ülkesine geri dönecektir ve yol üzerinde idarecilere gönderilen emirde bu kişilerin incitilmemesi ve ihtiyaçlarının giderilmesi emredilmiştir. BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1 s. 45/79, evâsıt- ı Receb 1121 (Eylül 1709). Duruma dair bir diğer örnekte yine Avusturya kapı kethüdası esirleri kurtarmakla görevlendirilmiştir (BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1 s. 40/56).

¹⁵¹ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1 s. 49/111. Hatta defterde bulunan bir diğer hükümde Asitane'den Nemçe hududuna giden yol üzerindeki idarecilere ahidname mucebince serbest bırakılan esirin geri dönerlerken kendi mahallerine geldiklerinde bunların korunaklı yerlere konularak akçe

tüccarların kendilerinin de devlete arzuhal verdikleri ve devletten aldıkları izin sayesinde esir kurtarmak için rahatça seyahat edebilmektedir.

Antlaşmadan bir sene sonra derya beylerinden 50, fidye bedelleri ödenmek suretiyle halkın elinden alınan 265 esirin yanı sıra 26 Avusturyalı esir bu kafiye eklenmiş ve toplam 341 esir Eflak tarafına gönderilmiştir. Dahil edilen 26 esirin fidye bedellerini Sultan II. Mustafa ödemiş ve Avusturya İmparatoru'na hediye olarak göndermiştir.¹⁵² Bu emirden yaklaşık üç ay sonra miri kalyonlarda istihdam edilen, Tersane Zindanı'nda tutulan ve derya beylerinin gemilerinde çalışan doksan Avusturyalı esir daha tespit edilmiştir.¹⁵³ Bu esirlerin her birinin isimleri, meslekleri, hangi gemide çalıştıkları kaydedilmiştir. Buna göre dokuzu Kapudan Paşanın kalyonunda, altısı Patrona, ikisi Riyale Kalyonunda istihdam edilmektedir. Esirlerden altmış altı tanesi marinar, kalanı ırgat, demirci, işkervan, marangoz, karavana ve burgucudur. Bu esirlerin yanı sıra Tersane Zindanı'ndan on dört esir daha mübadele edilmek üzere Avusturya elçiliğine teslim edilmiştir. Esirlerin dokuzu Avusturyalı olmakla beraber içlerinde Felemenk ve Fransız da bulunmaktadır. Başlangıçta on beş olan esirlerin içinden Avusturyalı Anaş Marlo'nun üzeri çizilerek on dört esir teslim edilmiştir. Esirlerin sadece isimleri ve memleketleri yazılmış, meslekleri hakkında bilgi verilmemiştir.¹⁵⁴ Bu esirlerin haricinde mübadele olunacak dokuz miri esir daha Belgrad Kalesi'ne gönderilmiştir.¹⁵⁵

karşılığında narh fiyatına göre yiyecek ve içeceklerinin verilmesi, sıkıntıya sokulmamaları emredilmiştir. Âsitâne-i Saâdetimden Nemçe hudûduna varınca yol üzerinde vaki olan kadılara ve kethûda yerleri ve Yeniçeri serdarları ve sâir a'yân-ı vilâyet ve iş erlerine hüküm ki; Nemçe çasarı tarafından nakl olunan ...???...Kovalid Hristo Kurus Ançayos Ağvarind Viral?? nâm müste'min orta elçisi elçisi arzuhal gönderib Nemçe üserasından iken ahisname-yi hümayun mucebince bu tarafta tahlîs ve itlâk olunduklarına yedlerine hamiyet-i şer'iyye ve ma'mûliye temessükleri olup vilayetlerine gönderildiği esirler her kangınızın taht-ı hükümet ve kazasına varup dahil olurlar ise münasib mahfûz mahallere kondurulup iktiza eden me'kâlât ve meşrûbâtları narh-ı cârî üzere akçeleriyle virilüp zarûret ve müzâyaka çekdirilmeyip.....buyurdum ki. 28 Şa'bân 1118 (5 Aralık 1706) BOA. Düveli Ecnebiye Defteri, 57/1 s. 43/68).

¹⁵² BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1, hk. 20. Zilhicce 1111 (Haziran 1700).

¹⁵³ BOA. Mad. nr. 4876, s. 33-34, 14 Rebî'ülâhır 1112 (28 Eylül 1700).

¹⁵⁴ “vech-i meşrûh üzere gerek Tersâne-i Âmire Zindanı'nda ve gerek miri kalyonlarında Nemçe elçisi talebiyle ihrac olunan yalnız doksan neferin ale'l-esâmî zindan kâtibi defteridir mücebince baş muhasebeye kayd olunub ve bir sureti yazılıp mübâdele ta'yin olunan mübâşir yedine verilmek fermân-ı âli sadır olunmağın bâ-fermân-ı âli sûreti verildi (BOA. Mad. nr. 4876, s 33-34, 14 Rebî'ülâhır 1112/28 Eylül 1700). Tersane Zindanı'ndan gönderilen bu esirlere dair 111 numaralı mühimme defterinde bilgi bulunmaktadır (BOA. MD. 111, hk. 2529). Mühimme defterinde gönderilen esir sayısı 105 olarak verilirken Mad defterinde ise 103 esirin gönderildiği görülmektedir iki Nemçeli esirin üzeri çizilmiştir (BOA. Mad. nr. 4876, s. 34, 14 Rebî'ülâhır 1112/28 Eylül 1700).

¹⁵⁵ BOA. MD. 111, hk. 1366, evâsıt Safer 1112 (6-16 Ağustos 1700).

Mübadele edilmek için toplanan ve kaydedilen miri esirlerin yanı sıra halkın elinde bulunan esirlerin de bedelleri karşılığında toplanarak memleketlerine götürüldükleri arşiv belgelerinde rastlanan bir durumdur.¹⁵⁶ Ahidname ile mutedil fidye bedeli karşılığında kurtulabileceğini öğrenen kölelerin kısa zaman içinde azad edilmek üzere başvurdukları kayıtlara yansımıştır. Mesela 1111 Zilhicce'sinde (Haziran 1700) Katne isimli esir yedi senedir Yahudi efendisinin yanında kızının ve kendisinin esaret hayatı yaşadığı ve fidye bedelleri ödeme tekliflerine rağmen sahibinin kabul etmediğinden bahisle “Ahidname-i Hümayûn mucebince amel olunmasını” istemiş ve talebi kabul edilmiştir.¹⁵⁷ Bu vakada üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biri hiç şüphesiz kadıya başvuru zamanıdır. Kayıtlarda görüldüğü üzere daha miri esirlerin mübadelesi yapılmamışken anne-kızın “ahidname” uyarınca esaretten kurtulmak istemeleri hayli ilgi çekicidir. Ahidnamede var olan maddenin kendilerine olan etkisinden nasıl bu kadar hızlı haberdar olabildiler, bu bağlamda Osmanlı ülkesinde bulunan gayrimüslimlerin etkisi ne kadardı? Her ne kadar erken tarihlerde esirlerin azad edilme talepleri ortaya çıkmaya başlamışsa da süreç bir hayli uzundur. Halkın elinde bulunan esirlerin tesbitleri, toplanmaları ve memleketlerine gönderilmesinin kısa sürede olmadığı uzunca bir zamana yayıldığı görülmektedir. Özellikle bu noktada Anadolu vilayetlerinde olan esirlerin tespit edilmesi ve toplanılması İstanbul'da bulunan esirlere nazaran daha uzun sürmektedir. Aşağıda zikredilen örnekler de esirlerin toplanılması ve mübadele edilmesinin uzun süre devam ettiğini açık şekilde göstermektedir. Mesela 1125 (1713) senesinde Tatarların elinde bulunan Avusturyalı esirleri ahidname mucebince kurtarmak üzere o tarafa gitmek isteyen tüccarın arzuhaline binaen devlet, Kırım tarafında olan kadılara tüccara mani olunmaması ve Tatarların elinde olan Avusturya esirlerinin mümkün olan mutedil para karşılığında alınmasına yardım edilmesi için emir göndermiştir.¹⁵⁸ 1118 (1707) yılında ahidname uyarınca bir tüccar esirleri kurtarıp memleketine götürmüştü,¹⁵⁹ 1121 (1709) yılında yine bir tüccar esirleri kurtarıp Avusturya'ya götürmüştür.¹⁶⁰ 1125 (1713) yılında ise Avusturya kapı kethüdasının esirleri kurtarmak için faaliyette

¹⁵⁶ Miri esirlerin haricindeki esirlere çok değinmemekle birlikte 111 numaralı mühimme defterinde satın alınan esirlerin listeleri ve bahaları yazmaktadır. Ayrıca Bülent Tahiroğlu, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Mecmuası** 45-47, s. 666-669. Fatma Sel Turhan, **18. Yüzyıl Osmanlı'da Savaş Esirleri**, İstanbul: Vadi Yayınları, 2018, s. 44-50.

¹⁵⁷ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri 57/1, hk: 19.

¹⁵⁸ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri 57/1, hk: 111.

¹⁵⁹ BOA, Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1, hk. 68.

¹⁶⁰ BOA, Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1, hk. 78-79.

bulunduğu görülmektedir.¹⁶¹ Bu arada bireysel başvurular da devam etmektedir. Mesela, 1117 (1706) senesinde Kütahya’da Mahmud isimli kişinin esiri olan anne kız ahidname hükmünce azad edilmek için başvurmuştur.¹⁶² Esirlerin ahidname mucebince kurtarılmaları süreci yaklaşık on dört sene boyunca devam etmiştir.

24 Receb 1110 (26 Ocak 1699) tarihinde Osmanlı-Venedik arasında tanzim edilen Karlofça Antlaşması’nda esirlerin mübadelesi hakkında iki madde bulunmaktadır. On dördüncü maddede selef ahidnamelerdeki uygulamanın aynısının tatbik olunacağı yazmaktadır.¹⁶³ Yirmi birinci maddede ise iki tarafın ellerinde olan esirlerin mübadele edilmesi yer almaktadır. Venedik, elindeki Müslüman esirleri Gördes’e Osmanlı Devleti ise elinde olan Venedikli esirleri Eğriboz iskelesine götürerek otuz ve kırklı gruplar halinde mübadele edecekler, kalan esir olduğu takdirde mübadelesiz salıverilecektir.¹⁶⁴ Ayrıca 1669 ahidnamesinde kaçan esirler hakkındaki hüküm aynıyle kabul edilmiştir.¹⁶⁵ Antlaşmadan yaklaşık beş ay sonra Kapudan Hüseyin Paşaya mübadele edilecek esirlerin belirlenmesi ve Venedikli kapudan ile mübadelenin yapılacağı zaman için mutabakata varılması emredilmiştir.¹⁶⁶ 1114 (1703) yılında mübadele edilmek üzere yüz on Venedikli esir tesbit edilmiştir. Esirlerden kırk tanesi derya beylerinden alınan, kalan yetmişi ise zindanda tutulan ve kalyonlarda istihdam edilen esirlerdir.¹⁶⁷ Ayrıca, 1703-1704 yıllarına ait Osmanlı-Venedik esirlerinin mübadelesine dair mektuplar bulunmaktadır.¹⁶⁸ Ramazân 1114 (1703) tarihinde İstanbul Kaimmakamı’na ve Kapudan Paşa’ya yazılan iki mektuba¹⁶⁹ göre mübadele için 110 Venedikli esir tesbit edilmiştir. 30’u Tersane Zindanı’nda ve 80’i sair yerlerde olan bu 110 esirin mübadele için toplanılması ve hazırlanması

¹⁶¹ BOA, Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1, s. 49/111, Şevvâl 1125 (Ekim 1713).

¹⁶² BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri 57/1, hk: 56.

¹⁶³ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri 16/4, s.22. Ayrıca 1701 tarihli ahidnamede esir mübadelesi tekrar vurgulanmıştır (BOA. MD. 111, s. 310, ayrıca BOA. Düveli Ecnebiye Defteri, 16/4, s. 25-33).

¹⁶⁴ Anlaşmada diğer önemli nokta esirlerin kendilerinden önce eşgallerinin bildirilmesidir (BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri 16/4, s.25. 1080 tarihinde verilen ahidnamede esir mübadelesinde bedelleri verilmiştir).

¹⁶⁵ Meryem Kaçan, **Osmanlı Venedik Ahidnameleri**, s. 140, evâil-i Zilkâ’de 1112 (8-18 Nisan 1670).

¹⁶⁶ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri 16/4, s. 33.

¹⁶⁷ BOA. *Mad.* nr. 5362, s. 68, 12 Ramazân 1114 (2 Şubat 1703). Aynı yılın Zilhicce ayında yapılan esir yoklamasında otuz esirin daha mübadele için Venedik’e verildiği görülmektedir (BOA. *Mad.* nr. 5362, s. 73, 15 Zilhicce 1114 (2 Mayıs 1703)).

¹⁶⁸ Ersin Kırca, **Sadaret Yazışmalarını Havi Bir Münşeât Mecmuası (1114-1116/1703-1704)**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2015, s.

¹⁶⁹ 1 numaralı mektup 7 Ramazân 1114 (25 Ocak 1703) tarihinde 27 numaralı ikinci mektup ise 16 Ramazân 1114 (3 Şubat 1703) yazılmıştır.

emredilmiştir.¹⁷⁰ Muharrem 1115 (1703) tarihinde yazılan bir diğer mektupta ise mübadele için toplanan Venedikli esir sayısının 124 olduğu yazmaktadır. Buna göre Tersane Zindanı'nda tesbit edilen esir sayısı aynı iken donanmada olan Venedikli esir sayısı 94 olarak tesbit edilmiştir.¹⁷¹ Venedik'te bulunan Osmanlı esirlerinin sayısının daha fazla olduğu Antlaşmadaki “*Her hangi taraftan ziyade esir kalırsa ve kalanlar her ne makule ise onlar dahi mübadelesiz serbest bırakılırlar*” sözüne ithafen bunların serbest bırakılacakları belirtilmektedir. Bu mektupta esir değişiminin neden uzun sürdüğüne dair bilgi bulunmaktadır. Buna göre esir mübadelesi ile görevlendirilen Kapudan paşanın Karadeniz'e görevlendirilmesinden kaynaklı olarak mübadelenin seneye kaldığı bu süre içinde esirlere iyi bakılması tembihlenmiştir. Esir mübadelesinin geciktirilmesinin sadece bu gerekçeye dayandırılması sorgulanması gereken bir olgudur.¹⁷² Tersane'de hizmet eden marinar denilen denizciliğe vâkıf esirlerin büyük kısmını Venediklilerin oluşturması ve onların teslimi ile meydana gelecek işgücü açığının göz önüne alınması gerekmektedir. Durum sadece Osmanlı Devleti için değil Venedik içinde geçerlidir. Venedik de elinde bulunan Osmanlı esirlerini teslim etme işini ağırdan almaktadır. Nitekim Venedik donanmasında kullanılan esirlerin sayısının 1689 yılında gemilerde istihdam edilen personelin üçte birine yakın kısmını oluşturmasından dolayı bunların iadesi Venedik donanmasında da istihdam açığına sebep olacaktır.¹⁷³

Lehli esirlerin savaş sonrasında antlaşma ile mübadele edilmesi Karlofça'dan daha önce 1678 yılında verilen ahidnamede kabul edilmiştir.¹⁷⁴ Hatta Lehli esirlerin fidye karşılığında kurtarılmasına izin ise çok daha erken tarihte verilmiştir. 1577 yılında Lehistan'a verilen ahidnamede “*şimdiye değin alınan esirleri kralın adamları memalik-i mahrusemde buldukları yerlerde alalar sahıhleri ziyade baha taleb*

¹⁷⁰ Ersin Kırcı, **Sadaret Yazışmalarını Havi Bir Münşeât Mecmuası (1114-1116/1703-1704)**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2015, s. 174 ve 189. Venedikli esirlerin tesbit edilmesine dair bilgi dönem kaynağında zikredilmiştir. “*Venedik’de olan üserâ-yı müslimîn ile li-vechillâhi te’âlâ mübâdele olunmak için Tersâne-i Âmire zindanından otuz nefer mîrî esir ve ba’zı bulunan mahallerden dahî seksen nefer esir –ki cem’an yüz on nefer esîr- Âsitâne’de Kapudan Paşa ma’rifetiyle cem’ itdiriliüp, üserâ-yı müslimîn ile mübâdele olunmak üzere gönderildi*, 13 Şevvâl 1114” (**Zübde-i Vekaiyât**, s. 768).

¹⁷¹ Ersin Kırcı, **Münşeât Mecmuası**, s. 368-369.

¹⁷² 1130 (1718) yılında Venedik ve Avusturya ile imzalanan antlaşma gereğince esirlerin mübadele edileceğinden bahisle esirlerin tamirat işinde istihdam edilmeleri ve sonrasında (ruz-ı Kasım’a otuz gün kalana kadar) İstanbul’a gönderilmeleri emredilmiştir (BOA. MD. 128, hk: 755, s.175, Evâil-i Ramazân 1130/7-17 Ağustos 1718).

¹⁷³ Salvatore Bono, **Müslüman Köleler**, s. 218-219.

¹⁷⁴ Dariusz Kolodziejczyk, **Ottoman-Polish**, s. 533.

etmeyeler niceye aldugma yemin virüb satun alalar ol esirlerden İslama gelmiş olanlar azad ola küfri üzerine olanları alub gitmeğe mani' olmayalar ve kral vilayetinde esir olan Müslümanları anlar dahi sah-virüb yerlerine gelmeğe mani' olmayalar"¹⁷⁵ şeklinde verilen imtiyaz bulunmaktadır.¹⁷⁶ 1699 yılında Lehlilerden alınan esirlerin mübadele edilmesine dair antlaşma verilen ahidnamenin dokuzuncu maddesinde yer almaktadır.¹⁷⁷ Bir önceki ahidnameye atıf yapılarak esirlerin azad edilmesi ve azad işi için gelen Lehlilere engel olunmaması ve görevlilerin incitilmemesi istenmiştir. Önceki mübadeleden farklı olarak hizmet süresi uzun olan esirlerin fidye bedellerinin düşük tutulması emredilmiştir.¹⁷⁸

27 Muharrem 1112 (14 Temmuz 1700) tarihinde Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasında imzalanan İstanbul Antlaşması'nın dokuzuncu maddesinde esir mübadelesi kabul edilmiştir.¹⁷⁹ Bu madde uyarınca her iki tarafın aldığı esirler mübadele olunacak, hangi tarafta fazladan esir kalır ise diğer ülkelerle imzalanan antlaşmalarda olduğu gibi geri gönderilmeyecek ve azad edilecektir.¹⁸⁰ Halkın elinde olan esirlerin serbest kalmaları için ise sahiplerine tespit edilen bahaları ödenecektir.

¹⁷⁵ Feridun Ahmed Bey, **Münşeatü's Selatin**, İstanbul: Takvimhane-i Âmire, s. 509.

¹⁷⁶ Dariusz Kolodziejczyk, **Ottoman-Polish**, s. 276.

¹⁷⁷ Ceng esnâsında Lehlüden alınan esir ler alındığı bahâları şer'an isbat veyâhûd ashâblarına yemin ile zâhir olan bahâları edâ olunmağla selefde verilen ahidnâmelerde beyân olunduğu üzre ıtlak olunalar. Çok hizmetleri sıbkat etmiş ise alındıklarından aşağı bahâları tenzil olunmak iktiza eyleye. Bu takdirce ma'kûl ve mu'tedil bahâ ile esir sâhibleriyle uzlaşılmaz ise hâkim ol-vakt şer' ile görüp ma-beynlerin tefrik eyleye ve akd-i sulh ve sâlahdan sonra Leh vilâyetinde bir târik ile esir ihrâc olunmak olur ise bilâ bahâ salıverile ve memalik-i mahrûsada ve Tatar elinde Lehlü üserâsı tahlisine giden kimesneler kendü hallerinde iken siz esir kurtarmaya geldiniz deyü bir dürlü zarar olunmayub zarar kasdında olanların hakkından geline ve Beylik zindanında olan üserâ bedelleriyle tarafeynden ıtlak olunalar ve Leh'in büyükelçisi esirlerine müteallik olan gayri-iltimaslarını atebe-i ulyâ-i hüsrevâneye arz eyleye (Fatma Sel Turhan, **Osmanlı Savaş Esirleri**, s. 39).

¹⁷⁸ "Çok hizmetleri sıbkat etmiş ise alındıklarından aşağı bahâları tenzil olunmak iktiza eyleye."

¹⁷⁹ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 83/1, s. 7-8.

¹⁸⁰ Bu sulh ve salâh akdinden evvel tarafeynden ahz olunub zindânlarda kalan esirler bu mübârek sulh u sallâh bahânesiyel mübâdele-i müstahsene ile tedricle ıtlâk olunub ve bir tarafda ziyâde dahi mu'teber esir bulunursa sonra onların dahi ıtlâkı için iltimâsa cevâz ola ve tarafeynin şanına ve sulh u salâha lâyıkı üzre riâyet oluna. Mâ'dâsının dahi ki sâir kimesnelerin zabtında ve Tatarların yanında olurlar münâsib ve mümkün mertebe mu'tedil ve ma'kûl bahâ ile tedricle ıtlaklarına sa'y olunmak câiz ola. Lâkin mâbeynde tevrika imkân olmaz ise ya isbât veya yemin ile sâbit olan baha verile ve cenk esnâsında alınanlar mukâbili veya bedeli ile bilâ-cebr sözleşmek câiz ola ve hâkimler bi'l-cümle rızâlaştırmalarına sa'y edüp bu makule ıtlâklarda vâki' ihtilâfı lâyıkı üzere görüp tarafeynin rızasıyla mâbeynelerin fasl edeler ve sulh u salâhdan sonra bu muvâda'a müddetinde Moskov çarının memleketinden eşr ahz olunub götürüldükte Kırım'da ve Bucak'ta ve Kuban cânibinde ve gayr-i memalik-i mahrûsamda Osmanlı ve Tatar ve Çerkes içinde bulduruldukda bilâ-bahâ ıtlak ve redd olunalar ve Moskov esirlerini istihlâs için gelüp gidüp zikr olunan memalikde yol kâğıdlarıyla gezen çar-ı müşarü'n-ileyhin adamları mâdem ki kendü hallerinde olub esirlerin tahlisine sa'y edeler rencide olunmaya. Hilâf-ı şer-i şerîf rencide edüp zarar u gezend erişdirenlerin cezâları verile ammâ İslâma gelen esirlerin ıtlâkı muhâl olmağla ol makûleler ayarılmakdan be-gâyet ihtirâz oluna (BOA. Düveli Ecnebiye Defteri 83/1, s. 7-8). Ayrıca Fatma Sel Turhan, **Osmanlı Savaş Esirleri**, s. 57-58.

Bu iş için Rusların görevlendirdiği kişiler incitilmeyecek ve sahipleri ile Rus görevliler arasında olan sorunlarda Osmanlı Devleti görevlileri arabuluculuk yapacaklardır. Böylece esir sahibin, esir için tesbit edilen fidye parasının üzerinde bir meblağ talep etmeğe hakkı olmayacağı gibi esiri vermeme gibi bir şansı da kalmayacaktır.¹⁸¹

Ruslar ile yapılan esir mübadelesi diğer ülkelerle yapılan antlaşma ile farklılık göstermektedir. Ruslar Avusturya, Venedik ve Lehistan'dan sonra 1695 yılında savaşa dahil olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin Ruslar ile esir mübadelesini kabul etmesinin üzerinde düşünülmesi gerekir. Diğer ülkeler ile imzaladıkları antlaşma muvacehesinde azımsanmayacak miktarda esir -bir anlamda işgücü- kaybeden Osmanlı yönetiminin Ruslarla mübadeleyi kabul etme sebebi ne olabilir. Bu sebep, Rusların sıcak denize inme çabaları ve özellikle Avusturya ile yaptığı görüşmelerde Tatar akınlarını bahane ederek Kerç Kalesi'ni ele geçirme teşebbüsleri ve buna karşın Osmanlı Devleti'nin Rusları Karadeniz'den uzak tutma çabaları bağlamında bir an evvel anlaşmak gayesinin tezahürü olabilir.¹⁸² Osmanlı-Rusya arasında yazılan mektuplarda Tatarların akınlarına ve ahaliden aldıkları esirlere atfen defaatle yapılan vurgular, Rusların Kırım Hanlığı ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin gücünü kırmaya yönelik teşebbüs olarak değerlendirilebilir.¹⁸³ Nitekim temel geçim kaynağı yağma üzerinden elde ettikleri ganimet -ki esir en önemli kaynaktır- olan Kırım Hanlığı'nın gücünün kırılması bu coğrafyada Osmanlı Devleti'nin gücünü de kıracaktır. Elbetteki Osmanlı yöneticilerinin durumun farkında olmaması mümkün değildir; fakat uzun süren savaşların devleti sürüklediği açmaz ve Rusların başlangıçta antlaşmaya dair gönülsüzlükleri esir mübadelesinin kabul edilmesinde etken olabilir.¹⁸⁴ Ruslarla

¹⁸¹ Bu noktadan bakıldığında şimdiye kadar halk savaşın kendisine yüklediği mali yükümlülüklerin dışında halk için savaşın kazanma ve kaybedilme durumu noktasında gündelik hayatında yoğun değişimler hissetmemektedir. Esir mübadelesi ile birlikte halkın elindeki esirlerin toplanması ve itiraz edememe şartının konulması o dönem toplumunda nasıl yankı uyandırmış ve halkın devlete bakış açısını ne şekilde etkilemiştir. Esirini vermek istemeyen bir kişi ile esir olan aile ferdinin mübadele sonucunu kurtulacağını düşünen kişinin devlete bakış açısı nasıldır.

¹⁸² Akdes Nimet Kurat, **Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Enstitüsü, 1951, c. 1, s. 39-40.

¹⁸³ Nimet Akdes Kurat, **Prut Seferi ve Barışı**, s. 41-42. Yapılan bu barış antlaşması Kırım hanlığı üzerinde fena tesir bırakmıştır. Bu bağlamda Kırım Hanlığı'nın defaatle Osmanlı Devleti'ne başvurarak Rusların fütursuzca Azak civarındaki askeri faaliyetleri bildirilmiş, Osmanlı yöneticilerinin müdahale edilmemesine dair emirleri neticesinde Kırım Hanı Devlet Giray 1702 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmıştır (**aynı eser**, s. 80).

¹⁸⁴ Bu antlaşmanın Rusların Osmanlı Devleti'ne karşı kazanılmış ilk zaferi şeklinde telakki edilmektedir. Osmanlı Devleti yöneticilerinin şüphesiz temel gayesi Rusları Karadeniz'den uzaklaştırmaktır (Nimet Akdes Kurat, **Prut Seferi ve Barışı**, s. 48). Bu bağlamda Rusların esir mübadelesi tavassutları Osmanlı yöneticilerince kabul edilebilir bir istek olarak algılanmış olabilir.

imzalanan antlaşmada yer alan esir mübadelesi maddesi diğer ülkelerle akdedilen antlaşmadan farklıdır. Avusturya, Leh ve Venedik’e verilen ahidnamede “*bu cenk ü cidâl esnasında esîr olanlar*” şeklinde savaş esnasında esir alınanlar denilirken Ruslarla yapılan antlaşmada ise “*bu sulh u salâh akdinden evvel tarafeynden ahz olunub*” şeklinde ifade kullanılmıştır. Ayrıca antlaşma tarihinden sonra Çarlık topraklarından esirler alınmayacak, esir alınması durumunda kişi bedelsiz salıverilecektir.¹⁸⁵ Bu dönemde Rus Devleti’nin İstanbul’da daimi elçiliği bulunmamakla birlikte barış görüşmeleri için gönderilen heyette Ukraintsov, Dyak İran Çeredeyev, tercümanlar Lauretzkiy, A. Botvinkin ile birkaç asilzade görevlendirilmiştir.¹⁸⁶ Savaşın bitmesi ve elçilerin gelmesi ile esirlerde antlaşma ile serbest kalma düşüncesinin ortaya çıktığı görülmektedir. 1699-1701 yılları arasında Osmanlı ülkesinde bulunmuş olan bir Rus seyyah bu beklentiye dair bilgiler vermektedir. Buna göre İstanbul’da kadirgalarda gördüğü Rus forsalar, kendilerinin çar için savaşıp esir düştüklerini, savaşın bitip antlaşmanın imzalanmasına rağmen kendilerinin serbest bırakılmadıklarını ve devam eden esaret hayatının müsebbibi olarak Rus devlet adamı Emelyan Ukrainstov’u gördüklerini söylemektedir.¹⁸⁷

Rus Çarı’nın barış istemesiyle imzalanan Prut Antlaşması’nda güçlü olan ve isteklerini kabul ettiren taraf şüphesiz Osmanlı Devleti olmuştur.¹⁸⁸ Antlaşmalarda yer

¹⁸⁵ Bu maddenin eklenmesi yağma ve esir ticaretinden geçimlerini sağlayan Tatarların akınlarını durdurmaya yöneliktir. Osmanlı Devleti’nin seferlerde vurucu güç olarak kullandıkları ve getirdikleri birçok esiri dil olarak kullandıkları Tatarların motive gücü ganimet dolayısıyla esirdir. Savaşın haricindeki zamanlarda akın ve yağma gücüyle düşmanı yıpratın Tatarların, esir alamaması geçim kaynaklarının yok edilmesi demektir. Rıfat Abul Hac’a göre Karlofça ve İstanbul Anlaşmalarını diğer anlaşmalardan ayıran özelliklerinden bir tanesi Osmanlı Devleti ile diğer devletlerarasında kalıcı sınırların belirlenmesi ve Osmanlı Devleti’nin bunu kabullenmesidir (Rıfaat Abou-el-Haj, “The Formal Closure of the Ottoman Frontier in Europe:1699-1703, **Journal of the American Oriental Society**89/3, 1969, s. 467). Fakat bu kesin sınırların belirlenmesi ve yağmaların durması Ruslar için Tatar tehlikesinin yok olması ve Rusların bu coğrafyada rahat hareket etmesine olanak tanımıştır. Evvelinde Osmanlı Devleti’ne gelen seyyahların ve elçilerin anılarında sıklıkla Osmanlı Devleti’ne tabii güçler tarafından alınan esirler ile alakalı elçilerin şikayetlerine tamam denilmekle birlikte önlem alınmadığına dair bilgiler bulunmaktadır. İstanbul Anlaşmasından sonra Kefe’de üç Kazak’ı esir alan Yeniçerinin Rusların şikayetleri üzerine Kefe Beylerbeyine gönderilen hükümde Yeniçeri’nin elinde bulunan üç kazak esirin bulunup serbest bırakılması ve Yeniçerinin ibret için Kılburun Kalesine hapsedilmesi emredilmiştir (BOA. MD. 112, hk. 820, Evâsıt Zilhicce 1113/8-18 Mayıs 1702). 1709 tarihinde Mustafa Beşe isimli kişi Rus tarafından altı esiri Bursa’ya getirmiştir. Muhtemelen şikayet üzere Mustafa Beşe ve altı Rus esirin derhal merkeze gönderilmesi emredilmiştir (BOA. MD. 116, hk. 743, evâhir Cemâziyelevvel 1121/Temmuz-Ağustos 1709).

¹⁸⁶ Fatih Ünal, “Karadeniz’e Çıkan İlk Rus Savaş Gemisi “Krepost” ve Ukraintsev’in İstanbul Elçiliği 1699-1700”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, sayı 20, s. 221.

¹⁸⁷ Tarana Oktan, “Rus Seyyahların Gözüyle Osmanlı Devleti’nde Rus Köleler (XVI. Ve XVII. Yüzyıllar)”, **The Journal Of MCRI**, CEDRUS V, 2017, s. 419.

¹⁸⁸ Nimet Akdes Kurat, **Prut Seferi ve Barışı**, c. 1, s. 48.

alan esir mübadelesi maddesi bu antlaşmada farklılık göstermektedir. Fakat ayrıntılı bakılmadığı için kimi tarihçiler tarafından İstanbul Antlaşması'nda olduğu gibi esirlerin karşılıklı mübadelesi kabul edilmiştir şeklinde bilgi verilmektedir.¹⁸⁹ Nitekim 1711 yılında Rusya ile imzalanan Prut Antlaşması'nda esirlerin mübadelesine dair madde Osmanlı yöneticilerinin zihin dünyalarında esir mübadelesini hala acziyet şeklinde telakki ettiklerini göstermektedir. Şöyle ki, Rusya topraklarında olan Osmanlı esirlerinin tamamı yani savaştan önce alınanlar da dahil olmak üzere hepsi serbest bırakılacaktır.¹⁹⁰ Buna karşın Osmanlı Devleti sadece barış bozulduktan sonra ele geçirdiği Rus esirleri serbest bırakacaktır.¹⁹¹ Prut Antlaşması, Çar Petro'nun talebiyle imzalanan ateşkes antlaşmasıdır. Asıl antlaşmanın İstanbul'da imzalanacağı belirtilmesine rağmen Prut evvelinde bulunduğu müşkül durumdan kurtulan Çar Osmanlı Devleti ile antlaşmaya yanaşmamıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı yeniden savaş ilanının ardından Rus Çarı Petro İngiliz ve Felemenk elçilerinin devreye girmesiyle Osmanlı Devleti ile 24 Haziran 1713 tarihinde Edirne Antlaşmasını imzalamıştır.¹⁹² Esir mübadelesi bağlamında bakıldığında Prut ve Edirne Antlaşmaları'nın birbirinden farklı oldukları görülmektedir. Prut Antlaşması'nda Osmanlı Devleti Rusya'nın elinde bulunan bütün Osmanlı esirlerinin serbest bırakılmasını buna karşılık savaş esnasında aldığı Rus esirleri bırakmayı kabul etmiş iken Edirne Antlaşması'nda durum değişmiş her iki tarafın savaş esnasında aldığı esirleri serbest bırakması yani karşılıklı mütakabiliyet kabul edilmiştir.¹⁹³ Bu durum Osmanlı Devleti içinde Rus esirlerin diğer esirlerden daha az sayıda olduklarını düşündürmektedir. Benzer şekilde Rusların elinde çok sayıda Osmanlı esiri bulunmadığına dair çıkarım yapılabilir.¹⁹⁴ Yahut Rusya'nın esirlerini kurtarmada diğer devletlerden daha istekli oldukları şeklinde düşünülebilir. Bu bağlamda Rusların hem Osmanlı'nın gücünü azaltmak hem de Kırımlıların ellerinde olan Rus esirleri serbest

¹⁸⁹ Mesela Uzunçarşılı, İstanbul Antlaşması'nda olduğu gibi savaştan önce alınan esirler dahil olmak üzere esirlerin mübadele olunması hususunda anlaşılmıştır şeklinde zikretmiştir (**Osmanlı Tarihi V**, s. 85.)

¹⁹⁰ BOA. NMH.d. 6/179, s.280, 6 Cemâziyelevvel 1123/21 Temmuz 1711.

¹⁹¹ Nimet Akdes Kurat, **Prut Seferi ve Barışı**, c. 2 s.527-528.

¹⁹² Nimet Akdes Kurat, **Prut Seferi ve Barışı**, c. 2 s.704.

¹⁹³ Fatma Sel Turhan, **Osmanlı Esirleri**, s. 64.

¹⁹⁴ Ruslar, Osmanlılar ile savaşmalarının yanı sıra Lehistan, İsveç, Tatar, Kalmak, Safevilerle mücadele etmişler ve karşılıklı esirler almıştır. Rusların elinde Osmanlı esirlerinin yanı sıra bu ülkelerin esirleri de bulunmaktadır (Richard Hellie, "Russian Slavery and Serfdom 1450-1804", **The Cambridge World History of Slavery**, vol 3, ed by David Eltis and Stanley L. Engerman, Cambridge University Press, 2011, s. 283).

bıraktırmak adına çabaları görülmektedir. Mesela III. Ahmed döneminde Kırım Hanı Saadet Giray ve oğlu Rus esirlerden 590'ını mübadele için toplatmıştır. Kayıta tarih yer almamakla birlikte Niş Kalesi'nin tamirinden bahsedilmesi -Niş kalesinin tamiri 1719 ile 1723 yılları arasındadır¹⁹⁵- ve 1718 yılının başlarında Kırım ordusunun geri dönmesine izin verilmesine karşın Nogayların Eflak reayasından aldıkları esirleri geri vermesine dair şart konulması¹⁹⁶ 1719 yada 1720 tarihli olduğunu düşündürmektedir.

1718 senesinde Avusturya ve Venedik devletleriyle imzalanan Pasarofça Antlaşması'nda da savaş esnasında alınan esirlerin mübadele edilmesine dair maddeler yer almaktadır. 22 Şa'bân 1130 (21 Temmuz 1718) tarihinde Avusturya ile imzalanan antlaşmanın on ikinci maddesi esirlerin mübadele edilmesine dairdir. Savaş esnasında alınan esirlerin tamamının mübadelesinin yanı sıra Habsburgluların elinde esir olan ve Erdel Kalesi'nde tutulan İskerletzade Nikolay Voyvoda¹⁹⁷ ve maiyeti ile Osmanlı Devleti'nde esir olan ve Yedikule Zindanı'nda tutulan Baron İştayn (Freiherr von Stein)¹⁹⁸ ve Baron Betraş (Habsburglu Tümgeneral Petrach'ın küçük kardeşi Ernst Anton von Petrasch)¹⁹⁹ ve maiyetindekilerin antlaşma imzalandıktan sonraki otuz gün içinde Eflak sınırında mübadele edileceği maddede özellikle belirtilmiştir.²⁰⁰

Antlaşma imzalandıktan sonraki altmış bir gün içinde her iki devlet zindanlarındaki esirleri serbest bırakacaklardır. Satılarak başkasının mülkü olanlar ise

¹⁹⁵ Halil İnalçık, "Kırım", **DIA**, c. 25, 457.

¹⁹⁶ V.D. Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**, İstanbul: Selenge, 2016, s. 467.

¹⁹⁷ İskerletzade Nikolay Fener Rum Beylerinden olup divan-ı Hümayun tercümanlarından. Prut seferinden önce Boğdan voyvodası Mihail Rakovica poltova muharebesinden sonra Ruslara meylederek çar ile anlaşması üzerine Osmanlı Devleti onu azletmiş bu dönemde yerli olan birini voyvoda yapmanın sakıncalı olacağı düşünüldüğünden İskerletzade Nikolay'a Boğdan voyvodalığı verilmiştir (Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. 5, s. 73). Feldmareşal Kont Steinvill'e'nin sınır milislerine bağlı olup onun emriyle hareket eden ve başında Yüzbaşı (*Grenz-Obercapitain*) Dettina'nın bulunduğu bu süvari kıtası Bükreş'e ulaştı ve Eflâk Voyvodası Nikolay (*Nikolaki*) Mavrokordato'yu esir aldı (Hüseyin Onur Ercan, **Pasarofça Antlaşması (1718) ve Diploması**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2019, s. 23). Nikolay'ın esir alınmasına dair Raşid Tarihi'nde Bükreş'e girip voyvodayı gafil avlamak suretiyle adamlarını öldürdükten sonra kendisini yakalayıp çıplak vaziyette boynuna ip takip götürülenler "...*Nemçe katanasından dört yüz nefer kefare...*" şeklinde zikredilmiştir (**Târih-i Râşid ve Zeyli**, c. II, s. 1041).

¹⁹⁸ Hüseyin Onur özcan, **Pasarofça Antlaşması (1718) ve Diploması**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2019, s. 136).

¹⁹⁹ Ernst Anton Freiherr von Petrasch (d. 1680 – ö. 1768) 16 Nisan 1717'de Habsburglara ait bir malzeme gemisini Pançova'ya ulaştırıp Petervaradin'e dönerken Tuna'daki Osmanlı donanmasına yakalandı ve esir edilerek Yedikule Zindanı'na hapsedildi (Hüseyin Onur özcan, **Pasarofça Antlaşması**, s. 136).

²⁰⁰ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1 30/21. "...Erdel kalelerinde mahbus olan İskerletzade Nikolay voyvoda yanında olan evladı u etbaa ile ma'an İstanbul'da Yedikule'de mahbus olan Baron İştayn ve Baron Betraş ve yanlarında olan adamlarıyla ma'an mübadele olunalar....) Ayrıca bu mübadele Raşid Tarihi'nde de anlatılmaktadır (s. 1129).

sahiplerine bedelleri ödenerek serbest bırakılacaklardır.²⁰¹ Pasarofça Antlaşması'nda savaş esnasında alınan ve devlete ait olan esirlerin mübadelesinin altmış bir günde tamamlanmasına dair ibare yer almaktadır. Antlaşma imzalandıktan yaklaşık iki buçuk ay sonra Sultan III. Ahmed'in Tersane eminine ve İstanbul Kaimmakamına gönderdiği emir, Tersane Zindanı'nda olan Avusturyalı esirlerin tespit edilmesi, istihdam edildikleri yerlerden geri getirilmeleri, bu tarihten itibaren herhangi bir işe gönderilmemeleri ve mübadele edilecek esirlerin listelerinin hazırlanmasına dairdir.²⁰²

Avusturyalı esirleri kurtarmak üzere Avusturya elçisi sıfatıyla İstanbul'a gelen Ceneral Azok de Virmund'un(?) gönderdiği arzuhale binaen İstanbul Kadısı ve civarında bulunan kadılara antlaşmadan bir sene sonra savaş esnasında alınan Avusturya esirlerinin serbest bırakılması için çalışan Avusturyalı görevlilere mani olunmaması, esirin sahibi ile görevliler arasında çıkan antlaşmazlıkları çözmeleri, esir üzerinden fazla para kazanmaya çalışan ahalinin engellenmesi ve esirin azad edilmesine hiç kimsenin mani olmasına izin verilmemesine dairdir.²⁰³

Esirlerini vermek istemeyenler yahut daha fazla meblağa satmak için direnenler ise ahidname hilafına iş yapmakla suçlanmaktadır. Bosna Beylerbeyine

²⁰¹ Esirlerin serbest bırakılmalarında yaşanan bir diğer sorun kefil olunan esirlerin memleketlerine döndükten sonra bahalarını ödememeleridir. Avusturyalı General'in elinde Bosna asıllı esirler bulunmaktadır. Beç savaşı esnasında aldığı bu esirlerin bazılarını baha karşılığı bazılarını da kefilleri ile serbest bırakmıştır. Serbest kalan esirlerin bahalarını ödememişlerdir. Daha sonrasında bu generalin ölmesi ile mirasçıları bu esirlerin bahalarını ödemelerini istemişler fakat ödememeleri üzerine Avusturya kapı kethüdası merkeze durumu bildirerek bu esirlerin bahalarını ödemelerini talep etmektedir. Bunun üzerine Bosna Valisine, kadısına ve mollasına verilen emirde bu kişilerin hemen borçlarını ödemeleri emredilmiştir (BOA, Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1 s. 116, Şevvâl 1138/Haziran 1726). 1727 senesinde gönderilen yeni emirde bu kişilerin hala borçlarını ödemediklerinden bahisle bunların ödemeleri emredilmektedir. BOA, Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1, s. 124/398 (Muharrem 1140-Eylül 1727).

²⁰² Âsitane-i Saâdet kaimmakamına ve Tersâne-i Âmire Emîni'ne hüküm ki Bi-meşiyetillahi teala Devlet-i Aliyye-i ebed-medârımla Nemçe çesarı beyninde işbu sene-i mübâreke Şa'bân'ının yirmi ikinci gününde akd-i müsâleme ve müvademe?? ile tarafeynden alınup verilen temessüklerde mukaddema ve bu defa vâki olan cenk ü cidâl esnâsında tarafeynden ahz ve beylik zindanlarda mahbûs olan mir' esirler bu mübârek sulh ü salâh hürmetine halâs ümidinde olup ba'de'l-yevm esirlerin musibette kalmaları inâyet ve mekârim-i padişahî ve âdet-i hasene-i şehriyârîye muvâfık olmamağla mu'tad-ı kadim üzere tarafeynden olan esirler tarih-i temessükden altmış bir güne değin bi'l-cümle azad ve ıtlâk olunanlar ve esirlerin ıtlâkları vakti gelinceye değin bu aralıkda hoş-hal olmaları-çün tarafeynin murahhas elçileri câniblerinden sa'y oluna deyü mastûr ve mukayyed bulunmağın. Minvâl-i muharrer üzere mukaddema ve bu defa vâki olan cenk ü cidâl esnasında Devlet-i Aliyyem tarafından ahz olunan usaradan hala Tersâne-i Âmirem zindanında mevcut ne mikdar beglik Nemçelü üsârâ var ise isim ve resimleri ve vaz-ı zindan olundukları tarihleriyle defter ve cümlesi şurût-ı müsâleme muktezâsı üzere fi-maba'd istihdâm olunmayup vilayetlerine irsâlleri vakti gelince mevkûf ve hoş-hal olmaları fermanım olmağla işbu emr-i şerifim vüsûlünde bu hususu mezbûrlara ifhâm ve Âsitane-i Saâdetime gelecek büyük elçileri gelinceye dek mevkûf alıkonulup kürek ve sair hizmetlerde istihdâm olunmamak bâbında fermân-ı âli-şânım sâdır olmuştur buyurdum ki (BOA. AE. SAMD.III. 44/4411, Evâil-i Zilkâ'de 1130/Ekim 1718).

²⁰³ BOA, Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1, s. 68, evâsıt-ı Zilkâ'de 1131(Ekim 1719)

gönderilen emir durumu açıkça göstermektedir. Daha fazla fidye bedeli için ellerinde olan esiri vermeyen halkın antlaşmaya muhalif hareket ettiklerinden bahisle Bosna Beylerbeyinin yaşanan ve yaşanacak vakaları engellemesi emredilmiştir.²⁰⁴ Kayıtlarda daha fazla para kazanmak için elindeki esirin fidye bedelini yüksek belirleyen halka karşı devlet görevlilerinin defaatle uyarılmaları durumu göstermektedir. Bosna beylerbeyine gönderilen emirde halkın elinde bulunan esirleri serbest bırakmak istemedikleri bu yüzden verilen esir bahasını kabul etmeyerek daha fazlasını istemelerinden hareketle bu durumun antlaşmaya aykırı olduğundan bahisle Bosna beylerbeyinin bir an evvel elinde esir bulunanların bahalarını alarak ellerinde ki esirleri serbest bıraktırması tembihlenmiştir.²⁰⁵ Halkın yanısıra daha fazla kazanç için esirini saklayan devlet görevlileri de bulunmaktadır. Halkı kanunlar çerçevesinde davranmaya sevk etmekle görevli olan yöneticinin kanun hilafına iş yapması mübadele fikrinin toplumda hoş karşılanmadığını düşündürmektedir. Mesela, 1132 (1719) senesinde Bihke sancakbeyi esirine belirlenenden daha fazla fidye bedeli istediği ve bu yüzden esiri azad etmediğine binaen uyarılmıştır. Elinde bulunan Hırvat Mesahim(?) isimli esire karşılık bir Müslüman esir ve yüz elli altın teklif edilmiş²⁰⁶, Bihke sancakbeyi fidyeyi az bulmuştur. Halkı uyarmakla ve elindeki esirleri bedellerince serbest bırakmasını sağlamakla görevli iken kendisinin verilen fidyeye kanaat etmemesi eleştirilmiş ve derhal elindeki esiri mübadele etmesi emredilmiştir.²⁰⁷ Duruma dair bir diğer örnek de Kapudan Vezir Süleyman Paşa'ya gönderilen emirdir. Derya beylerinden İsmail Paşa ile Derviş Ağa'nın daha fazla fidye bedeli için ellerinde olan yedi Avusturyalı esirin azadına mani olduklarından bahisle Kapudan Paşa'ya esirlerin belirlenen fidye bedeli karşılığında serbest bırakılarak İzmir'de bulunan Avusturyalı temsilcilere teslim edilmeleri emredilmiştir.²⁰⁸

Gönderilen emirlere rağmen halkın mülkiyetinde olan esirleri serbest bırakmak istemedikleri görülmektedir. Nitekim bu kişiler Avusturya elçisi veya kapı kethüdası tarafından merkeze yazılan mektuplarla şikayet edilmektedir. Devletin duruma müdahil olması ve kendilerine yardımcı olunmasına dair istekler olumlu

²⁰⁴ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1 s. 75/160, Safer 1132 (Ocak 1720).

²⁰⁵ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1 s. 75/160, Safer 1132 (Ocak 1720).

²⁰⁶ Avusturya sınırında bulunan ceneral Makuri'nin para ve esiri göndereceği yazmaktadır.

²⁰⁷ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1, s. 74-75, Safer 1132 (Aralık 1719).

²⁰⁸ BOA, Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1 s 76/166. Rabî'ülâhır 1132 (Mart 1720). Esirlerin İzmir'de bulundukları anlaşılmaktadır.

karşılanmaktadır. Devletten yardım isteklerine dair birçok kayıt bulunmaktadır. Mesela 1140 (1728) senesinde Selanik mutasarrıfına gönderilen emirde Selanik'te bulunan Yahudi Salamon Bernavil'in Avusturyalı anne-kız esirleri esaretten kurtulmak istemelerine rağmen sahipleri onları serbest bırakmak istememiştir. Bunun üzerine Avusturya Kapı kethüdası arz gönderip bu iki Avusturya esirinin bahalarının ödenerek kurtarılması için müdahale edilmesini istemiştir.²⁰⁹ Bir diğer örnekte de Avusturya Kapı kethüdası Rodos'ta Ahmed Reisin elinde bulunan Avusturyalı esirin ahidname mucebince kurtarılmak istediğini arz ederek bu esirin bahasının ödenerek kurtarılmasını sağlamıştır.²¹⁰

Osmanlı Devleti'ndeki Avusturya esirlerinin fidye bedellerinin ödenmesi ve toplanması işi için Roma imparatoru tarafından tayin edilen kapı kethüdarı²¹¹ ve rahiplere tevdi edilmiştir.²¹² 1132 (1720) yılında Avusturya büyükelçisi Ceneral Azok De Virmund, Avusturya'dan esir kurtarmak üzere gelen Avusturya ruhbanlarının seksen altı tanesi Tersane Zindanı'ndan kalanları ise halkın elinden aldıkları yüz doksan esirle birlikte memleketlerine geri dönmek istediklerini Avusturya elçisine bildirmeleri üzerine elçi Sultana arzuhal vererek dönecek olanlar hakkında bilgi vermiş ve bu seyahate mani olunmamasını rica etmiştir. Buna cevaben Merkezden Niş muhafızına ve yol üzerindeki kadılara gönderilen emirde yüz doksan esirle memleketine dönecek olan bu rahiplere rencide olunmamaları, gereken yerlerde kılavuz tayin etmeleri ve fiyatı karşılığında ihtiyaçlarının karşılanması emredilmiştir.²¹³ Yedikule Zindanı'nda muhafaza edilen esirlere dair ayrıntılı bilgiler bulunurken Tersane Zindanı'nda ikamet eden esirlere dair bilgiler daha sınırlıdır. Fakat mübadele edilmek üzere toplanılan Avusturyalı esirlere dair kayıta toplanılan Avusturyalı esirlerden bazıları hakkında bilgiler verilmektedir. Mesela İstefan Rodin, Manyo Manyo ve demirci olduğu belirtilen Luka Yorgi isimli üç tutsak II. Mustafa

²⁰⁹ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1 s. 128/418, Zilka'de 1140 (Haziran 1728).

²¹⁰ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1 s. 134/449, Rebî'ülevvel 1142 (Ekim 1729).

²¹¹ Osmanlı Devleti'nde bulunan Avusturya esirlerinin bulunmasında ve kurtarılmasında önemli etkendir. Pasarofça Antlaşma'sını tasdike etmek üzere büyükelçi olarak Damien Hugo İstanbul'a gelmiştir. 1719 yılında Josef Dierung, sonrasında Ludwig von Talman elçi olarak İstanbul'da bulunmuştur. 1737 senesine kadar büyükelçi olarak İstanbul'da kalan Ludwig von Talman'ın babası Leopold Talman Karlofça Antlaşması sonrasında İstanbul'a gelen büyükelçidir (Nurgül Bozkurt, "Avusturya Kapı Kethüdalığı", **Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, 13/13, 2002, s. 248).

²¹² BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1 s. 108/326.

²¹³ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1 s. 77/175. Cemâziyelevvel 1132 (Mart 1720)

döneminde 1696 tarihinde Tersane Zindanı'na gönderilen esirlerdendir.²¹⁴ Hakkında bilgi sahibi olduğumuz Francesco Corci isimli esir ise Kapudan Mehmed Paşa'nın Akdeniz'de yakaladığı korsan gemisinden ele geçirdiği esirlerden miri hakkı olarak Tersane Zindanı'na teslim ettiği esirlerdendir.²¹⁵ Diğer iki esirden Olmecri Rodin isimli tutsak aslında Sabık veziriazam Halil Paşa'nın kulu iken miriye aktarılan esirlerden olup Edirne zindanında tutulurken bir şekilde Tersane Zindanı'nda küreğe konulmuştur. Diğer esir Bohan Fresno Koli isimli miri esir ise 1129 senesinde karaya vuran Maltız korsan gemisinden alınan elli iki esirden Tersaneye gönderilenlerden birisidir. Bu altı nefer esirin ahidname mucebince Avusturya elçisine teslim edilmesi ve kayıtlarının defterden düşülmesi emredilmiştir.²¹⁶

Farklı tarihlerde hala esir kurtarılmaya çalışılmaktadır. Avusturya tarafından gelen rahip Bade? Kırım ve Tatar vilayetlerinde bulunan esirlerin bahalarını ödeyerek serbest bırakılmalarını sağladıktan sonra İstanbul'a gelerek serbest bırakılan esirler ve adamlarıyla Avusturya'ya doğru hareket edeceğine dair bilgi verir.²¹⁷ 1134 (1722) tarihinde Avusturya Tatarların elinde bulunan Avusturya esirlerini kurtarmak üzere Avusturyalı Pirror ve Mastur adlı iki rahib ve üç müstem tûccarın Osmanlı topraklarına geldikleri idarecilere bildirilerek kendilerine yardımcı olmaları tembihlenmiştir.²¹⁸ 1137 (1725) senesinde Avusturya ruhbanından Filipo isimli rahibin Tatarların elinde bulunan esirleri kurtarmak üzere geldiği bilgisi verilerek yol güzergâhındaki idarecilere rahibe yardımcı olmaları hususunda emir verilmiştir.²¹⁹ Daha önceden esir kurtarmak için gelen iki rahib ahali elinde bulunan bazı Avusturya esirlerini bahaları ile azad ettikten sonra geri dönmek için izin istemişler ve devletten bunların geri dönüşlerinde zorluk çıkartılmamasına dair Avusturya sınırına giden yol üzerindeki idarecilere emir gönderilmiştir.²²⁰ 1142 (1730) senesinde Avusturyalı rahip Pare Ramtur (?) Tatarların elinde olan Avusturya esirlerini kurtarmak üzere İstanbul'a geldiği ve onun esir kurtarmak için Tatar taraflarına gideceği ve geri döneceği yol

²¹⁴ Mesfur üç nefer esirler merhûm ve mağfurun-leh Sultan Mustafa Han Gazi hazretlerinin Katran cenkinde ahz ve iğtinâm eylediği üserâdan olup teslim-i zindan doksan dört üserâdan olduğu şerh verilmiştir. (BOA. *Mad.* nr. 10309, s. 129, 7 Zilhicce 1107/8 Temmuz 1696).

²¹⁵ 1127 Tarihinde Kapudan Mehmed Paşa Eğriboz Adası yakınlarında ele geçirdiği yirmi iki esiri 1 Muharrem 1127 (7 Ocak 1717) tarihinde Tersane Zindanı'na teslim etmiştir (BOA. *Mad.* nr. 10309, s. 128, 17 Cemâziyelâhır 1131/8 Mayıs 1719).

²¹⁶ BOA. *Mad.* nr. 10309, s. 128, 17 Cemâziyelâhır 1131 (8 Mayıs 1719).

²¹⁷ BOA. *Düvel-i Ecnebiye Defteri*, 57/1 s. 136/439.

²¹⁸ BOA. *Düvel-i Ecnebiye Defteri*, 57/1 s. 102/297, Ramazân 1136 (Mayıs 1724).

²¹⁹ BOA. *Düvel-i Ecnebiye Defteri*, 57/1 s. 107/323. Receb 1137 (Mart 1725).

²²⁰ BOA. *Düvel-i Ecnebiye Defteri*, 57/1 s. 108/326. Şa'ban 1137 (Nisan 1725)

üzerindeki yerel idarecilere bildirilerek yardımcı olmaları emredilmektedir.²²¹ Bu rahip Pare Ramtur (?) bir senenin sonunda 1142 (1730) Ramazan ayında kurtardığı esirler ve müstemmen tüccar ile birlikte geri dönmek istediğini bildirmiş, devlet yol üzerindeki idarecilere yardımcı olmaları hakkında emir vermiştir.²²² Bucak'ta esir kurtardıktan sonra iki rahibin, müstemmin tüccar ve yanlarında kurtardıkları esirler ile birlikte Avusturya topraklarına dönmek istediklerini Avusturya kapı kethüdası Asitane'ye bildirmiştir. Devlet, yol üzerindeki idarecilere yardımcı olmaları ve incitilmemeleri hakkında emir gönderilmiştir.²²³ Esir kurtarmak için İstanbul'a gelen bir diğer kimse Betrit Zumeno'dur. Bu kişinin gelişi 1146 Muharrem (Haziran 1733) gibi geç tarihlidir. Antlaşmadan on beş yıl sonra esir kurtarmaya gelenlere dair kayıtlar esir kurtarma işinin uzun zamana yayılan bir olay olduğunu göstermektedir.²²⁴

Devletin Trablusgarb beylerbeyine gönderdiği emirde de ellerinde olan Avusturyalı esirlerin serbest bırakılmasında Avusturyalı idarecilere kolaylık sağlanması emredilmiştir.²²⁵ Esir mübadelesinin devam ettiği süreçte halkın esirlerini vermek istememesi ve azad etmek için fazla para istemelerinin yanında haksız yere esir alınmalara dair vakalar da yaşanmaktadır. Avusturya kapı kethüdası 1137 senesinde Ülgünlülerin -ki yakın zamanda Ahidnameli olan Avusturya sefinelerine saldırmaktan sabıkalı bulunmaktadır- daha fazla para kazanmak için yirmi bir adet Avusturya esirini İspanya pazarlarına götürmelerini şikâyet etmektedir. Bunların Avusturyalı yetkililerce kurtarılmalarına ve bahalarının ödenmesine fırsat vermeden İspanya pazarlarına götürülmeleri Ülgünlülerin daha fazla baha kazanmak istemelerindendir. Devlet, İskenderiye Sancağı mutasarrıfına ve Ülgün kadısına gönderdiği emirde bunların ahidname hilafına iş yaptıklarını, Avusturyalı idarecilerin esirleri almalarına fırsat verilmesine, ayrıca bir an evvel bu işi yapanların yakalanmasını ve cezalandırılmasını emretmiştir.²²⁶

²²¹ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1 s. 131/434. Ramazan 1141 (Nisan 1729)

²²² BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1 s. 136/459. Ramazan 1142 (Mart 1730)

²²³ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1 s. 134/451. Rabiülevvel 1142 (Ekim 1729)

²²⁴ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1 s. 150/541. Muharrem 1146 (Haziran 1733)

²²⁵ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1, s. 115/359, Şa'bân 1138 (Nisan 1726).

²²⁶ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1, s. 106/317, Cemâziyelevvel 1137 (Ocak 1725). İskenderiye Mutasarrıfı, Kadısı ve Ülgün Kadısı'na gönderilerek Ülgünlülerin Avusturya vilayetini basıp 9 kişiyi esir aldıkları ve bu esirlerin bir tanesinin Asitaneye ulaştığı diğerlerinin ise İskenderiye farklı kişilerin ellerinde olduğu bunlarında daha fazla kazanmak için bunları uzak ülkelere götürmeye çalıştıkları ve Ülgün müteselliminin bu işi desteklediği şeklinde Avusturya kapı kethüdasının iddiasından bahsedilmektedir. Muhatap alınan idarecilere eğer bu işten haberleri yok ise bir an evvel bu esirlerin buldurularak Avusturya idarecilerine teslimi sağlanması ve bu işi yapan Ülgünlülerin cezalandırılması

22 Şa'bân 1130 (21 Temmuz 1718) tarihinde imzalanan Pasarofça Antlaşması'na rağmen Garb Ocakları ile Avusturyalılar arasında yaşanan olaylar ve Avusturyalıların durumdan şikâyetleri üzerine Osmanlı Devleti Avusturyalılar ile Garb Ocaklarını aynı masaya oturtmuş ve karşılıklı anlaşmalarını sağlamıştır. Muhtemel bu politikanın ardında ocak gemilerinin ahidname hilafınca Avusturya gemilerine korsanlık yapmaları ve esir almaya devam ederek Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmaları temel esası teşkil etmektedir.²²⁷ 15 Receb 1139 (7 Mart 1727) tarihinde Garb Ocakları ile Avusturya arasında imzalanan antlaşmanın temel amacı Avusturya ticaret gemilerine müdahale edilmesini ve tüccarların mallarının yağmalanmasını önlemeye yöneliktir.²²⁸ Her iki taraf birbirlerine ait ticaret gemilerine zarar vermeyecekler ve böyle bir durumun yaşanması durumunda zarar veren taraf tazminat ödeyecektir. Ayrıca 5. Madde, Avusturyalıların esir alınmaları ve satılmalarını engellemeye yöneliktir. Garb ocakları ile Avusturyalılar arasında imzalanan antlaşmaya rağmen esir alınmaya dair olayların yaşanmaya devam ettiğine dair kayıtlar mevcuttur.²²⁹

Venedik Cumhuriyeti ile imzalanan antlaşmanın dokuzuncu maddesinde esirlerin mübadelesi kabul edilmiştir.²³⁰ Antlaşma sonrası Osmanlı Devleti'nin elinde olan Venedikli esir sayısı altı yüz yirmi yedi olarak tespit edilmiştir.²³¹ Osmanlı

emredilmiştir (BOA. Düveli Ecnebiye Defteri, 57/1, s. 106/318, Cemâziyelevvel 1137/Ocak 1725). Ülgünlülerin Avusturya tüccarına saldırmaları ve sefinede bulunan Avusturyali esir aldığına dair birden fazla kayıt bulunmaktadır. Hatta Ülgünlü bir korsanın Avusturya sefinesini basarak içindeki yağmaladığı içindeki üç kişiyi esir aldığı ve Draç'a giderek Draç'ta bulunan Avusturya konsolosuna elinde Avusturyali esirlerin olduğu ve dört yüz altın verirse onları serbest bırakacağını söylemesine rağmen esirleri serbest bırakmadığına dair Avusturya kapı kethüdasından İstanbul'a şikâyet gelmiştir (BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1, s. 116/364, Ramazân 1138/Mayıs 1726). Bu esirlerin durumu çözülemediğinden Ramazân 1139 (Mayıs 1727) tarihinde İskenderiyye Mutasarrıfı'na esirlerin kurtarılması için emir gönderilmiştir (BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1, s. 121/388, Ramazân 1139/Mayıs 1727).

²²⁷ Pasarofça Antlaşması'nın 13. Maddesine göre Avusturya ticaret gemileri rahatça ticaret yapabilecekler korsanlıkla gemilerine ve mallarına zarar verilmeyecektir.

²²⁸ İlber Ortaylı, "1727 Osmanlı Avusturya Seyr ü Sefain Sözleşmesi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, s.23, 1973, s. 101.

²²⁹ Kapı kethüdası Bosnalı ocağı sefinesi ahitnameye aykırı olarak bir Avusturya sefinesine el koymuş içindekileri esir almış esir aldıklarından bir tanesi de Badare Kaydale isimli rahiptir. Avusturyalılar bu rahibin kendilerine verilmesini istemektedir (BOA. Düveli Ecnebiye Defteri, 57/1, s. 155/571, Muharrem 1147/Haziran 1734).

²³⁰ Cenk ü cidâl esnâsında tarafeynden ahz ve beylik zindânlarda mahbûs olan mîrî esirler bu mübârek sulh ü salâh hürmetine halâs ümidinde olub ba'de'l-yevm esirlerin musîbetde kalmaları 'inâyet ve mekârim-i pâdişâhi ve 'âdet-i hasene-i şehriyârîye muvâfık olmamağla mu'tâd-ı kadîm üzere tarafeynde olan mîrî esirler târîh-i temessükden altmışbir güne değin bi'l-cümle âzâd ve itlâk olunalar ve esirlerin itlâkları vakti gelinceye değin bu aralıkda hûş-hâl olmalarıçün tarafeynin murahhas elçileri cânibeynden sa'y oluna.

²³¹ Güner Doğan, **Osmanlı-Venedik**, s. 219.

Devleti içinde çeşitli yerlere dağılmış olan Venedikli esirlerin tespit edilmesi kısa sürede halledilecek bir iş değildir. Tespitin yanı sıra esirler için fazla para talep edilmesi veya esirini vermek istemeyen sahiplerle girilen mücadele sürecin uzamasına sebep olmaktadır. Bu noktada gelen elçilerin en önemli görevlerinden bir tanesi esirlerin yerlerini tespit ederek serbest bırakılmalarını sağlamaktır.²³² Esirlerin doksan bir gün içinde mübadele edileceğine dair verilen karşılıklı taahhütlere rağmen her iki devlet de bu işi ağırdan almaktadır. Venediklilerin Osmanlı esirlerini bırakma işini ağırdan almalarına dair kayıt bulunmaktadır. Antlaşmadan yaklaşık dört ay geçmesine karşılık Venediklilerde mübadele edilecek Osmanlı esirlerini serbest bırakma emaresi görülmediğinden bahisle Osmanlı Devleti elinde olan dokuz Venedikli beyzade esiri kefalet karşılığında Nederland elçisine teslim etmiştir. Tersane-i Amire eminine giden emirde Nederland elçisine teslim edilecek Venedikli beyzade esirlerin hazırlanması ve teslim edilmesi tembihlenmektedir.

Tablo 27. Nederland elçisine teslim edilen Venedikli esirler²³³

Esirin Adı	Statüsü
Marko Bayaro	Beyzade
Viçinço Gabril	Beyzade
Danil İstafano	Beyzade
Nikolo Barbaro Cozeb	Beyzade
Cozeb Nikolo Barbaro	Beyzade
Françesko Karlo	Beyzade

²³² Güner Doğan, **Osmanlı-Venedik**, s. 219.

²³³ Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvend ile Venedik Cumhûru beyinde vuku bulan sulh ü salâh muktezâsı üzere tarafeynde olan beğlik üsârâ tahlis olunmaları şart kılınup lakin cumhur-ı mezbur tarafeynde olan üsârâ-i müslimin henüz tahlis olunmaduğundan elyevm Tersane-i Âmire Zindanı'nda mahbus olan sekiz nefer beyzade ve bir nefer katibleri hîn-i talebde teslim eylemek şartıyla tahlîs ve kendüye teslim eylemek üzere kefaletini mutazammın Nederland elçisi memhur temessük vermekle elçi-i merkum taleb olundukda teslim eylemek şartıyla kefil olup istidasi üzere telhis olunmak ferman-ı ali buyrulmağın. Biri dahi gaybet ve firâr eylemeyüp taleb olundukda teslim eylemek şartıyla kefaletini müşir olan işbu memhûr temessükü Başmuhasebe'ye kayd ve zikr olunan sekiz nefer beğzade ve bir nefer katib Vezir-i mükerrerrem Kapudan Paşa hazretleri marifetleriyle zindandan ihrac ve elçi-i merkum tarafına teslim olunmak için sûret verilmek telhis olundukda telhisi mucibince temessükü Başmuhasebe'ye kayd ve mesfurlar Vezir-i mükerrerrem Kapudan Paşa hazretleri marifetiyle ihrac ve elçi tarafına teslim olunmak üzere Divan-ı Hümayun'dan emr-i şerif tahriri için ilm u haber kâime verilmek babında ferman-ı âlî-şân sadır olmağın işbu mahalle kayd olundu kâimeverildi (BOA. *Mad.* nr. 3918, s. 171, 24 Zilhicce 1130/18 Kasım 1718).

Antonya Oryato	Ceneral
Cako Pitro	Ceneral
Marko Andriya	Mesfurunun katibidir

BOA. *Mad.* nr. 3918, s. 171, 24 Zilhicce 1130/18 Kasım 1718

Bu noktada Osmanlı-Venedik arasındaki mücadelenin yansımasına değinmek gerekmektedir. Osmanlı Devleti 1715 yılında Venedik üzerine sefere çıkmadan evvel seferin sadece Venedik’e yönelik olduğuna dair Avusturyalıları bilgilendirmiştir. Fakat Venediklilerin yoğun çabası sonucunda Avusturyalılar savaşa dahil olmuştur. Hatta Pasarofça Antlaşması’nda Osmanlı Devleti Venedik Cumhuriyeti’ni antlaşmanın dışında bırakmak için yoğun çaba sarfetmiş fakat Avusturyanın Venedik’i barış müzakerelerine dahil etme çabaları sonucunda Osmanlı Devleti istemeyerek de olsa Venedik’in müzakerelere katılımını kabul etmiştir.²³⁴ Hatta Venedikliler ile barış müzakeresi başladığında Osmanlı delegesi İbrahim Efendi barışın sadece Avusturyalılar ile düşünüldüğü hususunu tekrar dile getirmiştir. İngiliz elçisinin Osmanlı Devleti’nin elinde tuttuğu esirlerin mübadelesi noktasında müdahil olması muhakkak barış görüşmelerinde Osmanlı-Venedik arasında arabulucu konumunda olmasından kaynaklıdır.²³⁵ Nitekim 1131 (1719) senesinde İngiltere elçisinin isteği üzerine Tersane-i Âmire Zindanı’ndan azad edilen yirmi dört Venedikli esir Pasarofça Ahidnamesi’ne referans verilerek serbest bırakılmış ve İngiliz elçisine teslim edilmiştir.²³⁶ Mevzubahis edilen yirmi dört esirin tamamı kıymetli yani “belli başlı” esirlerdendir. Altısı Venedikli beyzadelerin hizmetkârları, diğer on sekizi ise kapudan, bayrakdar, topçubaşı, alemdar, odabaşı, çavuş gibi görevlilerdir.²³⁷

Bu esirlerin yanı sıra ahidname gereğince Tersane Zindanı’nda olan otuz Venedikli esir balyosa teslim edilmiş karşılığında da Venedik donanmasında bulunan

²³⁴ Güner Doğan, **Osmanlı-Venedik**, s. 195-199. Hatta Venedik’in barış anlaşmasında güttüğü siyasete dair şu tesbit ehemmiyetlidir. “Daha evvel Karlofça Antlaşması müzâkerelerinde görüldüğü gibi, burada da Viyana sarayının arkasına sığınan onun askeri gücü temelinde oluşturduğu diplomatik gücünü kendisi içinde kullanmasını bekleyen bir Venedik siyasetini görebiliriz.” **aynı eser**, s. 199.

²³⁵ Güner Doğan, **Osmanlı-Venedik**, s. 206.

²³⁶ “İşbu şurût ve kuyûd karâr-dâde olduğu suret üzre tarafeynden mukarrer ve müekked kılınup imza gününden otuz gün içinde belki dahî (61/) mukaddemce kabûllerini müş’ir nameler getirilüp mefahirul ümerâ’i’l- ızamil îseviyye İngiltere kralı ve Netherlande estatı cenerallerinin hıdmeti tevessuta me’mur olan mümtaz elçileri yediyle mübadele olunmak üzre mâ-beynde olan taahhüd ve iltizam bir vecihle tehallûf itmek ihtimâli olmaya” (BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, 57/1).

²³⁷ Serbest bırakılan esirlerin milliyetleri Felemenk, Fransız, Hanya, Macar, Avusturya ve Moton olarak verilmiştir (BOA. *Mad.* nr.10309, s. 129. 18 Cemâziyelevvel 1131 (8 Nisan 1719)).

otuz nefer müslüman esirin serbest bırakılması istenilmiştir.²³⁸ Pasarofça Antlaşması'na müteakip kayıtlarda Müslüman esirler ile Venedikli esirlerin mübadele edilmesine dair hükümler bulunmaktadır.²³⁹ Venediklilerin ellerinde olan Osmanlı esirlerini serbest bırakmaya yanaşmadıkları sonraki dönem kayıtlarında da karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda 1134 (1722) senesinde Venedik docu için yapılan top atışları esnasında ticaret için orada bulunan Ülgünlü iki gemi isabet alarak batmıştır. Ülgünlü tüccarlar, Venediklilerin bunu kasıtlı olarak yaptıklarından bahisle Osmanlı Devleti'ne şikâyetle bulunmuşlar, bunun üzerine İstanbul'da ikamet eden Venedik elçisi huzura çağırılarak durum tahkik edilmiştir. Venedik elçisi tamamen kaza olduğunu, tüccarların zararlarının Venedik tarafından tazmin edileceğini ve Venedik'te bulunan Osmanlı esirlerinin serbest bırakılacağını taahhüd etmiştir.²⁴⁰

17. yüzyılın son çeyreğinde mübadele maddelerinin ahidnamelere girmesiyle birlikte 18. yüzyılda esir mübadelesinin yoğun yaşandığı görülmektedir. Ahidnamelerde defaatle altı çizilen nokta halkın elinde olan esirlerin münasip bedel karşılığında serbest bırakılmasıdır. Belirlenecek olan fiyatta esiri kurtarmakla görevli olanlar ile halkın anlaşamaması durumunda Osmanlı görevlileri devreye girecek ve esir için uygun bedel belirlenecektir. Esir için yüksek fiyat talep etmek veya esirin azad edilmesine engel olmak ahidnameye aykırı tavır yani suç sayılacaktı. Savaşın mali yükümlülüklerinin getirdiği yükün yanı sıra gündelik hayata etkisi yadsınamaz. Bu noktada esir mübadelesinin toplumda nasıl algılandığına dair çeşitli sorular akla gelmektedir. Osmanlı toplumunun elinden esirlerin bir anlamda “zorla” toplanılması dönemin toplumunda nasıl bir etki yapmıştır? Durumu taviz olarak kabul edip devletin güçsüzlüğüyle mi bağdaştırmışlar yoksa geri dönecek Osmanlı esirleri bakımından kazanç olarak mı değerlendirmişlerdir? Bu soruların cevapları bilinmemekle birlikte merkezden defaatle esirlerin azad edilmesine mani olunmamasına dair yerel idarecilere gönderilen emirler ve azad işinin uzun yıllar alması halkın kolayca bu yeni durumu kabullenmediğini göstermektedir.²⁴¹ Düvel-i Ecnebiye defterlerinde bulunan

²³⁸ ASVe., Bailo a Costantinopoli, Carte Turche, f. 254, defter 349, s. 24. Tarihi yazmamakla birlikte defter Pasarofça antlaşması sonrasına aittir.

²³⁹ ASVe., Bailo a Costantinopoli, Carte Turche, f. 254, defter 349, s. 160-168.

²⁴⁰ **Târih-i Râşid ve Zeyli**, s. 1269.

²⁴¹ Ahidname ile serbest kalmaları emredilen esirleri sadece halkın elinden değil u için ticaretini yapan bir anlamda geçim kaynağı addeden esircilerin ellerinden de almak kolay değildir. Mesela 1147

hükümlerde on seneden uzun süre ahidname mucebince esirlerin kurtarılmasına ilişkin vakalar görülmesi esirlerin kurtarılmasının uzun bir süreç içinde gerçekleştiğini göstermektedir. Mübadele edilecek esirler ile ilgili bir nokta esirin din değiştirmemiş olmamasıdır. Bütün ahidnamelerde esir kurtarmaya gelen kişilerin Müslüman olmayı tercih eden esirlere müdahale etmemeleri hususu vurgulanmıştır.

3.3 AZAD EDİLENLER

Esaretten kurtulmanın yollarından bir diğeri ise azad edilmektir. İslam hukukunun esir azad edilmesini teşvik etmenin bir adım ötesine geçerek zorladığına dair iddialar bulunmaktadır.²⁴² Esirlerin azad edilmesini teşvik eden uygulamalardan biri, zekât verme yükümlülüğü olan Müslümanların, köle azad etmek için yapılan harcamalarının zekât olarak kabul edilmesidir.²⁴³ Bir diğere uygulama yanlılıkla adam öldürmenin karşılığı olarak; *“Onun yerine bir köle azat edin ki, Allah da onun her uzvuna bedel olarak senin bir uzvunu azat etsin”* şeklinde köle azadı için verilen tavsiyedir.²⁴⁴ Esirlerin azad edilmeleri için Hz Peygamber’in uygulamalarına ve tavsiyelerine dair kâfi miktarda örnek bulunmaktadır. Mesela Hz. Peygamber’in savaş sonucunda kendi hissesine düşen esirleri serbest bırakması üzerine Müslümanların onun izinden giderek kendi hisselerine düşen ve ganimet hakkı olan esirleri serbest

tarihinde esirci Ahmed bin Osman ve ortağı İbrahim bin Mustafa’nın ellerinde olan uzun boylu açık kaşlı gök gözlü Yovan Sava, orta boylu açık kaşlı gök gözlü Vasil Yovan ve orta boylu çatık kaşlı gök gözlü İstoyan Cerceko isimli üç Rus esiri teslim etmek istememektedir. Esirciler aldıkları bu esirlerin Moskovlu olmadıklarını Kırım askerleri tarafından bunların yol kesen eşkıya olarak yakalanarak kendilerine dört yüz elli yedi kuruş bedel karşılığında sattıklarını iddia etmektedir. Devlet buna karşılık alınan bu üç esirin Moskovlu olduklarını ve tez zamanda kendilerine teslim edilmelerini emretmiştir (BOA. C. HR 123/6140-2, 20 Zilhicce 1147 (13 Mayıs 1735)).

²⁴² Nitekim, Macid Hadduri “Dindar Müslüman, cennette ziyadesiyle ödüllendirilecek övülmüş bir hareket olan köle azadı için adeta zorlanır” şeklinde durumu ifade ederek İslamiyette Müslümanların dünyevi ve uhrevi karşılık ile kölelerini serbest bırakmalarının kuvvetle tavsiye olunduğunu söylemektedir (Macid Hadduri, **İslam Hukukunda Savaş ve Barış**, s. 141-142).

²⁴³ Kur’ân’da, zekâtı ayrı *“köleler uğrunda mal harcamak”* ve *“ellerinizin altındakilere iyilik”* etmek gibi emir ve tavsiyeler de bulunmaktadır (Ali Hatalmış, **Kölelik ve Cariyelik**, s. 32). **Bunun yanı sıra** Tevbe Sûresi 9/60 da zikredilen “Zekatlar sadece fakire, düşkünlere, zekat toplayan görevlilere, kalbi İslam’a ısındırılacak olanlara, kölelikten kurtulmak isteyenlere, borçlulara, Allah yoluna ve bir de muhtaç kalmış yolcu ve gariplere mahsustur” şeklinde yer alan ayetin devletin zekat olarak topladığı fonun bir kısmını kölelerin azad edilmelerini sağlama zorunluluğu ve bunun için tahsisat ayrılması gerektiğine dair değerlendirmeler bulunmaktadır (Cahit Güngör, **Çağdaş Tefsirde “Kölelik” Yorumu**, Ankara: Ankara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, s.36).

²⁴⁴ Ali Hatalmış, **Kölelik ve Cariyelik**, s. 37.

bırakmaları bu noktada onun teşvik edici uygulamasına örnektir.²⁴⁵ Ayrıca Hz. Peygamber'in "*Hangi mü'min, bir köleyi azat ederse, Allah da o azat ettiği kölenin her bir organına karşılık bir organını cehennem ateşinden azat eder.*" ve "*Kim bir mü'min köle azat ederse, bu onun için cehennemden kurtuluş fidyesi olur.*" şeklinde köle azad etmeyi teşvik edici sözleri şüphesiz bu uygulamayı oldukça makbul kılmaktadır.²⁴⁶ Nitekim Osmanlı Devleti'nde azad edilen esirlere dair çok sayıda örnek bulunmaktadır. Bu azadların bir kısmı halkın bir kısmı ise padişahların azad ettiği esirlerdir. Mesela Sultan III. Ahmed Şa'bân ayında esir azad etmiş bunun için hazinesinden 2.981 zolata kuruş (5 kese ile 481 kuruş harcamıştır).²⁴⁷

Bu noktada ahidnameye aykırı olarak alınan esirlerin serbest bırakılması ve usulüne uygun şekilde esir alınanların azad edilmeleri olarak iki durum karşımıza çıkmaktadır. Usulsüz olarak alınan esirlerin serbest bırakılmasında devletlerin elçilerinin uğraşlarına dair birçok kayıt bulunmaktadır.²⁴⁸ Esir veya esirin akrabalarından biri Osmanlı'da bulunan konsolosa müracaat ederek ahidnameye muhalif olarak esir alındıklarına dair şikâyetle bulunmaktadır. Bunun üzerine balyos esirlerin ahidnameye muhalif şekilde esir alındığını merkeze bildirmektedir. Yapılan tahkikat sonucunda eğer ahidnameye muhalif şekilde esir alınma var ise esir serbest bırakılmaktadır. Fakat konsolosların başvuruları her zaman olumlu şekilde karşılanmamaktadır. Elçilerin kurtardıkları esir sayısı ile başarılarını doğru orantılı gördükleri ve raporlarında bununla övündükleri görülmektedir. Seyahatnamelerde de elçilerin esir kurtarmaya çalışmaları ve esirlerin sık sık elçiliğe başvurarak kurtarılmayı istemeleri elçilerin bu noktada önemli bir misyona sahip olduklarını göstermektedir. Bonnac, kendi elçilik dönemi icraatlarını anlatırken Osmanlı

²⁴⁵ Abuzer Fidan, **İslam Hukukunda Savaş Esirlerinin Statüsü**, Van: Yüzüncüyıl Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 68-69.

²⁴⁶ Ali Hatalmış, **Kölelik ve Cariyelik**, s. 37.

²⁴⁷ Kayıтта "hasbeten-lillâh" yani Allah rızası için esirlerin azad edildiği vurgulanmıştır (Şaduman Tuncer, **Bir Padişaha Yakından Bakmak: III. Ahmed'in Günlük Yaşantısı ve Yakın Çevresi**, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2020, s. 420). Esirlerin azad edilmesine dair farklı örneklerde bulunmaktadır. Uluç Ali Paşa bir bayramda Allah Rızası için 500 kölesini serbest bırakmıştır (Lubenau, Osmanlı Ülkesinde, s. 298). 1064 (1654) yılında Kapudan Murad Paşa Girit seferi için hareket ederken "ölüm eri" olması hasebiyle sahiibi olduğu esirleri azad ettiği ve hatta karısının mehirini ödediğinden bahsedilmektedir (**Târih-i Na'imâ**, c. III, s. 1519).

²⁴⁸ Örnek teşkil etmesi adına 1605 yılında Venedik balyosunun vekili Hamantomazi, Kıbrıs Beylerbeyi Cafer Paşa'nın esiri olan Girid'li Yakomi isimli kişinin serbest bırakılmasını talep etmiştir. Hamantomazi, Girid'in o tarihlerde Venedik toprağı olduğunu bu yüzden harbi sayılamayacağını ve esir almanın ahidnameye muhalif olduğunu iddia etmiştir. Sonuçta esir serbest bırakılmıştır (Timur Kuran, **Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyıl İstanbul'unda Sosyo-Ekonomik Yaşam**, c. I, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 483-484).

Zindanlarında bulunan iki bin kadar Fransız esiri kurtardığını söylemektedir.²⁴⁹ Elçilerin kurtardıkları esirler arasında fark bulunmaktadır. Öncelikle elçilerin ısrarla talep ettikleri esirler ahidnameye aykırı şekilde ele geçirilmiş olanlardır. Mesela sınır bölgelerinde koyun otlatırken, balık tutarken yahut baskın sonucunda alınanlar veya denizde seyahat halinde olan tüccar gemilerinde bulunanlar yanlışlıkla esir alınabilmekteydi.²⁵⁰ Ahidnameye aykırı şekilde ele geçirilen bu esirlerin serbest bırakılmaları olağan olmakla beraber belli süreç gerektirmekteydi.

IV. Mehmed döneminde Rus Çarından gelen istek üzerine Özi suyunun diğer tarafından balık tutmak, tuz ve bazı ihtiyaçlarını almak için gelen silahsız Rus reayasının ve Potkal Kazaklarının esir alınmaması, elinde tuz almaya geldiğine dair kağıdı olup esir alınanların serbest bırakılması emredilmiştir.²⁵¹ Evvelinde esir alınmış Müslüman olmamış ve hüccet ile serbest bırakılmış Moskov ve Potkal Kazak esirlerinin Nekta Alekseyiç ve Potkal Kazak Hatmanının adamıyla gitmelerine izin verildiği ve kimsenin mani olmamasına dair İstanbul kadısı ve kaimmakamına emir gönderilmiştir.²⁵² Niş kalesinin yeniden fethi esnasında kale, komutan tarafından anlaşmalı olarak Osmanlı askerine teslim edilmiş, karşılığında da kaleden çıkan gayrimüslimlerin canlarına ve mallarına dokunulmama sözü verilmiştir. Kale kapudanlarından²⁵³ biri oğlunun esir edildiğinden bahisle sadrazama şikâyetle bulunmuş ve kapudanın oğlu bir kadının elinde bulunarak babasına teslim edilmiştir.²⁵⁴ 1115 (1693) senesinde Venedik balyosunun Sadrazama sunduğu arzda İstendil adasından on altı Venedik reayasının balıkçı kayığı ile esir alındıkları haksız yere alınan bu esirlerin serbest kalmaları için Kapudan paşanın Tunus’a mektup

²⁴⁹ Bonnac, **İstanbul’da Fransız Elçiliği: Marki de Bonnac’ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri**, çev. Ali Şevket Bizer, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017, s. 159.

²⁵⁰ Lubenau, haksız yere esir alınanların esaretten kurtarılmasının elçilerin görevlerinden olduğunu fakat paşaların karşısına “Türklerin ülkesini yağmalarken yakalandıklarını” söyleyen akılsız tutsaklar çıkardıklarından bahsetmektedir. Paşaların öğrettiği şekilde konuşan bu tutsaklar nedeniyle elçinin bir şey yapamadığından bahsetmektedir (Reinhold Lubenau, **Osmanlı Ülkesinde**, c.1, s. 246).

²⁵¹ Mesut Demir, **1686-87 (H. 1097-1098) Tarihli Atık Şikayet Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 189.

²⁵² Mesut Demir, **Şikayet Defteri**, s. 189, Cemâziyelâhır 1097 (Nisan-Mayıs 1686).

²⁵³ Silahdar’da Baş yaya kapudanı olarak geçmektedir (**Silahdâr Tarihi**, s. 1310).

²⁵⁴ “*Feterani Cenaral’in hazîne katârın garet ü yağma ve baş yaya kapudanın bir köpek oğlunu seby itdiklerin huzûr-ı serdâr-ı a’zama varduklarında, “Bu nasıl işdir vire ile çıkana bu hakaret olur mu ve buna Allâh’ın rızâsı var mı? Yerden göğe zulm değil mi? Ve elbette oğlum bulunmak gerek” deyü, şikâyet ve feryâd itmeleriyle, “Eşyâ tahsîliBuyurdılar muhâl ancak bulunur ise gönderelim” ve üç gündün sonra oğlan bulunup bir Müslimân esîr avret beslemekle bir mikdâr Türkçe bilir, “Beni tutan âdem bir kuyu kazup içine habs itdi aslâ yiyecek vermeyüp kaçdı didi. Serdâr-ı a’zam emr idüp müceddeden semmûr kürk ve kalpak ve dîbâ kaftanlar kesdirüp giydirdi ve mu’temed âdemler ile babasına gönderdi.”* (**Silahdâr Tarihi**, s. 1310).

gönderdiğinden ama bu esirlerin Tunus'da değil İstanköylü Mehmed Bey'in yanında Mikonos adasında bulunduklarının tespit edildiğini bir an evvel haksız yere alınan bu esirlerin Mehmed Bey'in gemisinden serbest bırakılması istenilmektedir.²⁵⁵ 1115 senesinde altı Venedikli İstendil adası civarında kayıkla balık avlarken esir alınmışlar, Venedik Balyosu bu kişilerin usulsüzce esir alındıkları için serbest bırakılmalarını istemiştir.²⁵⁶

Bahsedilen bu esirlerin yanı sıra şartlara uygun şekilde alınmış esirlerin elçilerin istekleri üzerine azad edildikleri görülmektedir.²⁵⁷ Elçilerin ricasına binaen zindanda yahut kadırgada bulunan miri esirlerden bir iki tanesi bir anlamda hediye olarak azad edilmektedir.²⁵⁸ Hatta Heberer, elçilikte çalışan arkadaşına Alman elçisinin ülkesine geri döneceği sırada sultandan birkaç esir isteyerek onların esaret hayatına son verebileceğini belirterek bu kontenjanın kendisi için kullanılmasıyla serbest kalabileceğinden bahsetmiştir.²⁵⁹ Elçi, Heberer'in isteğine karşın "imparatorun hizmetindeyken esir alınmadığı için esaretten kurtarılmasına yardımcı olamayız" şeklinde cevap vermiştir ki bu yanıt Heberer'i ziyadesiyle kızdırmıştır. Heberer, Türklerle savaşan tüm Hristiyanlara hizmet ettiğini ifade ederek imparatorun hiç hizmetinde bulunmamış ama esir alınmış birçok Hristiyan'ın esir olarak Türklerin elinde kalmalarının uygun olup olmadığını sorgulamıştır.²⁶⁰ Benzer şekilde 1578 yılında Avusturya elçisi David Ungnad ülkesine dönmeden önce ismini verdiği beş esirin azad edilmesini rica etmiş ve isteği sultan tarafından kabul edilmiştir. Buraya kadar herşey doğal seyrinde devam ederken Sadrazam duruma müdahil olmuş ve bu beş esire karşılık Belgrad'da bulunan Ali Bey'in kardeşi Malkoç Bey'in serbest bırakılmasını şart olarak öne sürmüştür. Elçi Ungnad, Ali Bey'in kurtulması için

²⁵⁵ ASVe., Bailo a Costantinopoli, Carte Turche, f. 253, defter 346, s. 21. Açıkça esirler sizin dediğiniz gibi Tunus'ta değil Mikonos'ta, bir an evvel oyalamadan esirlerin serbest bırakılmasını istemektedir.

²⁵⁶ ASVe., Bailo a Costantinopoli, Carte Turche, f. 253, defter 346, s. 20. Ve yine eşyaları ile birlikte Bozcaadadan geçerken esir alınan yedi Venediklinin Ahidname gereğince serbest bırakılması istenilmiştir.

²⁵⁷ Gerlach bu durumu bir gelenek olarak söylemekte ve elçilerin her yıl sadrazama hediye sundukları sırada sadrazamın iki ya da üç esiri karşılıksız olarak salıverildiğinden bahsetmektedir (**Türkiye Günlüğü**, s. 216).

²⁵⁸ 992 (1584) senesinde gelen Lehli elçinin isteği üzerine Leh esirlerinden Ayloş Mihal serbest bırakılmıştır (BOA.MD 52, hk. 630). 1754 yılında Venedik Elçisi İstanbul'dan ayrılırken isteği üzerine iki esir kendisine verilmiştir. (Rinaldo Marmara, aynı eser, s. 43). 1769 yılında üç Napolili esir Fransız elçisi Charles Gravier'in isteği üzerine serbest bırakılarak kendisine gönderilmiştir (Rinaldo Marmara, **İstanbul Zindanı**, s. 49).

²⁵⁹ Heberer, **Osmanlı'da Bir Köle**, s. 205.

²⁶⁰ Heberer, **Osmanlı'da Bir Köle**, s. 260.

yetkili olmadığını fakat istediği beş esirin Sultan tarafından armağan olarak verildiğini belirtmiştir. Sonuçta Sadrazam bu tutsaklardan dördünü göndermiş sonrasında Leonhard Widner isimli esirin müslüman olduğuna dair kaydın ortaya çıkmasıyla elçiye istediği beş esirden dördü teslim edilmiştir.²⁶¹

17. yüzyılda Fransız elçilik heyeti ile İstanbul'a gelen Galland, seyahatnamesinde elçinin esirleri serbest bıraktırma çabasına dair önemli bilgiler vermiştir. Fransız elçisi Nointel 5 Haziran 1672'de ahidnamenin yenilenmesi için yaptığı görüşmelerde on yedi yıldır zindanda olan iki Fransız esirin serbest bırakılmasını rica etmiştir. Sadrazam, esirlerin durumuna bakılacağını söyleyerek elçiye göndermiştir. 30 Haziran'da elçiye gelen bilgi, sultanın zindanında bulunan bu iki Fransızın durumunun araştırıldığı, söylenildiği gibi on yedi yıldır zindanda olduklarının tesbit edildiği ve serbest bırakılacağına dairdir.²⁶² 4 Temmuz tarihinde Sadrazamdan giden haber ise iki esirin serbest bırakılması için Kapudan paşanın bekleneceği ve onun da fikrinin alınacağına yönündedir. Galland'ın burada kullandığı kelimeler bu dönem esir alma ve alınma panoramasını anlamak adına önemlidir. Elçi *“usulüne uygun şekilde ele geçirilmiş iki esirin iadesini bir lütf olarak rica edişine karşı vezirin bu kadar teenni ile hareket eder görünmesine”* derken esir alınmadaki usul ve usulsüzlük kavramlarını aynı zamanda elçinin isteğine binaen kendisine lütf yani hediye olarak esir verilmesi dönemin zihin yapısını gözler önüne sermektedir.

1132 (1720) yılında Venedik elçisi Carlo Ruzzini, Panatiyo Kostantin, Kostantin Andriya, Nikola Yorgi, Anemo Manol ve Yorgi Nikol isimli esirlerin serbest bırakılmasını rica etmiştir. Nitekim elçinin bu isteği kabul edilmiş ve esirlerin durumu soruşturulmuştur. Esirlerden dördünün Tersane Zindanı'nda Yorgi Nikol isimli esirin ise derya beylerinden Maryolzade Mustafa Paşa'nın sefinesinde olduğu tesbit edilmiştir.²⁶³ Benzer şekilde Nointel'den sonra Fransız elçisi olarak Osmanlı Devleti'ne gelen Bonnac da hatıratında Baltacı Mehmed Paşa'dan bahsederken kendisi ile onun arasında farklı dinlere sahip olmalarına rağmen iyi bir dostluk olduğu ve

²⁶¹ Fakat beş esir yerine kendisine sadece üç esir verildiğini ve bunun sebebinin paşa ve tercüman olduğunu iddia etmektedir (Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, c. 2, s. 797-798).

²⁶² Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, c.2, s. 77.

²⁶³ İtlak-ı be-üserâ-yı mezkurîn ki piş ezin der hîn-i feth-i ada-i İsporlonga ahz şüde ve hala ba-iltimas-ı elçi-i Venedik itlak şüde fermude ber-mucib-i arzuhal-i hod ve ba-îlâm-ı vekil-i Kapudan Paşa ve ferman-ı âli (BOA. *Mad.* nr. 3925, s. 58, 29 Zilkâ'de 1132/ 2 Ekim 1720).

veziriazamın onun isteklerini geri çevirmediği hatta kendisinin istediği birkaç Fransız esiri kendisine teslim ettiğinden bahsetmektedir.²⁶⁴

Esirlerin Müslüman olmaları esaretten kurtulma yollarından biri olmakla beraber Müslüman olmak esareti ortadan kaldırmamaktadır. Yani İslam hukukunda mühtedilerin azad edilmesini gerektiren bir kural olmamasına karşın toplumda Müslümanlığı seçen esir veya kölelerin en kısa zamanda azad edilmesi şeklinde yaygın bir eğilim bulunmaktadır. Bu noktada mühtedilerin azad olma şansı diğer esirlerden daha fazladır.²⁶⁵ Çok erken tarihli bir örnekte 16. yüzyılda Müslüman olan esirlerin azad edilmelerine dair ferman bulunmaktadır. Bu emre binaen bütün esirlerin Müslüman olduktan sonra serbest bırakıldıklarına dair çıkarımda bulunmak hatadır. Öncelikle, emirde bahsi geçen esirler Venedik kıyılarından usulsüzce alınan esirlerdir. Verilen emirde Anadolu ve Rumeli’de satılan bu Venedikli esirlerin bulunması, Müslüman olanların azad edilmesi Hristiyan olanların ise Venedik’e gönderilmesi emredilmiştir.²⁶⁶ Nitekim Tersanede istihdam edilen esirlerin arasında nev-müslim şeklinde tanımlanan mühtedi esirler bulunmaktadır ki bunlar miri esir olarak hayatlarını devam ettirmektedir.²⁶⁷ Mesela Boğazkesen Hisarı dizdarı, hisarın zindanında tutulan Saltori isimli esirin Müslüman olduğundan bahisle onun azad edilmesine dair merkeze arzda bulunmuş ve isteğine binaen Saltor azad edilmiştir.²⁶⁸

²⁶⁴ Bonnac, **İstanbul’da Fransız Elçiliği**, s. 158.

²⁶⁵ Bu durum seyahatnamelerde sıkça vurgulanmaktadır. Esirlerin içinde, esaret hayatının zorluklarından bıkararak bir an evvel azad olmak için Müslüman olmayı seçenlerin sıkça eleştirildiği görülmektedir. Esirlerin Müslüman olduktan sonra serbest bırakılmalarına dair eğilim Osmanlı Devleti’ne has durum değildir. Anadolu Selçuklu Devleti’nde sınırlardan alınan ve mühtedi olan esirlerin serbest bırakılmalarına dair durumlar gözlemlenmektedir (Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler**, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2000, s. 156.)

²⁶⁶ Mühtedi esirlerin Venedik’e gönderilmemesi ahidnamelerde sıklıkla tekrarlanan durumdur. Müslümanlığı seçen esir hangi devlet olursa olsun geri teslim edilmemektedir. Mühtediler üzerine çalışan Kamil Çolak, Venedikli mühtedilerin azad edilmelerini onların yeniden din değiştirmelerine karşı önlem olduğunu ifade etmektedir (Kamil Çolak, **XVI. Yüzyılda İstanbul’da İhtida Hareketleri**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2000, s. 120).

²⁶⁷ Mehmed nev müslim demirci (BOA. *Mad.* nr. 22036, s. 38) Bir diğer örnek Tersane Zindanı’nda olan Müslüman berber hekim olarak tanımlanan Messinalı Hasan’dır (BOA. *Mad.* nr. 3435, s. 63, 17 Zilhicce 1122/6 Şubat 1711). Müslüman olduktan sonra firar eden esirlere dair bilgiler bulunmaktadır. Vezir Kapudan Veli paşanın gemisinde olan Maltalı Cozeb Anton müslüman olmuş sonrasında firar etmiştir. bir diğer müslüman olup firar eden esir Maltız Aplarko Cozeb’tir (BOA. *Mad.* nr. 3435, s 73, 25 Receb 1120/10 ekim 1708). Belgrad’dan İstanbul’a gönderilen beş Françeli esir müslüman olmuş bunlara 5.000 kuruş para hediye ediliyor (BOA. *Mad.* nr. 2727, s. 29, 25 Muharrem 1098/ 11 Aralık 1698).

²⁶⁸ Esirin günde beş vakit namaz kıldığı ve Ramazan ayını da eda eylediği “islama gelüb evkat-ı hamse müdâvemet eyleyüb savm-ı Ramazân’ül-mübârekün edâ idüb..” şeklinde ayrıca belirtilmiştir (H. Muharrem Bostancı, **19 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2002, hk: 20, s. 32, 5 Muharrem 980/18 Mayıs 1572).

1129 (1716) yılında esir edilerek Asitane'ye gönderilen esirlerden Lefter isimli tutsak Müslüman olmuş ve Ahmed ismini almıştır. Lefter nam-ı diğer Ahmed bir buçuk yıl sonra Müslüman olmasına istinaden azad edilmiştir.²⁶⁹ Müslüman olan esirlerin azad edilmesine dair Kandiye Kalesi'nin fethinden yaklaşık altı ay sonra metrislerde hizmet eden ve daha sonrasında Müslüman olan Yusuf'un serbest bırakılması önemlidir.²⁷⁰ Yusuf'un (önceki ismi Yuvan) serbest kalmasında Müslüman olması kadar metrislerde hizmet etmiş olması da etkindir. Çünkü Yusuf'un haricinde Müslüman olan miri esirlerin serbest bırakılmadığı fethin şerefine kendilerine sekizer gurus ihlanda bulunulduğu görülmektedir.²⁷¹ Bunun yanısıra aşağıda daha ayrıntılı şekilde aktarılacağı üzere lağımlarda hizmet eden hristiyan esirlerin ise hizmetlerine binaen azad edildikleri görülmektedir.

Usulüne uygun şekilde esir olarak alınan miri esirlerin bazılarının hasta ve yaşlı olmalarına binaen azad edildikleri görülmektedir.²⁷² 1023 (1614) tarihinde Tersane-i Amire hizmetinde uzun zamandır istihdam edilen Tomaş Nikola isimli esirin yaşlılığı nedeniyle iş göremez durumda olmasına binaen azad edilmiştir.²⁷³ 1023 (1614) yılında uzun zamandan beri miri esir olan on kişi artık çalışamaz durumda bulunduklarından azad edilmiştir.²⁷⁴ 1081 (1670) yılında Tersane Zindanı'nda olan on beş esir hastalığı, sakatlığı veya iş göremez durumda olmaları sebebiyle azad edilmiştir. Esirlerin bazılarında kılıç yarası ve kurşun yarası olduğuna dair bilgiler verilmiştir. Yarası olmayan esirlerin iş göremez durumda oldukları kaydın başında verilmiş, esirlerin yanına herhangi bir bilgi eklenmemiştir.

²⁶⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 478.

²⁷⁰ BOA, AE. SMMDIV, 97/11358, 29 Zilhicce 1080 (20 Mayıs 1670). Bu belgeden yaklaşık altı ay önce Kandiye kuşatmasında metrislerde ve lağımlarda hizmet eden miri üseranın serbest bırakılması vardır.

²⁷¹ BOA. *Mad.* nr. 4445, s. 85, 3 Receb 1079 (7 Aralık 1668).

²⁷² Venedik'te devlet esirlerinin yaşlılığı ya da iş göremez olmaları onların azad edilmesini sağlamamaktadır. İş göremez olanlar hekimden alacakları "yetersiz" raporuna binaen azad olmaları için belli miktarda para ödemek zorundadır. Yaşlılığından dolayı azad edilen esir nadiren görülmektedir (Bono, **Müslüman Köleler**, s. 486-489).

²⁷³ 37 numaralı Galata Sicili, hk. 60.

²⁷⁴ Hırvat Tomas Nikola, Macar Luka Panaş, Macar Matyas, Leh Vatro Panos, Leh İstan Dimitri, Macar Yanoş Yani, Rus Larvan İstefani, Rus Yuvan Anastas, Bosna Mihal Gregor, Macar Yorgi Nikola, Hırvat Yuvan Marko (Galata Sicilleri, c. 37, s. 77-78).

Tablo. 28 Tersane Zindanından Sakatlık veya İşgöremez durumda olup Azad Edilen Esirler

Esirin İsmi	Memleketi	Tanımı	Azad Sebebi
Minko Yosim	Moskov	Uzun boylu açık kaşlı gök gözlü burnaz	Sol omuzunda yara nişanı vardır.
Corci Nikol	Boğdan	Uzun boylu açık kaşlı burnaz.	
Kozmi Corisko	Rus	Uzun boylu açık kaşlı kök gözlü burunlu	Sol omuzunda kurşun yarası var.
Nikol Petro	Maltız	Uzun boylu çatık kaşlı gök ela gözlü burnaz	
Sorti Harleko	Rus	Uzun boylu çatık kaşlı gök gözlü ...burunlu	
İstefan Andorin		Uzun boylu çatık kaşlı gök gözlü	Kılıç yarası var.
Petro	Maltız	Uzun boylu açık kaşlı burnaz	Sol gözün kör
Vasil Dimitri	Rus	Orta boylu açık kaşlı burnaz	Sol gözü kör
Vasil Corin	Tatar	Orta boylu açık kaşlı gök gözlü	
Odrus Simon	Rus	Orta boylu açık kaşlı gök gözlü burunlu	
Başko Diko	Rus	Orta boylu açık kaşlı gök gözlü burunlu	Sol gözünde yara nişanı var

Hristo Partego	Rus	Orta boylu açık kaşlı kara gözlü ...burunlu	
Dimitri Marko	Moskov	Uzun boylu açık kaşlı gök gözlü	
Cuvan Minko	Maltız	Orta boylu açık kaşlı kara gözlü	
Yani Yani		Orta boylu açık kaşlı gök gözlü sivri burunlu	

BOA. TT.d 799, s. 18, 1 Cemâziyelâhır 1081 (16 Ekim 1670).

1116 (1705) senesinde Tersane Zindanı'nda ve sarayda istihdam edilen esirlerden bahçede çalışan İstefan Anpaz yaşlılığı sebebiyle iş göremez durumda olmasına binaen azad edilmiş yerine istihdam edilmek üzere Tersane'den Yuvan Yuvan verilmiştir.²⁷⁵ 1119 (1707) senesinde Tersane zindanına giren ve çıkan esirlerin kayıtlarına dair olan defterde on yedi tane esirin yaşlılıktan çalışamayacak durumda oldukları bildirilmiş ve bu esirler azad edilmişlerdir.²⁷⁶ Esirlerin milliyetleri değişmekle beraber sekizi Rus, üçü Leh, ikisi Macar ve Venedik, Hırvat ve Moskovlu birer esir bulunmaktadır. Bu esirlerin sadece baba adı, kendi adları ve milliyetleri verilmiş, fiziki özellikleri hakkında bilgi verilmemiştir.

Kayıtlarda yaşlılık ve hastalık dolayısıyla azad örneklerinin var olmasına karşın yaşlılık ve hastalık kriterinin ne olduğu belirsizdir. “Yaşlılığına” binaen azad edilen esirlerin yaşlarına dair bilginin olmaması veya herhangi bir yaşa gelen esirin azad edileceğine dair bir teamüle rastlanılmaması bu belirsizliğin temel sebebidir. Bu noktada temel soru acaba belirli yaşa gelen yahut belli hastalığa duçar olan tüm esirler mi azad edilmektedir. 18. yüzyıl kayıtlarında bu bağlamda bir teamül olmadığı ve yaşlılık ile hastalığın bir anlamda göreceli olduğu görülmektedir. 18. yüzyılda İstanbul'da yaşayan Cizvit rahiplerinin tuttuğu kayıtlarda yaşlılık ve hastalık nedeniyle azad edilen miri esirlerin yanısıra fidye ödeyerek esaretten kurtulan esirlere dair bilgiler de yer almaktadır. Bu bağlamda benzer yaşta olanların bazıları yaşlılığa binaen

²⁷⁵ BOA. Dbşm.d 965, s. 18, 13 Şevvâl 1116 (8 Şubat 1705).

²⁷⁶ BOA. Dbşm.d 40876, s. 5, 8 Ramazân 1107/ 11 Nisan 1696.

azad edilirken bazılarının ise fidye ödemek zorunda kaldıkları görülmektedir. Mesela Venedikli Corfou ihtiyar olmasına binaen ve Napolili Roselli ise hem ihtiyar hem hasta olmasına binaen 1755 yılında azad edilmiştir. Fakat 85 yaşında olan ve 52 sene esaret hayatı yaşayan Maltalı Pastorfido ise azad edilmemiş, fidye bedeli olarak ödenen 84 guruşun sonunda 1757 yılında serbest bırakılmıştır. Benzer şekilde Maltalı Inguanes 55 sene Rodoslu Mustafa Paşa'nın gemisinde esir olarak hizmet etmiş ve 85 yaşına geldiğinde 300 guruşluk fidye bedeli mukabilinde serbest bırakılmıştır.²⁷⁷ Bu bağlamda yaşlı olmalarına rağmen azad edilmeyen bilakis fidye parası istenen bu esirlerin marinar esir olma ihtimalleri yüksektir. Bulundukları gemide hâlâ istihdam edilmeleri ve nispeten iyi ücrete azad edilmeleri zanaatkâr esir olduklarını düşündürmektedir.

Devletler arasında dostluğun pekiştirilmesi veya verilen bir imtiyaza karşılık olmak üzere esirlerin bedelsiz salıverildikleri de görülmektedir. Mesela 17. yüzyılın başında Hollandalıların Osmanlı Devleti ile dostane ilişkiler kurmak maksadıyla İspanyollardan ele geçirdikleri Müslüman esirleri serbest bırakması örnek gösterilebilir. İspanyollar, Hollanda gemilerine saldırmak için Sluis Limanı'nı üs olarak kullanmaktadır. Buna karşın Hollandalılar limanı kuşatmışlar ve İspanyol kadirgasında kürek çeken ve firar eden bir Türk esirin verdiği istihbarat sayesinde İspanyol gemilerini bertaraf ederek Sluis Limanı'nı ele geçirmişlerdi. Zaferin ardından Hollandalılar ele geçirdikleri İspanyol kadirgalarında kürek çeken 1.400 Müslüman esiri Osmanlı Devleti ile dostane ilişkiler kurmak maksadıyla serbest bırakmışlardı.²⁷⁸ Duruma dair çarpıcı örneklerden biri 18. yüzyılın hemen başında Fransızlar tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilen Müslüman esirlere dairdir. Pasarofça Antlaşması görüşmelerinde Avusturyalılar Kamame Kilisesi'nin²⁷⁹ tamirat imtiyazını talep

²⁷⁷ Rinaldo Marmara, **İstanbul Zindanı**, s. 33-34.

²⁷⁸ Esir serbest bırakılması devletlerarasındaki diplomaside önemli yere sahiptir (Zeki Çelikkol, Alexsander de Groot ve Ben J Slot, **Lale ile Başladı: Türkiye ve Hollanda Arasındaki Dört Yüz Yıllık İlişkilerin Resimli Tarihçesi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000, s. 13). Gerlach, Avusturya elçisi Edirne'de bulunduğu sırada yanına Floransa elçisinin geldiğini Sultandan ticaret izni alabilmek için çeşitli armağanların yanı sıra daha önceden esir alınmış on yeniçeri ve bir sipahiye hediye olarak götürdüğünü aktarmaktadır (**Türkiye Günlüğü**, c.2, s. 822).

²⁷⁹ Kudüs'te bulunan Kıyamet kilisesi, 326-335 tarihleri arasında Hz. İsa'nın kabrinin bulunduğu yer olan inanılan Golgotha Tepesi'ne inşa edilmiştir. Hristiyan inancına göre kutsal kabul edilen bu bölge Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi, yeniden dirilmesi ve göğe yükselmesi gibi temel olayların burada cereyan etmesi hasebiyle de dünyanın merkezi olarak kabul edilmektedir (Yunus Emre Akyol, **19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kudüs Kamame Kilisesi Üzerine Osmanlı Politikaları**, Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 9). Osmanlı Arşiv belgelerinde Kamame Kilisesi adıyla anılmaktadır.

etmiştir. Osmanlı murahhasları bunu müzakere etmeye yetkileri olmadığından bahisle durumu geçiştirmiştir. Fakat Osmanlı yöneticileri ileride bu kilisenin tamir işinin sorun teşkil etmemesi adına ve Fransız-Avusturya düşmanlığının bir anlamda körüklenmesi maksadıyla Kamame Kilisesi'nin tamiratını Fransa Devleti'ne vermiştir.²⁸⁰ Ayrıca Sadrazam İbrahim Paşa bu imtiyaz karşılığında Hristiyan zindanlarında tutuklu bulunan yüz elli Türk esirinin kurtarılmasını rica etmiştir.²⁸¹ Nitekim 1720 yılında Kutsal Gömütlüğün (Kıyamet Kilisesine verilen bir diğer ad) tamiri karşılığında Venedik'te esir olan otuz Müslüman esir Fransızlara verilmiştir.²⁸² Serbest bırakılacak olan bu esirler donanmada iş göremez “yetersiz” olarak nitelendirilen esirler arasından seçilmiştir. Onun bu isteğine binaen kurtarılan Müslüman esirlerden seksen beş tanesinin Fransız kalyonu ile Galata önüne geldiği, üç tane esirin yolda öldüğü ve seksen iki tanesinin sağ olarak ulaştığı bildirilmektedir.²⁸³

Azad edilme uygulamalarından bir diğeri de yerine bir esir vererek esaretten kurtulmaktır. Bu bağlamda bazen azad edilmek isteyen kişinin kendisi bazen ise ailesi yerine bir esir vererek esaretten kurtuluşu temin edebilmektedir. Ancak duruma dair örnekler sınırlı sayıdadır. Devletin her daim yerine esir verilmek kaydıyla azad olmayı kabul etmesindeki temel etken bu örneklerden tesbit edilememiştir. Bazen hastalığa bazen ise yaşlılığa binaen yerine esir vererek azad olmayı sağlayan esirler bulunmakla

²⁸⁰ Hüsyin Onur Ercan, **Pasarofça**, s. 178.

²⁸¹ Bonnac, **İstanbul'da Fransız Elçiliği**, s. 31

²⁸² 1720 yılında Kutsal Gömütlüğün (Kıyamet Kilisesine verilen bir diğer ad) tamiri karşılığında Venedik'ten otuz esirin seçildiğine dair bilgi vermektedir. Serbest bırakılacak olan bu esirlerin donanmada iş göremez “yetersiz” olarak nitelendirilen esirler arasından seçilmiştir

²⁸³ BOA. AE. SAMD III, 186/18002, belge tarihsizdir, Fakat Kamame kilisesinin tamiri mevzuu 1718 Pasarofça anlaşmasından sonra Fransa devletine imtiyaz olarak verildiği bilinmekle beraber Bonnac hatıralarında bu olayı anlatmıştır. Esirlerin serbest bırakılması ve Galata Limanı'na gelmesi 1719 Mart tarihinde yaşanmıştır (Bonnac, **İstanbul'da Fransız Elçiliği**, s. 31). Raşid tarihinde 1132 (1719-1720) senesine ait olaylar aktarılırken Fransızlara Kamame kilisesinin tamiratına izin verildiği ve onların da karşılık olarak gönderdikleri seksen müslüman esirin İstanbul'a ulaştıkları aktarılmaktadır. Hatta Fatma Sultan'ın her birine on ikişer kuruş, eşi Sadrazam Damad İbrahim Paşa'nında sekizer kuruş esirlere ihsan ettikleri ayrıca her biri kendi memleketlerine gidene kadar belli 'yere yerleştirilmeleri ve geçimlerinin sağlanması emredilmiştir. “*Bâlâda zıkr olunduğu üzre Kamâme ta'mirine ruhsat zımında Fransız keferesinden ıtlâkları matlûb olan yüz elli nefer müslimîn üsârâsından bu def'a gelen sefâyin ile pîr ü nâ-pîr seksen nefer esîr vâsıl-ı der-i Devlet-masîr olup, sarây-ı hazret-i Sadr-ı âsaftiye getirüldükde, fermân buyurulduğu vech üzre ilbâs ü iksâ olunduklarından mâ'adâ her birine duhter-i sa'dahter- i hazret-i Pâdişâhî devletlü ve ismetlü Fatma Sultân Efendimiz hazretlerinin taraf-ı bâhirü's-şereflerinden on ikişer gurus ve şevher-i âlî gevherleri olan Sadria'zam ve Dâmâd-ı eḫam devletlü İbrahim Paşa پسر الله مايريد و ما پشاه hazretleri hıvâne-i birr ü ihsânlarından sekiz gurus inâyet ü ihsân ve herkes kendü dâr u diyârına âzim oluncaya dek bir mevzi '-i mu'ayyende meks ü ta'ayyüşleri bâbında dakîka fevt olunmamak bâbında fermân buyuruldu.*” (s. 1192, 1132 senesi Rebî'ülâhır). Tarihi belli olmamakla beraber 202 Müslüman esir İstanbul'a geldikten sonra Padişah onları görmek istemiştir (BOA. AE.SAMDIII, 221/21341).

beraber bunun temel kıstas olduğunu söylemek mümkün değildir. Mesela 1130 (1718) yılında Canım Hoca Mehmed Paşa'nın Tersane Zindanı'na gönderdiği esirlerden Nikola ihtiyar ve ayaklarında firengi yeli olmasından bahisle yerine sağlıklı esir vermesi kaydıyla azad edilmiştir.²⁸⁴ Fakat 1127 (1715) senesinde İşperlonga'dan esir alınan Manol Manol isimli miri esirin azad edilmesinde hastalık yahut yaşlılığına dair bir emare görülmemektedir. Manol kendisini azad etmek için yerine kendisinden daha sağlıklı ve güzide bir esir vermeyi teklif etmiş, Kapudan Paşa'ya durum sorulduğunda Manol'ün belli başlı olmayıp alelade esirlerden olduğu söylenmesi üzerine 1134 (1722) senesinde kendi yerine vereceği esir ile mübadelesi kabul edilmiştir.²⁸⁵

Esirin kendisi yerine bazen akrabalarından biri de esirin yerine esir vermek suretiyle azad edilmesini sağlayabilmekteydi. Mesela reayadan Mustafa, Tersane Zindanı'ndan Macar Andriyas Yanoş'un azad edilmesini istemiştir. Mustafa'nın Macar Yanoş'u isteme sebebi kölesi Ömer'in kardeşi olmasıdır. İhtida ettiği anlaşılan Ömer'in kardeşinin azad edilmesi için sahibinden ricada bulunduğu muhakkaktır. Mustafa'nın isteği kabul edilmiş Macar Yanoş yerine bir esir verilmek şartıyla azad edilmiştir.²⁸⁶ Bu azad isteğinde dikkat çeken ilk nokta Mustafa'nın kölesinin mühtedi olup Ömer ismini almasıdır. Üzerinde düşünülmesi gereken nokta ise yerine bir adet sağlıklı esir vererek kölesinin kardeşini kurtarmaya çalışan Mustafa'nın tutumudur. Bu noktada Mustafa'nın kölesi Ömer'e fazlasıyla değer verdiği bu nedenle kardeşini kurtarıp iki kardeşin beraber olmalarına çalıştığı düşünülebilir. Bir ihtimal Mustafa kölesi Ömer'in çalışmasından memnundur ve onun kadar iyi bir esire daha sahip olmak istemektedir. Sebep ne olursa olsun sonuçta gurbette bulunan iki esir kardeş tekrar beraber olabilecektir. Yine Mora esirlerinden Yorgi Dırova'nın kız kardeşi, Anton Meyk isimli İspanyol esiri Tersane Zindanı'na teslim ederek kardeşi Yorgi'nin azad edilmesini temin etmiştir.²⁸⁷

Esirlerin azadında bir diğer önemli nokta da esirin niteliğidir. Eğer esir önemli meslek erbabıysa serbest bırakılması ya da mübadele edilmesi diğer esirlere göre daha zordur. Bu konu hakkında çarpıcı örneklerden birisi cerrah olan bir esirin azadı

²⁸⁴ BOA. İE.BH. 15/1355, 25 Şevvâl 1130 (21 Eylül 1718).

²⁸⁵ Mübadele için verilecek esirin 1127 senesinde İşperlonga'dan alınan ve miri esir olarak Tersane-i Âmire Zindanı'na gönderilin alelade esirlerden birinin verilmesi emredilmiştir (BOA.İE.BH 18/1676, 2 Cemâziyelevvel 1134 (17 Şubat 1722)).

²⁸⁶ BOA. Mad. nr. 4875, s. 32, 18 Ramazân 1113 (16 Şubat 1702).

²⁸⁷ BOA. Mad. nr. 3925, s. 55, 14 Receb 1132 (20 Mayıs 1720).

hakkındadır. Kapudan Hüseyin Paşa esirin hizmeti mukabelesinde serbest bırakılmasını yerine bir nefer cerrah esir verilmek kaydıyla kabul etmiştir. Cerrahlık o dönemde önemli ve ihtiyaç duyulan bir meslektir bu yüzden de yerini dolduracak yeni bir cerrah esir verilmeden esirin serbest kalması mümkün değildir.²⁸⁸

Esirlerin bir kısmı ise hizmetleri karşılığında veya ödül olarak azad edilmektedir. Kandiye kuşatması lağım savaşları ile ünlüdür ve bu kuşatma esnasında Venedik ve Osmanlı tarafının karşılıklı lağımlarını çökertme ve yok etme çalışmalarında çok sayıda Osmanlı lağımcısı ölmüştür.²⁸⁹ Bunun üzerine gemilerde kürek çeken beş yüz tane esirin lağımlara konulması emredilmiştir.²⁹⁰ Kandiye Kalesi'nin fethi üzerine kuşatma esnasında lağımlarda hizmet veren seksen iki miri esir azad edilmiştir.²⁹¹ Azad edilen esirlerden otuz altısı Tophane'de istihdam edilen esirlerden kırk ikisi ise lağımlarda hizmet eden esirlerdendir. Karavana şeklinde tabir edilen eski esirlerden dört tanesi de azad edilen esir grubunun içinde zikredilmiştir. Kandiye Kalesi'nin fethi şerefine toplamda seksen iki esir azad edilmiştir. Azad edilen esirlerin isimleri, memleketleri ve fiziki özellikleri yazılmış, Tersane Zindanı'na azad edilen bu esirlerin isimlerinin kaydedilmesi ayrıca her bir esirin eline ayrı ayrı temesük verilmesi emredilmiştir. Esirlerin çoğu Rus, kalanlar ise Boğdan, Macar ve Hırvat'tır.²⁹² Azad edilen esirlerin bir kısmı ise sefer esnasında esir alınmalarına müteakip Osmanlı ordusuna yardım etmeyi kabul eden tutsaklardır. Mesela Uyvar Kalesi kuşatıldığında kale dışında savunma maksadlı bulunan su hendeği bir türlü geçilememiş ve kale içinden atılan ateş ile çok sayıda Osmanlı askeri şehit edilmiştir. Su hendeğinin geçilmesi için çare aranırken Sadrazama getirilen bir Macar esir, hayat

²⁸⁸ Mesfur beğlik cerrah olub Kapudan Paşaya hizmet etmekle hizmeti mukābelesinde mesfuru azad ve ıtlak ve yerine bir nefer cerrah esir verilmek şartıyla mesfuru azad buyrulmak babında bilfiil Kapudan Paşa ilam etmeğin yerine bir nefer esir verilmek şartıyla mesfuru azad ve ıtlak olunmak için fermân-ı âlî sadır olmağın emr-i şerif verilmiştir (BOA. Mad. nr. 2730, s. 91, 5 Ramazân 1110/7 Mart 1699).

²⁸⁹ Kandiye muhasarası müddetince 26 Mayıs 1667-27 Eylül 1669 tarihleri arasında 29.965 lağımçı ölmüştür (Ersin Gülsoy, **Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)**, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2004, s. 212).

²⁹⁰ Ersin Gülsoy, **Girit'in Fethi**, s. 134-138.

²⁹¹ Kandiye kuşatması lağım savaşları ile ünlüdür. Venediklilerin Osmanlı askerlerinin ilerlemesini engellemek ve kaleyi korumak adına lağımlar kazmış Osmanlı Lağımçıları da bu lağımları tespit edip yok etmeye çalışmıştır. Venedikliler, lağımlarda hareketlilik hissettiklerinde lağımları ateşe vermiş bu yüzden birçok lağımçı ölmüştür.

²⁹² Baş muhasebeye bu defter kayd olunup metrislerde hizmet eden 82 nefer karavana ve sair üseranın lağımlarda hizmetleri mesbuk edip arz olundukta ferman-ı ali ile itak olunub fermanla defter-i tersane defterlerine kayd olunup verilen defter mucebince her birine başka başka tezkireler verile ki itak olunub yedlerine ibka oluna deyü ferman sadır olmağın yedlerine başka başka tezkire verilmiştir. Sahra-yı Kandiye (BOA.TT.d 799, 9 Cemâziyelevvel 1080/5 Ekim 1669).

ve özgürlük garantisi karşılığında Osmanlı ordusuna kılavuzluk edebileceğini belirtmiştir. Muhtemelen bu Macarın isteklerinin verilmesinde temel nokta Osmanlı askeri için büyük sıkıntıya sebebiyet veren kale önündeki su hendeğinin izalesini taahhüd etmesidir. Avusturyalılar, nehrin bir kısmını bölerek kale önündeki hendeklere devamlı surette su dolmasını temin ederek Osmanlı askerlerini uzak tutmayı başarmıştır. Macar esir sayesinde keşfedilen nehir kolunun iptali ile hendekte su azalmış ve Osmanlı askeri için tehlike olmaktan çıkmıştır. Bunun karşılığında Macar esir hem kendinin hem de kale içinde bulunan ailesinin hayatını ve özgürlüğünü garantilemiştir.²⁹³ 1101 (1689) tarihinde yaşanan olay ise hizmet karşılığında esirlerin azad edilme durumuna dair hayli ilginç olan bir örnektir. Akdeniz’de ele geçirilen Pavlo isimli kalyonun alınması esnasında cebahaneyi patlatan beş kafir, hizmetleri dolayısıyla esir alınmamaları gerekirken esir edilerek Tersane Zindanı’na konulmuştur.²⁹⁴ Düşman kalyonunun Cebahanesini patlatan bu beş kafirin hemen serbest bırakılmasına dair Tersane eminine emir gönderilmiştir.²⁹⁵

3.4 ESARETTEN KAÇANLAR

Esaretten kurtulmanın çeşitli yolları bulunmakla beraber bunların içinde en tehlikelisi kaçmaktır.²⁹⁶ Ancak 18. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin tüm tutsaklar için esir mübadelesini uygulamaya başlamasıyla durum değişmiştir. Şüphesiz bunda Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşta aldığı mağlubiyetler sonucu eskiye görece kendi askerlerinden ve tebasından daha fazla kişinin esir olması etkilidir. Sicillerde, bireylere ait esirlerin firarlarına dair çok sayıda kayıt olduğu görülmektedir.²⁹⁷ Konumuz

²⁹³ **Zeyl-i Fezleke**, s. 300-302.

²⁹⁴ İslam hukukuna göre Müslüman olmayan ve sahiplerine rağmen müslüman ordusuna yardım eden köleler esir alınamaz (Ömer Nasuhi Bilmen, **İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, c. 3, s 401). Düşman kalyonun cebahanesini patlatan beş kafirin bu kalyonda köle olma ihtimali yüksektir.

²⁹⁵ Düşman gemisine verdikleri zarar bir anlamda hizmet kabul edilmiş ve serbest bırakılmışlardır (BOA. MD. 99, hk: 133, evâsıt-ı Şevvâl 1101/17-27 Temmuz 1690).

²⁹⁶ Bu konu hakkında seyahatnamelerde bilgiler bulunmaktadır. Gerlach, Kaptan-ı derya Uluc Ali Paşa’nın elinde bulunan esirlerin ve Tersane Zindanı’nda bulunan esirlerin rahat hayatları olmasına rağmen kaçtıklarından bahsetmektedir (**Türkiye Günlüğü**, c. II, s 521).

²⁹⁷ Azad olan esirlerin incitilmemesi ve firari muamelesi görmemeleri için ellerine tezkire verilmektedir. Bahçekapısı kethüdası Müslüman olmamış dört tane cariyeyi serbest bırakmış ve memleketlerine dönmeleri için gemiye bindirmiştir. Bu dört Hristiyan kadının yolda incitilmemeleri için Âsitâne’ye arzda bulunmuştur. Bunun üzerine bu dört cariyenin firarisiniz diyerek incitilmemesi ve rahatsız edilmemeleri hakkında Karadeniz sahilindeki kadırlara emir gönderilmiştir (BOA. MD 96, hk: 158, 1 Rebî’ülâhır 1089/23 Mayıs 1678).

itibariyle ele alınan miri esirlerin firar ya da vefatlarına ilişkin kayıtlar ise sicillerde değil arşivde farklı tasniflerde bulunmaktadır.²⁹⁸

Esirlerin firarı toplu ve bireysel olarak esaretten kaçma şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Her iki durum ile alakalı kayıtlarda çokça örnek ve hikaye bulunmakla beraber toplu kaçışlara dair bilgiler arşiv kayıtlarının yanı sıra kroniklerde de ayrıntılı olarak aktarılmaktadır. Esirlerin toplu kaçışlarına dair örnek olaylarda görülen yöntemlerden biri esirlerin istihdam edildikleri gemiyi ele geçirmeleriyle firar etmeleridir. Genelde, geminin içinde mürettebatın az olduğu zamanlarda çıkan isyan veya planlı eylem sonucunda geminin içindeki mürettebatın etkisiz hale getirilmesiyle esirler gemiyle beraber firar etmektedir.²⁹⁹

Esirlerin toplu olarak firar etmelerine dair örneklerden biri 1070 (1660) yılında gerçekleşmiştir. Tersane Kethüdası Frenk Ahmed Paşa, Kapudan Kılavuz Ali Paşa'yı uğurlamak üzere gemilerden bir tanesine binmiş ve o gece eğlencenin sonunda gemide bulunanların çoğu sızmışken durumu fark eden esirler zincirlerinden kurtularak Tersane Kethüdası Frenk Ahmed Bey haricindeki herkesi öldürüp yanlarına onu da

²⁹⁸ Genel itibariyle kaçan esirlere dair bilgiler Maliyeden Müdevver Defterler tasnifinde olmakla beraber Mühimme defterlerinde de kaçan esirler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Mesela 977 (1570) yılında İstanbul'dan Ahyolu'na kadar olan kadılara emir gönderilmiş ve kaçan yirmi dokuz miri Macar ve Hırvat esirin yakalanması ve devlete teslim edilmesi emredilmiştir (6 Numaralı Mühimme, hk:114, 8 Şevvâl 977/16 Mart 1570). Miri esirlerden olup Türkçe bilen katib bir esirin kaçması üzerine Hersek ve Delvine beylerine ve yol üzerindeki kadılara dikkatli olunması ve gelen geçen kişilerin nereye gittiklerinin teftiş edilmesi, şüpheli olanların hapsedilerek soruşturulması emredilmiştir (10 Numaralı Mühimme, hk: 46. 23 Muharrem 979/ 17 Haziran 1571). Delvine Beyine, Türkçe bilen esirler firar ettikleri için yanlarında kefil ve yoldaşları olmayan kişilerin hapsedilerek soruşturulmaları emredilmiştir. (17 Numaralı Mühimme hk: 39, 979 (1572). Seyahatnamelerde de bu konu hakkında bilgiler bulunmaktadır. Gerlach seyahatnamesinde 1577 yılında Arap Ahmed adlı kişinin Kıbrıs Beylerbeyi olarak atandığını eşyalarını Âsitane'ye getirdiği esnada vardiyacılarla anlaşılan esirlerin gemiyi kaçırdıklarını anlatmaktadır. Gerlach, **Türkiye Günlüğü**, c. II, s 562. Burada ismi geçen Arap Ahmed Bey 22 Ramazân 984 (13 Aralık 1576) yılında Kıbrıs beylerbeyliğine atanan Ahmed Bey'dir, daha sonra kendisi hakkında da forsaların eline silah vererek kapıkulu üzerine saldırdığı, bunun üzerine de askerler tarafından öldürüldüğüne dair bilgi bulunmaktadır (Recep Dünder, **Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler, 1998, s. 110).

²⁹⁹ Kanuni Sultan Süleyman zamanında İskenderiye'ye gitmekte olan geminin içindeki esirlerin kaçış hikayesi ilginçtir. Mürettebatın namaz kıldığı zamanda esirlerden biri olan Niklaus mürettebatın namaz kıldığını görünce diğer esirleri firar etmek için örütlemiş bunun üzerine esirler zincirlerini kırıp gemide bulunan Türkleri öldürmüş ve gemiyle firar etmişler. Piyale Paşa'nın kadirğesindeki köleler gemi Yedikule civarında iken geminin kaptanını öldürüp, kendilerini muhafaza etmekli olan gardiyanları bertaraf ettikten sonra gemi ile firar etmişler (Gerlach, **Türkiye Günlüğü**, c. 1, s. 367). Lubenau'da benzer bir firar olayını aktarmaktadır. 1588 yılında Tersane görevlilerinin çoğunun İran elçilik heyetinin karşılanmasını seyretmek için Yedikule taraflarında girtmesini fırsat bulan esirler Tersane'den kürek çalmışlar ve hazırlanan kadirgalardan birine birini alarak Yedikule'nin o tarafa gitmişler. Adet üzere tüm kadirgalar fenerlerini yakmışlar, esirler fenerleri karaya dikmişler böylece karşıdan bakan görevliler kadirganın yerinde durduğunu düşünmüşler. O gece yola çıkan esirler firar etmeyi başarmış, arkalarından gönderilen gemi esirleri yakalayamış (Lubeneau, **Osmanlı Ülkesinde**, c. 2, s. 576-577).

olarak Akdeniz'e doğru kaçmayı başarmıştır. Ertesi günü gönderilen gemiler onları takip edemedikleri için gemi, kethüda ve esirler gözden kaybolmuştur.³⁰⁰ 1093 (1682) tarihinde Tersanede Enderun Ağalarının bindiği sandallardan biri esirler tarafından geceleyin kaçırılmış ve esirler Boğazlardan geçmeyi başarmıştır.³⁰¹ Bu olaya dair ayrıntılı bilgilere başka bir kaynakta da rastlanılmaktadır. Esirler 25 Receb 1093 (30 Temmuz 1682) gecesinde Enderun Ağaları için hazırlanan sandallardan bir tanesini el geçirip gece Karadeniz'den firar etmeyi başarmışlar ve durum ertesi sabah anlaşılmıştır. Boğazhisarı dizdarlarından iki tanesi esirlerin firarlarını farketmedikleri için önce hapsedilmişler sonrasında da beş yüz değnek vurulması emredilmiştir.³⁰² 1105 (1693-94) yılında Kemer'de bulunan kerestenin nakli için gönderilen taş sefinesindeki esirler kürekçi olarak istihdam edilen mücrimler ile anlaşıp Paşalimanı mevkiinde isyan ederek sandal ile firar etmiştir.³⁰³ 1106 (1694) senesinde derya beylerinden Solakzade Ahmed Paşa diğer sefineler ile birlikte Kefe limanına demirlediğinde levendler ihtiyaçlarını gidermek için sefinden ayrılmış, Ahmed Paşa hasta olduğu için sefinden kalmıştır. Esirler sefinden az kişinin olduğunu anladıkları anda isyan çıkarmışlar, paşayı, vardiyacıları ve sefine kethüdasını öldürmüşler gemiyle limandan kaçmaya çalışırken diğer gemilerdeki levendler durumu fark ederek sefineyi durdurmak için harekete geçmiştir. Sonuçta esirlerin otuz kadarı öldürülmüş geri kalanları yeniden zincirlenmişlerdir.³⁰⁴ Benzer şekilde Karafoça limanında demirleyen Frenk Murad Bey'in kapudan olduğu Miri Kalyon, levendlerinin taşrada olduğu vakit içinde bulunan Frenk esirler tarafından yakılmıştır.³⁰⁵ 1106 (1695) yılında Biga'dan taş nakline gönderilen sefinden istihdam edilen esirler firar etmişler, kaçtıkları sandal Tekfurdağı civarında bulunmuştur. Bunun üzerine Rodoscuk Naibi'ne civarda esirlerin bulunduğu ve en kısa sürede yakalanması için emir verilmiştir.³⁰⁶ 18. yüzyılda da esirlerin gemi ele geçirip firar etmelerine dair örnekler mevcuttur.³⁰⁷ Fakat geç

³⁰⁰ *Târih-i Na'imâ*, c IV, s 1853.

³⁰¹ Daha sonrasında bu esirler yakalanmıştır. Burada esirlerin gemileri kaçırılmalarına örnek teşkil etmek üzere verilmiştir (*Tarih-i Raşid ve Zeyli*, c. 1, s 285).

³⁰² *Zübde-i Vekaiyât*, s. 133-134.

³⁰³ **103 Numaralı Mühimme** hk. 338, s. 191, Evâil-i Cemâziyelevvel 1105 (Aralık-Ocak 1693-1694). Firar eden on altı esirin Malkara civarında yakalandıklarına dair bilgi üç ay sonrasına aittir (**103 Numaralı Mühimme**, hk. 366, s. 201, Evâsıt-ı Receb 1105/Mart 1694).

³⁰⁴ *Zübde-i Vekaiyât*, s 508. 12 R 1106(30 Kasım 1694)

³⁰⁵ *Silahdâr Tarihi*, s. 1343.

³⁰⁶ **103 Numaralı Mühimme** hk. 689, s. 304, Evâil-i Şevvâl 1106 (Mayıs 1695).

³⁰⁷ 1760 yılında Sinop Limanı'ndan Türk gemisi ile Rusya'ya on esir kaçmıştı. Aynı yıl Kapudane gemisini ele geçiren 31 esir Malta'ya ulaşmayı başarmıştır. Firar eden esirlerin isimleri ve memleketleri verilmiştir (Rinaldo Marmara, *İstanbul Zindanı* s. 45-46).

tarihli bir firar ise gemiden değil zindandan tünel kazmak suretiyle gerçekleşmiştir. 1751 yılında 24 esir Tersane Zindanı'ndan tünel kazarak firar etmiştir. Aslında daha fazla esir firar edebilecekken şişman bir Türk (Müslüman mücrim manasında kullanılmış olabilir) tünelin içinde sıkışarak yolu kapatmıştır.³⁰⁸

17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nden firar eden esirlere dair kayıtların yanı sıra kitaplar da kaleme alınmıştır. Bunlardan ilki 1628 yılında İskenderiye limanından kaçan iki yüz yirmi hristiyan esirin firarını anlatan “Metellino/Midilli limanında İskenderiye filosunun baş kadırgasının ele geçirilmesi ve bu kadırgada köle olan kaptan Marko Yakimovski'nin cesareti sayesinde 220 Hristiyan kölenin azat edilmesi hakkında hikâye” başlığını taşıyan bir broşürdür. Kitabın yazarı Marco Tommaso Marnavizo, kaçış hikâyesini kaçanlardan dinleyip yazdığını ifade etmektedir. 1642 yılındaki yaşanan bir diğer firar ise Avrupa'da büyük bir yankı uyandırmıştır. Esirlerin firarından sonra 1643 yılında Roma'da basılan “*Türk Esaretinden Kurtulmuş Köleler Hakkında Rivayet 1643*” adlı bir kitapçıkla bu kaçış serüveni anlatılmıştır³⁰⁹. Kitapta İstanbul yakınlarında isyan eden üç yüz kırk esirin kaçışı anlatılmaktadır. Anti (Abdi) Paşa'nın kadırgasıyla iki yüz yetmişi Leh Rusya'sından, yetmişi diğer milletlerden müteşekkil esirler, gemi mürettebatından birçok kişiyi öldürmüştür. Hatta esirlerin kaçmaları hakkında burada tafsilatlı bilgiler verilmektedir. Rus araştırmacılar Roma'da basılan bu seyahatname tarzı kitapçık ile Rus çarına kendisi ve arkadaşlarının durumu hakkında arzuhal veren Moşkin'in arzındaki bilgileri birleştirerek hikâyenin bütününe ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Moşkin, Rus ordusunda görev yapar ve arkadaşları ile birlikte Azak tarafında Kırım Tatarlarına karşı mücadele ederken Tatarlara esir düşmüştür. Kırımlıların, Moşkin ve arkadaşlarını Osmanlı kadırgasına satmasıyla kadırgada yedi sene esaret hayatı yaşamıştır. Bu esnada kendisi ile birlikte kadırgadan kaçmak isteyen iki yüz seksen esirle irtibat kurar.³¹⁰ Azak seferi esnasında başarısız olan kadırgaların kaptanı Abdi Paşa'nın İstanbul'da durmaktan korktuğu için kadırga ile birlikte İstanbul'un iki kilometre dışında kadırgaları demirlediğini, esirlerin bu durumu fırsat bilerek kadırganın içinde olan barutu ateşlediklerini, barutun

³⁰⁸ Rinaldo Marmara, **İstanbul Zindanı**, s. 43.

³⁰⁹ Tarana Oktan, **Rus Köleler**, s. 421.

³¹⁰ Moşkin, ortodoksluk propagandası yaptığını ve bu sayede etrafında iki, yüz seksen esir toplandığını Rus Çarına verdiği arzda özellikle belirtir.

patlamasıyla karışan ortamda iki yüz on Türkü öldürdükleri, kırk kadar Türk'ü esir alarak İspanya'ya doğru kadirga ile kaçtıklarını anlatır.³¹¹

Esirlerin toplu firarlarına ortam hazırlayan bir diğer durum doğa olaylarıdır. Bazen çıkan bir fırtınayla geminin karaya oturması esaretten kaçış için gerekli ortamı sağlamaktadır.³¹² 17. yüzyılda Tatarlar tarafından esir alınan Polozov'un esaretten kurtulması bu duruma örnektir. Tatarlar tarafından esir alındıktan sonra Sultan'a hediye olarak gönderilmiş ve 12 sene onun hizmetinde istihdam edilmiştir. Rivayete göre Sultan, Polozov'un Hristiyan kalmakta ısrar ederek Müslüman olmamasına kızmış ve onu öldürmek için emir vermiştir. Mirza Ahmed'in araya girmesi üzerine Polozov'u öldürmekten vazgeçmiş ve kadirgada kürek çekmek üzere göndermiştir.³¹³ Polozov dokuz sene kadirgada kürek çekmiş ve kürek çektiği kadirganın batması üzerine diğer esirler ile karaya çıkmış ve esaretten kurtulmuştur.³¹⁴ 1114 (1702) senesinde miri kalyonlar için kereste taşımakla görevli taş sefinesinin Paşa limanı civarında kaza yapması sonucunda içindeki esirler ve mücrimler kaçmıştır. Kaçakların bulunması için Kemer ve civarındaki kadılıklara emir gönderilmiş ve esirler bulunmuştur. Bulunan bu esirlerin nakline derya beyi Ömer görevlendirilmiştir.³¹⁵ Rodosçuk naibine gönderilen başka bir örnekte de emirde Biga civarında taş sefinesinden kaçan on altı esirin sandal ile Tekfur Dağı tarafına doğru firar ettikleri ve bunların bir an evvel yakalanarak Tersane Zindanı'na gönderilmeleri emredilmiştir.³¹⁶

Gemilerde esirlerin toplu firarlarını önlemek için alınması gereken tedbirlere dair öneriler esirlerin firarlarının olağan ve sıkça yaşanan durumlardan olduğunu göstermektedir. Katib Çelebi, gemilerde kürek çeken esirlerin kaçmalarını engelleme adına kürekçi olarak istihdam edilen esirlerin sayısının elliye geçmemesini ve esirlerin

³¹¹ Tarana Oktan, **Rus Köleler**, s. 421-422.

³¹² Şile, Kandıra, İznikmid ve Darıca kadılarına gönderilen emirde Asitaneye zahire temin etmek için o tarafa gönderilen bir mavna ve bir taş gemisi fırtınadan dolayı karaya oturmuş içinde bulunan miri esirelde bu durumu fırsat bilerek firar etmişlerdir. Gönderilen emirde bu esirlerin derhal bulunarak Asitaneye gönderilmesi istenilmektedir (27 Numaralı Mühimme, hk: 48, Receb 983 (Ekim-Kasım 1575))

³¹³ Brian L. Davies, The prisoners' Tale: Russian Captivities Narrative and Changing Muscoviite Perceptions of the Ottoman-Tatar Dar-al-İslam, **Eurasian Slavery, Ransom and Abolition in World History, 1200-1860** ed. By. Christoph Witzernath, 2015, s. 288.

³¹⁴ Tarana Oktan, **Rus Köleler**, s. 417.

³¹⁵ Ayşegül Özer, **113 Numaralı Mühimme Defteri'nin (H.1112-1115-M.1701-1703) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi**, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003, hk. 120, s. 134.

³¹⁶ **113 Numaralı Mühimme**, s 152,153.

arasına hod-girifte kürekçiler ile mücrimlerin yerleştirilmesini tavsiye etmektedir. Bu tedbirler ile esirlerin kaçmalarının önüne geçilebileceğini tavsiye etmektedir.³¹⁷ Aslında buna benzer uygulamalar sadece Osmanlı Devleti'nde değil çağdaşı diğer devletlerde de bulunmaktadır. Örneğin Venedik Senatosunun da esirlerin kaçmalarını engellemek adına gemilerde belli sayılarda tutulması ve aralarına gönüllü kürekçiler ile suçluların konulmasına dair almış olduğu kararlar mevcuttur.³¹⁸ Ayrıca esirlerin düşman gemisi ile karşılaştıklarında kendilerinin esaretten kurtulma imkânları ortaya çıktığı için çok da gönüllü kürek çekmedikleri başka anlatılarda da karşımıza çıkmaktadır.

Kendi başına hareket ederek firar eden esirlerin durumları ise tamamen farklıdır. Bu noktada devreye esirlerin kaçışlarına yardımcı olacak kişiler girmektedir. Bireysel kaçış, toplu kaçışın aksine plan, sabır, saklanacak mekân ve yardım gerektirmektedir. Gemi ile kaçan esirler hiç vakit kaybetmeden kendi coğrafyasına doğru yol alırken kendi başına kaçmayı başaran esir, esaret emareleri ortadan kalkana ve tanınmayacak hale gelene kadar gizlenmek zorundadır.³¹⁹

Alınan miri esirlerin tamamının esirlik alameti olarak saçları ve sakalları kazıtılmaktadır. Bu uygulama ile kaçan esirin toplum içinde saklanması zorlaştırılarak tanımlanması kolaylaştırılmıştır.³²⁰ Esirler zindana teslim edilirken fiziki görüntüleri

³¹⁷ Kâtib Çelebi, **Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfârî'l-Bihâr**, haz. İdris Bostan, Ankara: TÜBA, 2018, s. 184. 16. yüzyılda Osmanlı Kadırgalarında kürek çeken Heberer, gemiye bindiklerinde kürek çecekleri yerlere ağır zincirlerle bağlandıklarını, karaya çıktıklarında ise daha hafif zincirler takıldığını bahsetmektedir. Bu zincirler esirlerin firarlarını önlemeye yönelik çabalardan biridir (**Osmanlı'da Bir Köle**, s 135).

³¹⁸ Bono, ayrıca kürek çeken esirlerin sayılarının fazla olması düşman ile karşılaşıldığında gönülsüzce kürek çektikleri veya kürek çekmedikleri bu sayede kendi dindaşları tarafından geminin ele geçirilmesiyle özgürlüklerine kavuştuklarından bahisle esir kürekçilerin sayısının az olması tavsiye edilmektedir.

³¹⁹ Durumu göstermesi bakımından 1120 (1708) senesinde Galata Voyvodası tarafından yakalanarak Tersane Zindanı'na gönderilen Vasil isimli esirin hikâyesi önemlidir. Tersane Zindanı'ndan kaçmayı başaran Vasil esaretten kaçmayı başaramamıştır. Tersane Zindanı'na yeniden teslim edilene kadar ki altı yedi senelik süre zarfında farklı kişilerin ellerine düşmüş ve birkaç defa daha firar etmeyi başarmıştır. Firarları sonucunda değişen tek şey sahipleri olmuştur. Bu durum kaçtığı andan itibaren onu gören kişinin esir olduğunu fark etmesi ve kendi mülkiyetine alması gizlenmenin ve esaret emarelerinin ortadan kaldırılmasının önemini göstermektedir (BOA. *Mad.* nr. 2489, s. 79, 29 Safer 1120/20 Mayıs 1708).

³²⁰ Bu durum günümüzde hapisane mahkûmlarının tek tip giydirilmelerine benzemektedir. Modern devlet yapılanması kaçan mahkûmun toplum içinde kolayca fark edilmesine ve yakalanmasına yönelik tek tip giyimi tercih ederken erken dönemde Osmanlı Devleti dâhil birçok devlet esirleri toplumun genel görünümünden farklı kılarak kolay fark edilmelerini ve yakalanmalarını amaçlamaktadır. Venedik'te de donanmada kullanılan esirlerin saçları ve sakalları kesilmektedir. Durum diğer ülkelerde de farklı değildir. Venedikliler aldıkları esirlerin saçlarını ve sakallarını kazıyarak onları forsa yapmaktadır (Osman Karataş, **III. Numaralı Mühimme Zeyli Defteri Rebiülevvel-Cemâziyelevvel 984 (Haziran-**

kaydedilmektedir. Saçları sakalları kazıtılmadan yapılan bu tarif esirin kaçması durumunda nasıl görüneceğine dair bilgi vermektedir. Bu tanımlamada kişilerin isimleri, fiziki özelliği ve bazen de yaşları kaydedilmektedir. Fiziki özelliğinden kasıt kaşı, gözü, sakalı, bıyığı ve varsa yüzünde, elinde veya vücudunun herhangi bir yerinde kusuru veya onu tanımlayabilecek beni, yara izi belgelerde açıkça tarif edilmektedir. Bu duruma örnek olması bakımından aşağıda farklı kayıtlarda geçen esir tariflerini vermek yerinde olacaktır. Mesela esirlerin yüzlerinde veya vücutlarının herhangi bir yerinde bulunan araz ile alakalı örnekler; Hekim, İstadori Sando, Orta boylu, kara gözlü kara kaşlı kara bıyıklı yüzü çiçek bozmuş,³²¹ Todori Dimitri, Uzun boylu kara gözlü kara kaşlı sol gözü kör ve sol ayağı topaldır.³²² Tamay Vodori, alçak boylu kara gözlü kara kaşlı sağ kaşı üstünde yara nişanı vardır.³²³ Mariye, Kara gözlü ağa kaşlı yüzü benekli orta boylu on altı yaşında kızdır.³²⁴ Nakkaş, Francesko Danko, Alçak boylu açık kumral kaşlı kumral bıyıklı dişleri yok ağzında.³²⁵ Luka, Hırvat, Uzun boylu kumral kara bıyıklı sağ ayağı yaralıdır. Makasi Luko, Orta boylu sarı sakallı sağ gözüne ok düşmüştür.³²⁶ Anton, Yek çeşm genç oğlandır.³²⁷ Nikola Kaziro, Uzun boylu sarı ela gözlü çatık sarı kaşlı sarı bıyıklı alnında yara nişanı var.³²⁸ Bazı tarifler ise daha subjektif bilgiler vermektedir. Mesela Covan Dominko, Nursuz cehrelü koca kırçıl kâfirdir.³²⁹ Nursuz cehrelü derken tam olarak neyi kastettiği bilinmemekle beraber yakışıklı olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bazen esirlerin burunlarına dair ilginç tanımlamalar görülmektedir. Mesela esir Emaski, yirmi yaşında siyah gözlü çekme burunlu cariyeye şeklinde tarif edilmiştir.³³⁰ Enisko İdri ise Uzun boylu sık kaşlı kara gözlü sivri burunlu³³¹ olarak tanımlanmıştır. Esirlerin boyları ile alakalı genel tarifler orta boylu uzun boylu şeklinde verilirken esir Cuvan ise çatık

Ağustos 1576, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2010, s. 38.” bi”l-cümle kırk nefer kimesneyi müslimânlardan Girit”de alıkoyup sakalların kazdırup forsalarına ilhâk idüp...” .. Heberer anılarında kadırgalarından kaçan iki forsadan bir tanesinin bir köye kadar kaçabildiğini burada yardım istemek için kapısını çaldığı evdekilerin onun köle olduğunu anladıklarını ve üzerine atladıklarından bahsetmektedir (Osmanlı’da Bir Köle, s. 189).

³²¹BOA. Mad. nr. 3435, s.72, 5 Zilhicce 1122 (25 Ocak 1711).

³²² BOA. Mad. nr 3435, 63, 17 Zilhicce 1122 (6 Şubat 1711).

³²³ BOA. Mad. nr 2764, 96, 10 Ramazân 1111 (1 Mart 1700).

³²⁴ BOA. Mad. nr 2764, 95, 18 Cemâziyelâhır 1111 (11 Aralık 1699).

³²⁵ BOA. Dbşm 3079, 15 Şevvâl 1112 (25 Mart 1701).

³²⁶ BOA. TT.d 799, 13 Rebî’ülevvel 1081 (31 Temmuz 1670).

³²⁷BOA. Mad. nr 10309, 51, 17 Cemâziyelâhır 1131 (7 Mayıs 1719).

³²⁸ BOA. Mad. nr 6266, 142, 17 Rebî’ülevvel 1128 (11 Mart 1718).

³²⁹ BOA. Mad. nr 2764, 95, 18 Cemâziyelevvel 1111 (10 Kasım 1699).

³³⁰ BOA. Dbşm 1291, 12 Receb 1107 (16 Şubat 1696).

³³¹ BOA. TT.d 799, 13 Rebî’ülevvel 1081 (31 Temmuz 1670).

karakaşlı bodur³³² olarak tarif edilmiştir. Açıkça görülmektedir ki esirler tarif edilirken kaş göz rengi hakkındaki bilgiler objektif, diğer özellikleri ise subjektiftir. Çatık kaşlı, sivri burunlu, çekme burunlu, nursuz yüzlü, çatma kaşlı, burnaz verilen diğer özelliklerin yanında biraz sübjektif kalmaktadır.

Esirlerin kaçışlarında onların en büyük yardımcıları şüphesiz elçilik ve elçilik çalışanlarıdır. Birçok kayıta elçilerin esirlerin kaçışlarında yardımcı olduklarına dair bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca seyahatnamelerde firar eden esirlerin şehirden çıkmadan önce saçlarını ve sakallarını uzatmak için saklanacak yere ihtiyaç duyduklarına dair verilen bilgiler ve anekdotlar esirlerin saklanması elçilik çalışanlarının yardımını göstermektedir.³³³ Ayrıca esirlerin gelen elçiler vasıtasıyla firar ettiklerinde elçilik binasına sığınmaları hakkında seyahatnamelerde de bilgiler verilmektedir. Gerlach, İstanbul'dan ayrılan Bay Simich'in giderken yanında kaçan esirleri götürdüğünden bahsetmektedir. Bunlardan bir tanesi Gomorrallı kasap, diğeri Gelibolu'da sipahiye hizmet edip azad edilmiş olan seyis ve bir diğeri de Anadolu'dan firar ederek Avusturya elçisine sığınan ve altı aydan beri saklanılan Ausburglu George Solinger isimli esirdir.³³⁴

Osmanlı idarecileri, Avrupa ülkelerine gidecek olan yabancı bandıralı gemilerin esir ve yasak eşyayı kaçırmalarını engellemek için durdurmaya ve aramaya yönelik girişimlerde bulunmaktadır. Buna karşın elçilerin de gemilerin durdurulmasını ve aranmasını engellemeye çalıştıkları görülmektedir. Aslında Osmanlı idarecilerinin bu çabaları boşuna değildir. Nitekim seyahatname anlatılarında ve elçi raporlarında

³³² BOA. Mad. nr. 10309, s. 17, 1131 (1718-19).

³³³ Heberer, aynı kadirgada bulunan alman arkadaşının firarını anlatırken tanıdığı bir almanın yanına sığınan kaçak esirin saç sakalı uzayana kadar onun tarafından saklandığından bahsetmektedir. Saçı sakalı uzayınca onu kiliseye, düğünlere ve davetlere götürerek onun yanında olan akrabası imajını vermeye çalışmış ve şubat ayında onu gelen bir kadirgaya bindirerek göndermiştir (**Osmanlı'da Bir Köle**, s. 188-191). Esirin bulunduğu yer bu noktada önemlidir. İç kalelerde veya İstanbul'da olan esirler için saklanarak saç ve sakallarını uzatmak zorunluluk iken, uç bölgelerde olan esirler saklanmaya daha az ihtiyaç duymaktadır. Örnek olarak Girit adasının fethi esnasında Girit serdarı Hüseyin paşanın Hanya kalesi fethinde esir aldığı Deli Marko isimli esir bir müddetten beri Cebecibaşının yanında iken firar edip Kandiye kalesine kaçmayı başarmıştır. (Hasan Ali Cengiz, **Tevârih-i Cezire-i Girit**, s. 179). Deli Marko isimli bu kişi Kandiye kalesine ulaştıktan sonra kaleyi kuşatan Osmanlı askerlerine karşı mücadele etmiştir. Askerlerin yürürken fark etmeyecekleri ağzı zemberekli ve kepenk biçiminde kapanan içine kazık doldurdıkları kuyu yapmış, içine düşen askerlerin üzerine bomba atarak çok sayıda askerin ölmesine ve birçoğunun yaralanmasına sebep olmuştur (Hasan Ali Cengiz, **aynı eser**, s. 211). Gerlach'ta Rumeli Defterdarı Üveys Paşa'nın kaçan esirlerinden Hans Segediner'in kendilerine firar ettikten sonra kendilerine sığındıklarından bahsetmektedir (Stephan Gerlach, **Türkiye Günlüğü**, c. 2, s. 513). Kaçırılan başka esirlere dair bilgiler de vermektedir (aynı eser, s. 517-518).

³³⁴ Stephan Gerlach, **Türkiye Günlüğü**, c. II, s. 519.

esirlerin gemilere kaçak bindirilerek kaçırıldıklarına dair hikayeler anlatılmaktadır. Bunun sebebi elçilerin kurtardıkları esir sayısıyla övünmeleri ve bu durumun onlar için başarı kaynağı olarak görülmesidir. 949 (1542) gibi erken tarihli bir örnekte Kanuni Sultan Süleyman Venedik Doçuna mektup yazarak İstanbul'da bulunan Venedik Balyosu Girolamo'nun Venedik'e geri çağırılması, orada cezalandırılması ve kaçırıldığı esirlerin Osmanlı Devleti'ne iade edilmesini istemektedir. Olayın patlak verdiği nokta Hacı Sinan'ın mülkiyetinde iken Müslüman olup Hüsrev adını alan kölesi kaçtıktan sonra Venedik Balyos'u Giralamo Zane'nin evinin civarında sahibi Hacı Sinan'ın yakınları tarafından görülmesidir. Balyostan alınarak eski sahibine iade edilen köle sorgulandığında kendisini firar etmeye Dubrovnikli Cavaler isimli birinin ikna ettiğini, Baylos'un iki buçuk ay boyunca kendisini ve otuz erkek ile beş kadın köleyi sakladığını ve kaçmalarına yardım edildiğini söylemiştir. Suçlamalar karşısında mahkemeye çağrılan Zane bu ithamı kabul etmemiş, kendisinden bu Dubrovnikliyi bulması istenilmiş fakat getirememiştir. Her ne kadar balyosun suçu ispatlanamasa da varlığı Osmanlı ülkesinde istenilmemiştir.³³⁵ 1574 senesinde Venedik Doçuna yazılan bir diğer mektupta benzer şikâyetler Baylos Antonio Tiepolo³³⁶ için de tekrarlanmıştır. Kendisinin köleleri ve sultanın esirlerini kaçırıldığı, antlaşmaya mugayir hallerde olmasından dolayı Venedik'e geri çağırılması, cezasının orada verilmesi ve kaçırılan esirlerin sahiplerine geri teslim edilmesi istenilmiştir.³³⁷

Esirlerin firarları zaman zaman devletlerarası krizlere yol açmıştır. Fransız elçisi Bonnac raporlarında, kendisinden önce Babıali'ye gelen Fransız elçilerinden M. de Nointel'in İstanbul'dan Fransa'ya gönderdiği gemilerin içinde birçok esir bulunduğundan bahsetmektedir. Muhtemelen bu esirler gelen elçinin isteği üzerine Osmanlı Devleti tarafından hatra binaen bırakılan esirlerdir. Bunların arasında yirmi seneden beri Yedikule Zindanı'nda hapis tutulan *Beaujeu* adındaki bir Malta şövalyesinin olması ve Osmanlı görevlilerince istenilmesi üzerine elçinin reddetmesi soruna sebep olmuştur. Bir yolunu bulup kaçarak kralın gemilerine sığınması üzerine kaymakam onun iadesini talep etmesi fakat elçinin bu isteği reddetmesidir. Bunun üzerine İstanbul Kaimmakamı Çanakkale muhafızlarına arama yapmadan ve içlerinde

³³⁵ Documenti Turchi, Busta 4, No: 484.

³³⁶ Baylos Antonio Tiepolo 1573-1575 seneleri arasında görev almıştır (Tommaso Bertele, **Venedik ve Kostantiniye: Tarihte Osmanlı Venedik İlişkileri**, çev. Mahmut Şakiroğlu, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012, s. 471).

³³⁷ Lettere a Scrittura Turchesche, Busta 2, Filza 3, 31 v-r.

bulunan kaçak esirleri ve özellikle de şövalye Beaujeu'yü almadan gemilerin boğazdan geçişine izin vermemelerini emretmiştir.³³⁸ Elçi M. de Nointel sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'yla görüşüp geminin içinde kaçak esir olmadığına dair ikna etmiştir. Sonuçta Edirne'de bulunan sadrazama durumu anlatınca Sadrazam Boğazhisarları muhafızlarına gemilerin geçişine izin vermelerine dair emir göndermiştir.³³⁹ Burada anlatılan olayın doğruluk derecesi bilinmemekle beraber olayda dikkat çeken bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Malta şövalyelerinin mübadele, fidye ile serbest kalma veya azad edilme şansına sahip olmamalarıdır.³⁴⁰

Benzer olay 1670 yılında Bonnac'ın Fransa'ya geri dönüşü esnasında da yaşanmıştır. Fransa'ya dönmek için bindiği geminin Çanakkale Boğazından geçişi Yedikule zindanından kaçan iki Fransız esirin gemide olduğu düşünülerek engellenmiştir. Bir süre bekletildikten sonra Sadrazamın izin vermesi üzerine geminin geçişine izin verilmiştir. Gerçekten de bahsi geçen firari esirlerin bu gemide saklanarak Fransa'ya ulaşmaları sağlanmış ve orada diğer esirler gibi özgür kalmışlardı.³⁴¹

1094 (1683) tarihinde Yedikule zindanından kaçan birkaç esir Venedik gemileriyle kaçmayı başarmış, Sultan Avusturyalılar ile savaş halinde olduğu için şimdilik Venediklilerin ömrünü kabul etmiştir.³⁴² Durum her zaman elçilerin lehine değildir, 1044 senesinde Fransa kralına gönderilen mektupta Fransa'dan yeni gönderilen elçi Kont dö Marsevil (Henry de Gournay -elçilik tarihi 1631-1639) hakkında şikayette bulunulmuştur. Elçinin, elçilik adabına uygun davranmadığı, kendisinden önce gelen elçilerin kaldığı mesken yerine, esirleri ve istediği her türlü şeyi saklayabileceği çok mahzenli bir yapıda kaldığı ayrıca İspanya, Floransa ve diğer devletlerden esirleri ayartarak onları Fransız Bandıralı bir gemiye bindirerek

³³⁸ Hatıratıta gemi kapudanında hiçbir şekilde durmayacağı gerekirse zorla boğazı geçme kararında olduğu yazmaktadır (Bonnac, **İstanbul'da Fransız Elçiliği**, s. 75).

³³⁹ Bonnac, **İstanbul'da Fransız Elçiliği**, s. 75-76.

³⁴⁰ Bu konu hakkında Heberer hatıratında yolculuğu esnasında denizdeki fırtınalar ve susuzluktan dolayı karaaya çıkmak zorunda kaldıklarında Şövalyelerin bu duruma razı olmadıklarını ve başka çareler aradıklarını anlatmaktadır. Karaya çıkmama kararı aldıklarında gemide bulunanlara bildirdikleri sebebi şu şekilde yazmıştır. "Hepiniz çok iyi biliyorsunuz ki, gerek Türkler gerekse Araplar Malta Şövalyelerine düşmandırlar ve eğer Malta şövalyelerinden biri Türklerin veya Arapların eline geçerse ömür boyu özgürlüğüne kavuşmayı ümit edemez. Çünkü özgürlüğünün bedelini para ile ödemesi veya başka bir esirle değiştirilme yoluyla kurtarılması hemen hemen imkânsızdır" (Heberer, **Osmanlı'da Bir Köle**, s. 81).

³⁴¹ Bonnac, **İstanbul'da Fransız Elçiliği**, s. 124.

³⁴² Şimdilik Avusturya ile savaş devam ettiği için ses çıkartılmamış ama sonrasında Venedikle olan ahidnamenin bozulma sebepleri arasında bu durum da zikredilmiştir (**Zübde-i Vekayiât**, s. 164-165).

kaçırmaya çalıştığı ve bu esnada Boğaz Hisarındaki görevliler tarafından geminin batırıldığı mektupta bildirip ve bu kişinin elçilikten geri çağırılması istenilmiştir. Burada bizim üzerinde duracağımız kısım elçinin esirleri saklamak üzere çok mahzenli bir evde yaşaması ve esirleri gemiye bindirerek kaçırmaya çalışmasıdır.³⁴³ Elçilik konutunda sıklıkla esirlerin saklanmasına dair 16. yüzyılda Osmanlı ülkesine gelen ve seyahatname yazan Lubenau ilginç bilgiler vermektedir. Elçilik konutunda kaldığı sürede zaman zaman önemli esirlerin konutun arka odasında saklandığı ve saç sakalı uzayana kadar gizlendikten sonra gemilerle Venedik'e gönderildiklerini aktarmaktadır.³⁴⁴

Galland'ın seyahatnamesinde duruma örnek teşkil edecek bazı olaylar anlatılmaktadır. Mesela, 1672 tarihinde sultanın esirlerinden bir esirin firar etmesinden dolayı yanında yeniçeri olmadan hiç kimsenin Fransız gemilerine götürülmemesi kayıkçılara emredilmiş böylece kaçan esirin Fransız gemisine binmesi engellenmeye çalışılmıştır. Her ne kadar tedbirler alınmış olsa da Galland'ın maiyetinde bulunduğu elçi, kendilerine sığınan iki Fransız ve farklı milliyette olan iki esiri uşak kılığına sokarak gemiye yollamış ve bu şekilde esirler kaçmışlardır.³⁴⁵

Gerlach, esirlerin kaçmalarında yardımcı olan casuslardan da bahsetmektedir. Napoli, İspanya ve İtalya'dan gelen birçok casusun İspanya kralı tarafından finanse edildikleri ve bunların on beş yirmi esir toplayarak kaçırdıklarından bahsetmektedir. Esirlerin firar edebilmeleri için on beş yirmi düka biriktirmeleri gerektiğini ve bu para ile casusun onlara Arnavut kıyafeti temin ederek geceleri kimseye görünmeden kaçmalarını sağladığını anlatmaktadır. Bu casusların birkaç dili akıcı konuştukları ve yol güzergâhını iyi bildikleri için rahatlıkla geceleri yolları bulabildiklerinden

³⁴³ Nermin Genç, **Fransa Ahkam Defteri 1636-1666 (İnceleme-Metin)**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tarihi, 2014, hk: 372, s 354, 20-30 Rebî'ülevvel 1076 (13-23 Eylül 1666).

³⁴⁴ Reinhold Lubenau, **Osmanlı Ülkesinde**, s. 268.

³⁴⁵ Galland, *Günlük Anılar*, c. 1, s. 70-71. Mübadele anlaşmalarından sonra ise durum değişmiştir. Sahibi tarafından mübadele edilmeyen veya saklanmaya çalışılan esirler kaçarak elçiliklere sığınmaya başlamış ve kolaylıkla özgürlüklerini almaya başlamıştır. 18. yüzyılın öncesine esirleri saklamak için çaba sarf eden elçiler, yüzyılın sonunda saklanılmaya çalışılan esirleri bulmaya uğraşmaktadır. 1150 tarihinde Hacı İvaz'ın kaçan Rus esiri Galata voyvodasına sığınmış ve Galata mahkemesinde görülen dava sonucunda Rus elçisine teslim edilmiştir. Hacı İvaz, devletten esirin bedelini talep etmiş ve olumlu karşılanan talebine binaen kendisine yüz kuruş verilmiştir (Paul Ricaut, **History of the Present State**, s.375-376). 1736-39 Osmanlı Rus savaşı sonrasında imzalanan Niş anlaşmasına binaen Osmanlı Devleti'nde bulunan ve savaş esnasında alınan esirlerin tamamı serbest bırakılacak, halka satılan esirler için devlet yüz kuruş ödeyerek esirleri serbest bırakacaktır.

bahsetmektedir.³⁴⁶ Gayrimüslimlerin yardımlarına dair bilgiler seyahatnamelerde aktarılmaktadır.³⁴⁷ Seyahatnamelerin yanı sıra gayrimüslimlerin kaçmalarında dindaşlarının rolüne ve yardımına dair örnekler arşiv belgelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Erken tarihli bir örnekte 1566 yılında Kanuni'nin son seferi olan Zigetvar seferi esnasında dil olarak alınan bir esiri voynuk³⁴⁸ kılığına sokarak kaçırmaya çalışan Voynuk Lazari'nin cezalandırılmasına dair olan emirden kaçırma teşebbüsü anlaşılmaktadır.³⁴⁹ 990 (1582) yılında Atina'da yaşayan Rusule isimli keşişenin yaşadığı yerde bir manastır kurup kaçan esirleri bir müddet saklayarak kaçmalarına yardım ettiğine dair şikâyet bulunmaktadır. Devletten gönderilen emirde bu kişilerin hakkında tahkikat yapılması ve sonucunda bu kişinin esirleri kaçırdığı kesinleşir ise manastırın yıkılması emredilmiştir.³⁵⁰ 16. yüzyılda Eğriboz Beyi'ne ve Atina Kadısına gönderilen emirde kurulan manastırın yıkılması emredilmiştir. Manastırın yıkılma sebebi, Velestin kasabasında yaşayan gayrimüslimlerin bazılarının buraya gelen yabancı gemilere kılavuzluk ve Müslümanların esir alınmalarına ayrıca kaçan esirleri burada saklayarak gelen yabancı gemiler vasıtasıyla firarlarına yardım ettiklerine dair Velestin kadısının ve halkının şikâyetidir.³⁵¹ Din adamlarının firar eden esirlere yardım etmelerine dair hikaye Gerlach seyahatnamesinde de yer almaktadır. Habsburg elçisi Karl Rym von Estbeck'in yanında olan din görevlisi Dominiken rahip firar eden birkaç esiri saklamış, fakat esirlerden biri yakalanınca diğerlerinin yerini söylemiştir. Bunun üzerine Dominiken rahip ve komşusu olan bütün Rumlar tutuklanıp hapse atılmıştır.³⁵²

³⁴⁶ Stephan Gerlach, **Türkiye Günlüğü**, c.2, s. 636.

³⁴⁷ Heberer, Kahire'de bulundukları esnada efendisinin iki esirinin kaçtığını, aranılmasına rağmen bulunamadıkları, en sonunda şarap ticareti ile uğraşan bir İtalya'nın bunların kaçmalarına yardım etmekle suçlandığından bahsetmektedir. İtalyan inkar etse de zindana atılmaktan kurtulamamıştır. Daha sonrasında da Kadırgaya demir kelepçe ile forsa yapılmıştır (**Osmanlı'da Bir Köle**, s. 146). Aynı şekilde İstanbul'da kadırgalarında bulunan bşr Alman ve İtalyan'nın firar ettiklerini Alman olan arkadaşının kaçışında dostları Alman Rattich'in korkmasına rağmen yardımcı olduğundan bahsetmektedir (Heberer, **aynı eser**, s. 188-191). Kaçmaya hazırlanan bir Yunan kölenin önce arkadaşınamektup yazarak kaçtığına saklanacak yere ihtiyacı olduğunu ve kendisini saklamak üzere kabul etmesine dair mektup yazdığından bahsetmektedir (Heberer, **aynı eser**, s. 208-209). Hatta Heberer, kendisinin firar edememe sebebini kendisini saklayacak kimsenin olmamasına bağlamaktadır (Heberer, **aynı eser**, s. 211). Galata civarında çalışırken bir anda kadırgalardan birinin ateş aldığını ve söndürmek için esirlere emir verildiği, istese bu karmaşada çok rahat kaçabileceğini ama saklanacak bir yer olmadığından kaçamadığını ve kadırgaya döndüğünü anlatmaktadır (Heberer, **aynı eser**, s. 240-241).

³⁴⁸ Voynuk: Seferde ordunun, vezirlerin devlet adamlarının atlarına bakmak ve sair zamanlarda Has ahır ve çayır hizmetinde kullanılmak üzere gayr-ı müslimlerden ve bilhassa Bulgar'lardan tertip olunan bir sınıf hakkında kullanılan bir tabirdir (Pakalın, **Tarih Deyimleri Sözlüğü**, c.III, s 595).

³⁴⁹ 5 Numaralı Mühimme, hk: 1791, 16 Zilhicce 973 (4 Haziran 1566).

³⁵⁰ 48 Numaralı Mühimme, hk: 323, 19 Ramazân 990 (17 Ekim 1582).

³⁵¹ 73. Numaralı Mühimme, s. 76,77.

³⁵² Gerlach, **Türkiye Günlüğü**, c. 1, s. 468.

Dindaşlarını esaret hayatından kurtarmayı dini bir görev sayanların yanında bu işten para kazanarak bunu gelir kapısı olarak görenler de bulunmaktadır.³⁵³ Pedro, günlüğünde İstanbul'da esirlerin kaçışını organize eden ve bu işten gelir kazanan bir Rum şebekenin varlığından bahsetmektedir. Şebekenin, kaçmalarını sağladıkları esirlerden kişi başı masraflar hariç onar düka aldıkları, esirleri Dubrovnik veya Korfu'ya götürdüklerinde idarecilerinin bunlara on düka daha verdiklerinden bahsetmektedir.³⁵⁴

Esirlerin firarlarında gayrimüslimlerin yardımları dolayısıyla devletin evvelinde esirlerle münasebeti olan gayrimüslimlere karşı daha şüpheli davrandığına dair örnekler bulunmaktadır. Örneğin 1109 (1698) yılında Yedikule zindanında bulunan esirlerin muayenelerinin yapılması için devlet müslüman bir hekimin gelmesine izin vermiş fakat esirler müslüman hekimin verdiği ilaçların kendilerine iyi gelmediğini öne sürerek gayrimüslim bir hekim talep etmiştir. Bunun üzerine “kendi ülkelerinde bulunan müslüman esirlere müslüman doktor verilmediğini isterlerse müslüman doktora muayene olabileceklerini ama hiçbir surette kendilerine gayrimüslim doktorun gönderilmemesine dair İstanbul Kaymakamına emir gönderilmiştir.”³⁵⁵ Benzer örnekler geç tarihlerde de karşımıza çıkmaktadır.³⁵⁶

³⁵³ 1665 yılında İngiliz elçiliğinde görevli olarak İstanbul'da bulunan Paul Rycaut, topçu ocağında istihdam edilen esirlerin belli bir ücret aldıklarını ve paraları olduğu için kaçmaya çalıştıklarından bahsetmektedir (Paul Ricaut, *History of the Present State*, s. 375-376). Bu örnek esirlerin firarlarında paraya ihtiyaçlarının olduğunu göstermektedir. Gerlach'ta anılarında Galata'da bazı kimselerin para karşılığında köleleri kaçırdığını, bunların esirleri üç dört hafta evlerinde sakladıktan sonra Hristiyan ülkelere götürdüklerinden bahsetmektedir. Beş köleyi 300 düka karşılığında kaçırmak için anlaşılan bir Venediklinin hikayesi ise hayli ilginçtir. Kaçmak için Venedikli ile anlaşılan altı esir onun evinde saklanırken esirlerden bir tanesi kaçmaktan vazgeçmiş bunun üzerine kendilerini ele vermesi korkusuyla beş esir ve Venedikli bu esiri öldürmüştür. Yan komşu evdeki gürültülerden şüphelenmiş zorla eve girmiş vücudu gömülüp ayağı dışarda kalan cesedi görünce subaşına haber etmiştir (Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, c. 2, s. 804). Sadece Gayrimüslimler değil para karşılığında Müslümanlarda esirlerin kaçmalarına yardımcı olmaktadır. Galata'da sahibinden kaçan Macar asıllı bir köle yakalanarak soruşturmaya tabi tutulmuş ve kaçmasında Oruç isimli esircinin yardım ettiğini söylemiştir (Eda Daştan, *Tophane 2 Numaralı Şeriye Sicili*, s. 139).

³⁵⁴ Pedro, *Anılar*, s. 58.

³⁵⁵ BOA. *Mad.* nr. 2963, s. 6, 1109 (1698). 1204 ve 1205 tarihlerine ait hatt-ı hümayunlarda esirlerin tedavilerinde gayrimüslim hekimleri istedikleri görülmektedir. 1204 yılında Yedikule zindanında bulunan esirler, hastalıklarına binaen kendilerine hekimbaşı tarafından gönderilen Müslüman hekimin kendilerine iyi gelmediğinden bahisle kendilerine gayrimüslim bir hekimin gönderilmesine dair arzda bulunmuştur. İstanbul Kaymakamı'na giden emirde bunlara zaten hekim gönderildiği kendi memleketlerinde esir olan Müslümanlara Müslüman hekim verilmediği, isterlerse hekimbaşının gönderdiği hekime muayene olmaları istemezlerse kendilerinin bileceği ama gayrimüslim hekimin hiçbir surette gönderilmemesi İstanbul Kaymakamı'na emredilmiştir.

³⁵⁶ BOA. Hat. 273/16112. 1205 yılında yeniden verilen arzda Yedikule zindanında rahatsızlanan Nemçeli Mayor isimli esirir hastalığına müslüman hekimin iyi gelmediği, sultanın gayrimüslim hekimin Yedikule zindanına gelmesini yasaklamasına binaen Tersane Zindanı'nda bulunan ve esirlerin

Esirlerin kaçışlarında gayrimüslimlerin yardımlarını engellemek adına gayrimüslimlerin sorumlu tutuldukları da görülmektedir. Esirin firarından sonra öncelikli şüpheliler evvelinde esirle münasebeti olan dindaşıdır, bu yüzden ilk sorguya çekilen bu kişilerdir. 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde esaret hayatı yaşamış olan Heberer Kahire'de bulundukları esnada efendisi olan reisin iki esirinin kaçtığını, aranılmasına rağmen bulunamadıklarını, en sonunda şarap ticareti ile uğraşan bir Venediklinin bunların kaçmalarına yardım etmekle suçlandığından bahsetmektedir. Günün sonunda Venedikli'nin inkârları işe yaramamış önce hapse atılmış sonrasında Kadırgaya gönderilerek demir kelepçe ile forsa yapılmıştır.³⁵⁷ Esirlerin dindaşları tarafından kaçırılmalarına önlem alınmasına dair farklı bir örnek Küre-i Nühas madeninde çalışan 400-500 civarındaki esiri kaçırmak için Kazakların maden civarına saldırılarda bulunduğuna dair maden eminininden merkeze mektup yazılmasına dairdir. İstanbul'dan gelen emirde maden civarının ve buradaki toprakların korunmasının bölgede olan tımarlı sipahilerce yapılması ve esirlerin de dikkatlice muhafazası emredilmiştir.³⁵⁸

Esaretten kaçışa yardımcı olanlar sadece gayrimüslimler değildir. Esirlerin muhafazasından sorumlu olan devlet görevlilerinin de firarlara yardımlarına veya ihmallerine dair bilgiler bulunmaktadır.³⁵⁹ Bu noktada dizdarlara, vardiyanlara, zindan görevlilerine ve kilitçibaşlarına gönderilen emirler durumun hassasiyetini gösterir niteliktedir.³⁶⁰ Esirin zindandan firar etmesi durumunda ilk sorumlu tutulacak olan kilitçibaşı ve zindancıdır. Bunlar esirlerin muhafazasıyla görevlidirler, dolayısıyla firar etmelerinden de sorumlu tutulurlar. 1128 yılında Yedikule Zindanı'ndan Tersane-i Âmire Zindanı'na gönderilen on yedi nefer esirin demirlere bağlanıp gerektiği şekilde

tedavisi ile meşgul olan (muhtemel esirlerden biri) Venedikli hekimin Yedikule Zindanı'na gönderilmesi istenilmiştir. Ayrıca Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında anlaşma imzalandığı ve yakın zamanda esirlerin mübadele edileceği, Mayor isimli kişinin de mübadele edileceklerden biri olduğu ve yakın zamanda esirlikten kurtulacağı arzuhalde belirtilmiştir (BOA.Hat. 1395/55850).

³⁵⁷ Heberer, **Osmanlı'da Bir Köle**, s. 146.

³⁵⁸ BOA. MD, 88, hk: 6, evâsıt Zilhicce 1049 (2-12 Nisan 1649).

³⁵⁹ Budin'de sekiz esir gardiyanları ile birlikte firar etmişler, Budin Paşa sadece ihanet etmesinden ötürü gardiyanın geri iade edilmesini istemiştir (Gerlach, **Türkiye Günlüğü**, s. 242-243).

³⁶⁰ Esirlere yardım eden zindan kilitçilerinin yanında kaçma esnasında hayatını kaybeden kilitçiler de bulunmaktadır. Geç tarihli olmasına karşın durum örnek olması bağlamında 1204 (1789) yılında dört Macar esir tersane zindanı kilitçisini öldürerek kaçmaya teşebbüs etmişler ve içlerinden sadece bir tanesi başarılı olmuş o da kısa bir süre sonra yakalanmıştır (BOA. Hat. 1397/56106, 1204 (1789)). Aynı durum vardiyanlar içinde geçerlidir. Gerlach, esirlerin kaçarken kendilerini engellemeye çalışan vardiyan veya herhangi birini öldürdüklerinden bahsetmektedir (**Türkiye Günlüğü**, s. 636). Eserin ilerleyen sayfalarında Uluç/Kılıç Ali Paşa'nın yetmiş beş esirinin vardiyanlarını öldürerek firar ettiklerinden bahsetmektedir (**aynı eser**, s. 743).

hapsedilmeleri emredilmiştir. Eğer bu esirlerden kaçan olursa diye belgede kilitçi başı ve muhafızlar açık şekilde tehdit edilmiştir. Esirlerin kaçmaları durumunda muhafızlık görevlerinin başkalarına verileceği, sadece bununla yetinmeyip ibret olacak şekilde hemen cezalandırılacakları söylenmiştir.³⁶¹ Benzer şekilde 1124 (1712) yılında Yedikule’de esir muhafazasından sorumlu altı kişinin para karşılığında zindanda bulunan esirlerin kaçmasında yardımcı oldukları ve görevlerini yerine getirmediklerine dair şikâyetlere binaen gelirlerine el konularak görevleri başkasına verilmiştir.³⁶² 1112 (1700) senesinde Tersane-i Âmire Zindanı’ndan on iki esir bir şekilde firar etmeyi başarmış, bunun üzerine gönderilen emirde zindan kilitçisinin hemen hapsedilmesi ve emir gelmeden serbest bırakılmaması tembihlenmiştir. 1112 (1700) tarihinde ise Devlet, esirlerin firarında ihmal veya kusur sahibini zindan kilitçisi olarak görmüş ve kaçan tüm esirlerin fiyatlarının belirlenerek zararın kilitçi tarafından ödenmesini eğer ödemeye itiraz ederse esir bedellerinin kilitçinin malından tazmin edilmesini İstanbul Kaymakamına emretmiştir.³⁶³ Görevlilerin esirlerin kaçmalarında yardımlarına dair farklı bir hikaye Lubenau’nun seyahatnamesinde aktarılmaktadır. Esirlerin muhafazasından sorumlu kişinin mühtedi olduğu ve elçi ile arasının iyi olduğundan bahisle bu kişinin sık sık elçilik konutuna geldiğini ifade etmektedir. Kaçan bu esirlerin aranmama sebebi zindan muhafazasından sorumlu mühtedinin ölen bir esiri önemli esirlerden biri olarak gösterip o esiri kaçırıp elçilik konutuna

³⁶¹ Zikr olunan on yedi nefer üserâ zindan-ı tersânede muhkem demürlere urulup gereği gibi habs ve firar eylemekden ziyade ihtiraz ve ictinab eyleyüb şöyle ki içlerinden biri gıybet ve firar edecek olur ise zindan kilidcisi ve sair muhafızlarının etmekleri ahara verilmekle ve habs olunmakla kanaat olunmayub bilâ-te’hir cezaları tertib ve saire mücib-i ibret olacakların muhakkak bilüb hıfz ve hırsatlerin ana göre ihtimam-ı tam eylemek üzere Başmuhasebeye kayd ve suret verilmek babında fermân-ı âlî sadır olmağın. Mucibince kayd olunup suret verilmiştir (BOA. *Mad.* nr. 6266, s. 143, 17 Rebî’ülevvel 1128/11 Mart 1716).

³⁶² Sen ki dizdar-ı mezkursun. Ordu-yu hümayunuma mektub gönderib zikr olunan kule neferatından Kethüdaoğlu Serbölük Mehmed ve Serbölük İsmail ve Kethüdaoğlu İbrahim ve diğer İbrahim ve Seyyid Abdi ve Mehmed nam kimesneler kendi hallerinde olmayub birbirleriyle yekdil ve derun-ı kalede olan mahbusların akçelerin alub firar ettirmek kasdın edüb ve daima mahbusları ifâ ve ifsad etmek adet-i müstemirreleri olub ve ta’yin olundukları mahalle varmayub ve hidemât-ı hümayunumda bulunmayub kendü heva ve heveslerinde gezüb bunun emsali nice mel’anete mübaşeret eyledikleri sen ki vezir-i müşarûn-ileyhsin, ma’lumun oldukda mezkurun müfsidler, tarafından habs olunmalarıyla sair mastahfızlara mücib-i ibret için dirlikleri ahara arz ve ıslah-ı nefis edince diyar-ı ahara nefy ve icla olunmaları babında arz eyledikleri ecilden vech-i meşruh üzere dirlikleri müstahikkine arz ve kendüleri diyar-ı ahara nefy ve icla olunmak için yazılmıştır (BOA. C. AS. 768/32473, evâhir-i Zilhicce 1124/7 Ocak 1713). Kaçmalarına yardımcı olmayan fakat rahat hareket etmelerini sağlayan görevlilerin sürgün edildiklerine dair bilgiler bulunmaktadır. 1125(1713) senesinde Yedikule Dizdarı Osman Ağa Magosa Kalesi’ne hapsedilmiştir. Yedikule’de bulunan Rus esirleri hamama götürdüğü, kadınlarla buluşmalarını ayarladığı ve gezmelerine izin verdiğine dair iddiaların araştırıldığı ve doğruluğu üzerine sürgün edildiği belirtilmektedir (BOA. *Hat.* 1664/38, Şevvâl 1125/ Kasım 1713).

³⁶³ BOA. *Mad.* nr. 4876, s. 37, 13 Rebî’ülâhır 1112 (27 Eylül 1700).

saklamasıdır. Böylece devlet kayıtlarında öldüğü düşünülen ve aranmayan esir zahmetsizce kaçmayı başarmaktadır.³⁶⁴ Esaretten kurtulmada devlet görevlilerinin insiyatifini ve yardımını göstermesi bakımından bu önemli bir anekdottur.

Zindandan kaçmayı başaran esirlerin yanı sıra kadırgalardan veya istihdam edildikleri yerlerden firar eden esirlere dair bilgiler de bulunmaktadır. Bu noktada esirlerin firarında ihmali olduğu düşünülen ve firardan sorumlu tutulan görevliler değişmektedir. Kadırgada zincirlenmiş olan esirlerden zincirlerinden kurtularak firar eden olduğunda öncelikle gemideki vardiyancılar sorumlu tutulmaktadır. Bunlar esirlerin zincirlerini kontrol etmekle ve firarlarını önlemekle görevlidir. Üç yıl boyunca kadırgada esaret hayatı yaşayan Heberer, zincirlerinden kurtularak kaçan iki esirin ardından kaçmalarında ihmali olan vardiyancının onların yerine küreğe konulduğunu anlatmaktadır.³⁶⁵ 1093 (1682) yılında daha önce de bahsedildiği üzere Enderun ağalarının binmesi için hazırlanan kayıklardan bir tanesinde bulunan esirler kimse fark etmeden gece kaçıp boğazdan geçmeyi başarmışlar, durum ertesi günü fark edilmiştir. Esirlerin geçişini fark etmeyen ve ihmali bulunduğu düşünülen Boğazhisarında dizdar olan iki kişiye hem hapis cezası hem de beş yüzer değnek vurulma cezası verilmiştir.³⁶⁶ Şark seferinde olan Koca Sinan Paşa'nın yirmi esiri kaçarak Bozcaada'ya gitmeyi başarmışlar fakat burada yakalanmışlardı. Yakalanan esirlere Kilitbahir ve Seddülbahir Kaleleri arasından nasıl geçtikleri kendilerine müdahale edilip edilmediği sorulduğunda esirler Kilitbahir kalesi dizdarı, azepleri ve topçularının kendilerine yardım ettiklerini söylemiştir. Bunun üzerine merkezden Gelibolu Voyvodasına esirlerin dediği gibi kaledekilerin yardım edip etmediğinin araştırılması eğer yardım etmişler ise verilecek cezayı tehir etmeden uygulaması emredilmiştir.³⁶⁷

Esirlerin sıklıkla firar ettikleri için Tersane zindan defterlerinde ölen ve firar eden esirlerin listesi kaydedilmektedir. Esirlere verilecek tayinat listelerinde ve genel amacı kürekçi ihtiyacını göstermek olan tersane emini tarafından tutulan listelerde *mürdegân* ve *firâriyân* şeklinde tanımlanan esirler sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

³⁶⁴ Reinhold Lubenau, **Osmanlı Ülkesinde**, s. 268.

³⁶⁵ Heberer, **Osmanlı'da Bir Köle**, s. 190.

³⁶⁶ **Zübde-i Vekaiyât**, s. 133.

³⁶⁷ Adem Keleş, **75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 172-331)**, Erzurum: Atatürk Üiveritesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011, s. 181.

Mesela, 1108 (1696) senesinde Tersane-i Âmire Zindanı'nda bir sayım yapılmış, burada bulunan esirler hakkında kayıt düşülmüştür. Esir sayısının ne kadar olduğu, nereden geldikleri, istihdam için nereye gönderildikleri, ölenler ve kaçanların sayısı ayrı ayrı verilmiştir. Kürekçi ihtiyacına binaen hazırlanan bu belgede firar eden dört esirin taş gemisinde çalıştıkları ve oradan firar etmeyi başardıkları yazmaktadır.³⁶⁸ 1107 (1695) ile 1115 (1703) seneleri arasında Tersane Zindanı'nda ve sair yerlerde istihdam edilen miri esirlere dair Tersane Zindan kâtibi tarafından bir liste hazırlanmış ve burada firar eden esirlerin sayıları belirtilmiştir. Listeye göre 1108 (1696) yılında firar eden esir sayısı üç,³⁶⁹ 1110 (1698) senesinde yirmi bir, 1111 (1699) senesinde on sekiz, 1112 (1700) senesinde on bir, 1113 (1701) senesinde on altı, 1114 (1702) senesinde dört ve 1115 (1703) senesinde yirmi üç esirdir. 1115 (1703) senesi kayıtlarında firari esirlerin kaçış yerleri ayrı ayrı zikredilmiştir. Taş gemisinden on altı, Tersane hizmetinde olanlardan dört, Kapudan paşanın gemisinden bir ve Tersane limanından iki esir olmak üzere toplamda yirmi üç firar etmiştir.³⁷⁰ Başka bir örnekte 1122 (1711) senesinde zindan kâtibi defterde bulunmayan on yedi esir hakkında bilgi istemiş, bunun üzerine on yedi esirden kaçan dokuzunun ve ölen sekizinin bilgileri zindan kâtibine gönderilerek bunların zindan defterine kaydedilmesi emredilmiştir.

Tablo 29. 1122 (1711) senesinde firar eden dokuz esirin listesi

Esirin İsmi	Memleketi	Kaçtığı yer	Tarih
Cozeb Anton	Malta	Tersane-i Amire	15 C 1118
Aleksey Gregor	Rus	Ali Kapudan'ın taş sefinesinden	28 Z 1118
AnceliFrancesko	Fransız	başarda-i hümayundan	26 N 1119
Aplarko Cozeb	Malta	Donanma-yı hümayun	25 B 1120
Nikoli Veladin	Sırp	Ali Paşa'nın Arnavudkaryesi'nde yalısından	5 M 1121
Bevaşko	Sırp		
Nedliko			
Simon Bovan	Rus		
Petro Anton	Fransız	zindan duvarından	19 M 1121
Griyazdo Anton	Malta		

³⁶⁸ BOA. Mad. nr. 3419, s. 438, 26 Receb 1108 (18 Şubat 1697).

³⁶⁹ Yukarıda 1108 (1696) tarihinde kaçan esir sayısı dört olarak verilmiş 1116 tarihinde hazırlanan defterde ise firari esir sayısı 3 şeklinde verilmiştir. Sayı farklılığının muhtemel sebebi firarilerden bir tanesinin yakalanmasıdır.

³⁷⁰ BOA. Dbşm.d 965, s. 16-17, 10 Zilkâ'de 1116 (6 Mart 1705).

Cozeb Anton	Malta		
Cozeb Karlo			
Esandriye Dimitri	Bulgar-Belgrad	Tersane-i Amire'de İlyas Kapudan'ın kalyonundan	20 L 1122
Martin Luka	Kefalonya	Tersane-i Amire'de zindanından	22 Za 1122
Kotlend Pardo	Malta	Tersane-i Amire'de vaki kürekhaneden	

BOA. *Mad.* nr. 3435, s. 73, 28 Zilka'de 1122 (18 Ocak 1711)

1131 (1719) yılında firar eden esirlere dair kayıta kaçan esirlerin hangi tarihte nerede esir alındıkları bilgisi verilmiştir. Arap Ali Kapudanın beş kuşaklı kalyonunu şiddetli rüzgâr sebebiyle Terkos adasında demirlediğinde gemide bulunan on üç marinar esir firar etmiştir.³⁷¹ Bu esirlerin her birinin hangi zamanda esir alındıkları ve kim tarafından teslim edildikleri bilgisi tek tek yazılmıştır. Belge esirlik sürelerini göstermesi açısından önemlidir. Kaçanların esaret süreleri farklı olmakla beraber en uzun süreli esir olan 1122(1710) senesinden beri yaklaşık dokuz yıllık esaretin ardından firar etmiştir.

Tablo 30. 1131 (1719) Senesinde Firar Eden Esirler

Esir	Memleketi	Esir alınışı	Esir alındığı yıl	Esaret süresi
	Kotor	Firkate kapudanlarından Cafer kapudan, Haydar kapudan ve Rodoslu Mustafa kapudan, Selanikli Kara Mustafa kapudan ve Eğribozlu Hasan kapudanın süvar oldukları beş kıta firkateler ile Akdeniz'de Girit Adasında Sarin? Limanında tutup oğlu ile iğtinam eyledikleri iki kıta firkatede mevcut bulunan yüz yirmi	1122	9 yıl

³⁷¹ Yusuf Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s. 326.

		dört esirin ferman olduğu üzere mezkur esamileri ile teslim olunan altmış iki nefer üsera defterine kayd olundu.		
Marlon Karlo	Fransız	1122 senesi Patrona Maryol Kara Mustafa kapudanın bahr-i sefidde Malta kapudanı (boşluk) nam kapudan kalyonunda korsan olmak üzere ahz olunan üseradan 5 C 1122 tarihinde Tersane-i Âmire Zindanı'na teslim edilen 27 nefer üserâdandır.	1122	9 yıl
Benari	Malta	1123 senesi Riyale Monla İbrahim Kapudanın bahr-i sefidde Yund ceziresinde ahz ve iğtinam eylediği iki kıta korsan sefinelerine 17 L 1123 tarihinde miri için Tersane-i Âmire Zindanı'na teslim eylediği 66 nefer üserâdandır.	1123	8 yıl
Arbo	Fransız			
Dimitri Yani	Mora	1127 senesinde Kapudan el-hac Mehmed Paşa'nın Mora ceziresinden ve gayri cezirelerden ve adalarından ahz ve iğtinam eylediği 273 nefer üserâdandır.	1127	4 yıl
Nikole Benol		1127 senesinde Trablus Ocağı tarafından gelip donanma-yı hümayun kalyonlarında marinarlık hizmetinde istihdam olunmak üzere miri kalyona vaz olunan üserâdan olub Kapudan sabık el-hac Mehmed marifetiyle 17 C 1127 tarihinde	1127	4 yıl

		Tersane-i Âmire Zindanı'na teslim olunan üç nefer üserâdandır.		
Nikole		1127 senesinde İspirlonga ve Suda Kaleleri'nden ahz olunan Kandiye ve Suda Kaleleri'nde mahbus olan üserâdan olub Girid valisi vezir-i mükerrer Ali Paşa tarafından miri için Tersane Zindanı'na teslim olmak üzere ümera-yı deryadan Mehmed paşanın Ömer paşayla irsali 13 M 1129 tarihinde teslim-i zindan olunmak ferman olunan 135 nefer üserâdandır. ³⁷²	1127	4 yıl
Nikole Aleksandr a				
Anton Dimitri				
Marko Markiye	Santorin	1127 senesinde Eğriboz Canibinde Kapudan sabık Mehmed Paşaya teslim olunub mişarü'l ileyh marifetiyle teslim olunan 23 nefer üserâdandır.	1127	4 yıl
Hani	Kefalonya	Bundan akdem bahr-i sefidde Koron emval-i müslimin korsan eşkıyasından Mayakaşe?? Dimekle maruf şaki yirmi iki oturak fırkatesiyle gelip Limni ceziresi limanında derununda üzere eşkıya ile maan ahz olunmağın hala kapudan olan vezir-i mükerrer Süleyman Paşa marifetiyle 20 C 1130 tarihinde Tersane-i Âmire	1130	1 yıl

³⁷² İspirlonga ve Suda Kaleleri'nden alınan esirlerin ne olacağına dair emir merkezden beklenmiş seferden altı ay sonra gelen emirde kürek çekmeğe elverişli olan esirlerin tersaneye gönderilmesi geri kalan esirlerin ise bulundukları yerde satılarak elde edilen paranın merkeze gönderilmesi istenmiştir. Tersane Zindanı'na teslim edilecek esirler seferden yaklaşık iki sene sonra teslim edilmiştir. Bu konu esirlerin alınması bahsinde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

		Zindanı'na teslim olunan 75 nefer üserâdandır.		
Nikole Riko	Sicilya	1129 senesinde bekçi-i? Karasu kazasına tabi miri ... Toprağında vâki sevâhil-i bahirde kum burnu demekle maruf şiddet-i rüzgarda kenar olan korsan sefinesinden çıkıp ahz olunan elli iki nefer üseradan 22 C 1129 tarihinde Tersane-i Âmire Zindanı'na teslim olunan 49 nefer üserâdandır	1129	2 yıl
Francesko	Malta			

BOA. *Mad.* nr. 10309, s. 128-129, 6 Cemâziyelevvel 1131 (27 Mart 1719).

Fırar olaylarının hemen arkasından esirlerin kaçtıkları yönde olan idarecilere esirlerin bir an evvel yakalanarak İstanbul'a gönderilmelerine dair emirler defaatle gönderilmektedir.³⁷³ Bu noktada elçiliklerin yardımı ile kaçan esirlerin firarlarında başarı oranı daha yüksektir. Kendi başına fırar etmeyi başaran esir esaret emarelerini gizleyecek saçı sakalı uzayacak vakte kadar saklanacak bir yer bulamadığından yakalanması çok daha kolay olmaktadır. Firari esirler yakalandıklarında tekrar Tersane-i Âmire Zindanı'na gönderilmektedir. 1105 (1694) senesinde miri kalyonlardan fırar eden on bir esir Malkara Subaşı tarafından yakalanarak hapsedilmiştir. Seddülbahir Muhafazasında olan Bahri Mehmed Paşa'ya gönderilen emirde subaşı tarafından yakalan on bir esir ile daha evvelden kadırgalardan fırar eden ve yakalanarak Gelibolu kalesine hapsedilen iki esiri yani toplamda on üç esiri Tersane Zindanı'na göndermesi emredilmiştir. Esirlerin Bahri Mehmed Paşa ile gönderilmesine dair emir hem Gelibolu hem Malkara kadılarına bildirilmiştir.³⁷⁴ Benzer şekilde fırar eden yedi esir ³⁷⁵ kısa zamanda yakalanarak Âsitane'ye gönderilmiştir.³⁷⁶ Kerde muharebesi esnasında kaçan on adet miri esir kaptan

³⁷³ Tersane Zindanı'ndan fırar eden Esir Yani'nin bulunmasına dair Kapudan Paşa ve Tersane Emni'ne emir gönderilmiştir (BOA.İE.BH.9/795, 28 Zilkâ'de 1108 (29 Haziran 1696). Esirlerin bulunması için kadılara gönderilen emirlere örnek olarak BOA. MD 49, hk: 289, Cemâziyelevvel 995 (Nisan 1587).

³⁷⁴ BOA. *Mad.* nr. 2962, s. 240, 20 Cemâziyelâhır 1105 (16 Şubat 1694).

³⁷⁵ İsimleri ve memleketleri defterde verilmiştir. Arsorlu? Dimitri, Arsozlu Tomas, Arsozlu Nikol, Dimitri, Honfadan?? Dodi, Rus Yuvar ve Votadan Gözip??.

³⁷⁶ BOA. *Mad.* nr. 2850, s.108, 4 Şa'bân 1127 (5 Ağustos 1715). Arsorlu Dimitri, Arsorlu Tomas, Arsorlu Nkol, Dimitri, Honfadan Dodi, Rus Yuvar, Votadan Gözip.

tarafından yakalanmış ve Tersaneye teslim edilmiştir.³⁷⁷ Esirlerin sadece isimleri ve memleketleri yazılmıştır. Buna göre yakalanan esirlerden dördü Avusturyalı, üçü Değirmenlik'ten diğerleri ise Macar ve Hırvat'tır.

Mora seferi esnasında fethedilen Anabolu Kalesi'nden bir gemi ile firar eden yirmi bir esir, kalenin yakınlarında yakalanarak miri esir olmak üzere Tersane Zindanı'na götürmesi için kapudan paşaya teslim edilmiştir.³⁷⁸ Esirlerin meslekleri çeşitlilik arz etmektedir. Kuyumcu, işkervan, balıkçı, kapudan hizmetçisi ve topçu bulunmaktadır. Mesleklerde göze çarpan farklılık esirlerin yaşlarında da benzerlik göstermektedir. Alınan esirlerden en genci on yedi yaşında en yaşlısı ise yetmiş yaşındadır. Hatta yetmiş yaşında olan üç esir vardır. Çoğu Venedikli olan esirlerin içinde Kazak ve Avusturyalı iki esir bulunmaktadır.

Kayıtlarda başarısızlıkla sonuçlanan esir firarlarına dair bilgiler de bulunmaktadır. 1052 (1643) yılında uzun yıllar veziriazamın hizmetinde bulunan bir Rus esir Azak'a giden donanma gemilerine binip gemide bulunan esirlerin arasına karışarak firar etmeye çalışmıştır. Durumun farkedilmesi üzerine yakalanan Rus, ibret olması adına Veziriazam'ın emriyle Aksaray civarında idam ettirilmiştir.³⁷⁹ 1652 yılında Solnık kentinde bulunan zindandan kaçan otuz sekiz esir kısa süre sonra yakalanmıştır. Esirlerin bir kısmı ölmüş kalanları ise 300-380 değnek vurma cezasına çarptırılmıştır.³⁸⁰ Duruma bir diğer örnek 1127 (1715) senesinde yaşanmıştır. Nikola isimli esir bir başka esir ile birlikte tam Midilli kale kapısından firar ederken yakalanmış ve ceza olarak Tersane Zindanı'na gönderilmiştir.³⁸¹

Kaçan esirler yakalandıktan sonra esirlerin kendilerine ait olduğu iddiasıyla esiri teslim etmek istemeyenlere dair bilgiler de bulunmaktadır. Tersane kapudanlarından Arapzade Mahmud Bey'in esiri Mustafa reisin sefinesinde iken kaçmış ve sonrasında İzmir'de bulunan hancı Mehmed adlı yeniçerinin elinde

³⁷⁷ BOA. Mad. nr. 4445, s. 173, 21 Muharrem 1079 (1 Temmuz 1668).

³⁷⁸ BOA. Mad. nr. 2850, s. 108, 29 Receb 1127 (9 Temmuz 1717). Bu olay aynı zamanda Râşid tarihinde de aktarılmaktadır. "...cumhûr beyzâdelerinden dokuz nefer nâm-dârları dahi bir şehtiye ile firâr ederler iken, ahz olunan keferenin küreğe vaz' olunan Kazak makûlelerinden mâ'adâ on üç nefer ricâl ü nisâ ism ü resmleri ile tahrîr ve iki yüz nefer muhâfazacı ile mahbûsen Rikâb-ı hümayûn tarafına irsâl ü tesyîr olundu." (s. 931).

³⁷⁹ Târih-i Na'imâ, c III, s. 955, Zilkâ'de 1052 (Ocak 1643).

³⁸⁰ Geza Palfy, **Ransom Slavery**, s. 52.

³⁸¹ Nikola'nın fiziksel özellikleri kürek çekmeye gayet uygundur. "Nikola, Uzun boylu kara bıyıklı traştır Nikola nam kefere defterde, Horsim kefere uşaklarından birini bir tarikle kala kapısından ihraç ve firar ederken ahz olunmakla saire dahi ibret olma üzere Asitaneye vardıkta"(BOA. Mad. nr. 2850, s. 108, 4 Şa'bân 1127 (5 Ağustos 1715)).

bulunmuştur. Fakat yeniçeri, bu esiri geri vermemektedir. Bunun üzerine İzmir Kadısına gönderilen emirde esirin bir an evvel yeniçerinin elinden alınarak sahibi Arapzade Mahmud Bey'e geri verilmesi emredilmiştir.³⁸² 978 (1571) tarihinde Anadolu sahillerinde bulunan kadılara gönderilen emirde Tersane Zindanı'ndan kaçan miri esirlerin bir an evvel yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir. Emirde bazı kişilerin bunları miri esir değil benim esirim diyerek alıkoyduğundan bahsedilerek bu durumda olan esirlerin durumunun divanda görüşüleceği gerçekten miri esir değil ise esirlerin sahiplerine verilmesi eğer miri esir ise hemen alınması tembih edilmiştir.³⁸³ Bu duruma benzer bir diğer durumda Piyale Paşa'nın kaçan esirleri başkaları tarafından yakalanmış bu kişiler o esirlerin kendilerine ait olduğunu iddia etmelerinin yanında esirleri yakalamak için gelenlerin de kaçgun olduğunu iddia ederek onları da yakalamışlardı. Bu durum üzerine gönderilen kişileri esir alanların hemen yakalanarak hapsedilmelerine dair emir gönderilmiştir.³⁸⁴ Silivri Kadısına gönderilen emirde Tersane Zindanı'ndan kaçan miri esirlerin Silivri'de yakalandıklarından bahisle bunların sayılarının bildirilerek yarar olanların yanlarına güvenilir adamlar konularak hemen İstanbul'a gönderilmeleri tembihlenmiştir.³⁸⁵ Benzer bir olay karaya oturan gemideki esirleri satmaya çalışan ahalinin elinde pençik resmi olmaması üzerine kadı bunların durumunu merkeze bildirmiş, merkezden bu esirlerin mîrî esir olmak üzere Tersane Zindanı'na gönderilmeleri emredilmiştir.³⁸⁶

Kaçan esirlerin bulundukları haberini getiren müjdecilere para verilmesine dair kayıtlar hayli ilginçtir. Esirlerin yakalandığı haberini getiren bu kişiler müjdegan olarak adlandırılmış ve müjdeleri karşılığında kendilerine para verilmiştir. 1098 (1687) yılında kaçan esirlerin yakalandığına dair müjdeyi getiren iki kişiye 1.440 akçe

³⁸² BOA. MD. 93, hk: 262,

³⁸³ 12 Numaralı Mühimme, hk. 700, 978 (1570-1571). Yakalanan esirlerin miri esir olmadığı durumlarda karşımıza çıkmaktadır. 966 (1559) senesinde Yoros civarında bulunan Rus asıllı Behram bin Abdullah isimli esir miri yelkencilerden Mehmed bin Abdullah tarafından İstanbul'a getirilmiştir. Tersane zindanında bu esirin miri esirlerden olmadığı anlaşılmış ve esir Galata ahalisinden Sinan odabaşıya teslim edilmiş esirin sahibinin Akyazı taraflarından bir kişi olduğu tespit edilmiştir (Eda Daştan, **Tophane 2 Numaralı Sicil**, s. 131-132). Tersane Zindan defterine kaydedilen esir isimlerinin ve fiziki özelliklerinin gerçekten esirlerin tespit edilmesinde ve ayırt edilmesini sağladığı anlaşılmaktadır.

³⁸⁴ 19 Mühimme Defteri, hk. 50, 8 Muharrem 980 (21 Mayıs 1572)

³⁸⁵ 10 Numaralı Mühimme, hk. 537, Zilhicce 979 (Mayıs 1572).

³⁸⁶ ASVe., Bailo a Costantinopoli, Carte Turche, f. 253, defter 347, s. 22.

hediye verilmiştir.³⁸⁷ 1115 (1703-04) tarihli başka bir örnekte de esirlerin yakalandığı haberini getiren iki müjdecide 900 akçe verilmiştir.³⁸⁸

3.5 SERBEST KALAN MİRİ ESİRLERİN DURUMU

Azad edildikten sonra ülkesine dönen Osmanlı reayasının eski tımarlarını ya da görevlerini geri istediklerine yahut geri geldikten sonra hallerine acınarak bir inam verilmesini istediklerine dair örnekler vardır. Benzer şekilde azad olduktan sonra miri esirlerin ne yaptıklarına dair bilgiler kayıtlarda, kroniklerde ve seyahatnamelerde karşımıza çıkmaktadır. Esirlerin bir kısmı kendi ülkelerine geri dönmeyi tercih ederken bir kısmı ise Osmanlı Devleti'nde özgür birey olarak yaşamayı seçmiştir.³⁸⁹ 16. yüzyılda İstanbul Latin Cemaati'nin % 43'ünü esaretten sonra özgürlüğe kavuşan ve Osmanlı Devleti'nde yaşamayı tercih eden azatlıların oluşturması buna en güzel örneklerdendir.³⁹⁰ Bu bağlamda İslamiyet'teki kölelik anlayışının Avrupa toplumlarından farklılık arz ettiği görülmektedir. Esasen azadlıktan sonra görülen bu durum, Müslüman devletlerde³⁹¹ ve bu devletlerin bir parçası olan Osmanlı Devleti'nde esirlik ve köleliğin sosyal hayat içindeki konumunda görülen geçişliliğin tezahürüdür.³⁹² Azad edilen esirlerin Osmanlı Devleti'nde kalmayı tercih etmelerinde önemli etkenlerden biri yükselmek ve zenginleşmek için soylu olmanın gerekli olmaması yani toplumsal düzende sınıfsal bir kast sisteminin görülmemesidir. Azatlı olanların hatta kölelerin ötekileştirilmemesi Osmanlı Devleti'nde yaşamayı tercih

³⁸⁷ BOA. *Mad.* nr. 5357, s. 13, 21 Cemâziyelevvel 1098 (4 Nisan 1687).

³⁸⁸ BOA. *Mad.* nr. 5897, s. 26, belgede tarih bulunmamaktadır, fakat defter 1115 (1703-04) tarihlidir.

³⁸⁹ Lubenau, özgürlüğüne kavuşan tutsakların çoğunun -zengin ve soylu aile çocukları hariç diğer esirlerin- memleketlerine dönmek istemediklerini aktarmaktadır. Bunun başlıca sebebi olarak geri döndüklerinde geçimlerini sağlayıp sağlayamayacaklarını bile bilmediklerini oysa Osmanlı Devleti'nde öğrendikleri iş vasıtasıyla rahatlıkla geçimlerini sağladıklarını söylemeleri olarak vermektedir (**Osmanlı Ülkesinde**, s. 276).

³⁹⁰ Rinaldo Marmara, **İstanbul Zindanı**, s. 22.

³⁹¹ 9. yüzyılda esirlerin askerlik eğitimlerinin yanı sıra islam öğretileri ile eğitilmeleri ve bu yolla askerlik kurumunun üst düzeylerinde yer alan kişilerin azadlı köle olmaları İslam dünyasına özgü bir askeri politikanın tezahürüdür (Ömer Şen, **Osmanlı'da Köle Olmak**, İstanbul, 2007, s. 7).

³⁹² Avrupalı seyyahlardan birinin Osmanlı Devleti'nde kölelere dair düşündükleri o dönemin zihin dünyasını ve Osmanlı köle sistemine bakış açısını göstermesi bakımından manidardır. "İtiraf etmeliyiz ki, köleleriyle cariyelerine fena muamele edenler yalnız Avrupalılardır. Herhalde bunun sebebi, Doğuluların köle ve cariyeye satın almak için para biriktirmelerine karşılık, bizim para biriktirmek için onları satın almamızdan ibaret olsa gerektir. Dünyada esirlere, kölelere, cariyelere ve hatta kürek mahkumlarına Müslüman Türklerden daha iyi bakan ve daha iyi davranan hiçbir millet yoktur" (Ömer Şen, **Osmanlı'da Köle Olmak**, s. 215).

etmelerinde önemli etkindir.³⁹³ Farklı iş kollarında istihdam edilen kölelerin sayıları ile büyük şehirlerde yaşayan azatlı erkek ve kadın nüfusu arasında büyük farklılıkların olmamasını ve çok sayıda azatlı olan kölenin efendilerinin mirasçısı olmasının yanı sıra özgür doğan bireylerden daha zengin olabilmelerine dayanarak Osmanlı Devleti'ndeki kölelik sistemi açık kölelik şeklinde tanımlanmaktadır.³⁹⁴ Şeriyye sicillerinde, sahipleri tarafından azad edilen kölelerin de memleketlerine dönmek yerine burada kaldıklarına dair örnekler bulunmaktadır. Hatta azad etmenin yanı sıra sahibinin kölesine bağını, arsasını³⁹⁵, bazen ev eşyalarını³⁹⁶ hatta canlı hayvanını³⁹⁷ dahi verdiği görülmektedir. Azad olanlar için iteleyici güç, azad olduktan sonra toplum içinde kendilerine yüksekçe bir mevki sağlayabilme ihtimallerinin olması, ticaret veya öğrendikleri zanaat sayesinde para kazanarak hayatlarını idame ettirebilme ihtimalleridir. Barkan, *“İçtimai durumu yüksek kişilerin köleleri için cemiyetin en yüksek ve şerefli mevkilerine yükselme şansının daha da çok olduğundan”* bahsetmektedir.³⁹⁸ Bu durumu tetikleyen bir diğer durum da esir olan kişinin daha esirliği devam ederken kendisine kefil olanların sayesinde ticaret yapabilmeleridir.³⁹⁹

³⁹³ Hatta azadlılar kendi milliyetinden olanlar ile kurdukları bağ sayesinde yaşamlarını daha kolay düzene sokabilmişler ve belli kademelerde görev alabilmiştir. 17. yüzyılda Rumeli Kazaskeri olan Sünbül Molla Ali'nin bu makama gelmesinde Darüssaade Ağası'nın yardımı olmuştur. Sünbül Ali zencilere yardım etmektedir (Madeline Zilfi, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)**, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018, s. 159). 19. yüzyılda Sadrazam olan Mehmed Hüsrev Paşa esir olarak Osmanlı Devleti'ne getirilmiş ve sonrasında en yüksek makama çıkmayı başarmıştır. Mehmed Hüsrev Paşanın kendisi gibi Çerkez olan esirleri ve köleleri devlet kadrolarına yerleştirdiğinden bahsedilmektedir (**aynı eser**, s. 159). Salvatore Bono, Venedik'te kalmayı tercih eden Müslüman köleler için aynı durumun varlığından söz etmektedir. İstihdam edildikleri işi öğrenen ve serbest kaldıktan sonra aynı işe devam eden kölelerin kısa sürede tatmin edici konum ve ekonomik koşullara kazandıklarından bahsetmektedir. Özellikle Sardunya'da kalan azad edilmiş kadın kölelerin bazılarının kendilerine tek başlarına ayakları üzerinde durabilecek bağımsız, özgür ve tatminkâr bir yaşam sağladıklarını ve ırklarının ayrımcılık sebebi olmadığını söylemektedir (Salvatore Bono, **Müslüman Köleler**, s. 599).

³⁹⁴ Osmanlı Devleti'nde kölelerin ötekileştirilmediğini ve bu sayede köle isyanlarının görülmemesine bağlamaktadır (Madeline Zilfi, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik**, s. 119).

³⁹⁵ Konya'nın Pürçekli mahallesinden olan Halil'in azad ettiği kölesi Kenan b. Abdullah'a aynı mahallede bulunan bir bab sahanlık ve Kovanağzında bulunan bağını ve bir evlik arsasını hibe etmiştir (İzzet Sak, **16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi**, Konya: Şelçuk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1987, s. 28).

³⁹⁶ Hacı Emir Mahallesinden Kerime isimli kadın azad ettiği kölesi Mümtaz Binti Abdullah adlı cariyesine iki sahan, bir büyük tencere, bir sandık, bir yorgan, bir döşek, iki kilim, iki balar (ince tahta), bir tas, 4 lengeri ve aynı mahallede bulunan tabhanesini hibe etmiştir (İzzet Sak, **Kölelik Müessesesi**, s. 29).

³⁹⁷ Pürçekli mahallesi sakinlerinden Tuzcu Kara Ahmed Bey oğlu Mehmed bey azadlı Cariyesine 5 koyun hibe etmiştir (İzzet Sak, **Kölelik Müessesesi**, s. 29).

³⁹⁸ İzzet Sak, **Kölelik Müessesesi**, s. 63.

³⁹⁹ Mustafa Akkaya, “XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar'da Köle Ticareti, Kölelerin Ticaretle Uğraşması”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 14, s. 25, 2011, s. 8. Benzer durum Galata Kadısı'nın hazırladığı cizye defterinde de görülmektedir. İspanyol Francesco

Gelen yabancıların anılarında Osmanlı bürokrasinin en üstündeki kişi olan sadrazamın sultanın kullarından (devşirme veya esaretten gelen) biri olması sıklıkla vurgulanan ve yabancılar tarafından yadırganan bir durumdur.⁴⁰⁰ Wratislaw, Osmanlı ülkesinde karşılaştığı paşaların küçükken devşirilmiş yahut savaş esnasında esir alınmış ve sonradan Müslüman olmuş kimselerden seçildiklerini ve bunların devletin en üst kademelerinde yer aldıklarını hayretler içerisinde anlatmaktadır.⁴⁰¹ Bu durumda esaretten kurtulanlar için Osmanlı Devleti'nde kalmak bir avantaj haline dönüşebilmektedir.⁴⁰² Kendi ülkesine döndüğünde olduğu statüden daha yukarı çıkması hiçbir zaman mümkün olmayan biri, Osmanlı Devleti'nde kaldığında statüsünü ve gelirini arttırabilme şansına sahiptir. Sultan Ahmed Camii vakfına cizyeleri eklenmesi için azad edildikten sonra İstanbul'da yaşayan gayrimüslimler hakkında yapılan tahrirat bu durumun önemli örneklerindendir. Galata Kadısı'na

Francesco'dur. Kendisi Tersane Zindanı'nda sakindir ve esir satmaktadır. Lorenzo İstebo Sardo aynı şekilde zindanda kalmaktadır ki o da esir ticareti yapmaktadır (BOA. KK.d. 3309, s. 28, Evâil-i Ramazân 1025 (12-21 Eylül 1616). Defterde azad edildikten sonra farklı iş kollarında çalışan esirler bulunmaktadır. Mesleklerin içinde pabuççu, bağcı, baruttraş, bekçi, bıçakçı, bıçkıcı, bostancı, cerrah, Çoban, fiçici, hamlacı, hammalbaş, hattat, hayyat, ırgat, kalafatçı, katip, keresteci, kebabçı, kuyumcu, kürekçi, marangoz, mellah, misinamucu??. neccar, reis, şarap satan sıvacı, takıyyeci, varilci, zevrakçı? bulunmaktadır.

⁴⁰⁰ Bu durum Osmanlı Devleti'ne has bir durum değildir. Abbasilerden itibaren köle ve azatlı kölelerden oluşan askeri birlikler ve komutanlar önemli roller üstlenmişlerdir. Mesela Gazneli Devletinin kurucusu olan Alptegin Samani emirine köle olarak satılmış sonrasında Gazneli devletini kurmuştur. Selçuklu devletinde de askerin bir kısmı kölelerden meydana gelmektedir (M. Âkif Aydın, Muhammed Hamîdullah, "Köle", **DİA**, c. 26, s. 246).

⁴⁰¹ Aynı zamanda Cigalazâde Sinan Paşa'dan bahsederken onun on iki yaşında esir olarak alındığını, Müslüman olduğunu ve sonrasında kendi dindaşlarına karşı amansız bir mücadele içine girdiğinden bahsetmektedir (Baron W. Wratislaw, **Anılar**, s. 50). 16. Yüzyıl'da elçilik heyeti ile Osmanlı Devleti'ne gelen Gerlach, Nisan 1576 yılında denize açılan filonun komutanı olan Hasan Bey'in on üç yıl önce Uluç Ali Paşa tarafından esir alınan bir İspanyol olduğunu, azad edildikten sonra Osmanlı Donanmasında hizmet verdiğini aktarmaktadır. Hatta denizcilik konusunda deneyimli olan (Uluç) Hasan Bey'in ilerde Cezayir'e beylerbeyi olmasının mümkün olduğunu söylemiştir (**Türkiye Günlüğü**, c. 1, s. 314). Hasan Bey hakkında Lubenau da seyahatnamesinde bilgi vermiştir. Venedikli bir balıkçının oğlu olduğunu ve İnebahtı Savaşında esir edildiğini, sonrasında müslüman olduğunu aktarmaktadır. Yüksek görevlere gelmesinde esir edilmeden önce bir hristiyan gemisinde katiplik yaptığını bu yüzden de bütün limanları bilmesinin etkili olduğunu söylemektedir (Lubenau, **Osmanlı Ülkesinde**, c. 2, s. 538).

⁴⁰² Osmanlı Devleti'nde esir olup müslüman olan ve Osmanlı ordusu veya donanması ile birlikte savaşa katılan esirler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Mesela Sergüzeştname-i Hindî'de İnebahtı deniz savaşından sonra birçok Müslümanın esir alındığı onların yanında "Uluç" diye anılan Osmanlı'ya esir olduktan sonra Müslüman olan ve Osmanlı donanmasına katılan askerlerin durumunun daha zor olduğundan bahsetmektedir. Hatta papanın emriyle bunların eski dinlerine döndürülmek için işkencelere maruz kaldıkları ve bir keşişin emriyle yakıldıklarından bahsetmektedir. "Uluç deyu alırlar niçe müslim, Didiler kim bulardır nesl-i gebran, iledürler oları bir keşişe, yakarum ateşe dimiş o ruhban" (Hindî Mahmûd, **Sergüzeştname-i Hindî Mahmûd: İnebahtı Gâzisi Hindî Mahmûd ve Esâret Hâtıraları**, çev. Ahmet Karataş, İstanbul: Türkiye El Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013, s. 75). Benzer şekilde esaretten kurtulduktan sonra kendi ülkelerine dönmek yerine Osmanlı Devleti himayesinde korsanlık yapan denizcilerin sayısı az değildir (Madeline Zilfi, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Kadınlar**, s. 169).

gönderilen emir, uzun zamandan beri Osmanlı Devleti'nde cizye vermeden yaşayan "*i'tak forsalar*" ve "*Haymene taifesi*"nin tesbit edilmesi ve buradan elde edilecek gelirin Sultanahmed Vakfı gelirlerine eklenilmesine dairdir. Gelen emirde cizye vermeden yaşayan bu gayrimüslimlerin çok uzun zamandır Galata'da bulundukları farklı işlerde çalıştıkları belirtilmektedir. Galata kadısı, bunun üzerine bu forsa taifesinin isimleri, memleketleri, meslekleri, fiziki özellikleri ve medeni durumları hakkında bilgileri listeleyerek cizye alınacakları belirlemiştir.⁴⁰³ Listede azad edilen forsaların isimleri, baba adları, meslekleri, medeni durumları, oturdukları mahaller ve fiziki özellikleri kaydedilmiştir. Hatta bazı forsaların eşlerinin nerede çalıştıkları hakkında da bilgi verilmektedir.⁴⁰⁴

Kayıtta esaretten kurtulan ve Galata'da yaşayan doksan yedi adet forsa hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan kırkı Kasımpaşa'da, altısı Tophane'de ve elli biri ise Beşiktaş'ta yaşamaktadır. Kasımpaşa'da Büyük Hamam, Kanlı Koz, Kurt Reis ve Tophane mahallelerinde Deli Hasan evinde, Deli Hasan Oğlu'nun evinde, Hüdayi Halife evinde, Kasımpaşa Odalarında, Nasuh Kethüda evinde ve Miri zindanda kaldıkları kaydedilmiştir. Beşiktaş'ta Karabali, Manol, Sinan Paşa, Tüfenkçi, Yeni Mahalle'de Ali Kethüda Sarayı, Cafer Paşa Sarayı, Cigalazade Sarayı, Hasan Paşa forsa evi, Hayreddin Paşa Sarayı, Hüsrev Reis evi, İbrahim Ağa, Kılıç Ali Paşa Sarayı, Maktul Ali Paşa, Memi Paşa Sarayı⁴⁰⁵, Mustafa Paşa Sarayı, Pervane Kapudan, Seferbaş Ali Paşa, Süleyman Bey Forsa Evi azad edilmiş forsaların kaldıkları yerler olarak kaydedilmiştir. Tophane ve Fındıklı'da kalan azatlı sayısı altıdır. Meslekleri ise farklılık arz etmekte ve yaklaşık yirmi farklı meslek grubu karşımıza çıkmaktadır. On altı neccar, on mellah, dokuz bostancı, dört ırgat, dört kalafat, dört hamlacı, üç kâtip, üç terzi, üç reis, üç peremeci, üç şarap satan, iki cerrah, iki barutras, iki hammalbaş ve diğer mesleklerden de birer kişi vardır. Azatlı forsalarından kâtiplik yapanlardan bir tanesi zindan ikinci kâtibidir. Bu taife içindeki bir diğer meslek erbabı cerrahlardır. İki adet cerrahtan Cenevizli Cibriyan Françesko Tersane zindanının cerrahıdır. İspanyol Cuvan Kozme ise cerrah bina şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁰⁶ Meslek gruplarının içinde en

⁴⁰³ BOA. KK.d. 3309, s. 9-59, Evâil-i Ramazân 1025 (12-21 Eylül 1616).

⁴⁰⁴ BOA, KK, 3309, s. 13. Ramazan 1125 (Eylül 1713) Manol veledi Kostantin müzevec Zevcesi Murad Bey'in evinde olur ve şarap satar.

⁴⁰⁵ Kefe Beylerbeyi olduğu defterde yazılmaktadır.

⁴⁰⁶ Cerrah bina tabiriyle anlatılmak istenilen günümüzdeki doktorların muayenehanesi şeklindedir. Verdiği bilgiden dolayı Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Müessesesi hakkında doktora tezi hazırlayan Sinem Serin'e teşekkür ederim.

ilgi çekici olan İspanyol Françesko Françesko ve Lorenzo İstebo Sardo'nun mesleğidir. Tersane Zindanı'nda kalan bu iki kişi esirlerin satılmasıyla ilgilenmektedir.⁴⁰⁷ Bu duruma bir diğer örnek 17. yüzyılda İstanbul'da esirci tellalı olan on yedi kişiden altısının azadlı esir olmasıdır.⁴⁰⁸ Yeni Camii'nin inşaatında Portekizli Dominiko Dominiko haddad/demirci olarak çalışmaktadır. Yorgi Urum mimar başının çırağı olarak Tuzla'dadır. Bir diğer meslek erbabı ise şarap satanlardır. Reis olan Petro Can Anton Tersaneye şarap getirmekte, mellah olan Andraye Dimitri ise şarap gemilerinde çalışmaktadır. Şarap satanlardan biri Cenevizli Francesko Francesko'dur diğeri ise Ali Paşa sarayında şarap satan Manol Kostantin'dir.⁴⁰⁹

Osmanlı Devleti'nde yaşamayı tercih edenlere dair bir diğer örnek Benefşe'den esir alınıp taş gemilerinde miri esir olarak çalıştıktan sonra padişah tarafından azad edilen esir Vasil'dir. Vasil, İstanbul'da kalmak istediğini fakat burada hayatını idame ettireceği geliri olmadığından bahisle kendisinin cizye, avâriz, tekâlif-i şâkka ve örfiye vergilerinden muaf tutularak Bostaniyân-ı Hassa Ocağı'na senede seksen vukiyye zeytinyağı ve sadece gayrimüslimlere satmak üzere de iki bin müdre şıra satmasına müsaade edilmesini istemiştir.⁴¹⁰ Onun bu isteği kabul edilmiş ve eline bu işi yapabileceğine dair berat verilmesi emredilmiştir.⁴¹¹

Bu kayıtlar, isteyenlerin azad olduktan sonra Osmanlı Devleti'nde dinlerini değiştirmeden kalmayı tercih ettiklerini göstermektedir. Dinlerini değiştirmek zorunda

407

İspanyol Francesko veled-i Francesko bazari-i Esir zindan Orta boylu kır sakallı miri zindan içinde sakın	Lorenzo veled-i İstebo Sardo bazari esiran-ı miri el mücerred Orta boylu kır sakallı tersane miri zindanda sakın

⁴⁰⁸ Mübahat Kütükoğlu, **Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri**, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983, s. 257.

⁴⁰⁹ Şarap satanlar için bkz BOA. KK.d 3309, s. 26-27, evâil-i Ramazân 1025 (Eylül 1616).

⁴¹⁰ Sâhib-i arzuhal Vasil zimmî Benefşe kalesinden çıkmış mîrî üserâdan olup taş sefinesinde esir iken merâhim-i alıyyelerinden tahrîr ve âzâd buyurulmağla hâlâ Âsitâne'de meks eylemek üzere bu tarafda kalup lâkin cihet-i ma'îşeti olacak bir nesnesi olmamağla haline merhameten sâir müsellimler misillü cizye ve avâriz ve nüzul ve tekâlif-i şâkka ve örfiyeden muaf ve müsellim olup bu mukâbeleda Bostaniyân-ı Hassa Ocağı'nda olan kayıkhaneye beher sene seksen vukiyye revgân-ı zeyt verilmek üzere senevî iki bin müdre şıra?? getirüp Samatya haricine nakl ve keferetâifesine fûruht eylesmesine yeniçerileri ağaları ve bostancıbaşı ağalar taraflarından mümânaat olunmamak için yedine emr-i şerîf verilmek ricâsına mesfûr kulları arzuhal eder (BOA. C. DH. 32/1554, 1 Rebî'ülâhır 1135/9 Ocak 1723).

⁴¹¹ Belgede Vasil'in zeytinyağının yanında sadece zimmîlere verilmek üzere şıra getirmesine izin verilmesi bu şıranın nizalı yani alkollü şıra olduğunu göstermektedir. Vasil'e Samatya haricinde yaşayan gayrimüslimlere içki satmasına izin verilmesine rağmen Yeniçeri Ağası, Vasil'in satacağı içkinin de içinde bulunduğu geminin yanaşmasına izin vermediğinden bahisle Divan'a şikâyet edilmiştir. Sonuçta Yeniçeri Ağası ve Hassa Bostancıbaşı'na Vasil'in içkiyi satmaya izinli olduğu bu yüzden de geminin yanaşmasına mani olunmaması emredilmiştir (BOA. MD. 137, hk:23, s. 9, Evâil-i Receb 1142/Ocak-Şubat 1730).

olmamaları, esaretten sonra hür olduklarında aşağılayıcı davranılmaması ve gayrimüslim olmalarının kısıtlama aracı olarak kullanılmaması tercihlerinde etken olmaktadır. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nde kalan ve Müslüman olmayı tercih eden esirlere dair örnekler de bulunmaktadır.⁴¹² Bu kişiler din değiştirdikten sonra Devletin çeşitli kademelerinde görev almaktadır. 1574 yılında Müslüman olarak Yusuf adını alan miri esir azad edilmiş ve helvahanede iki akçe ulufe ile göreve başlamıştır.⁴¹³ Miri esirlerden Mehmed ve Mustafa ismini alarak Müslüman olan iki Hırvat kardeş Baltacı Ocağı'na gönderilmiştir. Baltacılara gönderilmelerinde amcalarının Baltacılardan olması büyük etkindir.⁴¹⁴ Müslüman olup Şaban ve Ramazan ismini alan iki miri esir Matbah-ı Âmire'ye gönderilmiştir.⁴¹⁵ Esir mimarlardan Dimitri Müslüman olup Mustafa ismini aldıktan sonra azad edilerek Süleymaniye Camii meremmetçiliğine tayin edilmiştir.⁴¹⁶ 1591 yılında Bosna Beylerbeyi'nin gönderdiği Nikola ve Mikhael adlı iki esir Müslüman olarak Dursun ve Turhan isimlerini almıştır. Asitane'ye gönderilen esirler yeniden Bosna Beylerbeyi'ne geri gönderilerek uygun bir işte istihdam edilmesi emredilmiştir.⁴¹⁷ Heberer hatıratında M. Michel isimli arkadaşının esir iken yaşlılığı sebebiyle azad edildiği ve İstanbul'da yaşamaya devam ettiğini aktarmaktadır.⁴¹⁸ Şaibeli bir bilgi olarak verilse de St. Gotthard muharebesinde müttefik ordusunda görev yapan Johann von Stauffenberg'e göre, Fazıl Ahmed Paşa, savaşta esir düşen Yüzbaşı Lomb'u ihtida etmesinin ardından kendi "muhafız alayı"na kabul etmiştir.⁴¹⁹ Benzer şekilde Kandiye alındıktan sonra ele geçirilen esirler serbest bırakılmış ve Kandiye'ye yerleştirilmiştir.⁴²⁰

⁴¹² Mikhail Kızılov, esirlerin özgürlüklerini elde ettikten sonra doğduğu topraklara geri dönmeyip bulundukları yerde yaşamaya devam etmelerine dair ilginç bir bilgi paylaşmıştır. 1675 yılında Kırım taraflarına saldıran Ivan Sirko yedi bin civarında slav esirini serbest bırakmış, bunların içinden Müslümanlığı seçerek Kırım'da kalmayı tercih eden üç binini öldürmüştür (Mikhail Kızılov, "The Black Sea and the Slave Trade: The role of Crimean Maritime Towns in the Trade in Slaves nad Captives in the Fifteenth to Eighteenth Centuries", International Journal of Maritime History 17, no.1, 2005, s. 229-230).

⁴¹³ Esirin Müslüman olmadan önceki ismi hakkında bilgi bulunmamakla beraber sadece mühtedi olduktan sonra Yusuf ismini aldığı bilgisi verilmektedir (25 Numaralı Mühimme, hk: 2375, 18 Cemâziyelevvel 980/5 Eylül 1574).

⁴¹⁴ BOA. MD.25, hk: 2344.

⁴¹⁵ XVI. Yüzyılda İstanbul'da İhtida Hareketleri, s 104. Ayrıca 25 nolu mühimme, hk: 3110.

⁴¹⁶ BOA.MD. 2/ 852.

⁴¹⁷ Muhammed Samed Kaya, 69 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 257.

⁴¹⁸ Heberer, Osmanlı'da Bir Köle, s. 235.

⁴¹⁹ Özgür Kolçak, Alman generale iletilen bu haberin esir mübadelesinin sıkça uygulanması dolayısıyla Yüzbaşı Lomb'un kurtulma ihtimalinin yüksek olduğu ve bu aktarımın doğru olma ihtimalinin düşük olduğunu belirtmiştir (Osmanlı-Avusturya Savaşları, s. 136).,

⁴²⁰ BOA. Mad. nr. 1951, s. 94, 13 Şa'bân 1080 (6 Ocak 1670).

Osmanlı Devleti'nde kalan miri esirlerin yanı sıra kendi memleketlerine dönen esirlerin hakkında da bilgi sahibi olunabilmektedir. Azad edildikten sonra dönen Hristiyan esirlerin öncelikle engizisyonunda yargılanarak hala Hristiyan olup olmadıkları ve kâfirlerle iş birliği yapıp yapmadıkları araştırılmaktadır.⁴²¹ Osmanlı Devleti'nde kalmayarak kendi memleketlerine geri dönen esirler için esaret yılları avantaja dönüşebilmektedir. Osmanlı ülkesinde kaldıkları süre zarfında Türkçe, Farsça veya Arapça öğrenen esirler kendi ülkelerine geri döndüklerinde öğrendikleri dilleri işe dönüştürmektedir. Venedik Cumhuriyeti'nden alınan esirlerin zaman içinde Venedik'e dönerek orada dragomanlığa başlamaları bu duruma örnek teşkil etmektedir. 1500 senesinde Moton'dan esir alınarak İstanbul'a getirilen Girolamo Cıvrın Türkçe ve Rumca'yı çok iyi şekilde öğrenmiş, 1515 senesinde Venedik'e döndükten sonra Dragoman olarak göreve başlamıştır.⁴²² Kıbrıs'ın fethinde esir alınan Giacomo de Nores 1587 yılında fidye bedeli ödenene kadar on altı sene boyunca Osmanlı Devleti'nde yaşamıştır, son altı senesini Safevi sınırında yaşadığı için Farsça da öğrenen Nores, 1587'de Venedik'e döndükten sonra dragomanlık yapmıştır.⁴²³

⁴²¹ Seyahatnamelerde sıkça bu durum anlatılmaktadır. Hatta Heberer esirlikten kurtulanların içinde eğer vardiyanlık yapmış olan varsa onun ne söylediğine bakılmadan direkt olarak cezalandırılması gerektiğini savunmaktadır. Buna sebep olarak da onların kendi dindaşlarının kaçmasını engellenemenin yanında türklerin onlara verdiği bu görevi kaybetmemek adına Hristiyan esirlere Türklerden çok daha sert ve kötü davrandıklarını söylemektedir.

⁴²² Volkan Dökmeci, **Dil Oğlanları**, s. 141.

⁴²³ Natalie Rothman, "Interpreting Dragomans: Boundaries and Crossing in the Early Modern Mediterranean", **Comparative Studies in Society and History**, 51/4, 2009, s. 787.

SONUÇ

Akdeniz coğrafyasında yer alan birçok devlet gibi Osmanlı Devleti de esir almıştır. Bu tez, 1650-1720 yılları arasında Osmanlı devletinin aldığı ve kendi mülkiyetine dahil ettiği savaş esirleri yani *üsârâ-yı mîrî* olarak adlandırılan devletin sahip olduğu esirlerin tanımlanmasına ve anlaşılmasına yöneliktir. Esir alınmalarına zemin hazırlayan hukuki sürecin tahlili ve esirlere yapılacak muamele esaslarının belirlenmesinde, İslâm hukukunun Osmanlı hukukuna yansımaları incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nde esirlere İslam hukukunun belirlediği çerçevede davranılmaktadır. Bu bağlamda Avrupa'da bulunan esirlere nazaran Osmanlı Devleti'nde bulunan esirler daha insancıl şartlar altında yaşamaktadır.¹ Aslında bu durum Müslüman olan Osmanlı Devleti ile gayrimüslim olan Avrupa devletlerinin esirlere olan muamelesi ile savaş uygulamalarının farklılığından kaynaklanmaktadır. Mesela İslam hukukuna göre Osmanlı uygulamalarında kadın ve çocukların öldürülmesi yasak iken, Avusturyalılar 1686 yılında Budin'i ele geçirdiklerinde kadın çocuk fark etmeksizin herkesi öldürmüşler hatta öldürülenlerin derisini yüzüp organlarını kesmiş ve yağlarını yakmışlardı.² 17. yüzyılda defaatle Osmanlı Devleti ile savaşan Avusturyalıların savaş esnasında ve savaş sonucunda ele geçirdikleri Müslüman esirlere muamelesi aradaki anlayış farklılığını göstermektedir.³

İslam hukukunun belirlediği kurallara göre Osmanlı hukukunda esirlere dair muamelede sadece Hanefî mezhebinin görüşlerinin değil, ihtiyaç halinde diğer mezheplerin de içtihadlarının kullanıldığı görülmektedir. Meselenin daha iyi açıklanması adına esirlerin mübadele edilmesi örnek gösterilebilir. Hanefî mezhebine göre esir mübadelesi caiz olmadığı halde diğer üç mezhebe göre esir mübadelesi uygun görülmüştür. Bu noktada devlet istediği zaman esir mübadelesini diğer üç mezhebin

¹ Osmanlı toplumunda kölelere daha hoşgörülü davranılmasının yanısıra toplum da esirlere daha olumlu yaklaşmaktadır (Pal Fodor, Introduction, **Ransom Slavery in Along the Ottoman Borders (Early Fifteenth and Early Eighteenth Centuries)** ed. By. Geza David-Pal Fodor, Brill, 2007, s. XII). Esirlerin tüm ihtiyaçlarının sahibi tarafından temin edilmek zorunda olması ve işkencenin yasak olması hatta mahkeme kayıtlarında sahipleri tarafından kötü davranılan esirlerin şikayetleri sonucunda haklı bulunmaları ve lehlerine olacak şekilde kararlar verilmesi durumu göstermektedir. Ayrıca Osmanlı toplumunda kast sisteminin olmamasından kaynaklı hür olup Osmanlı toplumunda yaşayamaya devam edenlerin toplum içinde aşağılanmaması aslında İslam hukukunun esirlere bakış açısının yansımasıdır.

² Leyla Çoşan, Stephan Theilig, **Esaretten Vaftize**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018, s. 22-23.

³ Zafer sonrası kutlama yapan Avusturyalı askerlerin Türk esirlerin masaya getirilerek çınlıçplak soyuldukları ve kalın bir cisimle ayakta duramayacak hale gelene kadar kırbaçladıkları 17. yüzyılda deniz savaşlarına katılan ve 1666 yılında hatıratını yazan Avusturyalı Matthias Puel'in anılarında aktarılmaktadır (Leyla Çoşan, **aynı eser**, s. 32).

içtiħadına dayanarak kabul etmiş, kürekçi ihtiyacının olduğu ve esir vermek istemediği zaman ise Hanefi mezhebinin görüşüne atıfla esir mübadelesine karşı çıkmıştır. II. Mustafa döneminde (1695-1703) Özi’de alınan üç yüz on dokuz Kazak esirin müslüman esirlerle mübadele edilmesine izin isteyen Özi beyine gönderilen hükümde, esir mübadelesinin caiz olmadığı bu yüzden alınan Kazak esirlerin derhal İstanbul’a gönderilmesi emredilmiştir. Özi beyine gönderilen emir bu durumu yansıtmaktadır.

Osmanlı Devleti aldığı esirleri ne yapmaktaydı? Osmanlıların eline düşen esirler ne maksatla kullanılırlardı? Çok ucuza iş gücü olarak istihdam etmekteydi cevabı sadece buz dağının görünen yüzüdür. Esirlerin hemen hemen her iş kolunda ucuza istihdam edildikleri, zanaat sahibi olan esirlerin ehli oldukları alanda, hiçbir işe kabiliyeti olmayan esirlerin ise ırgat ve hamal olarak kullanıldıkları tartışılmaz gerçektir. Süleymaniye Camii inşaatı esnasında ırgat olarak kullanılan esir sayısı artışına paralel olarak para karşılığında çalıştırılan ırgatların sayısı azalmakta, benzer şekilde esir sayısı azaldığında ise ırgat sayısı artmaktadır. Esirlerin istihdamdaki önemlerine dair bir diğer örnek 1740 yılında tophanede top dökümü için kullanılacak çukurların kazılması için ırgata ihtiyaç olduğu, eskiden beri bu işte esirlerin istihdam edildikleri, fakat esirin az olmasından kaynaklı bu iş için tahsis edilecek ırgatlara devletin para ayırmasına dair verilen dilekçedir. Tersane’de istihdam edilen zanaatkâr esirler aynı işte çalıştırılan hür meslektaşlarından çok daha düşük ücret almaktadır.⁴ Bu örnekten de anlaşılacağı gibi esirler daha ucuza istihdam edilmektedir. Fakat diğer taraftan ucuza istihdam edilmelerinin yanı sıra iaşe, kıyafet, barınma ve muhafazaları için devlet tarafından ayrılan tahsisat yüklü miktardadır. Bu bağlamda esirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi, muhafazaları ve nakilleri için harcanan yüklü miktardaki ödemelere bakıldığında esiri ucuz iş gücü olarak tanımlamak sadece onlara istihdamda ödenen ücretlere bakılarak çıkartılan eksik bir sonuçtur. Nitekim 1715 yılında Benefşe Kalesi’nden esir alınan ve İstanbul’a getirtilenlerin içinde altı aylık bebek, 80 hatta 92 yaşında olan yaşlılar dahi bulunmaktaydı. Yani esir alınırken sadece istihdamda kullanılabilecek olanlar değil memleketlerinde kaldıklarında kendi başlarına hayatlarını idame ettiremeyecek durumda olanlar da esir alınarak İstanbul’a

⁴ 17. Yüzyılda meremmetçi ustalara 7,5-11 akçe arası değişen yevmiye verilmektedir (İdris Bostan, **17. Yüzyılda Tersane**, s. 113). 18. yüzyılda ise Meremmetçi olarak istihdam edilen miri esirlere ise yevmi birer akçe verilmektedir (BOA. *Mad.* nr. 14625, s. 28, 1122 (1710). Zanaatkar olan miri esirler istihdam edildikleri iş kolunda günlük birer akçeden ücretlendirilmiştir. Farklı iş kollarında istihdam edilen esirlere dair örnekler tezin ikinci bölümünde verilmiştir.

getirilmiştir. Yol şartları nakilleri sırasında yaşanan kayıplar ve yapılan masraflar düşünüldüğünde her bir esir devlete maddi anlamda yük teşkil etmektedir. Devletin bunları sadece ucuz iş gücü kaynağı olarak değerlendirdiği düşünülürse sadece masraf olan bu kişileri neden getirmiştir? Bu noktadan hareketle esir almanın insani bir boyutu olduğu yani maddi kaygıların ötesinde bir durum olduğu görülmektedir.

Esirlerin istihdam edilmeleri yanı sıra fidye bedelleri de muhakkak ki esir alınmasında önemli etkindir.⁵ Fakat bunu temel motivasyon olarak göstermek yahut sadece düşman ülkenin motivasyonunu bu şekilde açıklamak yanlış bir bakış açısıdır. Bono, Venediklilerin esir alma sebepleri ile Müslümanların esir alma sebeplerinin farklı olduğunu iddia etmektedir. Müslümanların esir almadaki temel motivasyonlarının fidye bedeli almak, aynı zamanda kamu veya ev hizmetinde kullanmak olduğunu, Venediklilerin ise herhangi bir fidye bedeli almak için değil esir alınanların iş gücü olarak kullanılmasının yanı sıra demografik yapıya katkı sağlamaları yani özgürlüklerini kazandıktan sonra Avrupa toplumunda yaşamaya devam etmeleri maksadıyla alındıklarını düşünmektedir.⁶ Bu subjektif bakış açısı esirler üzerinden maddi kazanç sağlayan Garb ocakları ve Tatarlar için geçerli olabileceksen Osmanlı Devleti için doğru bir varsayım değildir. Yöneticiler için fidye parasından daha ehemmiyetli olan, esirin Osmanlı Devleti'ne ve halka verdiği zarardır. Kırım Tatarlarının temel geçim kaynağının esir ve yağma olması, Osmanlı Devleti'nin savaşlarda Tatarları kullanmasının temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Hem fethedilecek bölgedeki halkın direnişini kırmak hem de düşman ordu içinden alınacak diller sayesinde ordunun durumunun öğrenilmesi adına Tatarların sefer esnasında aldıkları esirler önemlidir. Fakat bunu bir imparatorluğun temel motivasyonu şeklinde izah etmek doğru değildir.

Esir olmak kadar esaretten kurtulmak da önemlidir. Esaretten kurtulmanın mübadele, kaçma ve azad edilme şeklinde farklı yolları bulunmaktadır. Bu yolların

⁵ Son dönemde Osmanlı-Macaristan ilişkileri özelinde esirlere yönelik yapılan çalışmaların artmasıyla Macaristan elinde kalan Osmanlı esirlerinin kaderleri ile Osmanlı elinde olan Hristiyan esirlerin kaderlerinin birbirinden farklı olmadığı görülmüştür. Bu noktada Osmanlı-Habsburg sınırında yaşanan askeri seferlerin yanı sıra karşılıklı akın düzenleyerek birbirlerinden esir almaların vaka-yı âdiyeden kabul edildiği görülmektedir. Her iki tarafın da esir almak için mücadele ettiği ve bu esirlerin fidye bedeli yahut mübadele için kullanıldığı görülmektedir ki esir fidyesinde veya mübadelede yazılı olmayan fakat her iki tarafın da uyduğu kuralların olduğu düşünülmektedir (Hajnalka Toth, **Unutulmuş Biriyim**, s. 49-50).

⁶ Salvatore Bono, **Yeniçağ İtalya'sında Müslüman Köleler**, s 464-465.

içinde en tehlikelisi kaçmak olsa da arşiv kayıtlarında esirlerin firarlarına dair birçok kaydın bulunması, özgürlük uğruna birçok tehlikeyi göze aldıklarını göstermektedir. Esaretten kurtulmanın bir diğer yolu azad edilmektir. Esir Müslüman olduğunda azad edilmesi şart değildir, fakat Müslüman olanların azad edilmede daha avantajlı olduğu görülmektedir. Esirler, Müslüman olmaları sebebiyle azad edildikleri gibi, Müslüman olmayan fakat iş karşılığında, yaşlılığı veya hastalığı sebebiyle azad edilenler de vardır. Belirtmek gerekir ki yaşlılığına binaen 85 yaşında azad edilen esirin yanı sıra aynı yaşta olup fidye karşılığında azad edilenlere dair örnekler yaş ve yaşlılık kavramının muğlak olduğunu göstermektedir.

Mübadele yoluyla azad edilenlerin sayısı ise, azımsanmayacak kadar fazladır. Esir mübadelesinin antlaşmalara girmesinden evvel de Osmanlı Devleti'nde bulunan miri esirlerin düşman topraklarında esir olarak bulunan Müslüman esirler ile mübadele edildiklerine dair çok sayıda örnek bulunmaktadır. Bu mübadelelerin bazılarının belirli isme binaen yapılması o dönem bilgi akışını göstermektedir. Mesela Venedik'te kürek çeken oğlunun mübadelesi için Tersane Zindanı'nda bulunan Radoni isimli Venedikli esirin kendisine verilmesini isteyen Mehmed duruma dair örneklerdendir. Hem kendi oğlunun nerede olduğunu bilmesi, hem de oğluna karşılık istenilen esir Radoni'nin Tersane Zindanı'nda olduğunun Venediklilerce bilinmesi o dönemin iletişim ağını göstermektedir.⁷

Avrupa Devletlerinin 1648 yılında Versay Antlaşması ile kabul ettiği ve devletlerarası antlaşmalarda maddeleştirdiği savaş sonrasında esirlerin toplu mübadele edilmesi kısa zaman sonra Osmanlı Devleti'nin antlaşmalarına da yansımıştır. Bu bağlamda 1699 yılında Venedik, 1678 yılında ise Lehistan yapılan antlaşmalara esir mübadelesi maddeleri dahil edilmiştir. Fakat esirlerin mübadele kayıtlarına dair bilgilere arşiv belgelerinde ulaşılammıştır. 1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça Antlaşmaları sonrasında mübadele edilen esirlerin kayıtları ise Düvel-i Ecnebiye defterlerinden takip edilebilmektedir. Antlaşmalardan sonra başlayan esir mübadelesi ve fidye ile esaretten kurtulma kolay değildir. Antlaşmalardan yirmi yıl sonra bile antlaşma maddesine atıfla esaretten kurtulmak isteyen esirlerin devlete verdikleri arzuhaller kayıtlarda görülmektedir. Arzuhallerin birçoğu esirini vermek istemeyen veya belirlenen fidye miktarından daha fazlasını isteyen esir sahiplerinin şikâyet

⁷ BOA. *Mad.* nr. 4875, s. 32, 28 Ramazân 1113/26 Şubat 1702.

edilmesi hakkındadır. Bu bağlamda esirlerin devletin belirlediği fidye karşılığında azad edilmesinin halka dayatılmasının Osmanlı tebaası arasında devletin acziyeti şeklinde telakki edildiği düşünülebilir. Şikayetlerin çoğunun esirini vermek istemeyen veya saklayan halka dair olması hatta yerel idarecilerin dahi bu yola tevessül etmeleri bu bağlamda değerlendirilmelidir. Nitekim devletin de antlaşmalar ile dayatılan esirlerin serbest bırakılması uygulamasını acziyet olarak gördüğü düşünülebilir. Duruma dair en önemli örnek 1711 yılında imzalanan Prut Antlaşması'dır. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan bu antlaşmada ezici üstünlüğe sahip olan Osmanlı Devleti esir mübadelesini farklı şekilde maddeleştirmişti. Buna göre Osmanlı Devleti sadece savaş esnasında aldığı Rus esirleri geri verecekken Rusya savaş öncesinde alınanlar dahil olmak üzere tüm Rus topraklarında olan Osmanlı esirlerini geri verecekti. Mağlup olarak 1700 yılında Rusya ile imzaladığı İstanbul Antlaşma'sında ise esirlerin serbest bırakılmasında mütekabiliyeti yani tüm esirlerin karşılıklı mübadelesini kabul ederken üstün olduğu antlaşmada kabul etmemesi zihin dünyasında yer alan acziyet veya üstünlük fikrinin yansımasıdır.

Bu tez çalışması esnasında miri esirler zümresi ile zikredilen fakat hakkında hiçbir açıklama bulunmayan "karavana" tabirinin eski esir manasına kullanıldığı tespit edilmiştir. Başlangıçta azad edilen veya bir işte istihdam edilen miri esirlerin yanında karavana olarak yazılan bu kelimenin esir olduğu düşünölmekle birlikte diğer esirler gibi isim veya fiziki tarifi bulunmaması haklarında net bir şey söylemeyi engellemiştir. Fakat Kandiye Kuşatması'nın başarıya ulaşmasıyla azad edilen esirlerle birlikte azad edilen ve diğer esirler gibi tanımlanan karavana esirlerin zikredilmesi ayrıca Tersane'de istihdam edilen esirlerin içinde yer alan karavana tairesi ve bunların bölük halinde tanımlanması ve "bir bölükte sekiz esirdir" kaydının yer alması kesin yargıya ulaşmayı mümkün kılmıştır. Karavana esirler diğer esirlerden daha düşük ücretle çalıştırılmaktadır.

Miri esirler üzerine yapılan bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin mülkünde olan ve istediği şekilde tasarruf etme hakkına sahip olduğu kamu kölelerinin durumunu anlamak ve devlet için ne ifade ettiğini tesbit için yapılmıştır. Osmanlı Devleti, mülkiyetinde olan esirlerin ihtiyaçlarını karşılamış hatta onlara Avrupa'dan kat be kat daha insancıl davranmıştır. Kendi memleketlerinde postal giymeye alışkın olmayan esirler için postal yerine memleketlerinde giydikleri tarzda kopçalı paybuş

verilmesinin izahı başka nasıl olabilir?⁸ Bir diğer örnek Yedikule Zindanı’nda bulunan esirlere Müslüman hekim tayin edilmesidir. Müslüman hekimi istemeyen ve kendilerine gayrimüslim hekim talep edilmesini isteyen esirlere “kendi memleketlerinde bulunan Müslüman esirlere hekim dahi verilmediği halde onlara yine de hekim tayin edildiği isterlerse ona muayene olabileceklerini ama yabancı hekiminin zindana girmesine izin verilmeyeceği” belirtilmiştir. Bu örnek tam olarak durumu tanımlamaktadır.

Son yıllarda popüler bir konu haline gelen Osmanlı Devleti’nde esaret, esirlik ve kölelik hakkında yapılan çalışmaların bazıları Osmanlı arşiv kayıtlarına dayanmayan, sadece yabancı kaynaklarda zikredilen bilgiler çerçevesinde temellendirilmiştir. Halbuki Osmanlı arşiv kayıtları miri esirlerin yaşamlarına ve devletin onlara bakış açısına dair birçok bilgi sunmaktadır. Siyakat yazısının zorluğuna rağmen okumaya devam eden ve bir madencinin cevheri aradığı gibi defterlerin satır aralarından bilgileri toplayabilme sabrına sahip olan herkes bu kıymetli verilere ulaşabilmektedir. Osmanlı arşivinde bulunan çok sayıda belgenin her konuyu aydınlatmaya yetmeyeceğini iddia ederek Avrupa kaynakları üzerinden temellendirilen çalışmalar kolayca kaçmak ve tarihi tek taraflı okumaya çalışmaktır. Bu tezde açıklanan her konu arşiv belgeleri üzerinden temellendirilmiştir. Aslında arşivde yer alan kayıtların çokluğu dikkate alındığında yaptığımız araştırma konuya bir giriş mahiyetindedir. Muhtemelen çalışmalar ilerledikçe yeni verilere ulaşılacak ve Osmanlı İmparatorluğu’nda miri esirlerin konumu her bakımdan daha iyi anlaşılmış olacaktır.

⁸ BOA. *Mad.* nr. 3165, s. 62-63, 5 Zilka‘de 1136/26 Temmuz 1724).

BİBLİYOGRAFYA

1. ARŞİV KAYNAKLARI

1.1. MALİYEDEN MÜDEVVER DEFTERLER (MAD)

Nr. 2945, 2963, 2485, 3119, 3132, 3146, 3279, 3450, 3456, 4709, 9908, 2730, 2731, 2732, 2735, 2743, 2864, 2873, 2962, 2967, 2764, 2770, 3279, 2488, 3133, 3591, 1497, 2441, 2483, 2764, 2826, 2854, 3150, 3165, 3279, 3419, 3427, 3435, 3448, 3453, 3452, 3456, 3918, 3924, 3925, 3874, 3147, 3137, 3159, 3171, 3497, 3934, 4026, 4040, 4042, 4043, 4047, 4688, 4690, 4713, 4875, 4876, 7516, 8475, 8880, 9852, 9889, 10159, 10300, 10359, 10357, 10350, 14640, 14644, 6266, 5956, 2743, 2989, 3141, 5925, 6103, 1207, 2850, 581, 1969, 5956, 2727, 215, 636, 637, 1800, 95, 2764, 1951, 2489, 3145, 2832, 3171, 15885, 15899, 17866, 19386, 4799, 5189, 5364, 3133, 175, 183, 1800, 2637, 2728, 2743, 2749, 2917, 2989, 523, 699, 967, 981, 1311, 1572, 1747, 2764, 3835, 5925, 6616, 1808, 2126, 2791, 3850, 4139, 4445, 4690, 4799, 4922, 4951, 5014, 5040, 5308, 5357, 5358, 5660, 5662, 5676, 5897, 7108, 7179, 14573, 14620, 14625, 14626, 14628, 14630, 14631, 14651, 14694, 14717, 14718, 14719, 14936, 14954, 14955, 14956, 14957, 14959, 15332, 15491, 15530, 15658, 15903, 15904, 15976, 17866, 18157, 18212, 18517, 19386, 21489, 22035, 22036.

1.2. MÜHİMME DEFTERLERİ

Nr. 25, 40, 93, 95, 97, 100, 104, 106, 108, 109, 111, 112, 113, 115, 116, 118. 119, 122, 123, 125, 126, 128, 131, 132, 134, 135, 136, 137.

1.3. BAŞMUHASEBE KALEMİ DEFTERLERİ (DBŞM.d.)

Nr. 111, 128, 636, 637, 671, 965, 1207, 1291, 1293, 3079, 40876, 40847, 40880, 40886.

1.4. BAŞMUHASEBE KALEMİ PENÇİK RESMİ (Dbşm. Pnr.)

Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 numaralı dosyalar.

1.5. BAŞMUHASEBE KALEMİ TERSANE ZİNDAN DEFTERLERİ (Dbşm.trz.d.)

Nr. 1055, 1056, 1065, 1066, 1067, 1082, 1083, 1084, 1092, 1093, 1094, 1097, 1098, 1099, 1113, 1115, 1116, 1123, 1124, 125, 1140, 1141, 1142, 1154, 1155, 1156, 1161, 1162, 1163, 1174, 1175, 1176, 1194, 1195, 1198, 1199, 1234, 1235, 1236, 7696, 7698, 7699, 7700, 7704, 7705, 7706, 7715, 7716, 7719, 7720, 7721, 7724, 7725, 7726, 7730, 7731, 7732, 7735, 7736, 7737, 7740, 7741, 7742, 7744, 7745, 7746, 7749, 7750, 7751, 7758, 7759, 7762, 7763, 7766, 7767, 84232, 84235, 84242, 84244, 84246, 84254, 84256, 84258, 84259, 84261, 84276, 84278, 84280, 84282, 84284, 84287, 84288, 84289, 84291, 84293, 84295, 84297, 84299, 84301, 84303, 84305, 84307, 84309, 84310, 84312, 84313, 84314, 84316, 84318, 84319, 84321, 84322, 84323, 84325, 84327, 84329, 84331, 84334, 84335, 84336, 84340, 84341, 84345, 84346, 84347, 84351, 84352, 84353, 84356, 84357, 84358, 84359, 84360, 84364, 84365, 84366, 84370, 84371, 84372, 84380, 84381, 84382, 84383, 84384, 84386, 84387, 84388, 84389, 84390, 84392, 84393, 84394, 84395, 84396, 84400, 84401, 84401, 84403, 84405, 84406, 84407, 84424, 84425, 84426, 84434, 84435, 84436, 84440, 84441, 84445, 84446, 84447, 84451, 84452, 84453, 84459, 84460, 84461.

1.6. DÜVEL-İ ECNEBİYE DEFTERLERİ (ADVNS.DVE.d)

Nr. 13, 14/2,15/3, 16/4, 18/6, 26/1, 27/2, 28/3, 55/1, 57/1, 83/1

1.7. İBNÜLEMİN TASNİFİ (İE)

Askeriye: Nr. 6/560, 4266/37990, 26/2315,

Bahriye: Nr. 14/1244, 15/1351, 15/1355, 9/795

Dahiliye: Nr. 5/436-1,

Maden: Nr. 2/105,

Maliye: Nr. 67/6246, 13/1217, 17/608, 20/1906, 30/2947, 36/3496, 39/3780, 94/8808-1,

Nafia: Nr. 1/54,

Sıhhiye: Nr. 1/80.

1.8. ALİ EMİRİ TASNİFİ (AE)

IV. Mehmed: Nr. 1/2. 878, 1078, 1079, 1080, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1139, 1231, 1278, 1282, 1479, 1480, 42/4800, 45/5094, 10629, 97/11358.

II. Süleyman: Nr. 9/704, 9/797, 9/798, 9/817, 9/818, 9/823, 9/824, 11/1095, 11/1917, 28/2756, 28/2774.

II. Ahmed: Nr. 91, 344, 19996

III. Ahmed: Nr. 4411, 4441, 4697, 4856, 9037, 186/18002, 27161, 21962, 221/21341.

I. Mahmud: Nr. 16743,

1.9. CEVDET TASNİFİ

Adliye: Nr. 7/466

Askeriye: Nr. 1110/49140, 768/32473, 768/32473, 42219/4689, 447/18639, 1119/49587, 447/18639, 970/42219-4689.

Bahriye: Nr. 113/5452, 130/6292, 191/8969-2, 222/10327-3, . 10/907-3, 110/5307, 164/7746, 175/ 8232, 191/8969-1, 146/6982, 187/8779, 214/10009, 214/10009, 222/10310-3, 222/10318, 264/12215, 90/4304, 113/5452, 89/4280.

Dahiliye: 32/1554, 76/3795, 205/10208, 91/4537, 71/3539, 332/16571.

Darphane: Nr. 33/1623.

Hariciye: Nr. 123/6140-2, 110/5479, 152/7563, 158/7860, 164/8156-2, 185/9225, 185/9226, 148/7354, 148/7354, 35/1721.

Maliye: Nr. 603/24861, 634/26060.

Zaptiye: Nr. 72/3562.

1.10. TAPU TAHRİR (TT)

Nr. 799

1.11. TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞİVİ (TSMA)

D. Nr. 2344/149, 956, 8554, 10047, 10699, E. Nr. 794/84

1.12. KAMİL KEPECİ TASNİFİ DEFTERLERİ

Nr. 3309, 62/ 464.

1.13. HATT-I HÜMAYÛN TASNİFİ (Hat)

Nr. 1395/55850, 1397/56106, 1664/38, 273/16112.

1.14.YABANCI ARŞİVLER

National Archives State Papers 97/ 24 F.426a.

Lettere a Scrittura Turchesche, Busta 2, Filza 3, 31 v-r.

Documenti Turchi, Busta 4, No: 484.

ASVe., Bailo a Costantinopoli, Carte Turche, f. 253, defter 346 ve 347.

ASVe., Bailo a Costantinopoli, Carte Turche, f. 254, defter 349.

2. YAYINLANMIŞ BELGELER VE HAZIRLANMIŞ TEZLER

103 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1102-1107/ M. 1691-1695), haz. İlhan Gök-Ersin Kırca, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016.

12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979-1570-1572) Özet, Transkripsiyon, İndeks, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, 1996.

5 Numaralı Mühimme Defteri 973 (1565-1566), Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, 1997.

6 Numaralı Mühimme Defteri 972 (1564-1565), Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, 1995.

7 Numaralı Mühimme Defteri 975-976 (1567-1569), Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, 1995.

97 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu (H. 1090-1092/ M.1679-1681), haz. Abdülvahit Çelik, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009

24 Numaralı Mühimme Defteri'nin (H 981/m 1573-1574)Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, haz. Ali Rıza Bülbül, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Basılmamış Yüksek İlsans Tezi, 2019.

1618-1628 arası Osmanlı Venedik İlişkileri (6004 No'lu Ahkâm Defterine Göre), haz. Cihan Yemişçi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Sadaret Yazışmalarını Havi Bir Münşeât Mecmuası (1114-1116/1703-1704), haz. Ersin Kırca, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2015.

29 Numaralı Mühimme Defteri: Tahlîl- Özet-Transkripsiyon-(984-1576), haz. Gülay Kahveci, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998,

13 Numaralı Atik Şikâyet Defteri (vr.1-142) Değerlendirme-Çeviri-Metin H. 1100/1689, haz. Hasan Basri Türk, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

16 Numaralı Mühimme Defteri'nin (1-119) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, haz. İlkey Şener, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2015.

1101/1102 (1690/1691) Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirme (s. 1-145), haz. Muzaffer Fehmi Şakar, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

66 Numaralı (H.997-998-M.1589/1590) Mühimme Defteri (İnceleme-Metin), haz. Reyhan Aytaç, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

16 Numaralı Mühimme Defteri'nin (238-394) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, haz. Serpil Bayrak, Erzurum:

Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.

14 Numaralı Atık Şikâyet Defteri (H. 1102-1102/1690-1691 Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, haz. Ümit Baki Erdem, İstanbul: Marmara Üniversitesi, basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

10 Numaralı Mühimme Defteri'nin (1-178) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, haz. Zülfiye Kaygusuz, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

18 Numaralı Mühimme Zeyli Defteri (H.1013-1015- M. 1604-1607), haz. Yeliz Karataş, İstanbul:Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 486.

III. Numaralı (H.983-984-M.1575-1576) Tarihli Mühimme Zeyli Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-175), haz. Murat Torun, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

22 Numaralı Mühimme Defteri'nin (H.981-M.1573) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-107), haz. Rahman Şahin, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

10 Numaralı Mühimme Defterinin (s.179-356) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, haz. İbrahim Etem Çakır, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

30 Numaralı Mühimme Defteri (s. 248-370) Transkripsiyon Belge Özetleri ve Dizin, haz. Telhan Aslan, Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2016.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri(s.1-200) (1183-1185/1769-1771) Transkripsiyon Değerlendirme,

haz. Ersin Kırca, İstanbul: Marmara Üniversitesi,
Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Fransa Ahkam Defteri 1636-1666 (İnceleme-Metin), haz. Nermin Genç, İstanbul:
Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans
Tarihi, 2014.

Topkapı Sarayı Arşivi H 951-952 tarihli ve E12321 Numaralı Mühimme Defteri,
haz. Halil Sahillioğlu, İstanbul: IRCICA, 2002.

18 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil- Metin), haz. Kazım Kürşad Yücel,
İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Basılmamış
Yüksek Lisans Tezi, 1996.

19 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin), haz. H. Muharrem Bostancı,
İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2002.

27 Nolu Mühimme Defteri'nin Özet, Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi(1-140),
haz. Ömer Döşemetaş, Erzurum: Atatürk
Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans, 2014,

27 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (280-408), haz. Yasemin Aydın, Erzurum: Atatürk
Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,
2014.

69 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 169-336), haz. Fatih Çiçek, Erzurum: Atatürk
Üniversitesi, 2011.

73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (277-433), haz. Ömer Bayramoğlu, Bitlis Eren
Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,
2018.

75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 172-331), haz. Adem Keleş, Erzurum: Atatürk

Üiveristesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1-171),

haz. Selçuk Demir, Erzurum: Atatürk üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

88 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi 1637-

1638 (H. 1046-1048), haz. Murat Ateş, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans, 2008.

Galata Mahkemesi'ne Ait 94 Nolu Şer'îye Sicilinin (H. 1074-1075)

Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, haz. Sevgi Akkoyun, Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

94 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,

haz. Müjge Karaca, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

96 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.

1089-1090/ M. 1678-1679), haz. M. Alper Yayvan, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

96 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-

99), haz. Yunus Mercimek, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.

III. Numaralı Mühimme Zeyli Defteri Rebiülevvel-Cemâziyelevvel 984 (Haziran-

Ağustos 1576, haz. Osman Karataş, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2011.

99 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (91-180),
haz. Mehmet Ali Tan, Bitlis: Bitlis Eren
Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,
2015.

124 Numaralı Mühimme Defteri (H.1128-1130), haz. Ömer Bıyık, İzmir: Ege
Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans tezi,
2001.

**Galata Mahkemesi'ne Ait 141 Nolu Şer'îye Sicilinin (H. 1098-1099)
Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,** haz.
Alpaslan Yüksek, Nevşehir: Nevşehir
Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,
2002.

72 Numaralı Mühimme Defteri İnceleme-Metin H. 1002-1003(vr.231-473), haz.
Zafer Şahin, İstanbul: Marmara Üniversitesi,
2015.

**Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koğuşlar 888 Numaralı Mühimme Defteri:
Tahlil ve Transkript (1a - 260a),** haz. Abid
Yaşaroğlu, İstanbul: İstanbul Üniversitesi,
Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995.

**1686-87 (H. 1097-1098) Tarihli Atık Şikayet Defterinin Transkripsiyon ve
Değerlendirilmesi,** haz. Mesut Demir, İstanbul:
Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans
Tezi, 2010.

**34 Numaralı ve H. 986 (M. 1578) Tarihli Mühimme Defteri (s. 1-164) İnceleme-
Metin,** haz. Yunus Eren, İstanbul: Marmara
Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,
2011.

3. KAYNAK ESERLER

Abdurrahman Abdi Paşa, **Vekâyi'-nâme**, Osmanlı Târihi (1648–1682), Tahlil ve Metin Tenkidi, haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul: Çamlıca, 2008.

Antoine Galland, **İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673)**, çev. Nahid Sırrı Örik, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.

Bonnac, **İstanbul'da Fransız Elçiliği: Marki de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri**, çev. Ali Şevket Bizer, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017.

Defderdâr Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekaiyât Tahlil ve Metin (1066-1116/ 1656-1704)**, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

Ebussuud Efendi, **Ma'rûzât**, haz. Pehlül Düzenli, Klasik Yayınları, 2013.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, 6. Kitap: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, 7. Kitap: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Evliyâ Çelebi, **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, haz. Seyit Ali Karaman, Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.

Eyyubî Efendi, **Eyyubî Efendi Kânûnnâmesi**, Tahlil ve Metin, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1994.

Feridun Ahmed Bey, **Münşe'âtü's-Selâtîn**, I-II, 2. bs., İstanbul: Dârü't-tibâati'l-Âmire, 1275/1858.

Fetâvâ-yı Ali Efendi, Açıklamalı Osmanlı Fetvaları,: Fetâvâ-yı Ali Efendi,
Açıklayan haz. H. Necati Demirtaş, İstanbul:
Kubbealtı Yayınları, 2014.

Fetâvâ-yı Üskübî Latinizesi ve Tahlili, haz. Nuray Keskin, Basılmamış Yüksek
Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler
Üniversitesi, 2014.

Feyzullah Efendi, **Fetâvâ-yı Feyziye,** haz. Süleyman Kaya, Klasik Yayınları, 2011.

Friederich Siedel, **Sultanın Zindanında: Osmanlı İmparatorluğu'na Gönderilen
Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü
(1591-1596),** İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.

Hans Dernschwam, **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü,** çev. Yaşar Önen,
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Hasan Esîri, **Hasan Esîri'nin Miyâ'rü'd- Düvel ve Misbârü'l İsimli Tarih ve
Coğrafya Eseri (İnceleme- Transkripsiyon),**
haz. Göker İnan, İstanbul: Marmara Üniversitesi,
2017.

Hindî Mahmûd, **Sergüzeştname-i Hindî Mahmûd: İnebâhtı Gâzîsi Hindî Mahmûd
ve Esâret Hâtıraları,** çev. Ahmet Karataş,
İstanbul: Türkiye El Yazma Eserler Kurumu
Başkanlığı, 2013.

Hüseyin Behcetî, **“Bir Gazavat-nâme Türü Olarak Hüseyin Behcetî'nin
Mi`Râcü'z-Zafer Adlı Zafer-nâmesi
(h.1088/m.1678)”,** haz. Filiz Duman, Isparta:
Süleyman Demirel Üniversitesi, basılmamış
Yüksek Lisans tezi, 2010.

İbn Bibi, **El Evâmirü'l Alâi'ye fi'l-Umuri'l Alâ'ye: Selçukname,** çev. Mürsel
Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı 1996.

Îsâ-zâde Târîhi (Metin ve Tahlîl), haz. Ziya Yılmaz, İstanbul: İstanbul Fetih
Cemiyeti, 1996.

Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınları, c. 4, 2011. .

Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı: Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Fetvalarına

Göre: Fetâvâ-yı Ebussuud Efendi, “, haz. Ertuğrul Düzdağ., İstanbul: Şule Yayınları, 1983.

Kâtib Çelebi, **Fezleke: Osmanlı Tarihi (1000-1065/ 1591-1655)**, haz. Zeynep Aycibin, İstanbul: Çamlıca Yayınları, c. 1, 2016,.

Kâtib Çelebi, **Fezleke: Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)**, haz. Zeynep Aycibin, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, c. 1, 2016.

Kâtib Çelebi, **Fezleke: Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)**, haz. Zeynep Aycibin, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, c. 2, 2016.

Kâtib Çelebi, **Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfârî'l-Bihâr**, haz. İdris Bostan, Ankara: TÜBA, 2018.

Kavânin-i Yeniçeriyan (Yeniçeri Kanunları), haz. Tayfun Toroser, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2011.

Keyfiyet-i Rusiyye'nin Transkripsiyon ve Tahlili (H. 1206/ 1791-1792), haz. Öznur Tübençokrak, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa Devrinde (1069–1080) Vukuatı Tarihi: Transkripsiyon ve Değerlendirme, haz. Arslan Boyraz, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2002.

Mehmed bin Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr-ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı, haz. Abdurrahman Sağırlı, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000.

Ma'rûzât, Ebussuud Efendi, haz. Pehlül Düzenli, 2013.

Mebde-i Kanun-ı Yeniçeri Ocağı Tarihi, haz. E. Y. Petrosyan, Moskova, 1937.

Mehmed Halife, **Tarih-i Gülmanî**, haz. Ertuğrul Oral, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2000.

Mehmed Neşri, **Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi: 1288-1485**, Sadeleştiren Necdet Öztürk, Timaş, 2011, Yayınları, 1982.

Michael Heberer von Bretten, **Osmanlı'da Bir Köle: Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588**, çev.Türkis Noyan, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003.

Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârih'i, haz. İbrahim Hakkın Çuhadar, Ankara: Türk Tarih Kurumu, c.2, 2003.

Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârih'i, I-II, haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, Ankara: Türk Tarih Kurumu, c.1, 2003.

Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârih'i, haz. Abubekir Sıddık Yücel, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 1996.

Naîmâ Mustafa Efendi, **Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)**, haz. Mehmet İpşirli, I-IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2007.

Neticetü'l Fetâvâ, Ahmed Efendi ve Hafız Mehmed el-Gedusi derlemesi(1730-1795 fetvaları), haz. Süleyman Kaya, Klasik Yayınları, 2014.

Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Nilüfer Epçeli, IV. Cilt, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005.

Ogier Ghislain Busbecq, **Türk Mektupları: Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri(1555-1560)**, çev. Derin Türkömer, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013.

Osmanlı Kanunnâmeleri: Fatih Dönemi, haz. Ahmed Akgündüz, İstanbul: OSAV, 1993, s. 258.

Osmanlı Kanunnâmeleri: II. Bayezid Dönemi, haz. Ahmed Akgündüz İstanbul: OSAV, 1993.

Osmanlı Kanunnâmeleri: II. Selim Devri Kanunnameleri, haz. Ahmed Akgündüz, İstanbul: OSAV, 1993, c. 7/2.

Pedro, **Pedro'nun zorunlu istanbul Seyahati: 16. Yüzyılda Türklere Esir Düşen Bir İspanyol'un Anıları**, çev. Fuad Carım, istanbul: Güncel Yayıncılık, 1996.

Râşid Mehmed Efendi, **Târîh-i Râşid ve Zeyli (1071-1141/1660-1729)**, haz. Abdülkadir Özcan-Yunus Uğur, İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.

Reinhold Lubenau, **Reinhold Lubenau Seyahatnamesi (1587-1589)**, çev. Türkis Noyan, İstanbul: Kitabevi yayınları, 2016.

Selânikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânikî**, I-II, haz. Mehmet İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca 1106/ 1654- 7 Şubat 1695), haz. Nazire Karaçay Türkal, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2012.

Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, **Nusretnâme: İnceleme- Metin (1106-1133/ 1695-1721)**, haz. Mehmet Topal, Ankara: TUBA, 2018.

Sipahizâde Ahmed'in Gazavat-nâme-i Cezîre-i Girid ve Zadre İsimli Eseri (Değerlendirme-Transkripsiyon), haz. Mürvet Aslan, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2009.

Stephan Gerlach, **Türkiye Günlüğü 1577-1578**, c. 1, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.

Stephan Gerlach, **Türkiye Günlüğü 1577-1578**, c. 2, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.

Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Mür'i't-Tevârih**, haz. Münir Aktepe, İstanbul: Edebiyat Fakltesi Yayınları, c. 1, 1980..

Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Mür'î't-Tevârih**, haz. Münir Aktepe, İstanbul: Edebiyat Fakltesi Yayınları, 1980.

Şeyhülislam Ebussuud, **Fetvalar**, haz. Muzaffer Arabul, Nurdoğan Matbaası, 1978.

"Şükrullah B. Şihabeddin Ahmed B. Zeyneddin Zeki Behcetü't-Tevarih **İnceleme-Metin-Tercüme**", haz. Hasan Almaz, yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri, 2004.

Tarih-i Nihâdî, (152b-233a) (Transkripsiyon ve Değerlendirme), haz. Hande Nalan Özkasap, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2004.

Tarih-i Sultan Mehmed Han (bin) İbrahim Han, haz. Cengiz Ünlütaş, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İzmir 1998.

Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân, haz. Sevim İlgürel, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.

Tevârih-i Banaluka der-Diyâr-ı Bosna (inceleme-metin), haz. Büşra Aktaş Kütükçü, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Topçular Katibi Abülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin-Tahlil), hz. Ziya Yılmaz, Ankara: Türk Tarih Kurumu, c. I, 2003..

Üsküdarî Abdullah Efendi, **Vâkı'ât-ı Rûz-merre**, haz. Mahmut Ak, Ankara: TUBA, c. 4, 2017.

Üsküdarî Abdullah Efendi, **Vâkı'ât-ı Rûz-merre**, haz. Recep Ahışalı, Ankara: TUBA, c. 2, 2017.

Vekayi'name (Vekāyi-i Bec) Metin ve Değerlendirilmesi, haz. Mehtap Yılmaz, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Wenceslaw Wratislaw, **Baron W. Wratislaw'ın Anıları:16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler**, çev. Süreyya Dilmen, İstanbul: Ad Yayıncılık, 1996.

Yeniçeri Katibi Hasan Efendi'nin Tevârih-i Cezire-i Girid Adlı Eseri: Tahlil-Metin, haz. Hasan Ali Cengiz, Edirne: Trakya Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2018.

Yenişehirli Abdullah Efendi, **Behçetü'l Fetâvâ**, Klasik Yayınları, 2011.

Zembilli Ali Efendi, **el-Muhtarat mine'l- Fetâvâ (seçme fetvalar)**, çev. İbrahim Ural, M. Ali Sarı, Fey Vakfı, 1996.

4. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

ABOU-EL -HAJ, Rıfaat. "The Formal Closure of the Ottoman Frontier in Europe:1699-1703, **Journal of the American Oriental Society**89/3, 1969.

AKKAYA, Mustafa. "XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar'da Köle Ticareti, Kölelerin Ticaretle Uğraşması", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 14, 2011.

-----, **Osmanlı Dönemi Batı Anadolu'da Tarımsal İşgücünde Kullanılan Köleler**, Osmanlı Devletinde Kölelik: Ticaret, Esaret, Yaşam, ed. Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, İstanbul: Tezkire, 2017.

AKYOL, Yunus Emre. **19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kudüs Kamame Kilisesi Üzerine Osmanlı Politikaları**, Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

ALTUĞ, Uğur. **1740-1755 Tarihli Ecnebi Defterine Göre Osmanlı-Avusturya İlişkileri**, Ankara: Gazi Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.

- ARABUL, Muzaffer. “Şeyhülislam Ebussuud Efendi”(der), İstanbul, 1978.
- ARGIT, Betül İpşirli. **Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715**, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- ARIK, Sabire. **Polonya Kralı Jan Sobieski ve Hükümdarlığında Osmanlı Lehistan İlişkileri (1671-1696)**, Ankara: Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2003.
- ASLAN, Mehmet. **Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri: İntizâmi Sûrnâmesi**, İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2009.
- AYDIN, M. Akif. **Kadı Sicillerinde İstanbul: XVI. Ve XVII. Yüzyıl**, İstanbul: İSAM, 2011.
- . Muhammed Hamîdullah, “Köle”, **DİA**, c. 26, s. 246-248.
- AYDIN, Mahir. “Faş Kalesi”, İstanbul: **Osmanlı Araştırmaları**, sayı 6, s 75-81
- AYDIN, Yusuf Alperen. **Müteşebbis ve Devlet: 18. Yüzyılda Peksimedçibaşı Nureddin Ağa’nın Yükselişi**, İstanbul: Kitabevi, 2016.
- . **Sultanın Kalyonları: Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)**, İstanbul: Küre Yayınları, 2011.
- AYDÜZ, Salim. **Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.
- BARKAN, Ömer Lütfi. **Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1972.
- . **XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri**, İstanbul Üniversitesi yayınları, 1939.
- . **XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları**, Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Hüseyin Özdeğer, c.1, İstanbul 2001.

- BERTELE, Tommaso. **Venedik ve Kostantiniye: Tarihte Osmanlı Venedik İlişkileri**, çev. Mahmut Şakiroğlu, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012
- BİLGİN, Arif. **Osmanlı Saray Mutfağı (1453-1650)**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi. **Hukukî islâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, c. 3, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1968.
- BONNARD, Andre. **Antik Yunan Uygarlığı**, çev. Kerem Kurtgözü, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004.
- BOSCH, M. E. **Hellenizm Tarihinin Anahatları**, Çev. Sabahat Atlan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1943.
- BOSTAN, İdris. **İstanbul'un 100 Denizcisi**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, 2014, s.80-85.
- .. **Osmanlı Akdenizi**, İstanbul: Küre Yayınları, 2017.
- .. **Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, İstanbul: Küre Yayınları, 2018.
- BOZKURT, Nurgül. “Avusturya Kapı Kethüdalığı”, **Osmnalı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, 13/13, 2002.
- .. **1699-1736 Tarihli Ecnebi Defterine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Avusturya İlişkileri**, Samsun 19 Mayıs Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- BRADLEY, Keith. “On Captives under the Principate”, **Phoenix**, Vol. 58, No. 3/4 (Autumn - Winter, 2004)
- BRAUDEL, Fernand. **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, c. 1, 2007.

-----, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, c. 2, 2007.

BURKE, Peter. **Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu**, çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2002.

CAHEN, Claude. **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2000

CEBECİ, Enver. **Topal Osman Paşa ve Osmanlı İran savaşlarındaki Rolü: 1664-1733**, Afyon: Kocatepe Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 18.

CİDE, Ömer. **Kuruluş Dönemi Osmanlı Fetihlerinde Dinin Rolü: 1299-1402**, Yayınlanmamış Doktora tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

ÇOŞAN, Leyla- Stephan Theilig, **Esaretten Vaftize**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018.

COVEL, John. **Bir Papazın Osmanlı Günlüğü**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.

ÇELEBİ, Hacer. **1685 Yılında Mora'nın Venedikliler Tarafından İşgali ve Sonuçları**, Edirne: Trakya Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998.

ÇELİKKOL, Zeki. Alexsander de Groot ve Ben J Slot, **Lale ile Başladı: Türkiye ve Hollanda Arasındaki Dört Yüz Yıllık İlişkilerin Resimli Tarihçesi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000,

ÇETİN, Cemal. **Sultanın Esirleri: İstanbul'da Bir Esir Kampı(1715)**, Konya: Palet Yayınları, 2015.

ÇOLAK, Kamil. **XVI. Yüzyılda İstanbul'da İhtida Hareketleri**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2000.

DAVID, Geza. "Ransom Slavery in Along the Ottoman-Hungarian Frontier in the sixteenth and seventeenth", **Ransom Slavery**

in Along the Ottoman Borders (Early Fiftteenth and Early Eighteenth Centuries) ed. By. Geza David-Pal Fodor, Brill, 2007,

DAVIES, Brian L. The prisoners' Tale: Russian Captivities Narrative and Changing Muscoviite Perceptions of the Ottoman-Tatar Dar-al-İslam, **Eurasian Slavery, Ransom and Abolition in World History, 1200-1860** ed. By. Christoph Witzernath, 2015.

DEMİR, Serkan. **Akdeniz'de Korsanlar ve Esirler Bağlamında Josepp Pitth ve Esâretnâmesi**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.

DEMİRTAŞ, H. Necati. **Fetvaları ile Şeyhülislam Ebussuud Efendi**, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2016.

DOĞAN, Güner. **Osmanlı-Venedik Egemenliğinde Balkanlar Dalmaçya Kıyıları: Savaş, Diplomasi ve Sınır (1691-1721)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2016.

DÖKMECİ, Volkan. **İstanbul'daki Venedik Dragomanları ve Dil Oğlanları**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2018.

DÜNDAR, Recep. **Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler, 1998,

DÜZDAĞ, Ertuğrul. **Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı**, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.

DÜZENLİ, Pehlül. **Şeyhülislam Ebussuud Efendi ve Fetvaları**, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2012. Fetvaların neşri ise 'Kaynak Eserler'e gitmeli

EKİM, Tahsin. **Bedir Savaşı'nı Hazırlayıcı Etkenler ve Sonuçları**, Konya: Selçuk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

- EKİN, Ümit. “Niğbolu Savaşı ve Ele Geçirilen Esirler Hakkında”, **Türklük Bilgisi Araştırmaları (JTS/TUBA 41/2014)**, Yusuf Oğuzoğlu Armağanı, c. 41, 2014
- ENGİN, Nihat. **Osmanlı Devleti’nde Kölelik**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998.
- ERDEM, Y. Hakan. **Osmanlı’da Köleliğin Sonu (1800-1900)**, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004
- ERTAŞ, Mehmet Yaşar. **Sultanın Ordusu: Mora Fethi Örneği 1714-1716**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007
- ERTUĞRUL, Özkan. “Acem Ali”, **DIA**, c.1, s. 322.
- FİDAN, Abuzer. **İslam Hukukunda Savaş Esirlerinin Statüsü**, Van: Yüzüncüyıl Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009
- GENÇ, Serdar. **Lale Devrinde Savaş: İran Seferinde Organizasyon ve lojistik**, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013
- GÖKSU, Erkan. **Türkiye Selçuklularında Ordu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010,
- GROTIUS, Hugo. Savaş ve Barış Hukuku, çev. Seha Meray, İstanbul: Say Yayıncılık, 2011.
- GÜLSOY, Ersin. **Girit’in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)**, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2004.
- GÜNEŞ, Gülcan Avşin. **16.-17. Yüzyıllarda Anadolu Eyaletlerinde Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ekonomik Durumu**, Ankara: Gazi Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2015.
- GÜNGÖR, Cahit. **Çağdaş Tefsirde “Kölelik” Yorumu**, Ankara: Ankara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005,

GÜRCAN, Fatih. **Avrupa’da Askeri Gelişmeler ve II. Viyana Kuşatması**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

GÜRKAN, Emrah Safa. **Sultanın Korsanları: Akdeniz’de Gaza Yağma ve Esaret (1500-1700)**, İstanbul: Kronik Yayınları, 2020.

GÜRÜN, Kamuran. **Türkler ve Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul: 1981.

HADDURİ, Macid. **İslam Hukukunda Savaş ve Barış**, çev. Fethi Gedikli, İstanbul: Ekin Yayınları, 2018.

HATALMIŞ, Ali. **İslam Toplumunda Kölelik ve Cariyelik**, Ankara: Araştırma Yayınları, 2012.

HELLIE, Richard. “Russian Slavery and Serfdom 1450-1804”, **The Cambridge World History of Slavery**, vol 3, ed by David Eltis and Stanley L. Engerman, Cambridge University Press, 2011.

IŞLAK, Cemile Baştımar. **Seyyah Pouqueville’nin Savaş Tutsaklığı Anıları**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

İNALCIK, Halil. “Kırım”, **DİA**, c. 25, 457.

-----.. **Adaletnameler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1967.

-----.. **Osmanlı İmparatorluğu’nda Klasik Çağ (1300-1600)**, İstanbul: 2003.

-----.. **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600**, ed. By. Halil İnalcık-Donald Quateret, çev. Halil Berktaş, İstanbul: Eren Yayıncılık, cilt 1, 2000.

-----.. **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914**, ed. Halil İnalcık-Donald Quateret, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul: Eren Yayıncılık, cilt 2, 2004.

İNANIR, Ahmet. **İbn Kemal Fetvaları Işığında Osmanlı İslam Hukuku**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008.

----- . **Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında: Kanuni Devrinde Osmanlı'da Hukuki Hayat**", Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011.(**Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları**)

JAHN, Karl. "XVII. Asırda Türk ve Avusturyalı Esirlerin Mübadelesi", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, 2011, s. 38-51.

KENAN, M. Macit. **Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek**, İstanbul: Klasik Yayınları, 2004.

KILIÇ, Esra. **II. Osman'ın Siyasi Hayatı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2011.

KIZILOV, Mikhail. "The Black Sea and the Slave Trade: The role of Crimean Maritime Towns in the Trade in Slaves nad Captives in the Fifteenth to Eighteenth Centuries", *International Journal of Maritime History*17, no.1, 2005,

KOCA, Salim. **Anadolu Türk Beylikleri Tarihi**, Ankara: Berikan Yayınları, 2012

----- . **Selçuklularda Ordu ve Askeri Kültür**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2005.

KOCAKAPLAN, Saim Çağrı. **18. yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve İstanbul Gümrüğü**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

KOLÇAK, Özgür. "Cümle Palankaları Küffâr Aldı..." 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşında Dezanformasyon, Propaganda ve Siyasî İktidar, **Osmanlı Araştırmalar/ The Journal of Ottoman Studies XLIII** (2014), 165-192.

----- . **XII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-1664 Osmanlı-Avusturya Savaşları**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2012.

-----, Janos Ferdinand Auer and His İmprisonment In The Seven Towers
(1663-1674): A Prisoners of Diplomacy, **Şerefe:
Studies in honour of Prof. Geza David on His
Seventieth Birthday**, Budapest, 2019.

KOLODZIEJCZYK, Darius. **The Crimean Khanate and Poland-Lithuania:
International Diplomacy on the European
Periphery (15th-18th Century)**, Brill, 2011.

KOTUS, Karolina Anna. **Polonyalı Elçi Jan Gninski'nin Seyahatnamesine Göre
Osmanlı Ülkesi ve Osmanlılar (1677-1679)**,
Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Basılmamış
Yüksek Lisans Tezi, 2015,

KÖÇ, Ahmet. "Vakfiyelere Göre Vakıflarda Köle İstihdamı", **Osmanlı Devletinde
Kölelik, Ticaret, Esaret, Yaşam**, İstanbul:
Tezkire Yayınları, 2017

KÖSE, Metin Ziya. **Doğu Akdeniz'de Casuslar Tacirler: Osmanlı Devleti ve
Dubrovnik İlişkileri 1500-1600**, İstanbul: Giza
Yayınları, 2009.

KUMRULAR, Özlem. **Avrupa'da Türk Düşmanlığı'nın Kökeni ve Türk Korkusu**,
İstanbul: Doğan Kitap, 2008,

Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, Hayrettin Karaman, İbrahim Kafi Dönmez,
Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.

KURAN, Timur. **Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyıl İstanbul'unda Sosyo-
Ekonomik Yaşam**, c. I, İstanbul: Türkiye İş
Bankası Kültür Yayınları, 2010

KURAT, Akdes Nimet. **Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)**, Ankara: Ankara
Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih
Enstitüsü, c. 1, 1951.

-----, **Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)**, Ankara: Ankara
Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih
Enstitüsü, c. 2, 1953.

- KÜLBİLGE, İlker. **18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, 2010.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat. **Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri**, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.
- MANTRAN, Robert. **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: türk Tarih Kurumu, 1990
- MARMARA, Rinaldo. **İstanbul Deniz Zindanı 1740**, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2005.
- MATAR, Nabil. “Barbary and British Women”, **Britain and Barbary, 1589-1689**, University Press of Florida, Gainesville, 2005.
- MERÇİL, Erdoğan. **Selçuklularda Saray ve Teşkilatı**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2011.
- MOLLAOĞLU, Ferhan Kırıldökme. **Laonikos Chalkokondyles’in Kroniği ve Değerlendirmesi (V.- VII. Bölümler)**, Ankara: Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2005, s. 163.
- MORE, Thomas. **Ütopya**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016.
- MUMCU, Esra. **Tersane Zindanı**, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- NALÇACI, Nida Nebahat. **Sultanın Kulları: Erken Modern Dönem İstanbul’unda Savaş Esirleri ve Zorunlu İstihdam**, İstanbul: Verita Yayınları, 2015.
- NAMLI, Tuncer. “İdealizmden Realizme Esir Hukukunun Değişim Süreçleri”,**Eski-Yeni** 30/ Bahar 2015.
- OCAKAÇAN, Levend Kaya. **Geç 16 ve Erken 17. Yy da Osmanlı Devleti’nde ki Patronaj İlişkilerinin Gazanfer Ağa Üzerinden Venedik Belgelerine Göre İncelenmesi**,

Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2016,

OKTAN, Tarana. “Rus Seyyahların Gözüyle Osmanlı Devleti’nde Rus Köleler (XVI. Ve XVII. Yüzyıllar)”, **The Journal Of MCRI**, CEDRUS V, 2017, s. 412-413.

ORBAY, Kayhan. “Osmanlı İmparatorluğunda Köle Emeğinin İstihdamı ve Mükatebe Yöntemi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (17) 2009/1.

ORTAYLI, İlber. “1727 Osmanlı Avusturya Seyr ü Sefain Sözleşmesi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 1973.

OVERMANS, Rudiger. “The Repatriation of Prisoners of War once Hostilities are Over: A Matter of Course?”, **Prisoners of War, Prisoners of Peace: Captivity, Homecoming and Memory in World War II**, ed. by. Bob Moore and Barbara Hatley Broad, Oxford, 2005.

ÖGE, Ali. **Şeyhü’l-islam İbn-i Kemal’in Sünnilik Anlayışı**, Konya: Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010.

ÖZCAN, Abdülkadir. “Akıncı”, **DİA**, c. 2, s. 250.

-----, “Karlofça Anlaşması” **DİA**, c. 24, 2001, s. 504-507.

-----, Pençik, **DİA**, 34, s. 226.

ÖZCAN, Hüseyin Onur. **Pasarofça Antlaşması (1718) ve Diploması**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2019.

ÖZCAN, Tahsin. Mehmed Emin Ankaravî, **DİA**, c. 28, s. 461-462.

ÖZDAŞ, Haşim. **Kur‘ân Âyetleri Işığında Savaş Esirlerinin Durumu**, Van: Yüzüncüyıl Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2019

ÖZDEM, Zeynep. **Kırım Karasubazar’da Sosyo-Ekonomik Hayat: 17. Yüzyıl Sonlarından 18. Yüzyıl Ortalarına Kadar**,

Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

ÖZEL, Ahmed. **İslâm Hukukunda Milletler arası Münâsebetler ve Ülke Kavramı**, İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.

-----, “Esir”, **DİA**, c. 11, s. 384.

-----, **İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirleri**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

-----, **İslâm Hukukunda Ülke Kavramı: Dârulislâm- Dârulharb**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.

ÖZKAN, Ali. **Fetvalar ve Belgeler Işığında Osmanlı’da Kızılbaşlık Meselesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi, 2018.

ÖZMUTLU, Günnaz. **IV. Mehmed Dönemi Osmanlı Saray Hareminde Sanatçı Cariyeler (1677-1687)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.

PAKALIN, Mehmet Zeki. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Ankara: MEB, 1983.

PALFFY, Geza. “Ransom Slavery Along The Ottoman–Hungarian Frontier In The Sixteenth And Seventeenth Centuries”, **Ransom Slavery Along the Ottoman Borders**, ed.by. Geza David- Pal Fodor, Brill, 2007.

PARKER, Geoffrey. **Cambridge Savaş Tarihi**, çev. Füsun-Tunç Tayanç, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014.

POLAT, İbrahim Ethem. “Doğu ve Batı Kaynaklarında Haçlı Seferlerinde Uygulanan İnsanlık İhlalleri”, **Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi**, sayı 5-6, 2008.

ROTHMAN, Natalie. “Interpreting Drogomans: Boundaries and Crossing in the Early Modern Mediterranean”, **Comparative Studies in Society and History**, 51/4, 2009, 771-800.

SAHİLLİOĞLU, Halil. “Akçe”, **DİA**, c. 2, s. 226.

SAK, İzzet. **16. ve 17. Yüzyıllarda Konya’da Kölelik Müessesesi**, Konya: Şelçuk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1987.

SERİN, Sinem. **Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşılık Müessesesi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2020.

SMILEY, Will. **From Slavery Prisoners of War: The Ottoman Empire Russia and International Law**, Oxford, 2018,

SMIRNOV, V.D. **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**, İstanbul: Selenge, 2016.

ŞAKİROĞLU, Mahmut H. “Ciğalazade Sinan Paşa”, **DİA**, c. 7, s. 525.

ŞAKUL, Kahraman. What happened to Pouqueville’s Frenchmen Ottoman Treatment of the French Prisoners During the War of the Second Coalition (1798-1802), **Turkish Historical Review** 3, 2012, s. 168-195.

ŞEN, Ömer. **Osmanlı’da Köle Olmak**, İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.

TAHİROĞLU, Bülent. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kölelik”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Mecmuası** 45-47, s. 666-669.

TEKİN, Rahmi. **Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Günlük Yaşamları 1520-1670 İstanbul Örneği**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2008

TOLEDO, Ehud. **Suskun ve Yokmuşcasına: İslam Ortadoğusu’nda Kölelik Bağları**, çev. Hakan Erdem, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

TOLEDO, Paulino. **Türkiye Seyahati: XVI. Yüzyıla Ait Bir Anonim İspanyol Eserine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nun Toplumsal Yapısı ve Gelenekleri**, Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 1992.

TOTH, Hajnalka. Unutulmuş Biriyim: 17. Yüzyıl Ortasında Macar Süvari Subayı ile Budinli Türk Çavuşun Serbest Bırakılma Hikâyeleri, **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sayı 24, 2013/2, s. 49-67).

TOTH, Istvan György. Catholic Missionaries as Turkish Prisoners in Ottoman Hungary in Seventeenth Century, **Ransom Slavery Along the Ottoman Borders**, ed.by. Geza David- Pal Fodor, Brill, 2007.

TUNCER, Şaduman. **Bir Padişaha Yakından Bakmak: III. Ahmed'in Günlük Yaşantısı ve Yakın Çevresi**, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2020.

TURHAN, Fatma Sel. **18. Yüzyıl Osmanlı'da Savaş Esirleri**, İstanbul: Vadi Yayınları, 2018.

TÜRKAL, Nazire Karaçay. "18. Yüzyılın İlk Yarısında Eflak ve Boğdan Üzerinde Osmanlı-Avusturya Mücadelesine Dair Anonim Bir Eser: Vakâyi-i Eflak", **Turkish Studies**, vol 12/9,

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi: XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar**, 3. Cilt 2. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1954.

-----, "Akıncı", **İA**, c. 1, s. 241.

-----, **Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapukulu Ocakları: Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

-----, **Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1970.

----- . **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**,
Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984.

----- . **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, Ankara: Türk
Tarih Kurumu, 1988.

----- . Osmanlı Sarayı’nda Ehl-i Hıref (Sanatkârlar)
Defterleri, **Belgeler**, XI, 15 (1986), s 23-64.

----- . **Osmanlı Tarihi: Karlofça Andlaşmasından
XVIII. Yüzyıl**, 4. Cilt, 2. Kısım, Ankara: Türk
Tarih Kurumu, 1959.

----- . **Osmanlı Tarihi: II. Selim’in Tahta Çıkışından
Karlofça Andlaşmasına Kadar**, 3. Cilt, Ankara:
Türk Tarih Kurumu, 1951.

----- . **Osmanlı Tarihi: Karlofça Andlaşmasından
XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar, XVI. Yüzyıl
Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar**, 4.
Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1956.

ÜNAL, Fatih. “Karadeniz’e Çıkan İlk Rus Savaş Gemisi “Krepost” ve Ukraintsev’in
İstanbul Elçiliği 1699-1700”, **Uluslararası Sosyal
Araştırmalar Dergisi**, sayı 20,

ÜNEN, Uğur. **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Rodos Adası**, Aydın: Adnan
Menderes Üniversitesi, Basılmamış Yüksek
Lisans Tezi, 2013

V. DİAKOV-S. Kovalev, **İlk çağ Tarihi**, çev. Özdemir İnce, Ankara: 1987.

YAMAN, Bahaddin. **Osmanlı Saray Sanatkârları**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt
Yayınları, 2008.

YAMAN, T. Mümtaz. “Küre Bakır Madenine Dair Vesikalar”, **Tarih Vesikaları**, C.
IV, 1941, s. 273.

YILDIZ, Murat. **Osmanlı Devlet Teşkilatında Bostancı Ocağı**, İstanbul: Marmara
Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2008,

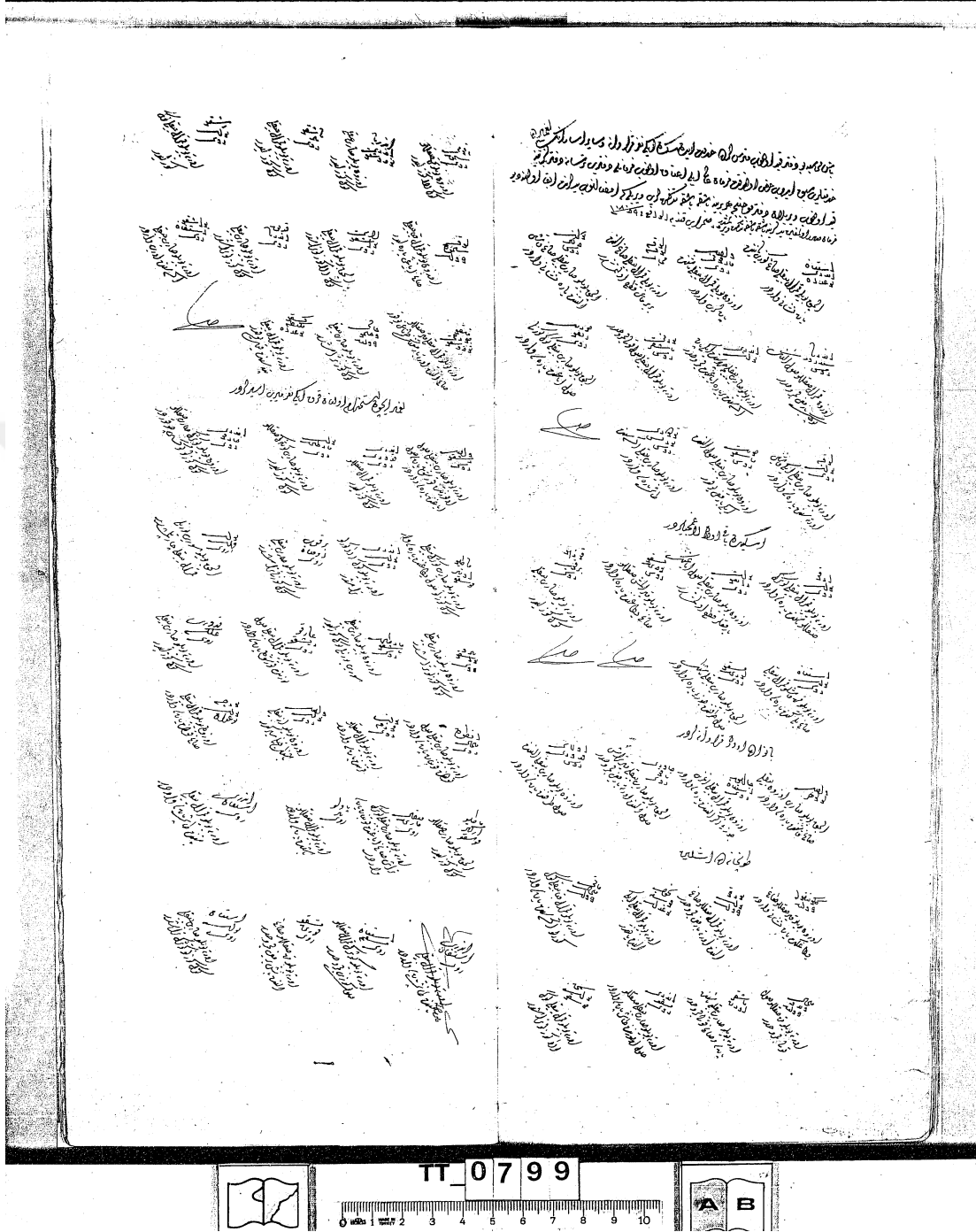
ZILFI, Madeline. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)**,
İstanbul: Türkiye İşbankası Yayınları, 2018.

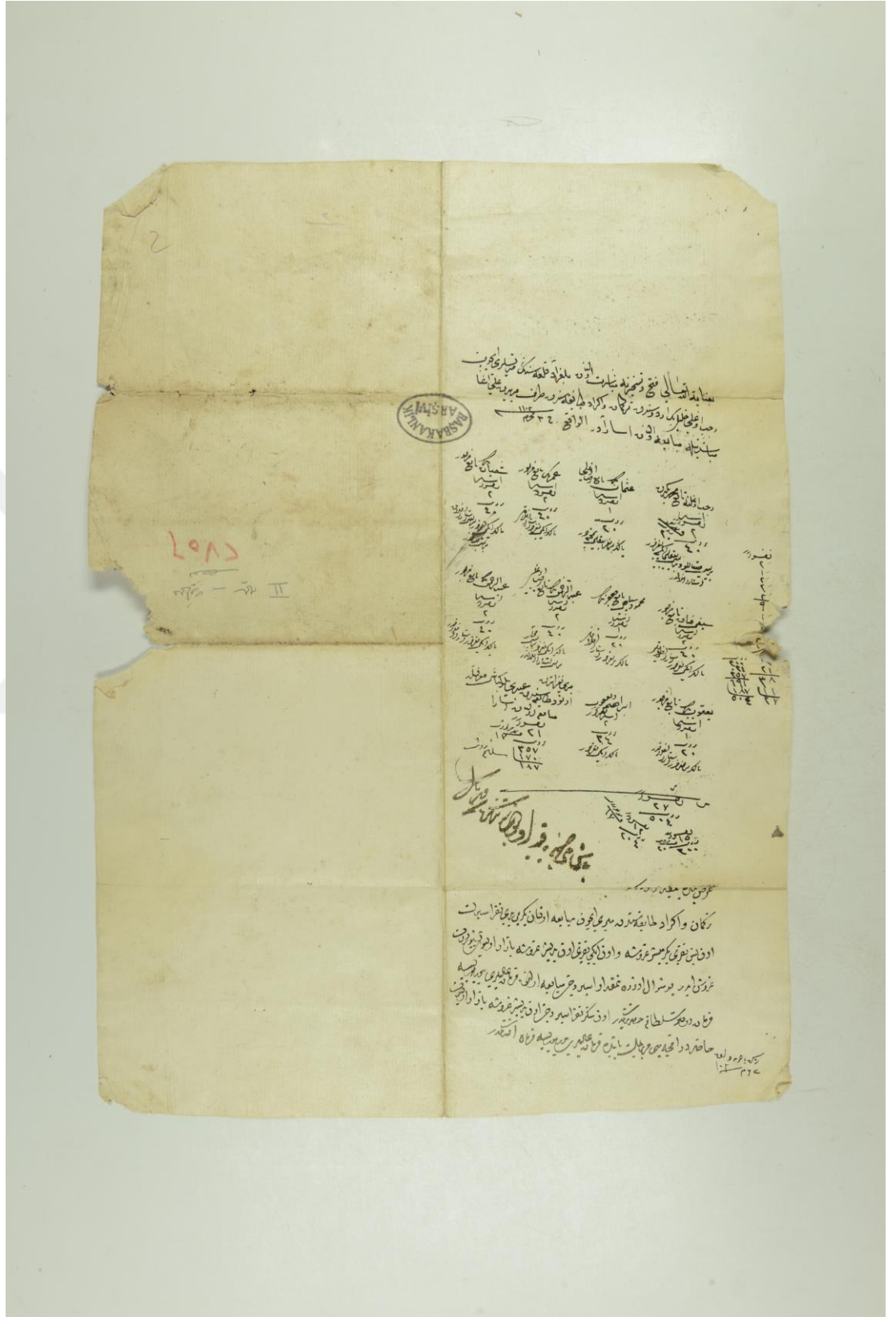

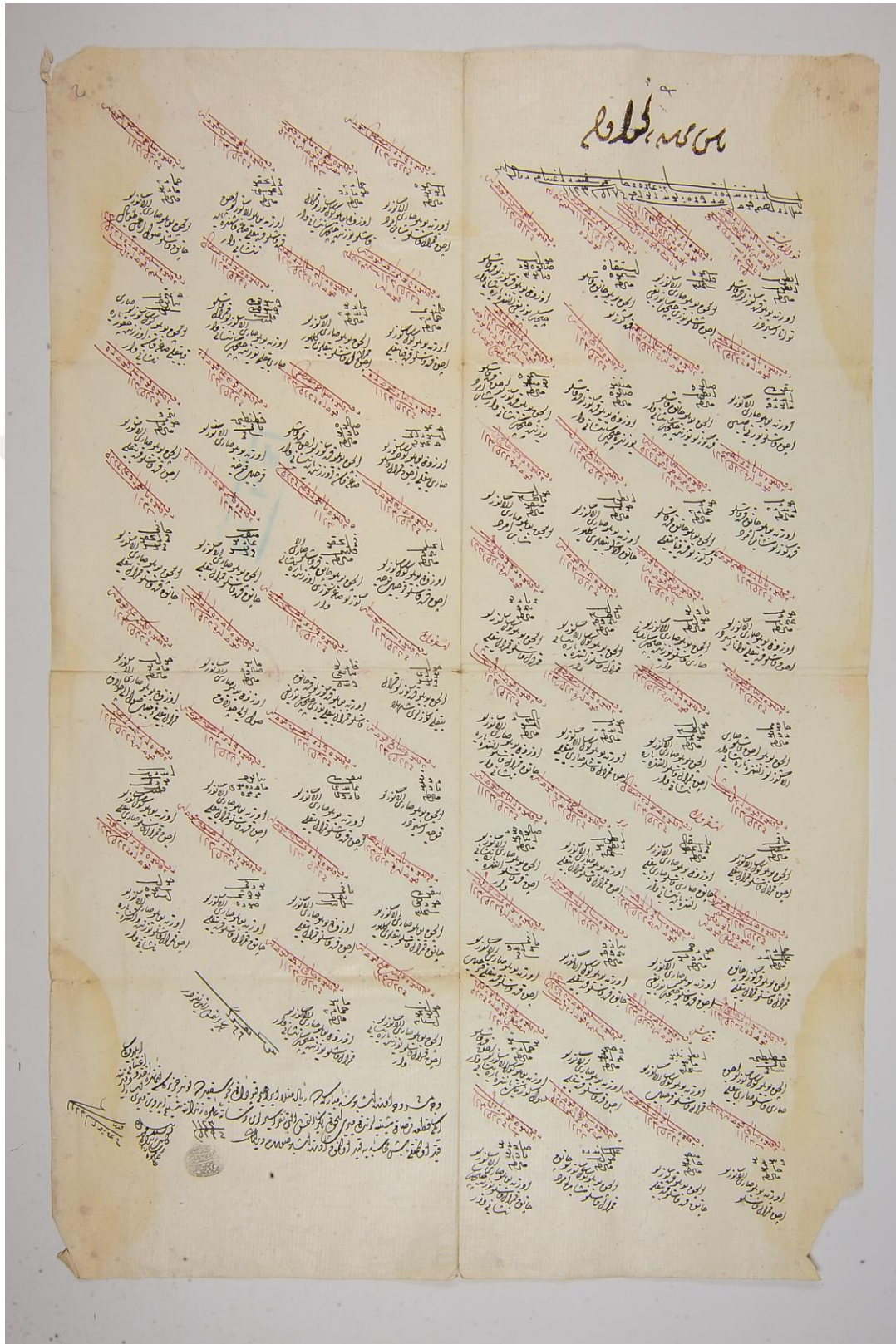
EKLER

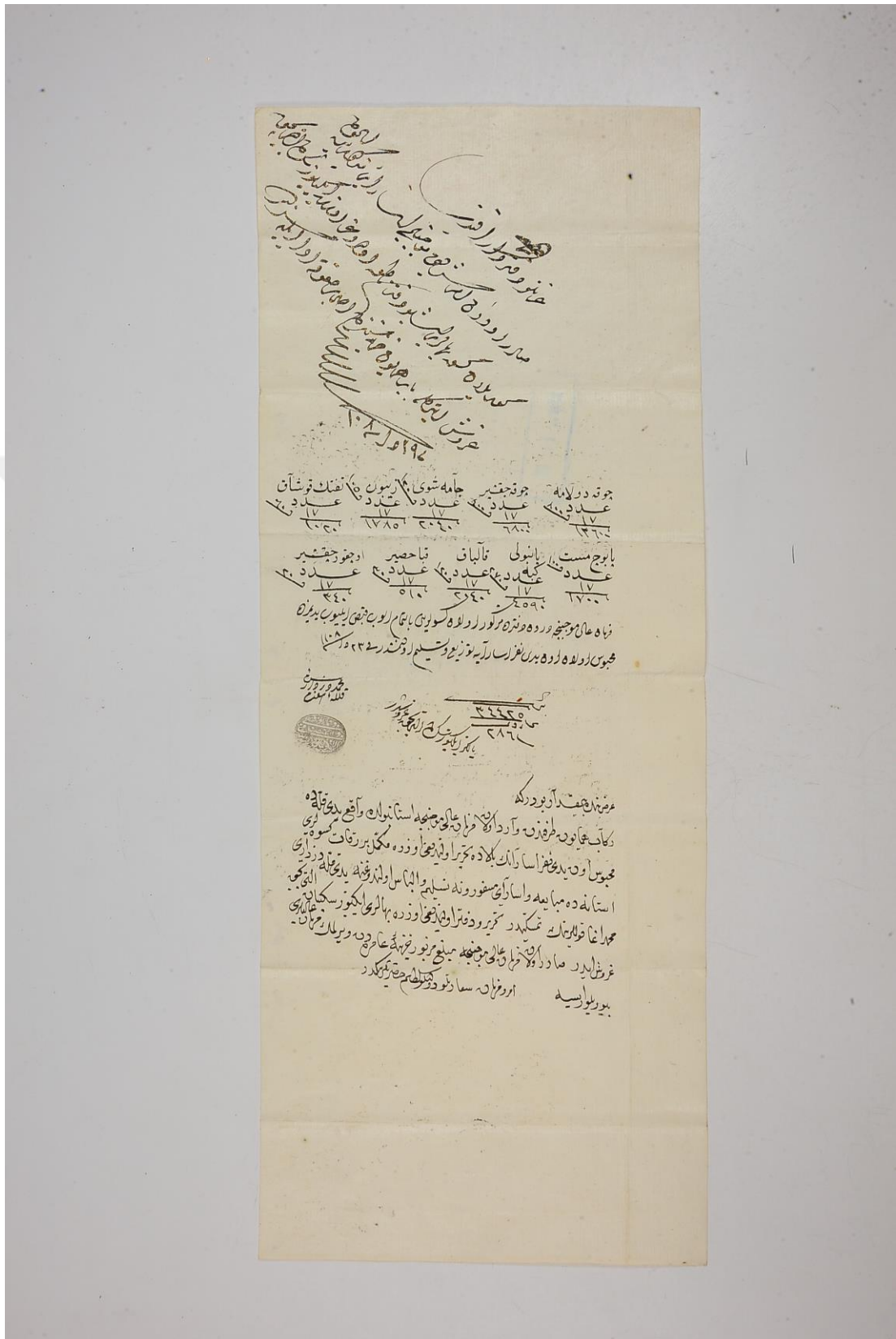

EK.1 1080 (1699) Kandiye Kalesi'nin fethine müteakip azad edilen
esirler

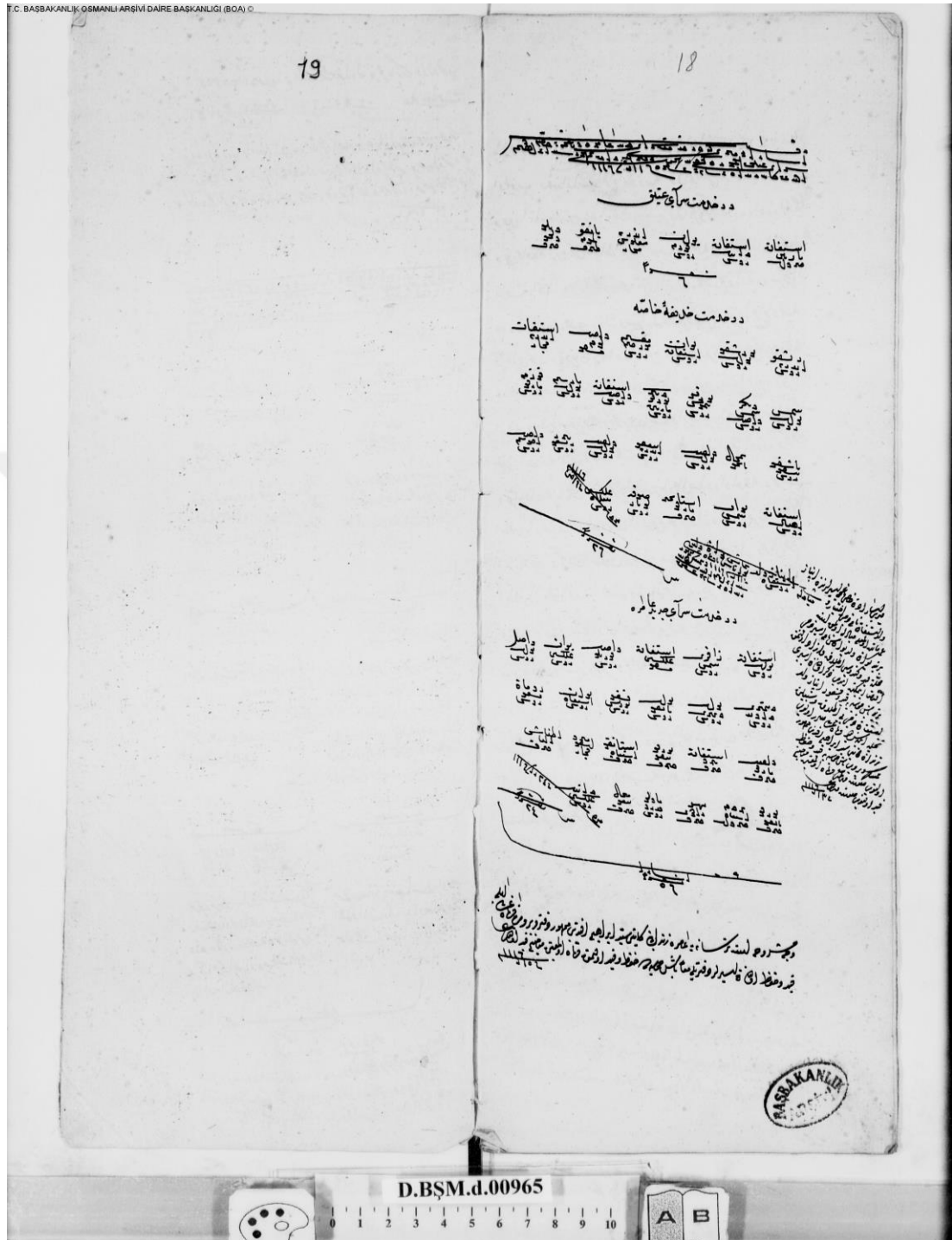

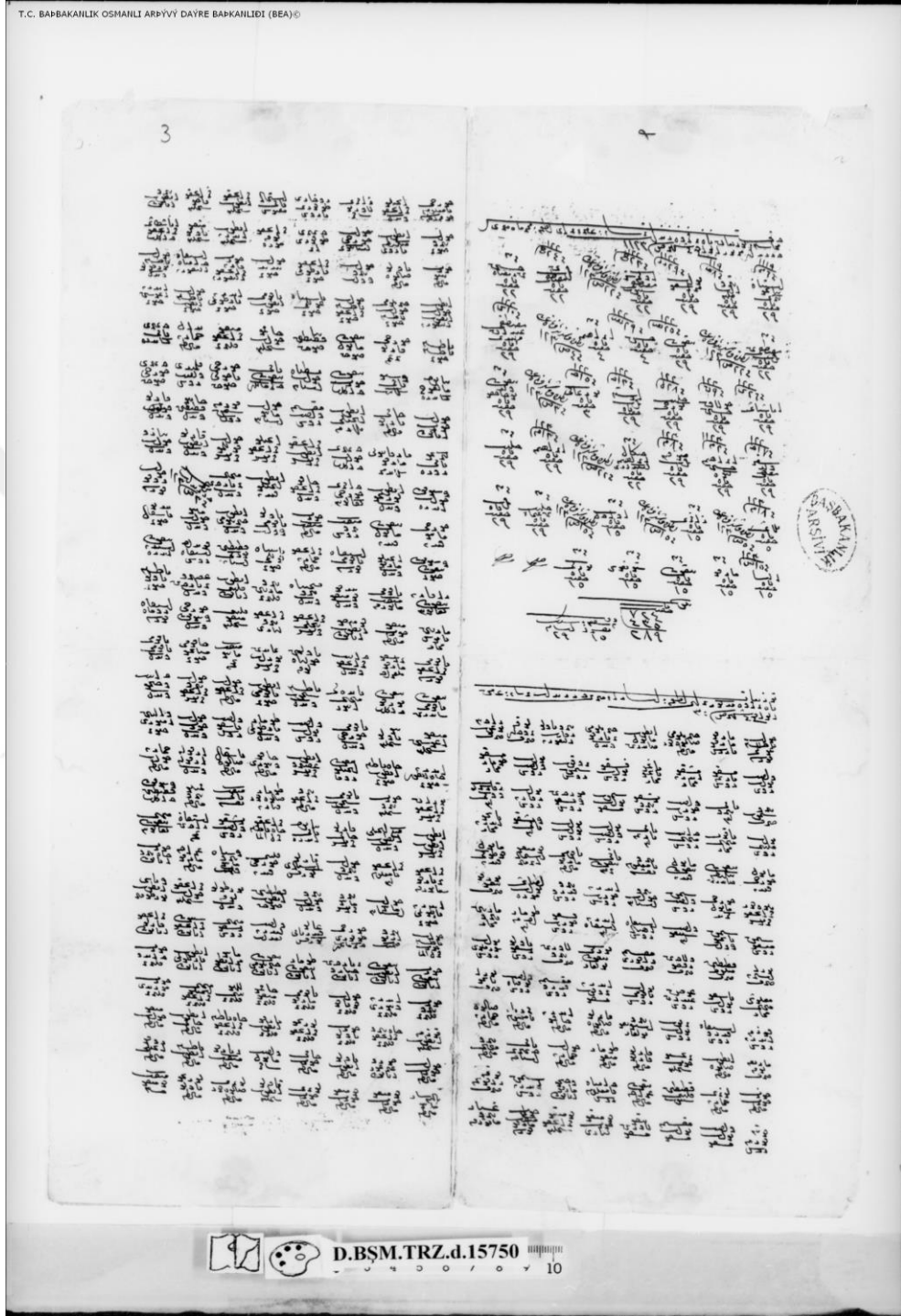

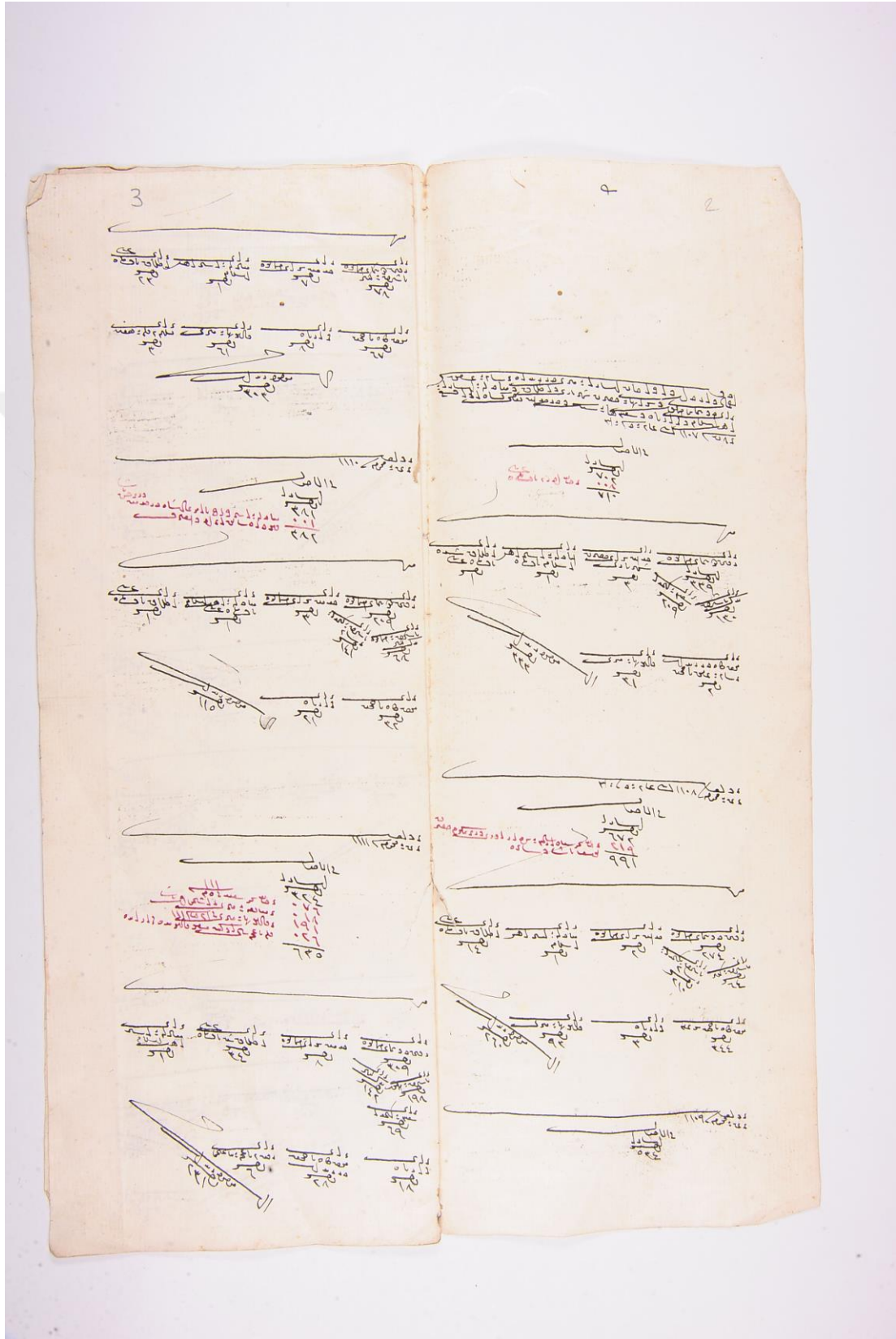
EK.5 1112 (1701) Yılında Saray Bünyesinde İstihdam Edilen Esirler

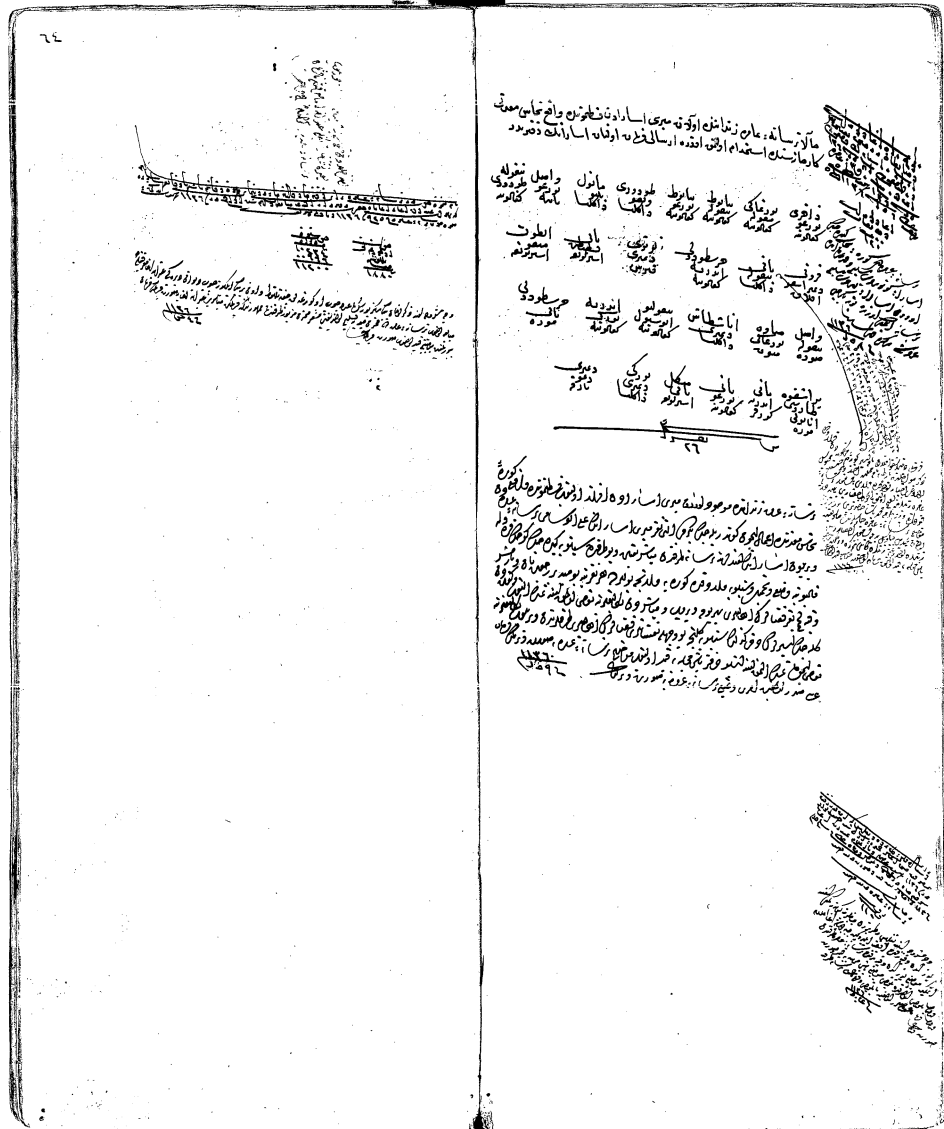
EK. 6 1123 (1711) Tarihinde Tersâne Zindanı'nda Tutulan Esirlerin Tayinat Listesi

EK.7 1107 (1696) ile 1116 (1705) Yılları Arasında Tersâne-i Âmire Zindanı'ndaki
Esirlerin Durumuna dair Tutulan Kayıt

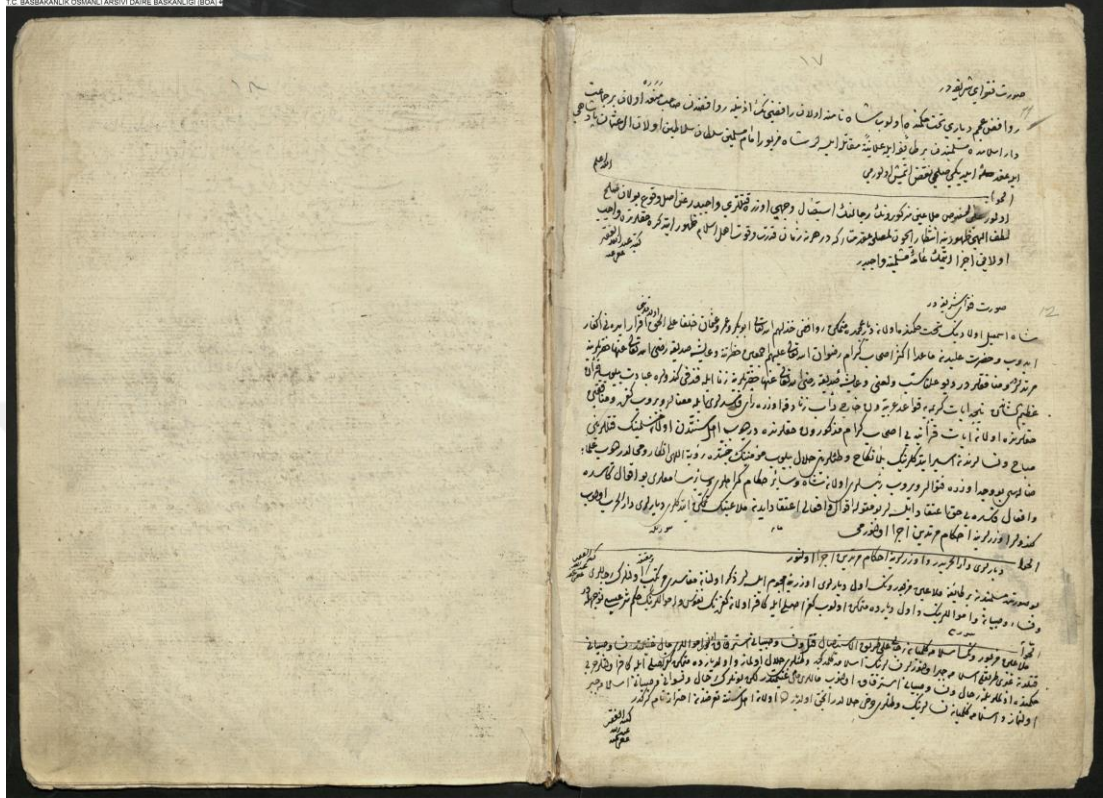
EK.8 Küre-i Nühas Madenine İstihdam İçin Gönderilen Esirler

MAD.d 03165

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

EK.9 1135 (1723) Tarihinde Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin Safevi Devleti'ni Daru'l-Harb İlan Etmesi ve Esirlerin Durumuna Dair Fetvası

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Bursa’da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini aynı şehirde tamamladı. 2003 senesinde girdiği Fatih Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 2008 yılında mezun oldu. Aynı sene Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda başladığı yüksek lisans programını Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ danışmanlığında *The Baba Cafer Dungeon* isimli teziyle 2010 yılında tamamladı. 2011 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi doktora programında çalışmalarına başladı. Araştırmacı halen Bartın Üniversitesi Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı’nda görev yapmaktadır.